

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08494

AHIN UN TSURIK

Avraham Morevski

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אברהם מארעווסקי

א ה ין א ון צ ו ר י ק

(זכרונות און רעיונות פון א יידן — אן אקספאר)

23/3
וואס מאוואן אן
מיט פרייטשאפט
צוויי
וואס, פסל הויט

אברהם מארעווסקי

אהיו און צוריק

(זכרונות און רעיונות פון אידן אן אקטיאר)

פערטער באנד

AWROM MOREWSKI
(Wspomnienia i myśli Żyda-aktora)

Tom IV

Red. D. SFARD

רעדאקטאר: ד. ס פ א ר ד

Okladkę projektował R. CHWOLES

הילע געציכנט: ר. כ ו ו א ל ע ס

Printed in Poland

Wydawnictwo „Idisz Buch”

Warszawa, Nowogrodzka 5

Nakład 2500 egz. Druk ukończono w lipcu 1963 r. Ark. druk. 26 Ark.
wyd. 20. Papier druk. sat. kl. IV 61 x 86, 70 g.
Druk. RSW „Prasa”, Warszawa, Tarczyńska 8. Zam. 1438 — L-70

פֿאַר פֿיר יאר צעצויקער צי
פֿריי צו און פֿארצוואַסן און און
עס זענען "אא" איך האָב -
איך קען זאָגן
אאזש. יולי 1983

ערשמער מייל

נ ע ק ר ז י נ ט

ערשטער קאפיטל

אין צויבער-לאבירינט

אין קאפיטל „צעשטערטע פרויד“ אין דערצוילט געוואָרן, אַז בעת מיינע וואַנדערונגען איבער דער שווייץ מיט איבער-פּופּציק יאָר צוריק, האָב איך מיר אָנגעשמויסן אויף אַן אַטראַקציע אין פּאַנאַפּטיקום. איך מוז מיר צו דעם אומקערן, אָנהייבנדיק שילדערן און באַטראַכטן די יאַרצענדליקער, וועלכע איך האָב דורכגעלעבט אויף די בינע-ברעטער פון ייִדישן טעאַטער.

אַרומגייענדיק איבער די פאַרשידענע קעמערלעך פון איינגאַרטיקן „מוזיי“, האָב איך זיך מיטאַמאָל... דערשראַקן: איך האָב מיר דערזען אַרומגערינגלט דורך אַ פּילקעפּיקן המון פון — מיר אַל ייִדישן. איך האָב פאַרבלאַנדזשעט אין אַ קאַמער, וואָס האָט פאַרנעשטעלט מיט זיך אַ דרייעק: צוויי ווענמלעך — שפיגלען, דאָס דריטע ווענמל — אַפּן, אָבער צו אַ שכנותדיקן דרייעק מיט שפיגלען, אין וועלכע מע דערזעט ווידער — זיך. די אויפגאַבע פון באַזוכער איז געווען אַרויסצובאַקן מען זיך פון דער קאַמער אין דער שכנותדיקער. נאָר דאָס איז נישט געווען אזוי לייכט.

שטייענדיק פאַרן דרייעק: „שע אַט ער, וועל אַט, פאַל ק“, האָב איך זיך דערמאָנט אין יענעם צויבערהאַפּטן לאַבירינט, וווּ איך האָב זיך אויף לאַנגע מינוטן פאַרלאָרן, דערזענדיק מיינע אומצאָליקע אָפּשפיג-לונגען, און — זיך דערשראַקן פון דעם געדאַנק, אַז איך וועל זיך פון דאַנען בשלום נישט אַרויסקריגן...

די יאַרצענדליקער אויף די ייִדישע ברעטער, ווען איך האָב אָנגעהויבן אין זיי אַרײַנגרינגען ביים ליכט פון רײפּגעוואַרענעם געוויסן און וועלט-באַנעם, האָבן מיר דערמאָנט אין יענעם לאַבירינט מיט אַלע פרטים און מיט מיינע צערדערטע געפילן.

די צענדליקער „איכן“... זענען זיי נישט די כך וכך סצענישע גע-
שפּלטן, וואָס אין סכּוּם זענען זיי ווידער און ווידער — איד!...
די סכּנה צו שפּאַלטן דעם קאָפּ ביי אַ פּאַלשן פּראָט און דער תּענוּג
פּון לייכטן פּאַרמאַרש — ווייטער, העכער! — אויב דו האָסט ריכטיק
געלויזט דיין שעפּערויש פּראָבלעם — איז אזוי ענלעך צו יענער אומהיימ-
לעכער, אָבער פּריידיקער שעה אין שווייצאַרישן פּאַנאַפּטיקום צווישן די
שפּיגלען אין דעם דורכגאַנג, וועלכער שטייט פאַר דיר אָפּן, איז צוטריט-
לעך, אָבער... געפּינ אים! מרעה אין פינגל אַרײַן! און דער עיקר —
דער דרייעק!

„מעאַמער“, „פּאַלק“ זענען צוויי „שפּיגלען“, „וועלט“ — דער אָפּע-
נער וועג צו ווייטערדיקע שפּאַלען פון לעבן און שאַפּן. און געוואָרן איז
מיר ווידער פּריידיק און ווידער שמערצלעך — קלאָר, אַז „פּאַלק“ — איז
מיין מצב, מיין צושטאַנד, מיין אָביעקטיווע אַרומקײט; „פּאַלק“ שטעקט
אין מיר, איז „פּאַלק“ וואָרצל איד.

„מעאַמער“ איז מיין ווילן, מיינע שמרעמונגען און שמרעבונגען;
מעאַמער איז מעשׂי ידי; מעאַמער איז דער קאָעפיציענט פון מיינע אויפ-
טוען און דערגרייכונגען.

„פּאַלק“ איז גײַשט קײן פּאַרדינסט און קאָן גײַשט ווערן — באַלויבט,
גערײט און געפּאַדלט.

„מעאַמער“ איז מיט שמעכיקע פעלן און שמייער באַדעקטער
לעבנסוועג. — בלומען און לאָרבערס פאַר דעם געווינער; שפּאַט און
שאַנד איבערן קאָפּ פון פּאַלשן משיח.

„מעאַמער“ איז דאָ, וווּ שעפּערישע מענטשן לעבן און שאַפּן אין
צויבער-לאַבירינט פון פּאַרלעמענט און פון זיי אַרויספּלוסנדיקע
אידעען;

מעאַמער הערט אויף צו זײַן דאָרפן — וווּ אידעען ווערן געוויקט אין
געמויזעכץ פון אינטערעסן.

און „וועלט“ — דאָס זענען די ווייטקײטן, די הויכקײטן, די טײַפּ-
קײטן, וווּ עס ווערן געשאַפּן און געשאַצט אַלע שמרעמונגען און שמרע-
בונגען פון מענטשן.

„פּאַלק“ איז מיין ווערט;

„מעאַמער“ איז מיין פּרײַז.

פאַר די צוואַנציק יאָר פון מיין ווירקן אין יידישן מעאַמער האָב איך
דערגרייכט סײַ צו די העכסטע שפּיצן פון דעם, וואָס מען רופּט אין

אומגאנג, „דערפאלג“ — א באגריף, וואָס איז אין אַלטענלעכן געברויך אזוי געוואָרן געפעלשט און געשענדעט, אַז מיר איז ווידערוויליק אים צו געברויכן, שילדערנדיק מיינע עטאַפּן.

אַבער דער עיקר איז פאַר מיר אין משך פון די יאָרצענדליקער דאָס, וואָס איד האָב דערפילט בכל נפשי ובכל לבבי דעם סיגמען פון יענע ווערטן, וואָס ביים אָנהייב פון מיינ וועג און פאַר די ערשטע צען יאָר זענען זיי געווען אין מיינ געדאַנק און געפיל צווישן זיך צעריסן און צע־קריגט: צווישן „יוד“ און „אַקטיוואַר“ איז געשטאַנען אַ מין „שמעכיקע צוים“, וואָס אַריבערטרעטן זיי האָב איד אַפילו גישט געהאַט בדעה צו מאַכן קיין פרוו. איד פלעג ווערן „אויס אַקטיוואַר“, קומענדיק אין פאַמע־מאַמעס היים, און „אויס יוד“, ווען איד פלעג זיך אַפּמאָנקען אין שמראָם פון מעאַטער...

און מערקווירדיק, באַלערנדיק, איז דאָס, וואָס מיט-יעדער שעה, וואָך, יאָר, וואָס איד פלעג מיר אין שפּח און אין צייט דערווייטערן פון „פּאַלק“, פלעגט איבערלעדן „גייסטיק, דאָס פּאַלק מיר אַלץ מער און מער באַהערשן.

ווי אויבן באַמאָנט, האָט פּאַלק געוואַרצלט אין מיר און מיר גע־מראָגן ווי אויף כּשוף-פּליגלען איבער אַלע שוועריקייטן און גיסיונות. (מיר האָבן זיך באַקענט מיט קורצע עפיוואָרן פון מיינ באַהעפטונג מיטן יידישן צושויער. ווי צעשאַמענע אַזויסן אין דער וויסמעגיש פון מיינ אַפּגעריסנקייט טויכט אויף אין זכרון דער קאַנצערט אין וויטעבסק און נאדסאָגס יידן-פּרינגלעדן ליד, וואָס האָט אויפגעווערט דעם עולם; עס דערמאָנען זיך די אָונגן פון מעאָדאָר הערצלס, „גייעס געמאַ“, ווען דער יידישער עולם איז געוואָרן מיטגעריסן מיט דער בינע אין אַ גרויסער מאָס צוליב דעם, וואָס מיר איז איינגעפאַלן צו שפּילן די צענטראַלע דאָל אין דער געשמאַלט פון אויפאַר; עס איז געווען אַן אָונג פון יידישע סענע־טימענטן, ווען איד האָב געשפילט דעם פּאַפּולערן פאַרס, „פּאַמאַש און פּערלמוטער“ און דערהערט, אַז אין דער געשמאַלט פון „פּערלמוטער“ זענען באַוויזן געוואָרן פאַרטיפּטע באַראַקטערצונגן פון יידישן געמיט און מעגטאַליטעט, וועגן וועלכע דאָס שטיק האָט אַפילו גישט געחלומט... אַז חוץ איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין ליריק, און דער עולם האָט לאַכנדיק גע־ווישט פּרערן פון טיפּער אויפגערועדערטקייט.

אַבער דאָס זענען געווען, ווי געזאָגט, צעוואַרפענע עפיוואָרן. אין מיינ באַוויסטוויין בין איד פון פּאַלק געווען ווייט און אַפּגעריסן.

אָבער וואָס ווייטער אַוועק פֿון פֿאַלק, האָב אידן עס מיט אַנאַקסאַס?
דיקער שאַרפֿקייט געטראָגן טיף אין זיך. און אַן שום ספק האָט מיין אויג-
געטרוימע און אויסגעטראָגענע פֿון די קינדער־אַרדן געשטאַלט פֿון „פֿרינץ
פֿון דענעמאַרק“ געשפּילט אויף די סטרוגעס פֿון מיין „די שׂ האַרץ.
מיין „האַמלעט“ („דער הונט, וואָס בולט, בייסט גישט“...) איז געווען
אַ ייד. און אַ ייד — מיין „דער“ („וואָס קריגט די פעטש...“).

און בעת מיין יחבר סטעפּאַנאַוו, ואין התפעלות פֿאַר מיין גלויבליכע
צו טוינט רובֿ, בעת אידן האָב מיר אַפּגעזאָגט צו שפּילן בחפּזון „אַטעל-
לֶאָ“, האָט צו מיר אַ זאָג געטאָן, אַז ער האָט ערשט איצט פֿאַרשטאַנען
וואָס איז אַוויגס — „עוורעסקי נאַרדֶר“, האָט אין מיר דאָס געפּיל פֿון
„פֿאַל ק“ אַרויסגעשטראָמט פֿון די טיפּענישן, און אידן האָב אַנגעהויבן
זוכן דעם וועג — צו מיינע... וואָרצלען און טיפּענישן.

גישט כּהרף עין איז עס געוואָרן רייף און צייטיק... עס איז געווען
אַ לאַנגער און שווערער וועג!

און, האָבנדיק דערנרייכט צו זיינע שפיצן, האָב אידן דערפּילט און
קאָן זאָגן מיט זיכערקייט, אַז די פֿאַרמיפונג פֿון מיין געפּיל פֿון פֿאַל ק
האָב אידן צו פֿאַרזאַנקען די ווייטע שמהים פֿון מיין לעבנסוועג. די ווילדע
סתירות האָבן עס דערהויבן און פֿאַרטייט. אין סוואַרינגס קאָביגעט איז
געוואָרן אַנגעשאַרפט דאָס געפּיל, וואָס איז געלעגן באַהאַלטן און האָט
זיך צעבליט און צעוואַקסן פֿאַר די יאָרצענדליקער באַהעפטונג און דער-
געענטערונג פֿון די צוויי אַמאָל צעריסענע עלעמענטן: פֿאַל ק און
טעאַטער. די ווייטע וועלט האָב עס געשליסן, געלייטערט און צוגנויפֿ-
געאַסן אין איין רייבן „יש“.

ווי אזוי איז עס געשען? — דאָס אַפּאָזיטילדערן איז מיין כּוונה אין
די ווייטערדיקע זייטן פֿון אונדזער פּערטן באַנד.

אין שאַצנדיק דאָס „גוטע“ און דאָס „שלעכטע“, וועלן מיר זיך האַלטן
אין איין און איינציגן מאָדוס: אַלץ, וואָס שטאַמט פֿון „פונק“ איז גוט;
אַלץ, וואָס האָט אין אויג „מטבע“ — איז שלעכטס. עס זענען גישמאַ קיין
מלאכים און טייוולאַנגים אין ייִדישן טעאַטער, פונקט ווי זיי זענען גישט
פֿאַראַן אַנדערשוו. אַלע מלאכים זענען זינדיק; אַלע רשעים טראָגן אין זיך
עפעס פֿון דערהויבנקייט; צדיקים ווערן אַפּט געשימרויכלעט אַזוי ווי פּשוטע
בשר ודמם. אָבער אין יעדן פּאַל, וווּ טעאַטער באַווייזט זיינע ווערק, שלאַמט
זיך דורך צו דער אויבערפֿלאַך דער שטראָם פֿון זיין גרויס און אורקוואַל,
און עס מוז ווערן קלאַר וואָס מען האָט פֿאַר זיך: קינסט אָדער סחורה?

מיר וועלן פאָרשן די עטאַפן אויף די יידישע ברעמער פאר די יאָרן 1919 — 1939... מיר וועלן זוכן און נאָמירן די אָפּקלאַנגען פון יידישן גייסט אין ליכט פון װױעלעך און פאָרשן און — פאָרקערטן מאַטעריאל פון אַלגעמיינעמענשעלעכע לייזן און פרויסטן, איינגעהילטע אין שאַטנס פון יידישן ביהשמשות. די צוזאַציק יאָר זענען רייך געווען אין דער גרייכונגען פון אויסדעהוויילטע, געזאַלכטע מייסערזשימער. נישט איינמאַל האָב איר דערזען די מאיעסמאַט פון פאָלק, זיינע פאַרביקע יחידים, זיינע מיליאָניקע מאַסן, אין די וועג פון היכל, און נישט איינמאַל האָט מיר אויפגעשוידערט דער אַנבליק פון טומאה, ווען אויף די ליפן האָט גערופט דאָס געפליסער פון תפילה. —

אַבער טעאָטעדיאָ און פאָלק האָבן אין האַרצן געזונגען איין אַקאָרד, און עס האָט געשיינט צו זיין מיט זיי — די וועלעך, נאָטס גרויסע, שינע, פרייע, פריידיקע וועלט.

* * *

אדאָלף קאָמפּאָניעני האָט מיר אָפּגעריסן פון ווילנער באָרן און אַוועקגעפירט קיין לאָדזש.

נישט צום ערשטן און, מיטמעות, נישט צום לעצטן מאָל מוז דאָ באַמאָנט ווערן: ווען דער לייטנדיקער פאַקטאָר פון מיינע האַנדלונגען און ווענדונגען אין לעבן וואָלט געווען „שכל הישר“ און פראַקטישע אויסגע־רעכנטקייט, וואָלט איר אין סוף פון 1919 יאָר בשום אופן ווילנע נישט פאַרלאָזן. נאָך די יאָרן אין אוקראַינע, אַן אויסגעשעפּפער, זיצט אַ מענטש אין אַ גערוימער „איינגעזע“ דירה, האָט אַ דאַנקבאַרן באָרן צום פאַר־פלאַנצן אין זיין היימישטבאַט אן איגסימוזיע, וווּ יידישע קונסט האָט — נישט נאָר „געקאָנט“ — האָט געמוזט לאָזן טיפע וואַרצלען. אין די ספערן פון דער יידישער אינטעליגענץ האָב איר געהאַט אַ סאַלידע רעפּוטאַציע פון אַ „געהעריקן מענטשן אויפן געהעריקן אָרט“, דערביי איז געווען אַ געזיכערטע פרנסה: דאָס הויז צוזאַמען מיט די פאַרשמעלונגען האָבן געקאָנט לכל הדעות געבן „אויף צום לעבן“. און דאָס, וואָס מען רופט „כבוד“, האָב איר באַשטימט געהאַט עד בלי די.

לאָזט אַ מענטש דאָס אַלין מיטן ווינט און — אַנטלויפט! ס׳מישט? היתכן?

די תשובה איז: מיט די מינימאלסטע פעיקייטן פון אן „ארגאניזאציע“ האָט דער בורא אונדזער סוביעקט גישט איינגעטיילט, ער איז גע- בליבן ווי געווען — א ז א ק י א ר!

וואָס הייסט זיצן, אָז מען האָט די מעגלעכקייט — צו פאָרן! וואָס זאָל מיר אָפהאַלטן? מיין „לענדל־אַרדלעריי“? ווי אזוי זאָל עס מיר „האַלטן“, אָז דאָס האָט מיר געפריבן? מיינע פיר צימערן? מער ווי צוויי באַדאַרף איר גישט צו האָבן! די אויפגאַבע צו מאַכן „קולטור“? מיר האָט געעקלט פון יעדן זיין „מאַכעריי“... „קולטור“ איז פאַר מיר געווען גישט קיין „אַביעקט פון מאַכן“ גייערש א צ ו ש מ א נ ד, אַ טייל פון אַטעם. די קולטורמאַכונג אַרום האָט מיר אויסגעווען ווי אַ זיין קינסטלער אַרײַנפאַמפּען לופט אין די לונגען פון אַן אומהײלכאַרן אַסע- מאַטיקער...

איר בין דעמלט פון ווילגע אַנטלאָפּן פון מיינע „אויפגאַבן“, ווי עס לויפט אַ טענצער פון פרומע גאַטפאַרכטיקע גאַנגעס... און לאָדזש האָט מיר גישט אַנטוישט. איר האָב דערזען נייע מענשן, נייע פאַרהעלטענישן, נייע טיפּן פון ייִדישער ווירקלעכקייט, פון ייִדישער וועלטלעכקייט.

אין לאָדזש, בעת מיינע גאַסטראָלן, איז געפנט געוואָרן די אַפטיי- לונג פון אַרטיסטן-פאַרײַן, וואָס האָט זיך אין וואַרשע געגרינדעט מיט אַ חדשים זעקס צוריק. צו מיין פאַרדראָס און חרפה האָב איר פאַרגעסן די נעמען פון די ליבע חברים, וועלכע זענען אַרײַן אין פאַרוואַלטונג, הגם פאַר די אויגן שטייען מיר לעבעדיק זייערע געשטאַלטן. דעמלט האָב איר זיך באַקענט און תיבה זיך באַפריינדעט מיט שמחה גאַמאַן, וועלכער איז ביי קאַמפּאַניעצן געווען... אַ סופּלער. זיין יחמאַר, זיין שאַרפּזיניקייט, זיין אינטעליגענץ האָט מיר צוגעצויגן פון די ערשטע געשפרעכן. די באַציונג צו מיר פון אַרום האָט מיר פון ערשטן אויגנבליק באַ- פליגלט און כ׳האָב מיר געפילט גליקלעך.

איר האָב אָנגעהויבן די פאַרשטעלונגען מיט „שמע ישראל“, וואָס איז דעמלט געווען מיין „זיכערע קאַרט“, מיין „טוניז“... און דער רושם ביים עולם איז געווען אַזאַ, אָז איר בין תיבה געוואָרן באַצייכנט ווי אַן „אויסדרוויילטער“.

איר מוז דאָ ערקלער מודה זיין, אָז גישט ווייניקער ווי די אַפּענע אַנער- קענונג פון די אייגענע אַפּשאַצער, צווישן וועלכע עס האָבן אימפּאַגריט אַזעלכע פיגורן ווי ישעיהו אונגער און לאזאר קאהאַן, האָב איר מיר דער-

פילט גערירט פון דער באציונג פון פוילישן אַרום. לאָדזש איז שמענדיק געווען אַ שמאַץ פון איידעלע און גאָר הויכע מעאַטער-טראַדיציעס. מיט 9 יאָר צוריק בעת דאלסקים גאַסטראָלן האָבן איר פאַרבאָכט אין שמאַץ אַ פאַרמעג, באַוווּזן צו באַזוכן דעם קבר פון א י י ר א א ל ר י ד ו ש, דעם גענריטיאָנער טראַגיקער, אָבער קיין שפור פון לאָדזשער מעאַטער-לופט האָבן איר דעמלט נישט דערפילט.

איצט בין איר געווען דערשטוינט און גערירט, ווען איר האָבן שוין גאָכן ערשטן ספעקטאַקל דערזען, ווי אזוי עס קוקן מיך אָן און באַהאַנדלען די פוילישע בינע-אַרבעטער...

דער פרט איז געווען אַן אָנהייב פון די נייע ביז דאָן מיר נישט באַ-ווסטע אָפּשאַצונגען וועגן אַ סך פונקטן און ווינקלען אין די קעגנזייטיקע באַציונגען צווישן יידן און פּאָליאַקן.

אָבער דאָס געהער אויך צו די מאַטיוון, וואָס דאָ איז גאָר נישט די צייט צו באַהאַנדלען.

וועגן די עצם פאַרשמעלונגען פאַרן חודש האָבן איר נישט וואָס צו דערציילן און אויסטיילן.

איר בין געווען מיט אַ סך וואַרעמקייט אויפגענומען ביי דער משפּחה קאָמפּאַניעווען. די עלטערע טאָכטער אַניעלע איז געווען מיין פאַרמענדיג אין גאַנצן רעפערטואַר. איר מאַן איז געווען אַ פרעכטיקער „פּראָטאַקט“ (איר געברויך די באַצייכענונג פון דער אמפּלואַ אין רוסיש; יידן האָבן עס, דוכט זיך, גערופן: „פּאַט“, וואָס איז אַבסאָלוט ווייניקער אויפן אָרמ) אין דער אָפּערעטע. אַ בלענדירט שיינער יונג, אַ לייכטער מענצער, אַ מי-זיקאַלישער קופּלעטיסט — האָט ער ממש באַצויבערט פון דער בינע. אַניעלע איז געווען באַגאַבט, אינטעליגענט, אָבער געוויסע פרטים האָבן איר געשמערט צו פאַרנעמען אויף דער בינע דאָס אָרמ, וואָס איר האָט זיך געלוסט צו פאַרנעמען און וואָס זי האָט נישט געקאָנט פאַרנעמען...

דאָ קומען מיר ווידער צו אַ פונקט, וועלכן איר היפּער איבער... ווען-עס-איז וועלן מיר וועגן דעם רעדן אַ סך און אָן דיקוויסט. דאָ וועל איר באַמערקן, אַז מיט דער צייט בין איר אויף דער יידישער בינע גע-וואָרן... אַ צייניקער און האָבן אָנגעהויבן „גלייכגילטיק“ פאַרבייגיין דער-שיינגען, וואָס לויטן געוויסן וואָלט מען געקאָנט און באַדאַרפן אויפגע-מען מיט פּויסן און צייניקריצערן. אָבער... ווי זאָגט דאָרט מיין אָפּט

צײַט־העטער פרינץ פון דענעמארק: „ווען מען זאָל יעדן באַהאַנדלען לויט זײַנע פאַרדינסטן, פאָ — ווער וועט אויסמיידן אַ פאַר פעטש?“
לאַמיר פאַרנעסן אין „צײַט־קריצערײַ“ אין ײִדישן טעאָטער, ווייל...
עס וועט נישט קלעקן קיין צײַנער.

צו די לוסטיקע און אָנגענעמע עפֿיזאָדן פון יענעם חודש אין לאָדזש געהערט דער ספּעקטאַקל אין „גרויסן“ טעאָטער, וואָס איז געגעבן גע־וואָרן לטובת דעם אַרטיסטן-פאַרײַן. מען האָט אין פּראָגראַם איינגעשלאָסן אַן אַקט פון „קוגל־לעמל“, און דער „משׁוואַק“ פון אָונט איז געווען: פּאַרליאַמאַנט — מאַקס און מאַרעלעוֹסקי — קוֹנֵי־לעמל. פּאַרליאַמאַנט איז געווען פּלינק און רײַזנדיק און זיך געפּילט אין גאַלדפּאַנדס שטיק ווי אַ פּיש אין וואַסער, און איד האָב נעבן אים אויסגעזען — קלאָר ווי דער טאָג — ווי אַ האָז, וואָס מען שעכט מיט אַ טעכפן מעסער קעגן אַלע דינים פון כשרער שחיטה. דאָס האָט דער „סענסאַציע“ צוגעגעבן נאָך מער געוורײַז. ועל כּולם בין איד געווען גע־שמייכלט פון אַרומיקער „פּאַפּולאַריטעט“, אָבער באַשלאָסן האָב איד, אַן קיין „וויצן“ אויף דער בינע טאָר אַן אַקטיאָר נישט מאַכן אַפּילו למען די גרעסטע מצוות. דער אָונט איז מיר געווען אַ „לעקציע“, וואָס איד האָב מער קיין איין מאָל נישט פאַרנעסן.

דער חודש האָט זיך פאַרענדיקט מיט מיין אַפּשייד־בעגעפּים. איד האָב אויפגעפירט „קיין“. דער לײַענער דאַרף געדענקען נאָך פון זומער־סעזאָן 1913, אַז די ראָל איז געווען מיין גרעסטע פּרײַד... אין ווילנער שטאַט־טעאָטער האָט מיר די פאַרשטעלונג פאַרשאַפּט אַ הייסן אַפּקלאַנג. אין לאָדזש אָבער האָט מיר קאַמפּאַניעיעז געוואָרנט, אַן „קיין“ איז אין שטאַט די חזקה פון יוליום אדלער, און ווער עס האָט די ראָל געשפּילט נאָך אים, האָט אומפאַרמיידלעך געליטן אַ דורספאַל. עס האָט נישט גע־האַלפן אַפּילו דער פּאַקט, וואָס קאַמפּאַניעיעז (מיט אַ יאָר צוריק — לײַ־פּאַוסקי) האָבן מיר באַגריסט מיטן אויסהאַלטן דעם פאַרגלייך מיטן פּאַ־פּולערן אַרטיסט אין דער ראָל פון „דאָקטאָר גאַלדגווייזער“ אין גאַרדינגס „אמתער קראַפּט“. „א דאָקטאָר — האָט געטענהט מיין דירעקטאָר — ליגט מער אין דיניע פעיקייטן, ווי אין אַדלערס, ביסט מער אינטעליגענט ווי ער, אָבער אַן אַקטיאָר!! בעסער עס אויסמיידן! צו וואָס קאַליע מאַכן דיין טרוימף, וואָס איז געוואַקסן מיט יעדן גײַעס אויפּטריט?“
האָב איד אַפּגעשפּילט דעם נאַנצן רעפּערטואַר און „קיין“ אויס־געמיטן...

צו דער אָפּשייד-פּאַרשטעלונג, האָט דער דירעקטאָר באַשלאָסן, אַז „מיר האָבן שוין נישט וואָס אָנצווערן“.

צי אין דער ליבער, באַגאבטער יוליוס אדלער געווען ווייניקער, „אינ-פעליגענט“ אין דער דאָל פון „דאָקטאָר גאַלדגווייזער“ ווי איד? — דאָס קאָן איד נישט וויסן, אָבער אַז אין „קין“ בין איד נישט געווען ווייניקער אַקטיוואַר — האָב איד די העז צו באַהויפּטן.

די בילעמן זענען געווען אויספאַרקויפט לאַנג פאַרן אָנהייב פון ספּעק-טאַקל, און איד געדענק אַ פרט, וועלכער האָט מיר שטאַרק אויפגעבראַכט: דערזענדיק אַן אומפאַרמיידלעכן „אַנשלאַג“ (אַלע בילעמן אויספאַר-קויפט), האָט דער דירעקטאָר פאַרן אָנהייב אויסגעהאַנגען אַ מעל-דונג, אַז מאַרגן ווערט „קין“ איבערגעחזרט פאַר האַלבע פּרייזן...

דער פּועל יוצא אין געווען, אַז אין קאַסע זענען פאַרבליבן אַ טייל פון די ביליקערע בילעמן און קיין „אַנשלאַג“ אין נישט געווען אויסגעהאַנגען גען. דאָס אין געווען אַ פאַרדראַם, ווייל אַ „שפיצל“ פון דירעקטאָרס קאַפּ. וועגן איינדרוק פון ספּעקטאַקל וועל איד דאָ נישט רעדן. דעם עקזאַ-מען פון „אַקטיוואַר“ האָב איד ביי קאַמפּאַניעיעצן, משמעות, אויסגעהאַלטן, אָבער דאָ האָט זיך אומגעריכט אָפּגעשפּילט אַן אינצידענט, וואָס האָט אַרויסגערופן נישט נאָר „בייז בלוט“ — ערהער: פאַרשטערט די יום-טובדיקע שטימונג פון די וואָכן און איבערגעלאָזט אַ „ר אַץ“ אויף לאַנגע יאָרן...

* * *

דאָס אין געווען פאַר די 15 יאָר אויף די טעאָטער-ברעטער דער ערשטער פּאַל, ווען איד האָב אָנגעמראָפּן אַן אויסדרוק פון אָפּענער שנאה צו מיר. איד האָב פּריער אָפּט געזען, אַז מען וויל עפעס ביי מיר אַוועק-נעמען און אָפּגעבן אַ צווייטן; געהאַט נישט איין פּאַל פון שאַרפּער אָפּאַ-זיציע צו מיין אופן דענקען, פּילן, פּראַקטירן ראָלן, סצענישע סיטואַציעס; איד בין אָפּט געווען אַן אָביעקט פון חוזה צוליב מיין ווייטגייענדיקער ערנסטקייט און די פּראַגן פון לויפּנדיקע ענינים... לאַמיר דערמאָנען אין גראַדע די קאַסקאַדן געלעכטער איבער מיינע „מאָטיווירונגען“ פון מי-זאַנסעגעס — איד האָב פאַר די 13 יאָר נישט קנאַפּ געהאַט צו זיפּצן און... ווייכן פון ליבהאַרציקן מענטשן-מין.

אָבער איד האָב מיר קיין איין מאָל נישט אָנגעשמויסן אויף אַן אויס-
 דרוק פון שנאה, נישט געמוזט אַ טראַכט יאָגן, אַז מען האָט מיר פּוּנץ;
 אַז מיין אָנוועזנהייט רופט אַרויס שוים אויף ליפּן... און מיטאַמאָל!
 מיינע דריי פּאַרטינערן, וואָס איד האָב קאַמפּאַניעיעצן געצווונגען
 מיטצופירן קיין לאַדזש און אויסצושילן זייערע געמען אויפן פּלאַקאַט —
 וואָס שטיין, אַסיפּ קאמיען און יוסף בולאַוו — זענען געווען דריי אַקט-
 טיאָרן פון דריי גאָר פאַרשידענע מענטאַליטעטן, האָט צוויי פון זיי זענען
 געווען לייבלעכע ברידער. דער צאַרטיסמער צווישן זיי איז געווען — שטיין!
 בולאַוו האָט זיך אָן ספּק אויסגעצייכנט מיט מער שעפּערישער איניציאַט-
 טיוו, ווייטפאַר, אַרטיסטישן קאַפּריו, אינטואַיזיע און עקסגנאָרדיקן דראַמאַ
 דורכצוועצן זיי ווילן. דאָס דאַרף מען אין סכּום אָנרופּן: „טאַלאַנט“.
 אָבער אָן ספּק פּאַלאַנטירט איז געווען אויך שטיין און אויך קאמיען.
 פּירנדיק זיי איבער די שטעגן פון אַרטיסטישער התחלה, האָב איד
 מיך געפּרויט און גענרויסט ביי זייער יעדן געלונגענעם שריט און ביי יעדן
 פּאַל פון זייער דערפאַנג און איד האָב געהאַט גענוג גרוניץ צו פּרײַען זיך
 מיט זיי און יבלעג זיי וטרעפּן אַ צעשטראַלטער. איד יאָז זאָגן, אַז אָפּט
 פּלעגט מיר דורכפליען אַ געדאַנק, אַז איד האָב מיינע לערער תּמיד באַ-
 גענטט מיט אַ סך מער האַרציקייט, ווי איד האָב אָנגעטראָפּן ביי מיינע
 דריי „מיטנאַסטראַליאָרן“, אָבער — מיטאַ! כּוּן איד נישט „דאָלאַמאַוו“.
 זענען זיי נישט — „מאָרעווסקי“!

די ומעשה איז אָבער, אַז האָבנדיק אַריבערגעטרעטן דעם שוועל פון
 חדר און זיך דערוענדיק אונטער פּרײַע הימלען, האָבן זיי באַשלאָסן, אַז
 זיי זענען פּאַרטיקע „שיסער“, און זיי האָט זיך פּאַרגלויסט, משמעות,
 אַראַפּצוואַרפן דעם עול פון דער „העכערער מאַכט“. און „וואָס איז עס
 פאַר אַן אומגליק? — וווּ מען גייט און וווּ מען שטייט הערט מען רעדן
 וועגן דעם, וואָס שטייט אויפן פּלאַקאַט אויבן, און מען רעדט נישט וועגן
 די דריי „אונטערשטע“? אין האַרצן האָט זיך פּאַרקליבן קנאה! מיר וועלן
 דאָ נישט רעדן וועגן דעם, ווי ווייט דאָס איז געווען פון אַרטיסן, פון
 פּינטיקייט, פון איידעלע שעפּערישע שמאַפּן!

אַ פּאַר טעג פאַר מיין בענעפיס איז שטיין קראַנק געוואָרן. ער האָט
 באַקומען אַ געשוויר הינטערן אויער און געמוזט זיך לאָזן אָפּערירן. אין
 „קיין“ האָט ער ביי מיר געשפּילט די ראַל פון „פּרינץ פון אוועלס“... אָבער
 אָפּרופן דעם ספּעקטאַקל וואָלט געווען אַ בראַך, שמעלן אַן אַנדער שטיק
 אויך נישט קיין אויסזעגן, אַז איד האָב די ראַל אבערגעגעבן בולאַוו...

בולאוו איז צום „פרינץ פון אוועלס“ גישט געווען „צוגעפאסט“, און שמיין
האָט אָן ספק, לינגערק אַ פאַרבאַנדאַזשירטער, זיך געטרייסט אין דער
איבערצייגונג, אַז ער וועט דורך זיין אַפּוועזונגהייט, ש ר י ו מ פ י ר [...]
אַזעלכעס געשעט אין טעאָמער כמעט קיינמאָל גישט! אַן אַפּוועזונד=
קער אַקטיאָר איז אַ „געטטיקער טאַג“... און די ראַץ אין „קין“ איז וויכטיק
בעת מען קוקט דעם ספעקטאַקל. אָבער קיינעם וועט גישט איינפאַלן צו
„מאַנען“, אויב די געשמאַלט קומט אַרויס פאַרמונגלעט. און בולאָוו האָט
איבערהויפט אימפּאַגירט, ווי אַזוי ער זאָל גישט שפּילן: אַן אויסערסט
באַצווינגענדיקער סצענישער חזן האָט באַגלייט זיין יעדן אַטעמציג און קער
אויף די ברעמער ..

מיין שידן זיך מיט לאָדזש איז געווען באַשטימט אויף די נאַענט=
סטע טעג, און איד בין געבליבן אויף נאָך איין אויפפירונג, כדי זיך צו
באַטייליקן אין שטיינס בענעפיס. ער האָט באַשלאָסן אויפצופירן לעאָגיד
אַנדערעוועס פּאַפּולער שטיק: „די טעג פון אונדזער לעבן“, און איד האָב
געזאָלט שפּילן די גענאַטיווע ראַץ פון דייטש „פּאַרלאַנקע“. אויף פּראָבע
(רעזשי האָט געפירט דער בענעפיציאַנט) אין דער סצענע צווישן „ראַנקע“
און „אַל=אַל“ האָט דער רעזשיסער זייער גענוי און גישט זייער טרעפלעך
זיך פאַרנומען מיט די מוזאַנסצענעס, און איד האָב גוממוטיק באַמערקט,
אַז היות די ראַץ האָב איד — אויף רוסיש נאָך — אַ סך מאָל געשפּילט
און אויף דער בינע זענען מיר זאַלבענאַנד, וואָלט איד געזאָגט, אַז מען
דאַרף גישט פאַרלירן אַזוי פיל צייט אויף אַט דער סצענע און גיין וויי=
טער... אויף דעם האָט איבער דער בינע אַרויסגעהילכט דעם רעזשיסערס
געשריי אויף רוסיש: „שפּילט דאָ גישט פאַר אונדז
קיינ פאַרשטונגענעס גאַסטרעאָליאָר! היינט בין
איד דער רעזשיסער, און טוט וואָס מען הייסט איד!“

די רעאַקציע אַרום וועל איד גישט שילדערן. איד האָב אויבן באַ=
טאַגט, אַז צו מיר האָבן זיך מיט דרד=אָרץ באַצויגן די בינע=אַרבעטער.
און זיי זענען געשמאַנען בעת משעה אין די קוליס... איד קאָן גישט זאָגן
ווי אַזוי דער אינצידענט וואָלט זיך צעוואַקסן.

נאָך אַ סעקונדע איבערראַשונג האָב איד אַ טראַכט געטאַן, אַז דער
מענטש טראַגט אויפן אויער אַ באַנדאַזש און אים טוט אודאי וויי די
וונד, און איד האָב אַרויסגעשמאַמלט:

— אַליאַשא! איר זענט אויפגערגעג... אפשר האָט איר שמערצן,
און איד האָב איד ווי געטאַן?

און אין דער מינוט איז איבער מיין קאפ פארבייגעפלוין א בענקל.
דאס האָט אַסיפּ קאמיען זיך אָנגענומען דעם ברודערס קרוידע און גע-
שליידערט מיר אין קאָפּ אַ בענקל, שרייענדיק:
— ער וועט אונדז מיט זיינע הייליקע אויגן אַלעמען פאַרניכטן!

* *
*

אין דער לאַדזשער אָפּטיילונג פון אַרטיסטן-פאַרזיין איז אין אַ מאַג-
אַרום פאַהגעקומען אַ חברים-געריכט. „פאַרשן“ און אויפקלערן איז נישט
געווען נייטיק. נאָך אַ קורצער זיצונג האָט דאָס געריכט באַשלאָסן, אַז
שטיין דאַרף זיך פאַר מאַרעווסקין אין קעגנזאַרט פון געריכט און אַלע
אַנוועזנדיקע אָנטשולדיקן. איד בין געזעסן ווי אויף קוילן. עס זענען אַרײַ-
בער עטלעכע מינוט, קיינער האָט זיך נישט גערירט פון אַרט. איד בין
צוגעגאַנגען צו שטייגען און אויסגעשמרעקט מיין האַנט:

— חברים זענען אַ גרויסע זאַך, געריכטן אַ וויכטיקער ענין, אָבער
געשווירן און ווונדן און אַקטיאָרישע ווייטיקן האָבן זייער רעזאַן. גענוג זיך
צו קריגן, אַליאַשאַ, לאַמיר זיך צעקוישן. עס איז אַזוי געשען.
פון אַליאַשען האָב איד אויסדרוקן פון ליבע און האַרציקייט אין די
ווייטערדיקע יאָרן געזען נישט אויגמאַל, אָבער נישט ווייניקער געהאַט
עגמת נפש. און נישט פון אים אַליין, און אמווייניקסטן פון אים.
דער אינצידענט אין לעצטן מאָמענט פון מיין לאַדזשער ערשטן
אַרויספאַר אין דער וועלט איז מיר פאַרבליבן ווי אַ לייטמאַטיוו פון די
פאַרהעלטענישן און באַציונגען...

אומהיימלעכע שאַטנס אין צויבער-לאַבירינט!
ווייטיקפולע שטרויכלונגען אין דרייעק!

צווייטער קאפיטל

מיט אַן — סקין

דער חודש אין לאַדזש ביי קאָמפּאַניעצן האָט אויסער די אַלע באַשריבענע תּענוגים און סײַדפּרײַזן געבראַכט אַזאַ מתנה, װעלכע האָט תּחילת אויסגעזען װי אַ געפּאַר און שפּעטער דערפּירט צום דערהױבענעם אויפּשוונג פּון מײַן שעפּערישן װעג.

דאָס טעאָמער אין לאַדזש אויף צעגלאַנע=גאַס פּלעגט די דירעקציע באַהײצן גאָר אין אָונט צו דער פּאַרשטעלונג. די פּראָבן זענען געגאַנגען אין גישט באַהײצן זאָל, און געווען איז עס, װי דער לײענער דאַרף װיסן — אין דעצעמבער.

דער פּועל=ױצא איז געווען, אַז מײַן כּראַנישער האַלדז=קאָמאַר האָט זיך פּאַרשאַרפט בײַ אַזאַ מדרגה, אַז אין װאַרשע האָט מיר דער דעמלֶט באַװוסטער לאַרױנגאַלאַג דאָקטער כּאַראַנזשיצקי קורץ און בײַגדיק גע=מאַלדן, אַז אויב איד װיל אויסמײַדן טובּערקולאַז, זאָל איד פּאַרגעסן, אַז איד בײַ אַ שװישפּילער און זיך דערווײַל באַזעצן אויף אַ לענגערער צײַט אין אַטוואַצק. „שפּעטער װעט מען זען װאָס װײַטער װעט זײַן“.

װאָס „אַטוואַצק“? װען „אַטוואַצק“? איד האָב גישט געהאַט מיט װאָס איבערצױלעבן די עמלעכע ימעג בײַ װײַלנע...

האָט אין אַטוואַצק געװוינט — אַן—סקין! איד פּלעג צו אים פּאַרן צוזאַמען מיט אַלעס קאַצױנע און זײַן פּרוי חנה. מיט די קאַצױנעס איז עס געווען מײַן ערשטע באַקאַנטשאַפט, און איד געס אָן, אַז זײ האָט אויס=געזען אומבאַגרייפּלעך און װילד די מעשה מיטן „אַנגעזעענעם אַרטיסט“ (און „לענדלאַרד“ דערצו), װעלכער האָט גישט אויפּן סאַג=געברױד (און פּרעסט דערבײַ צו פּערטלעך גענדזנס אויף אַ מאָל, גישט זאָרגנדיק װעגן מאַהגנדיקן סאַג)... זײ האָבן בלי ספק דערצױלט אַן — סקין דעם מצב

הענינים; אג — סקי האָט מיר, כידוע, שוין פונלאָנג באַצייכנט ווי „א וואָלף מיט שעפּסנצייַן“, און אין אַ העלן פרימאָרגן האָט ער מיר בעת איד האָב באַטראָפּן זיין שוועל אַטאַקירט מיט אַ דונערדיקן אויסגעשריין: — ווי לאָנג וועט איר אַרומשפּאַצירן איבער וואַרשעווער גאַסן מיט אייער „פּראָקליאַטן“ גאַרגל און פּרעסן גענדרן און זויפן פּרוכטוואַסערן און דרשנען וועגן קונסט, אַנשטאַט צו זיצן דאָ אין אַטוואַצק און שווייגן? ... אין לעבן האָב איד נאָך אַזא ווילדע בריאה נישט געזען!

איד האָב אָפּגעטרייסטל דעם שניי פון היפּל, פון די שולטערן, אויסגעשאַפּן דעם מאַנטל און... נישט געבעטענעדעהייט זיך אַוועקגעזעצט אין ברייטן פּאַטער-שטול.

— נו! — שרייט אַג — סקי ווידער אויף די העכסטע טענער — וואָס שווייגט איר?

איד האָב זיך צעלאָכט.

— אַ קיצור — הער איד, ווי ער זאָגט שוין מיט אַן אַקטאַווע שטיי-לער — קיין גענדרונג און קיין לימאָנאַדן וועט איר דאָ נישט קריגן, נישט קליין צו טרינקען סאַדעוואַסער און עסן רינד-פלייש. די באַלעמאָסטע פּאַני לאָאָים אין ווייניע אַ קרובה. זי איז מסכים צו לאָזן אייד זיצן דאָ מיט אונדז ביז איר וועט געוויינען אזוי פיל, ווי איר וועט שולדיק זיין פאַר אַ תּוֹדֵש — צוויי און זאָל קאַציונע ברענגען מאָרגן אייער געפּעק! די טעאַטער-בגדרים דאַהפּט איר דאָ נישט האָבן, גאַר — דאָס גויטיקסטע. און איר הייבט תּיכּף אָן — שווייגן און געזונט ווערן! שלאַפּן וועט איר אָט דאָ אויפן טערקישן דיִוואַן*!) געבן מיר פון מיין חדר און געדענקט, אַז רעדן איז פאַרבאָטן. אגב האַלט איד אין פאַרענדיקן מיין „חורבן גאַלציע“ און וויל פון אייד נישט הערן און נישט וויסן. מיר וועלן זיך טרעפן ביים עסן דאָ אין עסצימער, כאָפּן אַ שמועס ווען נישט איז ביי מיר ביי אַ גלעזל פּיי. אָבער בכלל זענען מיר ביידע — „נישטאָ אין דער היים“, בפרט נאָך אַכט אין אָוונט זאָלט איר נישט קלאָפּן אין מיין מיר. איד וועל אין בעסטן פאַל נישט ענטפּערן, אין ערגערע פאַלן — טרייבן מיט אַ שטעקן.

„וואַרטן ביז מיין גרויסן געווינס“ האָט, פאַרשטייט זיך, „מסכים געווען“ — נישט זיין קרובה פּאַני לאָאָים, ניערמט ער אליין, מיין אומפאַר-גלייכלעכער „סעמיאָן אַקימ׳׳יש“...

(* „מאַפּשאַן“ בלע"ז.)

איד האָב זיך אַריבערגעזעצט פון פאַמערשמול אויפן מערקישן די
וואָס און אָנגעהויבן — גישט „שווייגן און געזונטווערן“, גייערט — רעדן...

* * *

איד מוז דאָ עפעס זאָגן וועגן ענין — „רעדן“.
איד וויל דערציילן דעם ליינער מיין פעסטן, ממש „אויזערנעם“
כלל ואין יוצא. דהיינו: איד בין א קעגנער פון יעדן איבעריקן וואָרט דאָ,
ווי עס האַנדלט זיך אין מעשים... אין יעדן פאַל, ווען מען האָט פאַר
זיך א קאָנקרעטן ציל, איז יעדעס וואָרט א סימן פון אומבאַהאַלפנקייט
אָדער — ערגער: אומערלעכקייט, פאַלשער שפּיל, כוונה אַראָפּצופירן פון
וועג... אַז עמעצער פרעגט וועגן גאַנצסטן וועג צום באַן (לאָמיר זאָגן).
און קריגט גישט קיין ענטפער אין קורצע ווערטער, האָט ער אָנגעמראָפּן
אויף אַ שלעכטן וועגווייזער

אַז אַן אָפּמאָד וועגן אַן ענין, וועלכער האָט צוגויפגעפירט צוויי צד=
דים, ווערט גישט געשלאַסן אין קורצן זאַכלעכן געשפרעך, איז דער ענין
— דורכגעפאַלן.

איד בין אַ פאַרביסענער קעגנער פון ארומרעדן שעהנלאָנג אַ סצעניִ=
שע סימפּאָזיע, אַ מאָלערישע כוונה, אַ מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציע: דאָ
מוזן ווירקן, באַאיינפלוסן, באַפּרוכפערן פּאקטאָרן, וועלכע קאָנען אין ווער=
טער ווערן אָפּגעווישט, אומגעבראַכט, פאַרמיליקט...

ביי אַ צעפלאַמטן דיריגענט קאָנען גישט ווערטער=שמראָמען מיט=
ברענגען די באַגייסטערונג אין אַרקעסטער אויף די פּידלען און וויאַלאָנִ=
טשעלן.

און אין שרײַענדיקער סתירה צום געזאָגטן האַלט איד מיין נאַנצן
לעבן, אַז — „רעזשיסירן הייסט — רעדן!“

אָבער רעדן גישט וועגן די קאָנקרעטע פונקטן און פרטים פון גענע=
בענעם סצענישן ווערק: צו דעם מוזן אַרטיסטן דערלאָנגען אויף אַן אַנדער
אופן, דורך אַן אַנדער וועג.

רעזשיסירן הייסט רעדן סתם אין דער וועלט אַרײַן! דורך ווערטער,
וואָס ווענען שלחים פון אַכסטראַקטן געדאַנק (הגם אָפּט, צום אומגליק —
אומבאַהאַלפּענע שלחים און נאָך ערגער — פאַלשע שלחים) דאַרף דער

רעזישער אויפוועקן ביים אָנטיילענמער זיין פּאַנאַמאַזיע; מאַכן ופּילבאַר און פּליענדיק זיין אינזואַיציע, אָבער גישט אַרומרעדן קאָנקרעטע פּונקטן, גישט פּאַרפּלייצן אין ווערמער די קערנער פון שפּיל, גישט פּאַרשוּבן די קלאַנגען פון לייגעבוירענע געפילן, וואָס הייבן זיך אָן דורכשלאַגן דורך דער גייער סיפּואַציע, און דער שפּילער דאַרף אָנהייבן אַוועקגיין פון ווירק־לעבן, „אַרום“ און אַרײַנדרײַנגען אין הער וועלט פון דעהפּילמן פּראָבלעם. דעם רעזישערס אַבסטראַקטער געדאַנק דאַרף זיין פאַרן קינסטלער אַ „לופּטשיף“, אויף וועלכער אויפהייבנדיק זיך אין די הייבן וועט ער דערזען זיין שפּילערישע אויפגאַבע, זיין שעפּערדישן פּונקט — גישט ווי „אָנגעטאַפּטע“ מיט די פינגער, גייערט דערגאַנגענע צו אים דורך האַרץ און גייסט, דורך אַ פּונקט, וואָס ציגט זיין ווערק און מאַכט עס בליען... אָט אַזאַ מין רעדן אָן אַ ציל, פאַרגעסנדיק אַלץ אַרום ביזן שאַרפע ווייטיקן אין קעל, אַזעלכע אויספּלוגן אין די הייבן פון אַבסטראַקטן געדאַנק פּלעגן מיר מיט אַן — סקין מאַכן יענע וואָכן אין די מאָרגנשעהן צווישן שנייען איבער די שמעגלעך פון אַטוואַצקער וועלדלעך און לאָנקעס — ווייסע, פּוסטע, פּרייע, אומגעשמערט־צעשפּילטע אין מיליאָסן פּונקטן פון די ווייסע טעפּיכער.

ברענגען דאָ די טעמעס און די אינהאַלטן פון אונדזערע געשפּרעכן אין פּונקט צוויי גישט מעגלעך ווי ס'איז גישט מעגלעך צו זאָגן וויפּל פּונקטן ס'האַבן אין דעם שניי־טעפּיד געהויבן אונדזערע געמיטער, גע־וועקט געדאַנקען, געמאַכט די הערצער אָפּן...

מיר האָבן גישט ווייניק גערעדט — אויך „סתם גערעדט“ — נאָר פּלאַמענדיק און אָן שום דרוק פון דרויסן — וועגן פּראַג, וואָס אין ווילגע מיט אַ קנאַפּ יאָר צוריק האָט אונדז געהאַט צעטיילט אין צוויי מחנות. איצט האָט ער רק ווייניקער אַפּאַנירט, רק מער געשוויגן און געהאַרט... זיין ענדגילטיקער איבערברוד אין פאַרגעקומען אין אַ חדשים צוויי שפּעטער. מיר וועלן נאָך קומען דערצו...

ווהין די „לופּטשיפּן“ פון אונדזערע „סתם רייד“ האָבן אונדז גע־בראַכט וועלן מיר ביסלעכווייז דעם ליינער אַנטדעקן.

דערווייל — לייכטע פּאַקטן, עפּיזאָדן, וואָס זעען אויס ווי אַנעק־דאַטן...

איך האָב אים אַמאָל אומגעריכט אַ פרעג געמאַן:
— סעמיאָן אַקמימיש, אויף וועלכן לשון האָבן מיר נעכטן גערעדט
איז וואָרד און פעלד?

ער האָט זיך אָפגעשטעלט, האָט מיר אָנגעקוקט מיט לאַכנדיקע
אויגן...

— יע! באָנו, גיע זאָו! און איר ווייסט?

— אויך נישט!

אויף מאַרגן האָב איך די פראַגע געשטעלט זיך אַליין און אויך קיין
תשובה נישט געהאַט. האָב איך אָנגעהויבן פאַרשרייבן: „היינט גערעדט
צוויי שעה יידיש“, נאָכמיטאָג ביי דער טוי — „אַ שעה גערעדט — רוב־
מיש“. אויף מאַרגן האָט ער נישט געקאָנט ענטפערן אויף מייןע פראַגן:
„ווי אַווי גערעדט?“ און איר האָב געהאַט „פראַטאָקאָלירט“. עס מוז גע-
זאָגט ווערן, אַז דעם „אויבנאָן“ האָט פאַרנומען נישט פּרץ און נישט
שלום-עליכם, נאָר פּושקין.

— דאָס זענט איר שולדיק מיט אייער סוואַרנים שול... איר פיל
מיך שולדיק פאַר ווייטערס זכר.

— אויב דאָ שטעקט אַ שולד, סעמיאָן אַקיימיטש, איז זי שווערער
ווי דער תּוֹלוֹל פון ווייטערס געבאָט. אָבער אויסקויפן די שולד קאָנען מיר
נישט דורך אָפּשטויסן פון זיך אונדזער רוסישע צווייטע נאַמור. עס גייט
אין דערהויבן און פאַרטיפּן די יידישע, די ערשטע!

און דאָ קומען אַרײַן אין קאָן אַזויפיל פאַרשידענע און, צום אומגליק,
צווישן זיך צעריסענע פאַקטאָרן, אַז מען דאַרף האָבן אַ „נאַפּאָלעאָן“ צו
קאָנען מתקן זײַן די אויפנאַבן פון צײַט.

— פאַרוואָס זענט איר אַנטלאָפּן פון ווילנע? איר זענט דער פאַ-
סיקסטער מענטש, וואָס קאָן און איז מחויב אויפצואַקערן דאָס פעלד פון
יידישער טעאַטער-קונסט. דאָ קאָן אייער סוואַרין גראַד אונדז ברענגען
נוצן און צייטיקע אויבסטן. ווייל צום גליק זענט איר אַ ייד נישט ווייניקער
ווי אַ „יודאָפּאַב“. און אייער טעאַטער-קולטור האָט כאַמת טיפּע און גע-
זונטע וואָרצלען. פּלאַנצט עס איבער אין אונדזער באָדן! קיינער שטערט
אייד נישט!

— „קיינער“ שטערט נישט, אין אפשר ריכטיק געזאָגט, סעמיאָן
אַקיימיטש, אָבער דאָס איז ווייניק! עס מוז קיין זאך נישט שטערן!
— און וואָס שטערט אייד? — האָט ער מיט חידוש אין די בליקן
אַרויסגערעדט.

— קודם מיין האַלדז-קראַנקהייט...

— דאָס וועט אין אַ דרײַ חדשים אַרום פאַרשווינדן. און, ענדלעך,
מוזט איר נישט דווקא שפּילן: לערנט די יוגנט, פירט אָן מיט דער איג-
שטימוציע.

— דאָ ליגט אייגע פון די הויפט-סיבות, צוליב וועלכער איך וועל אין
ידישן מעצטער ווייט נישט ארײַנגרינגען...
— וואָס מײַנט איר?

— יידן פאַרשטייען נישט און וועלן קיינמאָל נישט פאַרשטיין, אַז
אין קונסט איז דער „יש“ דער אויפטו פון קינסטלער. אין יידישן מעצטער
וועט אומפאַרמיידלעך פירן און הערשן דער, וואָס איז פעיק צו שאַפן די
געהעריקע באַדינגונגען פאַרן קיום פון דער אינסטיטוציע און, האָבנדיק
געשאַפן די באַדינגונגען, וועט ער זיי אויסגוזן פאַר זיך. עס וועט אין
יידישן מעצטער תמיד דאָמינירן דער סטיל און די אַטמאָספער פון גע-
שיקטן אַרגאַניזאַטאָר, וועלכער וועט דעם געזאַלפטן און צעפלאַמטן קינסט-
לער מיט אַלע מיטלען יאָגן און פאַרפאַלגן.

— איר שײַנט צו האָבן דערמאַפט דעם דופק פון אונדזער הולח —
האַט ער שטילערהייט אַרויסגערעדט. און מיט אַ ביטערן שמייכל גע-
פרעגט:

— און דער אויסוועג? נישטאָ קיין שום אויסוועג?

— נסים, סעמיאָן אַקימיטש, גליקלעכע צופאַלן! מיר האָבן פרעכט
טיקע יינגלעך און מיידלעך. מיר טראָגן אין זיך כוחות פון גדולים! פון
צײַט צו צײַט מוז זיך עס אַליץ אַרויסרייסן, ווי אַ קוואַל, וואָס רייסט אויף
אַלע מניעות. פערמאַנגענט וועט ביי אונדז קיין היכל נישט האָבן זייגע
טורעמס צום הימל געהויבן. אָבער מאַמענטן וועלן זיין, מוזן זיין!

— דילואַי פון אייער מויל אין גאַטס אויערן, ומאַרעווסקי! אָבער
ווערט אַקאַרשט געזונט און הײבט אָן — שפּילן! טאַקע ממש — שפּילן.
מיר גלויבט זיך אייך זען אין „קין“. איר האָב געהערט גאָר גרויסע מײ-
נונגען.

עס איז געווען אַ קנאַפ יאָר פאַרן גרעסטן מעצטער-גנס פון אונדזער
דור, ופון וועלכן ער — סעמיאָן אַקימיטש אַ — נ-ס-ק-י — איז גע-
ווען דער שעפער און צו וועלכן ער האָט נישט דערלעבט.

אונדזער אַפשאַצונג פון דעם, וואָס מען האָט אָנגערופן „דיבוקיאַדע“
אין פּנקס פון יידישן מעצטער איז געבויט אויף אונדזער פעסטער זיכער-
קײט, אַז, אויב מעצטער בעצם הדבר איז נישט קיין פאַקטאָר פון ווילגאַ-

דער פארווילונג און דארף פראַגן זוימען פון התלהבות, פון שיפסמן מין „השתפכות הנפש“; אויב יידיש מעצמער איז מיט גאַלטהפארענען אַוועק וויימער פון פרימיטיווער „פורים=שפיל“, וואָס איז געווען זיינע וויטערלעך און ווייג; אויב מיט גאַרדינען און דעם אסתר=רהל=קאמינסקא=קאפיטל האָט זיך יידיש מעצמער אַ קער געמאַן אין דער ריכטונג פון גרויסער בינע=קונסט אין וועלט=מאַסשטאַב און האָט געמוזט זוכן ווייטערדיקע פאַרמען, וואָס זאָלן סיגנעזירן די שיפטייט פון יידישע קאַנפליקטן מיט דער ראַפּיגריטייט און פולקאָמענהייט פון אַלוועלטלעכן מעצמער, א י ז דער דיבוק=קאפיטל דער העכסטער פונקט פון אונדזערע טעאָרעטישע היגלען.

פאַקטן — אָביעקטיווע פאַקטן — וועלן מיר דעם לייענער אין די פאַרשייטענדיקע קאַפיטלען דערציילן, שיילווייז — באַלויכטן, און דערביי דערמאָנען, אַז די טעמע פון אונדזערע בענדער איז דער לעבנסוועג פון אַ יחיד, פאַחוועבט און אויסגעוויקט אין די אויפמאָרטיילונגען און קאַנפליקטן פון אונדזערע יאַרצענדליקער.

פאַר אונדזער סוביעקט איז מעצמער דאָס פעלד פון זיינע קאַמפן מיט די פינצטערע כוחות פון פאַרמישפּטן אַמאָל. דער לייענער קען שוין אין אַ רייכער מאָס די באַזונדערע מאַמענטן פון מיינע „קאַמפן“ און, צומערענדיק צום „דיבוק“, פיל איד מיד באַרעכטיקט צו באַמערקן, אַז ראשית איז עס אַ קאַפיטל פון „העכסטער הייד“ אין אונדזער מעצמער=ווירקלעכקייט; צווייטנס, איז עס אַן אָנגעוועענער פונקט אין רעפערמאָד פון אַ גרויסער צאָל מעצמערס אויסער דעם יידישן גבול און, דריטנס, איז עס פאַרן אוימאָר דאָס קאַפיטל וועגן דער אַבסאָלוט=דערגרייכטער סיגנעט פון אַלע עלעמענטן, צו וועלכע ער האָט געשמערעבט אין מעצמער פון זיין ערשטן אָטעמצוג.

אַן אנדער טעמע איז שוין דער פאַקט, וואָס „די דיבוקיאָדע“ איז אין מיין לעבן אַ קורצער עפיואָד, און די דערהויבנקייט — „די העכסטע הייד“ — איז גאָר שנעל „אַראָפּ אין שיפסמן גרוגט“... אָבער די הייד איז געווען דערגרייכט, איז פאַרבליבן אין מיין פּנס און מוז פאַרצייכנס ווערן אין פנס פון יידישער קולטור, ווי אַן אויגנבליק פון אויסשמאַרצלונג, ווי אַ הנע אין קדיש=קדיש פון מענטשלעכער עבודה...

* * *

מיט אַן—סקין, ווי געזאָגט, פלעגן מיר זיך אויף לאַנגע שעהן באַ העפּפּן אין שמועסן, אָבער ער האָט קיין איין מאָל אין יענע וואָכן נישט פאַרפירט קיין שמועס וועגן זיין אַנגעווייטיקטן פונקט: וועגן „דיבוק“... ער האָט, משמעות, אויפגעהערט טראַכטן וועגן דערזען זיין ווערק אויף דער בינע. אין ווילנע מיט אַ צען חדשים צוריק האָט ער זיין „לעגענדע“ פאַהגעלייענט... דעם אַזונט האָבן מיר בפרטיות באַשריבן. שפעטער פאַר זיין פאַרלאָזן ווילנע האָט ער געלייענט דאָס שטיק פאַר אַ גרעסערער אויף דיטאָרע: דאָס ווייסן מיר אויך און איר האָב מיר סקאַנדאַליעז קאַמפּראַך מיטירט, ליינענדיק דעם דריטן אַקט... האָט ער אין וואַשוואַצק די טעמע מיט קיין איין וואָרט, אָדער אַנדייטונג נישט באַרירט. אין דעם דאָזיקן פרט שפּיגלט זיך אַפּ זיין אמתע גדלות און גרענעצלאָזע איידלקייט, באַ שיידיקייט און זעלבסטווערדע פון אַ דיכטער.

איר פלעגן זיך אָפט פאַרטראַכטן: ווי אַזוי, מיט וואָס און אויף וועלכן אופן וועל איר אים ווען עס איז אָפּדאַנקען פאַר זיין איצטיקער האַרציג־קייט און גוטסקייט צו מיר, וועלכע איר האָבן מיט קיין שום שריט פון מיין זייט לגבי אים נישט פאַרדינט? ער האָט דאָך מיר פראַסט פשוט — אויסגעהאַלטן! מיר האָט עס נישט געקוועלט, נישט געדריקט, ווייל ער איז געווען אַן אַ גרענעזן גאַבל.

עס האָט זיך נאָך אָפגעשפּילט אַזאַ מין דיאַלאָג צווישן אונדז:

— הערט — זאָגט ער איינמאַל, אַרויסגייענדיק פון זיין חדר מיוחד צום טיש עסן מיטאַג — הערט: איר האָט דאָך אַ טבע צו זויפן פרוכט־וואַסער עמערזווייז, און דאָ מרינקט איר וואַסער פון ברונעם. מילא, זאָל אייד וווייל באַקומען, אָבער מיר איז איינגעפאַלן אַ מחשבה, אַז אפשר האָט איר נישט קיין קליינגעלט? ... וואָס שווייגט איר, פרא אדם? זאָגט, איר וועל אייך לייען. נישקשה, מען קאָן נאָך אויף אייער ווילנער פירשטאַך קוק הויז אייך באַרגן אויף אַ פלעשל לימאָנאַד...

מיר האָט נישט שטאַרק אימפּאָנירט דער „טעקסט“ פון זיין בעצם ליבן פאַרשלאָג, און איר האָבן אים גאַרנישט געענטפערט. ביים טיש האָט מען געשווייגן אַזוי ווי אַלעמען וואַלט עפעס געדריקט. נאָך מיטאַג האָט ער מיר אַרײַנגערופן צו זיך און זאָגט:

— הערט מיר אויס, מאַרעווסקי. מילא די פּוילע וויצן וועגן אייער הויז וועט איר (מיר מוחל זיין, אָבער איר וויל אייך זאָגן ערנסט: איר דאַרפט דאָך האָבן אַ ביסל מוזמנים אין קעשענע, מען איז דאָך נישט מער

ווי א לעבעדיקער מענטש. איד וועל אייד גערן באַרנן אַ סוויזנט מאַרק.
איך וועט מיר פון ווילנע אַפשיקן... וואָס ענטפערט איר נישט?
— סעמיאָן אַקימיטש! דאַנקען אייד וועל איר נישט. ס'איז עפעס
פאַראַן אזא דין אַדער מנהג ביי יידן, אז פאַר אַ מצוה יאָר מען נישט
דאַנקען...

— א גוי גמור — האָט ער זיך הילטיק פאַנאָדערנעלאַכט — דאָס
האָט איר אין פעטערבורגער טעאַטער־שול אַזוי אויסשמודירט משניות?
— כאַ=כאַ=כאַ. נו, רעכט! אָבער סוויזנט מאַרק נעמט איר ביי מיר צו
נישט?

— סעמיאָן אַקימיטש! מוזמן געלט, ביי עמעזן געבאַרנט, איז
א פּלאַץ, אַן אַנשיקעניש. נעמען עס אַן שאַרפער גויטווענדיקייט אין פשוט
אַן אומזין און אַן עוולעה.

— אָבער איר דאַרפט האָבן, משוגענער! איר האָט דאָך נישט קיין
פרומה אין טאַש!

— קיין פרומה האָב איר טאַקע נישט און קאָן מיר נישט העלפן,
ווייל... איר האָב נישט, אָבער סוויזנט מאַרק, לאָזט זיך אויס, האָב איר
דאָך יאָ!

— פונוואָגען? פונווען?

— פון דער מינוט ווי איר האָט זיי מיר פאַרנעלייגט! דאָס שווער
געפיל פון גוים איז פאַרשוונדן מיטן געדאַנק, אַז איר קאָן מיר פון גוים
אַרויסבאַקומען, אַדאַנק אייער גרייטקייט מיר אַרויסצוהעלפן.

— נו, און וואָס ווייטער?

— און נאָרנישט ווייטער!

— און דאָס געלט?

— האַלט ביי זיך!

— איז וואָס איז די פעולה דערפון?

— אַז מוזמנים צו יעדער מינוט קאָן איר האָבן, אויב איר וועל
מוזן לייען און קיין בעל־חוב בין איר נישט, דאָס איז די גרעסטע טובה,
וועלכע איר האָט מיר געטאָן...

— אַ מאַדנער געמיש פון שטות מיט פּקחות! — האָט ער זיך גוט=
מוטיק צעשמייכלט. — אָבער איר גיט מיר אייער ערנוואַרט, אַז ביי דער
ערשטער גויטווענדיקייט געמט איר ביי מיר דאָס געלט...

— מסכים! איר פאַדער ביי אייד נישט קיין וואָרט, אַז איר וועט די
סומע נישט אויסגעבן אַן מיין וויסן!

— איד קאָן צו יעדער צייט האָבן אַנדערע פּוּנזט מאַרק: די רע-
דאַקציע וועט מיר נישט אָפּזאָגן, אָבער אין אייר שטעקט ערגעץ אַ פּראָק-
טישער הוש, וואָס איז געפּערלעכער פאַרן צד שכנגד, ווי די געוויינלעכע
סוהרײַשע געלטיגוויציקייט, ביי וועלכער מענטשן ווערן „בלײַנד“ און „שיכור“.
איד זענט אין אַזעלכע ענינים, ווי איד זע, גיכטער און זעט ווייטער ווי
צאָלן אין ציפּערן.

— אַ מענטש דאַרף קיינמאַל נישט פאַרלירן דעם קאָנטאַקט מיטן
אַבסטראַקטן געדאַנק, סעמיאָן אַקימיטש, קיינמאַל נישט זיין געפאַנגען
אין נעץ פון „עסק“, פון אינטערעס, ווי ווייט דאָס וועט שמײַן אין סתירה
מיטן העכערן, וּמענטשלעכן אמת.

— איר געדענקט דעם משולחם מאַנאַלאָג וועגן „פענצטער איז גלאָז
און שפיגל איז גלאָז“? — האָט ער מיטאַמאַל אַ פרעג געשאָן און מיר
אַנגעקוקט מיט ברייט-אויפגעפּנטע אויגן...

— אודאי געדענק איד — האָב איד געענטפּערט.
ער האָט זיך אויסגעדרייט צו מיר מיטן רוקן: איד האָב געזאָגט
אַ ליגן, כּדי אים נישט מצער צו זיין. איד האָב פון „דיבוק“ נישט גע-
דענקט קיין איין שורה, און ער האָט עס איבערגעלייענט אין מיינע אויגן...
און זיך אָפּגעקערט פון מיר.

* *
*

דעם עקזעמפּליאַר האָט ער מיר געשאַנקען באַלד נאָך דעם, ווי דאָס
ביכל איז אַרויס פון דרוק אין דער אויסגאַבע, וועלכע עס האָט פאַר-
וורקלעכט דער אינזשיניער לייב קוויאַט, זיין פּריינד. דאָס זענען געווען
די ערשטע וואָכן פון פּוילישן ווילנע. אין דער לופט פון נייע קולטור-שפּראַך-
צוגענג. דאָס דערשיינען פון ווערק איז געווען פאַר זיך אַ פּריינד. הגם די
אויפּשריפט: „מיין הייליק“ און טראַגיש-אומגעקומענעם פּריינד א. וויי-
טער“ האָט די פּריינד באַדעקט מיט שוואַרצן קרעפּ...

אויף מיין עקזעמפּליאַר האָב איד איבערגעלייענט: „מיין טויערן
פּריינד א. מאַרעווסקי“ — אומבאַגרענעצט איז געווען מיין פּריינד איבער
דעם און מיין גדולה: אַג—סקין האָבן אַלע געליבט און געשעצט, און מיין
באַציונג צו אים האָט לויט מיין טבע געגרענעצט מיט „פאַרגעסערונג“.
יעדע באַגעגעניש פלעג איד אויפּגעמען ווי אַ פּייערלעכע שמחה.

און ביי אלעם דעם האָב איד אין „דיבוק“ במשך פון דעם גאַנצן פּעריאָד נישט אַרײַנגעקומט! (לײענען איז ביי מיר אַ שווערע הלכה: אָן ספּעציעלע שטויס־פּאַסטאַרן קאָן איד דעם פּראָצעס נישט בייקומען).

אין אַטוואָצק יענע טעג איז אָנגעקומען אַזאַ מאַמענט... דאָס האָט געמוזט זײַן אויף דער דריטער וואָך פון מײן אויפגעשטאַלט, נאָך עטלעכע שעה פון אונדזער „לופטשיף“. שפעט אין אָונט, בעת ער איז געווען פאַרשפּאַרט אין זײַן צימער, ווהײן ער האָט פאַרבאָטן נאָך אַכט אַרײַנגעצוקוקן, האָב איד אַרויסגעשלעפט פון מײן טעקע מײן „דיבוק“=עקזעמפּל פּליאַר און אָנגעהויבן... בלעטערן. איד האָב אויפגעמישט דעם מאַנגאָלאַג וועגן „שפּיגל“, נאָכדעם אַוועק צום דריטן אַקט: דעם צדיקס סצענעס, וועלכע איד האָב אין ווילגע אַזוי „פאַרפּאַרטאַטשעוועט“, אַז אַג—סקי האָט זיך קוים דערוואַרט ביז סוף אַקט און צוגענומען ביי מיר דעם כתב יד צו פאַרענדיקן אַלײן דעם פּערטן אַקט... איצט האָב איד מיט התמדה זיך גענומען „שמוהרין“ דעם טעקסט, געלײענט אין מאָל און אַ צווייטן... נישט איין זילב, נישט איין מאַטיוו איז אַרײַנגעדרינגען אין מײן פאַנג־טאַזע... איד ווייס נישט — ווי אַ זוי בײן איד נישט אײַנגעשלאָפּן איבערן ביכל. זיצנדיק אויף מײן טערקישן דיװאַן. אָבער איד האָב באַשלאָסן „למען השם“ די „פּיעסע“ איבערלײענען, כדי מאַרגן מיט אַג—סקין וועגן זײַן ווערק רעדן אויפן סמך פון גענויעס, דורכגעטראַכטן אײַנדרוק.

און דאָ איז געשען דער נ ס!

אַנטױשט, כמעט פאַרצוײפּלט פון מײן טעמפּן גלײכנילט צו די בילדער, דיאַלאָגן און סצענעס, וועלכע איד האָב עטלעכע שעה געלײענט פּראָגענטאַר, אָן צוזאַמענהאַנג, האָב איד אַרום האַלבער נאַכט זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און אָנגעהויבן פון אָנהײב: איבערגעלײענט די ערשטע רעמאַרקע, דערפילט די אַטמאָספּער פון בײַגאַסטיקן בית מדרש, זיך פאַרקוקט מיט אויפגעריסענע אויגן אויף די „ספרים, וואָס זענען דעכער ווי די שמילקענדיקע ליכטלעד“... די באַלעבאַטים זענען אַוועק שלאָפּן... דער וואַנטזײַגער האָט געשלאָגן צוועלף... הינטער די פענצטער־שױבן האָט שטאַרק געײאַמערט דער ווינט און דער ישטרעם אַזוי, אַז מינוטנוױז האָב איד זיך געמוזט אָפּרײסן און פון בית־מדרש אין ברייניץ זיך אַוועקטראַגן קײן אַטוואָצק און זיך צוהערן צום ווינטער־געראַנגל פון די צווייגן אויף די בײַמער. אָבער „ברײניץ“ האָט שורה נאָך שורה מיט אַרײַנגעצויגן אין קרײז פון זײַן ווירקלעכקײט, און פאַנטאַזיע, האָט באַש-

הערשט מיין גייסט און גוף: איד האָב שוין נישט געלעבט אין די אומ-
שטענדן פון אַרום, גייערע — האָרפן, וווּ מיר האָט צוועקגעטראָגן דער כוח
פון אַג — סקיס פענהול, קאַלעאָריט, פאַלקלאָר און פּראָבלעם... אַרום אייגס
ביינאָכט האָב איד ומיר ובאַהעפט מיט הנגען און נאָך דעם, ווי איד האָב
דורכגעלעבט זיין ערשטן מאָנאַלאָג ביי אַפּענעם אַרון קורש, האָב איד אַג-
געהויבן — שפּילן די געשטאַלט, דערן די מאָנאַלאָג... פאַרוואָס קיינער איז
נישט אַרײַן אין צימער, נישט דערמאַנט, אָ מענטשן שלאַפּן — דאָס
ווייס איד נישט, אָבער, האָבנדיק אָפּגעשפּילט די סצענע מיט הענעכן,
בין איד צוגעלאָפּן צו אַג — סקיס טיר און אָנגעקלאַפט. ער האָט זיך נישט
אָפּגערופּן, איד האָב אָנגעקלאַפט אַ צווייטן מאָל... „וואָס איז דאָרט?
ווער קלאַפט עס?“ — האָב איד דערהערט זיין פאַרשטיקט קול... „עפנט,
סעמיאָן אַקימיטש! דאָס בין איד, מאָרעווסקי!

ער האָט געעפנט די טיר... „איד האָב דאָך אָנגעזאַגט, אַז נאָך האַל-
בער נאַכט זאָל מיר קיינער נישט שמערן.“

— זעצט זיך צו, סעמיאָן אַקימיטש! איד מוז אייך עפעס פאַרלעזן!
איד געדענק נאָך, אַז ער איז געזעסן אין אונטערזעס. איד האָב אים
אָפּגעשפּילט די סצענע צווישן הנגען און הענעכן...

אַז איד בין אַנטשוויגן געוואָרן, האָב איד דערזען זיינע גרויסע וווג-
דערבאַרע אויגן. מיר האָבן ביידע לאַנג געשוויגן.

— ס'איז דאָך באַמט זייער שמאַרק — דערהער איד ווי ער זאָגט
שטיל — סאָ פאַרוואָס האָט איר דעמלט אין זיילגע געזאַגט, אַז ס'איז
נישטאָ וואָס צו שפּילן? איר האָט דאָך אָפּגעשפּילט ווונדערבאַר.

איד האָב זיך מיטאַמאָל אַ וואָרף געטאָן צו זיינע פּיס און באַשאַפּן
זיינע הענט מיט קושן, טרערן האָבן געשמאַמט פון מיינע אויגן.

ער האָט מיט ביידע הענט אויפּגעהויבן מיין קאָפּ פון זיינע קני, אָפּ-
געווישט מיין פנים און מיט אַ לייכטן שמייכל שטיל אַרויסגעמורמלט:

— וואָס זענט איר פאַר אַ מין געוועב, מאָרעווסקי, שווער עס צו
באַגרייפן און באַצייכענען, אָבער אַז אַקסליאָר זענט איר...

ער האָט די פּראָזע נישט פאַרענדיקט און מיר באַטראַכט, לאַנגזאַם
שאַקלענדיק מיטן ווייסן שיינעם קאָפּ.

* *
*

איד דארף נישט דערציילן, אז פון יענער גאכט איז „דער דיביק“ געוואָרן דער הויפט־אינהאַלט פון מיינע טעג, פרוימען און ווונטשן. אָבער פון פּראַקטישע אַרבעטס־פּלענער איז ווייט געווען נישט נאָר מיין טאַג־אַרדענונג, אפילו מיין... פּסיכיק. די פּאַקטן פון מיין לעבן האָבן מיר גע־מאַכט פאַר אַ פּרוימער. פרוימען איז פון דער נאַטור און פון מיין קינד־הייט פאַרבליבן מיין פרייד און מיין קרייז. און איבערשמידן פאַקטן, שאַפן אַנדערע אומשטענדן, געשטאַלטיקן די ווירקלעכקייט, אַזוי ווי איד וויל און ווי איד באַדאַרף צו האָבן אין איינקלאַנג מיט מיינע פרוימען און פאַרלאַנגען — דאָס האָב איד קיינמאַל נישט געקאָנט און נישט געפרוווט זיך אויסלערנען.

אין דעם פאַל — אָנהייב 1920 אין אַטוואַצק — בין איד געלעגן אין היגעראַפּלעט צוליב מיין האַלדז־קראַנקהייט, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין אומהיילבאַר שוין צוליב דעם, וואָס דער עיקר־פּונקט פון קוראַציע — אַבסאָלוט שווייגן — האָב איד נישט אין דער מינימאַלסטער מאָס אויס־געהאַלטן... און די סיבה איז געלעגן נישט אין מיר אַליין. מיט לערך 50 יאָר שפּעטער, בעת דאָקטוירים האָבן מיר אָנגעזאָגט, אז איד האָב אַ שווע־דע האַרץ־קראַנקהייט און דער ערשמער תנאי זיך צו מאַכן לייכטער איז „נישט דענערווירן זיך“, האָב איד אויסגערופן: — זאָגט עס נישט מיר, גייערט אַלעמען אַרום מיר: די פאַסאַזשירן אין פּראַטוויי אין פּראָלייבוס! מען דאַרף דאָך זיין פון איין צו קוקן „רוואַיק“, ווי אַזוי זיי שמויסן זיך, איינגאָרירן אַרום זיך — זקנים, ווייבער, קינדער, שוין נישט רעדנדיק וועגן די, וואָס מירן אויס צו געמען אַ בילעט, גאַרן אָפּ דעם קאָנדוקטאָר, באַ־גנבענען די שטאַט־ווירטשאַפּט, ווילן נישט וויסן, אַז שוויגען קאָלעקטיוון איינגומן, איז דער ערשמער פּונקט פון אינדיווידועלער ערלעכקייט. איד זע קינדער, וועלכע קליגן זיך צו פאַרן אָן בילעטן, כּדי, אַרויסגייענדיק פון פּראָלייבוס, קויפן אַ פאַרציע אייזקרעם... דאָס זענען פּאַלן פון אומעמיש־קייט, וואָס צווינגען צו „דענערווירן“ זיך. אין אַטוואַצק מיט 50 יאָר צוריק פּלעג איד זיך כּסדר אָנשטויסן אויף פּאַלן פון אַרומיקער טעמפּקייט...

דער דאָקטאָר האָט געהייסן, אַז אין גאַס זאָל איד טראָגן מיט זיך אַ בלאַקנאָט און אַ בליישטיפּט און ווען איד דאַרף עפעס פון אַ פאַרביי־גייער — זיך ווענדן צו אים שריפטלעך. אין איין אָדער צוויי פּאַלן פון צען האָט דער פאַרטרעטער מיר געענטפּערט נאָרמאַל. אין אַלע איבעריקע פּאַלן פלעגן זיי אַרויסנעמען פון מיינע הענט דעם בלאַקנאָט און דעם בליי־ער און — שרייבן די תשובה...

איד בין א זינדיקער מענטש: איד פארטראג נישט קיין טעמפיקייט.
און אז איד פלעג — אויך לויטן דאקטראם עצה — זיך ווענדן צו
עמעצן, שעפטשענדיק מיט די ליפן (כדי נישט צו געברויכן די קראנקע
שטימבעדער), פלעג איד אין מערהייט פאלן דערהערן, אז יענער רעדט
צו מיר אויך שעפטשענדיק...

און נישט איינמאל פלעגט מיר דאס בלוט צופליסן צום קאפ פאר
אויפגענונג (א כעס!), און איד פלעג אנהייבן שרייען פון קראנקער קעל:
— צו וועלכע שווארצע יארן שעפטשעט איד אַנשמאַט רעדן נאָר-
מאַל? איר זענט אויך געשטראַפט מיט שווינדזוסטיקע שטימבעדער?

פון טובערקולאָזע באַצילן און דערצו נאָך ווילדע בליקן (אין 5 מײַ
נוט גאַנג איז געווען ד״ר ביכאַוסקיס משוגעים-הויז) פלעגט מיין „מיט-
מענטש“ אַנמלויפן ווי פון פייער...

אזוי זענען געפלאָסן מיינע וואָכן אין אַטוואַצק מיט אַן—סקין אונג-
טער איין דאָר.

לערך אין א חודש אַרום האָט ער מיר קאַטעגאָריש געמאַלדן, אז איד
מוז געמען ביי אים דעם טויונגטער און זיך באַזעצן ערגעץ ביחידות, כדי
סוף כל סוף אנהייבן שווייגן. ער האָט מיר געעצהט צו פאַרגעמען זיך מיט
אַן איבערזעצונג, אַז די אַרבעט זאָל אויספילן מיין צייט אזוי לאַנג ווי
איד בין א „שותק“.

איד בין צוגעטראָטן צו דער איבערזעצונג פון לעאָניד אַנדרעיעווס
„דער וואָס קריגט די פעטש“.

ווי א קוריאָז איז מיר פאַרבליבן, אַז איד בין געקומען צו אים און
געפּרעגט, ווי איז אויף ייִדיש — „שום“.

— „שפּאַסלינג“ — האָט ער געענטפערט נאָכן ארײַנמאַכטן זיך...

איד בין אַוועק און אויף מאָרגן געקומען און געמאַלדן:

— שוין אָנגעשריבן א האַלבן ערשטן אַקט.

— מזל טוב! א יונג אַ מוזיק!

— אָבער „שום“ אויף ייִדיש איד נישט „שפּאַסלינג“.

— ווי זשע דען?

— אַ לײַ, סעמיאָן אַקימיטש!

ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ מיט אַ צופרידענעם שטייכל.

— בראווא! משמעות, אז א ווילנער לענדלאַרד קען יידיש בעסער,
זוי א וויטעבסקער שרייבער... נו, נו — האָט קיין פאַריבל נישט! בעסער
גרויס זיך דערמיט, וואָס איר האָט דעם זכות צו זיין א זון פון ירושלים
דליטא. אויף יעדן שריט פילט זיך עס אין אייך.

* * *

ער פלעגט קומען צו מיר אָפּט. איר האָב געווינט אויף קאָשמשושׂ
קאָפּלעע און אָפּט געטראַכט וועגן פּוילנע פּרייהייטס־קעמפּער, זיצנדיק
אויף אַ באַנק ביים פּויער האַרט געבן זיין ביוסט. גייע ווערן האָבן מיר
אַנגעהויבן שיידן מיט די, וואָס האָבן פון די פּריע קינדער־יאָרן געשאַפן
דעם קרייז פון מיינע פאַראַינטערעס־רונגען. איר האָב יענע וואָבן גע־
טראַכט, זיך פאַרטיפּט אין צענדליקער שאלות פון דער קעגנזאָרט און
פאַרגאַנגענהייט — סיי אין דער נאָענטסטער סביבה, סיי אין ווייטע און
פּרעמדע וועלטן. אָבער מיינע שעפּערישע אימפּולסן און וויברירונגען האָבן
זיך קאָנצענטרירט אין צוויי טעמעס: „דער וואָס קריגט די פעטש“, ווייל
בעתן איבערזעצן האָב איר איבערגעלעבט דעם גאַנצן ספּעקטאַקל, וואָס
האָט שוין צוריק מיט פיר יאָר מיר אויסגעפילט ביז מיינע טיפּסטע טײַ־
פעגישן, און געבן אַנדערעוועס מיר שוין גאַנצן און ליבן ווונדער־ווערק
האָט איצט מיר גערופן און גערעגט אַג—סקים דראַמאַטישע לעגענדע...

סוף 1920 יאָר. אין רייכן שטראָם פון די עמאַציעס, וואָס האָבן באַ־
הערשט מיין נשמה, זענען די פרטים פאַרווישט... „אויסטראַכטן“ וויל
איר אויף דער טעמע לחלוטין נישט: די שורות זענען — געשיכטע. מיט
אַג—סקין וועגן „דיבוק“ פלעג איר רעדן אָפּט. אין יענע שמועסן האָב
איר דערהערט אַ סך זאַכן, וואָס זענען פאַר מיר געווען און פאַרבליבן —
אַנטפּלעקיגע, בתוכם וועגן סמאַניסלאַווסקיס אָפּשאַצונג און איינפלוסן
אויפן ווערק. דאָס זענען געווען פונקטן, וועלכע האָבן באַשטימט מיינע
שעפּערישע איינטעגן און געוויסן ביים באַהערשן דעם מאַטעריאַל. אָבער
ברענגען זיי פאַרן ליינער האַלט איר פאַר אומגעווננמשן, ווייל דאָס וואָלט
געווען אַן אַזוט אין וויכוח וועגן פאַרשידענע אופנים פון סצענישער רעאַ־
ליזאַציע.

איר ווייס וואָס אַג—סקי האָט „געוואָלט“ אפילו אויסער דעם עצם
טעקסט, אָבער אויסערן טעקסט וויל איר נישט געברויכן קעגן קעגנער
קיינע שום מיטלען.

אין יענע וואָכן, אָנהייב 1920, האָב איד אַפילו, דוכט מיר, נאָך נישט געהאָט געהערט דעם נאָמען, וואָס איז נאָך דער פרעמיערע ביי די „וויזל-נער“ — צען חדשים שפעטער — אָנערקענט געוואָרן אַלס איינגעלעכער ישפער פון ספעקטאַקל, וועלכער האָט געפאָדערט — און באַקומען — דעם לייב-חלק פון אָנערקענונג... מיר וועלן צו יענע חדשים און געשעע-נישן, פאַרשטייט זיך, נאָך קומען. אין אַמזואַק, אויסהערנדיק אַנ-סקים דערצוילונג, ווי דער רעזשיסער, וואָס איז געווען פערזענלעך אויפגעטראָגן מיט פרעזן און איז אַ ספעציאַליסט אין חסידישע מאַטיוון, האָט פאַרנע-לייגט אַ ריין ענדערונגען אין טעקסט, האָב איד אויס צוויי טעמים זיך אויפגערעגט מיט דער מיר אָנגעהערקער „אומטאַלעראַניז“ צו יענע אַנדערש דענקענדיקע, וואָס זענען סתם נישט קיין ד ע ג ק ע ר... ראשית בין איד פון טעקסט געווען מלא התפעלות, געפינגענדיק, אַז יעדער אות איז „פערל“ (נישט ספיליסטיש!...).

והשנית — און דאָס איז געווען דער עיקר פון מיין אויפגענונג — האָב איד נאָך פון מינע שול-יאָרן נישט געקאָנט קאַלמבלומיק הערן און טראַכטן וועגן רעזשיסער אַלס דעצידירנדיקער פאַקטאָר אין ספעקטאַקל. „ספעקטאַקל“ איז פאַר מיר געווען און פאַרבליבן — און וועט פאַרבליבן ביז מיין לעצטן אַטעמטונג — ד י כ ט י ע ר און א ק מ י אָ ר... העלפן זיי און שטערן זיי קאָנען טויזנט פאַקטאָרן — פון מאַלער און באַהייצער ביז מוזיקער און רעגז-וועמער.

אַבער דער „יש“ איז דער ש פ י ל ע ר, באַפּרוכפערט און געפירט פון מ ח כ ר! טאָ וואָס קומט אַזאָ איינער צו די פערלען פון ווערק און גייט זיי „איבערמאַכן“? ווער איז ער? און ווער דאַרף אים האָבן? איד האָב אַנ-סקין מיין פּרינציפיעלע באַציונג צום ענין נישט „אַרויסגעלייגט אויפן טיש“, נאָך איינמאַל, הערנדיק זיינע רייד און פילג-דיק אַ געוויסן אומוויילן צו די פאַרגעלייגטע שנויים, האָב איד רואיק אַ פרעג געמאַן:

— פאַרוואָס זאָל אַזאָ ספעציאַליסט פון חסידים און פרעסע אַ ייִד נישט אָנשרייבן אַליין אַ פיעסע און אייערע לאָזן צוריק?
 ער האָט מיר אָנגעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגן, האָט זיך פאַר-טראַכט, און מיטאַמאַל דערזע איד זיין לוסטיקן שמייכל און דערהער:
 — איר ווייסט וואָס איד וועל איד זאָגן? כ'וועל אים, דוכט זיך, נאָך אַרויסיאָגן איבערן שוועל.
 די פּראָזע איז אויפגעמיש. דעם מענטשן האָב. איד נישט געקענט.

דאָס לעבן — און דער מױט צום אומגליק — האָט אויסגעשמידט
אַנדערע פּאַקטן.

און די שולד ליגט אויף מיין געוויסן...

לערך אין אָנהייב מערץ, אַרום פורים, קומענדיק צו אַן—סקין אינעם
דערפרי, האָב איך אים געפונען אויסגעפוצט, אין שוואַרצן ראָק, מיט
אויסגעפוצטע שיד, פאַרקאָמט, אַרומגעראַזירט. איך האָב אים נישט באַ-
ווזן צו שמעלן קיין פּראַגע זוי ער האָט מיר געמאַלדן, אַז ער פּאַרשט קיין
וואַרשע, וווּ ער וועט זיך טרעפן מיט זיין אַלטן פּאַרטיי־חבר, דעם איצטיקן
מיטגליד פון דער סיבירער רעגירונג, ט ש י י ק אָ ו ו ס ק י, וועלכער
קערט זיך אום אַהיים פון אַ ספעציעלער ~~מלחמה~~ מלחמה צו דער אַנטאָנמע און
וועט זיך פאַרהאַלטן אויף אַ פּאַר טעג אין וואַרשע. איך האָב נישט גע-
שמעלט קיין שאַלות וועגן די מעשים תעוועים פון די ווייסע אַרמיען קעגן
די ״רויטע״... און אַן—סקין איז אַוועקגעפאַרן זיך טרעפן מיט זיין
אַלטן פּאַרטיי־חבר, נישט טראַכטנדיק וועגן דעם פּונקט: אין אים
האַבן דאָ, טשמעות, געווירקט אַנדערע מאַטיוון פון זיינע פאַרלאַפּענע
לעבנס־עמאָן...

ער האָט זיך אומגעקערט דעם זעלביקן טאַג. ס'איז געווען קלאַר, אַז
זיין צוזאַמענשטרעק מיט טשייקאָווסקין איז געווען אַ קורצער. איך האָב
נישט געפועלט ביי זיך צו פאַרפירן וועגן דעם קיין געשפּרעך און אים
אָנגעקוקט מיט גיגיר. נאָך אַ לאַנגן שוויגן, זיצנדיק מיטן קאָפּ אין ביידע
הענט, אָנגעשפּאַרט אויף די קני, האָט ער, אַזוי ווי זיך אויפכאַפּנדיק פון
אַ קאָשמאַר, מיר אָנגעקוקט... אַ מיפּער טרויער האָט געשמעקט אין זיינע
אויגן און פון זיינע צונויפגעפרעסמע ליפּן האָט זיך אין הייזערדיקע, פאַר-
שטיקטע טענער דורכגעזיפּט אַ פּראַזע, וועלכע איז מיר פאַרבליבן אויף
מיין גאַנצן לעבן:

— יאָ, מאַרעווסקי! די איינציקע אַרמיי, וועלכע מאַרדעט נישט און
באַרויבט נישט קיין יידן, איז די רויטע אַרמיי!
ער האָט זיך אויפגעהויבן פון אַרש, אָנגעהויבן אַראַפּציען זיין יום-
טובדיקן בנד און שוין איז אַן אַנדער פּאַן צוגעגעבן:

— ביי זיי איז, „באַלשעוויק“ און „ייד“ איין באַגריף. אפשר האַלטן
זיי, אַז יעמעלאַז פּונאַמשאָו און סטענקאַ ראַזין זענען אויך געווען
אַ „רויטע אַנטישעניש“... פאַרשן און פאַרשמיין די רויטע געשיכטע
וועגן מיר זיי נישט העלפן, אָבער זיי העלפן אונדז פאַרשמיין, אַז צווישן

„ייד“ און „באַלשעוויק“ פאַרן נישט זיין קיין שמעכיקע צוימען און קיין טיפע אָפּגרוגנטן... מען מוז איבערקוקן אַ סך פונקטן פון „שולחן ערוך“ אין דער יידישער פּאַליטיק!

אין קורצע טעג אַרום איז געקומען צוגאַסס קיין אַטוואָצק דאָקטאָר שאבאד. מיט די ערשטע וואַרעמע שטראַלן פון דער פּרילינג-זון האָב איד מיד אָנגעהויבן פילן בעסער און איד בין אַוועקגעפאַרן קיין ווילנע. איד מוז דאָ באַטאָנען, און פאַרן ערשטן חודש אויפגעהאַלט האָב איד קיין פּרוטא נישט באַצאַלט און בין געווען אַג—סקים גאַסט. דעם צווייטן חודש האָב איד אָפּגעצאַלט פון דעם געלט, וואָס מיר האָט פון ווילנע דעמלט צוגעשיקט אַ קרוב... אין 12 יאָר אַרום האָט זיך אַרום דעם אָפּגעשפּילט איינער פון די פאַררויסלעכסטע עפּיזאָדן אין מיין לעבן, אָבער דאָ איז נישט דאָס אַרמ וועגן דעם צו דערציילן.

ד ר י ט ע ר ק א פ י ט ל

פארן אהל פרץ

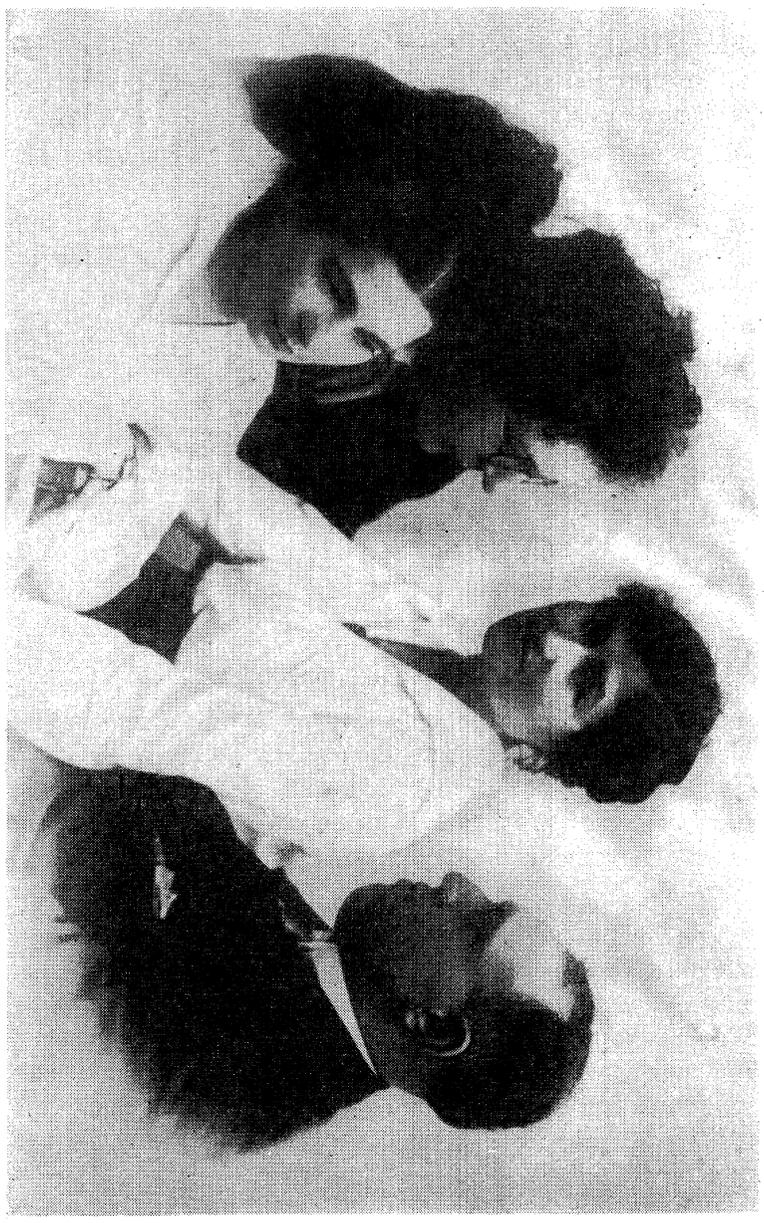
אין ווילנע האָב איד אָנגעשריבן אַן אַרטיקל: „אַ גרום פון אַג—סקין“... דאָס אַרטיקל האָט נישט באַוווּן צו ווערן אָפּגעדרוקט, און אָנגעקומען אַ סעלעגראַמע, אַז אַג—סקי איז געפערלעך קראַנק און אַ לנגן—אַנצייגדונג... ביי זיין אַלעמען באַוווסטער האַרץ—קראַנקייט האָט די לאַגע אויסגעזען — קריטיש... דאָס ייִדישע ווילנע האָט איבערגעלעבט צוויי וואָכן אין אומרואיקער דערוואַרשונג. אין „מאָג“ פלעגן זיך דרוקן ביולעטינען. עס פלעגן אָנקומען פריוואַטע סעלעגראַמעס, ווי ווייט איד געדענק — צו אינזש. קוויאַט, צו די ראָזענטאַלס... איד האָב זיך געריסן צו פאָרן קיין וואַרשע. אָבער ענדלעך איז אָנגעקומען אַ יודעה, אַז די גע—פאַר איז פאַרבוי; אַלע האָבן פרוי אָפּגעאַטעמט, און די רעדאַקציע פון „מאָג“ האָט זיך דערמאַנט אין מיין אַרטיקל און האָט אים פאַרעפנטלעכט. דער עפעקט האָט זיך באַקומען פאַר מיר ממש אַ „קלאַגעדויקער“. דער ברייטער עולם האָט געהאַט הנאה צו לייענען די שורות, געהאַלענע אין מאָן פון פאַרליבטן חזק איבער זיין אופן שפילן אין שאַך מיט זיין קרוב לַאָים, מיט מיר און ענלעכע פאַרטאַטשעס און — וועגן די נעכט איבער „חורבן גאַליציע“ — דאָ שוין אַן חזק, פאַרשטייט זיך — און נאָך פּרטים און שפּריכן פון דער איידעלער פּערזענלעכקייט. די אַקאַרשט אויסגעמי—טענע געפאַר איבער זיין אַלעמען אַזוי טייערן לעבן האָט פאַרמאַפלט די פרייד און דעם אינטערעס צו מיין עסיי. אָבער ער אַליין האָט עס אויפגע—נומען גאַנץ אַנדערש, און בעת איד בין אין אָנהייב מאי געקומען קיין וואַרשע און געוואָלט תיכף פאָרן קיין אַטוואַצק, האָב איד דערהערט פון קאַצוינען, אַז דעם ווייט וועל איד מוזן אָפלייגן, ווייל אים שאַך מען נישט אויפגעגן, און אויף מיר איז ער שטאַרק אויפגעבראַכט צוליב דעם אַר—טיקל אין ווילנער, „מאָג“... איד בין געבליבן ממש ווי געפלעפט פון דער יודעה און צוגעשטאַנען צו קאַצוינען ער זאָל מיר דערקלערן וואָס דאָ

איז פאָרגעקומען. ער האָט, משמעות, „דערקלערט“, אז וועגן אַ חולה מסוכן שרייבן קאָריקאטורן איז לכל הדעות אַ מאַקסילאָזיקייט. איד בין אַרומגעגאַנגען ווי אַ צעמישמער, אָבער הנה, קאַציונעס פרוי, האָט זיך אויף מיר דערבאַרעמט און דערציילט, אז האָבנדיק איבערגעלייענט דאָס אַרטיקל אין צושפאַנד פון פיבער, האָט אַנ—סקי אים אַ וואָרף געטאָן מיט פאַרדראָס און אַרויסגעמורמלט: „דאָס האָט ער אָנגעשריבן אַ געקאָרעלאַט און מען האָט געוואַרט אויף דער מינוט עם אַפצורוקן, אָבער, אז די סיטואַציע האָט זיך געענדערט, האָט מען צוגעגעבן אַ ביסל „הומאָר“ אין געלעזט זעצן... יעדנפאַלס בעט איד צו מיין שוועל אים נאָענט נישט צולאָזן נאָך דעם, ווי ער האָט אַזוי „באַדאַנקט“ פאַר די צוויי חדשים אין אָטוואָצק.“

איד דאַרף נישט מאַרירן דברים זיין אַפצושילדערן, וואָס איד האָב איבערגעלעבט, אויסהערנדיק דעם דאָזיקן באַריכט, אויפבלענדן די סיטואַציע איז נישט געווען קיין שום מעגלעכקייט. דעם קאָנטאַקט מיט אים האָב איד געמוזט באַטראַכטן פאַר איבערגעריסן אויף שטענדיק. איד האָב ווידער און ווידער געלייענט מיין אַרטיקל און נישט געקאָנט געפינען קיין אות, וואָס זאָל געבן אַ גרונט אים צו פאַרשטיין אַזוי, ווי דאָס איז געשען. מסתמא חנה האָב איד צו פאַרדאַנקען, וואָס נאָך אַ געוויסער צייט האָט ער געמאָלדן, אז איד זאָל קומען צו אים... דערביי האָט זי מיר געוואָונאַנט, אז איד זאָל נישט פאַרפירן מיט אים קיין שום געשפּרעך אויף ליטעראַרישע אָדער טעאַטראַלע מעמעס און בכל אופן נישט — וועגן אַרטיקל אין „טאַג“, ווייל איבערצייגן אים קאָן מען נישט, און דער פונקט איז ביי אים אָנגעווייסיקט נישט אַזוי צוליבן אינהאַלט ווי צוליב דעם, וואָס ער האָט זיך ווייטיקלעך אַנטוישט אין מיר בעצם, ווייל ער האָט מיר געהאַלטן פאַר אַ פיינילגנדיקן מענטשן און זיך איבערצייגט, אז איד בין אַ „שורות=מאַכער“, אַ רעפּאָרטער, וואָס שוינט נישט קיין שום קדושה, בעת אים קומט צו דער האַנט אַ טעמע צו כאַפן זיין פּריוו... ווי ווילד און זינגלעך עם זאָל נישט האָבן געווען אַזאַ אַפּשאַצונג פון גאַנצן פאַל מיטן פאַטאַלן אַרטיקל, האָב איד גאַלענס=וואָלענס געמוזט זיך אונטערוואַרפן דעם מצב הענינים און בין אין דער באַגלייטונג פון חנה קאַציונע — מיט וועלכער מיר האָבן געבוטן פּעדים פון פריינדשאַפט און צוגעבונדנקייט — אוועקגעפאַרן קיין אָטוואָצק.

דער עפילאָג פון דער מעשה מיטן ווילנער אַרטיקל און מיין „רעפּאָרטערישער חוצחה און ריקזיכטלאָזיקייט“ איז געווען אַזאַ. אין אַנהייב

112 רבנות א"ת, יפו: אהבה ופירוש, אהבה ופירוש, אהבה ופירוש

אוינסט, ווען וואַרשע האָט געוואַרט פון מאַג צו מאַג צו ווערן אָקופירט דורך טראַצקיס דיִוווֹזיעס; האַרט פאַר יענעם עטאַפּ, וועלכער איז אין דעמאָ־טיקן פּוילן באַצייכנט געוואָרן מיטן עפישעם „דער גס ביי דער וויסל“, בין איד אויף קראַקעווער פאַרשטאַט, אַרויסגייטריק פון קאַראָווע גאַס נאָך פּראָבע, געוואָרן „געכאַפּט“ און אָפּגעשיקט קיין גער — „גראָבן אָקאַפּעס“... דריי טעג און געכט האָב איד „געגראָבן“, דערביי מער אַליין געוואָרן באַגראָבן ווי יעפּעס אויסגעגראָבן און דעם עפּיאָד באַשריבן אין „מאַמענט“ אונטערן קעפּל: „מע כאַפּט!“

אַז איד האָב מיר אומגעקערט אַהיים, דערלאַנגט מיר מיין פרוי אַז אויסשניט פון דער ייִדישער צייטונג אין פאַראַנטאַ מיט אַ פּרילעכער מעלדונג: „אַג—סקי שיקט דיר די מתנה און בעט איבערגעבן אַ דאַנק פאַר דיין ווילנער אַרטיקל. ער זאָגט, אַז זיין דעמאָטיקע אָפּשאַצונג איז געווען אַ פאַלשע, מסתמא, צוליב זיין קרענקלעכן צושטאַנד. דעם אַרטיקל האָט ער איצט איבערגעלייגט אין פאַראַנטאַ צייטונג און האָט געלאַכט און זיך געפּרייט. ער בעט עס דיר זאָגן.“

* * *

אַבער זיין אויסזען בעת איד בין געקומען צו אים מיט חנה קאַציונע אויף זיין איינלאַדונג האָט מיר אַזוי איבערראַשט און דערשלאָגן, אַז איד האָב גישט געקאַנט אייגהאַלמן דאָס גלייכגעוויכט. און ער האָט געזען דעם איינדרוק. וואָס מיר האָבן גערעדט געדענק איד לחלוטין גישט, איד געדענק בלויו ווי ער איז געזעסן אין אונטערוועש אין פאַטערשטול געבן בעט און האָט מיר אָנגעקוקט מיט בליקן, וואָס האָבן מיר בין די טײַט פּענישן אויפגערעגט און באַליידיקט.

איד קאָן גישט זאָגן ווי אַזוי די דאָזיקע באַציונג צו מיר פון אים האָב זיך איבערגעבראַכן און עס האָבן זיך אָנגעהויבן צווישן אונדז די פּרערדיקע באַציונגען. איד בין זיך משער, אַז גישט ווייניק האָט דאָ גע־ווירקט חנה קאַציונע, צו וועלכער ער האָט געהאַט אַכסאַלומן צושטרוי. עס האָט אויך, זיכער, געווירקט דאָס, וואָס אין דער „ווילנער טרופע“ האָט מען געהאַט צוגעטראָפּן צו די פּראָבן פון „דיבוק“ און מען האָט די אַר־בעט איבערגעריסן. נאָך דעם גישט געלונגענעם עקספּערימענט האָט ער

דערפילט, מיין איד, די שמונג פון מיין הייסער פארליבטקייט אין דער
 „לעגענדע“. ווי עס זאל נישט זיין — אין לויף פון די זומער-הדשים איז
 אונדזער קעגנזייטיקע באציונג געווען פולשטענדיק סאנירט. איד געדענק
 זיין ממש קינדישע התפעלות אויף דער פארשמעלונג פון אנהרעיעווס
 שטיק ביי די „וילנער“. דאס האָט געמוזט זיין אין סוף יולי. שפעטער,
 נאָך דער מעשה מיט דער צייטונג פון פאַראַנגאַ, האָט ער זיך דערפילט
 „שולדיק“ קעגן מיר פאַר מיינע דורכגעלעבטע נישט פאַרדינטע פאַר-
 דראָסן, און ער האָט ממש נישט געווסט ווי אזוי מיר צו צווינגען פאַר-
 געסן מיין „פאַרביטערטקייט“, פון וועלכער, אגב, איד האָב אין האַרצן
 נישט געפראָגן קיין מינדעסטן שפור, אָבער ער האָט געמיינט, אז איד
 „מוז יאָ פראָגן“... סעפטעמבער, אָקטאָבער, נאָוועמבער זענען געווען דאָ-
 שים פון מיין אינטענסיווער טעטיקייט אין טעאַטער. אַג-סקי האָט מיט
 אַ שטאַרקער פאַראינטערעסירונג נאָכגעפאַלגט יעדן שריט, פלעגט זאָלען
 די אַרטיקלען אין צייטונגען וועגן מיינע אויפפירונגען און מיר צושטראָגן
 די אויסשניטן, ווי נאָך איד פלעג אַריבערטעטן זיין שוועל... אז איד בין
 צוגעפראָגט צו די פראָכן פון ווערמאַנס „יאָהאַנס פייערן“, האָט ער
 מיר אויפמערקזאַם געמאַכט, אז דער נאָמען אויפן יידישן פלאַקאַט זאָגט
 נאָרנישט, און אז אַפיש דאַרף דורכאויס יאָ עפעס זאָגן. ער איז געווען
 אויף אַלע הונדערט פראָצענט גערעכט, איד האָב אָנגעהויבן פראַכטן וועגן
 אז אַנדער נאָמען און אים געזאָגט אין אַ טאַג-צוויי אַרום, אז דאָס שטיק
 וועל איד אָנרופן: „טאַג און נאַכט“.

— זאָל נאָס אָפהיפן! — האָט ער זיך אויף מיר צעשריגן — מער
 פעלט אייד נישט: אזוי רופט זיך די פיעסע, וואָס איד שרייב... שוין פאַר-
 טיק אַ גאַנצער אָקט...
 לערד איז מיטן אָקטאָבער האָבן מיר פאַרבאָכט מיט אים אַ לוס-
 טיקן אָונט צוליב זיין זיבן און פופציק-יעריקן געבוירטטאָג. די ערה איז
 באַשטאַנען פון פיר פאַרשוין: קאַרלינסקי, פראַפּוס (פון „מאַמענט“),
 אַלמער קאַציונע און איד. עס זענען נאָך געווען ביידע הנחם, מיט וועלכע
 ער איז געווען זייער באַפריינדעט. מען האָט דעם אָונט אַ סך געלאַכט,
 געשמועסט וועגן דעהויבענע ענינים, פאַרקראָכן אין אַזעלכע הימלען, אז
 בלויז אויף יעקב אבינוס לייטער איז מען פון זיי אַראָפּגעקראָכן צוריק
 אויף אונדזער פשוטער, קאַלמער, ניכטערער און נישט-דיכטערישער ערד.
 אַוועקגייענדיק האָב איד זיך אויפן שוועל אויסגעדייט צו אים און גע-
 וונגטשן, אז ביי אים זאָלן זיך „איבערקערן די ציפערס“... אויף זיין פאַרחוי-
 טיק אַ גאַנצער אָקט...

דושפן אויסדרוק און אלעמענס פאַרכמאַרעמקייט פון אוימגעלונגענעם און אומפאַרשטענדלעכן „ווייץ“ האָב איד אַ ביסל פאַרשעמט דערקלערט: — פון אייערע 57 זאָל ווערן 75! וואָס איז דאָ אזוי שווער צו באַגרייפן? זאָל עס גאָר אזוי לייכט זיין צו דערגרייכן!

אַלע האָבן זיך צעלאַכט. ער האָט צוגעלייגט די האַנט צו די ליפן: „טמס... מיר געפינען זיך אין אַ קראַנקנהויז, חברים! פאַרגעסט עס נישט!“ איד פלעג צו אים קומען יעדן טאָג אַרום פינף און זיצן ביז זיבן, פון אים אַוועקגיין צום ספּעקטאַקל...

אין סוף גאַוועמבער, ווי שטענדיק, אַרום פינף, האָב איד אָנגעקלאַפט אין מיר און זי געעפנט. ער האָט מיר געמאַכט אַ צייכן (די פינגער צו די ליפן), אז איד זאָל שווייגן. איד האָב זיך געוואָלט צוריקציען, אָבער ער האָט מיר אָנגעוויזן אויפן דיוואַן און געמאַכט אַ באַוועגונג, וואָס האָט באַ- דייט: „לייגט זיך צו!“

ביים טיש איז געזעסן זיין סעקרעטאַר, דער יונגער דיכטער בער ראָזען...

— מיר פאַרענדיקן איבערשרייבן „הורבן גאַליציע“ — האָט אַנ-סקי אַרויסגעמורמלט. גאָר אַ וואָסער האַלבע שעה. איד שפאַרט זיך דערווייץ צו.

איד האָב אַ קוק געטאָן אויפן זייגער: פאַר האַלב זעקס. ביזן ספּעק- טאַקל צוויי שעה. עס איז געווען די פרעמיערע פון „יאָהאַנס פייערן“... (גאָר אַנ-סקיס פאַרבאָט אָנצורופן דאָס שטיק „מאָג און גאַכט“ האָב איד דעם גאַמען נישט געוואָלט ענדערן).

איד בין, זיצנדיק אויפן דיוואַן, איינגעשלאָפן. מיטאַמאָל הער איד: „מאַרעווסקי, אפשר איז צייט גיין אין טעאַטער? דער זייגער איז האַלב גיין!“

איד בין אויפגעשפרונגען, אַ קוק געטאָן אויפן זייגער: זיבן! — בין איד שולדיק, אז ער האָט אַן אייגן הויז אין ווילנע און אַן אייגן זייגערל אויפן האַנט... געוואָלט זיך אַ ביסל אַנלאַכן, פאַרטייגט ער נישט...

— אַזעלכע וויצן מאַכט מען נישט, סעמיאָן אַקימיטש! — האָב איד מיט אויפגעגונג אויסגערופן און זיך אַ וואָרף געטאָן צום מאַנטל.

— איד וועט אַנטלויפן מלא כעס אויף מיר, פרא אדום?

— פאַר דער מעשה וועל איד זיך מיט אייך אָפּרעכענען, וואַרמ! זאָל גאָר זיך מאַכן די געלעגנהייט.

די געלעגנהייט האָט זיך שוין — גישיש געמאכט...
די פּרעמיערע פון „יאָהאַנס פייערן“ איז פּאַרדעקומען — פּרייטיק.
דאָנערשטיק בעת דער גענעראַל־פּראָבע האָט איינער פון די הויפּט־ראַָט־
ליסטן בעתן אַנטראַקט צווישן צווייטן און דריטן אַקט זיך דערלויבט
אַ לייכטזיניקע שפּאַסמאַכעריי. ער איז אַרויס פאַרן פּאַרהאַנג צום עולם
— אַ פּאַך מיניגים איינגעלאדענע פּריינד — און האָט אָנגעהויבן זיינען
קופּלעטן... איך וויל דאָ גישיש שילדערן וואָס מיט מיר איז געוואָרן. יענע
חדשים בין איך אין דער טרופּע געווען דער, וואָס האָט זיך געקאָנט „אַלץ
דערלויבן“, דעם אַקטיאָר, ווי ווייט איך געדענק, האָב איך פון הינטערן
פּאַרהאַנג פאַרן קאָלנער אַריינגעשלעפט אויף דער בינע, הונט דאָס איין
געווען איינער פון די ראשי־המדברים. מיין אויפגעבראַכטקייט האָבן אַלע
אַן אויסנאַם אַרום פאַרשטאַנען און באַרעכטיקט, אָבער מיר באַראַויקן
איז קיינעם גישיש געלונגען: איך האָב געוויינט אויפן קול, זיך געשלאַנגן
מיט די פּוסיסטן איבערן קאַפּ, געשריגן, אַז ערגער פון שענק און קאַרמאַג־
הייזל איז דאָ די לופּט פון קליינבירגערלעכן אַמאַטאָר־קרייזל, וווּ מען
שפּילט זיך אין „שפּילן טעאַטער“ און וווּ קיין שול פּלאַס וועט גישיש
אַנציגן די הערצער מיטן פונק פון שעפּערישן ערנסט... דער אַנטראַקט
האָט זיך לאַנג פאַרצויגן און, בעת צו מיר איז צוגעגאַנגען מוזאָה און
שטיף געמאַלדן, אַז אויב איך האַלט גישיש, אַז מען דאַרף די פּראָבע אָפּ־
רופן, מוז מען זי פּאַרזעצן, ווייל קיין פּאַסירשיגען, וועלכע זענען דעמלט
גויטיק געווען אין וואַרשע נאָך 12, האָבן מיר דאָך גישיש... האָב איך אַן
אויסגעשעפּטער און דערשלאָגענער געזאַנג, אַז די פּראָבע זאָל מען פּאַר־
זעצן אָן מיר (מיין האַל האָט דובלירט שלום טאַגין). איך האַלט, אַז מען
דאַרף אָפרופן די מאָרגנדיקע פּרעמיערע און וואָרן, אַז אין טעאַטער וועט
נאָכן צווייטן אַקט פּאַרקומען אַ שרפה, אַן אומגליק, אַ ביין געשעעניש...
די לעצטע פּראָזע האָב איך ווידער געשריגן ווי אַ באַנומענער.

די פּראָבע האָט מען פּאַרדעדיקט. די פּרעמיערע איז פּאַרדעקומען און
איז אַרדר מיט בייפּאַל. איך האָב זיך באַראַויקט און אַפילו געשפּילט
מיין ראָל.

מאָנטיק, נאָכן צווייטן אַקט האָט מען דעם ספּעקטאַקל איבערגעריסן:
פון גורעווייטשעם קראַנק־הויז האָט מען טעלעפּאָנירט, אַז פון אַ שווערן
וואַרץ־אַנפּאַל איז מיט עטלעכע מינוט צוריק געשמאַרבן אַ ג — ס ק י

* * *

איד קאָן זיך נישט איינהאַלטן און מ ו ז דאָ איבערהוּרן מיין שוין צוגאַפּטן „רעפרענן“. קיין איין עפּיזאָד, קיין איין מאָטיוו איז אין די קאַפיטלען פון מיינע בענדער נישט אויסגעטראַכט, נישט צוגעפאַסט, נישט געהוּבלט און נישט געפּוצט.

איד פּלאַנטער מיך אין דער סתירה צווישן דעם, אַז די ידיעה וועגן זיין טויט איז אָנגעקומען נאָכן צווייטן אַקט בעת דער דריטער פּאַרשטעלונג און דעם אומצווייפּלהאַפּטן פּאַקט, אַז געווען איז עס — מאָנטיק... קומט אויס, אַז די פּרעמיערע איז געווען נישט פּרוּיטיק, נאָר שבת. דאָס איז וואַרשיינלעך, ווייל דאָס אומגליק איז געשען בעת דער דריטער פּאַרשטעלונג.

זונטיק איז ביי דעם דאָקטאָר גרשון לעווין פּאַרעקומען אַ קליינע פּאַרואַמלונג: הרב פּאַוואַנסקי, אַ פּאַרשטייער פון „רושױניט“ (אפשר האָט די אינסטיטוציע דעמלט זיך גערופן אַנדערש?), דאָקטאָר קאַוואַלסקי (איד האָב, דוכט זיך, נישט קיין מעות) אַלטער קאַציונגע, ב. קאַרלינסקי, אַג—סקי און איד. מער געדענק איד קיינעם נישט, און מיר שיינט, אַז מער איז קיינער נישט געווען.

אויפן סדר היום איז געשטאַנען איין פּונקט: „גרינדונג פון אַ יידישן עמנאַראַפּישן מוזיי“.

ווען די אויפנאַכע פון אַט די בענדער און קאַפיטלען וואָלט געווען אַ קולטור-פּאַרשונג אָדער געשיכטע, וואָלט אויף דעם אָרט געמוזט קומען אַ גענויע באַשרייבונג וועגן אַג—סקים אויפמוען אויפן געביט פון יידישער פּאַקלעאַרויטיק, אין וועלכער ער איז נישט בלויז „געווען פאַר-ליבט“, נאָר ס'איז פשוט געווען אַ טייל פון זיין נפש... אזוי קאָן אַ טאַמע, אַ מאַמע ליב האָבן זייער שוואַרד קינד.

יענעם אָונט ביי דאָקטער גרשון לעווין אויף מיאָדאַווע גאַס איז אַג—סקי דערשינען פאַר די אָנוועזנדיקע אין אַזאַ מין לויכטנדיקער קראַפט פון באַגייסטערונג און מיטרייסנדיקן ווילן צו דער זאָך, וואָס איז געווען זיין לעבנס-זאָך, זיין מיסיע, זיין אַמעס, אַז אַלע אַרום האָבן זיך איבער-געקוקט מיט בליקן פון אַן אקארשט פאַר זיי זיך אַנטפּלעקטן אַמט, וואָס מוז — און וועט — ווערן דער אמת פאַר יעדן יידישן געוויסן.

— די צעטראַטענע של-ראשן, צעריסענע ספּרי-תורות און געשענדיג-ע עפרות ביי די חורבות פון אונדזערע בתי מדרשים — דאָס איז די געשיכטע פון אייראַפּע! — האָט ער געדויערט אזוי, ווי ער זאָל האָבן פאַר זיך נישט אַ האַלבן מינו, נאָר ווי אים וואָלטן געהערט מיליאָנען יידישע

הערצער, פון יאָרמויזנמער פאַרפייניקטע און פאַרהאַרטעוועטע כּבל פּנות-העולם.

מען איז זיך צעגאַנגען פאַר האַלבער נאַכט. איד געדענק אַז, גייעג-דיק הינטער אים און קוקנדיק אויף זיין איינגעבויענעם רוקן, האָב איד געפראַכט, אַז דער ייִדישער „הויקער“ איז דער ייִדישער כּוח, אומגע-בראַכטייט, עקשנות און — פּליגלען...

איד האָב נישט געוואָנט צו שמערן זיין שמועס מיט הרב פּאַזנאַנס-קין און דעם אַמעריקאַנער און בין אַוועק, נישט געזעגנט זיך מיט אים. אויף מאַרגן, מאַנטיק, 5 דעם זיינער בין איד צו אים געקומען, ווי יעדן טאַג אין משך פון די לעצטע חדשים...

איד האָב געעפנט די טיר און דערזען — ער ליגט אין בעט און דרימלט. מיין ערשטע מחשבה איז געווען: איצט איז די געלעגנהייט זיך אַפצורעכענען פאַרן „שפיצל“ אין אַוונט פון דער פרעמיערע. אָבער... צו גרויס איז געווען דער הילוק צווישן מיר און אים.

איד האָב זיך געוואָלט צוריקציען, האָט ער געעפנט די אויגן. — אָ-אָ-אָ! איר זענט עס? וואָס שטייט איר עפעס אין טיר? איד האָב „געכאַפט“ אַ תירוץ צו באַרעכטיקן מיין אומערליכטן אָג-קומען:

— איד האָב אייך געוואָלט אומקערן די געבאַרגטע 400 מאַרק...
— מער ווי אין געלט-ענינים קומט ער נישט אַהער — האָט ער זיך צעלאַכט. רעכט! ליינט אַוועק אויבן מיט.

— איד האָב אַ גאַנצן פינפהונדערטער. גיט מיר רעשט.
— אין שראַנק ליגט מיין „בומאַזשניק“. נעמט הונדערט מאַרק.
איד האָב ארויסגענומען פון „בומאַזשניק“ הונדערט מאַרק (אויף דער אַסיגנאַציע האָב איד גאָך דער לוויה פאַרשריבן אונדזער לעצטן שמועס יענע שעה. שפעטער אַפגעגעבן דעם ווילגער עמנאַראַפישן מוזיי.
א. ג. פון ש. אַג-סקי).

— זעצט זיך! וואָס שטייט איר?
גאָך אַ לענגערער פּויע זאָגט ער: — וואָס זאָגט איר צום געכטיקן אַוונט ביי דאָקטאָר לעווין?

איד האָב נאָרנישט געענטפערט.
— אָבער דער מוזיי איז אַזוי גוט ווי אַ פאַקט. קאָוואַלסקי האָט מיר היינט באַזוכט... געלט דערויף וועט זיין!
גאָך אַ קורצער פּויע. מיט אַן אַנדער טאַג:

— אָבער גישמאָ די מיידלשע כוחות! זעט איר אָט — דאָס ביכל.
איך האָב עס אַרָפּגעטראָגן פון דרייַזן גאָרן, האָט מיר אַ האַלבע שעה
געקלאַפט דאָס האַרץ.

נעבן אים איז געלעגן אַ טויזנטבלעטערדיקער בוך פון גרויסן פאָר-

מאַט.

איך האָב אים דערציילט עפעס אַ טריפהנעם אַנעקדאָט, אַפּלאַכנדיק

פון דעם, וואָס ער האָט דעם פּאָליאַנט אַנגערופן „ביכל“...

— אַמאָל אין פּאַרזי, בעת איד בין געווען לאַזראָווס סעקרעטאַר,

בין איר דאָך געווען אַן אייגנדיגער. פלעג איך 20 ביכלער „רוסקאָיע באַ-

נאַטטוואָ“ ווי אַ קלייניקייט אַוועקטראָגן פון איין עק שטאַט אין אַ צווייטן.

— זשימלאָווסקין פלעג איך אַוועקזעצן אויף אַ טיש און אויפהייבן

מ י ט ד י צ י י ...

(די גומא שיינט מיר ער היום אומוואַרשיינלעך, אָבער אַזוי האָט ער

מיר דעמלט געזאָגט, און זשימלאָווסקי האָט עס שפעטער לאַכנדיק אויס-
געהערט און גישמ אַפּגעלייקנט...)

ווי לאַנג איך בין געזעסן וויים איד גישמ. איד זע: ער דרימלט;

אַ לייכטער צימער איבערן פנים מסרט זיין איבערמיידיקייט, ער אַטעמט

דורך די ליפן מיט אַ לייכטן פייף.

איך בין אַרויס פון צימער אויף די פינגער-שפיצן. אַוועק אין טע-
אַטער. אַנגעהויבן די פּאַרשמעלונג.

לויט די ידיעות האָט ער זיך אויפגעכאַפט און צעהוסט. אויפן הוסטן

איז אַרײַנגעלאָפן פון קאַרידאָר די קראַנקשוועסטער.

דער הוסט האָט אים דערשטיקט.

* *
*

דאָס יאָר 1920 האָט מיר אַרויפגעטראָגן אויף אַ הויכער כוואַליע אין

מיין לעבנסוועג...

די חדשים מיט אַנ—סקין האָבן מיר פאַרשאַפט די מיפסטע פריידן.

איך האָב גישמ פרייער און גישמ שפעטער געהאַט דאָס גליק אַ ז ו י זיך

צו באַהעפטן מיט אַ בינגעדיכטער. די טראַגיק פון לעבן האָט געוואַלט,

אַז ער זאָל גישמ זען מיין סצעניש ווערק, וואָס איז באַטראַלט דורך זיין

מוזע... אָבער די נאַכט פון מיין ערשטן „ריבוקפּאַרטראַג — די חנף-

סצענע ביי אים אין חדר — האָט אונדז פאַראייניקט אין איין געמיינזאַם מער שעפּערישער דערהויבונג.

און מיין טרויעריקע דערהויבונג — אין מיין לעבן די ערשמע און לעצמע פון אַזאַ מאָס — איז געווען זיין לוויה אין דעם שפּאַג פון מרחשון תרפ"א.

אַז די טרויער־קאָמיסיע — אין צוזאַמענשמעל פון יצחק גרינבוים (פאַרזיצער, זאָל לאַנג לעבן, היינט דער איינציג פאַרבליבענער), הלל צייטלין, גרשון לעווין, אַלטער קאַציזנע און מ. גישערמאַן, זכרונג לברכה — האָט געעפנט די צוואה, האָט מען איבערגעלייענט, אַז ער בעט מען זאָל גישט מאַכן קיינע שום הספּדים, בלויז איינער פון די נאָענטסטע פּריינד זאָל ביים אָפּענעם קבר איבערלייענען זיין ביאָגראַפיע — ירוקענע פאַקטן! — און אַ צווייטער פּריינד זאָל זאָגן — קדיש...

די ערשמע אויפגאַבע איז תיכף אָנפאַהרונג געוואָרן אַלסער קאַציזנע... די צווייטע: „קדיש זאָגן“ — האָט אויסגעזען גישט פאַרשטענדיג לער. אַ סאַציאַליסט, אַ פּראָגרעסיווער שרייבער און מיטאַמאַל — אַ רע־ליגענע מאַניפעסטאַציע?

איך ווייס גישט, ווי לאַנג מען האָט זיך געקווענקלט. פון אימפּאַס האָט אַרויסגעפירט אַלסער קאַציזנע. לויט זיין מיינונג איז פאַראַן איין מענטש, וואָס וועט אין פולער מאָס דערפילן דעם גפּרס ווילן, אַזוי ווי דאָס אַנטשפּרעכט זיין גייסט, און דערבײַ וועט די מאַניפעסטאַציע גישט האָבן קיין שום ביי־שעם פון כלי־קודש און רעליגיעזן ריטואַל... אַלע האָבן אָנגעקוקט אַלסערן, געשוויגן און געוואַרט.

— דעם קדיש נאָך אַג—סקין דאַרף זאָגן מאַרעווסקי!

— דער אַקטױאַר?! — האָט אַ געשרײ געמאַן מלאַ אימה הלל צייטלין.

מען האָט מיר אַרײַנגערופן אין צימער פון לײטער אַט אַן פּאַרײ (אַזוי געדענקט זיך מיר. אַנב, וואָלט איד גישט געווען אַזוי גאַנענט, ווען די קאָמיסיע זיצט ערגעצווו אויסערן לאַקאַל אויף סלאַַ מאַצקע 13).

צו מיר האָט זיך געווענדט יצחק גרינבוים.

— די טרויער־קאָמיסיע האָט ברעה אײך פאַרלייגן לויטן ווונטש פון גפּטר צו זאָגן אויפן קבר דעם ערשטן קדיש... זײט איר מסכים?... אַ שטראָם שרערן פון די אויגן איז געווען מיין תשובה.

אײד האָב דערביי אַ מראַכט געטאָן, אַז אַלע אַרום אויסער אַלמערן
געמען עס אויף ווי אַ באַווײז, אַז אײד בין אַ „הויכקוואַליפירטער“ אַקט
מיאָר, פאַר וועלכן אײד האָב זיך פאַר די אַכט חדשים לויט זייער אַלע
מענס אַפשאַצונג אַרויסגעווײזן (הויז צײטלינגען, וואָס „אל תלכו בבתי
תיאטרון“ איז געווען זײן געבאָט בין ער האָט דערזען דעם „דיבוק“).
דער געדאַנק האָט מיך נאָך מער אויפגעפרייסלט, און אײד האָב מיך
אַפגעקערט, צײטערדיק מיטן גאַנצן גוף.

— אײד דאַונט? — דערהער אײד צײטלינגס קול.

אײד האָב אים אָנגעקוקט, זײשנדיק די אויגן מיטן טאַשנטיכל.

— אײד דאַונט?

— גײן!

— טאָ וואָס איז שײך „קדיש“?

כ׳האָב נישט געענטפערט.

— אײד קענט זאָגן קדיש? — האָט מיך צײטלין ווידער אַטאַקירט.

אײד האָב ווידער נישט געענטפערט.

— מ׳עט אים געבן אַ סידור — האָט געזאָגט גרשון לעווין.

— נאָך מײן פאַטער האָב אײד געזאָגט קדיש אָן אַ סידור.

— ווען איז עס געווען? — האָט צײטלין אַ פּרעג געמאַן מיט חידוש.

— מיט 6 יאָר צוריק.

— לאָמיר אַפשמײמען — האָט געזאָגט גרשון לעווין.

— אַזעלכע פונקטן אונטערליגן נישט קײן אַפשמײמונג — האָט

פּעסט באַשלאָסן גרינבוים.

* * *

אויפן הויף פון זשאַביע-גאַס פונקט אַטמקעגן טויער פון זאַקסישן
קאַרטן איז פון פרייען פרימאַרגן שוין געווען אַן עולם פון הונדערטער
מענטשן. מען האָט געוואַרט אויפן ארון. אײד בין געשטאַנען צוזאַמען מיט
מאָדאַם העלענע פּרץ און די פרויען — קאַציונגע און מײנע.
מיטאַמאָל איז אײלנדיק צוגעלאָפן צו מיך דער אַלמער לוי לעווין —
עפשמײן.

— הערט, מאָרעווסקי, אײר זענט היינט דער אײנציקער מענטש,

וואָס קאָן ראַטעווען די סימאָציע. אײר מוזט עס אויף זיך נעמען!!!

— וואָס איז? אין וואָס גייט? באַרואַקט זיך, רב לוי!
— שווער זיך צו באַרואַקן! הערט מיך אויס! צווישן פּרצן און
דיגענזאָגען איז פּריו דאָס אָרט. און עס געהערט אַג—סקין! ער מוז קומען
צו דער קבורה אויף דעם אָרט...

— נו?

— איז די מעשה, וואָס דער גבאי אין דער קהילה, וואָס קאָן עס
באַשליסן, איז אַ רעדאַקטאָר פון „היינט“, און אַג—סקי האָט מיטגעאַרבעט
אין „מאָמענט“. דאָ קומען אַרײַן אין שפּיל השבונות און אַמביציעס...

מיד האָט אַרומגענומען אַ שוידער.

— מען דאַרף עס זאָגן גרינגבויען! ער איז פאַרויצער פון דער
לוויה־קאָמיסיע!

— מען וועט אים נאָך אַוועקשטעלן אין אַ שווערער לאַגע. ער איז
דאָך אַלײַן אַ רעדאַקטאָר פון „היינט“ און וואָלט זיך געמוזט קריגן מיט
זיינע קאַלעגן.

— פאָ וואָס טוט מען?

— רעדט שוין איבער מיטן גבאי. ער שטייט צוויי שריט פון אייך.
איך האָב זיך געווענדט צום געהעריקן הער — דעם נאָמען לאָזן איד
בכיוון דורך. — ער האָט זיך אַרומגעקוקט און זייער רואיק, קאַרעקט מיר
געזאָגט:

— דער ענין איז זייער אַ דעליקאַטער און מוז בלייבן צווישן אונדז.
פּרצעס אלמנה וויל דעם קבר איבערלאָזן פּריו... ווער קאָן האָבן די העזה
איר פאַרלאָנג זיך אַנטקעגנצושטעלן אַפילו צוליב דעם כבוד און דער
חשיבות פון אקאָרשט פאַרשפּאַרבענעם? מע פאַר אַפילו וועגן דעם
נישט רעדן.

ער האָט אָבער נישט געוואוסט, וועלכע פעדים פון פּרײַנדשאַפט און
קעגנזײַטיקער אַכטונג עס האָבן זיך פון מיין ערשטן באַזוך איינגעשטעלט
צווישן מאַדאָם פּרײַן און מיר...

איך בין תיכף צוגעגאַנגען צו איר און זי אָפּגערופן. מיר זענען
אַרױף אויף די טרעפּ. דאָרט איז קיינער נישט געווען.

— מאַדאָם פּרײַן! איך האָב צו אייך אַ קורצע פּראָגע, וועלכע איר
וועט מיר אָן ספק מוחל זיין צוליבן אַנדענק און כבוד פון אונדז ביידן
טייערן אַג—סקין. איך האָב איר געזאָגט וועגן דעם, אַז אַג—סקי וואָלט

געדארפט ליגן צווישן פרצן און דיגענוזאגען, אויב זי האָט נישט דאַקענן.
— איר זענט נישט מחויב מיר צו ענטפערן — האָב איר פאַרענדיקט
דיקט — אייער שוויגן וועט זיין אייער תשובה. און אונדזער געשפרעד
וועט פאַר מיר זיין אזוי, ווי נישט עקזיסטירט, אויב איר וועט מיר מוחל
זיין...

זי האָט מיר אָנגעקוקט מיט אויפגעריסענע אויגן, רויטע פלעקן האָבן
איר פנים באַדעקט.

— אוי, געזונט זאָלט איר זיין, וואָס איר האָט עס מיר געזאָגט —
איר האָב עס דאָך אַליין געמאַלדן דעם הער („X“), האָט ער מיר פאַר-
באָטן וועגן דעם צו רעדן.

— מעג איר אייערע ווערטער באַמראַכטן, ווי אַ פולמאַכט צו ווירקן
ווייטער?

— איר בעט אייד און דאנק אייד, און זאָל גאָט אייד העלפן!

מיין געשפרעד מיטן הער רעדאַקטאָר און גבאי איז געווען אזוי
שאַרף ווי קורץ. די פרטים וואָלטן דאָ געווען אַ דיסאַנאַנס צו דער שטימונג
פון אַג—סקים לוויה. מיר שייגט, אַז גערעדט האָב איר... רויש.

ער האָט אויסגעדיקט פאַרווונדערונג, וואָס איר בין אויפגערעגט,
האָט מיר געדאַנקט, וואָס איר האָב ביי מאַדאַם פּרין געפועלט, זי זאָל
אַפטרעטן דעם קבר און האָט געמאַלדן, אַז... ער האָט בלוז מורא, אַז...
ס'איז שוין צו שפעט: אויב מען גראַכט שוין אַ קבר, מאַך מען
לויטן יידישן מנהג דעם גפטר אויף קיין אַנדער אָרט נישט מקבר זיין.

— אַלע מנהגים וועט איר אזוי גוט זיין אַפרוקן אינאיינעם מיט אַלע
חשבונות און פאַליטיקאַנעריי! אַג—סקי מוז זיין אייביקע רן געפונען —
צווישן פרצן און דיגענוזאגען!

אזוי איז אויפן וואַרשעווער גענשער בית-עולם אַנטשטאַנען דער
„אוהל פּרין“.

* *
*

גייענדיק נאָכן ארון צום בית-עולם איבער די יידישע גאַסן פון וואַר-
שע — דורך רימאַרקע, פּשעיאָזד, נאַלעווקעס, גענשע, צווישן 80 טויזנט
יידן — האָב איר נישט נאָר געשלוכצט און געוויינט — איר האָב אויך

געמראַכט, אַז דער וועג, וואָס איר האָב אָנגעהויבן מיט אַג—סקים ברכה,
וועט פירן ווייט און וועט שמידן רינגען אין דער גאַלדענער קייט — דער
יודיש-קייט.

שווערע כמאַרעס האָבן אינגיכן זיך פאַרקליבן איבער מיין האַריוואָנט.
דאָס „פאַלן און דאָס אויפֿקומען“ האָבן זיך כסדר גענומען ראַנגלען אויף
מייע ווייטערדיקע שמעגן. איר בין געוואָרן אַ וואַנדערער, קיין היים אין
קיין דאָך איבערן קאַפּ גישט געפונען —

און היינט אין אויסגעברענטן ייִדישן וואַלד אַ צווייג, וואָס טריקנט
אויף אייגעם פון די על פי נס גאַנץ געבליבענע דעמבעס — ווייס איר
ווי אַרעם איז מיין סך-הכל...

אַבער רייך זענען געווען איינצלענע צאָלן און אויגנבליקן!
און דער רייכסטער יענעם זומער און דער פֿייערלעכסטער — אג-
סקים לווייה. און דער גרעסטער כבוד — דער קדיש ביים קבר.

קאַציונע האָט דערצוילט וועגן לעבנס-וועג פון אלטן דעוואָלוציאָנער
אַרבעטער, שרייבער, מחבר פון „שוועסטער און ברודער אין עלגט און
גויט“!

קאַציונע האָט גערעדט מיט אַן אנטבלויזטן קאַפּ.
ווען איר בין צוגעגאנגען צום קבר האָב איר דערהערט: „געם אַראָפּ
דאָס היטל, ביסט דאָך גישט קיין חזן, קיין שמש“...

איר האָב דערזען די טויזנטער אויף די אַלעען, מיט ווייסן שניי באַ-
דעקטע, און דערפילט, אז דער קדיש דארף זיין פאר זיי א טרייסט אין
גרויסן פארלוסט.

און קדיש מיט אַ הויילן קאַפּ וואַלט געווען — אַ פארדראַם, אַ תּׁ-
לוּל...!

איר האָב געזאָגט קדיש, מיר האָבן געשטיקט טרערן.
אַבער די טויזנטער האָבן עס גישט אויפגענומען ווי „געשיקטע מייסטער-
שאַפּט“ — זיי פילן דעם אמת אין הארצן פון קינסטלער.

דער חזן סיראטע מיטן כאַר האָט אָנגעפילט די ווינטערלופט מיט
די קלאנגען פון „אל מלא רחמים“.

אַ קברן האָט אויפֿגעהויבן א רידל מיט פארשנייטער ערד.
— ווארט א רגע!

צום אָפענעם קבר האָט זיך דערגענטערט מזאה און הויך געמאַלדן:

— אויב צו שלשים וועלן מיר נישט אויפהייבן דעם פאָרהאנג צו
 דער פרעמיערע פון „דיבוק“ וועל איך די „ווילנער שרופע פארלאָזן!
 דערלעבט!...
 אַג—סקי איז געשמאַרבן?... גיין: אַג—סקי האָט דערגרייכט צו די
 שוועלן פון דער אייביקייט.
 „דאָס פאַלן טראַגט דעם אויפקומען אין זיד.“
 אָבער דאָס געהערט שוין צו אַן אַנדער קאָפיטל פון מיין „אַהין און
 צוריק“.

אוהל פּרץ

פערטער קאפיטל

מיט דער „ווילנער טרופע“

„די ווילנער“ — האָט זיי אָנגערופן ה. ד. נאָמבערג נאָך דעם, ווי זייערע פּאַרשטעלונגען האָבן אָנגעהויבן קריגן אַן אָפּקלאַנג אין עולם. אין די קרייזן פון דער יידישער אינטעליגענץ האָט מען אָנגעהויבן רעדן וועגן אַ נייער עפּאָכע אין יידישן לעבן. און עס אונטערלייגט נישט קיין שום ספק, אַז פון דער בייגע האָט אַ שטראָם געמאַן אַן אָפּפרישנדיג קער ווינט פון אַ פריער נישט געזעענעם אויף די יידישע ברעטער פרווה — צו שאַפן אַ פּאַרשטעלונג, אין וועלכער עס דאָמינירט און אימפּאַנירט נישט די הויפטשאַך, נאָר די גאַנצקייט פון אַלגעמיינעם בילד, אין וועלכן עס האָט באַדאַרפֿט מיטשפּילן אויך די דעקאָראַציע, אויך דער רעקאָ-ווויזש.

ביז דאָן האָט אויפן פּלאַקאָט, אין ספּעקטאַקל, אין אַלגעמיינע אָפּ-שאַצונגען געהערשט דער אומגעזונמער ענאָצענטריזם איד וואָלט בעסער געזאָגט: ע ג א י ז ם — פון „סטאַר“, און נאָר אים האָט אַרויס-געהויבן די אַטפּירונג, געזוכט און געלויבט דער עולם, געזען און געקענט — די קריטיק... עס זענען געווען אַרום אים אויסגעצייכנטע, אָפּט פּרעכט-טיקע אַקטיוואַרן, אָבער ווער האָט זיי „געדאַרפֿט“? ווער האָט זיי געקענט?

די „ווילנער“ האָבן אָנגעהויבן די נייע תקופה פון לערנען דעם יידישן צושויער קוקן און באַגרייפן וואָס עס טוט זיך אַרום סטאַר...

אָבער ביי די סאַמע ערשטע שריט זייערע, נאָך אין די סאַמע ווינד-לעד אין ווילנע, תיכף נאָך זייערע ערשטע אויפפירונגען אונטער דער פירמע „פּאַדאָ“ (פּאַריז אידישע דראַמאַטישע אַרטיסטן), האָט צוגלייך מיטן יוגן שפּעטרישן אַרגאַניזם אָנגעהויבן וואַקסן דער פּוימגעפּערלעכער באַציל פון זיין אומקום...

אויב אן אונטערנעמונג, וואָס האַלט זיך אויפן „סמאר“, קאָן נאָך לעבן אויפן „טייג“ פון פראַקטישע אינטערעסן, אָן ברויטערע אידעען, אָן אַ מיפערער אידעאָלאָגיע, אָן פלענער און חלומות, וואָס ווערן געבוירן אין געמיטער פון צעפלאַמטע קינסטלער, מוז אָבער אַזאַ אינסטיטוציע, ווי עס האָט געוואָלט — און געזאָלט — זיין „פאדא“, זיין דורכגעדרונגען מיט זאפטן פון הויכן, ריינעם אידעאליזם.

קיין מינימאלער שפור פון דעם האָבן די לייט פון „פאדא“ נישט פאַר- מאַנט!

אָבער — „מעאַטער“ איז נישט קיין „אונטערנעמונג“, וואָס פראַ- דוצירט „סחורות“ צו פאַרקויפן וואַנהאַ און דעפאַל; איז אויך נישט קיין „עקספּאַנאַט“ פון „קולטור“, „מעאַטער“ אין די געשטאַלט פון דער „מעאַטער“ אין 1919 יאָר האָט געזאָלט באַוווּזן, ווו עס האַלט אין דער וועלט דער יידישער מענטש.

די יידישע אינטעליגענץ איז אַרומגעגאַנגען אזוי ווי אין צעריסענע מלבושים פון קולטור-ווערפן, וועלכע זענען ביו נישט לאַנג געווען כמו איר אייגן לייב און האָבן אַצינד אויסגעזען אזוי ווי „ראַנגאָזשעס“ און „זעק“, וואָס זי טראַגט אויף זיך כדי צו באַדעקן איר נאַקטען גוף...

מעאַטער האָט געזאָלט ווערן דער לבוש פון איר גייער יום-טובדי- קייט; דאָס פנים פון איר גייעם אויפבלי; דער פאַלאַץ פון איר הענג- סאַנס... יידיש איז איצט געוואָרן איר שפראַך, מאַמע-לשון — איר פרייד.

די בחורים און מיידלעך פון „פאדא“ זענען תיכף פאַרסמט געוואָרן דורך די אומפאַראַמטוואַרמלעכע סוביעקטן, וואָס האָבן געשריבן לויבגע- זאַנגען, נישט קאַרטונדיק קיין גומאאות, דעם אומפּעיקסטן צווישן אַלע האָט מען אָנגעהויבן רופן: „יידישער סטאַניסלאַווסקי“.

אין „פאדא“ האָבן זיך פון סאַמע אָנהייב צעשפילט אַמביציעס, און נאָכן קומען קיין וואַרשע האָבן אַ ריי באַגאַבטע מיטגלידער די טרופע פאַרלאָזן...

געפירט דאָס מעאַטער האָבן פאַקטיש צוויי מענטשן: לייב קאַדיסאָן און מרדכי מזאה. דער ערשטער האָט געשאפן די פאַרשטעלונגען, דער צווייטער — געפירט די ווירטשאַפּט און רעפּרעזענטירט די אינסטיטוציע צו יעדן פון זיי וועלן מיר זיך נאָך אומקערן.

אַז די טרופע האָט איבערגעלעבט איר ערשטן קרויז: עס זענען אַוועק עלמית, שניאור, גראַסבאַרט, בלומענטאַל און אורא, האָט די אָג- פירונג — משמעות צו „ראַטעווען די סיטואַציע“ — געמאַכט אַ שריט,

וואָס האָט אַוועקגעשטעלט דאָס טעאָטער מיטן קאָפּ אַראָפּ: מען האָט אַנגאַזשירט אַ רוסישן פּראָווינציעלן אַקטיאָר — אויף גאַסמאַרזאַלן... קודם איז דער עצם פּרינציפּ „סטאַר“ שוין געווען אַ פּלעק אויפן פּרוכט. והשנית — האָבן דאָ די ליבע עופּהלעד פּון „פּאַראַ“ אויסגעזען ווי קינדער אין טאַמנס תּחתונים.

לאָמיר נישט רעדן וועגן פּאַרשידענע „שולן“ און „ספּילן“ פּון שפּילן — ביים „סטאַר“ און ביים „אַרום“. עס זענען קיין שום ספּילן און שולן סתם נישט געווען. אָבער לעאָניד סניעגאַוו איז איבער די ברעטער פּער אַרוםגעגאַנגען, ווי זיך אָפּגעריסן פּון אַ קייט: פּול מיט תקיפות און זיכערקייט. זיין שלעכט יידיש האָט צוגעגעבן אים אַליין — „גאווה“ („איד בין נישט פּון דעם טייג געקנאַטן“), אַלעמען אַרום — „ערפּורטמ“... דער אַנסאַמבל איז געווען אומבאַהאַלפּן, זיך גענלישט באַרג-אַראָפּ... אַליין איז אַוועק לאַיבור.

אין דער צייט — סוף אַפּריל — אָנהייב מאי — איז מואה געקומען קיין ווילנע מיט אַנגאַזשירן.

אָבער צווישן מיר מיט מואַז (ער האָט געשריבן: „מזאה“) האָט פּון די ערשטע מינוטן זיך איינגעשטעלט אַ קאַנטאַקט — נישט ווי צווישן „צדדים“, וואָס מוזן איינער ביים צווייטן עפעס „אויסדינגען“. מיר האָבן פּון די ערשטע אויסגעהערטע ווערטער זיך אָנגעהויבן באַציען צו איינאַנדר דער ווי לעבעדיק-פּאַראַימטערעסירטע אין איין גרויסן און ביידן גלייך באַזעטן ענין. ער האָט מיר פּאַרגעלייגט אַ געהאַלט, וואָס האָט מיר געזיכערט אַ לעבנסגעקויסטעניץ. איר געדענק נישט גענוי דעם ציפּער... איר געדענק בולט, אַז אויף מיין פּראַגע: צי קאָן ער מיר גאַראַנטירן פּרייהייט און אַבסאָלוטע זעלבסטשטענדיקייט אין מיין שעפּערישער אַרבעט? צי וועל איר נישט זיין אָפהענגיק פּון עמעצנס אַמביציעס, קאַפּרוזן, שפּיצלעך, אינטעריגעלעך, האָבן איר דערהערט אַ תּשובּה, וואָס האָט מיר אָנגעזונדן, דערמוטיקט, דערהויבן, באַפּליגלט און געמאַכט גרויט אָפּצוגעבן מיין גאַנצן נפש דער אינסטימוציע, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען: „ווי ל ג ע ר ס ר ו פּ ע“.

איר פּאַרשטייער און פּאַקטישער פּירער האָט מיר אין קורצע ווערטער דערקלערט, אַז אַליין, וואָס ער און אַנדערע חברים פּון זייער טעאָטער האָבן וועגן מיר געהערט פּאַר די לעצטע אַנדערט האַלבן יאָר און אַ ריי פּראַקטישע אַבסערוואַציעס — הגם פּונדערווייט — האָט זיי געבראַכט צו דער איבערצייגונג, אַז איר בין דער, וואָס קאָן די טרופּע פּירן און דער-

פירן צו די געהעריקע פונקטן פון קינסמלערשער און יידישער שלימות...
 ער האָט צוגעגעבן, אַז דער געגעבענער מאַמענט איז רייף און גינסטיק,
 כדי אָנצוהייבן אַ ניי בלאַט אין דער אַנטוויקלונג פון זייער טעאָטער, ווייל
 דער דורסגעמאַטער מאַפּלמער קרויזס דאַרף זיין אַ פאַקטאָר פון אויס-
 לייטערונג און אויסניכטערונג פאַר די, וועלכע האָבן זיך געפילט דער-
 שלאַנג נאָכן אַוועקגיין פון די עטלעכע חברים — גרינדער פון „פאדא“ —
 און פון אַלע אַנדערע, וועלכע האָבן געהאַלטן פאַר אַז „אונטערזאָג“,
 אַ ירידה — דעם קורצן אָבער שווערן עטאַפּ מיטן פרעמדקערפּערדיקן
 גאַסטשפּילער.

— מיר זוכן אַ קינסמלער, אַ מענטשן, אַ יידן, וועלכער זאָל רעדן
 אונדזער שפּראַך סיי אין בוכשטעבלעכן זין פון וואָרט, סיי אין ברייטן
 סימבאָלישן... מיר זענען נייגעבוירענע, בלינדע, אומבאַווסטזיניקע ברואים,
 וואָס האָבן שוין באַוווּזן צו פאַרשטיין, אַז... זיי פאַרשטייען גאַרנישט,
 אַז זיי דאַרפן זיך לערנען, אָנהייבנדיק פון אַלף-בית. און מיר זענען אַלע
 דורכגענומען מיט צופּרוי צו אייך. מיר גלויבן, אַז איר קאָנט ווערן אונ-
 דזער רבי און מדריך. נאָך אַליי, וואָס מיר האָבן דורכגעלעבט פאַר די
 פיר יאָר פון אונדזער קיום, וועלן מיר גיין נאָך אייך מיט פאַרבונדענע
 אויגן, אויב איר זענט גרייט איבערצונעמען די השגחה איבער אונדז.
 די עטלעכע שורות זענען גיישט קיין סמעגאַנראַס פון דעם, וואָס איר
 האָב אויסגעהערט פון מזאחן, זיצנדיק ביי מיר אין קאַבינעט יענעם פּאָג
 פון סוף אַפּריל אָדער אָנהייב מאי 1920.

אָבער דער תּוֹר פון אָט די שורות איז דער מאַטיוו, וואָס האָט גע-
 קלונגען און וויברירט אין מיין געוויסן און האַרצן זינט ווייטער האָט אין
 די זעלביקע ווענט — מיט 15 — 16 חדשים צוריק — אויסגעלאַכט מיין
 „אר, מי גוי יעסי, פּראַוודאַ-מאַטשקאַ!“, און אַג-סקי האָט מיר אַ זאָג
 געטאָן, אַז „זאָגט וואָס איר ווילט, אָבער אונדז ביידין שטייט גיישט אָן צו
 רעדן אין ווילנע רוסיש“... אין געמיט האָט שוין געהאַט פאַרזייט
 אַ שאַרפן, פריער גיישט באַקאַנטן אומרו די נאַכט פון דער „חגן-סצענע“
 אין אַטוואָצק; איר בין פון יענער נאַכט שוין מער גיישט אַרויס פון די
 „לופטשיפן“ און „סתם-רייד“ וועגן גרויסע אויפגאַבן אויף גייע געביטן,
 וואָס האָבן פאַרשאַרפט מיין האַלדז-קאַטאַר און פאַרשאַרפט... מיין
 דאַרשט — צו בויען, צו שמידן, צו וועבן, צו פּל י ע ו.

מזאח האָט אין יענעם געשפּרעך אין ווילנע מיר געעפנט די מירן,
 צום אויסגעטרוימטן היכל פון יידישער קונסט און האָט מיך אָנגענומען

פאר די הענט און האַט מיך צוגעפירט צום שוועל מיט אַ הייסן, אויפֿ-
ריסטיקן „ברוך הבא!“ אויף זיינע ליפֿן.

און איד האָב דעם שוועל פֿון אויסגעבענקטן היכל אַריבערגעטראָגן:
די ערשמע אַכט חדשים מיט דער „ווילנער פרופֿע“ זענען געווען אין מיין
לעבן די איינציקע חדשים, ווען „אַקמיאַר“ און „ויד“ האָבן זיך צוגנויפֿ-
געשאַמאַלצן און געשאַפֿן פֿרייד פֿון קונסט און געבראַכט צו אַנערקענונג
פֿון די ברייטסטע פּאָלקס־שיכטן.

די געבראַכטע גישט סמעגאַנראַפֿירטע שורות, פינקטלעך אַפֿ-
שפיגלענדיקע דעם אינהאַלט פֿון די ווייטערדיקע חדשים, זענען איינגעלעך
דער סכום און זין פֿון אַלין, וואָס איד האָב מיט די „ווילנער“ געשאַפֿן און
אויפֿגעשאַפֿן.

און ווייטער — פּאַקטן: די פּאַקטן פֿון אָנהייב, פֿון המשרד און... פֿון
אומברחמנותדיקן סוף.

* *
*

די חדשים זענען געווען אַ פּערזאָד פֿון שאַרפע קאַמפֿן צווישן פּוילן
און ראַטנפֿאַרבאַנד. אין פּוילינג האָט פּילסודסקי אַקופּירט קעוו; אין
יולי האָט די רויטע אַרמיי באַזעצט ווילנע און אָנגעהויבן דעם מאַרש
אויף וואַרשע; אין אויגוסט האָט זיך די כּוואַליע אַ גאַס געשאַפֿן צוריק,
און די מלחמה האָט געדויערט כּוון אין טיפֿן האַרבסט אַרײַן און דאַן זיך
פֿאַרענדיקט מיטן ריינער שלום־מראַקמאַט.

עס איז גישט גוויטיק, שרייבנדיק וועגן ענינים, וואָס האָבן צו דער
מלחמה און כּלל צו פּאָליטיק קיין שייכות גישט, זיך אַפּצושמעלן אויף
דעם, אַז יעדער מענטש האָט געאַמעמט מיט דער לופט פֿון די אומ-
אויפהערלעכע שינוים אויפֿן פּראָגט, און פֿריידן פֿון פּרודלעכע דער-
טרייבונגען האָבן גישט געקאָנט פֿאַרטיובן דאָס געפּיל, אַז מען לעבט
אויף אַ ווילקאַן און אַז יעדע מינוט קאָן מיט רויד אַוועקגיין אַלין, וואָס
מען טוט אויף די געביטן פֿון פּרודלעכען מאַג. אָבער... מען האָט געשאַפֿן!
מען איז שריט נאָך שריט גענאַנגען ווייטער.

מיינע פּאַרשמעלונגען ביי די „ווילנער“ האָב איד אָנגעהויבן מיט
„שמע ישראל“. הנם עס איז געווען אין שאַרפֿער סתירה מיטן פּאַקט פֿון
„גויעם עטאַפֿ“, האָט די אָנפֿירונג איינגעפונען, אַז עס איז געזונטער —

געמענדיק אין אַכט די צייט און מעגלעכע סירפּהייזן — נישט אַפּצולייגן
מיין באַקאַנטשאַפּט מיטן וואַרשעווער עולם און וואָס מעגלעך גיכער
״יך ב א יו י י ז״. און זאָל מען זען, ואָן דער גײער מענטש אין מע-
אַטער אין פּאַר זיך אַליין שוין אַן אָנזאָג פּון גײ ע ם עטאַפּ.

איר מוז באַמערקן, אַז דער „דעביוט“ האָט זיך אַרויסגעוויזן ווײַס
גישט אין אַזאַ ליכט, ווי מיט אַנדערשטאַלכּן יאָר צוריק אין ווילנע און
לעצטנס — אין לאַדזש... די סיבה איז דאָס געווען אַ פּילאָכיקע קודם
האַט מען דאָ „געוואַרט“. און וואַרטן איז אין אַזעלכע פּאַלן אַ שטימונג
פּון „סענסאַציע“. און דער אַביעקט פּון דערוואַרטונג ברענגט דאָס רוב
— אַנטווישונג, ווייל מען האָט געוואַרט, אַז ער וועט באַווײַזן „גסים
זנפּלאַות“, און ער, האָט זיך אויסגעלאָזט, איז אַ „מענטש מיט מענטשן
צוגלייך“...

אַז דאָס איז אַ „שלעכטער אַקטײַז“ האָט קיינער גישט געזאָגט —
זוי ווייט איר ווייט — אָבער מען האָט געוואַרט, אַז ס׳זאָל קומען עפעס,
מער, עפעס אַנדערש...

וועגן שאַפּן אַ שטימונג פּון וואַרעמען „ברוד הבא!“ — האָט קיינער
גישט געזאָרגט. איר האָב אָנגעהויבן אין אַ לופּט פּון „נייטראָליטעט“,
אין וועלכער עס האָט גישט געפעלט קיין סימפּטאָמען פּון אומפּרייגד
שאַפּט.

איר האָב זיך גישט גענומען צום האַרצן די קאַלמע שפּריצן און
אינטיכן צוגעטראָגן צו די פּראָבן פּון אַ ״נייער גרויסער אויפּפירונג״
לעאָנאַרד אַנהרעיעווס — „דער, וואָס קריגט די פעטש“ אין מיין איבער-
זעצונג.

די וואָכן און חדשים האָבן אָבער געבראַכט פּאַקטן, וועלכע האָבן
געלאָזט וואַהצען. קאַטאַסטן, קווייטן און פּיריות זענען אויסגעוואַקסן לאַנגע
יאָרן שפּעטער. אָבער די פּאַקטן פּון יענע חדשים מוזן צום ליכט קומען
שוין איצט.

מאדעווסקי 1920 יאר

מאדעווסקי 1920 יאר

מינטער קאטיטל

בעטהאָוענס „צע — מאָל“

איד האָב געזוכט אַ דירה. וואַרשע האָט אָנגעהויבט אויף מיר די שטימונג פון פעטערבורג. יענע פּאַרערונגען...
אָבער איד האָב זיך שנעל אַרויסגערט, אַז באַזעצן מוז איד זיך אין די יידישע גאַסן. האָטנדיק געמאַכט אַ 2 — 3 פּרווון צו געפינען אַ צימער, איז מיר געוואָרן „פינצטער און בימער“, ווייל די מענטשן האָבן זיך מיר באַוווּן נישט פשוט „פרעמדע“ — ווי אַמאָל אין פעטערבורג — גייערט... ווייל פּער עמ דע! סיי די מלבושים, סיי דאָס לשון, סיי די באַגעמונג האָבן מיר קלאָר געמאַכט, אַז איד קאָן מיט זיי נישט פאַרברענגען אונטער איין דאָך, אַפילו איין שעה... און אויב איד וואָלט זיך שוין בלייבן ברירה באַשלאָסן, וועלן זיי מיר נישט אַרובערלאָזן איבער זייער שוועל: „אַן אַקסיאָר“? „אוי וואי איז מיר!“ מען האָט מיר געוואָרנט, אַז איד זאָל עס אויף די ליפן נישט אַרויסברענגען! אָבער דער לייגענער דאָרף מיר שוין גענוג קעגען לפחות צו פאַרשמיין, אַז אויב אין פעטערבורג אַמאָל פלעג איד תיכף מעלדן, אַז איד בין אַ ייד, וועל איד אין וואַרשע אַצינד נישט באַהאַלטן, אַז איד בין אַן אַקסיאָר.
און די לאַגע איז געווען — אָן אַן אויסגאַנג.

פרעם איד איינמאָל אין לימעראַט-פאַרין אַן-סקין און גים אויספאַר אים מיין בימער האַרין.
דערביי שטייט אַ ייד פון אַ יאָר 60 מיט אַ לאַנגער גרויער באָרד.
ער רעדט מיט אַן-סקין, און איד הער אַ לשון אָן שום „וואַי“ און „אַד“ און „בישטאָיט איד מעד“. קוק איד אויף אים, קוקט ער אויף מיר. זאָגט אַן-סקין:

— באַקענט אייך, רב לוי: דאָס איז אַ ווילנער ייד.
דערלאַנגט מיר רב לוי די האַנט און זאָגט: „לעווין-עפשטיין“.

דריק איד זיין האַנט און זאָגן: „מאַרעווסקי“.

שיסט אַג—סקי אויס מלא רוגז:

— וואָס „מאַרעווסקי“. ווער „מאַרעווסקי“. דאָס איז מנקר!

ווערט ביי יענעם דאָס פנים צעשמראַלט.

— באַשע־ריוועס בן־יחיד??

זאָג איד פאַרחידושט: „יאָ“.

זאָגט ער פאַרחידושט: וואָס עפעס „יאָ“? פאַרוואָס נישט — „יע“?

צעלאַכן מיר זיך אַלע דריי.

זאָגט ער לאַכנדיק: „און די מומע זאלע קענט איר“?

און איידער איד באַוווּיט צו ענטפערן הער איד: „איד בין איר פלי־

מעניק“...

איצט איז מיר קלאַר וווּ איד האָב געהערט די פאַמיליע לעווין־

עפשטיין.

איד וואָלט באַדאַרפט דערמאַנען מיינע פריע קינדעריאָרן און די

דריי שוועסטערס יעוונין און זייער מאַמען, מיין מוטערס בעסטע פריינדן.

אַבער וויכטיק איז, אַז לעווין־עפשטיין האָט מיר פאַרשאַפט אַ דירה אין

משד פון איין מעת־לעת — באמת „זכות אבות“!

ער האָט אָנמעלעפּאַנירט צו זיינס אַ באַקאַנטער, פרוי לענצנער, און

געזאָגט, אַז ער האָט אַ שכן פאַר דעם צימער, וואָס זי וויל פאַרדיינען;

תחילת האָט זי זיך דערפרייט און אים באַדאַנקט, אַבער דערהערנדיק

ווייטערדיקע פרטים, איז זי געוואָרן „אויסער זיך“ און זי גענומען, בעטן

דחמים“.

— סטייטש, רב לוי, ווי קאָנט איר אַווינס פון מיר פאַרלאַנגען? אַז

אַקטיאָר אין שטוב? געזונט זאָלט איר זיין! איד האָב דאָך פיר דערוואַקס־

מענע טעכטער!

אַבער ער האָט זי פאַרויכערט, אַז ער איז ערוב פאַר מיין אָנשמעג־

דיקייט: ער האָט געקענט מיין טאַטע־מאַמען. און זאָל זי מיר נאָך דער־

לויבן, אַז איד זאָל זיך צו איר מעלדן, וועלן איר אַלע ספקות אַרויס פון

קאָפּ.

זי איז מסכים געווען, אַז איד זאָל אָנמעלעפּאַנירן.

* * *

מיר האָט די פיר ביי די לענצנערס געעפנט אַ פריילן פון אַ יאָר

23, וועלכע האָט מיר פון ערשטן בליק פאַסצינירט. און איד ווייס נישט:

מאריע לענצנער

איז עס געווען איר אויסזען, איר קליידונג, וואָס האָט עדות געזאָגט וועגן
אויסגעהאַלטענעם פּייגלעם געשמאַק און שמרענגער דיסמינירסקייט, דאָס
וואָס מען באַצייכנט מיטן פּראַנצווזישן: „קאָס איל פּאַ“?

אַדער איז עס געווען דער בליק פון אירע גרויע פּרעכטיקע אויגן,
אויף וועלכע מיין געדאַנק האָט זיך אָפּגערופן מיט אַ קורצן בלייז:
„אַ שפּין!“

אין פּאַהערצימער ואיז געווען כמעט טונקל: ליכט האָט קאָרט גע-
שמרמט פון צוויי — רעכטס און לינקס אָפּגע — טירן.

דער באַשלוס מיר צו פּאַרדינגען דאָס צימער איז געווען אָנגענומען
איידער איר האָב געמאַכט דעם „ערשטן איינדרוק“.

איר האָב זיך באַזעצט ביי דער פּאַמיליע לענגער. איר געדענק אַב-
סאָלום גישט די פּרטים פון די ערשמע טעג. איר זע פאַר מינע אויגן,
דאָס דיסמינירמע פּריילן אין גרויסן זאַל-צימער ביים קלאַוויר. איר הער
קלאַנגען... איר קען די קלאַנגען: מיין מוזיק-לערערין פלעגט עס שפּילן...
אַבער איצט דאָ האָב איר עס דערהערט כמו צום ערשטן מאַל.

איר ווייס גישט צי האָב איר דעמלט געוויסט, אַז דאָס איז בעשהאַ-
ווענס קאַנצערט צ-מאַל.

איר ווייס, ואו, האָרטנדיק יענע קלאַנגען און קוקנדיק אין יענע אויגן,
האָב איר אָנגעהויבן אַ ניי לעבן. איר ווייס, אַז איר האָב יענע מינוטן —
און עס האָט זיך איבערגעהזרט גישט איינמאַל אין טאָג — אָנגעהויבן
פּילן, אַז מיין האַרץ און גייסט ווערן געלייטערט אויף אַן אופן, וועלכער
האָט מיר פאַר מיין גאַנצן לעבן געפּעלט; עפעס פּאַרוויסטע ווינקלען אין
מיר האָבן אָנגעהויבן פינקלען און ציטערן. איר פלעג האַרכן, האַרכן און
קוקן אין די גרויע אויגן און האָב דערזען, אַז אַרום קאַלטן בליק ליגט
אַ געדיכטער שאַטן פון פּראַגישן וועלט-שמערן.

איר ווייס, אַז ערגעץ אין די טויפקייטן פון מיין געמיט האָט זיך פאַר-
וואַרצלט אַ געדאַנק, אַז דעם דרייאונצוואַנציקערדיקן קינד מוז איר אונ-
טערשמעלן מיין אַרעם און העלפן גיין צו פּיעדעסטאַלן...

מיר פלעגן אָפּוויצן ביז פאַרטאָג אין געשפרעכן וועגן מינע אירעאַלן
פון טעאַטער.

זי פלעגט מייסטנס האַרכן שעהן-לאַנג, שפּייענדיק אויפן שוועל אין
טיר.

איר פלעג איבעררייסן די דערהויבענע „סתם-רייד“ מיט לייכטע
פריוואַלע וויצן און מעאַריעס וועגן „פּרייער ליבע“. דאָס פלעגט אָפּשפּרינג-

גען פון איר ווי אן ארבעס פון וואנט... עפעס איז זי א פאך טעג צו מיר
נישט אריין איבערן שוועל.

אין א חדשים צוויי ארום איז זי אוועקגעפארן קיין ווין שמודירן
קלאוויר. איר האבן זי געטרופן אין ווארשע אין צוויי יאר ארום. מיר
פלעגן זיך שרייבן בריוו. אבער די „פאקטן, וואס פירן און שמויסן“ און
פלעכטן די יארן און שאפן דאס לעבן — זענען געפלאסן ווייט פון אונדז
אין שמה, פרעמד אין תוד...

פאר יענע צוויי חדשים אין יוני — יולי 1920 האבן איר אין טעאָ
טער געגרייט מיין אויפפירונג פון „דער, וואס קריגט די פעמט“, און
מאניע לענגער איז דאָ געווען מיין „קאנסועלא“, אזוי ווי מיט קנאָפע
5 יאר צוריק איז עס געווען אין אלעקסאנדראָוסק פאלע צירינסקי —
מיטן אונטערשייד, אז פון יענער בין איר געווען אַנטציקט און אין מאניע
לענגער — נישט וויסנדיק עס — פארליבט... די אַקאָרדן פון בעטהאָ
ווען קאָנצערט האָבן געשפילט אין יעדן אַכר פון מיין נפש... די ראָל פון
„דער“ איז געווען דער אינהאַלט פון מיינע טעג און נעכט, און די גרויסע
אויגן מיטן שאָטן פון האַרצרייסנדיקער טראַגיק אַרום קאַלמן בליק האָבן
מיר גערופן, האָבן פון מיר געפאַדערט, האָבן צו מיר געשריגן, האָבן אָג
געפילט מיין „דער-געשטאַלט“ מיט לעבעדיקע ווייטיקן. און, אזוי ווי די
אויגן האָבן געקוקט אָן רייד — האָבן איר נישט געהאַט קיין באַגריף
וועגן וועלכע עס איז קאָנקרעטע פראַקטישע שריט, וואָס וואָלטן געענדערט
די אומשטענדן און געהאַלטן מיר און עמעצן אַרום מיר צו פאַרלייבטערן
די שווערע נסיונות אויפן וועג.

פון יענע וואָכן זענען פאַרבלויבן בעטהאָוועגס אַקאָרדן, פרייד פון
פאַרלייבטקייט, נאָרלען פון נאָטנדיקער בענקשאַפט.

* *
*

פאר די צוויי וואָכן פראַכן פון „שמע ישראל“ האָבן איר באַשלאָסן,
אז דער עיקר פון מיין אַרבעט אין דעם טעאָטער מוז זיין — פּעדאַגאָגיק.
און נישט אין דער באַטרענעצטער מאַס פון א „דרדקי-מלמד“, הגם די
חברתלייט באַוועגן זיך אויף די ביגע-ברעטער אָן א שום סימן פון סצע
נישן אלה-בית. דער פּעדאַגאָגישער אַקצענט מוז דאָ געלייגט ווערן אויפן

ארט דענקען וועגן דער עצם נאָמור פון טעאָמער, פון שווישפילקונסט, פון סצענישן פאַרקערפערן דעם מחברס מאַמעריאַל.

איד האָב שוין פריער באַמערקט, אַז דער תמצית פון ספּעקטאַקל איז פאַר מיר געווען די באַהעפטונג פון מחבר און אַקטיאָר. איד מוז דאָ אונטערשרייבן, אַז אין מיינע ווייטערדיקע קאַפיטלען האָב איד גישט קיין כוונה אין דער מינימאַלסטער מאָס צו פאַלעמיווירן מיט אַנדערע שיכות און טעאָרעס פון פּראַקטישער טעאָמער-ווירקלעכקייט און, דער-צוויילדיק וועגן מיינע פּראַקטישע שריט, בין איד גישט אויסן צו זאָגן, אַז „אזוי“ — און „גישט אַנדערש“ האָט באַדאַרפט זיין אין דער וועלט פון סצענישע אַספּיראַציעס און אויפטרען. איד וויל בלויז זאָגן, אַז אויף אַלע מיינע עמאַפּן און ווענדונגען בין איד געווען און פאַרבליבן אַנגעפירט דורך אַספּיראַציעס פון פאַרשנדיקן געדאַנק און שעפּערישן געוויסן און מיינ מאָס איז אַפּשאַצונגען פון ווערטן און דערשיינונגען אין געווען — דער מענטש, זיינע נסיונות, זיינע שטרויכלונגען, זיינע זיפּצן און לידער, זיינע תפילות און קללות.

האַבנדיק אויף מיינ רעזשיסערישן קרעדיט מינימום אַ צענדליק אויפֿ-פירונגען פון שעקספירן, איבסענען, ישעבאָוו, אַסטראָווסקין, האָב איד אין וואַרשע אין 1920 יאָר צום ערשטן מאל אויסגעאַרבעט אַ גענעראַל-עם פּלאַן פּוֹרְטְרֵט צו דער אויפפירונג פון לעאָנרד אַנדריעווס שטיק.

איד בין דערביי אַרויסגעגאַנגען פון דער הנחה, אַז מיינ שמענדיקער סיסטעם פון זוכן מיזאַנסצענעס, האָבנדיק פאַר זיך דעם שווישפילער, און פון איינשמעלן מיינ „רעזשי“ אין עצם גאַנג פון די פּראָבן און פון אַנ-וואַקסנדיקן בילד, וואָס עס שאַפן פּריל נאָך פּריל די אַקטיאָרן — קאָן אין דעם פאַל ווערן אַנגענומען פאַר אַ סימן פון „אומבאַהאַלפּנקייט“ און צו גישט מאַכן דעם אויטאָריטעט פון גייעס „מדריך“, ווי די לייטונג האָט מיך דער טרופע פאַרגעשטעלט פון ערשטן טאָג.

מיט אַ העפט, וועלכער איז געווען געדיכט פאַרשריבן מיט ציפּערן און קורצע נאָטיצן, האָב איד זיך אַוועקגעזעצט ביים פּיטל אויף דער אוואַנסצענע...

אַבער עס וואָלט געווען אַ מעות אין גרוגט, ווען עמעצער מיינט, אַז איד האָב אויסגעזען ווי אַ „גרויסער ספּעציאַליסט“, וועלכער איז דאָ צוגעטראָמן אַרויסצולייגן אויפן טיש „סתרי תורה“. יעדער, וואָס האָט געהאַט אַפּענע אויגן, האָט געמוזט זען, אַז דער „רעזשיסער“ זיצט אין

זיין גאנצער גוף און נשמה איז אן אָנגעצויגענע סטרוגע און... „?": וואָס וועט האָ ווייטער זיין?

ווייל „שאַפן" איז, לויט מיין איבערצייגונג, הן אונטערבאָווסטזיין, הן מחשבה, הן עמאָציע, אויסגעדריקט אין דער פאָרם פון אימפּראָוויזאַציע. אָבער כדי צו אימפּראָוויזירן דאָרף מען „כאַפן" דעם אָנשפּאַר פּונקט.

עס זענען אַוועק היפשע עטלעכע מינוט. אַרום האָט מען געוואַרט אויפן רעזשיסערס „באַפעל", און, גישט האָבנדיק וואָס צו זאָגן, האָב איר אַרויסגעמורמלט:

— אויף דער בינע ביי אַ כמעט פולער פינגערקייט גייען אַריין פון דער איינציקער מיר צוויי קלאָונען: טייל און פּאַלי.

ראָלן פּאַרטיילונג איז די ערשטע און שווערסטע מיסיע פון רעזשיסער! יעדער באַאָנגענער פעלער איז דאָ אַ צעפּוילטער ציגל אין בנין.

דער עצם איינפאַל צו לאָזן שפּילן אין די צוויי ראָלן — פרויען, איז געווען אַ פּאַראַדאָקסאַלע המצאה און האָט געקאָנט פּאַרקריפּלען אַ ריי פון די בעסטע מאַמענטן אין ספּעקטאַקל.

זיצנדיק ביים טישל און וואַרטנדיק אויפן ערשטן פּונקט, וואָס זאָל אַ שמוּס טאָן מיין אימפּראָוויזאַציע, האָב איר דערזען די ביידע פרויען געשטאַלטן: פּאַלי און אַלמער און ליובאַ קאדיס און און מיט אַ שמייכל פון גליק אויפן אקארשט נאָך פּאַרכמאַרעטן פנים האָב איר זיך אַ הייב געטאָן פון בענקל.

— זיי האַלטן אין די הענט פייפּעלעך און באַוועגן זיך אין טאַקט פון מאַטיוו, וועלכן זיי פייפן אויס... וואַרט: דער מאַטיוו!

איר האָב שוין פאַרן לייענער געהאַט ברייט געשילדערט וואָס פאַר אַ ווירקונג עס האָט אויף מיר — מוזיק; וואָס פון מיר קאָן ווערן אין איין הנע אונטערן אויגנפלוס פון מעלאָדישע קלאָנגען. יענע טעג און נעכט האָב איר געאַטעמט אין דער לופט פון צע-מאַל-קאַנצערט. אין מיר האָבן אַלע גערופן „געזונגען", און מיין צעזונגען געמיט — אויסרופנדיק: „דער מאַטיוו!" — האָט אין אַ מינוט אַרום אָנגעהויבן זינגען דעם „מילי-פּאַלי"-מאַרש.

עס האָט גישט געדויערט קיין האַלבע שעה, ווי די ערשטע סצענע פון ערשטן אַקט ביי „פּאַפּאַ בריקע'ס" אויפטרײט איז געווען פּאַרטיק און האָט אויסגעזען אַזוי ווי אין זעקס וואָכן אַרום אויף דער פרעמיערע... אַז אויף די אָנזעצנדיקע האָט עס געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ „נס",

און מען האָט זיך דערפילט ווי אונטער פלאגלען, וואָס קאָנען באַשיצן פון ווינטן און געוויסערס, מוז איד מיר דערלויבן משער צו זיין.
„פאַפּאָ בריקע“, דעם צירק-דירעקטאָר, האָט געשפילט אליעזר זשע-ליאַזאַ.

דאָ וועל איד מיר דערלויבן צו באַשאַנען, אַז אויף אונדזערע דפּים האָבן גלויבן „בירגער-רעכט“ זכּרונות און רעיונות, פאַקטן און באַטראַכטונגען, שילדערונגען און אויספירונגען.

אליעזר זשעליאַזאַ איז געווען אַ פרעכטיקער שווישפילער, איינער פון די זיילן — „מאַרמאָר-זעלן“! — אויפן גאַרדין-עמאַפּ אין ייִדישן טעאַטער. איד בין אלליין געווען זיינס אַ חסיד נאָך דעם ווי איד האָב אים געזען שפּילן „נחומציען“ (אין „מידעלע אפרת“).

מיר זענען פון יאָרן-לאַנג געווען באַקאַנט און „אויסגעטראָגן“. ער האָט געהערט צום קרייז, אין וועלכן מיין נאָמען פלעגט גישט זעלסטן קלינגען ווי עפעס אַ מין „אויסגעטראַכטע מעשה“, אַז אויסגעוועכטע פון שפּיגלעכע מיט באַגליחטע פעדוס... ער איז אפילו געווען ביי מיר צוגאַססט אין ווילנע און האָט מיט ווילמוטיקן הידוּש באַטראַכט מיין גאַלדענע געסט, אין וועלכער איד פלעג זיך אָפּט שטיקן (דער ליינער ווייס עס שוין פּאָלנאַנג), אָבער אויף וויטיקע האָט זי געמאַכט דעם איינדרוק פון „גאַלד מיט זילבער מיט געפרעגלטע מאַראַנצין“.

דאָרף מען דאָך אָנטעמען, אַז איצט האָט, האַכבנדיק זיך געטראָפּן ביי איין וואַרשטאַט, וועלן מיר זיך גישט נאָך דערפרייען און ווערן „איין לייב“, נאָך מיר וועלן איינער דעם צווייטן כסדר דערמוטיקן, כסדר שטיצן, העלפן.

געשען איז — קאַפּווער, און שוין אויף דעם אָרט לאַמיד דערצייילן, אַז פאַר די זעקס וואָכן פּראָבן איז געווען איין און איינציקער פאַקט, ווען עס איז געוואָרן אַראָפּגעריסן אַ סצענע, און איד בין אַנטלאָפּן פון טע-אַטער... און דער שולדיקער איז דעם איז געווען אָט דער... „זייל פון גאַר-די-עמאַפּ“!

נאָך דער סצענע „טילי-פּאַלי“, ווען אויף דער בינע האָט זיך באַוווּזן „פאַפּאָ בריקע“, האָב איד תּיכּף דערפילט, אַז דאָ קומט אַז אַ האַלבע שעה, ווען פון דער אַקאַרשט דורכגעלעכטער פּרייַד וועט גישט פאַרבלייבן קיין זכּר.

דער שווערער נסיון פון בויען אַ סצענע מיט אַ גענימן אַקטיאָר באַ-שטייט אין דעם, וואָס מען מוז אַלע כּוהות ווענדן גישט צום מאַטיוו פון

דער געגעבענער סצענע, נײַערט צו דער מאַס פון דעם, וואָס דער גע-
געבענער שפּילער קאָן פון זיך אַרויסקוועמפּן. און דערביי איז דאָס ער-
סע, וואָס ער היט מיט אָנגעשפּיצטער אַמביציע זיין, „פּרעספּיוז“ און,
האַבנדיק אַ קנאַפּן צוטרוי צו זיינע אייגענע פעיקייטן, האָט ער מורא,
אַז ער וועט נישט בכוח זיין צו דערפילן דעם דעזשיסערס אָנגעמערקטע
ניואַנסן, אַקצענטן, דעמאַלן, און ער שמעלט זיך פון ערשטן אָמעצוג
אַוועק אין אַפּאָזיציע, טענהנדיק, אַז ער זאָגט „נישט מסכים“ מיט דעם,
וואָס ער האָט נאָך נישט באַנומען און אַפילו נאָך נישט אויסגעהערט.

„פּאַפּאַ בריקע“ איז שוין אויסערלעך געווען אַן אַנדער געשמאַלט,
ווי ס'האָט פּאַרנעשטעלט מיט זיך זשעליאַזאַ. און ווען איד וואָלט געהאַט
פּרייע הענט וואָלט איד אים די ראַל נישט געגעבן און בכלל אין דער פּאַר-
שמעלונג נישט באַשעפּטיקט: איד האָב, האָבנדיק שוין דערפאַרונג, פשוט
מ ו ר א געהאַט פאַר דעם דאָזיקן מראָפּן אין מיין נייעם כּוּם.

אַבער קאָדיסאָן האָט געהאַלטן, אַז יעדע נייע פיגור איז אַן „אוצר“,
אַז דער נאָמען פון מפורסם אין אַלטן טעאַטער איז אַ געווינס פאַרן פּראָ-
גראַם, און די „פּליגן אין גאָז“, פאַר וועלכע איד האָב מיר געשראַקן,
וועט מען לייכט קאָנען אויסדרעסירן דורך דעם, וואָס זיין פּרוי, בירנבוים,
דובלירט די ראַל פון „קאָנסועללאַ“, און זי וועט אים האַלטן אין דער גע-
העריקער „צוים“.

די סצענע מיט „בריקע“ האָב איד געפירט אַזוי, אַז אים זאָלן נישט
אַפּשרעקן קיין ספּעציעלע „המצאות“.

ביזעכד, האָבנדיק דערזען וואָס אין זיין פאַרקערפּערונג באַקומט
זיך, האָב איד פאַרשטאַנען, אַז די געשמאַלט וויז געוואָרן פאַרפּלאַכט
און אויסגעבלייבט, אָבער „ספּעקטאַקל“ איז דער סכּום קאָנקרעטע מענ-
לעכקייטן. אַפילו אין אַ טעאַטער מיט די רייכסטע מיטלען באַשליסן דעם
גורל פון לעצטן איינדרוק צופעליקייטן, וועלכע קיין שום מייסטער און
קונצנמאַכער איז נישט בכוח פאַרויסצווען און אויסמיידן... אויסער זשע-
ליאַזאַן איז אין דער פאַרשמעלונג געווען באַמיייליקט נאָך אַן אַלטער
אַקטיאָר מתתיהו קאָוואַלסקי. דאָס האָט אויך נישט געהערט צום מאַ-
טעריאַל, וואָס האָט געדאַרפט ווערן דער „הוּמּר בּיּד הַיוּצר“
אויסצוקלעמפּן אַ שעפּערדישע סביבה, וואָס זאָל באַטרעטן דעם וועג פון
אַ פּריער נאָך נישט געזענער שיטה אויף די יודישע ביגע-ברעטער:
ר אַ מ א נ ט י ש ן ר ע א ל י ז ם !

איד וויק דערמאָנען, אַז אין ווילנע מיט העכער אַ יאָר צוריק האָבן אידן פאַרן פּאָלקס-קאָמיסאַר דימענטשמיינ היציק געפּרעדיקט, אַז מעאַ- מער פאַר די מאַסן דאַרף קולטיווירן העראַישע מאַטיוון, בילדער פון מענטשלעכער דערהויבנקייט; געשטאַלמן, וואָס זאָלן אָפּרייסן פון ביטערן און מיסטיקן אַרום און וועקן דעם ווילן צו העראַישע שטרעבונגען און רופן אין די ווייטקייטן פון אַנדערע שענערע וועלטן. ביי די „ווילנער“ איז געווען זייערע גרעסטע „גאוה“, וואָס אין „דאָרפסינג“, אַז מען האָט געקערט די שמוב מיט אַ בעזים, איז געשטאַנען אין דער לופט... און „אמתער“ רויך פון דעם אויסגעקערטן שמוב.

אין דער „פוסטער קרעשמע“ זענען געווען מאַטיוון פון דאָמאַטיק, אָבער זיי זענען פאַרוועקען אין ביליקן „שטייגער“ און קליינקעפּלדיקן, קליינשטעפּלדיקן קוואַזי-קאָמוזם.

דער גאַנצער אַנסאַמבל איז געהאַרכזאַם און באַגייסטערט גאַנגענאַ- גען אין געשפּאַן פון מיין צעשפּילטער פּאַנטאַזיע.

די צענטראַלע געשטאַלמן האָבן געשפּילט בולאוו, שטיין, טאַניו. קאַדיסאן, נאַכבוש (דובלירט מיט קאָוואַלסקין, און מיר איז ער געווען ליב מיט דעם, וואָס ער האָט, ווי אַ קינד מיט אַ נייעם שפּילצייג, זיך גע- פּרייט מיט יעדן נייעם אויגנפאַל, שרייט, מיזאַנסצענע).

די פּרויען-ראָלן האָבן געשפּילט ארלעסקאַ און בירנבוים — „קאַ- סוועללא“; בראַז — „זיגידע“, צו וועלכער עס איז שפעטער געוואָרן צו- געצויגן קלאַרא סענאַלאָוויטש (זי האָט האָ געמאַכט אירע ערשטע מעאַ- טער-שרייט, אָבער איד געדענק גישט קיין איין סעקונדע פון אַמ דעם עפּיזאָד אין טעאַטער).

מיר זענען פאַרבליבן עפעס אַזעלכע שימערע שוימען פון פאַרדרוסן צוליב דעם, וואָס אין דער אַלגעמיינער שטימונג פון הייסער באַגייסטע- רונג פאַר די וואָכן, פּלעגט אָפּט אַ הויך טאָן אַ קעלט פון ספקות מצד ארלעסקאַ... נאָך יעדער פּראָבע פּלעגט זי מיר באַגלייטן מיט קאַלמע ספקות וועגן דעם שטיק, וועגן זיין ווערט, וועגן לעאָניד אַנדרעיעוון, וועגן מיינע אַנשווונגען אויף טעאַטער, וואָס זענען, לויט איר „פאַרעלמערט“, „אַרכאַיש“ און מי יודע ווי גישט איבערצייגנדיק און... לאַנגווייליק.

אַן אמתע טרייסט און פּרייד איז מיר אין דער אומגעריכטער צרה געווען בירנבוים: אוממיטלבראַר, אַ הונדערטפּראָצענטיק פּאָלקסקינג, אַן „אינטעליגענץ“ פון דעם מין, וואָס מיד האָט אין ארלעסקאַן ממש דער- דריקט און פאַרסמט די שטימונג פון יענע פייערלעכע וואָכן. בירנבוים

פלעגט יעדע באַמערקונג בעת די פּראָבן אויפכאַפן מיט צעפלאַקערטע אויגן און צעשמאַלפּן שמויכל.

און פונקט אזוי בראַז, גרייטנדיק „זינדען“...

דאָ וואָלטן געדאַרפט אין אונזער סימפּאָניע אַרײַנפליסן מענער און אַקאָרדן פון לײכטן „סקערצאַ“, הומאָר, לוסטיקייט, הונק. אָבער בראַז אזוי ווי אַרלעסקאַ איז אומגעקומען אין די גאַנצאַמערן... איך ווײסט נישט: ווילנער פּאַנאַר? אַנדערשווי?

קיין חילוק נישט!

מיר זוערן שמוס. דאָס האַרץ, וואָס האָט צוזאַמען מיט זיי געזונגען דאָס שטאַלצע ליד פון אונזער רעגעסאַנס, ווערט אײַנגעשרומפּט. די ספרונגעס פון יענער האַרפע צערייסן זיך. עס קלינגען אָבער אין אויער די מענער פון דער מוזיק, וואָס מיר האָבן געשפילט בעת די אַקטן זענען פאַרנעקומען אין אָונט, און הינטער די קוליסן איז געגאַנגען די פאַרשטע-לונג אין פאַפּאַ בריקעס צירק: רימסקי־קאָרסאַקאָוו אַ פּראָגנענט פון „שעכער־אָדאַ“, דער ווונדערבאַרער טרויערדיקער טאַנאַ-מאַטוו, וואָס מיר האָבן אים אין פּריערדיקן באַנד געהאַט באַשריבן. דערצײלנדיק וועגן אונטערגאַנג פון דער „טימאַניק“ מיט 6 יאָר צוריק; בעקאַטשעווס פּיל-מאַל דערמאַנטער וואָלט און... דער „מילי־פּאַלי־מאַרש“, וואָס איז געווען דער ערשטער שפּריץ פון אונזער שעפּערישן שטראַם, די ערשטע מע-לאָדיע פון דער זיך־רײַד־צעוואַקסענער סימפּאָניע... דער ספּעקטאַקל איז געווען אַ סימפּאָניע!

אַ בלעפּל פון ווײַטערדיקער יידישער דראַמאַטורגיע האָט פאַרשריבן די סצענע פון צווייטן אַקט אין יענער אויפפירונג, בעת אויף דער בינע דערשיינט הינטערווײלעכץ בריקע און רעדט מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם אין אָפּגעריסענע פּראַזן וועגן דעם, וואָס עס קומט פאַר אויף דער אַרענע: זינדע האָט אַרײַנגערוקט איר קאַפּ דעם לײב אין געמבע. אויף דער בינע געפינען זיך דריי געשמאַלפּן: „דער“, גראַף מאַנטשיני און בריקע, אַלץ ווערט פאַרגליזווערט אין אימה, וועלע גיסט זיך אַרײַן אין צושויער־רויס, וואָס ווערט אַ טײל פון פאַרשטיינערטן עולם אין צירק...

די שטילקייט און פאַרשטיינערטקייט האָב איך בעת די פּראָבן אײַנגעשמעלט, האַלמנדיק אין האַנט דעם זינגער, און אין מיט פון עטלעכע מינוט פאַלן פון בריקע אײַנצלנע זילבן פון אימה, פון יאוש, און טרערן פליסן פון זיינע אויגן, וועלכע ער קאַן נישט האַלטן אָפּן.

איז גאנצן בנין פון מעאטער איז אין די מינוטן בעת דער פראָבע פארבאָטן געווען צו אָטעמען הויך.

(דאָ האָט אויף איינער פון די לעצטע פראָבן זשעליאָזאָ געמאכט אַ טרוי און אַראָפּגעריסן די שמילקייט... איך בין פון מעאטער אַנטלאָפּן). מיטאַמאָל — לויט אַנדערעוועס דעמארקע — איז הינטער דער בינע אזוי ווי איינגעפאלן אַ וואַנט: די טויטע שמילקייט האָט פאַרביטן אַ רעש און געטומל פון טויזנטער ברוסטן, און גאָר עטלעכע מינוטן פון דונערט־דיקע אַפּלאָדיסמענטן און טומלענדיקן עולם קומט אַרײַן אַ צעפלאַמטע, מיט צעשוויכערטע האָר, אויפגערויסענעם זשאַקעט און צעבראָכענעם דרע־סורבײַטש — זיגידע... און דאָן ברעכט אויס אַ דונער אין עולם, וואָס קומט אונדזער ספעקטאַקל.

אין 4 יאָר אַרום האָט אַלטער קאַציונע אָנגעשריבן זײַן „דוכוס“ און די באַשריבענע סצענע מיט זיגידעס קאָפּ אין לײבס געמבע הינטער דער בינע האָט ער איבערגעחזרט אין צווייטן אַקט פון זײַן שטיק. אָבער דאָ איז אַלץ געבויט אויף דער געשטאַלט פון „אַלטן דוכוס“, וועלכער שטייט ביים פענצטער און קוקט ווי אויפן הויף האָט זיך פון שטאַל אַרויס־געריסן זײַן באַלובטסטער בער און די משרתים יאָגן זיך אַרום נאָך אים... — „גישט שיסן! גישט שיסן! מיט דרענגער! נאָר מיט דרענגער! איר וועט אים קאַליע מאַכן די פעל!“

די האַזיקע סצענע געהער צו די בעסטע, וואָס איך האָב ווען עס איז זוכה געווען צו באַווײַזן פאַרן ייִדישן צושוינער אויף ביידע זײַטן פון אַמ־לאַנטיק. דער פאַרזאַלעל ווערט דאָ געבראַכט, כדי צו אונטערשטרייכן דעם אונטערשיד צווישן די צוויי סצענישע מאַמענטן: בײַ פאַפּאָ בריקע איז די סצענע אויף גאַנצע הונדערט פראָצענט אַ טראַגישע און די גאַנצע סיטואַציע איז — אַ קולמינאַציע פון געשפאַנטיקייט און דראַמאַטיזם אין דער שילדערונג פון דער לעבנסגעפאַר, מיט וועלכער די אַרמיסטן אויף דער צירק־אַרענע אמוזירן דעם עולם און באַפּרודיקן זײַן האַרשטיקייט נאָך פאַרוויילונגען.

די סצענע מיטן בער, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסן פון שטאַל, איז, להיפּוך צו זיגידעס טויט־געפאַר, אַ סאַרקאַזם, אַ חוזק און אַ פאַראור־טיילונג פון אַלטן מאַננאַט און איז אין פּלוג אַ קאָמישע סצענע, אין וועלכער עס ווײַלט זיך דער דוכוס.

אָבער בײַ דער פאַרשידנאַרטיקייט פון די אַקצענטן — דאָרטן טראַג־גיש, דאָ קאָמיש — איז אירענטיש די אָנגעשפאַנטיקייט צוליב דעם, וואָס

די סצענע שפילט זיך אָפּ גישט פאַרן צושויער, נאָר הינטער דער בינע.
אָט די געשפּאַנטקייט האָט דעם ייִדישן דראַמאַטורג אָנגערעגט אויסצודיכטן
די סצענע מיטן בער אויך הינטער דער בינע. אָבער אין „דוכוס“ איז דער
צושויער אַריינגעצויגן געוואָרן און מיטגעלעבט די סיטואַציע אַדאַנק דעם
שפּילן פון אַלמאָן מאַננאַט ביים פענצטער, בעת אין ספּעקטאַקל ביי די
„ווילנער“ איז דער איינדרוק באַשאַפן געוואָרן דורך מיטלען פון רעושי
און אַדאַנק דעם אַלגעמיינעם בילד. די פּאָזיציעס פון אַלע דריי אַקטיאָרן
אויף דער בינע, די טויטע שטילקייט, אין וועלכער מען האָט געפילט ווי
אין צירק קוקט די פּאַרשטייגערטע מאַסע אויף זינידען, דער ווילדער אויס-
ברוך פון התפעלות נאָך דעם, ווי עס איז „כמו איינגעבראַכן אַ וואַנט“,
און ענדלעך די דערשיינונג פון זינידען און דעם המון אַרטיסטן נאָך
איר — דאָס איז אין ספּעקטאַקל געווען אַ סצענישע דערגרייכונג, וועלכע
האָט אָנגעזאָגט דעם טעאַטער אַ נייעם ברייטן שליאַד... איר וועל קיינמאַל
גישט פּאַהגעסן ווי צו מיר איז צוגעלאָפּן די ערלעכסטע פון אַלע לייט
אין טרופע ל א ר ע ס, וועלכע איז אין ספּעקטאַקל גישט געווען באַ-
טייליקט. זי האָט מיר אָנגעקוקט מיט פּרערן אין די אויגן, האָט לאַנג
געחאַלטן מיינע הענט אין אירע און האָט געזאָגט:

— מאַרעווסקי! ליבינקער! דאָס איז אונדזער טעאַטער? דאָס זענען
טאַגן? נאכבוש? קאדיסאן? דער געכטיקער אַמאַטאָר־קרייז? עס האָבן
דאָך אויף דער בינע געשפילט אויסגעשולטע מייסטערס!
— דאָס איז נאָר אַן אָנהייב, לארעס! לאַמיר נאָך קאָנען געמיינזאַם
זיך טרויען, שעצן און פּאַלגן.

מיר האָבן זיך ארוםגענומען. זי האָט זיך אויף מיין שולטער צע-
וויינט.

* *
*

אן אַנסאַמבל — אן אויסגעצייכנטער אַנסאַמבל! — איז שוין באַ-
שאַפן געוואָרן. אַ געפיל, אַז מען האָט פאַר זיך אַן עדה פון „מדברים“
מיט אַ „ראש המדברים“ האָט מיט יעדן וואָג רוק טופער זיך איינגע-
וואַרצלט אין יעדן איינעם, וועמען די צוקונפט פון דעם טעאַטער איז
געווען נאָענט צום האַרצן.

צו וואַקסן אין דער ברייט, אין דער הייך, אין דער טיף זענען איצט
גייטיק געווען באַדינגונגען, וועלכע אַנטוויקלען זיך מחוץ דעם טעאַטער.

די פרעסע — קאנסעקווענט, אויסגעהאלטן און אומפארטייאיש, שאצנדיק די ווערטן ואון דעהגרייכוונגען אויפן סמך פון אוממיטלכארן איינ-דרוק, און זייטיקע איינפלוסן — דאס קאָן פארצייטנט ווערן. א י י ג י ק — לגבי אפענשלאקן, דעם רעדאקטאָר פון „נאַש פשענגלאַנד“. אויף אלע אנדערע באַריכטן וועגן די פאַרשטעלונגען איז פון מיין ערשטן שריט גע- לעגן דער חותם פון „טעאָטער-פּאַליטיק“.

געפירט דאָס טעאָטער-זייטל האָבן: כ. קארלינסקי אין „מאַמענט“, אהרן איינהאַרן אין „היינט“ און יוסף איזביצקי (מיכאלעוויטש) אין „די לעבנספראַגן“ (שפעטער — „פּאַלקסצייטונג“).

די אויפפירונג פון אנדרעיעווס ווערק איז אויפגענומען געוואָרן מיט באַזייטערונג. עס האָט אויסגעזען ווי אַז „אַלגעמיינע אָנערקענונג“, ביי וועלכער עס האָט אומהיימלעך געשוויגן קארלינסקי... לאַמיר עס פאַר- גאַטירן, ווייל אין ווייטערדיקן דעצידירנדיקן מאַמענט וועט זיין באַציונג זיין אַ יוסף צו מאַכן אויספירונגען, וועלכע זענען דערווייל געווען בלויז — „השדים“.

די פרעמיערע איז געווען דעם 15 יולי. דעם זעלביקן טאָג איז די רויטע אַרמיי אַרײַן קיין ווילנע. און דאָ קומט דער דריטער און וויכ-טיקסטער פאַקטאָר, וואָס האָט באַשלאָסן דעם גורל פון דער נייער אויפ-פירונג: עס איז פריער שוין באַמערקט געוואָרן, אַז מען האָט געלעבט ווי אויף אַ וואַקאַן און געוואַרט, אַז יעדע מינוט קאָן אַוועק מיט רויד יעדער דעהגרייכוונג פון פרידלעכן טאָג.

אַזוי איז עס געשען מיט דער פאַרשטעלונג.

די פאַקטן האָבן אויסגעזען אַזוי: דעם 16 יולי אין דערפרי האָב איך באַקומען אַ צעטל, אַז אויף די „פּאַוואָנזקעס“ אין לאַנגער פון די געקוי-מענע פון ווילנע מיטן לעצטן פּוילישן צוג זיצט אַרעסטירט מיין פרוי... איך געדענק, אַז זי איז באַפרייט געוואָרן אַדאַנק די באַמיונגען פון ה. ד. נאַמבערג, וועלכער איז געווען אַ סייס-דעפּוטאַט.

און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ קיום, ווי מען וואַלט געלעבט אין אַ קאָכנדיקן קעסל. אין טעאָטער האָט מען געשפּילט יעדן טאָג „די פעטש“ מיט אַ וואַקסנדיקן דערפּאַלג. אַן שום ספק האָט אָט דער פאַקט אויסגעפּילט מיין לעבן אויף ¼ — אין צײַט און גײַס... „דער“ איז געווען אַ ראַץ, וואָס האָט מער ווי יעדע אנדערע פון די אלע, וועלכע איך האָב ווען עס איז געשפּילט 15 יאָר פאַר דעם און 35 יאָר נאָך דעם, אויסגעפּילט אלע קעמערלעך פון מיין האַרץ, מאַרד און געמיט. קיינמאַל,

אין קיין שום אנדער געשמאלט האָבן זיך די איבערלעבונגען אויף דער
בינע אזוי קאָנקרעט גישט צונויפגענאָסן מיט דעם, וואָס איר האָב גע-
פילט און געמראַכט אלע 24 שעה פון טאָג און נאָכט — אויסער דער
בינע... און איינגעהילט איז עס אַלץ געווען אין די אַקאָרדן פון צע-מאַל,
און זייער לעבעדיקע שרענגערין איז געווען מאַניע לענגער. איר געשמאלט
האַט געשוועבט פאַר מיינע אויגן אין אַ קראַנץ פון צעשפילטע שמראַלן,
ווען איר פלעג קוקן אויף איר, און איינגעהילט אין בעקשאַפט, ווען איר
האַב זי פאַר מיינע אויגן גישט געהאַט... און זי האָט זיך געגרייט אַוועק
צו פאָרן קיין ווין! וועל איר זי גישט קאנען אָנקוקן און אַרויסגיין אין
אז אנדער צימער? וועל איר גישט קאנען צושטיין און צווינגען זי אָפּצו-
שפילן בעטהאַווענס אַקאָרדן?

ווי אזוי זשע וועל איר לעבן?

האַט זיך אַרויסגעוויזן, אז איר האָב „געלעבט“!

אַכער געאַטעמט מיט איר געשמאלט אויך דאָן, ווען זי איז שוין
דערביי גישט געווען.

אין 10 (צ ע ז!) יאָר אַרום איז צעריסן געוואָרן מיין „הרי את“,
איר בין געוואָרן אַ קאַנדידאַט אויפן חרם דרבינו גרשון, הגם קיין צוויי
ווייבער גישט געהאַט... די פאַקטן („וואָס שטויסן און פירן“) וועלן דעם
לייענער באַקאַנט ווערן בהדרגה, שריט נאָך שריט.

דאָ האַלטן מיר ביים עטאַפּ פון הויכן שעפערנישן אויפשוונגן ביי די
„וויילנער“ און נאָטירן דעם ווילדן קאַנדידן סומבור — אַרום און —
אין מיר.

אין סאַמע אָנהויב אויגוסט האָט זיך אָנגעהויבן די מהומה אין
שטאָט: מען האָט געוואַרט, אז יעדן טאָג, יעדע שעה וועט זיך באַווייזן
אויף אַ ווייסן פּערד דער הויפט פון דער רויטער אַרמיי...
מיר האָבן שוין דערציילט ווי אויף די גאַסן פלעגט מען כאַפן מענטשן
און אין גרופן צו הונדערט, צוויי-הונדערט פאַרשוין אָפּשיקן גראָבן אַקאָ-
פּעס...

די פאַרשטעלונגען זענען איבערגעריסן געוואָרן: וואַרשע איז געווען
אין „באַלאַגערונגס-צושטאַנד“...

נאָך דעם ווי דער מצב אויפן פראַנץ האָט זיך ראַדיקאַל געענדערט,
האַבן זיך אלע וואַרשעווער מעאַטערס געעפנט, בלוין דאָס מעאַטערל אויף
קאַראַווע האָט זיך נאָך גישט באַשלאָסן צו עפּענען זיינע מירן.
די טרופע האָט זיך אַריבערגעפּעקלט קיין לאַדזש.

און דאָ האָט די פּאַרשטעלונג פֿון אַנדערעיווס שטיק זוכה געווען צו
אזא שטורמישן בייפאל, אַז מיר האָבן אַלע דערפילט דעם פּולם פֿון
א גייעם לעבן, אַנגעהויבן אָמעמען מיט פּולע ברוסטן. מיר האָבן זיך
ממש געבאָדן אין די אויסדרוקן פֿון התפעלות פֿאַר אונדזער טעאָמער,
פֿאַר דער אויפפירונג, פֿאַר די שוישפּילער, צווישן וועלכע מיר איז אויס-
געפאלן אַ בכבודיקער חלק.

מיר האָבן זיך מיט בליענדיקע לאַרבערס אומגעקערט קיין וואַרשע.
אין אַקטאָבער אויפגעפירט הערצלס, „גייע געמאַ“ און פֿאַרנאָמירט אַ דער-
פּאָלג ביים עולם, אין דער פרעסע. דאָ האָט צום ערשטן מאַל זיך אָפּגע-
רופֿן ב. קאַרלינסקי אין אַן אַרטיקל, וווּ מיר האָט ער באַצייכנט אַלס
אַ „פרעכטיקן אילוסטראַטאָר“. וואָס איז לויט מיין מיינונג געווען דער
היפּוד פֿון מיין סצענישן מהות.

מיר האָבן זיך פֿאַרמראַכט וועגן דער אויפפירונג פֿון „דיבוק“ און
זיך געשלאָגן מיט דער דעה: עס איז פֿאַרגעשטאַנען דער פינפיעריקער
יוביליי פֿון „פּאַדא“. האָבן מיר זיך פֿאַרמראַכט: פֿון די צוויי אָנגעמערקט-
טע גרויסע אויפפירונגען — „אוריאַל אַקאַסמאַ“ און „דער דיבוק“ —
מיט וועלכער עפענען דעם ווינטער-סעזאָן? וועלכע באַווייזן צום יוביליי?
עסלעכע וואָגיקע מאַטיוון האָבן גערעדט פֿאַר אָפּלייגן דעם „דיבוק“
— צום יוביליי. קודם איז דער יוביליי פֿון פיגף יאָר „ווילנער טרופּע“ —
אַ קולטור-דאַטע און האָט מער רעכט צו ווערן פֿאַרבונדן מיט אַן עטאַפּ
אין דער יידישער דראַמאַטורגיע, וואָס אַג—סקים ווערק האָט — לויט
מיין שוין רייע געוואָרענער איבערצייגונג — מיט זיך פֿאַרגעשטעלט...
„אַקאַסמאַ“ איז דאָך נישט מער ווי מיין „קאַפּריז“ — זאָל זיין באַרעכט-
טיקער, זאָל זיין — שעפּערישער, אָבער — סוביעקטיווער...

דער צווייטער מאַטיוו איז געווען מיין נויטווענדיקייט צו האָבן צייט
אויף צוגרייטן אַ רעזש-פּלאַן צום „דיבוק“. רעזשיסירן „אַקאַסמאַ“ האָט
מען געדאַרפט לויט מיין שוין אויסגעפרוּווטער מעטאָדע: כליוז פֿאַרטיילן
די האָלן און צושטרעטן צו פּראָבן...

דאָס ווערק איז געלעגן אין מיין אינגעווייז שוין אַ צענדליק יאָרן.
צום „דיבוק“ האָב איר קיין „שליסל“ נישט געהאַט און האָב גע-
מוזט די ווונדערבאַרע מאַטיוון אין זיך איבערקאָכן און געפֿינען דעם וועג
זיי אַרויסצוברענגען.

איר האָב עס אַלץ אַג—סקין אויספירלעך דערקלערט. ער האָט עפעס
אומצופּרידן אַרויסגעמורמלט כמו: „אַליין טענהט איר כּסדר, אַז מען

דארף נאָר באַהערשן דעם מהברם טעקסט, אַרײַגהױבן אין אים דעם אָמעם פון אַקטיאָר און דער ספּעקטאַקל וועט זיך צעבליען. שײַ וואָס זוכט איר מיטאַמאָל שוואַרצן כײַשוף? מאַכט דאָס, וואָס ואיר האָט מיר באַווײַזן אין אַטוואַצק יענע נאַכט!"

אין גרוגט איז ער געווען גערעכט, אָבער... יענע נאַכט אין אַטוואַצק האָב איר מיט אַלע פעדים פון האַרץ דערפילט — איין סצענע פון ערשטן אַקט. דער ספּעקטאַקל האָט אַזעלכע סצענעס — צענדליקער. זײ צו דערפילן מוז איר דאָס ווערק שמודיִרן און אין קורצע טעג קאָן עס מיר גישט געלינגען.

ער איז געבליבן זיצן מיט אַן אַראָפּגעזונקענעם קאָפּ...

מיר האָבן באַשלאָסן צוטראַען צו „אַקאַסמאַ“.

און... עס איז אַנגעקומען כ' מרחשוון: דער קבר צווישן פּרצן און

דיגענזאַנען. מוזאָהס נדר ביים אַפּענעם קבר —

צו אַג—סקים שלושים מוז די „טרופע“ אויפהייבן דעם פאַרהאַנג

פון „צווישן צוויי זעלשן“.

ז ע ק ס ט ע ר ק א פ י ט ל

מחמת וואָס, מחמת וואָס?

די זיצונג פון רעזשיסער-ראַט, וועלכע איז פאַרגעקומען נאָך דער לוויה — דעם זעלביקן פּאָג אָדער אויף מאַרגן, דאָס געדענקט איד נישט — האָט אויפן סדר היום געהאַט איין פּונקט: צו שלושים „דער דיבוק“! איד געדענק בולט, אַז מען איז צוגעטרעטן צו דער האַל-פאַרטיילונג האָב איד געפרעגט, וועמען וועל איד שפּילן, און אויף קאָדיסאַנס ענטפער: „דעם צדיק! פאַרשטייט זיך!“ האָב איד קאַמענגאַריש געמאָלדן, אַז אין טרופע געפינט זיך אַ שוישפּילער, וועמען די ראַל איז מיט אַ האַלב יאָר צוריק אָנפאַהרטיג געוואָרן, דאָס איז קאָוואַלסקי, און עס איז נישטאָ קיין שום גרונג איצט ביי אים די ראַל אַוועקצוגעמען. עס איז געקומען צו אַ שאַרפן סכסוך. מען איז מיר הושר געווען, אַז איד וויל דורכום שפּילן „הנגען“. איד האָב עס מאַקע געוואַלט, אָבער אָנגעפירט האָט מיט מיר נישט מיין „איד וויל“, נאָר מיין אויפריכטיקע כוונה אויסצומיידן יעדן פאַל פון „שפיכת דמים“ אין די שבעה-מעג.

נאָך דעם ווי איד בין מסכים געווען צו שפּילן „רב עזריאלקען“ מיטן תנאי, אַז קאָוואַלסקי זאָל דובלירן, איז אויסגעבראַכן אַן אָפּענער סקאַנדאַל, וואָס האָט זיך צעטראַגן ווייט איבערן שוועל פון טעאַטער. די ראַל פון „משולח“ איז אָנפאַהרטיג געוואָרן זשעליאַזאָן, און נח נאָכבוש, וואָס האָט זי געהאַט באַקומען פריער, האָט נישט געהערשט צו יענעם מין מענטשן, וואָס לאָזן זיך „שפּייען אין קאַשע“ און טרעטן אָפּ פון זייערע פּאָזיציעס צוליב דעם, וואָס עמעצן האָט זיך „פאַרגלומט“ צו ענדערן פּרערדיקע באַשלוסן. אפילו דובלירן האָט ער זשעליאַזאָן נישט צוגע-לאָזט!

נישט אויף דעם האָט ער דורכגעמאַכט דאָס „פּאָקן און מאָלען“ אין די ווינדעלעך פון זיין טעאַטער!! — האָט ער געליאַרעמט מיט זיין

אלץ פארהילכנדיקן קול און נעשליידערט בענקלעד און אומגעוואָרפן מיטן — נישט אויף דעם געהונגערט און געליטן, אז צו דעם יומא דפּרהא פון זיין טעאָטער זאָל מען אָפּגעבן די „פּתיחה“ פּרעמדע יחסנים, מען זיי זיין אין זייער רוים פּויפּסן. דאָ איז ער כּהן גדול און ער וועט זיין עבודה נישט אָפּהרעטן!

מען האָט אים געפּרעגט, פּאַרוואָס האָט ער נישט אויפּגעהויבן זיין קול צוליב „עזריאלקען“... און זיין תשובה האָט מיר אזוי טיף גערירט, אז איד האָב אויף אלע מיינע ווייטערדיקע עשאַפּן, וואָס זענען פּאַרבונדן מיט די „ווילגער“ שטענדיק זיך גערעכנט מיט זיין וואָרט און דעה. ער איז געווען אין פּולן זין פון וואָרט אַ פּערזענלעכקייט, הנם אָפּגעטונגן אין באַגריפּן וואָן געווינהייטן פון זיינע סוחרישע קרייזן.

די עצם שאלה וועגן „עזריאלקען“ איז נישט אויפן אָרט, ווייל... „מאַרעווסקין איז דאָך די ראָל געוואָרן אָנגעוואָרפן“, און ער האָט תּיכּף געמאָלדן, אז העכסטנס קאָן ער זי אָנגעמען אָנשטאַט שניאָרן, וועלכער האָט געזאָלט שפּילן פּאַראַלעל מיט קאָוואַלסקין.

איד האָב אויך געפּאָדערט צו געבן מיר אַן עפּיוואָך אין ערשטן אָקט, כדי צו באַזייטיקן יעדן חשד, אַז מיינ פּערזענלעכע צוועבונדנקייט צום גפּטער און דער גרויסערקער כבוד ביים קבר האָבן געהאַט אַ ווירמונג ביים פּאַרטיילן די ראָלן און ביים אָפּגעבן אין ספּעקטאַקל דעם „אויבנאָן“. מיר געהער דער איינפאַל צו באַצייכענען וואָן פּראָגראַם די פּערסאָנאַל גאַנצן און זייערע אויספירער — לויט די אָקטן, כדי צו פּאַרמאַסקירן די באַגרענעצטע צאָל אָקטיואָרן ביי דער גרויסער צאָל ראָלן אין שטיט. באַצייכענענדיק די פּערסאָנאַל פון אָקט צו אָקט, האָט מען דעם צו-שויער געצוונגען צו זוכן דעם אָקטיואָר אין געגעבענעם אָקט און נישט איבערן גאַנצן פּראָגראַם יעדעס מאָל פון אָנהייב.

די אלע פרטים האָבן זיך אָנגעזאַמלט אפשר אין גאַנג פון די שפּעט-פּערדיקע זיצונגען פון רעזשיסער-ראַט.

אויף דער ערשטער זיצונג באַלד גאָך דער לוויה בין איד אַרויס מיט אַ פּאַרשלאַג, וואָס איז געווען אומגעריסט און האָט אַלעמען איבערראַשט. איד האָב געמאָלדן, אַז אין דער סימואַציע, וואָס האָט זיך געשאַפּן מיט אַנ-סקים פּריצייטיקן טויט, האָלט איד פאַר געוונגטן אָפּצוגעבן די רעזשי — דוד הערמאַנען.

קאָדיסאָן האָט גאָך אַ פּויוע, פול מיט חידוש און אומצופרידנקייט, געמאָלדן, אַז חוץ מיינ שוין גוט באַקאַנטער גמיה צו „קריכן אויף גלייכע

וועגט דאָ, וווּ מען קאָן גיין אויף די פּאָדלֶאַנע“ און מאַכן קאָמפּליקאציעס, וועלכע זענען נישט אויף אַ האָר באַרעכטיקט, וואָרנט ער מיר, אז אין צוויי, העכסטנס דריי טעג אַרום וועל איך מיר שלאָגן „קאַפּ אין וואַנט“ און וועל אַנטלויפן פון טעאַמער. מעלדעט ער מיר, אז פון טעאַמער וועט מען מיר בשום אופן נישט באַפרייען און הערמאַנען אַ צווייטן מאָל אין מיט פון אַכט חדשים וועט מען נישט הייסן אַוועקגיין. בעט ער מיר זיך צו פאַחטראַכטן און צוריקציען מיין פּאַרשאַל, און צוליב דעם לוינט אַפילו אַפּצולייגן די ערשטע פּראָבע אויף אַ יאָג און צוויי.

— דער מענטש האָט איבערן ווערק געאַרבעט — האָב איך געענט-פערט נישט טראַנסטנדיק — זיין אַרבעט און זיינע פעיקייטן קאָנען דער זאך נאָר ברענגען נוצן, און פאַרמשפטן אים אויף עגמת-נפש אין לכל הדעות נישט אין אַיינקלאַנג מיט אונדזער חוב און כוונה אַרומצוריינגלען אַג—סקים זכר מיט די ליכטער און שטראַלן, וואָס אים קומט... — זייער דערהויבענע געפילן און שיינע דיבורים, אָבער געדענק, אז דו זאָגסט קדיש נישט אויף אַג—סקים קבר, נאָר אויף דיין קאַפּיטל „וויילנער שרופע“. מיט דוד הערמאַנען וועסטו מער ווי איין פּראָבע נישט אויסהאַלטן.

איך בין נישט אָפּגעטראָטן. עס האָט געהייסן, אז אויפן פּראָגראַם וועט זיין געמאָלדן: „רעזשי דוד הערמאַן — אברהם מאָרעווסקי“; אז ער וועט שאַפן די אַטמאָספּער פון ספּעקטאַקל: די ראַם, דעם ריימ, די מיי-זאנסצעסן, און איר... וועל יאָגן מיין פּעדאַגאָגישע עובדה: לערנען מיינע „וויילנער“ ש פ י ל ו, אויפּרויסטיק פילן, אויסדרוקפול אָפּשפּיגלען דאָס, וואָס וויברירט אין געדאַנק, מאַכט ציטערן דאָס האַרץ און וואַכזאַם דעם געוויסן און וואָס דאַרף צוגויפּשמעלצן די בינע און דעם עולם אין איין מצב פון התרוממות. אזוי האָב איך מיר פּאַרגעשטעלט אונדזער צוג-זאַמענאַרבעט, איך האָב עס אומגעפער אַרויסגעזאָגט פאַר קאָדיסאַנען און מוזהן. איך געדענק נישט ווער עס איז געווען הויך די צוויי. קאָדיסאַן האָט מיט אַ זיפּין פּאַרלאָזן די זיצונג.

מיר זענען צוגעטראָטן צו די פּראָבן.

* * *

די זייטלעך ווערן געשריבן אין דער צייט, ווען אַג—סקים ווערק האָט אין דער גאַנצער וועלט דערגרייכט די העכסטע שמוץ פון אַנערקע

נונג, איז איבערהגעזעצט שיעור נישט אין אלע שפראכן, געשפילט אין אלע לענדער, געהאלטן זיך א צייט אין רעפערטואר פון בארימטן מעאטער „לא סקאלא“ אין מילאן נאך דעם, ווי א קאמפאזיטאר האט עס באארבעט און געמאכט אן אפערע, אריינפלעכטנדיק מאַטיוון פון ספעקטאקל ביי די „וויילנער“. איצט, 40 יאָר נאָך דער פרעמיערע, ווערט „דער דיבוק“ געגעבן אין ראדיא-אוידיציעס אין דער שווייץ און אין שטיקאַנאָ אינאיינעם סטירט מען אָפּט דעם פילם, וואָס איז בשעתו אין די יאָרן 1937 — 1942 געווען די סענסאַציע אין אלע הויפטשטעט פון דער וועלט...

בעת מיר זענען צוגעשראָפּן צו די פראַבן וואָס זענען געווען א „סאַבולא האַוואַ“, און מיר האָבן אין די הערצער געשראָפּן נישט מער ווי דעם פרומען ווונטש, אַז דער ספעקטאקל זאָל דערגיין צום צושייער, נישט זיין קיין דורכפאַל, נישט אַריינפירן אונדז אין אַ מצב פון פאַרלוירנע קייט, ווי עס טרעפט בעת גרויסע אַנשטרענגונגען אין מעאטער ענדיקן זיך מיט פּוסטע האַפּענונגען, לאָזן איבער אנטווישונג און פאַרבישערונג, נאָך וועלכע עס איז שווער צו קומען צו זיך...

מיטן רעזשיסער, קעגן וועלכן, ווי דערציילט, איך האָב אויסגעהערט אַזעלכע שווערע באַוואַרענישן, בין איד געווען באַקאַנט גאַנץ אויבערפלעכט לעד. פאַר דעם קורצן פּעריאָד אין וואַרשע נאָך אַטוואַצק האָט ער מיר אַמאָל איינגעלאָדן צו זיך, אויפגענומען מיט וואַרעמער גאַסטפריינדשאַפּט. מיר האָבן פאַרבאַכט אַן אָונג ביז שפּעט וואָס דער נאַכט אַרײַן אין אַ שמועס וועגן טעאָטער, קלאַסיק, טעאָריעס און פראַקטיק...

כּפּה מלא וועל איך דאָ מיט פולער אויפריכטיקייט זאָגן, אַז ער האָט אַ „ליגייע“ געהאַט און דאָס ווערק איינגעפאַסט אין אַ רייכער, פאַרביקער ראַם, באַשאַפּן מאַמענטן פון באַצווונגענדיקע איינדרוקן, וואָס האָבן געמוזט פאַרבלייבן ביים צושייער אויף שטענדיק.

אַבער — איין „קלייניקייט“!

יעדער שרייב, יעדער נאָמע, יעדער דעטאַל איז געשטאַנען אין אַ גרילצנדיקער סתירה צום מחבר!

איד וועל דאָ נישט לייקענען: דוד הערמאַנס ספעקטאקל איז געווען און פאַרבליבן אַ געשעעניש, וואָס האָט אויסגעפילט די הערצער און געמיטער פון צענדליקער מיליאָנער צושייער.

וואו עס איז געווען: „דער דיבוק“!

אַבער אין דער מינימאַלער מאָס נישט — אַנ—סקים „דיבוק“!

און גישט אויף איין סעקונדע — א ג — ס ק י ס ס מיל! און גישט
אויף איין מילומעטער — אג — סקים וועלט!
די גריפצנדיקע סתירה אויף יעדן שריט האָב איך דעמלט גישט
געזען. דער האַרצייסנדיקער ווייטיק פאַר אַג — סקים געשמאַלט און כבוד
איז מיר קלאַר געוואָרן חדשים שפעטער. מיר וועלן נאָך קומען צו דעם.
אויף די ערשטע פּראָבן האָבן מיר באַלד פון סאַמע אָנהייב גענומען שאַג
קירן קלייניקייטן, וועלכע האָבן גישט קיין שייכות צום ווערק און צום
דיכטער, נאָר צום יסוד פון סצענישן אַלף=בית...
די בינע האָט אירע פעכטע געזעצן פון סצענישער פּערסעקטיוו,
פון אַקוסטישע און וויזיאַנעלע אַבליגאַטאָרישע גויטווענדיקייטן, פון קאַנג
ווענציעס, אָן וועלכע די אַקציע אויף די ברעטער הערט אויף צו זיין
אַ סצענישע אַקציע און ווערט אַ פשוטער פאַקט פון דער ווירקלעכקייט.
דער צושויער זעט עס גישט, ווייל די קונסט פון ספעקטאַקל איז מיט די
רעאַלע אַביעקטן פון דער ווירקלעכקייט ענג צוגויפּגעפאַכטן, אָבער דאָס
פאַרפליכטעט דעם מייסטער פון טעאַטער אַפצוהייסן די געזעצן פון דער
בינע נאָך מער, ווי עס היט אָפּ זיינע געזעצן דער מאַלער, דער שרייבער,
דער מוזיקער, ווייל — גאַנץ איינפאַד: אַ בלאַט, וואָס איז פאַרשריבן פון
אונטן אַרויף וועט דער ליינער אַפּשליידערן ביים ערשטן קוק; אַ קאַקאַ
פּאַנציע נעמט גישט אויף דאָס אויער. אָבער אַ סצעניש בילד, וווּ די קאַמפּאַ
זיציע פון קינסטלער איז אַפּגעווישט דורך הפצים און פונקציעס פון דער
ווירקלעכקייט, נעמט דער צושויער אויף מיט גענוס און „לעקט די פינג
גער“... איז עס דער סוף פון קינסטלערישן אויפמאָ!
און אָפהייסן דעם צוקוקערס הוש פאַר די ווערטן פון קונסט, דער
ציען זיינע פּאָדערונגען צום אמת פון קונסט, גישט אונטערשטיצן קיין אַג
טיקנסטלערישעס איז אַ פּראָגע פון קינסטלערס געוויסן.
און דאָ וויז דער תנאי קודם למעשה — באַווסטזיניקע באַצוינג צו
די אותיות פון סצענישן אַלפּאַבעט.
אַז איך האָב דערזען ווי עס זעט אויס דער „בית מדרש“ אין רע
זשיסערס צייכענונג, האָב איך אַ טראַכט געמאַן, אַז ער איז באַגאַנגען
אַ טעות, וועלכן ער מוז אַליין פאַרריכטן, און איך וועל זיך גישט אַריינג
מישן, ווייל, ווי געזאַגט, מיין אויפגאַבע איז דאָ — די אַרבעט מיט די
שפּילער.
מיר זענען צוגעטראָפּן צו דער „בטלנים“ סצענע... איך האָב, באַ
קומענדיק די ראַל פון צווייטן בטלן, געבעטן, אַז מען זאָל דעם סעקסט

קירצן ביז א פאָר זאָצן, ווייל מיין האַלדז-קאָמפּאָר איז געווען פאַרשאַרפט ביז ווייטיק ביי יעדן וואָרט, און מיר איז פאַרגעשטאַנען נישט אַראָפּצו-גיין פון דער ביגע אין משך פון גאַנצן דרייטן און פערטן אַקט, שפּילגריק „ר' עזריאלען“.

דער רעזשיסער האָט מיר פאַרזיכערט, אַז ער וועט די פּראָזן פון צווייטן במלן פאַרטיילן צווישן ערשטן און דריטן און מיר איבערלאָזן דעם מינימום... צו מיין באַדויערן איז אים געפעלן געוואָרן מיין פּאָן און האַלמונג, און וועגן „קירצן“ האָט ער נישט געוואָלט הערן...

די סצענע איז פון ערשטן אַמעמציג אוועק ווי אויף געשמירמע רע-דער: זשעליאָזאָ און מאָרעווסקי האָבן דעם פּרעכטיקן פּאָלקלאָר פון פעקסט דערפילט מיט אַלע אברים און מתקן געווען מיט דער מייסטער-שאַפט פון אויסגעפרוּומע שטייגער-אַקטיאָרן. וויסליץ איז גאַנגעגאַנגען ווי אַ קעלבל נאָך דער מאַמען. עס איז תיכף געוואָרן אַ בלעטל גוט טעאָ-פערשפּיל. דער רעזשיסער האָט געקוואָלן, געמאַכט קאָמפּלימענטן. דער וואָגן איז אוועק איבערן גלאַטן פעסטן שליאָד.

אַבער ווי נאָך דער „משולח“ האָט אַרויסגערעדט זיין ערשמע פּראָזע (דער אַקטיאָר האָט אָן ספק געהאַט מיטן רעזשיסער אַ שעה פון צוגריי-סונג שוין פריער), האָט זיך דערפילט אַ מוראדיקער דיסאַנאַנס צווישן דער במלנים-סצענע און דעם, וואָס דער משולח שפּילט „סמיל“ איז אין סצענישן מהות נאָך וויכטיקער ווי אלה-בית. מיטן פאַרשידענע סמילן אין דער אויפפירונג קאָן זיין — אַ דרייטער, געוואָגטער גאַנג פון רעזשיסער, אַבער מיטן תנאי, אַז ער זאָל זיך אָפּגעבן אַ קלאָרן השבון וועגן זיין יעדן זשעסט, קאָנען באַרעכטיקן די אימפּאַרטידלעכע אין אַזאָ פאַל דיסהאַר-מאַגיעס און ווערן אָפּגעהיט פון די דראַענדיקע שמרויכלונגען...

אויב אַזאָ קלאָרער השבון פעלט דעם רעזשיסער, און ער פאַלט אַרײַן פון איין סמיל אין אַ צווייטן, נישט וויסנדיק אַפילו, אַז אַוויגס איז געשען, דאַן הייבט זיך אָן אַ קאָמפּאַניע.

דערהערנדיק ווי אַזוי גאַכבוש רעדט די ערשמע פּראָזע („דער היי-ליקער רב זיסע אַניפּאָליער“ יא. א. ו.), האָב איד זיך נישט ווילנדיק שאַרף אויסגעדרייט צום רעזשיסער און געוואָרט, ער זאָל אים אָפּשטעלן. אַנב, איז „רעדן“ שוין געווען מיין פּרעראַגאַמיוו... אַבער איד האָב ביי זיך נישט געפועלט זיך אַרײַנצומישן און געוואָרט וואָס וועט ווייטער זיין... און ווייטער איז אוועק אַ סדרה אַמאַטאָרישע אומבאַהאַלפּקייט, וועלכע קאָן נישט באַצייכענט ווערן אַפילו ווי „עם-הארצות“, ווייל עם-הארצות איז

במבע אומשולדיק, פרעמענדיקט גישט אויף „בגדו מלכות“, און דאָ איז געווען פון ערשטן אָפּזאָץ אַ פרעמענויע אויף „גניע פּאַרמען“. אַז אויף דער בינע האָט זיך באַוווּן „די ירענע אין ארון קודש“ — אַנ—סקים פון לעבן אַרויסגענומענע געשמאַלט, וועלכע איז פּראַגיש און דאַרף דער־שייטערן — האָבן איר דערפילט די צווייטע כוונה פון רעזשיסער צו קול־טיווירן אין ספּעקטאַקל די טענער און ליניעס פון סימבאָליזם. איר בין געוואָרן אויפגעשוידערט, ווייל ערשטנס איז עס שוין אַלס „סמיל“ געווען אַז איבערגעקערט און אָפּגעשאַפט בלאַט פון טעאַטער... און צווייטנס — און דאָס איז דאָ געווען דאָס וויכטיקסטע — האָט סימבאָליק אומפאַר־מיידלעך געמוזט מאַכן צוגישט אַנ—סקים דיכטערישע געשמאַלט. און די דאָזיקע געשמאַלט איז אויסגעוועכט פון —

- (א) פּאַלקאַר, און דאָס איז, סצעניש גענומען: שטייגער;
- (ב) מאַטיוון פון פּאַרליכטע און בענקענדיקע הערצער, און דאָס איז: ראַמאַנטיק;
- (ג) פּראָבלעמען פון גיריקייט און גערעכטיקייט, און דאָס איז: דראַמאַטישער קאָנפּליקט.

אין פּראַגמאָליעווערטע און איינגפאַרביקע טענער און ליניעס — פון סימבאָליק — קאָנען די עלעמענטן פון אַנ—סקים „דראַמאַטישע לעגענדע“ (אזוי איז באַצייכנט אויפן שערבלאַט) באַין שום אופן גישט באַקומען קיין וואַסדרוק, קיין תּיקון, קיין לעבן אויף דער בינע.

אויף מיינע קורצע אַלגעמיינע באַמערקונגען האָט מיר דער רעזשי־סער כמעט גישט געענטפּערט, אָנגעמענדיק, אַז די „פּילאָזאָפּיע“ וועט בלייבן „פּילאָזאָפּיע“, און זיין אויפמו וועט רעדן העכער ווי אַבסטראַקטע רעזאָגירונגען.

עס וואָלט אפשר אַזוי געשען, ווען פּאַקמן פּאַדערן גישט זייער אַרמ און רעכט אין נאַנג פון די אַקטן.

אין סוף פון אַקט נאָכן משולחם מאַנאַלאָג וועגן רבינים משל, גיט סנדר אַ פרעג: „דאָס האָט איר מיר געוואָלט אַ שמאַך פון?“ און אויף דעם ענטפּערט דער משולח: „חס ושלום!“

דערהער איר, אַז די פּראָזע האָט דער רעזשיסער אויסגעמעקט. און אויף מיין פּראָמעסטיגנדיקער שאַלה: „היתכן?“ דערהער איר קורץ און שטאַרף, אַז די פּראָזע איז גישט מער ווי אַ שמריר פון בית־מדרשיקן שטייגער, און זי צעשטערט די שטימונג פון מאַנאַלאָג.

די פּראָזע איז אָבער אַ שמריר פון משולחם כאַראַקטעריסטיק, אויב

מען זאל שפילן דאָס, וואָס אַג—סקי האָט אין דער דאָזיקער געשמאַלט אויסגעמאַלט. אויב דעם רעזשיסער געפעלן גישט די פאַרבן און מענער פון שטייגער בכלל און יעד וויל בויען אַ פאַרשטעלונג פון סימבאָליק, טאָ זאל ער אַראָפּנעמען די במלגים=סצענע, ווייל צוזאַמענפּלעכטן די גע=שפאַלטן, וואָס באַקומען זיך ביי זשעליאַזאַ, וויסליצן און מאַרעווסקין איז איין געוועב מיטן „לעקיש“ פון מעטערלינסקס „בלוינדע“, „דאָרטן, אינע=ווויניק“, אָדער לעאַניד אַנדרעיעווס סימבאָליסטישע האַמאָס — וועט זיך גישט לאָזן. אָדער די שטייגער=פיגורן וועלן וואַסען זיי קליינגשמעטלדיקע געסט אויף אַ קאַסמיומירטן באַל אין פאַרזן, אָדער גאַכבוש וועט זיין אַ „שרעק=גולם“ אין פעלד, פאַר וועלכן קיינער וועט זיך גישט שרעקן, ווייל די לעבעדיקע פיגורן פון אַג—סקים פאַלקלאָר וועלן אַלעמען באַרו=אימן און ערוב זיין, אַז מען האָט דאָ צו מאַן מיט אַ מענטשן פון דער וועלט.

ס'האָט מיר גישט געהאַלטן: אין ספּעקטאַקל זענען פון פּראָבע צו פּראָבע אָנגעוואַקסן אַלץ מער און מער „סימבאָלן“.

ענדלעך האָב איך גישט אויסגעהאַלטן און זיך אָפּגעריסן פון קייט. — מען קאָן זיך דערלויבן מאַכן פון מחברס ווערק אַ „דרייט גע=ריכט“, שמריוכו, מעקן, ענדערן, אינגאָרירנדיק אַפילו דעם זיין פון סעקסט. אָבער אינגאָרירן די עלעמענטאַרע געזעצן פון די בינע=ברעטער קאָן מען גישט! פאַרוואָס שפּילט די „יידענע אין אַרון קודש“ הינטער דער בימה, און דער עולם הערט בלויז אירע פאַרשטיקטע רייז און זעט גישט וויר פאַזע פון יאוש, פון רחמים=בעטן, פון שמורמישן פּראָטעסט? („איך וועל איינרייסן וועלטן! איך וועל שפאַלטן הוימלען!“) און, אויב דאָ איז אויך פאַנגעבנדיק דעם רעזשיסערס כוונה צו פאַרהילן די מענער פון אַפּע=נעם קאַמף קעגן עמעצנס ווילקיר אין פאַלדן פון בלאַסער סימבאָליק, איז דאָך שוין אַן אומדערלאָזבאַרער יאומזין צו האַלטן הנ'ען הינטער דער בימה און די גאַנצע סצענע ביים אַרון קודש, ביי די ספּרי=תורות, זאל דער עולם אין זאל בלויז הערן און גישט קאַנען זען!

אויף דעם האָב איך אויך קיין תשובה גישט אויסגעהערט. אויך האָב שוין גישט געהאַט קיין חשק און קיין באַדערפּעניש צו הערן די תשובות. מיר האָט בלויז אַ קלאַפּ געמאַן איבערן אויער און איבער די נערוון אַ מעל=דונג, אַז די אַלע כללים פון אַלף=בית האַלט ער גישט פאַר זיך פאַרפליכט=דיק, ווייל

— די אויסגעדראָשענע זאָנגען פון אַלען מעאַטער=פעלד האָט ער
נישט קיין לוסט צו, פאַרשן און קענען“.

איד האָב מוזאָהן קאַטעגאָריש געמאַלדן, אַז אויף די פּראָבן וועל איד
מער נישט קומען, אויסער דער במלגים=סצענע, און געוואָרנט, אַז אויב ער
האָט בדעה „רב עזריאלקען“ צו „פּראַקטירן“ ווי אַ „סימבאָלישע פיגור“,
וועל איד צו די פּראָבן נישט צוטראַפן און וועל בעסן נאָך דער פּרעמיערע
מיד באַפּרײַען אויך פון „צווייטן במלן“...

— זײַ נישט קיין קינד — האָב איד דערהערט מוזאָהס שפּילע טע=
נער — דיין אָנטייל אין „דיבוק“ דאַרף זײַן אַ צווייטע גרויסע דערגרייכונג
פון מעאַטער מיט דיר צוזאַמען. די רייבונגען מיטן צופעליקן אורח וועלן
מיד פאַרגעסן אויף מאַרגן.

קיין רייבונגען זענען מער נישט געווען, אָבער מײַנע דערגרייכונגען
מיטן מעאַטער זענען פאַרשאַפּטן געוואָרן...

* *

*

מיד וועלן נאָך האָבן צו דערצײַלן פּאַלן פון „קאָלײַזיעס“ פאַר די
קנאַפע פיר וואָכן ביז דער פּרעמיערע, אָבער דאָמינירט האָט שוין מער
— חוזק. איד וויל דערמאָנען, אַז מיר שילדערן דאָ אַ קאַפיטל וועגן
אַנ—סקי=עמאַפּ. און דערלאָזן דעם געדאַנק, אַז איד קאָן מיר דאָ דערלײַכן
עפעס פון אַ מיין „רכילות“, וואָלט הייסן פאַרמשפּטן מיד אויף פאַרדאַכ=
טונג און מײַן לעבנסגעשיכטע האַלטן פאַר אַ זאַמלונג פון שקרים און
פוילע וויצן.

לאָמיר שילדערן און לײַענען מיט פולן קעננדייטיקן צוטרוי צווישן
לײַענער און מחבר און לאָמיר נישט אײַן אויגנבליק פאַרגעסן וווּ מיר
האַלטן: די פּראָבן פון אַנ—סקים ווערק פאַר שלושים.

* *

*

מיד האָבן זיך פּרײַער אָפּגעשטעלט אויף דעם, וואָס פאַר אַ באַדײַ=
טונג עס האָט די ווירקונג פון אַבסטראַקטן געדאַנק אויפן שפּיל פון אַק=
טײַאַרס שעפּערשישער פּאַנאָטאָיע, וואָס פאַר אַ מיין פּרײַבקראַפט עס זענען
„סתם=רײַד“ אין פּראַצעס פון העלפן דעם שווישפּילער זיך צו פאַרוואַנדלען
אין דער געשטאַלט, וואָס דער מחבר האָט אויסגעדיכטעט. „רעזשיסירן
הײַסט רעדן“ — מײַן איד און פאַרזיכער דעם לײַענער... אָבער אויך אין
דעם פּאַל האַלט איד מיד נישט פאַרן באַזיצער און פּרענער פון אַ יי ג=

צ י ק ן אמת. עם זעגען פאַראַן אויך אַנדערע מיטלען צו פירן דעם אַק-
טיאָר, צו באַלויבטן אים די געפֿלען אַרום דער געשטאַלט, וואָס ער דאַרף
מתקן זיין דורכן ציטער פון זיין גייסט און גוף, אַרום דעם פּראָבלעם, וואָס
ער האָט צו ברענגען פאַרן צושויער דורך זיין געדאַנק.

איין וועג איז: קאָנקרעט צו אַנאַליזירן דעם מחברס מעקסט און
פאַרשן די געשעענישן... פאַר מיר איז עס תמיד אַ וועג — פון מוראַשקעס,
אַבער ס'איז אַ וועג!

אַ צווייטער אופן איז: באַוווּזן דעם אַקטיאָר די געשטאַלט, דאָס
שפּיל — און זאָל ער נאָכמאַכן דעם רעזשיסער. דאָס איז אויגנמלעך די
ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. אַבער דערצו מוז דער רעזשיסער אַליין
זיין אַן אויסגעצייכנטער שוישפּילער. אין קעגנפּאַל קומען פאַר סענעס פון
חוק, וואָס פאַרניכטן דעם רעזשיסערס אויטאָריטעט. אַזעלכע פאַלן האָב
איר אויף מיין וועג געזען אין די צענדליקער...

זאָגט אַזאַ „גרויסמייסטער“ צום אַקטיאָר: „וואָס טוט איר? וואָס
שפּילט איר דאָ אַזאַ מין פאַדקריפּלונג פון מעקסט, פון זין, פון עצם
לעבן?“

דער שוישפּילער בלויבט שמוין: „אדרבא — זאָגט ער — באַוווּזט,
וואָס איר האָב צו טאָן!“

געמט יענער און — „באַוווּזט“, געמט דער אַקטיאָר און מאַכט נאָך
דאָס באַוווּזענע פונקט נאָך פונקט, נאָמע נאָך נאָמע. ברעכט אַרום אויס
אַ געלעכטער, און די פּראָבע ווערט איבערגעריסן.

כדי צו העלפן דערזען דעם „מיראַפּאָליער צדיק“, אַנטוויקלען די גאַנ-
צע טיפּיקייט פון דעם פּראָבלעם, וואָס האָ האָט מען געדאַרפט באַלויבטן און
ברענגען פאַרן צושויער — האָט דער רעזשיסער באַדאַרפט זיין אַ טיפּער
דענקער, אַ פּילאָזאָף לויט זיין מהות און דערצו נאָך אַ מייסטער פון וואָרט:
אַ רעדנער אין פולן זין פון באַגריף.

די וועלט פון הסידרים מאַכן לעבעדיק אין בילד פון פאַרביקן, מיט
פלאַם באַלויבטענעם וואָרט — אַמ דאָס האָבן געדאַרפט האָבן אויף די
פּראָבן די אויספירער און מער ווי אַלע — די שפּילער פון „עזריאלקען“!
און וועגן דעם האָט ביי אונדזער רעזשיסער קיין רייד נישט געקאָנט זיין.
— קאָנקרעט פאַרשן די סיטואַציעס? איך ווייס נישט: מעגלעך, אַז דאָס
האָט ער געפּרוּווט טאָן. אַבער דאָ איז מיין שולד: מיר פירט אַוועק אַזאַ
פאַרשווג פון „גענויער אויפגאַבע“ אין געגעבענעם מאַמענט פון שעפע-
דישע אַנטפּלעקונגען.

איינמאל בעת א פראָבע האָט דער רעזשיסער באַוווּן אַ סצענקע מיט אַ שיכור, וואָס טענהט זיך אויס וועגן עפעס... דאָס האָט געמאַכט אַן איינ-דרוק, און ער באַזיצט איבערדורכשניטלעכע אַ קיט יאָר ישע פּעיקייטן און וועט... באַוווּן וואָס מיר דאַרפן שפּילן. — אַ וועג — ווי געזאָגט — גישט קיין געוונטשענער, אָבער — אַ וועג. אָבער אויסערן „שיכור“ האָט מען פון אים קיין אַקטיאָרישע „ליים-טונגען“ זיך גישט דערוואַרט.

און מיר קומען צום לעצטן פונקט: אַ מיטל צו פירן דעם אַקטיאָר, צו העלפן אים — איז קוקן מיט אָפּענע, גיכערע אויגן אויף זיין יעדן שריט, אויפגעמען זיין יעדע גאַטע, קער, אַקצענט, קאַנען אָפּוויפן דאָס גייטיקע פון אומגייטיקן. קערנער פון שטרוי. —

אַ רעזשיסער מוז זיין גיכער, עקזאַקט, פינגלעך ווי אַ מעכאַניזם, מוז נאָמאָליפהערלעך קאָנטראָלירן סעקונדעס אין פונקטן אין פראָצעס פון ספּעקטאַקל, און אויף פראָבן — צענפאַכיק.

דוד הערמאַן איז געווען אַ פאַנטאַזיאָר ביז דער מדרגה פון מאַניאַ-קאַלישקייט, פאַנטאַזיע איז געווען דער איינציקער קוואַל פון זיין שעפע-רישן אויפן.

מיר האָבן גישט איינמאל באַמאַנט, און באַאָבאַכטונג איז גישט קיין קוואַל פון שעפּערישקייט.

אָבער די אויפגאַבע פון רעזשיסער איז — אַרעאַניזירונג, און דאָ איז פאַנטאַזיע אָפט אַ צעשמעהנדיקער פאַקטאָר. מיר האָבן שוין געהאַט אונטערגעשטראַכן, און ביזן מאַמענט פון שעפּערישער קולמינאַציע, ווען דער קינסטלער ווערט בלינד און שעפט כוחות פון עקסטאַז און אומבאַוווּסט-זיגיקייט (עס ווירקט פאַנטאַזיע און אינפואַיציע) — גייען די שאַפונגס-פראָצעסן דורך צענדליקער עמאַפן פון קלאָדער שכלדיקייט, עקזאַקטע אויסרעכענונגען, מעכאַנישע אויסמעסטונגען. און אויף די עמאַפן האָט אין היינטיקן טעאַטער די הויפּט-דעה דער רעזשיסער. אַ רעזשיסער וואָס „שוועבט“ אין זיינע פאַנטאַזיעס, גישט זעענדיק אַלץ אַרום זיך, איז אַן אומזון.

נאָך דער פרעמיערע פון „דיבוק“ האָט די „טרופע“ געמאַכט אויף-נאַמעס: צענדליקער סצענעס, גרופעס, געשמאַלטן, מאַסן-פאַמאַס.

אַלסער קאַזינוע איז געווען אַ גרויסמייסטער אין דעם פאַר, און ער האָט דעם רעזשיסער דערקלערט, און די מעכניק פון אַפּאַראַט פאַדערט געוויסע אָפּוויכונגען פון דעם, ווי די און יענע סצענע האָט אויסגעזען אויף

דער ביגע. הערמאן האָט אָפגעטראָטן די „ליימונג“... מאַכט מען די סצענע פאַרן שלום פון ערשטן אַקט. די דרײַ במלנים שטייען יעדער אין זײַן באַ-ראַקטער און פּאַזע, דער ערשטער האַלט דאָס ספר און מעלדעט: „ביי אים פון האַנט איז אַרויסגעפאַלן דער ספר רוזיאל המלאך.“ זשעליאַזאָ, מאָרעווסקי און זײַסלין קאָנצענטרירן זיך, קאַצינגע באַ-טראַכט די גרופע:

— אויסגעצײכנט, קינדער. איך פּאַטאַגראַפיר. איינס, צוויי...

פליט אַרײַן הערמאן —

— וועלכע סצענע?

— שטערט נישט: די במלנים סוף אַקט.

נישט קונדיק אויף אונדז דרײַען שעפטשעט הערמאן אַרויס:

— שטימונג, שטימונג, הברים, מױט-שטימונג. אויף דר'ערד ליגט

הנן... אַט וועל איך זײַן — דער שױטער הנן —

און ער איז אַ פאַל געטאָן אויף-דער פּאַדלאַנגע — צו שאַפן די

שטימונג.

אַלע (אויסער מאָרעווסקי) האָבן זיך פּאַנאַנדעהגעלאַכט... די אויט-נאַמע איז נישט צושטאַנד געקומען. קאַצינגע האָט אויסגעגלאַצט די אויגן:

— „אוי, אין דר'ערד זאָל ער אַרײַן! געהערט אַזא אידאָאַט?“

אַרום האָט מען זיך געהאַלטן בײַ די זײַטן.

און דער בעל דבר האָט זיך אויפגעהויבן פון דער פּאַדלאַנגע, אַרומגע-קוקט אויף זײַן אופן און נישט אָנגעהויבן באַגרייפן — „פון וואָס זײַ מאַכן

זיך לוסטיק“ און... פאַרוואָס איז אַלעס אזוי אומצופרידן?

עס וואָלט געווען אַ גליק ווען די מעשה איז

si non e vera e ben travato

אַבער דאָס איז אַ פאַקט!...

און פונקט אַזא סצענע האָט זיך אָפגעשפילט אויף אַ פּראַכע פון

ערשטן אַקט, בעת פּאַליע וואַלטר איז אַרויס און אָנגעהויבן איר מאַנאַ-לאַנג בײַם אַרון-קודש.

— מיסטיש, מיסטיש — שעפטשעט דער רעזשיסער און גלאַצט די

אויגן: אין דער לופט פּלאַטערן די פליגלען פון מלאך-המות — טױטע

שטילקייט.

* אויב ס'איז אמת, איז עס גוט צוגעטראַכט (אויטענטיש).

ואון צו שאפן די שטימונג און די שטילקייט האָט ער זיך אַ וואָרף
געמאַן אויף דער ערד הינטער דער בינע ביים ארון-קודש.

די דריי אַקטיאָרן ביים טיש אויפן פּאָדערגרונט האָבן זיך נישט צע-
לאַכט. פּאָליע וואַלטער האָט עפעס אויסגעמורמלט: „וואָס טוט איר?
לאָזט רעפעטירן“.

עס איז געוואָרן — „אז אָד און וויי צו אונדז!“

זיבעטער קאפיטל

דעם רבינס ניגון

איד שרייב נישט קיין „היסטאָריע“ פון מעאַטער, פון קולטור, אפילו נישט פון דער „ווילנער טרופע“. איד שרייב קאפיטלען וועגן מיין לעבנס-לוף, און איד דערצייל דאָ וועגן דראַמאַטישן עטאַפּ פון מיין אויפשטייג אין שעפּערנישן באַהאַנדלונג מיט די „ווילנער“ און די פאַקטן, וואָס האָבן דעם אויפשטייג צוגישט געמאַכט.

ואיד דערצייל, און זאָל מיר משפטן די צייט און דער לייענער.

איד האָב מורא זיך אַנצושפּאַרן אויפן זכרון, ברענגענדיק איינצלע פאַקטן, וועלכע האָבן — אזוי ווי טראָפּן עקבערן אַ שטיין — איינער נאָכן צווייטן געבויערט מיין געפיל פון אַנגעהעריקייט צו דער „טרופע“...

ווי דערציילט, האָב איד מיר פון די פראָבן געהאַלטן ווייט, מיט קיינעם וועגן דעם נישט גערעדט און ווען מיר פלעגט אויסקומען צו כאַפּן אַ סצענע, וואַרמנדיק אויף מיין אויפטריו, בין איד נישט איינמאָל אויפֿגעצייכערט געוואָרן, דערהערנדיק ווי מיינע ליבע פּייערע „קינדער“ ווערן אַרײַנגעשלעפט אין שטראָם פון אויסערלעכער אַפּעקטאַציע דאָ, וווּ דער מעקסט איז אַ באַדן פון טיפע מענטשלעכע עמאַציעס. איד האָב דער־הערט די סצענע „הינן — הענעד“, וועלכע איד האָב אָפּגעשפּילט פאַר אַג—סקין אין דער באַשריבענער נאַכט אין וואַסוואַצק. שטיין האָט הנגען געשפּילט מיט דער פּרעכטיקער צאַרטער ליריק, וואָס איז געווען זיין אַקט־טיאַרישע נאַטור; בולאוּ האָט מיט דעם אים אַנגעהערקן כוח פון באַ־צווינגענדיקער סוגעסטיע מיטגעשפּילט אין דער סצענע דעם באַגלייט־מאַ־טיוו, אָבער איד האָב נישט דערהערט קיין שפור פון דעם, וואָס מיר האָט אין דער סצענע אזוי מיטגערופן און פאַרטראַגן אין דער וועלט פון אַג—סקים פּערסאָנאַזשן און מאַטיוו...
92

אזוי זענען געגאנגען די וואכן. עס זענען שוין אָנגעוואַקסן „הויט און פלייש“ וואוּף די סקעלען פון ערשטן פּראָבן-פּעריאָד. מיר האָבן דערוען ביילדער, סצענעס, געשטאַלטן; דערפילט שמימונגספולע עפיוואָדן... איד האָב געזאָגט, אַז אַ „גאר ווייזט מען נישט קיין האַלבע אַרבעט“, און אַז דער רעזשיסער בויט אַ ווערטפולע גאַנצקייט און ער — „ווייס, מיטמעט, וואָס ער וויל“...

איד האָב אָנגעהויבן באַקעמפן אין זיך די געפילן פון „אַפּאָזיציע“, אָבער קיין מנוחה האָב איד נישט געפונען: אַג—סקים ווערק האָט דאָ זיין תיקון נישט געפונען! עס איז שוין, ערטרעוויז — דערהויבן, עס געמט דורך, אָבער — פ ר ע מ ד איז עס!

דעם צווייטן אָקט, דעם באַרימטעוואָרענעם „טוינטאַני“, האָב איד אויפגענומען ווי אַ מתנה פון אַ פרעמדן און נישט פּריינדלעכן אורח... דאָס איז באַצייכנט ווערן, אַז די מוזיק פון ערשטן ביון לעצטן מאַסיוו האָט אַרײַנגעשמעלט קאָדיסאן, ווייל יענער איז אין דעם פרט געווען אַ הונדערט-פּראָצענטיקער, „בעלמום“: קיין איין גאַנצע האָט ער נישט געהערט, קיין איין מאַסיוו נישט געווען פּעיק אַפּצוטיילן פון אַן אַנדערן...

איד געדענק אַבסאָלוט נישט ווי די ערשטע צוויי אָקטן האָבן אויסגעזען, ווען מיר זענען צוגעטראַפן צום דריטן. די סצענעס ביים צדיק, די גאַנצע סביבה פון די חסידים, די שמימונג פון „מלוה-מלכה“ ביים רבנים טיש זענען פאַר מיר געווען אַזאַ „טעראַר אונטער אונטער“, אַזאַ אומ-באַקאַנטע וועלט, אַז איד האָב געמוזט גאַנגיין גאַנץ רעזשיסערס יעדער אַנזויזונג. און איד בין — גאַנגעגאַנגען! און וואָס מער איד בין גאַנגעגאַנגען, אַלץ ווייניקער האָב איד געוואָס וואָס איד טו און פאַרוואָס איד טו אזוי און נישט אַנדערש. אָבער פאַן אַנדערש האָב איד נישט געקאָנט, ווייל ב'האָב נישט געוואָס ווי איד בין אין דער וועלט און וואָס מען וויל פון מיר האָבן... דער רעזשיסער האָט מיר באַוויזן, אַז דער צדיק טייט אַרום איבער דער ביגע מיט אַן אויסגעשמרעקטער רעכטער האַנט, בין איד אַרומגעגאַנגען מיט אַן אויסגעשמרעקטער רעכטער האַנט, אָבער עס איז נישט געווען אַרנאָגיש, און איד פלעג אָפט פאַרגעסן און נישט וויסן וווּהין מיינ רעכטע האַנט צו פאַרשמעקן... פלעגט ער מיר אַ זאָג פאַן: „די האַנט, די האַנט!“ פלעג איד זי אויסשמרעקן. אָבער איינמאָל האָב איד נישט אויסגעהאַלטן.

— דאָס קאָפּירט איר אַ געוויסן לעבעדיקן רבין, וועלכער האָט גע- האָט אַ הרגל אזוי צו האַלטן זיין רעכטע האַנט? האָט איר דאָך אים

אודאי געזען, קאָנט וויר אים נאָכמאַכן, איר האָב אים דאָך אָבער נישט
געזען, און קאָן אים נישט נאָכמאַכן...

און דאָן האָט מיר דער רעזשיסער באַגרינדעט דעם זשעסט ((מאָ-
טיווירט)), לאָמיר זאָגן, דערמאָנענדיק מיינע טעג ביי די „שווערע נסיונות“
מיט 10 יאָר צוריק אין גראַדנע) — מחמת „מוציא זרע לבמלה“ טראָגן
זיך אין דער לופט אַרום כל מיני בייזע רוחות. שטויסט זיי דער צדיק
צוריק אָפּ מיט דער אויסגעשטרעקטער רעכטער האַנט!

די דערקלערונג איז געווען ממש אַ גרויס געווינס, ווייל די באַוועגונג
האָט באַקומען דעם יסוד פון אַ פּסיכאָלאָגישן אמת.

איז דער סצענע מיט לאהן בין איר געוואָרן אויפגעטויסלט, ווען
איר האָב דערהערט וואָס ער מאַכט פון אַרלעסקאן... אָבער נישט רעאַ-
גירט און געזוכט מיין אַנשפּאַר צו רעדן דעם טעקסט...

„געתי ו ל א מצאתי!“

איר וועל דאָ פאַרלויען דעם וועג דעם לייענער און זיך אַליין און דער-
ציילן קורץ: שפּילן „עזריאלען“ האָב איר אָנגעהויבן אויף דער פינפטער
פאַרשטעלונג!

פרטים וועלן נאָך קומען. דערווייל בין איר געשווומען ווי אַ האַלב-
פאַרהלשטער פּיש אין אַ שמאַרק פאַרשמוצטן אַקוואַרום, און... איין גאָט
האָט געקאָנט מיר זאָגן: „מאין יבוא עזרי?“

אַ פאַר טעג פאַר דער פרעמיערע געשעט אַזא מיין פאַל: מיר האַלטן
ביים סוף פון ערשטן אַקט. סגדר רופט אויס: „זאָגט דעם רבינס גיגון“.
די בטלנים הייבן זיך אויף און דאַרפן אָנהייבן זינגען, נאָך וואָס מיר
דאַרפן זינגען ווייסן מיר נישט.

האַלט נישט וואוּס זשעליאָזאַ: „געוואַלד געשריגן! אַ חודש ווי מיר
קוועטשן זיך איבער דער סצענע, וואָס פאַדערט במכע צוויי-דריי פּראָבן,
און וואָס צו זינגען ווייסן מיר נישט. אָבער מען דאַרף דאָך איבערמאַרן
שוין שפּילן פאַרן עולם! איז ווען זשע וועלן מיר כאַטש איין מאָל דורכ-
גיין דאָס געזאַנג?

שילדערן דעם רעזשיסער אין די פאַלן פון זיין רונדער אומבאַהאַלפּט-
קייט וויל איר נישט. איר וועל נאָך באַמערקן, אַז אַלץ, וואָס ער האָט נישט
געקענט, האָט ער געהאַלטן פאַר „נישט גייטיק“.

אָבער מען דאַרף דאָך דאָ זינגען! אָדער — אויסשמייבן סגדר ברי-
ניצערס פאַדערונג?

שטייט די פּראָבע אַ פאַרפרוירענע.

און מיטאמאָל, נישט טראַכטנדיק, נישט זוכנדיק, אזוי ווי אויף, די, פעמט, דערזענדיק, „מיליפּאָלי“ — גיב איד אַ זאַג: „וואַרט! אָם האָט איר אַ ניגון“.

און אין דער געשטאַלט פון 2טן במלן מיט פאַרושמורעטע אויגן פאַררייס וויד דעם קאַפּ, הייב אָן קראַצן די באַרד און — פאַרצי דער „רבינס ניגון“... און אַלע ציען נאָך, און די סצענע אַנטפּוויקלט זיך, דער שאַנץ ווערט לעבעדיק. אַז סגדר רופט אויס: „איצט אַ פּריילעכס!“ זאָגט קאָוואַלסקי: „איד קען אַ ניגון נאָך פון דער ישיבה“, און מיר דערהערן די צווייטע מעלאָדיע, דאָס ריקודל...
פאַרוואָס האָט דער רעזשיסער, האָבנדיק זיך אַנטציקט פון ביידע ניגונים, געהויסן דעם „פּריילעכס“ פירן אין אַ פאַרלאַנגזאַמטן ריטם און פון „ריקודל“ געמאַכט אַ בפירושן מאַקאַבר-שאַנץ? — דאָס וועל איד דאָ נישט פרווון דערקלערן. איד מיינט, אַז גיכער ווי אַלץ האָט ער נישט זייער געשפּירט דעם אונטערשייד צווישן איין ריטם און צווייטן און דער עיקר איז, וואָס ער האָט געווייכט ווי אַ שד פון ווירוויד פון יעדן פונקט, וואָס דערמאָנט שטייגער. „מיסטיק“, „מיסטיק“ — האָט געפאַדערט זיין „מוזע“. און צום פּרעכטיקן איבערנאַנג פון פּריילעכסן ריקודל צו מאַירס: „ער איז געשאַפּאַרבן!“ איז זיין מוזע אויך נישט דערוואַקסן, ווייל דאָס איז דיאַלעקטיק פון סצענישע אינהאַלטן, און ער איז געווען באַנומען פון קאַלמער סימבאָליק.

דער אַקט האָט זיך פאַרענדיקט, און ביי מיר אין געמיט איז פאַרבלויבן דער ערשטער צוג פון צדיקס אָטעם: דער ניגון!

אַ זייער פּילזאָנגנדיקער פרט: אויף מאַרגן, אַז מען איז דערגאַנגען צו סגדרס פּראַזע: „זאָגט דעם רבינס ניגון!“ און אַלע האָבן זיך אויפגעהויבן און אָנגעשמעלט די אויערן, איז איינגעטראַטן אַ טויטע שטיילקייט. אויף דער ווענדונג צו מיר, אַז איד זאָל זינגען מײַן ניגון, האָב איד בלוז געקאָנט ענטפערן, אַז איד ווייס נישט וואָס נעכטן איז געווען. היינט קיין ניגון האָב איד נישט. דער רעזשיסער האָט עס אויפגענומען ווי אַ בייז-וויליקן סאַבאַטאַזש. פון דער לאַגע האָט אַרויסגעפירט זשעליאַזאַ:

— אָם האָסטו דעם נעכטיקן ניגון!

ער האָט אויפגעוונגען. די פּראַכע האָט זיך בשלום פאַרענדיקט.

מער האָב איד שוין דעם ניגון קיינמאָל נישט פאַרגעסן...

* *

*

עם איז גענאָנגען די לעצטע גענעראַל-פּראָבע. אין טעאָמערל אויף קאַראָווע זענען געווען אַרויסגענומען פון פּאַרטער אַלע שמוֹלן אויסער די ערשטע פּאָר רייען, אין וועלכע עס זענען געזעסן אַ 30 איינגעלאדענע ערוֹג געסס. די פּאָדלאָגע איז געווען אויסגעוואַשן לכבוד דער מאָרגנדיקער פרע־מיערע. איד האָב מיט האַסטיקע טריט אַרומגעשפּרייזט איבערן ליידיקן פּאַרטער הין און צוריק, געיאָגט און באַהערשט פון אַ שמוֹרעס אין האַרצן... נאָכן דריטן אַקט איז צוגענאָנגען אַלסער קאַציונע, האָט מיד אָפּגערוּפּן אין אַ ווינקל און זאָגט, קוקנדיק אויף מיר מיט זיינע גרויסע ווייסע אויגן, אין וועלכע איד האָב דערזען אַן אויסדרוק פון לייכטער שרעק:

— אכרהם! דו מוזט עפעס צומראַכטן! אַזוי ווי דער אַקט האָט היינט אויסגעזען, קאָן עס נישט פּאַרבלייבן! עס איז לאַנגווייליק ביז הלשות...

איד ווייסט נישט וואָס צו טראַכטן! אַליז, וואָס קומט דאָ פּאָר און וואָס מאַכט, ווי וויד זע, אַן אייגנדרוק אויף אַלעמען, איז דער היפּוד פון דעם, וואָס אַג—סקי האָט אָנגעשריבן. איד בין אים מקנא, וואָס ער קינט עס אַליז נישט אָן... און וואָס שייך מיר, קאָן איד דיר זאָגן קורז: איבער־לעבן אַ מפּלה אין אַג—סקים ווערק איז מיר נישט נאָר ביטער! איד וויל עס נישט און וועל עס נישט אַראָפּשלינגען! איד מוז בלית ברירה אָפּשפּילן די פרעמיערע, און ווייטער זאָל שפּילן קאָואַלסקי. מיט אים וועט זיך דער רעזישיטער אָן ספק צו עפעס דערשלאָגן. מיין קאַפיטל „וויאָנער טרופּע“ איז פּאַרענדיקט.

— דאָס זענען אַליז זאָרען אויף מאַהגן — האָט ער אַרויסגע־רעדט — מען דאַרף ראַטעווען די סמוּאַציע היינט!

איד האָב פּאַנאָדערהגעפירט די הענט און מיט אַ זיפּע אַוועק פון וואָס. מען האָט באַשלאָסן איבערחזרן דעם אַקט. היות נאָך האַלבער גאַכט האָט מען אָן „בשעפּוסמקעס“ נישט געקאָגט גיין אַהיים, איז באַשלאָסן געוואָרן צו געכטיקן אין טעאָמער און רעפּעטירן די אַקטן (ביי הערמאַן גען — פּאַראַייקטע אין אייגעם) אַזוי לאַנג ווי...

מען האָט געמאָלדן אַ הפסקה אויף אַ האַלבער שעה און אַרגאַניזירט אַוונטברויט פּאַר די אָנטיילנעמער: הערויג מיט קאַרטמאַפּל — איד געדענק עס קלאָר.

איד בין נישט אַוועק עסן אַוונטברויט און אַרומשפּאַצירט איבערן ליידיקן פּאַרטער. עפעס האָט מיר פּאַר די אויגן פּאַרבייגעשוועכט קאַ-

דיסאן און געזאגט, אז די פאָדלעכע איז פייכט, און איד וועל זיך פארקילן
אין לייזונגע מעשטעם...

— "דארפסט דאָך שפילן די פרעמיערע, משוגענער!" — קלינגט מיר
אין אויער.

און איד לויף אַרום פון איין וואַנט צו דער צווייטער, פון הינטער-
גראַט צו דער בינע און צוריק און ווידער, און איד דערנע — שעפּלען.
ער קוקט מיר אָן מיט ווילדע אויגן.

— וואָס טוט זיך מיט אייד, חבר מאָרעווסקי! מען האָט שוין גע-
מאַלדן: „דער רבי גייט!“ און איד זיך איד אַרום שוין דריי מינוט!...
ווי אַ פּייל בין איד דורכגעפלוין דעם פאַרטרער, דורכגעלאָפן די קו-
ליסן, אַרויסגעלאָפן אויף דער בינע, און אין דעם ריזם אָנגעהויבן: „מען
דערציילט וועגן בעל ישׁ טוב הקדוש, זכותו יגן עלינו“.

אז איד האָב פאַרענדיקט דעם מאָנאַלאָג, האָב איד דערהערט אין
זאָל אַ געריכטן אַפלאַז און איד האָב מיר אויפגעכאַפט פון אַ צושטאַנד,
וועלכן איד האָב ביז יענער מינוט נישט געפילט.

איד האָב דערנען ביים טיש די פאַרטרערן און אוועק — ווייטער.
דאָס איז נאָכן „רבינס גיגן“ געווען דער צווייטער מאָמענט פון מיין
„עזריאלקעס“ קומען צום ליכט פון ספּעקטאַקל.

דער דריטער מאָמענט איז געקומען אויף דער פינפטער פאַרשמעלונג.
און מעשה שהיה כך היה:

איד בין פון מיין ערשטן אויפטריט אויף די ברעטער אין מאָמענטן
פון העכסטן עקסטאַז אַ „באַלעבאַס“ איבער זיך און איבער אַלע, וואָס
אַרום מיר...

איד האָב געהאַט אַ פאַל אין ווילנע: בעתן צווייטן אַקט פון „דער,
וואָס קריגט די פעטש“ איז אינמיטן פון מיין פלאַמענדיקן מאָנאַלאָג: מיט
קאַנסועלאַן אויסגעלאָשן געוואָרן דאָס ליכט אויף דער בינע. איד האָב
אַ טראַכט געמאַך, אז ביי פאַפּא בריקע אויפן טיש דאַרף זיין אַ קעסטל
מיט ציגאַרעלעך... נישט איבעררייסנדיק דעם מאָנאַלאָג, בין איד אין
דער אפלה צוגעגאַנגען צום טיש, דערמאַפט דאָס קעסטל, אָנגעצויגן
אַ שוועבעלע און אַ צווייטע, געפונען אַ קאַנדעליאַבער מיט 5 ליכט צווישן
דעקוויזיט, אָנגעצונדן אַלע ליכט, צוגעטראָפן צו קאַנסועלאַן און, באַ-
לויכטנדיק איר פנים, גערעדט מיין מאָנאַלאָג ביזן סוף.

אויף דער פרעמיערע פון „דיבוק“ האָב איד אין מיין אַקט מיט-
אַמאָל דערפילט כמו איד בין אומגעפאַלן אויפן רוקן מיט די פיס אַרויף

און גליטש זיך בארג-ארט צו אן אפגרום... איד האָב, זיענדיק אויפן רבינים פאָטעל, ספאָומאַטיש זיך אַ רים געמאַן פאָרויס און זיך אָנגע- שפאָרט אין מיט. דאָס שוידערהאַפּמע געפיל איז פאָרשוונגן... איד האָב אין דעם פאָרגעסן. אָבער אויפן צווייטן טאָג האָט עס מיר ווידער באַ- הערשט, און ווידער — אויפן הויפן. נאָכן ספּעקטאַקל האָב איד געוואָלט זיך דערמאָנען אין וועלכע זיך מאַמענט פון דער אַקציע בין איד דריי מאָל אַזוי אַרײַנגעפאַלן אין דער שוואַרצער נעץ? גישט געקאָנט פעסט- שטעלן! אויפן פּערטן ספּעקטאַקל האָב איד זיך באַמיט גישט צו פאַרלירן די גוכטערע קאָנטראָל איבער זיך, גישט ווערן „עזריאלקע“ נאָר בלייבן — איד בעצמי. און איד האָב עס געכאַפּט. נאָכן ספּעקטאַקל האָב איד אין גאַרדעראַבע אויפגעמישט אין טעקסט מיין רעפּליק, ביי וועלכער איד בון 4 מאָל אײַנגעזונקען אין תּהום...

איד האָב פעסטגעשטעלט, אַז נאָך דעם משולחם „דער התן וועט קומען באַצײטנס“ און פאַר עזריאלקעס „נעם מיין שמעקן, גיי אויפן בית עולם“ איז אין טעקסט אַ רעמאַרקע: „דער פאַרהאַנג פאַלט“... מאַכנדיק פון די צוויי אַקטן אײַנעם, האָט דער רעזשיסער אָפּגע- ווישט די גרענעץ צווישן צוויי וועלטן!

אָבער עזריאלקעס איבערמענטשלעכער קאַמף אויף אַם דער גרענעץ איז דער גאַנצער תּמצית פון דער ראָל. אין דרייטן אַקט פאַרשט ער מיין שכל הישר די גרונטן פון אומגליק מיט זיין חסידים בתּיהודה. נאָך דעם, ווי רב שמשון האָט אים „אַנטפּלעקט אַ סוד, וואָס האָט אַ שייכות צום ענין“ און ער האָט דערהערט, אַז דאָס שמעקט אויסער די גבולים פון שכל הישר, האָט ער אַ דערשייטערטער אויסגערופן: „אויב אַזוי, אויב אַזוי...“ זענען די השבונות מיטן אַרום אויסגעשעפּט, און ס'הייבט זיך אָן אַז ער עוברט...

און דער פאַרהאַנג פאַלט: דער אַקט איז פאַרענדיקט. צונויפמישן ביידע מאַטיוון אין אײַנעם האָט מען געקאָנט נאָר בויענ- דיק אַ פאַרשמעלונג פון אויסערלעכע עפעקטן — „ביליקע“, „מײערע“ — לאָמיר גישט פאַרשן! אָבער דאָס איז — פאַרמעלע טעאַמאַרליק!
אַג—סקי האָט אָנגעשריבן אַ ווערק פון טיפע גײסטיקע קאַנפּליקטן, פון פּסיכאָלאָגישע אַנטפּלעקונגען, פון פּילאָזאָפּישער פּראָבלעמאַטיק. אין יענער פאַרשמעלונג איז פון דעם אַלעם קיין זכר גישט געווען, קיין מינימאַלע אָנדייטונג, מחמת דעם האָט דער אַקטיאָר גישט געוואָסט — „וואָס צו טאָן“ און, זײַענדיק פון די ווײַנדעלער געהאָדעוועט אויף

מענטשן-געשמאלטיקונג, אויף שעקספירם רעאלע אמתן פון מענטשלעכע איבערלעבונגען, אויף רעאליוזם, אין ליכט פון הומאניסטישע פראבלעמען („רעאמאנישער רעאליוזם“ — רופן מיר עס), איז ער געוואָרן „אויס באַ- לעבאַס“ איבער זיך, איבער דער גאַנצער סצענישער סיטואַציע — אין דער אָטעוואָרפֿענער געקניצלעכער אויפגאַבע צו מאַלן אַ „סימבאָל“ (פון וואָס — ווייס איד עד היום נישט, און קיינער האָט עס קיינמאָל נישט געוואָס, ווייל געווען איז עס — נאַקעטער אומפאַרהילטער י פ א ר מ אַ- ל י ז ס !)

אויפן פינפטן ספעקטאַקל האָב איד ערשט אָנגעהויבן זוכן און גע- פינען דעם צדיקס פ ס י כ ל אַ ג י ש ו י ש, זיין צעשפּאַלטנקייט צווישן דער תקיפות פון וועלטשמירצער („וועל איד ברעכן דעם גזר דין!“) און דער אייגענבראַכנקייט נאָך „פּערציק יאָר אויפן טאַמנס, זכרונג לַב- רכהם, שמוּל“.

די דיכטערישע שיינקייט, די אומאויסשעפּנדיקע טיפּקייט, דעם דער- שימערנדיקן טראַגיקן פון דער געשמאַלט — און ראַל! — וועל איד דאָ נישט פרווון באַשרייבן. איד וועל דאָ אויך נישט פרווון דערציילן וועגן אָפּקלאַנג אין די פּאַלקסמאַסן, וועגן רעזאָנאַנס אין דער ווייטער וועלט... דאָ וועלן מיר שילדערן דאָס, וואָס עס ווייסן נישט „אַלע“.

די פרעמיערע איז געגאַנגען צו שלושים. דעם באַשלוס צו מאַכן בעתן ספעקטאַקל אַ הזכרה דעם דיכטער פאַרן אָפּגעעס פאַרהאַנג האָט מען נישט געקאָנט אויספירן, ווייל עס איז געווען דאָס ערשטע הגוכה-ליכטל... נאָכן צווייטן אַקט האָט דער עולם געשמאַק אָפּלאַדירט. נאָכן דריטן איז מען זיך אין איילענדיש צעלאָפּן פון טעאַטער, כדי נישט צו בלייבן נאָך צוועלף אָן „פּשעפּוסמקעס“ אונטערוועגס. דעם פאַרהאַנג צום אָפּלאַזן וואָלט מען סיינדיג נישט געהויבן לויפן באַשלוס צו האַלטן דעם אָוונט אין שטימונג פון אבילות.

קיין קלענסטן אויסדרוק פון „דערפּאַלג“ האָב איד אין דער ראַל נישט געהאַט. די פאַרשמעלונג איז געגאַנגען ביי אויספאַרקויפּטע הייזער... האָט עס דאָך נישט קיין שייכות צו וועלכער עס איז ראַל!

מען האָט מיך געלויבט אין דער פרעסע. קאַרלינסקי האָט דאָס מאַל געפונען ביי מיר אַ סיגנעט, „פון גריכישן קלאַסיציזם מיט שאַרפּסטער מאַ- דערנער ראַפינירטקייט“. אַן אויסשעפּנדיקן אַנאַליז האָט געגעבן אין זיין אָפּהאַנדלונג — זרובבל.

אָבער באַפֿליגלט האָט מיר אַז עפּיוואָך, וואָס קלינגט ווי אַז אַנעק:

דאָס.

נאָך דער פרעמיערע האָב וויד אין גאַרדעראַבע אויסגעהערט כּד וכּד מיינונגען, לויבגעזאַנגען, באַמערקונגען. מיר איז טייער געווען צו דערזען אַלעסער קאַציונעס צעשטראַלען פּנים נאָך זיין געכטיקער פּאַרצווייפלונג. מיר האָבן זיך געפּרויט און געוויינט, אונדזערע ווייבער — מיט אונדז: נישטאָ אַג—סקין!

מיפּאַמאָל דערהער איד: סעגאַלאַוויטש טענהט, אַז „אַלץ איז גוט און וויל, אָבער אַזאַ צדיק האָט אין ערגעץ נישט געלעבט אין לעבט נישט: מאַרעווסקין קומט אַ „בראַוואַ“ פאַר זיין לייסטונג, אָבער דאָס איז אַן אַקטיאָרישער דערפאַלג, וואָס האָט מיט ווירקלעכקייט קיין געמיינזאַמען פּינטל נישט“...

איד האָב מיר נישט געפילט געטראַפּן, נישט געהאַט קיין מינדעסטן געפיל פון פאַרדראָס. דאָס, וואָס איד האָב פאַר די לעצטע פּראָבן אָנגע־הויבן צו „מאָלן“, איז געווען באַזירט אויף אַזוי דערפילטע מאַמענטן פון טעקסט, אויף אויטענליקן פון אַזוי פאַרשטאַנענע סיטואַציעס. און דאָס וואָז דער אמת פון קונסט — אומאַפּהענגיק פון דעם, צי עס לעבט ערגעץ „אַזאַ“ צדיק צי — נישט...

וואָס אָבער פוט גאָט?

איז אונדזער חבר יעקב ווייסליץ אַן איידעם אויף קעסט ביי אַ וואַר־שעווער חסיד. און שבת צום טשאַלגט קומען אורחים פון פאַרשידענע שטעטלעך: פון גער, פון סאַכאַטשעוו, פון וואַנען איר ווילט... מאַכט מען אַ כּוס, פילפילט מען זיך, דערציילט מען זיך נסים פון רבינס הויף — פון אַמאָליקע צייטן, פון היינטיקע...

לאָזט זיך אויס: צוויי חסידים זענען געווען אויפן „דיבוק“, זענען מלא התפעלות פון „צדיק“ — ביידע! אָבער צעאַמפערט האָט מען זיך איבער דעם ביי וועלכן צדיק האָט זיך דער אַקטיאָר געהאַרעוועט? וויל — „פּישיטיט איר מעך“ — לויטן הילוך איז עס אַ קאַפּיע פון סאַכאַטשעווער צדיק און די האַלפּונג, די הענט, דער בליק איז כּולו — גערער!

דערציילט מיר ווייסליץ (נאָכן ספּעקטאַקל! וויל בעתן ספּעקטאַקל דער איד נישט און הער נישט אויס קיין איין וואַרט. אויסערן טעקסט) די מעשה, און אַלע לאַכן לוסטיק, און עס הערן זיך אויסרופן: „וואו איז סע־גאַלאַוויטש? וואָס וועט ער זאָגן צו זיין „אַקטיאָרישן דערפאַלג אַן באַרעכ־טיקונג פון לעבעדיקער ווירקלעכקייט?“

מיר איז אָבער כאַשערט געווען צו דערפילן דעם אָפּקלאַנג אין גאָס
נאָך אומגעריכט ווען איד האָב אים צום ווייניקסטן דערוואַרט.

אין דורכהויף פון זאַמענהאַף (שיינט מיר: נומער 16) צו די נאַלעוו-
קעס איז געווען אַ מיין קערמאַש, עטלעכע צענדליק קלייטלעך מיט בלער-
ליי סחורות און קונים אין די הונדערטער. עס האָט זיך געמומלט און גע-
קאַכט, עס איז געשטאַנען אַן אומאויפהערלעכער רעש און געפילדער. רעדן
מיט עמעצן צווישן זיך האָט מען געמוזט — שרייענדיק, און האָרכן —
צולינגנדיק דעם אויער צו יענעמס ליפּן...

איד בין אַריין קויפן שנירלעך צו די שיר. גענומען מיין סחורה, גע-
בעטן אַ שטיקל פאַפיר איינצוויקלען. געמוזט, משמעות, זיך אויסמענהן,
ווייל דאָס רוב קונים האָט דאָ פון אַזעלכע „ראַפּעירמע“ המצאות, ווי
איינפאַקן שנירלעך, גישט געווסט... האָט מען מיר אָנגעקוקט מיט חידוש,
און ס'האַט מיין גישט-נאַלעווקער לשון אויך אַרויסגערופן פאַרשפיצטע
נייגריקייט. קוקט מען אויף מיר, און עס ווערט אַרום איינגעהאַלטן דער
סומל, עס דויערט אַ מינוט, צוויי, און עמעצער זאָגט מיט אַן איינגעהאַל-
מענעם אָטעם און גישט-איינגעהאַלטענער פרייד: „זעט נאָך, זעט, זאָל
יאָד אַזוי געזונט זאָן! ווער שטאַיט עס דאָ באַס קלאַיטל מאַנעם? ס'איז
דאָך... דער מיראַפּאַלער צדיק! ער, בכבודו ובעצמו! יידן! וואָס שטאַיט
עין פיגדערוואַטנס?

באַשרייבן די ווייטערדיקע עטלעכע מינוט — קאָן איד נישט!

אין לאַדזש שפעטער האָב איד איבערגעלעבט אַ מינוט, ווען צו מיר
איז אין אַ קנאַפּ-באַלויכטענעם ווינקל הינטער די קוליסן צוגעגאַנגען אַ ייד
וואָס אַ לאַנגער קאַפּאַטע מיט באָרד און פּאות און האָט געמאַכט די ברכה:
„שחלק מכבודו לבשר ודם...“ ער האָט נישט געזאָגט: „ה“, ער האָט גע-
זאָגט: „השם“, ווייל מאַכן אַ ברכה אויף אַ „גדול שבתאימרון“ איז קעגן
די כללים פון יהדות, אָבער איד האָב דערזען מיט מיינע אויגן און דער-
פילט אין מיין האַרצן, אַז ספּעקטאַקל איז אין יידישן לעבן געוואָרן אַ פאַק-
טאָר גישט פון פ א ר ו ו י ל ו ג ג; אַז די שפּערישע מעסיקייט אויף
דער בינע ווערט אויפגענומען ווי אַן ע ב ו ד ה; אַז ספּאַטער איז אַרויף
אויפן שליאַד, ווו עס קאָן — עס מ ו ז! — אויף זיין פאַרפאַל אויס-
וואַקסן: „ביתי בית התפילה יקרא“.

איז פּראָגראַם-העפט האָב איד אָנגעשריבן אַן עסיי — זעקס קורצע
קאַפיטלען — „אַ ספּעקטאַקל צו שלושים“...

אויף דער בינע האָב איך ישׂוין אַמאָל 90 געהאַט געשפּילט די ראָל, און אַלע מײנע אַכרים האָבן געלעבט אין דער טראַגישער געשמאַלט, וואָס וויל אַרויסרײסן בײַ דער אײביקײט די מאַכט איבער פאַרבייגענדיקע מינוטן און ווערטן און — פאַרשפּילט. ווײל דאָס אײביקע איז — „אַלץ“, בעת דאָס צײטווײליקע איז — „עפעס“: “ברוך דײן אמת! און אין דורכהויף אויף די גאַלעווקעס צווישן דעם המון פאַלקסמענטשן און אין טונקעלן ווינקל הינטער די קוליסן אין לאַדזש האָב איך — ווידער מיט אַלע מײנע אַכרים דערפּילט, אַז מײנע 90 אָונטן פון סצענישער עבודה זענען געוואָרן טאָג גאָר טאָג א י ש פון ייִדישן גײסט, אַ ווערט פון ייִדישן אוצר, אַ העט פון ייִדישע יאַרמוזגטער.

איך האָב נישט געהערט דעם רעש פון אַפּלאַדיסמענטן גאַבן סוף פון ספּעקטאַקל אויף קאַראָווע; איך האָב נישט געהאַט קײן קלענסטן סימן פון אַקטיואַרישן בײפאל אין דער האָל, און גראַד דאָן, ווען אָם די וועלכע-דיקע בלומען פון דערפּאָל האָבן אויסגעפעלט, איז מיר באַשערט געוואָרן צו געווינען דעם בשׂחון, אַז מעאַמער איז געוואָרן אַ פאַקטאָר פון ייִדישער וועלט-קולטור.

דאַרף איך דען דאָ מיט אַרעמע ווערטער שילדערן ווי גרויס און ווי מײַה עס איז געווען מײן גדולה און מײן פּרײד, בעת איך בין גאָר טעג און נעכט אַרײנטראַכטן אין דעם עפּיזאָד אויפן דורכהויף געקומען צו דער איבערצײגונג, אַז מעאַמער איז געוואָרן אַ פונקט פון קדושה אין דער ייִדישער מאַסע?

זײ האָבן דאָר נישט געמײנט, אַז די שנירלעך קויפט אַ צדיק!

זײ האָבן דאָר געוואוסט, אַז דאָס איז אַן אַקטאָר!

זײ זענען דאָר דערהויבן געוואָרן — דורך דער אילוזיע!

איז עס דאָר — קוֹיִט!

דעם קונסטווערק זינגען זײ לויב! איבערן קינסטלער מאַכן זײ ברכה!

וואָס זשע האָב איך געקאָנט מער פאַרלאַנגען אויפן 16-טן יאָר פון

מײן קינסטלער-וועג?

איך האָב געמראַכט וועגן די ווײטערדיקע פּלענער פון דער „ווילנער

טרופע“; געטרוימט וועגן נײעס אויפמו, אויף וועלכן ייִדן זאָלן ווידער

מאַכן ברכות.

אַבער —

„די נשמה איז פון העכסטער הויך אַראָפּ אין טײפּסטן גרונט“.

* *

*

איד וועל זיך שוין נישט אָפּשטעלן אויף מיינע ווייטיקן, וועלכע זענען
געוואָקסן און זיך פאַרטיפּט מיט יעדן טאָג: די שלום-סצענע, אין וועלכער
ער האָט אויסגעשמראָכן די פּערל פון פּאַלקלאָר און ווידער אַרויס מיט
אַ ביליקן פאַרמאָליסטישן עפעקט; דער איינפאַל צו לאָזן דעם „משולח“
רעדן בעת דער דין-תּורה פאַר ניסן בן רבקה און דערמיט פאַרוואַנדלען
די גאַנצע סצענע אין אַ מין ספּיריטיסטישן סעאַנס, אָפּווישנדיק די רע-
אַלע געשמאַלט פון מרא דאתרא, וועלכע באַרעכטיקט פּסיכאָלאָגיש די
געשעעניש...

איד בין אַרומגעגאַנגען אזוי, ווי אַ קנויל נישט אויסגעווינגטע סדערן
וואָלטן מיר געשטאַנען אין גאַנגל און געשטיקט...
און ס'איז געשען אַ פּאַקט, וואָס האָט איבערגעפּולט די מאַס פון
געדולד.

מען האָט געדרוקט אַנ-סקים געזאַמלטע ווערק. דער רעדאַקטאָר
איז געווען אַלטער קאַצויגע. ביי מיר ליגט עד היום דער ערשטער הרוק-
בוידן, וועלכן אַלטער האָט מיר אוועקגעשאַנקען.

מען איז צוגעטראַפּן צום דריטן באַנד: דראַמען!
דערציילט מיר אַלטער, אַז הערמאַן איז געקומען פּאָדערן, אַז „דער
דיבוק“ זאָל ווערן געדרוקט אין דריי אַקטן:
— אַנ-סקי האָט דאָך אָנגעשריבן אין פּי ר' — גלאַנצט אַלטער
די אויגן אויפן „גרויסמייסטער“.

— וואָס מיר אַנ-סקי! וואָס דרייט איר אַ קאַפּ מיט אייער
אַנ-סקין? די גאַנצע וועלט קען מ'י זיין „דיבוק“, נישט אַנ-סקי...
האָב איד אוועקגעלייגט מיין רעכטע האַנט אויפן טיש און געזאָגט
צו אַלטערן:

— זאָל אַט די האַנט ווערן אָפּגעדאַרט, אויב מיין פּוס וועט באַטרעטן
די בינע אין דרייאַקטיקן „דיבוק“.
דאָס איז געווען דער אָנהייב פון סוף אין מיין אָנגעהעריקייט צו
דער „ווילנער טרופּע“.

נאָך לערך פּופּציק פאַרשטעלונגען האָב איד אויפגעפאַדערט די ליי-
טונג, אַז מען זאָל ענדלעך אַרײַנפירן קאָואַלסקין אין צדיק... קאַדיסאַן האָט
זיך מיט אַלע כוחות אַנטקעגנגעשטעלט: „אין אַ נייעם קאַפּעליוש דער
ערשטער קנייטש, איז שוין צום קאַפּעליוש אַ סוף“ — האָט ער געמאָלדן
מיט דער אים איינגטימלעכער שאַרפּזיניקייט...

ענדלעך האָב איד געמאָלדן, אַז מען זאָל קאָואַלסקין לאָזן מאַכן

פראָבן און קאָמענאַריש דערקלערט, אַז דעם נאָענטסטן זונטיק קום איד
נישט אין מעאַטער... —

איז דאָך נישטאָ קיין „סנדר בריגיזער“, משונגענער! — האָט
קאָדיסאָן זיך צעשריגן.

— וועל איד שפּילן „סנדרן“!

אָזוי איז דעם נאָענטסטן זונטיק געשען. איד האָב אין „סנדרן“ גע-
כאַפט אַ בראָך, אַז באַהיט און באַשירעמט זאָל מען ווערן.

מזאָה און קאָדיסאָן האָבן געמענהט, אַז איד זאָל נישט דערההנגען
דעם ספּעקטאַקל און שפּילן „עוריאַלקען“, כדי — נישט צו שפּילן
„סנדרן“... —

נישט שפּילן סנדרן האָבן זיי ביי מיר געפועלט, און די ראָל האָט
אַנגעהויבן שפּילן קאָדיסאָן, (וועלכער האָט מער איבערצייגט ווי קאָואַל-
סקי).

אַבער מכות „עוריאַלקען“ האָבן איד געמאַלד, אַז אין דר יי אַקטן
וועל איד דעם „דיבוק“ נישט שפּילן און וואָרן, אַז איד וועל בלוין פאַר-
ענדיקן דעם סענאָן.

אויפן לעצטן טעאָפּ פון מיין אַנגעהערדיקייט צו דער „טרופע“ איז
אויפגעפירט געוואָרן שלום אַשם „אמנון און תמר“. די אויפפירונג האָט
געמאַכט מענדל עלקין, וועלכער האָט דאָ אַלס רעזשיסער דעביוטירט.

איז מעאַטער איז אַ געזען, אַז נאָך אַ שטורמישן בייפאל קאָן די
נאָענטסטע אויפפירונג קיין הצלחה נישט האָבן.

אַרײַנגלייגן אַן אוצר אין „אמנון און תמר“, ארויסלאָזן אַ נייעם דע-
ביוטאַנט אויפן פּאָן פון ספּעקטאַקל, אַרום וועלכן עס האָט געשמורעמט
די שפּאַט — דאָס איז געווען אַן אומזין מצד מזאָה און אַ סימן פון זיין
אומגעניטקייט ביים מעאַטער-רודער.

די אויפפירונג אין דורכגעפאלן. איד האָב, אַנטקעגנעקומענדיק דעם
ווננטיש פון מיין פרוינד מענדל עלקין, געשפּילט „דוד המלך“. סיי מיין
„דוד“ געשטאַלט, סיי שמיין — „אמנון“, סיי די עצם אויפפירונג האָבן
נישט געהערט צום ציקל, „שלעכטע סצענישע אַרבעטן“. אפשר — פאַר-
קערט!

דער אַפּקלאַנג אין דער פרעסע, בפרט עלקיןס „שוואַרצער סוף“ —
האָט באַוווּזן, אַז די לופט אַרום מעאַטער איז פאַרסטמט.

פונקט צום יאָר נאָך מיין אַרײַנטרעטן אין דער „טרופע“, אויף מאָרגן
נאָך פּסח, בין איד אַוועקגעפאַרן קיין ווילנע.

צווייטער טייל

א פונעשטן יסוד

ערשטער קאפיטל

זיך אפגעריסן

איז פינג יאָר אַרום איז אין עטלעכע שריט פון וואהל פריץ געקומען
צו איר אייביקער רו — אסתר רחל קאמינסקא...

ווידער זענען די גאסן פון וואַרשע געווען געדויבט באַדעקט מיט
אַ המון פון אַן 80 טויזנט מענטשן. דעם טרויער־צוג האָבן דאָס מאָל
באַגלייט די אייגנוויגער און דורכגייער פון אַ ריי גאָסן אויסער די יידישע.
אסתר רחל האָט געווינט אויף אַבאַזשנע, עטלעכע שריט פון קאַפּערניק־
דענקמאָל, און דער ארון איז גענאַנגען דורך קראַקעווער פאַרשטאַט אַיִ-
בערן „פּילסודסקי“־פּלאַץ, וויערושבאַווע, סענאַטאַרסקע, רימאַרסקע, זיך
פאַרהאַלטן געבן אַרטיסטן־פאַרזיין און פון דאָרפן אַוועק דורך פּשעיאָד,
נאַלעווקעס און גענשע — צום בית־עולם.

גאַסגייענדיק אין המון פון צענדליקער טויזנטער וואַרשעווער יידן
גאַבן ארון, האָב איר זיך פאַרטיפּט אין דעם, וואָס איז געווען מיט פינג
יאָר צוריק בעת אַג־סקים לוויה און דער ווירקלעכקייט פון די לויפנדיקע
טעג...

די געשענישן, די סיבות און פּוּעל־יוצאס פון די אָדער יענע האַנד־
לונגען מצד לעבעדיקע מענטשן פון אונדזערע קרייזן, דאָס גאַנצע געוועב
פאַר די יאָרן און זיינע איינצלנע פעדים — דאַרף זיין דער אינהאַלט פון
אונדזער לויפנדיקן קאַפיטל, וועלכן אַ ג ה י ב ן וועל איר מיד דערלויבן
פון זיין שלום־אַקאָרד:

מיך האָט די ידיעה וועגן אסתר־רחלס פּסוּרה געטראָפן אין ווילנע,
וון איר האָב דעמלט גאַסטראַלירט. די טרויעריקע טעלעגראַמע איז אָנגע־
קומען גאַבן צווייפן אָקט פון „דוכוס“. די פאַרשטעלונג איז געוואָרן אַיִ-
בעהגעריסן. צו דער לוויה איז אַרויסגעפאַרן אַ דעלעגאַציע פון עטלעכע

חברים, בתוכם — איד און משה קארפינאוויטש, אלס פאקטישער לייטער פון קאלעקטיוו. מיר האָבן געבראַכט צוויי גרויסע קרעגן: איינעם פון קאלעקטיוו, דעם צווייטן — פון מיר פערזענלעך.

אַז דעם קראַנץ פון מיר פערזענלעך האָט דער פאַרזיצער פון פאַרדיין (דאָקטאָר מיכאַל ווייכערט) — נישט דערלויבט צו טראָגן נאָכן אַרון צו זאָמען מיט אַנדערע קרעגן! דער מאַטיוו: „פאַר אינדיוידועלע מאַניפעסטאַציעס איז דאָ נישטאַ קיין אָרמ! בלויז קאלעקטיווע אויסדרוקן זענען דערלאָזבאַר!“

און קיין וואָרט האָב איד נישט באַקומען — נישט אין איר וויינגג, נישט ביים פאַראייניג, נישט ביים קבר. ד"ר ווייכערט האָט דאָ אויך געפאָגט זיך אַ „גלאַטן“ תירוץ... איד וועל אָבער צום עצם פאַקט צוגעבן, אַז דאָס איז געווען נישט זיך פערזענלעכער קאַפּרוו אָדער בייזער ווילן לאַנגי מיר (הגם סימנים פון אומוילן צו מיר האָבן מיר דאָן נישט אויסגעפּעלט). דאָס איז געווען אַ „צייכן פון דער צייט“ לאַנגי מיר: עס זענען געווען „סאָנגעכער“ אין דער יידישער מעאַטער-נאַס, באַלעבאַטיס, וועמען עס האָט זיך נישט געוואָלט דערלאָזן, אַז איד זאָל אויסזען צווישן אַנדערע ווי עפעס אַ „יחסן“, וויד ווי עס איז אויסטוילן פון „כל הנערים“... אין וואַרשע האָבן זיך צו יענער צייט געהאַט איינגעוואַרצלט מעאַטער-אָרנאַ-ניזמען, וועלכע האָבן נישט געוואָלט דערלאָזן, אַז דער זכר פון די „וויל-נער“ זאָל אַרויסטויבן פון די אַמאָליקע יאָרן, פאַרזונקענע אין געפּל פון שכחה. בין איד געשטאַנען איבערן פּרישן קבר נישט ווייט פון אוהל פּריץ... און מיין צער פון מיין אַלמן פּריינדס פּריציטיקן טויט האָט זיך געוויקט אין געפּיל פון שאַרפּער באַליידיקונג.

וואָס איז פאַר די פינג יאָר געוואָרן „וואַרשע“??

ווער בין איד דאָ צווישן „זי“?

אַ פּר ע מ ד ע ר! קלאָר!

ווידער זאָג איינער, וואָס איז אַוועק ערגעץ אין די מרחקים — אַהי!

ווער איז ער? וואָס וויל ער? וואָס טוט ער דאָ? ווידער — צו רי ק?

ווער רופט אים? ווער דאַרף אים?

אויף דער לווייה געבן אוהל פּריץ — האָט אים קיין איין מענטש נישט געדאַהפּט...

* *
*

דער פארקריפלמער, „דיבוק“ האָט מיך פון וואַרשע פאַרטרובן... איד
האָב געמיינט, אַז איד אַנטלויף פון דער גאַנצער, „דיבוק־אַדע“. דער וויל-
דער, אומבאַשרייבליכער און אומגלויבליכער דערפאַלג פון דער פאַר-
שמעלונג האָט אויסגעזען ווי אַן אומגליק, ווי אַ מגפה: קיין שום אַנדער
שטיק אין קיין איין ייִדישן מענטשער האָט נישט געגעבן קיין האַלבע, קיין
דריטל איינגאַמע. אין וואַרשע (דאָס זעם אויס ווי אַן אַנעקדאָט) פלעגט
נאָך 7 אין אָונט דער טראַמוויי נומער 9 פאַרן אָנגעשטאַפּט בון נישט
קאָנען אָטעמען און ביים האַמעל, „בריסטאַל“ (די סמאַציע נעבן קאַראָוואַ-
נאַס, וווּ דאָס מענטשער איז געווען) פלעגט דער קאַנדוקטאָר אויסרופן:
„קמאַ נאַ „דיבוקאַ“ גיך ווישאַדאַ!“ און דער טראַמוויי פלעגט ווערן
ליידיק...

די מגפה האָט געדויערט מער ווי אַ יאָר צייט. איד בון פון וואַרשע
אָוועק פיר חדשים נאָך דער פרעמיערע.

דאָס שטיק איז אין הערמאַנס רעזשי קורץ נאָך וואַרשע אויפגעפירט
געוואָרן אין לאַדזש.

דער ספעקטאַקל אין לאַדזש האָט פאַר מיר געהאַט אַ קאַלאַסאַלע
באַדייטונג: פאַרן הויש פראַבן אין וואַרשע, אונטערן דרוק פון מיין פאַר-
בימערשקייט, האָב איד אַ סך פּאָזיטיווע מאַמענטן נישט געזען...

שפּילגרויק דעם „צדיק“ און זייענדיק טריי מיין טבע, פון וועלכער
אָפּטרעטן איד בון נישט געווען בכוח, ווען איד וואַלט אָפּילו געוואַלט,
ווייל דער עצם מעקסט האָט געשמויסן צו מיין סצענישן ספּיל, שול,
נאַטור, בון איד בלית ברירה אַריינגעפאַלן אין אַ שאַרפער אָפּלייקענונג
פון דעם, וואָס דער ספעקטאַקל האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט. עס איז
אויפגעקומען אַ פראַגע: „אָדער אָט דער אַקטיאָר, און דאַן איז אַלץ אַרום
— נישט־דערלאַזבאַר, אָדער אָט דער ספעקטאַקל אין זיין גאַנצן פאַרנעם?
און דאַן איז נישט־דערטרעגלעך אָט דער אַקטיאָר!“

קונדליק דעם ספעקטאַקל אין לאַדזש, האָב איד באַשיינענערלעך, מיט
אָפּגע אויגן דערזען דעם גאַנצן לייזונג אָן פרעמדע צעשטערנדליקע
פלעקן... דעם „צדיק“ האָט דאָ געשפּילט שניאור. מען וואַלט געדאַרפט
אָנגעמען, אַז די רעזשי וועט דאָ באַוווּן אַ געשטאַלט, אַ פיגור אין איינ-
ציגער פּאַרטיקל.

קלאנג מיטן גאנצן קאָעפיציענט פון דער אויסגעהאלטענער סימבאָליק, וועלכע האָט אין איינצלנע מאָמענטן פון איר קולמינאָציע געהאלטן דעם צושייער אין צוואַנגען פון פאָרגליווערונג. אָבער — שוין פריער נאָך, אין וואַרשע, קונקנדיק קאָוואַלסקין, איז געוואָרן קלאָר, אַז די רעזשי האָט קיין שום כוונה צו טראַקטירן די ראָל „סימבאָליש“ גישט געהאַט. אין ספעקטאַקל איז דער „מיראַפּאָליער“ אַרויס אויפן ערשטן פלאַן צוליב די אינדיווידועלע אייגענשאַפטן פון געגעבענעם שוישפילער. אין לאַרוזש, קוקנדיק דעם ספעקטאַקל, האָב איך דערזען, אַז חוץ עטלעכע מאָמענטן פון אויסערלעכער אַ פ ע ק ט א צ י ע און אַ פאַר פּרטים, וואָס מאַכן אַן איימהרדיק, אָבער זענען אין סתירה מיט דער עצם וועלט פון ווערק און דיסטער, קאָן די פאַרשטעלונג באַוווּזן ווערן אזוי ווי דוד הרמאָן האָט זי אויסגעבויט (מיטן פאַרהאַנג צווישן דריטן און פערטן אַקט, פאַרשטייט זיך!).

דערביי איז דער רעזשיסער אין לאַרוזש, גישט האָבנדיק צו מאָן מיט די „פּראָטעסטאַנטן“, ווי פריער אין וואַרשע, אַוועק אין געוויסע אומגע-לומפערמאָייטן אַזוי ווייט, אַז יעדער בלינדער האָט געמוזט דערזען די לאַפּסוס.

דהיינו: דעם „משולח“ האָט ער „פּראַקטירט“ שטרענג: סימבאָליש. אין וואַרשע האָט נאכבוש אויסגעזען ווי אַ ליבער, ווילער גוטמוטיקער ייד פון אַ גאַנץ יאָר, וואָס רעדט ווי עמעצן אויף צו להכעיס שפילער ווי אַלע אַרום...

אין לאַרוזש האָט גאָט צוגעשיקט דעם רעזשיסער — פּעדערן. אַן אַקטיאָר מיט אַ הויכער, שלאַנקער פיגור, מיט אַ פנים, וואָס לאָזט זיך אַרײַנשטופן אין אַ „סטיליזירטן“ גרײס. און עס האָט געקאָנט זיך אַרײַם-באַקומען די געשטאַלט פון לעאַניד אַנדעישװם „עמעצן אין גרויען“ פון „אַ מענטשנס לעבן“ — דאָס וואָלט געווען דער „שפיץ“ פון סימבאָליזם און דאָס האָט זיך דעם רעזשיסער, משמעות, געגלױס. איז עס דאָך אָבער אונדזער ליבהאַרציקער מאַניאַק, וואָס „וואַג“ און „מאַס“ איז פאַר אים גישט שײך... הייסט ער פּעדערן זיך באַוועגן — גישט מיטן פנים צו די פאַרשטערן, גייערט מיט פּראָפּיגאַנד צו זיי און מיטן פנים — צו סעוועס!! דאָס האָט געמסרײט אַלע אַנדערע המצאות פון זײן „פאַנג-שאַזיע“.

איך האָב גוטמוטיק געלאַכט און וואָלט געווען גרײט צו זאָגן אים,

אז אויב ער האָט נישט דאַקעגן, וועל איד, שפּילנדיק דעם „דיבוק“, שרייבן אויפן אָפּיש: „לויט דוד הערמאַנס רעזשי“ (מאַטנדיק עמלעכע ענדע-רונגען)

* * *

דער פּילם „דער דיבוק“ איז רעאַליזירט געוואָרן אין וואַרשע אין יאָר 1937, אַלואַ: 17 יאָר נאָך דער פרעמיערע און נאָך דעם, ווי דאָס ווערק איז געוואָרן אַ „שלאַגער“ אין דער גאַנצער וועלט... וואָלט מען געדאַרפט אָנגעמען, אַז קיינעם איז פריער נישט איינגע-פּאַן די המצאה צו שאַפן אַזאַ פּילם. אָבער אַזאַ השערה וואָלט געווען נישט ריכטיק, ווייל מיטן פּלאַן צו פּילמען דעם „דיבוק“ האָט זיך צו מיר געמאַרטן אַ מענטש קורצע וואָכן נאָך דער פרעמיערע.

זיין גאַמען איז געווען דוד גרווויטיש. זיין פּלאַן האָט ער פּאַרמולירט קורץ און קלאָר: ער וויל דערווערבן ביי די צוואַהר-פּאַרוואַלטער דאָס רעכט צו פּאַרפּילמען אַן—סקים הראַמאַטישע לעגענדע. האָטנדיק דעם אָפּמאַך מיט די פּאַרוואַלטער, וועט ער שליסן אַן אָפּמאַך מיט מיר, לויט וועלכן איד זאָל זיך פּאַרפּליכטן צו שטיין צו זיין דיספּאָזיציע אַזוי לאַנג ווי האָס וועט זיין נייטיק ביז דער פּילם וועט אַרויס אויפן עקראַן... ער וועט זיך פּאַרפּליכטן צו זאָלן מיר מיין דורכשניטלעכן חודש-געהאַלט אין טעאַטער אַזוי לאַנג, ווי איד וואַרט אויפן צוקונפטיקן אָפּמאַך מיט די פּראָדוצענטן פון פּילם. מיין האַנגאַראַר פּאַרן שפּילן „רעם צדיק“ אין צוקונפטיקן פּילם וועט ווערן פעסטגעשטעלט שפעטער. לעת עתה לייגט ער מיר פּאַך צו פּאַרן מיט אים קיין בערלין און זיצן דאָרטן ביז דער ענין וועט אָנגעמען קאָנקרעטע פּראַקטישע פּאַרמען. אַ תנאי פון זיין זייט: איד זאָל נישט דעזינגירן לויט מיין איניציאַטיוו, און אויב ער וועט דעזינגירן, קריג איד אַ חודש-געהאַלט פּאַרטיסיקונג און ריזע-הוצאות קיין וואַרשע.

ווען מען וואָלט מיר פּאַרגעשלאָגן אַזאַ מין „גאַלדענעם עסק“, ווי זיצן אויף אַ גאַראַנטירטן געהאַלט אין בערלין און וואַרטן, בעת איד האָב גע-האַלטן, אַז מיין אַרבעט מיט די „וויילנער“ איז אַ בלאַט פון פּאַרמאַרש אין יידישן טעאַטער, וואָלט מען מיר נישט „אָפּגעקויפט“ פאַר קיינע שום געלטער: אין דער עפּאָכע פון „די פעטש“ און שפעטערדיקן פּעריאָד וואָלט איד פון דער שרופע נישט אַוועק. אָבער נאָך דעם חודש צוגריימונג צום

„דיבוק“ איז מיין געפיל פון צוגעבונדנקייט צו דער טרופע געווען פאר לעצט און פארביטערט. די פאפולאריטעט אין די ברייטע מאסן האָב איך גישט געפילט, און אין די ערשטע חדשים גישט געוואסן דאָס, וואָס מיר איז קלאָר געוואָרן אַ סך שפעטער.

איך האָב גורווייטן געענטפערט, אַז פרינציפיעל בין איך גרייט זיין פאַרשלאָג אָנצוגעמען, אָבער פון דער גאַנצער פילקעפיקער עדה, וואָס האָבן געשאַפן דעם ספעקטאַקל, זיך אָפּרײַסן און מאַכן אַ „גוט געשעפט“ — דאָס קומט מיר אויס עפעס גישט חבריש, גישט עמיש, גישט מעשה „קינסמלער“.

האָב איך דערהערט, אַז ער איז גרייט צו מאַכן אַ רשימה פון מינע חברים, וועלכע ער זאָגט צו פאַרצולייגן אַלס קאַנדידאַטן אין פילם, אָבער קיין גאַראַנטיע, אַז זיי וועלן שפּילן זאָל איך גישט פאַרערן... נאָך אַ ישוב־הדעת, וואָס האָט געדויערט 2 חדשים, האָב איך געגעבן מיין הסכּם.

אינגיכן האָט ער מיר מודיע געווען, אַז ער האָט באַקומען די ליצענץ אויף 5 יאָר און אַז אַלסער קאָציאָנע שרייבט אַ סצענאַר.

קיין ווילנע אָנהייב מאי 1921 בין איך געפאַרן אין דער שטימונג פון מוזן זיך אָפּרײַסן פון פראַקטישער טעטיקייט אויף די יידישע טעאַטער־ברעמער... איך וויל דאָ גישט פאַרשפּרייטן זיך וועגן דעם, אַז נאָך די צוויי מיט אַ האַלב יאָר האָב איך געהאַט אַ גרויס צו האַלמן, אַז מיין אַר־בעט האָט געלאָזט זיך אייננוואַרצלען אין באָדן, אַז איך האָב מיר געפילט אין אַ געוויסער מאָס אויפגענומען, אָנערקענט און... אַז מיר האָט שטאַרק וויי געשאַן, וואָס איך פאַרלאָז די „טרופע“ און רײס מיר אָפּ פון דעם „פעלד“, וווּ איך האָב געמיינט צו האָבן פאַרזײט לעבעדיקע זײמען פון נאָמער, ליכטיקער, פינקלדיקער אַקטיאָרן־קונסט...

אין וואַנאָן פון צוג וואַרשע — ווילנע האָב איך געטראָפּן אַ סך מיט־רײזנדיקע, וואָס האָבן געזען מינע פאַרשמעלונגען אין לאַדזש, וואַרשע... ואיך האָב געהאַט מינוטן פון טיפער באַפרידיקונג, געזען בליקן, געהערט רײד — פון אָנערקענונג און —

נאָך שאַרפער איז געווען מיין ווייטיק ביים געדאַנק, אַז איך רײס מיר אָפּ פון דעם, וואָס איז שוין מיין לעבן, מיין עשירות, מיין ווערק און מיין ווערט... פאַרפאַלן!

איד האָב געקוקט דורכן פענצער פון לויפנדיקן צוויי, זיך דערנעגן=
פערט צו ווילנע, פראַסטנדיק מיט האַרצווייטיק, אַז איד דערווייטער מיך
פון דער ייִדישער בינע אויף מי יודע ווי לאַנג.

און געשען איז, איינע פון מיינע צאָלרייכע מעמאַמאָרפּאַזן. און דער=
וואָרט האָט מיך אַ גרויסער סיופּרין.

איז ווילנע האָט געווינט מיין יוגנט=פּריינד מאַקס רובין. אין די
קינדער=יאָרן איז ער געווען אין יענעם אַמאַטאָרן=קרייז, וואָס האָט מיך
נישט צוגעלאָזט צו שפּילן אין זייערע פּאַרשמעלונגען; שפעטער האָב איד
אים געמאַכט אין הוינגס, און ער איז געוואָרן איבערראַשט, דערוועגנדיק
מיד אין דער ראָל פון „שטאַצקיי“; שפעטער איז אונדזער קינדער=פּריינד
שאַפט געוואָרן — „שטאַל און אייזן“. איצט האָט אים משה קאַרפּינאָב
ווייטש צוגערעדט, אַז ער זאָל פינאַנסירן די אונטערנעמונג פון מיינע צוויי
וואָכן גאַסטשפּילן. איד האָב וועגן דעם קיין מינדעסטן באַגריף נישט
געהאַט און דערוואַס זיך וועגן דעם צום סוף.

* * *

משה קאַרפּינאָוויטש איז געווען אַ ייד אַ למדן, אַ פּיקה. די וויי=
פערדיקע 20 יאָר ייִדיש פּעאַמער איז ווילנע זענען ענג פּאַרבוּנדן מיט
זיין נאָמען, ענערגיע, געשיקטקייט און טיפּן יראת הכבוד צו אַלץ, וואָס
האָט געמאַכט אין זיך זוימען פון ערנסט און ערלעכקייט אויפן געביט,
וועלכן ער האָט געדינט מיט אַלע כוהות. דערביי מוז באַמאַנט ווערן, אַז
ער האָט געהאַט פּאַרביסענע שונאים, וועלכע האָבן נישט געקאָנט הערן
זיין נאָמען אָן קללות און ציין=קרויצעניש. מיט פולער יאחריות פאַר דעם,
וואָס דאָ ווערט געזאָגט, דערלויב איד מיך צו באַמערקן, אַז די שטאה
צו קאַרפּינאָוויטשן שפאַמט פון דעם, וואָס ער האָט נישט פּאַרמאַכט די
אַלע, וואָס האָבן פון דער פּראַפעסיע געזוכט וואָס מער צו נעמען, נישט
האַבנדיק וואָס צו געבן, און נישט געזאָרגט וועגן זייער וואָס און אַנט=
וויקלונג. אַט די פּאַרריסנקייט, אומבאַרעכטיקטע גאוות, גירדיקייט פלעגט
ער האַסן און פּאַרפּאַלען מיט דער אים אַנגעהערדיקער קאַלמבלומיקייט,
וואָס האָט אים באַשאַפן די רעפּומאַציע פון אַ „קאַלמן זולן“.

איד קאָן פון מיינ דערפאַרונג פאַר די צוויי יאָרצענדליקער פאַרוי=
כערן, אַז קאַרפּינאָוויטש איז געווען דער פינפילנדיקסטער און זויבער=

ספער מענטש, וועלכן איד האָב געהאַט די געלעגנהייט אויסצופרוּוּן אין פאַרשידענע אומשטענדן און נישט אויף זיין גנע זיד ווען עס איז אָנגע-
בוּישט אין מיין צופרוּוּן און באַצוינג צו אים... געווען אַ צייט, ווען איד
האָב געמיינט, אַז ער איז אַזאַ „צדיק“ ספעציעל אין באַצונג צו מיר,
אַבער שפעטער האָב איד מיד איבערצייגט, אַז מוט דער זעלביקער ערנסט-
קייט און פייניקייט האָט ער זיך באַצויגן צו אַלע אַנדערע פאַרשמייער פון
יאנגזעך פאַד, וועלכע ער האָט אָפגעשאַצט לויט זייערע אויפבויען און
אַנזעעוודיקייט: צו קומענער, צו סאמבערג, צו זינגוטס טורקאוו און צו
אַ סך אַנדערע פון די יידישע טעאַמער-לויט האָט ער געהאַט די באַצוינג,
וועלכע מאַכט אים לויט מיין געוויסן פאַרן פאַרדינסטפולסטן אַדמיניסטראַטאָר פון יענעם עמאַפּ.

מיר וועלן נאָך האָבן די געלעגנהייט צו שילדערן זיינע שריט אין די
עטלעכע טורנייען מיט אים, אין די פילמאַליקע גאַסטראַלן מיינע, וועלכע
ער האָט אָרגאַניזירט אין ריגער פעריאָד, ווען ער איז געווען דירעקטאָר
פון „מעוטי-טעאַטער“.

אין ווילנע האָב איד מיד מיט אים געטראַפן צום ערשטן מאַל אין
פראַקטישער צוזאַמענאַרבעיט מיינע צוויינאַנדדיקע גאַסטראַלן אין מאַי
1921 זענען געווען זיין ערשטע סאַלידע אונטערנעמונג, און פאַר
מיר איז עס געווען אַן אָנהייב פון אַ נייעם באַדייטונגספולן עמאַפּ אין
פראַקטישן טעאַטער-לעבן, איד האָב אָנגעהויבן זיך באַקענען מיטן לע-
בעדיקן מאַטעריאַל פון דער אַקטיאָר-מאַסע, און דאָס האָט מיר אַרויס-
געפירט פון דעם יאוש-אימפאַס, אין וועלכן איד האָב זיך געפונען נאָך
דער אַנטוויקלונג ביי די „ווילנער“.

אין לאָדזש ביי קאָמפּאַניעוועזן, ווי דערצייילט, האָב איד מיטגע-
בראַכט דריי פאַרשנענן פון ווילנע און אויסער זיי, געהאַט אַ פאַר מיטגלי-
דער פון דעם דירעקטאָרס משפּחה. קיין מאַטעריאַל, וואָס זאָל אויסזען
ווי אַ יסוד צו בויען די צוקונפּט, איז עס לכּל הדעות נישט געווען. אין
דער „דיבוק“-פאַרשטעלונג אין לאָדזש האָב איד דערזען יוסף סטרוגאַטשן,
און מיד האָט איבערראַשט זיין אוממיטלבאַרטיקייט, אויפריכטיקייט — אין
ימאָן און האַלטונג. עס זענען אויך געווען אַנדערע שוישפילער, וואָס האָבן
אַרויסגערופן צופרוּוּן צו זייער אופן פון פילן רעדן, געשמאַלטיקן, אַבער
די לופט פון רעזשיסערס, „סימבאָליק“ האָט פאַרשמעלט די לעבעדיקע
מעגלעכקייטן פון די אָנטיילנעמער, און קיין אייגנרוק פון אַקטיאָר-מאַט-
טעריאַל האָב איד נישט אַרויסגעמאַנגן...

אויס אין מינע גאסמשפילן אין זאל פון קינא, "העליאס" בין איד
געווארן דערשטונט פון דער לעבעדיקער שפיל-אטמאספער, וואס איד
האָב דערזען פון די ערשטע שריט אויף דער פראָבע פון אנדרעוועוס
שפילן: מענטשן שלינגען יעדע אַטווייונג; באַגרייבן, און לעבן אויף די
ברעמער אין עפעס גאָר אַן אנדער ענין ווי לעבן — פיזיש, פאָקטיש,
זיי זענען אַנטציקט פון יעדער פלאַסמישער ליניע, וואָס זיי ווערט באַוווּן;
זיי כאַפן אויף ווי אַן אבן טוב יעדע גאַמע, טאַן, אַקאַרד; זיי הייבן אַן לעבן
ווי פּוּנגל, וואָס האָבן דערפילט פּלינגל...

איד מוז מודה זיין, אַז פון די פאַר צענדליק אַנטיילנעמער אין די
צוויי אויסגעפירטע פּיעסן געדענק איד היינט אַ פינף... דאָס זענען —
אַסיא קאַמיען, פראַנזע ווינטער, שלמה קאַן, זוכאָס און ווראַנסקי. פראַנזע
ווינטער איז געוואָרן מיין פאַרשנערין אין אַלע ווייטערדיקע גאַסמאַרלן אין
ווילנע, און דעמלט האָט זי מיך ממש באַצויבערט מיט איר, "קאַנסועללאַ"
אַזוי, אַז ביידע וואַרשעווער קאַנסועללאַס זענען פאַרבליבן אין שאַפן.

דאָ וויל איד באַמערקן, אַז פון מיין ערשטע שריט אין טאַג-
טער בין איד געווען אַ קעגנער פון אַקרעדיטירן עמעצן אין ספּעקטאַקל
צוליב זייטיקע אויסזיכטן: איד האָב שטענדיק געקוקט מיט אַפּענע
אויגן אויף דעם, וואָס אויף דער בינע קומט פאַר און פּלעג אומאַפּהענגיק
פון זייטיקע, "פראַ" און "קאַנטראַ" אַפּשאַצן דאָס ווערטפולע און ווערט-
לאָזע. די "חסנים" פון פאַר האָבן מיך פאַר מיין דאָזיקער מודה זייער
נישט געלויבט. אין געגעבענעם פאַל האָב איד מיך געפרייט, וואָס אין
ווילנער שנעל-געבאַקענעם ספּעקטאַקל פון מיין געליבטן ווערק האָבן די
פּירנדיקע פיגורן פון אנדרעוועוס ווערק מיר געהאַלפן צו שאַפן די געהע-
ריקע אַטמאָספּער אין אַזאַ מאָס, אַז די פאַרשטעלונג איז נישט אַפּגע-
שטאַנען פון דער וואַרשעווער.

אויסער, "קאַנסועללאַן" האָט שטאַרק אויסגענומען אַסיא קאַמיען אין
דער ראַל פון, "גראַף מאַנטשיני", הגם ער האָט באַשאַפן אַ גאַנץ אנדער
געשטאַלט ווי בולאוו. און אויסער די צוויי הויפט-פיגורן אין מיר דאָ
געלונגען צו קאָמפּאָנירן די גאַנצקייט פון אַלגעמיינעם בילד, אַדאַנק דער
שוין באַצייכנטער התמודה פון דער אַרומיקער באַצוינג צו דעם, וואָס איד
האָב געפאַדערט און געווסט און — געפונען ביי די יונגע אַנטיילנעמער.

איד דאַרף נישט וואַגן, אַז דער ספּעקטאַקל איז געווען אַ פּריוואַט פון
יידישער קונסט אין שטאַט; אַז אַלין אַרום האָט געשיינט און געוּבלט,
אַז איד האָב מיר דערפילט ווי נייגעבוירן. די נסיעה קיין בערלין איז גע-

ווען פארויסכאשטימט; אפרופן זי אדער אפלייגן איז געווען גישט הענק-
באר, אבער עס האבן זיך באוויזן פלענער וועגן שאפן אויפן ווינגער-
סעזאן אין ווילנע א שטענדיקע מעאטער-אונטערנעמונג.
איד וועל גישט פרווון רעדן וועגן דעם וואָס וואָלט געווען, ווען די
פלענער קומען צושטאנד...

נאך די „פעטש“ האָב איד אויפגעפירט „דעם דיבוק“. די פאָר-
שטעלונג איז אויפגענומען געוואָרן מיט פלאַמענדיקע התפעלות, אָבער אין
צייטונג איז אָפגעדרוקט געוואָרן אַן אַרטיקל וועגן דעם, אַז איד האָב מיט
אַז אַכזריותדיקער האַנט אַראָפגעריסן דעם גאַנצן מיסטישן שליווער, וואָס
איז אַזוי „גישט אָפּצושאַצן ביי די „ווילנער“ אין וואַרשע און וואָס האָט
צוגעגעבן אַג—סקים ווערק אַ רייז פון... א. א. וו“....

איד וויל האָ באַמערקן, אַז קיינע שום שנויים האָב איד דאָן נאָך גישט
אַריינגעטראָגן: איד האָב געענדערט דעם „מחמת וואָס“, ווייל ער האָט
ביי דערמאָנען געקלונגען ווי אַ רייזקאָמפּלישער קירכנ-מאַטיוו; איד האָב
דעם פּלית באַוויזן לויט אַג—סקים רעמאַרקע: „מאיר וויקלט צונויף
פּליתים“; איד האָב דעם אַרון קודש אַרויסגעפירט אויפן ערשטן פּלאַן.
איד האָב אין דריטן אַקט געהאַלטן מיכאל גבאי רעכטס פון עזראַלקען
(מיכאל מימינו) און איד האָב, פאַרשטייט זיך, אַראָפּגעלאָזט דעם פּאָר-
האַנט גאָכן דריטן אַקט אויף 2 — 3 מינוט און אָפּגעגעבן דעם מהא
דאָטראַ דעם מאָנאָלאָג בעת דער דין תּוּרה.

איד האָב גישט געהאַט קיין אייגענע קאָנצעפּציע פון דער גאַנצער
אויסערלעכער אייגראַמונג, אָבער איד האָב זיך באַמייט צו שאַפן די
שטימונג גישט דורך אויסערלעכע עפעקטן, גאָר דורך די אַקצענטן פון
אַג—סקים עצם פעקט, פון זיין פּאָלקלאָריסטישן מאַטעריאַל. שוין דאָן
איז מיר געלונגען אַריינצופירן עפלעכע מאַטיוו, מ ע ל אַ ד י ע ס,
וועלכע זענען געווען אין איינקלאַנג מיטן שטויגער און מיט דער שטימונג
פון דער לעגענדע און דער סביבה...

אָבער אַרום דעם ענין האָבן געקאָכט די אַמביציעס און איינערעסן
פון „צד שבנגד“.

איד האָב פאַרענדיקט די גאַסטשפּילן און בין אַנטלאָפּן קיין בערלין
אַראָפּצוטרייסלען פון זיך אַליין, וואָס מיר האָט געליבט און געפּלאַנט אין
דער אַממאָספּער, וואָס האָט מיט קונסט קיין געמיינזאַמעס גישט געהאַט.
אין וואַרשע איז מיר אָבער געווען באַשערט צו קומען מיטן מעאַטער
אין אַ קאָנפּאַקט אויף עפלעכע וואָכן: די לייטונג האָט געזען, אַז איד

קאן מיון „שמעל“ באשטיין אן דער „פירמע“ און האָט געוואָלט מיר איינשפּאַנען צוריק אין איר געשפּאַן.

מען האָט זיך געקליבן אויף זומער־אַסטרעלן קיין לעמבערג און מען האָט מיר צוגערעדט אַפּלייגן בערלין אויף קורצע וואָכן און פּאַרן קיין לעמבערג. איר האָב איינגעשטימט. און אַרויסגעקומען איז — „א בויג דעם“.

אַפּטיילן דעם דריטן אַקט פון פּערטן איז די לייטונג שוין מסכים געווען, און איר האָב געוואָלט אין לעמבערג שפּילן „עזריאלקען“, אָבער אַן אַנדער בייזע אַנשיקעניש האָט צעשפּערט מיין „שידוך“ מיט דער טרופּע.

אין טעאָטער איז אַנגאַזשירט געוואָרן אַ נייער מענטש: סלעבאַדסקי. ער האָט זיך אָנגעגעבן פּאַר אַן אַקטיאָר פון רוסישן טעאָטער. אַזאַ איז ער, משמעות, געווען. ווי ירויים עס איז געווען זיין סמאזש קאָן איר גייט וואָגן. אַלס איז ער געווען אַ יאָר דרייסיק, גערעדט האָט ער אַן עק־זאַקסן רוסיש מיט אַ לייכטן אַקצענט, גראַסירנדיק דעם „ר“. גערופן אין פּריוואַטן לעבן האָט ער זיך — „אַלעקסי קוזמיטש“. איר וואָלט גייט געפילט צו אים קיין שום אומוילן. אין געוויסע פּרטים וואָלט איר מיט אים געבוטען אַ געמיינזאַמען לשון גיכער ווי מיט אַ סך אַנדערע.

האָב איר אָבער פון זיין ערשטן דערשיינען אין אַרטיסטן־פּאַרטיי דערזען, אַז מען האָט פּאַר זיך אַן אויסגעשפּראַכענעם עזות פנים, אַ „מצח נחושח“, וואָס האָט גייט קיין שום דרך ארץ־געפיל צו דער סביבה, אין וועלכער ער איז אַקאַרשט אויפגענומען געוואָרן. זעענדיק, אַז ביים ערשטן באַזוך אין פּאַרטיי איז ער, גייט פּרעגנדיק, תיכף אַרײַן אין פּאַרוואַל־טונגס־צימער היינטער דער הילצערנער פּאַרצוימונג און געוואָרן אַ „פּאַר־בראַט“ מיט די פּאַרוואַלס־טונגס־מימגליהער, האָב איר זיך דורכגעדרונגען מיט אַ געפיל, אַז מען דאַרף אים האַלטן פון זיך אויף אַ שפּח...

ער האָט צו מיר תמיד אַרויסגעוויזן סימנים פון שענסטן „יראת הכבוד“. אין 30 יאָר אַרום האָב איר אים געטראָפּן אין לענינגראַד... ער האָט פּאַרנומען אַן אַנגעזעענע פּאַזיציע אין טעאָטער פון „לענינישן קאַמ־סאָמאַל“; האָט מיר מקבל פנים געווען אויפן שענסטן אופן און פּאַר־געשמעלט פּאַר די אַרומיקע אין ממש „אַפּקויפּנדיקע“ פּראָזן... דערצוילט, אַז ער קלייבט זיך פּאַרן קיין פּוילן. עס זענען שוין געווען די צייטן נאָך מי־כאַעלס טראַגישן אומקום, און איר האָב באַמערקט, אַז אַ יוד האָט קנאַפּ שאַנסן צו קריגן אַ דערלויבעניש צו פּאַרן קיין אויסלאַנד... אויף דעם

האָט ערן מיר געענטפערט: „יאַ פראַוואַסלאַווי!“ — מיט אזאַ תקיפות, אין אזאַ טאָן, אז איד האָב מיר לעבעדיק דערמאָנט די עטלעכע מענ אין לעמבערג אין יאָר 1921...

די לייפונג האָט באַנייט ווייטערס, „שטומען“ און איינגעשלאָסן אים אין רעפערטואַר פון לעמבערגער גאַסטראָלן. דער ליינער דאַרף געדענען קען, ווי אזוי דאָס שטיק האָט געשפילט אויף די סטראָעס פון מיין האַרץ נאָך מיט 10 יאָר צוריק ביים ערשטן פאַרלייענען, נאָכדעם אין ווילנע ביי ליפאָווסקין און ווידער נאָך ווייטערס טויט, אין מיין אַרטיקל: „דעם שטומען פון פריינד“.

דערהער איד, אז שפילן דעם „פריינד“ גיט מען מיר נישט; אז דער ספעקטאַקל גייט אזוי ווי ער איזן בשעתו געאַנגען ביי זיי, הגם די הויפּט־ראַל שפילט שטיין, וועלכער האָט די ראַל אייגענזדורט אונטער מיין העזשי אין ווילנע.

דאָס זענען אַלי געווען סימפּטאָמען פון אַ קלאָרן באַשלוס מיר איינ־צופאַסן אין ראַמען פון באַשרענקטן אויטאָריטעט; ה א מ ע ו ע ו; אַרומהובלעך... אזאַ לאַגע אין טעאַטער איז פאַר מיר געווען אומדערטרעג־לעך. און דערצו דערהער איד, אז דעם „פריינד“ שפילט... אַלעקסי קוז־מיטש סלאָבאָדסקי (אין פראַגראַם האָט ער געהייסן: „אַברהם“)...

אז דאָ איז געווען אַן אויסגעשפראַכענער בייזער ווילן מיר צו דיס־קוואַליפּיצירן און האַלטן וואָס ווייטער פון דאָמינירנדיקער פּאָזיציע אין טעאַטער איז געווען אויסער יעדן ספק, אָבער... וו י י ט ע ר ז זאָל פּער־זאָגניפּיצירן אָט דער — „יאַ פראַוואַסלאַווי!“? איד האָב מיט 30 יאָר פֿאַר זיין מעלדונג אין לענינגראַד אָנגעשריבן אַ בריוו צו מואהן און געמאַלדן, אז איד האָב דאָ נישט וואָס צו טאָן און אויף וואָס צו וואַרטן און איד פאַר אַוועק, אָבער איד וואָרן די לייפונג, אז יאָן פּערסאָנאַל האָט זיך אַרײַנבאַקומען דער גײסט פון שמד, און זאָל מען דעם משומד זוכן און אויסראַטן זיין גײסט פון טעאַטער. איד פאַרויכער דערביי, אז דאָס איז לכל הדעות — נישט נח נאָכבוש.

אויך בין אַוועקגעפאַרן, האַלטנדיק נאָכבושן פאַרן איינציקן און ער־לעכסטן מענטשן מיט אַ ירוש האַרץ און מיט אינמענצן צו זען דאָס טעאַטער אין הענט פון מענטשן מיט געוויסנס פון אַרטיסטן.

צווייטער קאפיטל

בין השמשות

אין בערלין איז מיר באשערט געווען איבערצולעבן חדשים פון שאר-
פער בענקשאפט נאך דער ביגע. ביי גרווישן האָט זיך דער ענין פאַר-
צויגן. עס איז געשאַפן געוואָרן אַן אַנסאַמבל, וואָס האָט זיך אָנגערופן
„וילנער טרופע“. אין אַנסאַמבל זענען געווען די אַמאָליקע מיטגלידער
פֿון „פאָדאָ“. דער שטורמישער בייפאַל פֿון „דיבוק“ אין וואַרשע האָט
צוגעגעבן השק, האָט מען צוגעצויגן הערמאַנען און פאַרדרייט אַ רָאָד.
עלמית אין „לאָהן“ איז אָן ספק געווען אַן „אַמראַקציע“. די דייטשישע
אַפֿיצירן, וועלכע האָבן אַמאָל פאַרלויבט דעם פּונדאַמענט פֿון „פאָדאָ“,
האָבן געהאַלטן, און עס האָט זיך אין בערלין אָנגעהויבן די סדרה „דיבוק“.

אַבער קיין השק צו מאַכן אַ פֿילם האָט עס ביי קיינעם נישט דער-
וועקט... די שאַנסן, וועלכע האָבן אין וואַרשע אויסגעזען צו זיין זייער
גרויסע, זענען איצט אַהאַפּגעפאַלן ביז זעראָ.

צום אומגליק האָט דער באַרימטער פֿילם־רעזשיסער ערנסט לובוטש,
האַבנדיק איבערגעלייגט קאָציזנעס מאַנוסקריפּט, קורץ און שאַרף מיר
געמאָלדן, אַז וועגן דעם מאַנוסקריפּט קאָן קיין רייד נישט זיין. מענטשן,
וועלכע האָבן געזען די פאַרשמעלונג אין וואַרשע, האָבן אים פאַרזיכערט,
אַז עס קאָן זיין אַ פֿילם פֿון הויכער קוואַליטעט; ער וויל גערן גלויבן,
אַבער... אַליין זעט ער גאָרנישט...

עמעצער איז געקראָכן פֿון דער הויט אַריינצופֿירן מיך אין דער פאַר-
שמעלונג. איך געדענק אַפֿילו, אַז איך בין געווען פאַרבעפּן צו סעמי גראַנע-
מאַ, דעם פאַמראַן פֿון יענעם מעאַטער. וועגן וואָס מיר האָבן געשמועסט
אין משר פֿון צוויי שעה — געדענק איך נישט, אַבער וועגן מיין מיטאַר-
בעט אין דעם אַנסאַמבל האָט קיין רייד נישט געקאָנט זיין...

אזוי זענען דורך די ווינטער-חדשים סוף 1921: איד בין געווען אומ-
מעטיק, פארבענקט, מומלאָז. מיינע מעג און געכט האָבן דערמאָנט די
בישמערע יאָרן פון אוממעטיקייט בעתן, „לעבן אָן לעבנסרעכט“ מיט צען
יאָר צוריק.

אָבער — ב ע ר ל י ן ! איד האָב מיר געבאָדן אין זיינע מעאַסער-
לויסטונגען, גענאָגען אין בלוטנער-זאַל אויף סימפאָנישע קאָנצערטן, גע-
זעסן ווי מיט 15 יאָר צוריק אין די געמעל-אַלערייען.

אין זעלמענע מעג פלעגן צו מיר אַרײַנדרינגען עפעס סימנים פון
לעבן: גורויש האָט געזוכט פינאַנסיסן פאַרן פילם, און צו מיר פלעגן
זיך מעלדן מאָלער מיט פראָיעקטן פאַרן צוקונפטיקן פילם...

אוינער פון אַס די סוביעקטן האָט פאַרשריבן אַ מערקווירדיק בלאַט
אין מיינע איבערלעבונגען פון יענע חדשים.

אין אַ האַרבסטיקן אָונט האָט אָנגעקלונגען אין מיר אַ מענטש פון
אַ יאָר פינף און דרייסיק. נישט אַריבערטרעטנדיק די שוועל, ביי דער
אָפּענער טיר, האָט ער אויף אַ צעקאַליעטישעם „דייטש“ אַ פּרעג געמאַן:
„כיר וואָנט כער מאַרבעווסקי?“ און, באַקומענדיק אַ פּאָזיטיוון ענטפער,
אָנגעהויבן אָפּטרייסלען זיין דורכגעווייקטן רעגנמאַטל און ווישן די שיד
אין שמרויענעם אָפּווישער ביי דער שוועל. דאָ איז אויפן אַרט צו באַ-
מערקן, אַז די האַרבסטיקע וואָכן אין בערלין שמעלן פאַר אַ בילד פון
אומגעמיטלעכקייט, וואָס איד געדענק נישט ערגעץ אַנדערשוו און דער
זועל. אומעמוס איז האַרבסט מיט זיינע פאַרבמאַרעטע הימלען, וואָס
גיסן אָן אויפהער, מיטן שניידיקן ווינט — אַ פּלאַג מן השמים, אָבער
אין בערלין איז עס אַ פּלאַג אָן טרויסט, אָן אויסזוכט אויף אַ שמראַל...
אזוינס איז אָנגענומען צו טראַכטן וועגן לאַנדאָנס שווערע געפלען, אָבער
מיר איז עס אויסגעפאַלן איבערצולעבן דווקא אין בערלין יענעם אָקטאָ-
בער — נאָוועמבער 1921.

דער אומגעריכטער גאַסט מיט זיין אויסגעווייקטן רעגנמאַטל און
ישלעכטן לשון איז געווען אַ מין לעבעדיקע פאַרקערפערונג פון דער דרויסנ-
דיקער אומהיימלעכקייט.

איד האָב אים פאַרגעלייגט אַריבערטרעטן די שוועל, אַראָפּנעמען זיין
בנד, אַרײַנגיין אין צימער... ביים קאַרגן ליכט פון טישלאַמפּ האָב איד
דערזען אַ ריז מיט אַ קאָפּ שוואַרצע געקרויזלטע האָר, מיט אַ פאַר אויגן,
וואָס האָבן געמאַכט דעם איינדרוק פון אַקאַרשט פאַרלאָשענע צוויי קוילן.

איד האָב אים פּאַרגעלייגט זיך אַוועקצוזעצן: „נעהמען זי פּלאַץ, ביטע!“

ער האָט אויף מיין פּאַרשלאַג נישט רעאַגירט מיט קיין שום כאַפּ וועגונג און בליק, און איד האָב באַשלאָסן, אַז ער האָט נישט פּאַרשטאַנען מיין דייטשן זאַץ. האָב איד אים צוגערוקט אַ שמוץ און אָנגעוויזן... ער האָט זיך אַוועקגעזעצט און ווידער נישט אַרויסגערעדט קיין וואָרט.

— אפּשר איז איד שווער צו רעדן דייטש? — האָב איד אים אַ פרעג געמאַן — וועלכע אַנדער שפּראַך קענט איר?

ער האָט מיט אַן אויסדרוק פון שווערער שולד אַרײַנגעצויגן דעם קאַפּ אין זײַנע שולטערן און מיט אַ זיפּן שמוץ אַרויסגעפליסערט: — מאַלעך פּאַרוסקי!

און צוגעגעבן: „איד ביטע אום פּערצײכונג...“

דער מאַטעריאַל, ליכער לײענער, איז מעלאַדראַמע אויף אַלע הונג דערט פּראָצענט, און דעריבער וועל איד מיר פּאַרשפּאַרן צו באַשרײַבן די פרטים פון די נאַענטסטע 10 — 15 מינוט: „מרערן, באַזשע מילאַ סטיווי!“, „נאַספּאַרי, בלאַנאַסלאַווי!“

מען זיצט שוין ביים עס־מיש; מען מרינקט שוין פון מיט פּרישן דייטשן „קײזערקוכן“; מען ווייסט שוין ווער פּונדאָנען עס שטאַמט און קומט.

ער איז, לאָזט זיך אויס, אַ סיביריאַק, אַן אָפיציר פון דער צאַרײַ שער אַרמײַ, מיט גענעראַל רוסקי געקומען אין יאָר 1915 קיין לעמבערג, דורכגעמאַכט אַלע עמאַפּן פון נצחון, פון מפּלה; געווען אין געפּאַנגענע־שאַפט; אַנטלאָפּן און... שוין יאָרן ווי ער וואַלנערט זיך.

אָן אַ היים, אָן אַ באַדן אונטער די פיס, אָן אַ דאַך איבערן קאַפּ, אַפּילו אָן אַ דאַקומענט, ווייל ער פּאַרמאָנט נאָר דאָס צעמל פון געפּאַנגענעם אין לאַגער, פון וועלכן ער איז אַנטלאָפּן...

וואָס האָט אים געבראַכט צו מיר?

לאָזט זיך אויס: ער איז אַ מַאָל ער! געענדיקט אַ שולע (אין אירקוטסק אָדער וואַדוואַסמאַק...); זײַן פענדל איז זײַן אינגליקע פּרנסת, אָבער מער ווי פּרוקן ברויט מיט וואַסער גיט עס אים בײַ די איצטיקע אומשטענדן נישט. האָט ער זיך דערוואַסט, אָן איד בין אַ פילם־רעזשיסער, און גרייט זיך מאַכן אַ פילם פון אַ רוסישן שרײַבער... איז ער געקומען פּרעגן, בעפּן: „אפּשר?“

אפשר וועט מען אים הערלויבן צושמעלן זיינע פראיעקטן? אין זיינע
כוחות גלויבט ער! ער צווייפלט בלויז אין זיין... מוזל! צו מיר ליגט ער
אין די גריבער...

איך האָב געענטפערט, אַז איך גיב אים מיינע אַלע הונדערט פראָ-
צענט גאַראַנטיעס, אַז ער וועט ווערן אויפגענומען און אָפגעשאַצט און
באַהאַנדלט לויפן אַביעקטיוון ווערט פון זיין אַרבעט...

אַבער — דער גאַנצער ענין איז נאָך זייער ווייט פון ווערן פאַר-
ווירקלעכט, ווייל דערווייל זענען קיין פראָדוצענטן נישט פאַראַן און ווען
זיי וועלן זיין קאָן איך אים נישט זאָגן...

מיד האָט ממש אויפגעפרייסלט זיין אומגעריכטע מעלדונג:

— ציט צוריק ווייער גרויסקייט מיר צו באַשעפטיקן, ווייל צו ליב
לבי ר וועט דער ענין נישט מקוים ווערן; איך בין אַ שלים-מוזל און
שלעפ אַרין אין אומגליק יעדן, וואָס פאַרבינדט מיט מיר זיין גורל.

איך האָב אים באַוואיקט, און ער האָט מיר געבעטן אים נעבן אַן
אַלגעמיינעם באַגריף וועגן ווערק, וואָס מיר קלייבן זיך צו פילמירן; די
עפאָכע, די אידיי, דעם מחבר, דעם אַלגעמיינעם סטיל?

ער וועט אין קורצע מעג ברענגען די ערשטע פעלעכע סקיצן.

איך האָב אים געפרעגט, צי ווייסט ער וואָס עס איז דער סטיל און
די עפאָכע פון „היידאָמאַשינע“?

אויף זיין פאָזיטיווער תשובה האָב איך אים קורץ באַמערקט, אַז
אַג—סקי איז אַ דיכטער פון דער זעלביקער עפאָכע און סטיל, מיטן חילוק,
וואָס זיינע העלדן זענען נישט די היידאָמאַקעס און זייערע שפּיזן, ניערט
די, וועמען די פּערד טרעטן מיט זייערע קאַפיטעס און וועמען די שפּיזן
שמעטן און וואַרפן איבער די קעפּ...

ער האָט בעת מעשה זיך פאַרמראַכט, נישט קלאָר פאַרשטאַנען און
מיר האָבן זיך פריינדלעך צעשיידט.

בעת זיין צווייטן באַזוך האָב איך אים אַרײַנגעפירט אין דער אַמט-
מאַספּער פון „דיבוק“, גענוי געשולדערט אַג—סקים פאַרליבטקייט אין
ידישן פאָלקלאָר, געלייענט אַ פאָר זייפלעד פון „חורבן גאַליציע“... ער
האַט געהאַרט, מאַכנדיק בעת מעשה סקיצן, צווישן וועלכע איך בין
געוואָרן ממש דערשטוינט, דערזענדיק אַ צייכענונג פון אַ סאַמעפענעם
פרוכט...

— דער סקיצ אַליין גאַראַנטירט אייך, אַז די פראָיעקטן צום פילם
וועלן ביי אייך באַשמעלט ווערן אָן ווייטערע וואַקלענישן און דיסקוסיעס.

ער האָט מיר אָנגעקוקט מיט ווילדע בליקן; זיין פנים האָט זיך אָנגעגאָסן מיט אַ צופלוס פון צעקאָסט בלוט... ער האָט גישט געענטפערט אויף מיין פארזיכערונג, וועלכע האָט אים געדארפט צופריהשטעלן אין דער העכסטער מאָס... נאָך אַ קורצער ווילע האָט ער זיך ישטיל געזעגנט, אָפגעזאָגט זיך פון אַוונטברויט און איז אַוועק.

עמלעכע טעג האָב ער זיך גישט באַוויזן און זיידער אין אַ רעגנדיקן אָונט זיך געמאַרדן, אַוועקגעזעצט אויף „זיין“ שמענדיקן אָרט און נאָך אַ פאָר מינוט שווייגן מיר געמאַרדן:

— איד בין אייד געקומען זאָגן אַבראַם וועניאַמינאָוויטש, אַז די אַרבעט צו אַנטסקים ווערק זאָלט איר מיר גישט אָנפארטרוען, און אויב איר וועט עס מיר יאָ אָנפארטרוען, וועל איד זי גישט איבערנעמען... — וואָס איז געשען? — האָב איר קוים אַרויסגערעדט, דערפילנדיק דעם אָטעם פון אימת מות.

— „וואָס איז געשען?“ — האָט ער איבערגעזאָגט, גישט אויפהייבנדיג דיין קאָפּ, וואָס ער האָט געהאַלטן אין זיינע הענט, אָנגעשפּאַרט אויף די קני — „וואָס איז געשען?“... הערט אויס וואָס עס איז געשען:

און ער האָט דערציילט פון וואָגען ער האָט גענומען דעם מאָסוו פון זיין פרעכטיקן פרובת. אין אַ פינעפטערער פראָסטיקער נאַכט אַרום נייַ-יאָר 1916 איז ער געפאָרן אין אַ שליפן איבער די צעשמעמערטע דערפלעך פון גאַליציע... הורבות. אָפטע טויטע קערפערס אונטער דינע שיכטן פון פרישן שניי, וואָס האָט גישט אויפגעהערט צו שימן... ואיז ער געזעסן איינגעהויקערט, דורכגענומען פון ברענענדיקן פראָסט און געקוקט אַרום זיך, וצי ואיז ערגעץ גישטאַ אַ פונק פון לעבן, פון וואַרעמקייט... כאַמט עפעס אַ שמאַטקע איינצווויקלען די פיס...

מיטאַמאָל האָט זיין דיענשטיק, וואָס האָט געפירט דעם שליפן, אויסגערופן: „וואַשע בלאַנאָראַדיע! דאָרט שמילקעט אַ פייערל. כ'וועל גיין אַ קוק טאָן: אפשר אַ געהייצטע שמוכ?

ער איז אַ וועק, האָט זיך געזאַמט אַ מינוט צען, געקומען צוריק מיט אַ גרויסן געוואַנט פון סאַמעס... „אָט האָסטו, וואַשע בלאַנאָראַדיע, פאַר-וויקל דינע פיס.“ האָט ער פאַרוויקלט די פיס און זיך געלאָזט ווייטער. אָנקומענדיק אין נאַענטסטן שמעטל, האָט ער זיך אין ואכטניאָ אַריינגע-וואָרפן אויפן געלעגער און איינגעשלאָפן.

אַז ער האָט זיך אויף מאַרגן אויסגעשטוכעט פון שלאָף און דערזען די סאַמעפענע „שמאַטע“, אין וועלכער ער האָט געהאַט פאַרוויקלט זיינע

פארפרוירענע פיס, האָט ער צוגערופן דעם דיענשטיק און אָנגעהויבן פונאַנדערפרעגן די פרטים. און דאָן דעהערט, אַז די באַלויבטענע כאַטקע איז געווען אַ בית מדרש און דאָרטן איז געשלאָפן אַן אַלמער שמש. דער זעענדיק דעם רובישן סאַלאַט, האָט ער זיך געלאָזט לויפן, דער סאַלאַט האָט מיט אַ קויל אים אַוועקגעלייגט אויפן אָרט און גענומען זוכן מיט וואָס איינצויקלען ביים אָפיציר די פיס... דערזען אויפן וואַנט אַט די סאַמע-טענע פיראנקע, האָט ער זי אַראָפּגעריסן און געבראַכט צו זיין „וואַשע בלאַטראַדיע“ —

האָט איז דער פרוכת מיטן ווונדערבאַרן אָהנאַמענט, פון וועלכן ער האָט געמאַכט זיין סקין.

— ווען איר וואָלט נישט געהאַט אויסגעהערט פון אייך אַלץ, וואָס ישרעלערט די געשמאַלט פון אַן-סקין, ופון זיין באַציונג צום יודישן פּאָלק-לאָר; וועגן איר ווייס נישט וועגן זיין „חורבן גאַלציע“, וואָלט מיר אויך מיין געוויסן נישט דערלויבט צו זיין אַ מיטשעפּער אין דעם פּילם... די קויל פון מיין דיענשטיק איז יענער פּראָסטיקער גאַכט איז נישט דאָס איינציקע פאַרברעכן, וואָס באַלעסטיקט אונדזערע געוויסנס... און, געהערט-דיק צום מיין „הייראַמאַקעס“ אויף די פּערד, געמען אויף זיך די מיסיע צו יטאַפן קונסטווערק וועגן די, וואָס די פּעחד טרעטן, דאַרף מען האָבן אַ געוויסן פון אַ... הייראַמאַק — ניין און ניין!

איר האָב נישט באַוויזן צו רעאַגירן אויף זיינע רייד. אַ שווערער קנויל האָט געדריקט מיין קעל... ער האָט זיך אויפגעהויבן, געמאַכט אַ פּאָך פּריט צו דער פּיר און זיך אויסגעדרייט צו מיר.

— אונדזער באַקאַנטשאַפט און אייער באַציונג וועל איר איבערנעמען און קיינמאַל נישט פאַרגעסן. אַ דאַנק אייך, אַבראַם וועניאַמינאָוויטש!
ער איז שנעל פאַרשוונדן. איר האָב אַרויסגעקוקט דורך די פּאָר-דעגנעטע שויבן און האָב דערזען נישט מער ווי האָס „פּוזבונגער“ געסל, איינגעהילט און דורכגענעצט אין דער אומהיימלעכקייט פון האַרבסטיקן בערלין...

* * *

אַרום גיי-יאָר האָב איר דערהאַלטן אַ בריוו פון מאַה'ן... איר געדענק יאָחזמין נישט דעם מאַן און אינהאַלט. איר בין געווען דערשמויגט — און מען דאַרף זיין ערקלער מיט זיך: שטאַרק דערפרייט — לייגענדיק, אַז „די

טרופע" רופט מיך צו באנייען אנהער געמיינזאמע ארבעט. דעם פרייע ציפיעלן הסכם האָב איך אָן שום פאַרבאָדינגונגען תיכף געגעבן, אָבער די קאַרעספּאָנדענץ מיט מוזאָהן האָט זיך פאַרצויגן אַ פּאַר וואָכן, ווייל ער האָט געהאַט פּאַהגעלייגט, אַז מיין ערשטע אויפפירונג זאָל זיין „ביי נאַכט אויפן אַלפֿן מאַרק“, און איך האָב כּווער געהאַלטן פּון „אורזאַל אַקאַסאַ“, וואָס איז געווען פּלאַגיאַרט מיט אַ יאָר צוריק — ווי איך האָב כּשעתו דערציילט — צום פינפּיאַריקן יוביליי פּון „פּאַראָ“.

סוף יאַנואַר 1922 בין איך געקומען קיין וואַרשע, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער קאַפיטל פּון מיין מיטאַרבעט מיט דער „ווילנער סרוֹ“ פּע, וואָס האָט פאַרשאַפט נחת ביידע צאָהדים, אָבער גישט געהאַט קיין אַרביבֿת ימים, ווייל דאָס, וואָס איך האָב מיט צוויי יאָר צוריק פאַרוויסט יאָן געהאַלטן פּאַר אַן אָנהייב פּון אַ גרויסן וועג, איז געווען אויסגעוואַרצלט פּון באַדן און די קערנער צעווייט אויף די ווינגטן פּון צופּעלקייט: די איגסֿ טיטוציע האָט גישט געהאַט קיין אידעאָלאָגישן און שעפּערשישן חוט והשדרה.

מיר מוזן זיך האָל אומקערן צו דעם, וואָס איז פּריער געוואָנט געוואָרן: טעאַטער איז אַ קאָנטראַמעראַט פּון סתירות, אַ געוועב פּון אלפים ופעדעס, אין וועלכן איין פּאַדעם שליסט אויס דעם צווייטן. צוזאַמענשמעלצן די קעגנזאַצן, באַהעפּפּן „פּונקען“ און „מראַפּנס“ איז איין סובסאַנץ — אַם דאָס איז די אויפנאַכע פּון דער אָנפירונג איז אַ טעאַטער־אינסטיטוציע! איך האָב גישט איין מאָל אויפן מהלך פּון אנהערע בענדער באַ מערקט, אַז טעאַטער איז קודם כל — אַ „פּילאָזאָפּישע שיטה“... אָפּגערופן פּון אַנסטראַקטן געדאַנק, פּון דער אידײ, וואָס שאַפט אַן אידעאָלאָגיע, און פּון איר אָפּשאַטמיקע פּראַגראַם און פּלאַן, מוז טעאַטער אומפאַרמיידֿלעך זיך פאַרוואַנטלען אין אַ... קליימל! „וויבטשאַפּלעכקייט“ איז אין טעאַטער פּונקט אַזאָ וויכטיקער פּאַקטאָר ווי „פּילאָזאָפּיע“, אָבער אַן „פּילאָזאָפּיע“ קאָן איז טעאַטער גישט כּרענען דער גר תמיד פּון שע־פּערישן און עמישן געוויסן.

נאָך דער פרעמיערע פּון „דיבוק“ איז די לייטונג באַאָנגען אַ ריי פּעלערהאַפּטע שריט. די אינסטיטוציע איז אַרויף אויף אַ גלייכטיקן באַדן און שריט נאָך שריט זיך געגלישט צו י ר י ה . יאָן דאָס אומגליק איז באַשאַפּען אין דעם, וואָס קיינער אין דער „טרופע“ האָט עס גישט געפּילט און גישט געוואוסט, ווייל די אומגעלונגענע און אומגעווינטענע שריט האָט מען געשאַצט ווי איינצלענע מאַמענטן, וואָס וועלן אויף מאַהגן

פארגעסן ווערן. דאָס זענען אָבער געווען — נישט „מאָמענטן“, גייערס
געזעצמעסיקע עמאָפּן פּון ירדה.

איד האָב דאָס ומואָהן שאַרף און קאָמענאַריש דערקלערט... מיין קול
איז געווען אַ קול קורא במדבר.

צום יאַרצייט פּון אַג—סקים טויט האָט מען אויפגעפירט — „מאָג
און נאָכט“.

תוך כדי דיבור, ביים ערשטן זאָץ וועל איד דאָ באַמאָנען, אז דאָס
שטיק איז אַריינגענומען געוואָרן אין רעפערמואַר פּון דער „טרופע“; איז
וכאָווין געוואָרן וואַמעטום-בעת די ווייטערדיקע באַסטשפּילן אין גאַנצן אייג-
האַפּע; אַלעקס שטיין האָט די האַל פּון „צדיק רב דן“ געהאַלטן פאַר זיין
קרוינהאַל... מיט איין וואָרט: דאָס שטיק האָט באַקומען אַלע, בירגער-
רעכט“ אין קיום פּון מעאַטער.

דאָס איז געשען שפעטער, און עס איז אַ „שפעטערדיקע מעשה“.

אויצו האַלטן מיר ביים ערשטן יאַרצייט נאָך אַג—סקים טויט!

אונדזערע געמיטער זענען נאָך נישט אויסגעהיילט פּון אונדזער אומ-
גערעכטן פאַרלוסט... טויזנטער און טויזנטער וואַרשעווער יידן געדענקען
נאָך די לוויה, דעם פּרישן קבר ביים אוהל פּריץ; מאַסן זייגען דעם „רבנים
ניגון“ פּון דער פאַרשטעלונג, וואָס איז פאַר יעדן ייד אַ תּפילה, אַ ליטורג-
גיע, אַ קדושה.

אָבער די לייטונג פּון דער „טרופע“ ציט פּון דעם גאַנצן ענין אַרויס
ווייזן איינציגן באַשלוס, דהיינו: היות צו אַג—סקים שלוישים איז געלונגען
צו „אַהאַנזירן“ אזאָ דערפאַל, וואָלמ דאָך געווען אַז וואַזן נישט אויס-
צונוצן די דאַטע פּון אַג—סקים יאַרצייט!...

גערעדט און געטאָן!

דעם... „חילוק“ צווישן דעם, וואָס פאַרצוואָרן איז געווען און וואָס
אויצו איז פאַראַן, וועלן מיר דאָ נישט פּרווון ברייט און אויספירלעך מאַלן
פאַרן ליינער.

מיר וועלן אויף דעם אָרם אויך נישט מרבה בדברים זיין וועגן דעם,
אַז אַלער קאַציונע איז אַ רייד און נישט אָפּגעשאַצט בלאַט אין דער
יידישער דראַמאַטורגיע; אַז אין דעם בלאַט זענען פאַראַן נישט ווייניק
אַמעמזונג פּון דעם, וואָס שרייבט די שורות.

דאָ מוז נאָך קורץ געזאָגט ווערן, אַז אַלער קאַציונע, עליו השלום,
בלעגט האָבן די ווייהאָר צו זען פאַר זיך אַ פינגל, אַ ציל, און שמרעבן צו

דעם פינטל, האַכנדיק פאַרלוירן יעדע שפור פון געפיל פאַר דעם, וואָס
ליגט אויפן וועג אָדער ביי דער זייט...

וויפל איז אײַן דעם שטיק, פון וועלכן אַג—סקי האָט אָנגעשריבן
אַ טײַל און קאַצונע האָט צוגעשריבן דעם סוף, געבליבן „אַג—סקי“?
דאָ ליגט דער שווערפונקט פון גאַנצן „אויפטו“. דער תמצית אײַן
געזען — מ ס ח ר!

אָבער די ומאַסן האַבן זיך אויף דער „סענסאַציע“ נישט געלאָזט
פאַרפירן; דער ספּעקטאַקל האָט געהאַט אַ דורכפאַל.
די לייטונג וואָלט באַדאַרפֿט דעחפון עפעס לעהנען, ווען זי וואָלט
פאַרמאַגט דאָס לעבעדיקע געוויסן פון שעפּערישע אידיען־מרעגער.

ד ר י ט ע ר ק א פ י ט ל

עם שלוכצן אקארדן אויף סמרונעם געפלאצטע

די חדשים פון בין השמשות אין בערלין — ביי מיר, און דער גע-
בעכדיקער אנהייב פון ווינטער-סעזאן — ביי די „וויילנער“, האָבן געקאָנט
שאַפן אַ געהעריקן באַדן פאַר אַ גײעם אויפשוונג פון דער „טרופע“,
וואָס זאָל באַזירן נישט אויף „סענסאַציעס“, נאָר אויף נאַרמאַלע יסודות
פון געזונטע שעפּערישע אייגענצן און פון אַ דורכגעמראַכטן פּלאַן...

פרצעס דראַמאַטורגיע אין מיר נישט געווען צום האַרצן צוליב די
ישאַרקע איינפלוסן פון די דעמלטיקע מאַדערנע מאַטיוון פון אויסערלעכן
סימבאָליזם. סײַ מעטערלינק, סײַ פּשיבישעווסקי האָבן געקאָנט האָבן
זייערע ווינקלען אין דער קונסט פון טעאַטער דאַרפן, וווּ די וואַרצלען
זענען געווען פעסטע און האָבן געקאָנט אַריבערטראַגן די פּיבערס פון עקס-
פּעריומענטן. אויף אַלע ביגעס פון רוסלאַנד, דײַטשלאַנד, פּראַנקרייך האָבן
אַנגעהויבן בליען און נישט צעבלייטעחהייט פאַחוועלקט די פרווון אַפּצו-
רייסן די טעאַטער-קונסט פון איר נאַטירלעכן שורש: דעם לעבעדיקן,
לייבדיקן און זיך פּרייסטנדיקן מענטש.

עם האָבן געקאָנט אויפקומען זוכענישן פון אַמערע פאַרמען, אָבער
דער יסוד פון ספּעקטאַקל האָט נישט געמאַרט אָפּווייכן פון מענטשן —
דעם כלל האָבן די דראַמאַטורגן פון יענער שימה נישט בלוזן „פאַר-
געסן“: זיי האָבן אים באַקעמפּט!

אין ירושן טעאַטער איז דאָס געפיל פאַר אַ וועלכער עס איז „פאַרם“
געלעגן אין די ווינדלעך: אָדער מען האָט „גערײסן קוליסן“ (מיר וועלן,
פאַרשטייט זיך, נישט מײַטלען מיט די פּינגער אויף די „טראַניקער“),
אָדער מען איז געלעגן אין די אַרעמס פון גאַלדפאַרענס פּרעכטיקער אָבער
— אויסערלעכער! — טעאַטראַליק, וואָס איז שוין געוואָרן אַ באַנאַליטעט,
אָדער מען האָט קולטיווירט ומעלאַדראַמע: גאַרדן! דאָ זענען געווען

גרויסמייסטער! אין אמעריקע — רוזשייקאָב אַדלער, דוד קעסלער; ביי
אונדז — אסתר רחל קאמינסקא — דאָס זענען געווען די העכסטע פונקטן
פון יידישער טעאטער-קונסט. פון זיי גיין צו מער ראפיינירמע פאָרמען,
נישט אַפּווייכנדיק פון זייער תוד — איז פאָרנעשטאַנען יעדן אייגעם, וואָס
האָט געהאַט פאר זיך די אויפנאַכע פון אַרטיסטן פראַגראַם אויף די
יידישע ברעטער!

„סימבאָלזם“ איז דאָ געווען אַ טויט-געפאַר.

פּרצעס געשטאַלטן זענען איינגעוויקלט אין געוואָנען פון סימבאָלי-
ישער פּאָעזיע! מען קאָן אין זיי זוכן און געפינען מאַטיוון פון סאָציאַלע
קאָנפליקטן, פון נאַציאָנאַלן אויפברוי, פון אַבסטראַקטן הומאַניזם. אָבער
דער מענטש — אָס דער מענטש, וועלכער אַמעמט און צאַפלט זיך אין
זיינע גאַוועלן — אים האָט פּרין אויף דער בינע נישט אַרויסגעפירט. אין
גאַהרדיגס מעלאָדראַמע שפילן — פארפלאַכטע, באַנאַליזירטע, אָבער שעקס-
פיר-מאַטיוון!

און פירן דעם יוגנט דור יידישע אַקטיאָרן האָט מען געקאָנט, האָבן-
דיק פאַר די אויגן דעם גאַהרדיג-עמאַפ און פון דעם גיין העכער און ווייטער.
דער שליאָד פון סימבאָלישן מאַדערניזם איז געלעגן אין אַ זייט.

איד האָב מוזאָהן, ענטפערנדיק אויף זיינע כּריוו, געמאַלדן, אַז אַר-
בעטן מיט דער „טרופע“ וועל איד באַטראַכטן ווי אַ פּרייז, אַן אויפשטייג
און אַ כבוד פאַר מיר, אויב איד וועל געפינען אַרום זיך דעם צופרוי,
וואָס מיר איז צוגעטוילט געוואָרן אין ערשטן פּעריאָד פון אונזער צו-
זאַמענאַרבעט און וועל קאָנען טאָן צווישן די אַקטיאָרן מיין דערציערישע
עוברדח: האָדעווען, לערנען זיי, פירן זיי איבערן שליאָד פון אַקטיאָרישן
אויפשטייג, מכולא — שלויפן זייער מעכניק, הייבן און פאַרטיפן זייערע
שפּיל-געפילן; אַנטוויקלען און פאַרשאַרפן ביי יעדן דעם באַוויסמייזן צווישן
קאָנקרעטער עקזיסטענץ, פראַקטישן פונקציאָנירן און — לעבן אין ברען
און שפּיל פון פאַנטאַזיע, פון פראַבלעם, וואָס באַלויבט די דאָל.

איד בין געקומען קיין וואַרשע אין דער איבערזייגונג, אַז פאַר מיין
פּאָליציע און פראַגראַם וועל איד נישט דאַרפן „קעמפן“. מעד מוזאָהן
האָב איד פון ערשטן טריט אָנגעטראַפן די בעסטע באַציאָונג. ער האָט
זיידער געשטעלט די פראַגע וועגן „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“ (צו וועלכן
אַ ליהגשאַפּלעכע פאַראינטערעסירונג עס האָט געהאַט דאָקטאָר יצחק
שיפּער). איד האָב קאַמענאַריש געמאַלדן, אַז ווי נאָר איד וועל האָבן די
זיכערקייט, אַז די שוישפּילער זענען פריי פון דעם, וואָס איז ווי אַ שלעכט-

סער שוים אָנגעוואַקסן פאַרן פּעריאָד פֿון די פּראָבן צום „דיבוק“ (און פֿאַר די 150 פֿאַרשטעלונגען), וועל איך גערן מאַכן אַ פֿרוו מיטן „אַלמן מאַרק“, אויף וויפל מיר וועלן אין אים געפינען שמאַף פֿאַר מענטשן געשמאַלטונג און נישט מוזן בויען דעם ספּעקטאַקל אויף טויטע, אַנטי־שווישפּילערישע עפעקטן.

דערהוייל איז אונדזער אויפגאַבע — „אַקאַסמאַ“!

און מען איז צוגעטראַפֿן צו די פּראָבן פֿון „אַקאַסמאַ“.

אַבער מוזאַה האָט מיר געמאַלדן, אַז רעזשי, עובדה פֿון פּעדאַגאָגיק און אַלע אַנדערע „זיבן זאַכן“ — האָט זענען אַלץ הויכע ענינים, זייער וויכטיקע און געוונטשענע, אַבער „מאַרעווסקי איז דאָך אַן אַקטיאָר“, און וואַרשע וואָלט געהאַט חשק אים צו זען אויף דער בינע, און דאָס טעאַטער איז נישט אַזוי רייך צו קאָנען זיך אָפּזאָגן פֿון אַ פֿאַר גוט־באַזוכטע הייזער...

דעם אמת זאָגנדיק, האָב איך מיך דערצו נישט געגרייט און מיר האָט זיך געוואַלט אָנהויבן אַ „גיי בלעטל“, אַבער מוזאַה האָט נישט געוואַלט הערן וועגן האַלפֿטן מיר „הינטערן אויוון“ כּוּ הער פּרעמיערע פֿון „אַקאַסמאַ“. ער האָט פֿאַרהעלייגט דעם נאָענטסטן שבת אויפּטרעטן אין „דיבוק“... איך האָב געהאַט ידועות, אַז האָט שטיק איז לחלוטין „אויסגעשעפּט“. אין „קאַמינסקי־טעאַטער“ — וווּ די טרופּע האָט זיך אויפֿן ווינטער־סעזאָן באַזעצט — פּלעגט אַן „אויספאַרקויפט הויז“ ביי די דעמלטיקע פּריוון געבן עפעס לערך 70 טויזנט מאַרק. די לעצטע פֿאַרשטעלונגען פֿון „די־בוק“ שבת האָט איינגעבראַכט... 19 („טאָג און נאַכט“ האָט, משמעות, געגעבן נישט מער). מיר האָט אויסגעזען אַן אומזין אויפּטרעטן ביי אַזעלכע אויסשטענדן, שפּילן פֿאַר אַ ליידיקן זאַל צוליב עפּלעכע טויזנט זעלבס... און ווער ווייס, צו וועט מיין אָנטייל די עפּלעכע טויזנט זעלבס נאָך איינברענגען?

— זיי נישט קיין קינד — הער איך זאָגן מוזאַה'ן — מען וועט געהעריק רעקלאַמירן, אַז דו שפּילסט דעם „צדיק“, מען וועט צוויי־טעג פֿאַר דעם נישט שפּילן, און אַ האַלבער זאַל איז געזיכערט. האָט זיך אויס־געלאָזט: דער זאַל איז געווען געפּאַקט איבער יעדער מאָס, די איינגאַמע האָט אַרײַנגעטראָגן מיט צען פּראָצענט איבערן קאַמפּלעט, און דאָס מערקווירדיקסטע איז געווען: די ווייטערדיקע פֿאַרשטעלונגען אין די וואַכנ־טעג זענען געאַנגען כּוּ גוט־באַזוכטע הייזער (איך וויל נישט איבערטרייבן און זאָגן: „אַנשלאַגן“).

ווי א וויז וועט קלינגען אזא עפיוואָד: בעת א פראַכע קורץ נאָך מיין
קומען האָב איר זיך אָנגעשמויסן עפעס אויף א דיסציפלין-ברוד און א גע-
שריי געטאָן, אז האָס ומוז ווערן באַשראָפּט מיט א מינימום א פאָג גע-
האַלט... דעההער איר פון דער קוליסע א מעלרוג פון יעקב וויסליץ —
האַלב ערנסט, האַלב חוזק:

— גאַלדענע רייד, חבר רעזיסיער, אָבער קיין ממשות האָט עס
נישט, ווייל שוין א פאָר חדשים איז דער ענין „געהאַלט“ ביי אונדז נישט
קיין רעאַלע דערשיינונג...

איצט האָט מען זיך אומגעקערט צום אמאָליקן „סטאַמוס-קוואַ“!
געהאַלט איז געוואָרן א „רעאַלע דערשיינונג“.

* *
*

עס איז איבעריק צו זאָגן, אז די אַלגעמיינע שטימונג איז געוואָרן
א הייטערע, א געהויבענע, און צו דער בייער אויפפירונג איז מען צוגע-
טראָטן מיט פלייס און היץ. און דאָס, וואָס עס האָט זיך אָפגעשפילט אין
פאַרלוף פון די נאָענטסטע צוויי חדשים, בין איר אויף אַס די זייטן מהויב
צו שילדערן אונטער צוויי צווישן זיך צעקריגטע קאָעפיציענטן: פון איין
זייט — „אַקאָרד“, פון דער צווייטער — „געפלאַצטע סטרוגעס“! דאָס
פערזענלעכע וועל איר לאָזן אויף צולעצט. צוערשט — וועגן דאָזיקן בלעטל
אין פּנקס פון „דער ווילנער טרופע“.

איר וועל זיך דאָ נישט פאַרשפּרויטן וועגן דעם, וואָס איז אַוויגס
קאַרל גוצקאָווס ווערק אין דער געשיכטע פון אייראָפּעישן טעאַטער און
אויף ווי ווייט דאָס שטיק האָט געפּעלט אין רעפּערטואַר פון מאָדערנעם
יידישן טעאַטער. „אַקאָסאַ“ האָבן געשפילט א רוי אויסגעצייכנטע פאַר-
שטייער פון דער יידישער ביגע; ס'האַט אים געשפילט זאַסלאָוסקי, וועל-
כער איז געווען אַ גרוץ, אָבער די אַלגעמיינע יצענישע קולטור איז נישט
דערוואַקסן צום ווערק. נישט דעהנדיק וועגן אַרומיקן אנטראַוויש; וועגן
דער ריי געשמאַלטן אַרום דער צענטראַלער פיגור, וואָס ומען האָט באַ-
האַנדלט אַן שום ערנסט אויך אויף נישט-יידישע ביגעס, האָט אין יידישן
ספּעקטאַקל געפּעלט דער ווונדערבאַרער פּערז פון גוצקאָווס ווערק...

אויסדיכטן דאָס שטיק אין זיין גאַנצן פאַרנעם איז געווען אַן אויב-
נאַכע פון פאַרגעשרימענעם יידישן טעאַטער, און איר בין יצוגעטרעפן צו
דעם מיטן גאַנצן ציטער פון מיין שעפּערישן געוויסן און בין געווען גליק-

לעד צו פילן ארום זיך די געהעריקע אַטמאָספּער — פון צוטרוי, אַכטונג און גלויבן, אַז דאָ וואַקסט ווידער אַ ירוּפּטיקע, פּאַרטיקע בלום פון בינגע-קונסט.

קיין געדיכטפאַרשריבענעם העפט מיט ציפערס, נאָמיצן, מיזאַנסצע-נעם — ווי צו אַנדערעוועם „פעמט“ מיט קנאַפע צוויי יאָר פריער — האָב איך דאָסמאָל נישט מיטגעבראַכט...

דעם גאַנצן באַגאַוז האָב איך דאָס מאָל געמאַגן אין מיין האַרץ און געמיט; די מאָטיוון זענען געווען דורכגעטראָגן דורך יאָרצענדליקער; דעם מעקסט האָב איך געפילט אויף אַלע ספרונגעס פון מיין שוישפילערישן אינסטרומענט! דאלסקיס גאַסטראַלן אין גראָדנע מיט 12 יאָר צוריק זענען פאַרבליבן אין מיר, ווי נישט אויסגעלאָשענע פונקען און אויך די אַפּריל-נאַכט אין ווילנע 1919, ווען איך האָב פאַרענדיקט מיין איבערזעצונג אונטערן צייכן פון ווייטערס אומקום מיט דער אויפשריפט: „דעם ליכטיקן אַנדעק פון מיין איינזאַם-פאַרשטאַרבענער מוטער אין געוויזענעם די אַי-בערזעצונג פונעם געליכטן ווערק“.

וועלכער ליינער וועט נישט באַנעמען מיין צושטאַנד, בעת איך בין צוגעטראָטן צו פאַרוויקלעכן דעם „אַקאַסאַ“-פרוים אויף די ברעטער פון דער „ווילנער שרופע“!

זאָל מיר פאַחנעבן ווערן אַ ווייטיקער און צופעליקער, אָבער אומהיימ-לעכער פרט: בעת איינער פון די ערשמע פראָבן, האָט מיר אָפּגעריסן פון דער אַרבעט אַ טעלעגראַמע. מיין פרוי פאַרט דורך פון בערלין קיין ווילנע, האָבנדיק באַקומען אַ ידיעה, אַז עס איז געשטאַרבן איך מוטער...

דער פינעבר-מאָטיוו און די אַנוועגנזגהייט פון הנהלען אין מצב פון טיפער אבלות האָבן געמוזט לייגן אַ חותם אויף געוויסע מאָמענטן און אַקצענטן אין ספּעקטאַקל.

די דעקאָראַציעס האָב איך אָנפאַרטרויט — בערלעווין און ווייני-טרויבן: די נעמען רעדן וועגן דער ערנסט פון מיינע אינמענצן אין הלכות אויסשטאַמונג; די מוזיק האָט געשריבן ווייניבערג. איך האָב אים מער אין לעבן נישט געטהאַפּן, אָבער די וואָכן מיט אים זענען מיר פאַרבליבן ווי אַ שעפּערישער נחת און איינצעלנע מאָטיוון פון זיין מוזיק צום ספּעק-טאַקל זענען געווען — פרעכטיק (בפרט — אין 5 אַקט). און אַנגעהייבן די ערשמע פראָבע האָב איך — פונקט ווי אין „די פעמט“ מיטן „טילי-פאַלי-מאַרש“ — ווידער מיט אַן אימפּראָוויזירטן מאָטיוו, וואָס האָט פון מיר אַרויסגעוואַנגען ביים ערשטן אַמעצוג פון ספּעקטאַקל...

קאמיען — „בן יוחאי“, וויסלינג — „רע-סילוא“

לויט געזאָגן טעקסט הויבט זיך דער אַקט אָן פון דעם, וואָס עס קומט אַרײַן דע סילוואַ און לאָזט גישט בן־יהואַי אַוועקגיין. האָב איד באַווײַזן, אַז בן־יהואַי וואַרט אַ געוויסע ווײַלע און וואַרטנדיק קוקט ער אַרויס דורכן פּענצטער, הינטער וועלכן עס הערט זיך אַ פּיפל, וואָס שפּילט אַ מאַטיוו. מיט דעם מאַטיוו ווערט דער צושויער אַרײַנגעצויגן אין אַ שטימונג פון לומדישער פאַרטיפונג, פאַרוויקלט אין ייִדישן קומער... דע־סילוואַ קומט אָן, שוין לעבנדיק און צושויערס פאַרשטעלונג...

יעקב ווייסלין איז אין ספּעקטאַקל געווען אײַנער פון די אַמבעסטן זיך אײַנגעגעבענע געשטאַלטן. אינגאַנצן באַפּרייט פון שטאַמפּ, וואָס דע־סילוואַ שלעפט אויף זיך יאָרצענדליקער צוליב דעם, וואָס די ראַל שפּילן תּמיד די אַזוי גערופּענע „נאַכעלע פּאַטערס“... גלענצנד איז געווען אַסױ קאַמען אין — „בן־יהואַי“. אין די שאַבלאַנגן פון דורכשניטלעכע טעאַטערן ווערן אַ סך געשטאַלטן פאַרלאָרן צוליב דעם, וואָס זיי ווערן געשפּילט דורך אַקטיאָרן פון „צווייטן פּלאַן“... וויפּל אמתע פּערלען פון קלאַסישע ווערק בלייבן ליגן פאַרשומלטע און דערהײַען גישט צום צושויער!

איד האָב מיר געשמעלט פאַר מיין וויכטיקסטער אויפגאַבע צו באַ־ווײַזן אין ספּעקטאַקל דעם גאַנצן אנטזאָז פון געזאָגן ווערק. איד האָב אין פּראָגראַם־העפט וועגן דעם געשריבן, און דאָס איז מיר אין פּולער מאַס געלונגען.

גיי אין פּאָהליך מיט אַלע אויפפירונגען פון שטיק זענען געווען עפּלעכע פרטים פון דער אויסשטאַטונג. קודם האָב איד (ווי ווייט מיר שײַנט — צום ערשטן מאל אין וואַרשע) געמאַכט די אויסשטאַטונג, סײַ טעטיזירנדיק צוויי פּרינציפּן: קאָטאַרן און אויף זײַער פּאָן פּראַגמענטן אין ספּיל און באַראַקטער פון געגעבענעם מאַמענט. אין ערשטן אַקט האָבן מיר אויפן פּאָן פון קאָטאַר באַווײַזן דע־סילוואַס קאַביגעט דורך די רעק־ווײַזן, מעבל א. ד. ג.

אין צווייטן אַקט — האָט דער צושויער דערזען אין וואַנדערסטראַ־מענס נאָרמן אויפן ברעג פון ים (דאָס געדענק איד אונד גישט ערגעץ פּרוער) די גראַטע, וועגן וועלכער בן־יהואַי האָט דערציילט, און אין וועל־כער אוריאל זיצט געוויינלעך מיט יהודית... אין די אַלײַען — פיגורן, סקולפּטורן, ביוסטן...

מנשהס קאַביגעט — דער דריטער אַקט! — אילוסטרירט פון ערשטן בליק, אַז מיר האָבן צו טאָן מיט אַ מעצענאַט, וועלכער איז פאַרליבט אין דעמבראַנטן און וואַנדעיק'ן.

הנהגת המוסדות — הרב אהרן שניידמן — הרב אהרן שניידמן — הרב אהרן שניידמן — הרב אהרן שניידמן

הנהגת המוסדות — הרב אהרן שניידמן — הרב אהרן שניידמן — הרב אהרן שניידמן — הרב אהרן שניידמן

דער פערטער אָקט איז געווען אין פרט פון אויסשטאַמונג דער שוואַב־
סטער, ווייל מיין אָרגאַנישער מים אין רעזשי איז געווען און פאַרבלייבן
מיין אומפאַרצייילעכע גלייכגילטיקייט ביים דערלאָזן אין בילד „בלויזן“,
„לעכער“ אין די פאלן, ווען איד האָב נישט געהאַט די מעגלעכקייט צו
דעהנרייכן דעם מאַקסימום פון אָנגעמערקטן פלאַן.

(אין די „פעש“ איז דער גאַנצער פערטער אָקט געווען אַזאַ בלויז!
דאָס האָט מיט רעכט אָנגעוויזן אין ניו-יאָרק א. גלאַנג-לעיעלס, האָבנדיק
אויסגעטיילט דאָס, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר ווערטפול, דער עיקר —
אין ערשטן אָקט).

דעם פערטן אָקט „אַקאַסטאַ“ האָב איד געוואָלט באַווייזן אַזוי ווי איד
האָב אים בשעתו געווען אין „בערלינער שוישפּיל-הויז“ און שפעטער —
אין פעטערברונער „אַלעקסאַנדרינסקי טעאַטער“: אַמסערדאַמער סינאַ-
גאַגע — גאַמורעל“.

אַזוינס האָב איד באַווייזן נישט געקאַנט און זיך באַגרענעצט מיט
אַ געבענדיקן מינימום...

אַבער אין זיין גאַנצער גרויס איז דער ספעקטאַקל געווען אַ „גרויס-
סער“, אימפּאַזאַנטער און האָט געקאַנט פאַרבלייבן אַ דאַמע אין לעבן
פון דער „טרופע“.

אויסער די דערמאָנטע אויספירער, וואָס זענען געווען אויף דער
„הויז“ פון זייערע אויפגאַבעס, איז געווען פרעכטיק לאה נעמי —
„אוריאלס מופער“. פול מיט חן — ליובע קאָדיסאַן — „ספינאַזאַ“. שוואַב־
כער זענען געווען די צוויי געשמאַלטן: „דע-סאַנטאַס“ (סאַנין) און „וואַג-
דערסטראַטען“ (סלאָבאָדסקי), נאָר דאָס האָט האָס בילד נישט צעשמערט.
דער רושם פון ספעקטאַקל האָט אָבער נישט געקאַנט זיין אַזאַ ווי ער
וואָלט געדאַרפט זיין צוליב... די צענטראַלע פיגורן. לחלוטין נישט אויף
דער הויז איז געווען בולאַוו אין „בן-עקיבאַ“. און איבערן דורכשניט האָט
זיך נישט דערהויבן — אוריאל.

געשפילט האָבן אים — מאָרעווסקי און שמיין.

וועגן ערשטן פון די צוויי מוז געזאַנט ווערן קורץ און בינדיק:
אַ דורכפאַל!

ראשית דבר איז דער מעקסט געלעגן אין זיינע „ביינער“ — פון
פּיאַטער וויינבערג: דאָס הייסט — אויף רוסיש! מיר האָבן שוין בשעתו,
רעדנדיק וועגן דער איבערזעצונג באַמערקט, אַז דער מעקסט איז אין דער
דאָל אַרויסגעקומען אָרעמער און האַרטער ווי אַלע אַנדערע, ווייל איד האָב

מרים אילסקא — יהודית
תנ"כ זכא

רחל זינג — יהודית
מיון אלוטסקא

אין פראָצעס פון איבערזעצן אלע געשמאלטן געשפילט, און אורזאלן שפילן אַנדערש ווי אויף רוסיש בין איד נישט געווען ביכולת... און נאָך שווערער ווי „שפילן אַנדערש“ איבערזעצנדיק, איז פאָר מיר געווען דאָס שפילן אַ נ ד ע ר י ש — שפילנדיק. איד האָב געמוזט אָנהויבן פונדאָסניי שמודירן די האָל, בויען זי פערן נאָך פערן, שרייבן נאָך שרייבן... וועגן דעם האָט נישט געקאָנט זיין קיין רייד בעת איד האָב גע- בויעט דעם ספעקטאַקל, געלעבט אין יעדער געשמאלט, פירנדיק די אויס- פירער. איד האָב מיר פאַרלאָזט אויף דעם, וואָס די האָל איז ביי מיר פון לאַנגזאַם „געמאַכט“, אָבער אויפן ספעקטאַקל (וועגן אַנדערע פּלאַנן וועט זיין אַ רייד שפעטער) האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז איד בין פאַר- נומען מיט „איבערניסן די משקה“ אין נייע כלים און וועגן „פּרינקען“ איז קיין רייד נישטאָ. קורץ: מאַרעווסקי איז פון דער אויפפירונג אַרויס- געפאַלן.

איז געבליבן שטיין... עם וואָלט געווען אַ נאַנסענס צו באַהויפטן, אַז שטיין איז געווען אַן ערגערער, אַ קלענערער אַקטיאָר ווי וויסליץ אָדער קאַמען, וועלכע זענען אין ספעקטאַקל, ווי באַמאַנט, געווען פּרעכטיק. אָבער די האָל האָט געפאַדערט אין אַ סך אַ גרעסערער פּראָפּאַרץ שווישפילער- שע טיפּקייט, ובאָהאוונטקייט, פאַרנעם, ווי די פּראָפּאַרץ „שטיין-קאַמען“. יענע צוויי, געבנדיק זייער מאַקסימום, האָבן די געשמאלטן אויסגעפילט אויף הונדערט פּראָצענט; שטיין מיט זיין מאַקסימום האָט דערנרייכט ביז... „דרייסיק“ פון דער אויפגאַבע.

דער ספעקטאַקל האָט אימפּאַנירט; האָט אויסגענומען — אַפילו שפעטער אין ווין! — אָבער עם איז געווען אַ דערפאַלג פון „נאַטצן“ מיט... אַ שמויכל פון ליבנסווהדיקן „מיטגעפיל“ צו דער שוואַכקייט פון דער צענטראַלער פיגור.

איד האָב געמוזט אויסהערן פאַרוורפן פון זאַנקענער, וואָס איד האָב דעם ספעקטאַקל אַרויסגעלאָזט, נישט האָבנדיק „קיין אַקטיאָר פאַר דער טיפּראַלע“.

איד האָב אָבער געהאַט גאַנצע צוויי אַקטיאָרן, בעת איד בין צוגע- טראָגן צו די פּראָבן. און היות מיין אויפגאַבע איז געווען אויסצודיכטן דעם ספעקטאַקל אין דער גאַנצער גרויס און פאַרבייקייט פון ווערק, איז אין צענטער פון מיין אויפמערקזאַמקייט נישט געשמאַנען די שאַלח וועגן דער „הויפטפיגור“, ווי האָס איז געווען אין די פּאַלן בעת מען פּלעגט גיין אין טעאַטער זען — „זאַגענטאַלן אין „אַקאַסטאַ“, דאַלסקין אין

יוסף בולאוו — בן עקיבא

„אַקאַסמאַ“, זאָסלאָווסקין אין „אַקאַסמאַ“. מיר אין געגאַנגען אין מײַג
שפּילן דאָס ווערק אין רעפּערטואַר פֿון דער „ווילנער טרופּע“; מאַכן עס
פֿאַר אַ באַשאַטאַנדמײַל אין אײַזערנעם רעפּערטואַר פֿון גײַעס ײִדישן
טעאַטער.

און דערצו האָט דער קאָלעקטיוו געהאַט אַלע מעגלעכקײַטן און די
צװײ שווישפּילער אין דער טײַמלראַל האָבן אין אַ פּולער מאַס געקאַנט
באַרעכטיקן די שאַנסן פֿון דער „טרופּע“.

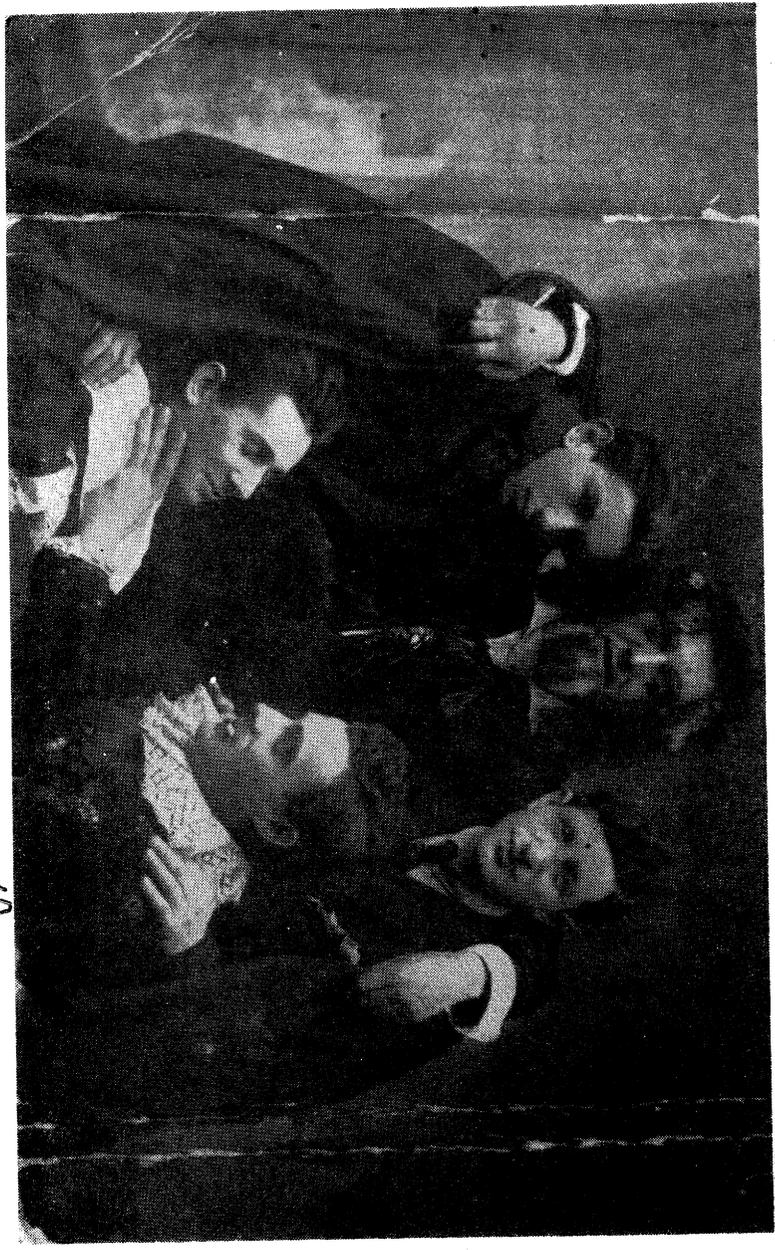
אַבער... „אַ מענטש טראַכט און גאָט לאַכט!“
און דאָ הויבט זיך אָן דאָס בלעטל אין פּינקס, וואָס מוז געשריבן
ווערן אונטערן צײַכן פֿון אונדזערע „צווישן זיך צעריסענע קאָעפיציענטן“.
ביז איצט האָבן מיר, פֿאַרצײכנט — „אַקאַרדן“; ווייטער קומען — „סטרוי
נעס געפּלאַצטע“.

די פּראָבן זענען געגאַנגען אין פעברואַר. דער רײזיקער אומהײמלעכער
כנין פֿון טעאַטער אין געווען גישט גענוג באַהײצט און די איבער די
כוהות אַנגעשטרענגטע אַרבעט מיטן אַנסאַמבל האָט פֿאַר מיר געהאַט
פּאַטאַלע פּאַלנז, וועלכע מען האָט — אַנג — געקאַנט פֿאַרויסזען: איד
בין געוואָרן אויף אַלע הונדערט פּראָצענט — הײזעריק, אַבסאָלוט אַטראַך־
פּירטע שטימבענדער! אין גאַנג פֿון די פּראָבן פּלעג איד הערן ווי אין
חלום שטימען פֿון פּרײַנדלעכער וואָרענונג, כּפּרש — געדענק איד — מצד
געמי און קאָדיסאַנען: „משוגענער, דו דאַפּסט דאָך שפּילן אוריאַלן!“
לאָז איבער עפעס פֿון דײַנע כּוחות פֿאַר זיך! ביסט דאָך גישט ווייניקער
באַרעכטיקט צו געניסן אַקטיאָרן־פּרײַד פֿון ספּעקטאַקל ווי אַנדערע“ —
אַזאַ לערד „מאַנאַלאָג“ געדענק איד ווי דורך אַ געפּל פֿון לאַה געמי,
זי האַלט מיין קאָפּ, ווישט דעם הײסן שווייס פֿון מײַן שמערן און דער־
לאַנגט מיר מילך מיט סאָדאַ־וואַסער... איד קוש צעשטרייט איד האַנט און
רײס זיך אָפּ צו דער בינע...

דער ספּעקטאַקל איז פֿאַרטיקן פֿאַר־אַנאַנסן זענען אַרויסגעלאָזן, הענט
גען אין די פענצטער... (אויף די קיאָסקן האָבן זיך ײִדישע אותיות באַ־
ווײַזן ערשט יאָרן שפּעטער, בעת מײַן וואַרשע זענען געקומען אַנשי...
„הבימה!“) מען דאַרף באַשטימען דעם פּאַג פֿון דער פרעמיערע, און
מזאָה מעלדעט מיר: — דו וועסט 2 וואָכן לאָזן אויסרוען דײַן האַלדן
אין אַטוואַצק, און דאַן וועלן מיר געבן די פרעמיערע... אין אַ וואָך אַרום
וועט שײַן זײַן קלאָר, צו קאַנסטן אין 2 וואָכן אַרום שפּילן.

און אויף דעם האָט ער אויסגעהערט מײַן תּשובּה כּזה הלשון:

קריאה יסודית, ולמחלקת ימין (בנימין א. פרידמן)

— אין פראָגראַם שטייט שוואַרץ אויף ווייס, „אוריאל אַקאַסמאָ — אברהם מאָרעווסקי — אליהו שטיין“. דאָס איז נישט מיין גאַסראַף און נישט מיין „דעביזם“ (ווי עס זענען געווען בשעתו — „די פעטש“). דאָ איז אַ נייע אויפפירונג אין פראָגראַם פון דער „טרופע“, און אויב די לייַט מונג און די רעזשי האָט באַשטימט צוויי אויספירער פאַר אַ דאָף, און איינער קאָן נישט שפילן די פרעמיערע, דאַרף זי שפילן דער צווייטער. האַנדלען אַנדערש וואָלט הייסן אים באַליידיקן!

מאָזאָ האָט מיר אָנגעקוקט מיט אַן אויסגעקרימטן יעמיכל אויף די ליפן.

— פאַרוואָס האָסטו אין די „פעטש“ פאַרגעסן, אַז שטיין איז געווען באַשטימט צו דובלירן, „געשאַפּען“ אין פראָגראַם און דו האָסט אים נישט פאַרגעלייגט שפילן „דערין“?

— ראַשית האָט שטיין אין יענער פאַרשטעלונג געשפילט אַן אַנדער דאָף, אין וועלכער ער האָט בוכשטעבלעך באַשיינט דעם ספּעקטאַקל... צווייטנס, איז אים „דער“ צוגעטיילט געוואָרן לכתחילה אויס אַ „פּסיכאָ־לאַגיש־פּאַרליאָישן“ גרונט, נישט אויס דער איבערצייגונג, אַז די דאָף איז זיין שושפילערזישע אויפגאַבע: איר האָב אָפּגעגעבן כולאוו „מאַגשייני“ און געוואָלט באַפריידיקן שטיינס אַמביציע אין פראָגראַם. קיין גלייכע רעכט אויף „דערין“ האָט אים נישט געקאָנט געהערן שוין צוליב דעם, וואָס די אויפפירונג איז געווען מיין „דעביזם“. און דריטנס: ווייל אין יענעם פאַר האָט זיך גבוי אים באַקומען אַן עוולה. מאָר מען אין דעם פאַר עס נישט איבערהערן! מאָרעווסקי איז קראַנק, דאַרף שפילן שטיין!

ביים שמועס איז געשאַפּען קאָדיסאָן און נעמי.

— די פרעמיערע פון „אוריאלן“ פּרעקטן אָפּ? — האָט זי קוים אַרויסגעמורמלט מיט אַ מין שרעק־אויסדרוק אין די אויגן — צייט די וועלט שטייט, איז נאָך אַזויגס נישט געהערט געוואָרן: די כלה אין דער הופּה־נאַכט?...?

קאָדיסאָן האָט געקוועטשט מיט די פּלייצעס: „ווידער אויף גלייכע זענט אַן אַ לייַטער!“ מער האָט ער גאָרנישט געזאָגט.

די פרעמיערע איז באַשטימט געוואָרן. איר האָב אליאַשען געקושט אין קאַפּ, געדריקט צום האַרצן מיט דער פּולער אויפּריכטיקייט. דער ספּעקטאַקל איז געווען פאַר מיר אַ גרויסער פּריוויקער יום־טוב. די פרעסע האָט זיך אָפּגערופּן מיט לייַב־געזאַנגען, די פרעקווענץ איז געווען אַן אויס־געצייכנטע (מיר שייַנט, אַז קאָמפּלעטן אַלע מאַג), אָבער לויט דעם פון

פריער שוין געשלאסענעם אָפּמאַך האָט די „טרופע“ געמוזט אָפּטרעטן דעם בנין פאַר — מאַלי פּיקאַן...

געצאָהוּס ווערן האָט זיך גאָר אַ 15 פאַרשטעלונגען געמוזט אַרײַגערפּעלען קיין ווילנע. אויף די ברעטער פון קאַמינגסקיס מעאַטער האָבן זיך צעגאַסן די לוסטיקע פענער און לייכטע זשעסן פון מאַליס קונסט... ווען די לייטונג וואָלט געהאַט אַ שעפּעדיש געוויסן און שכל פון מעאַטער-פּירער, וואָלט מען דעם אָפּמאַך מיט יעקב קאַליד נישט גע- האַלטן, אַפילו פאַרן פּריוו פון צאָלן דעם פאַרגעזענעם קנס, וואָס איז אין יעדן אָפּמאַך אַ פּונקט.

מען איז אַוועק אויף אַ הודש קיין ווילנע און זיך אומגעקערט קיין וואַרשע אויף פּסח. מען האָט אָנגעהויבן מיט „אַקאַסאַ“. שפּילן „אוריאַלן“ האָט געוואָלט מאַרעווסקי. ער האָט געשפּילט, און דאָ — האָבן אויף די „סטרונגעס“ געפּלאַצט, „די אַקאָרדן אָנגעהויבן צו- כערן און שלוכצן“.

עס איז פשוט נישט צו גלויבן, עס איז שווער זיך פאַרצושמעלן, אָבער אזוי איז עס געשען.

אָנגעהויבן האָט זיך פון דעם, וואָס אהרן איינהאַרן אין „היינט“ האָט געהאַט אָנגעשריבן אַן אַרטיקל וועגן דער פרעמיערע, אָפּגעגעבן דעם מעאַטער אַלס גאַנצעם און יעדן באַטייליקטן באַזונדער וואָס אים קומט און, באַהאַנדלענדיק די איבערזעצונג, די רעזשי — וויסנדיק וויפל מאַר- רעווסקי האָט אין דעם ווערק בכלל און אין דער פאַרשטעלונג בפרט אַרײַנגעלייגט בלוט, שווייס און טרערן — האָט איינהאַרן פאַרעמדיקט זיין אָפּ- האַנדלונג מיט אַן אויסדרוק פון האַפּענונג, אַז מען וועט זוכה זיין צום מאַגן, ווען „מאַרעווסקי וועט אַליין שפּילן די ראָל“, וועלכע איז אַן ספק אַ טייל פון זיין האַרץ...

און דער אויסדרוק: „מאַרעווסקי אַליין“ איז געווען גענוג, אַז שטיין זאָל זיך אָנצינדן מיט ווט און גלוט...

מיין האַרץ און געוויסן איז אין דעם פרט געווען אזוי רײן, אַז אין ווילנע, דערפּילגנדיק אַ פאַרלייבטערונג אין האַלדן, בין איד אריינגעלאָפּן אין גאַרערקאָכע און אַ געשריי געמאַן: „אַליאַשקא, אַ סוף צו דייע יאַרן, איד הייב אָן קריגן אַ קול און וועל שפּילן „אוריאַלן“ אַ סאָג איבער אַ סאָג!“...

אזוי זעט אויס בייזוויליקייט? איד האָב דעמלט נישט געמיינט און מיין איצט נישט!

קיון „געשעעניש“ איז עס נישט געווען! מיר האָבן שוין בפרטיות דערציילט, אז איד האָב דעם מאַטעריאַל נישט באַהערשט, איבערן טעקסט — „געשוומען“. אפשר — אין איינצאלגע, צעוואָהפענע מאַמענטן אַרום: געבליצט מיט אַפּגעריסענע אַקצענטן, וואָס האָבן געקאָנט מאַכן אַז איינע דרוק אויף צושויער, ביי וועלכע איד בין געווען פון פאַרויס אַרשעדישירט, אָבער קיין הייד וועגן אַ באַדייטמדיקע „גייע“ שעפּערישע דעהררייכונג האָט נישט געקאָנט זיין. און קיין יסוד צו „אויפּערזוכט“, קנאה, בייזבליט האָב איד נישט געקאָנט געבן. אפשר, אַפילו — פאַרקערט? אַ געוויסע באַפריִיִדיקונג: „אַט אַ האָט איד — „אים אַליין!“.

אָבער די שנאה קעגן מיר איז געווען אַ פאַרבײַערטע און...
לאַמיר הערן ווייטער:

דער ספּעקטאַקל, אין וועלכן איד האָב מיר געזאָלט באַטייליקן, איז פאַרגעשטאַנען אין אַ זונטיק, די ערשטע טעג פּסח. איד האָב געווינט — אפשר נאָר גענעכטיקט יענע עמלעכע טעג, נישט האָבנדיק דערווייל געפּאָ גען קיין אייגענע ווינגונג? — ביי קאַציונען, אויף שווינעמאַיערסקע נאַס. אין הייז איז געווען אַ קאַלאָניאַל־קלייט.

אויפּשטייענדיק אין דער פּרי, האָב איד דערפילט אזא ווייטיק אין גאַהגל און אַבסאָלוטע אַטראַפּירטיקייט פון יעדן קלאַנג, אַז באַשליסן זיך דעם אָונט אויפּצומרעסן האָט מיר אויסגעזען פאַר אַן אומזין. קאַציונע האָט אויף מיין בקשה אָנגעזאָגט מוזאָהן, יענער האָט געענטפּערט, אַז איד זאָל פּערזענלעך בעטן שטייגען שפּילן אין סדר פון אַ חברישער טובה.

דאָס געשפּרעך איז טעלעפּאָן (פון קאַלאָניאַל־קלייטל, וואָס איז צוליב זונטיק געווען געשלאָסן) האָט זיך געצויגן אַ קנאַפע שעה. איד האָב גע־ בעטן — רחמנות האָבן אויף מיר, ווייל איד בין נישט אימשטאַנד אַרום צוקריגן פון האַלדז קיין דריי שורות, און דעם ספּעקטאַקל דערציען ביזן סוף וועל איד בשום אופן נישט. ער וועט מוזן מיר פאַרבייטן אין מיטן פון אַן אַקט...

— ביי מיין העכסטער אַכטונג צו אייד קאָן איד אייד מינגע שטימ־ בענדער נישט אויסבאַהן — געדענק איד זיין קאַלאַמבור — און שפּילן אַ ג ש ט אַ ט אייד בין איד נישט מחויב: דער עולם קומט היינט זען אין דער ראַץ א י י ד, און איד וויל באין אופן נישט זיין קיין אַביעקט פון עולם אַנמישונג.

איד געדענק, אַז נאָכן דריטן אַקט האָט דער עולם געדונערט, און געמי האָט מיר הינטער די קוליסן געקושט און אויפן קול געווינט... נאָר אין

מימן פון פערטן אקט, בעת דער סצענע מיט „בן-עקיבא“, האָט עפעס גע-
פלאַצט: היינט וואָלט עס געווען א „האַרץ-אַנפאַל“, דעמלט — איד ביו.
אַלט געווען 36 יאָר — איז עס געווען עפעס אַנדערש, אָבער אויסהאַלטן
האָב איד נישט געקאָנט, און איז מיטן מאַנאַלאָג בין איד אַוועקגעפאַלן ווי
אין חלשות, מען האָט אַראָפּגעלאָזט דעם פאַרהאַנג... נאָך אַ לענגערער
היפּטקה האָב איד פאַרענדיקט דעם אקט, דעם ספּעקטאַקל.

אין לאַדזש האָב איד געזאָלט שפּילן אַ טאָג איבער אַ טאָג,
אָבער יעדעס מאָל צו מײן רײ פּלעגט אויסברעכן אַ שמרײק: דאָ די מווי-
קער, דאָ — דער מעכנישער פּערסאָנאַל. איד האָב דעמלט נישט געוואוסט
און וויס היינט נישט — יו אָס דאָ האָט געשמעקט: צופאַל? אָדער אַר-
נאָניזירטע אינטריגע? איד האָב קאַדיוםאַגען געמאַלדן, אַז צו דעם
ספּעקטאַקל קיין שייכות וויל איד מער נישט האָבן...

אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט מײן „אַקאַסאַ“=ליד אין ייִדישן מעאַטער.

מורוֹזוֹב — "עִפְסוֹטוֹלָא" (אין לעצטן צייט)

פערטער קאפיטל

עס בליען די בלעטער און — פאלן פון בוים...

עס איז מיר אבער באשערט געווען צו האָבן אין פּנס אַ בלעטל פון דערהויבענער שעפּערישער פּרייַד פאַרן האַלביאָרדיקן עמאַפּ — פון פעברואַר ביז יולי 1922 — ביי די „וויילנער“... האָט מען גאָר פּסח אויפֿגאַבע געפירט לייוויקס „שמאַטעס“. די רעזשי האָט געפירט לייב קאַדיסאָן.

דאָ איז שוין צײַט צו פאַרגעמען זיך מיטן פאַרטרעט פון אַט דעם סצענישן טוער, וועלכער האָט אין אַלץ, וואָס די „וויילנער פּרופּע“ האָט באַוווּזן פאַר די ערשטע צען יאָר פון איר קיום, באַמת דעם „ליבן־טײַל“ פון אויפֿבו.

ערשטנס, האָט קאַדיסאָן גישט געהאַט די מידה צו בלענדן די אַרײַן מיט זײַפּבלאַזן; מיט דער באַשיידנקייט פון אַן אמתן פיקח פלעגט ער קוקן און זען אַלץ, וואָס איז געווען ווערמפול און פלעגט אָן שום פרעג טעגזעם אָפּטרעפּן יעדן, וואָס האָט מיט זיך עפעס געקאַנט צומראַגן צו די ווערפן פון קונסט און באַרײַכערן די „פּרופּע“... דערבײַ איז ער אַליין געווען אַ מאַלער און פלעגט מאַכן צו די אויפֿפירונגען סקיצן. צו ראַפֿט גירטע פאַרמען פלעגט עס גישט דערנײַכן: קיין „פּאַלאַנט“, קיין „מײַס־פּער“ איז ער גישט געווען און האָט גישט פּרעפּעדירט אויף קיין טראַגן צווישן די תושבים פון „אַלײַפּ“. ער איז געווען גיכטער און פּראַקטיש, אָבער מיט יענער גיכטערקייט און פּראַקטישקייט, וואָס זענען אין טעאַטער מסוגל צו געבן די שענסטע און רייכסטע רעזולטאַטן, אויב — ווידער אַמאָל — זיי זענען איינגעשפּאַנט אין רייטוואַגן פון באַפֿליגלעכער פּאַנאָ־טאַווע; אויב זיי זענען אין דינסט פון אידעען...

קאַדיסאָן איז געווען דער פּראַקטישער זײַל בײַ די „וויילנער“ און אויף אים האָט זיך אַלץ געהאַלטן און וואָלט זיך געהאַלטן יאָרצענדליקער.

אָבער אים האָבן נישט אָפגעשאַצט די מיטגלידער, און די „טרופע“ פלעגט כסדר פארקריכן אין זומפן — קינסטלעריש, אידעיש, מאַראַליש — ווייל דער צווייטער זייל, מדרכו מוזיק, זכרוננו לברכה, איז געווען אויף הונדערט פראָצענט א „געזעלשאַפטלעכער טווער“: רעזאָלוציע, דעמאָנט-סטראַציע, אילוסטראַציע, באַנקעט, „קולטור-מאָנוג“: און וואָס טוט זיך אין „קעסל“? וואָס קאָנט זיך: אַרבעט אָדער קראַפֿטוועג? וועגן דעם האָט ער זיך קיינמאָל נישט געקומערט, ווייל ער האָט אויפן 18טן יאָר פון דער „טרופעס“ קיום וועגן דעם געהאַט נישט מער באַגריף ווי — אין ערשטן יאָר, ווען ער האָט אויסגעבויט זיין פּאַסטן פון ספּאַרט-אינסטרומט-מאָר אויף דער שטעלע פון אַדמיניסטראַטאָר אין „פאָדא“: געשעפטס-פירונג? אדרבה! אין וואָס באַשטימט די פירונג? וואָס איז עס פאַר אַ מין געשעפט?

מיט קרבנגרויסקייט — אין פּעריאָדן פון הונגער און נויט, מיט דער אויסגעהאַלטנקייט פון אַ קנאי, אַן עקשו, אַ פּאַנאַטיקער — האָט ער גע-שלעפט דעם וואָגן איבער די שטחים פון גאַנץ אייראָפּע און אָפּגעהויבן דאָס פנים פון ספּעקטאַקל.

אָבער ער האָט נישט געטראַכט וועגן תוכן פון ספּעקטאַקל.

מוזיק האָט מיט ווערדע און אויסהאַלט — רעפרעזענטירט!

קאָריסאָן — האָט געאַרבעט, האָט לויט זיינע באַשיידענע אָבער עפּעקטיווע כוחות — געשאַפן.

און אַלס שעפּערישער אַרבעטער, איז ער אין מעאַטער געווען פאַר-משפט אויף לויסטער איינזאַמקייט.

ער האָט מיר אַמאָל אַ זאָג געמאַן, אַז מיין גרעסטער חסרון איז דאָס, וואָס איד בין נישט פּעיק צו באַטייליקן זיך אין דעם, וואָס איז אין מעאַטער אומפאַרמיידלעך און רופט זיך: „אינמריגע“.

ער איז געווען אַ חכם מהובב!

לגבי דעם ענין „אינמריגע“ האָט ער פאַרזען, אַז אויף מיר שטיצן קיין אינמריגע קאָן מען נישט אַפילו ווען איד שטיי צו צום „געהיימען אָפּמאַך“, ווייל מיין קראַנקער האַלדז האָט מיר געמאַכט פאַר אַ „צעפּוילטן אָנשפאַר“. דאָס האָט מיר אין אַ געוויסן מאָמענט ערלעך און אָפּגעהאַר-ציק געזאָגט מוזאָה.

— אוי, אברחהמעלע, געוונט זאָלסטו מיר זיין! איד וואָלט נאָכגעגעבן אַלע דייע קאַפּרין און משוגעתו, בפרט, אַז זיי זענען אומשולדיקע און אומשעדלעכע, אָבער מיפּאַמאָל ווערסטו הייזערדיק, און איד מוז לויפן

צו דינע קאלעגן, פאלן צו זייערע פיס און בעסן רחמים זיי זאָלן דיר פארבייטן... און דו קענסט דאָך דינע קאלעגן: „גייט צו אייער בן יקר, צום ווילנער בן-יחיד, און זאָל ער איך אַרויסהעלפן!“

מוזיקן האָב איך געליבט ווי מען ליבט אַ גענאָרמע שיינע היים; איך פלעג זיין אייפערזוכטיק צו זיין דערפאַלג ביי פרויען, וועלכע פלעגן זיך צו אים קלעפן, ווי פליגן צו זיסקייטן.

קאָדיסאָנען האָב איך מיך געאַכט, געשעצט, געהאַלטן פאַר דער גשמח און מאַרד פון מעאַטער, און דאָס מעאַטער איז געווען — מיין לעבן. מיין נישט געלונגענער שריט אין דער דאָל פון „אוריאַלן“ האָט מיר געקאָסט געוונט, האָט צעשטערט נישט איין נאַכט מיין שלאַף; די האַנד-לונג פון „קאלעגן“ — האָט מיר פאַרבימערט וואָכן... איך האָב געמראַכט, אַז אזוי אוועקגיין פון דער טרופע הייסט שוין אויף שמענדיק צעשמערן מיין אָנגעהערדיקייט צום מעאַטער.

און דעם פאַרשלאָג צו שפילן די הויפּמראַל אין ליטוויסק פּיעסע, וועלכע איז געגאַנגען מיט אַ שטורמישן בייפאַל אין גוּלזיאַרק ביי מאָרוס שוואַרץ, האָב איך אויפגענומען ווי אַ רוף צו גייעס אויפשמייגן, דער עיקר צוליב דעם, וואָס מיר איז פאַרהעשמאַנען צו דערשיינען בלויז אלס אַקטיאָר.

„די שמאַטעס“ געהערן לויט מיין אַפּשאַצונג צו די מיטטע ווערק פון ליטוויסק פּיעסער און זענען לבל הדעות אַ מאַטעריאַל פאַרן שווישפילער, וואָס אין דער יידישער דראַמאַטורגיע קאָן מען איבערצייילן אויף די פינגער: אַ קאָלאָסאַלע דאָל!

און דערביי איז דאָס שטיק — ביים אויסערלעכן „לבוש“ פון אַ נאַ-טוראַליסטישן שטייגער-בילד — אַ קאָמפּליצירט פּילאָזאָפּיש פּראָבלעם: עס הויבט אָן די אידעען פון איבסענס „בראַנדט“; עס שפילן די מאַטעריען פון „אַדער גאָר אַדער גאַרבייטן“; די צענטראַלע פיגור פון „מרחבי מאזא“ איז טראַגיש אין דער אַבסאָלופּער אומפּעיקייט זיך צוצופאַסן צו דעם, וואָס איז נישט אין איינקלאַנג מיט זיינע מאַטאַלישע און פּסיכאָ-לאָגישע מאָדוס ווירענדיגס.

איך געדענק, אַז אויף דער לעצטער פּראָבע האָט מיר קאָדיסאָן גע-זאָגט, אַז איך שפיל דעם אלטן פון די מאָדוס „שמע ישראל“, און זע נישט און באַזיין נישט די ווונדערבאַרע יוזאַנס פון ליטוויסק ווערק.

אַבער קאָנקרעט — אין וואָס באַשטימטען די דאָזיקע יוזאַנסן? — האָב איך נישט דערהערט...

און דאָ האָט זיך איבערגעהזרט דאָס, וואָס איר האָב אין מיין שוין שפילערשער פראַקטיק שוין קאָפּ געהאַט איבערגעלעבט: איר בין געווען שוואַכע, קאָן אַ רודער און אָן זעגלען" ווי אויף, "נאָטס באַראַט" — בין איר האָב דערפילט אַן אומגעריכטן דעמאָל, אַן אַנדייטונג, אַ "וונק" — און פון יענער מינוט אָנגעהויבן וואַקסן.

אין דעם פאַל ווי עס געשען, בעת איר האָב אָנגעטאָן דעם, "שבת־דיקן מלבוש" — אַ שוואַכער ראָקס... די פיגור האָט זיך אַזוי ווי אויסגעצויגן אין דער הייד, דער קאָפּ האָט באַקומען אַן אויסדרוק כמו פון באַליידיקטער גאוונה, און איר ווייס גישט פאַחוואָס איר האָב אומגעריכט געמאַכט אויף דער קלאַפּע מיט דער לינקער האַנט אַזאַ באַוועגונג, ווי אַראָפּטרייבליכענדיק פון דער קלאַפּע עפעס שיריים פון עסנוואַרג: אַזאַ מין מענטש — אַ "צוכט", וואָס באַרטראַגט גישט קיין צופעליקן זייטיקן ברעקל אויף זיך... און די געשטאַלט איז געבוירן געוואָרן... און די ראָל האָט געהערט וצו מיינע גרעסטע דעהרטיכונגען פאַרן גאַנצן לעבן...

איר האָב ווידער געפייערט איינעם פון מיינע גרויסע עמאָפּן. דערפילט האָב איר עס באַזונדער שאַרף און בולש — אין לעמבערג, ווהיין די "טרופע" איז ווידער געקומען אויף זומער. דאָס מאַל האָב איר שוין געשפילט דעם, "צרויק" (אַלע מיינע ענדערונגען זענען אָנגענומען געוואָרן אָן שום דינגענישן), און מיין מיטבאַמיליקונג אין אַנאָמבאַל, נאָך דעם ווי מיט אַ יאָר צוריק בין איר גישט געווען, האָבן באַשאַפן אַן אַטמאָספּער פון וואַרעמקייט, וועלכע איר האָב געפילט און וועלכע מיר איז געווען אַ קוואַל פון פרייד און גענוס.

דער עיקר אין יענע טעג איז געווען דער דערפאַל פון, "די שמאַטעס". הענדיק העשעלעס האָט אין דער, "סווילאַ" אָנגעשריבן אַן אַרטיקל, וועלכן איר האָב געהאַלטן פאַר אַ מוסמער פון קריטישן אַנאַליז פון אַן אַקטיואַרישער לייטונג... מוזאָה איז אַרומגעגאַנגען אַ צעשמאַלטער. צווישן פּוילישע צושויער און אַקטיואַרן האָט ער דעהערט שכחים פאַרן סעפּטאַקל און מיר... (ס'איז געווען — "ליהודים!").

מיינע התחייבותן לגבי דוד הורוויטשן האָבן מיר גערופן קיין בערלין. איר האָב פריער מיט אַ יאָר באַקומען לאַנגע הדישים געהאַלט פאַרן, "זיצן און וואַרפן". איצט האָט זיך אָנגעהויבן אינטענסיווע געשפרעכן וועגן פילם און איר בין פשוט גישט געווען באַרעכטיקט זיך צוריקצוציען פון אַפּמאַך מיט הורוויטשן און האָב איינגעשטימט אויף דריי הדישים צו קומען קיין בערלין... די אָנפירונג פון טעאַטער איז געווען קעגן מיין פאַרלאָזן די

„טרופע“. די „שמאטעס“ זענען אַראָפּגענומען געוואָרן פון אַפּיש אין רעכטן „ברען“ פון דערפּאָלג, און מיין אַוועקפאַרן האָט גורם געווען פּאָלג, וואָס האָבן זיך אַרויכגעוויזן פאַר „פאַטאַלע“ און דערפּורט צו אַן ענד־גילטיקן ריז צווישן מיר מיט דער „טרופע“.

אַנטוויקלט האָבן זיך די געשעענישן בזה האופן:

אַרום ימים־נוראים — אַ חדשים צוויי לערך נאָך מיין אַוועקפאַרן קיין בערלין — האָב איך דערהערט, אַז די „טרופע“ פאַרט אויף גאַסס־ראַלן קיין ווין... איך געדענק לחלוטין גישט די פּרטים וועגן מייע קאַנז־טאַקטן מיט דער „טרופע“ אין יענע חדשים... איך געדענק, אַז איך בין אַרומגעצאָנגען איבער בערלין אַ צעפּלאַגטער, געצויילט די מעג, די שעהן, גישט געווסט וואָס צו טאָן, כדי מיין קאַנטאַקט מיטן טעאַטער זאָל זיך באַנייען. שרייבן, „בעטן“ — האָב איך געהאַלטן פאַר צוועקלאָז, ווייל מען וואָלט מיר אַרויפגעוואָרפן אַ שמדיק אויפן האַלדז, איך וואָלט גע־מוזט קומען ווי אַ „בעל־תשובה“, און האָט איז פאַר מיר בכלל גישט קיין „מאָדוס וויוענדי“...

אין אַ העלן פּרימאַרן קריג איך פון מוזאַהן אַ בריוו, אַז איך זאָל תּיכּף אַרויספאַרן קיין ווין, ווייל אין דער ערשטער פאַרשטעלונג איז מיין אַנטווייל דורכום געווננטיש: מען הויבט אָן מיטן „דיבוק“. ער וואָרנט מיר, אַז פאַר אונטערהאַנדלונגען, אפילו סעלעגראַפישע, איז קיין צייט גישט און בעט בלויז סעלעגראַפירן, וועלכן צוג ער זאָל אָפּוואַרטן.

איך האָב געענטפערט, אַז איך פאַר אַרויס מאַרנן, ווייל די וויזעס — פון דייטשלאַנד קיין עסטרייך — פּאָדערן דאָך אַ טאָג לפּחות...

פון דעם מאַמענט וועט מיין דערציילונג פליסן אין טעמפ פון אַ שנעלצוג: קיין שילדערונגען און אויפקלערונגען זענען דאָ גישט גויםיק. זאָלן רעדן פאַקטן.

מוזאַה האָט מיר געטראָפן אויפן באַן אין פּולער פאַרצווייפּלונג: דער צוג האָט פאַרשפּעטיקט אויף פיר שעה... עס איז פאַרבליבן אַ קנאַפע צוויי שעה בין דער פאַרשטעלונג. דאָס טעאַטער איז אויספאַרקויפט בין לעצטן פּלאַץ: די שטימונג אַ דעהויבענע, און ער בעט מיר „רחמנות האָבן“ און גישט צעשמערן דעם יום־טוב.

מיר זענען געפאַרן פון באַנהאַף מיטן טראַמווי און גערעדט שמי־לערהייט. איך האָב אים אַרײַנגעקוקט אין די אויגן מיט חידוש: פאַרוואָס דאַרף איך „שמערן דעם יום טוב?“

— אויף קיין זיצונג און דיסקוסיע אין שוין איצט נישטאָ קיין צייט.
די אָלגעמיינע פּאַרזאַמלונג האָט באַשלאָסן שפּילן די פּאַרשטעלונג אין
דריי אַקטן!
נישט וואַרטנדיק קיין רגע אויף מיין ענטפּער, האָט ער איילנדיק צוגע-
געעבן:

— אַלע אַנדערע ענדערונגען ביזן קלענסטן פרט זענען אָנגענומען
געוואָרן; נאָך קיין הפסקה צווישן די אַקטן וועט נישט זיין...
איר האָב זיך אויפגעהויבן פון אַרט.
— וווּהין גיסטו?

— איר פּאָר מיטן ערשטן צוג צוריק!
— משונגענער! דו דאַרפסט דאָך דערצו האָבן אַ וויזע!
איר האָב קיין צוויי פרומות מוזמנים אויך נישט געהאַט... און... מיין
פאַס בעצם איז יענעם מאַג אויסגעגאַנגען. ער האָט געמוזט אין פּוילישן
קאָנסולאַט באַנייט ווערן!

אַ דערשלאָגענער בין איר אַרײַן אין צוגערייטן צימער פון האַטעל.
די מינוטן זענען געלאָפן. מוזאָה האָט געמוזט זיין אין זעצטער מאַכן
די לעצטע פּאַרבראַווינגען צו דער פרעמיערע. אָבער ער איז געווען
ווי געלייט...
— איז וואָס=ישע, מאַדעווסקי? דו וועסט דאָך נישט אַראָפּרייסן די
פרעמיערע און מאַכן אַלעמען צו שאַנד און שפּאַט! דער עולם וואַרט אויף
דיר אין „צדיק“!

— איר וועל דעם „דיבוק“ אין דר י אַקטן נישט שפּילן! און,
אויב דו וועסט נאָך איין וואַרט אַרויסרעדן וועגן דעם, וועסטו מיר דער-
פירן צו אַ פּאַרברע! הער אויף מיר צו פּייניקן!
ער איז אָנגעג.

אַ פרטן קומענדיק פון באָן, זענען מיר פאַרן האַטעל אַרײַן אין פעאַ-
טער. (די „ראַלאַנד-בינע“ — אַן אַרעם בעאַמערל, נישט ווייט פון דער
„וואַנאַ-באָד“) און דער ערשטער מענטש, וועלכן איר האָב דערזען אין
וועסטיבל איז געווען — דוד פּינסקי. מואה האָט מיר אים פּאַרגעשטעלט...
איר, דערהערנדיק דעם נאָמען „פּינסקי“, האָב זיך געוואָרפן אים קויפן און
האַלדזן ער האָט עס אויפגענומען, ווי אַן אויסדרוק פון פּאַרשטענדלעכע
פּאַרערונג מיט אַן אַקטיאָר פאַר דעם באַרימטן מחבר פון „יעקל שמיר“.
אזוי איז עס באַמת געווען. אָבער איר האָב פון אים נישט דערבליבט קיין
סימן באַצייג צו דעם אַקטיאָר.

די מעשה אין, וואָס וועגן מיין קומען (אָדער גישט-קומען) האָט די לייטונג פון דער „טרופע“ אויסגעמיטן צו לאָזן פאָלן און איבערקויפן וואָרט. איד האָב שפעטער זיך דערווייט וועגן „פיקאנטע“ פרטים, וועלכע האָ קאָנען גישט געבראַכט ווערן, ווייל — ווי אָפט שוין באַשאַנט — איד דער צייל דאָך נאָר אזעלכעס, וואָס איד האָב בעצמי בייגעוויינט... איד ווייס נאָר, און, גישט האָבנדיק די זיכערקייט, אז איד וועל אויפטרעטן, האָט מען וועגן מיר אויסגעמיטן צו רעדן עפנטלעך. אין לעצטן מאָמענט וואָלט מען געמאָלדן, און — „קראַנק געוואָרן, געליימט, געחלשט“. לעת עתה האָט מען געשוויגן.

ווי אז אנדערקאָט זעט אויס און עפיוואָך, וואָס מיר אין דערציילט געוואָרן פון הער. יענעם זומער האָב איד פאָרעפנטלעכט אין זשורנאַל „דער חורש“ און אַרטיקל וועגן רעזי-פראָבלעמען... אז „די טרופע“ אין אָנגעקומען קיין ווין, אין געקומען אַ גרופע סטודענטן מיט בלוטען — פאָרן מחבר פון אַרטיקל אין „חורש“.

דעם קראַנק זאָל האָבן צוגענומען לייב קאַרוסאָן, האָבנדיק לעבן פאַרשוויגן, אז דער „מחבר“ אין גישט געקומען.

און מיטן האָט גישט געוויינט, צו וועט ער קומען און, אז ער אין געקומען, האָט מען 15 מינוט פאָרן אָטהייב גישט געוויינט, צו וועט ער אויפטרעטן.

נאָך מוזאָס פאַרלאָזן מיין האָטעל-צימער האָט זיך צו מיר געמאָלדן נח נאכבוש. צו באַשרייבן דעם וויזיס און דעם „שמועס“ דאָרף מען האָבן פערערן, פּענדולען און פאַרבן פון עטלעכע גדולים, שלום-עליכס'ס פאַלקס-מימלעכקייט, פּרין'עס פאַפּאַס, מאַרק שאַנאַלס פאַנאַטויע און הומאָרד... ער האָט געשריען, געליאָרעט, געפלאַקערט, געטענה'ט, אז איד פאַרעיס האָט בלוט פון דער „אנצער“, „טרופע“ און שפּי אין פנים „נאָנץ ווין“, צאָלנדיק מיט פאַראַנטוואָרט און גרינגעצונג פאַר דער האַרציקער, פייער-לעבער אויפנאַמע, וואָס די נאַנצע ווישע אינעמלעבן האָט אזוי בולט און פּריידיק אַרויסגעוויינט אונדער מעאַפּער...

— און דו מאַכסט מיט דיין עקשינות אַלץ צו-גישט! ווישסט אָפּ מיט איין פּינגער דעם נאַנצן „פאַראַרד“ ווילסט באַוווּינן, אז דיין אייג-ציקל'ער קער מיטן דיקן מאַכט פון אַלץ און אַלעמען — חזק, אַש און בלאַטע.

זאל מיר אזוי קיין ביז נישט געשען ביז מיין לעצטער שעה,
ווי איד האָב נישט אין קלענסטן מאָס באַגריפּן, וואָס ער האָט פּון מיר
געוואָלט...

איד זאל שפּילן „ערוואַלקען“ קלאָר! אָבער פּאַרוואָס איז פּון מיין זייט
— „שפּיכט דמיים“, אויב איד וועל נישט שפּילן! און ווי אזוי „שפּי איד“
אין פּנים אַרײַן — גאַנץ ווײַז?

עפעס איז מיר קלאָר געוואָרן אין גאַנג פּון די פּאַרשטעלונגען, אָבער
דאָס איז אויך נישט קיין מעמע פּאַר מײַנע זכּרונות.
דער זײַגער איז געווען אַ מינוט 10 פּאַר 8...

— איד גיי זיך גרימירן — האָט נאַכבוש געמאַלדן, זיצנדיק אַן
אויסגעשעפּטער, און האָט זיך אויפגעהויבן פּון אַרבעט.
עס איז אַרײַנגעקומען מוזאַה.

— וואָס זיצסטו דאָ? — האָט ער אויסגעלאָצט די אויגן אויף
נאַכבוש — מען האָט שוין געגעבן דעם ערשטן סיגנאַל. אין 10 מינוט
אַרום הויכט מען דעם פּאַרהאַנט.

נאַכבוש איז ווי אַ פּײַל אַנטלאָפּן. די מיר האָט ער פּאַרקלאַפט אזוי,
ווי אַ דוגעדריקע קללה וואָלט אויסגעפּילט דעם הדר.

— די פּאַרגראַמען האָבן מיר אַרויסגעלאָזט מיט דיין גאַמען, מאַך
רעוויסקי, אויב דו וועסט אין 15 — 20 מינוט זיך נישט מעלדן, וועט זיך
גרימירן קאָוואַלסקי, און פּאַרן דריטן אַקט וועט מען דעם עולם פּון דער
בינע זאָגן, אַז דו ביסט קראַנק.

— נאָר דו קאָנסט פּאַר דער האַלבער שעה באַטראַכטן און באַגריפּן
וואָס פּאַר אַן עוולה דו טוּסט דער „טרופּע“, דעם ווינער עולם און — זיך
אַלײַן. אויב דו וועסט קומען בעתן צווייטן אַקט, וועט קאָוואַלסקי אָפּ-
ווישן דעם גרים און — אָפּטרעטן פּאַר דיר. דאָס וועט זײַן אַ סאָפּלאַע
שפּיכט דמיים לעבני דעם איידעלן ליבן חבר... אפשר וועסטו פּאַר דעם
אָפּטרעטן און פּאַסן תּיכּף דעם פּאַזיטיוון באַשלוס?

דאָן וואָלט קאָוואַלסקי זיך נישט אָנגעהויבן גרימירן.

איד ביז געזעסן פּאַרוואַקען אין תּהום פּון ספּקות און יסורים.

— שפּילן די 2 מאַטיוון — לעבן און טויט — אָן אַ הפּסקה וועל

איד נישט!

מוזאַה איז אַוועק צו דער מיר.

— וואַרט!

— אויב דער באַשלוס נישט צו געבן דעם פאָרהאַנג נאָך „דער
חתן וועט קומען באַצייטנס!“ איז אָנגענומען אויף דער אָלגעמיינער פאָר-
זאַמלונג — האָב איר אָנגעהויבן...

— עס איז נישט צייט צו רעדן וועגן דעם. די אָלגעמיינע פאָרוואַם-
לונג איז נאָר אַ תירוץ.

— הער אויס קורץ! נאָך דער פראָזע ווערט פינצטער אויף דער
בינע און הינטער די קוליסן. איז פולער אפלה פארציט מען דעם פאָר-
האַנג. ביים ליכט פון איין לעמפל מוען אלע, וואָס שפילן די דין תורה אָן
די קימלען און פאָרנעמען די ערשער ביים טיש. דאָן איז פולער אפלה
עפנט מען דעם פאָרהאַנג וואָן מען באַלויבט די בינע ווי צום אָנהויב
פערטן אַקט. און דאָן —

— מיכאל, געס מיין שמעקן!

— אויב דו וועסט אזוי פאָררעדענען, קום איר שוין אין טעאָטער.
אַבער, איר וואָרן דיך: זאָלסט מיר נישט אַרײַנגארן אין זאָק!

— אויב נאָך דעם משולח'ס פראָזע וועט נישט ווערן פינצטער, וועל
איר אויף דער בינע אַראָפּנעמען די באַרד און אַוועקגיין!
ער האָט געכאַפט מיין האַנט.

— קלאַנגע יאָרן זאָלסטו האָבן! אזוי וועט זיין, ווי דו האָסט דאָ
געזאָגט.

דער ספּעקטאַקל איז דורך בשלום. וועגן זיך וועל איר נאָך זאָגן
אויף דעם אָרט, אַז הײַנט וואָלט דאָס האַרץ בשום אופן נישט
אויסגעהאַלטן די אויפּרעגונג פון יענע עטלעכע שעה — פון באַ-הויף
ביז „ברוך דיין אמת“ און די קלאַנגען פון „מחמת וואָס“ ביים לעצטן
פאָרהאַנג.

ווי אזוי דער עולם האָט אויפּגענומען דעם ספּעקטאַקל — דאָס לאָז
איר אויך איבער דעם לייענער אָן שילדערונג פון מיין זייט. אַבער מיין
גדולה נאָכן ספּעקטאַקל איז געווען — דוד פינסקי!

די היציקייט, מיט וועלכער איר האָב אים באַגריסט אין וועסטיובל
פון טעאָטער מיט פיר שעה צוריק איז געווען — „גלייכנילעט“ און „קאַלט“
בלוטיוקייט“ לגבי דעם, וואָס מיט אים האָט זיך אָפּגעטאָן, ווען ער איז
אַרײַנגעלאָפּן אין גאַרדעראַכע...

דאָ קומט ווידער אַ „העכסט אינטערעסאַנטער“ פרט.

היות די גארדערקאבע איז געווען א קליינע, און אלע אַנטוילגעמער
האַבן פאַרנומען די פלעצער פון אַנהויב אָן, איז פאַר „ע ז ר י א ל־
ק ע ז“ ק י י ו פ ל א י ג י ש ט ג ע ו ו ע ...

צום גליק איז אין ווינקל געשטאַנען אַ מ ו ז ... אַ ליידיקע טון
אָן אַ צודעק פון אויבן. אויפן ראַנד פון אָט דער טון בין איר געזעסן,
זיך גרימירט, קוקנדיק אין אַן אַפגעבראַכן שטיקל שפּיגל-גלאַז. דאָ האָט
מיד געטראָפן פינגסלי. פון דאַנען האָב איר אין עמלעכע טעג אַרום באַ-
גריסט מאַקס ריינהאַרטן.

דעם עפּיוזאָד אַ ביסל בפרטיות.

אין אַנהייב פאַרשטעלונג האָבן מיר זיך דערוואַס, אַז אין זאָל זיצט
מאַקס ריינהאַרט. דערביי האָט ער געוואָרנט מואה'ן, אַז היינט וועט
ער קוקן בלויז צוויי אַקטן און נאָכן צווייטן אַקט זיך גענומען געזעגענען,
אויסדריקנדיק „בראַוואָ“.

מואה האָט אים געזאָגט, אַז אין דריטן אַקט פרעט אויף נאָך
אַ שווישפּילער... ריינהאַרט האָט זיך פאַראינטערעסירט און געבעטן
אים דערלויבן זיצן האַרט ביים אַרויסגאַנג, כדי ער זאָל נאָך דער ערשט-
טע סצענע קאָנען אוועקגיין (ער האָט אַ וויכטיקע זיצונג...)

מואה האָט מודיע געווען אין גארדערקאבע, אַז... ריינהאַרט איז
געבליבן צום דריטן אַקט...

מיר האָבן געשפּילט... אין די קוליסן זענען געשטאַנען די אַנטויל-
געמער און געקוקט „עזריאלקעס“ סצענעס... דאָס פלעגט מיר שטענדיק
אַרײַנברענגען אין מצב פון איבערערדישער באַגײסטערונג... איר האָב
יענעם אָונט געשפּילט „פאַר ריינהאַרטן“, „פאַר בולאַוון“, „פאַר ווייס-
ליצן“, „פאַר גח'ן“, פאַרן כביכול, פאַר זיך, „פאַר דער אויבקיט“...
„פאַרשפּילט!“ „ברוך דין אמת“, „מהמת וואָס!“

איר בין אוועק אין דער גארדערקאבע... זיך אוועקגעזעצט אויפן ראַנד
פון מיין טון... אַראָפגענומען מיין באַרד... און — ווי מיין שטייגער
איז — געבליבן זיצן און אַנגעהויבן — „קומען צו זיך“, אַרויסשוועבן
פון יענעם קיום... זיך אַפּקילן, זיך אויסלעטן, אויסמונטערן, קריגן
מיין אַרט — אין אַר.ם.
פליט אַרײַן מואה —

— „פּראָפּעסאָר ריינהאַרט גייט אַהער!“

אין תּיבה באַווײַזט זיך אין מיר — בע ע ר ה אָ פ מ א ז, דער
באַרימטער דראַמאַטורג, מחבר פון דעמלטיקן שלאַגער אין „בורגישעאַ-
“

טער" (גרופה פון שארצע), ווו ריינהארדט האָט געשפילט דעם „ראָטן איציק“, די ראָל, וואָס האָט אים געפירט צום אָנהייב פון זיין גרויסן רוב, ווי שפעטער אין גאַרטיס — „נאַכט־אַזיל“ — „לוסאַ“).
בעער האָפּמאַן האָט געזאָגט: „גוטן אָבענד „מיינע הערשאַפּטן“ און האָט זיך אומגעדרײט צוריק צום טרעפּ, ברייט עפעגענדיק די שמאַלע מירלעך:

— פאַרזוכט הער פּראָפּעסאָר! די שטופּן זינד אומזיכער אונד שלעכט בעלזיכטעט.

אין מיר האָט זיך באַוויןן מאַקס ריינהארדט!
אַלע זענען אויפגעשפרונגען פון זייערע בענקלעך, איד ביי מיין טון בין האַלב־געשטאַנען און פאַרשאַרט אויפצושפּרינגען.
עס איז אַרײַנגעטראָטן אַ לאַנגע, פּײַנלעכע פּױזע: קײנער האָט נישט אַרױסגערעדט קײן וואָרט.

איד האָב געשוויגן, ווייל דער געדאַנק, אַז זײ אַרום זענען אויף מיר אש להבה פאַר דעם, וואָס איד „מײל זיך“ כסדר אויס פון „כל הנערים“ האָט מיר געבונדן.

אָבער נאָך עטלעכע מינוט שוויגן האָט עס אויסגעזען ווי אַ „קאַטאַסטראָפּע“, איד האָב אומדרייסט אַרױסגעפליסטערט:

— הער פּראָפּעסאָר, וויר שווייגען, ניכט ווייל וויר ניכטס צו זאָגן האָבן, זאָנדערן, ווייל וויר אין איר געגענוואָרט ניכט רעדן דירפן...
— יא... האָט ער מיט אַ שמײכל געענטפּערט... זעהר ליבנסוויר־דיק, אָבער... ווער האָט דען גרױז געשפּילט?

בלית ברירה האָב איד געמוזט ענטפּערן, אָבער אַנשטאַט צו זאָגן „איד“, האָב איד אויפגעהויבן די באַרד, וואָס כ׳האָב געהאַלטן אין האַנט...

ער איז צוגעגאַנגען, האָט מיר אויסגעשמרעקט די האַנט, לאַנג מיר אַנגעקוקט און שמיל אַרױסגערעדט:

— הער מאָרעווסקי! צוועלף יאָהרע האָב איד אים טעאָטער ניכט ערלעבט, וואָס זי הױטע געלײסטעט האַבען... דאַס קאַן איד קאַאום יע פאַרגעסן...

נאָך דעם האָט מיר בעער האָפּמאַן, ביי וועלכן איד האָב פאַרבראַכט עטלעכע שעה, דערציילט, אַז ריינהארדט האָט אים געזאָגט... אָבער דאַס קאַן איד אויך בשום אופן נישט ברענגען. עס איז נאָך פאַרבליבן אין

הארצן און האָט געמרייט און דערמוטיקט נישט איין מאָל — אויף די גליטשיקע וועגן אין די פינצטערע ווינקלען.

און אין רעכטן בלי פון צעגרינגן בוים, בעת איד האָב די „טרופע“ געפילט אין האַרצן, געטרעגן אויף מיין געמיט, בין איד פון דאָזיקן בוים אָפּגעריסן געוואָרן און געבליבן לעבן צווישן די צעפּוילטע בלעטער פון טיפּן, פייכטן האַרבסט...

מען איז צוגעטרעטן צו דער באַניונג פון „אַקאַסטאַ“ און „די פעטש“. היות פון „אַקאַסטאַ“ — ווי בפרטיות איז שוין דערציילט געוואָרן — האָב איד רעזיגנירט נאָך מיט 9 חדשים צוריק, האָב איד איצט פאַרגעלייגט, אז שטיין זאָל שפילן „אוריאל'ן“ און איד — „דערן“.

שטיין האָט געפאָדערט ביידע ראָלן. איד בין נישט איינגעגאַנגען און בין אַרויסגעפאַלן פון ביידע אויפֿפירונגען... אַלץ — די קראַנקע האַלדז, מזאה איז געצווונגען נאָכצוקומען אַלע ווונטשן פון די „געזונטע העלדזער“.

בין אַהער איז אַלץ — כּדרד הטבע: ליכט איז העל, שאָטן איז טונקל, הערצער זענען וואַקלדיק, געוויסנס — גליטשיק.

וויפּל געזונט, כּוחות, טרערן איד האָב אַריינגעטאַן אין די צוויי אויפֿפירונגען! — ווער עס געדענקט, דער ווייס עס. ווידער אַ מאָל עס שילדערן, איז דאָ נישט מיין כּוונה.

גרייט מען „אוריאל'ן“ און „דער'ן“ — אָן מיר!

זיין איד אין „קאַנצלאַריע“ — אַ 2־מעטערדיקע שטייג הינמער דער קאַסע. אויפּן מיט ליגן 2 וויטרינעס פון ביידע אויפֿפירונגען. מזאה פּרישט זיי אָפּ, קלעפט, ווישט דעם שטויב. און — ענטפּערט צעשמרייט אויף פּראַגעס. און איד זיין און — קוק זיך צו.

זע איד: ער רייסט אַראָפּ מיין פּאַסאַ פון אוריאל'ן און קלעפט אַריין דעם, וואָס שפּילט...

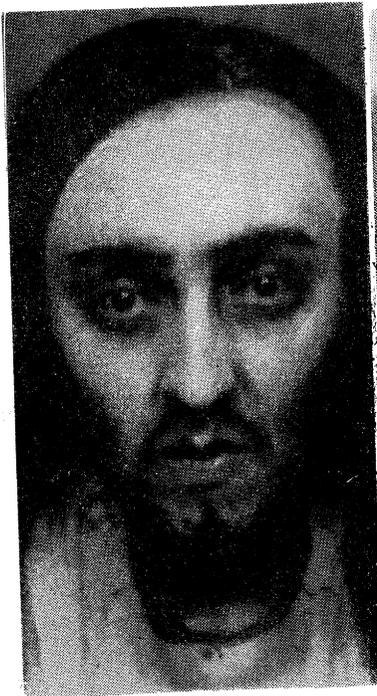
איז מוה רעש? יע גער שפּילט דאָך!...

גיב איד אַ זאַג: „לכל הפּחות וועל איד דאָך קאָנען איינהייצן מיין אויוון. איד האָב אַ קאַלט צימער! און טאַנמעס פאַר די איבערזעצונגען איז אַ גרויסע זאָך“...

זאָגט ער צו מיר מיט אַ קרומען שמייכל:

— טאנטיעם איז א „נאָט-זאָר“, אז מען האָט צאָלעט מען, אז נישט, איז עס אַ חוב אָן אַ מערמין.
פון צעבליטן בוים איז דאָס גרינע בלאַט צו פייכטער ערד אַראָפּ-געפאַהר.

מיינע קאָפיטלען „ווילנער טרופע“, זייערע רפּים מיט מאָרעווסקין — זענען אַרויסגעריסן פון פּנקס.
אין 5 יאָר אַרום האָב איך מיט זיי ווידער געשפּילט. אין יעקב פּרע-גערס, „נסיון“ אונטער דוד הערמאַנס רעזשי.
אַבער — דער גילדענער שמוץ איז קיין שמוץ נישט געווען, די פּאַנג-טאָפּעלעד קיין פּאַנטאַפּעלעד: פון מיינע „ווילנער“ איז געבליבן אַ זכר.
מער ווי איין אויפפירונג האָב איך נישט מיטגעמאַכט. אַ חודש צייט לערד.

אויפן פלאקאט ארויף

פון פלאקאט אַראָפּ

פֿינפֿטער קאפיטל

דיסטאנצן

אין ווין נאָכן ענדגילטיקן איבעררייס מיט דער „ווילנער טרופע“ בין איך געווען, ווי ווייט איך געדענק, אן אַנדערטהאלבן חדשים. דאָס זענען געווען וואָסן אָנגעלאָדענע און איבערגעלאָדענע מיט רייכע איבערלעבונגען. אָבער איך בין געווען אַנטוישט און פאַרצווייפלט פון שווערן באַווסטזיין, אַז איך האָב נישט — און וועל קיינמאָל נישט געפינען — אין ייִדישן באָרן קיין אָרט, אין וועלכן איך זאָל קאָנען לאָזן מיפערע וואָרצלען און קריגן פאַר זיך אַ „תּי קוּו“, אַ שטענדיקן „זיצאָרט“, אַ געצעלט צו לעבן און שאַפן...

איך ווייס היינט שוין דאָס, וואָס צו יענער צייט — מיט קנאַפע 40 יאָר צוריק — האָב איך נישט געווסט: אַז איך בין אַ „שווערער מענטש“, אַז מיט מיר איז שווער „אויסצוקומען“... איך האָב קיינעם פון די אַרומיקע קיין שום שלעכטס נישט געמאַן, און די שנאה קעגן מיר, וואָס האָט געפונען אַזאַ שאַרפן אויסדרוק מצד געוויסע יחידים ביי די „ווילנער“, איז געווען אַ פּועל יוצא — נישט פון מיינע מעשים, נאָר פון זײַער באַציונג צו מיר...

איך וויל מיר דאָ דערלויבן צו פאַרנאָטירן צוויי פרטים: בעת די פּראָבן פון „דיבוק“, ווען איך פלעג אָפט פאַרלירן דאָס געדולד (אויפן ערשטן עמאַפּ, ווי באַשריבן) און מאַכן „גוואָלדן“, האָט דוד הערמאַן, אויסהערנדיק אַמאָל מיינע צוהילכיקע טענות און אַמאָקעס, באַמערקט: „ער געהער צו יענעם מין משוגעים, וואָס אויף אַלעמען אַרום שרייט זיי בלויז און בייַלן פּויסטן מיט שוים אויף די ליפּן. אין דער וואַנט שלאָגן זיי העם אַינע נעמען קאָפּ און בייַסן טוען זיי זייערע אַיינע נענע פינגער — שערלעד איז עס נישט מיל“

און מאַרס שוואַרץ, עליו השלום, האָט מיר אין אַ בריוו, וואָס איז מיר אָנגעקומען אַמערב דערב דעם צווייטן זון וועלכע קריג, באַמערקט, אַז ביי אַלע מיינע (צאָלרייכע?) חסרונות, שטייגן מיינע מעלות אַריבער מיינע חסרונות...

דאָס ברענג איך דאָ נישט לשם, „רעקלאַמע“, נאָר אַלס באַוווּיזן, אַז זיצנדיק אין סוף 1922 יאָר אין ווין אין אַ שלעכט באַהייצטן צימערל הינט פער דער שמאַט מיט זייער באַגרענעצטע מיפלען צום לעבן און פאַרשנדיק מיט ווייטיק און פאַרדראָס די סיבות פון מיינ וויסער איינזאַמקייט און פאַרוואַלטקייט, האָב איך בהן שלי נישט געקאָנט געפינען קיין מינדעסטע שפור פון שולד אין מיינע מעשים קעגן דער „טרופע“ און קעגן וועלכן עס איז יחיד...

איך בין געווען דערדריקט און האָב שווער און בישער געליטן. אַ פאַר מאַל האָט מיר באַזוכט יהודית לאַרעס. געפיגענדיק מיר אין אויבערבנד, איינגעוויקלט אין אַ קאָלדע (עס זענען געשטאַנען שטאַרקע פרעסס, און דאָס צימער פלעג איד הייצן יעדן צווייטן טאָג), האָט זי פאַרבראַכן די הענט, זיך צעוויינט און גענומען אַריינמענהן, אַז איד זאָל „רהמנות האָבן אויף זיך“ און „נישט זיין קיין עקשן“, אָבער דאָ איז נישט געגאַנגען אין מיינ „עקשנות“ און אין מיינע „הסכמות“ אַפצוטרעטן פאַר וועלכע נישט איז פאַדערונגען. דאָ איז געגאַנגען אין דעם, וואָס די סביבה, די אַטמאָספֿער, די עצים אַרטיסטישע וועלכע מיר פירען און נישט אָנגעמבאַר. איד האָב אַרום און אַרום געזען פאַקטן און דערשיינגען — אָדער פון מסחר, אָדער פון קליינקעפּלדיקע אַמביציעס, פון „קולטורמאַכונג“: באַנקעטן, רעזאָלוציעס, לויב־געזאַנגען, ביי וועלכע די ווערמן פון קונסט האָבן קיין שום באַמיינט נישט געהאַט און פאַר וועלכע קיינער האָט זיך נישט געקימערט...

מיין אויפגאַבע און פליכטן פאַר דער זאַך פון יידישער קונסט, וועלכע איז פון סוף 1918 יאָר, אין גייסטיקער און שעפּערישער צונויפּפלעכט פונג מיט ווייטערן, געוואָרן מיין לעבנס־אויפגאַבע און איז מיט אַנטסקים דערנענטערונג פאַר די חדשים אין וואַרשע 1920 געוואָרן דער אינהאַלט פון מיינע טעג, נעכט, געפילן און געוויסן —

דאָס איז איצט געלעגן אין שניי און קעלט: אַ וועק, און וועט זיך נישט אומקערן!

געוויסע מענטשן טראַכטן אין אַזעלכע צושטאַנדן — וועגן זעלבסט־מאַרד...

דערפון בין איך ווייט געווען, אָבער אז מיין לעבן האָט זיך געענ-
דיקט און איך האָב גנישט פאַר זיך קיין שום צוקונפט, קיין שום אויס-
זיכט, קיין שום ווייטערדיקן וועג פאַר מייע כוחות און שטרעבונגען —
דאָס איז מיר געווען אומדיסקוטאַבל קלאָר...

איך האָב געהאַט אין ווין אַ צוויי, דריי פאַמיליעס, וואָס האָבן מיר
אַרויסגעוויזן וואַרעמע פריינדשאַפט. דאָ מוז איך אויפן ערשטן פלאַן דער-
מאָנען די גאַסטפריינדלעכע פאַמיליע פ א ז י ו נ ג. ער איז געווען
אַ לערער פון מוזיק (אַזוי געדענקט זיך מיר). אַ טיפיש-ווינער ספּאָרטס-
מען פון פראַנץ-יאָזעפס פּעריאָד, הגם ער האָט געטראָגן נישט קיין באַקאַ-
באַרדן, נאָר געכאַלעטע וואָנצעס אַ-לאַ-ווילהעלם. צו מיר האָט ער זיך גע-
מאַלדן באַלד נאָכן ערשטן ספּעקטאַקל, און איז זיין אַפּשאַצונג פון דעם,
וואָס ער האָט געזען און וואָס אים איז געפעלן און ווי אַ ז ו י ער
האַט אויפגענומען און זיך וועגן דעם אַרויסגעזאָגט — האָב איך דערפילט
די „לופט“ פון אַלמן „ב ו ר ג ט ע א ט ע ר“, און זיך דורכגענומען
מיט טיפער ערפורכט צו זיין יעדן וואָרט. ער האָט געהאַט אַ פרוי, אַ ווי-
גער דאַמע מיט אַלע רייצן און שאַרם, וואָס האָט מיר פון ערשטן אַריבער-
טרעטן זייער שוועל ממש באַצויבערט. ביי זיי פלעג איך אַפּזיצן נאַנצע
טעג און אָונטן, נישט איינמאַל פאַרבליבן אויף נאַכטלעכער.

אַז אַנדענק פון ביישפּיללאָזער גאַסטפריינדשאַפט איז מיר פאַרבליבן
פון באַזוך ביים שוין דערמאַנטן הראַמאַטורג ב ע ר ה א פ מ א ו.
אַז איך בין צוגעפאַרן צו זיין הויז, האָב איך דערזען איבער זיין אַרייג-
גאַנג-מיר פונדירויסן — א...מ ג נ ד ו ד. און אויף מיין פאַר-
היודישטער פראַגע וואָס דאָס באַטייט, האָט ער אָן שום סימן פון פאַזע-
אַדער אַפּעקטאַציע מיט ווינער גוטמוטיקייט געענטפערט:

— אָבער עס ווירד דאָך איינמאַל אַאוסברעכן! דאָ מיסן דאָך די
לויטע וויסן וואָ זי אַנצופאַנגען האָבן...

ער האָט געמיינט די פלינדערונגען און רציחות איבער יידישע הוי-
מען... ווי אַ ז ו י ד אָ ס וועט א ו י ס ז ען — האָט ער
זיך נישט פאַרגעשטעלט און זיך צו דעם באַצויגן מיט יענער געמיטלעכע
קייט, וואָס האָט מיט דער בלוטראַרשטיקייט פון ווינער יעפרייטער אין
צען יאָר אַרום קיין געמיינזאַמעס נישט געהאַט...

איך בין געווען ביי אים צו מיטאַגן; מיר האָט ממש פאַרפלייצט דער
שטראם האַרציקייט, וואָס איך האָב אַנגעטראָפן ביי אים און נאָך מער ביי

זיין פרוי געמאלן, א דייטשקע פון ווינער שנים, ערוקאציע, אנטוויקלונג
און עס פ ר ...

פארשטייט זיך, אז א לייבנטייל פון די אויסגעהערטע קאמפלימענטן
פאר מיין „לייסטונג“ אויף דער בינע (די פארשמעלונג האבן זיי געזען
שוין צוויי מאל, ילעצטנס — צוזאמען מיט ריינהארדטן) דארף
מען פארשרייבן צו די העפלעכקייטן און פרטים פון שיקאזער „מאליצייט“,
אָבער א „צענטל“ פון דעם, וואָס איר האָב אויסגעהערט וועגן זיך, אַלס
שווישפילער וואָלט אויך געקלעקט — צו „פאררייסן די נאָז“. דאָ איז מיר
איבערגעגעבן געוואָרן ריינהארדטס מיינונג, וועלכע איבערהערן קאָן איר
באין שום אופן נישט, הגם אין א צוויי וואָכן אַרום האָב איר עס אויס-
געהערט פון אים פערזענלעך. און דאָ האָב איר דערהערט א פרט, וואָס
האָט מיר אויסגעזען אומגלויבלעך: סיי די האָפּטאַנס, סיי ריינהארדט
האָבן איינגעפונען, אז איר דערמאָן לויט מיין אופן שפילן די אימאָליע-
גער — צאָקאָג און נאָוועלל די... דערביי איז מערקוויר-
דיק, וואָס די ביידע זענען איינער פון צווייטן ווייט ווי מזרח פון מערב,
און נאָך מער איז צום שפויגען, וואָס שוין מיט יאָרן פריער האָט א יונג-
גערמאַן אין ווילנע, האָטגדיק געזען מיין „דערין“, פאַרויכערט, אז איר
בין אונטערן איינפלוס פון... ער נעמט אַר אַס י, וועלכע
איר האָב קיינמאל נישט געזען שפילן. און
אז מיר האָלטן דערביי: אין זיינע נאָמיצן בעתן עקזאַמען אין סוואָרינס
שול האָט אַרבאַטאָוו פאַרשריבן, אז איר בין אונטער דער השפּעה פון
אימאָליענער טראַניקער. איר האָב אויסגערדעם באַ-
רייט אָן באַטייטיגן און דעם טענאָר קאַ-
דוּאַ (א שוידערלעך-שלעכטער אַקטיאָר!) קיין אײן אײַטאַ-
ליענער נישט געזען (עלעאַנאָרע דווע זאָל איר זיי האָבן
דערמאָנט?? צו גרויס וואָלט געווען אזא מין קאָמפּלימענט!).

איר מוז נאָך דערמאָנען די פאַמיליעס פון די אַדוואָקאַטן פּרענקעל
און טאוּבע, ווייל אין יענע פאַר מיר פאַטאַלע וואָכן וואָלט איר אפּשר
אומגעקומען אין מיין קאַלטן שטיבל אין עק שמאָט, ווען נישט די הייסע
אויסדרוקן פון גרויסער ליבשאַפט און פאַרערונג, וואָס איר האָב אָנגע-
טראָפּן ביי די איידעלע מענטשן... מאַדאַם פּרענקעל האָט דערפירט דערצו,
אז מאַקס ריינהארדט האָט מיר איינגעלאָרן צו זיך און מיר האָבן גע-
שמועסט אַ שעה צייט... וועגן וואָס??

גענוג צוויי מאָמענטן: נאָך מיין ברייטער אָפהאַנדלונג וועגן מיין „שייףאַק“ קאַנצעפציע איז ער געבליבן זיצן מיט ברייט-אויפגעריסענע אויגן און נאָך אַ לאַנגער פּוּזע אַרויסגעפליסטערט: — גאַטט אים הימל, ווי פאַבלהאַפט דאס איסט! גאַנץ הערפאַר-ראַגענד!...

— וואָרומ מאַכן זי דאָס נישט?? — האָט ער אויסגערופן מיט פּראָטעסט און רוגז.

אויף דעם ענטפערן וואָלט איר געקאָנט, דערצייילנדיק בלוין די פרטים פון מיין פאַרוואַקלעקייט... האָב איר נישט געענטפערט.

דער צווייטער פונקט פון מיין וויזש איז געווען זיין פּראָגע, צי וואָלט איר מסכים געווען אַריינצופּרעסן אין „יאָזעפּשטעטער מעאַטער“, וואָס ער האָלט ביים אָהנאַניזירן און וועט אָנהייבן באַלד ווי ער וועט זיך אומ-קערן פון אַמעריקע, ווהיין ער קלייבט זיך מאַכן איין אויפּפירונג...

וואָס פון דעם פּאַרשלאַג איז געוואָרן איז אַן אַנדער טעמע... אין ווין, אַ וואָך צוויי נאָך מיין וויזש, האָב איר באַקומען פון אים אַן איינגהאַנג-טיקן בריוו, וואָס ליגט ביי מיר צווישן די רעשטלעך גאַנץ-געבליבענע רע-ליקוויעס פון מיינע פאַרלאָפּענע און... פאַרלוירענע יאָרן. צום אַקטיוו פון יענע שווערע און ביטערע וואָכן געהערן נאָך צוויי רעפּעראַטן, וואָס איר האָב געהאַלטן אין גרויסע זאַלן פאַר אַן עולם פון עמלעכע הונדערט ווי גער מענטשן. איין רעפּעראַט אויף דער טעמע: „עקסטאַטישקייט“, האָט געפונען אַ הילכיקן אָפּקלאַנג אין דער צייטונג „ווין גערזשור-גאַל“ אין אַן אַרטיקל אונטערן זעלביקן קעפל.

פון צווייטן רעפּעראַט („שעקספיר און זיניעקאַ-מענטאַרן“ — ווי ווייט איר געדענק...) איז כדאי דאָ צו דערמאָנען איין מאָמענט: רעדנדיק וועגן די אויפגאַבן פון מעאַטער אויף דער יידישער גאַס, וועגן מאָדערנער יידישער קולטור, האָב איר אויסגערופן אין טראַנס פון צעשפילטן געדאַנק: דער אונטערשיד צווישן אייד דאָ און אונדז אין ווילנע איז דער, וואָס איר זענט „גאַציאָגאַליזם“ און דערצו איז גענוג צו האָבן איינגעצאָלט דעם שקל, און מיר זענען פשוט „ידן“, און דערצו מוז מען טראַגן די ליידן און פריידן פון פּאַלט בכל לבבינו ובכל נפשינו און ברענגען אין אונדזערע הערצער די אייביק-מענטשלעכע שעקפיר-מאָמיוון אין די ענגע געסלעך אונטער די זונקעלע געוועלכן, וועס לעבן די מענטשן“...

אויפן גאנצן לעבן איז מיר פארבליבן דאס בילד פון דעם, וואָס איז פאָרגעקומען אין זאָל: אַ דונער פון אַפּלאַדיסמענטן און „בראַוואָ“־רופן איז אויסגעבראַכן און האָט געדויערט לאַנגע מינוטן...

עס איז קיין ספק נישט, אז ווען איר פאַרמאָג אַ ניצוין פון פּראַקטישע פעיקייטן, פון „אַרגאַניזאַטאָרישן מאַלאַנט“, פון געשעפטס־פּירונג, וואָלט יענער אָונט געווען אַן אַנהייב פון אַ נייעם קאַפיטאַל אין ייִדישן טעאַטער.

איר בין אַוועק אין מיין פאַרשטויסנקייט; פון די טעאַטער־קרייזן האָט מען געמאַן אַ לִי, ס'די מיין פאַפּולאַריטעט אין די קרייזן פון דער אינטעליגענץ זאָל זיך נישט שפּרייטן און נישט לאָזן קיין טיפּערע זאַרצעלען ..

ווי לאַנג די טרופּע האָט נאָך געשפּילט געדענק איר נישט. די נאַכט אויף נייִיאָר 1923 בין איר אַוועקגעפאַרן קיין בערלין. ווי דערמאָנט, איז מיר אין אַקטאַבער אויסגעגאַנגען מיין פּוילישער פּאַס. מיין דערפאַלג אויף דער בינע האָט גורם געווען, אז מען זאָל מיר לייכט אַרויסגעבן אַ נייעם קאָנסולאַר־פּאַס, אָבער קריגן אויפן פּוילישן פּאַס אַ וויזע איז געווען נישט לייכט, און אין דעם האָט מיר אַרויסגע־האַלפּן מיין פּריינד פּאַו־יונג.

דעם ערשטן יאַנאַר בין איר געקומען קיין בערלין.

* *
*

אין בערלין בין איר געזעסן אָן שום צוועק און זין. איר ווייס אפילו איצט נישט, צי איז נאָך געווען אַקטועל דער ענין „דיבוק־פּילם“, הגם הורויטש איז נאָך אין בערלין געזעסן אפילו אין יאָר 1924.

די וואָכן זענען געפלאָסן לאַנגווייליק און געדריקט מיין געמיט מיט די שווערע איבערלעבונגען פון אומעטיקייט. מיין געזעלשאַפט איז געווען די טוישפּילערין הנה שערמאַן, וועלכע דער לייענער קען פון די טראַגישע אומשטענדן אַרום ווייטערס אומקום מיט 3 יאָר צוריק, אין הנה שערמאַנס ברוסט איז געבליבן שמעקן די קויל, וואָס האָט דורכגעלעכערט ווייטערס קאַפּ: אַזוי האָט מען אין שטאָט גערעדט, די קויל זאָל מען האָבן אַרויס־גענומען אין שפּיטאַל פון „משמרת חולים“, און שערמאַן איז פאַרבליבן פאַר אַלעמען דער סימבאָל פון אונזער פּרויער נאָכן היינטגעליבטן דיכ־טער, קולמור־טוער און מיין פאַרגעשערטער פּריינד.

אין פיר (קנאפע) יאָר אַרום איז זי געווען פאַרבונדן מיט אַ ליבן מענטשן, וואָס האָט געהייסן דאָקטאָר שפּיגלגלאַס, און מיר זענען דעמלט אין בערלין געווען געבונדן און געקניפט אין אינטימער פּרינדישאַפט. עס האָבן זיך געמאַכט עטלעכע פאַרשטעלונגען, וואָס אַרגאַניזירט האָט אַ מענטש מיטן נאָמען ש י ד ל א ו ו ע ר — מיינע גאַסטראָלן אין לייפּציק און כעמניץ. מיר האָבן געשפּילט „שמע ישראל“, חנה שערמאַן האָט מיטגעשפּילט.

אַבער פאַרשוויגן פון די האַריוואָסן איז מיר נישט באַשערט געווען, און גראַד ווען איר האָב עס צומווייניקסטן דערוואַרט איז מיר געקומען אַ דערהויבונג.

אין אַ העלן טאָג קריג איר אַן איינלאַדונג צו מעלדן זיך אין אַ פּילם=ביוראַ און דאָרטן ווערט מיר פאַרגעלייגט צו איבערנעמען די „קינסטלע=רישע לייטונג“ אין אַ פּילם פון ייִדישן לעבן. מיין פּליכט איז די אָנפירונג מיט „דען פּראָמיגן איינצלהייטן דעם פּילםס“, דאָס הייסט, נאָכזען, אַז אַלץ זאָל זיין געפּרוי דעם אמת פון ייִדישן לעבנס=שטייגער, כּדת וּכְהוּ...
וכהוּ...
וכהוּ...

אויף די ערשטע עטאַפּן איז די „מיטאַרבעט“ געווען פול מיט קאָ=מישע עפּיזאָדן, זוייל דער סצענאַריסט האָט אַנמיוויקלט סיטואַציעס, וואָס זענען געשטאַנען אין שאַרפּער סתירה צום לעבנס=שטייגער פון נאַציזישן שטעטל מיט 80 יאָר צוריק... דהיינו: דעם רבס בן-יהוד פאַרליכט זיך אין אַ מיידל, וועלכע שפּילט די ראָל פון „אסתר המלכה“ אין פּורים=שפּיל. אויף מיין קאַמענאַרישער מעלדונג, אַז קיין מיידלעך זענען צווישן פּורים=שפּילער נישט געווען, האָט דער אויטאָר געמאַכט אַ געוואַלד, אַז איר צעשטער אים די עצם „ליבעסאינטריגע“, אויף וועלכן דער סצענאַר איז געבויט. עס איז געקומען צו ענלעכע צוזאַמענשטויסן גאָד אין אַנ=דערע פּאַלן. אויפן פאַרשלאַג, אַז איר זאָל אַרויספירן די לאַגע פון געשאַ=פענעם אימפּאַס, האָב איר געמאַלדן, אַז מיין אויפגאַבע און חוב איז אַ גענאַטווע: נישט דערלאָזן צו פעלשונגען. ב ו י ע י ס י ט ו אַ=צ י ע ס געהער נישט צו מיין קאַמפּעטענץ. אַז דער מאַגוסקריפט איז פאַרטיק געוואָרן, און מען האָט אָנגעהויבן זוכן שוישפּילער פאַר די הויפּט=ראָלן, האָט דער דירעקטאָר מיר געפרעגט וועמען וואָלט איר אָנפאַרטרױט די ראָל פון „אַלמן רב“... איר האָב נישט טראַכטנדיק אָנגערופן דעם נאָ=מען: ר ו ד אַ ל אַ ש י ד ל א ו ו ע ר. אַבער אויף דעם האָט דער דירעקטאָר געענטפּערט, אַז שילדקרויט וווינט אין אַמעריקע, אים באַצאָלן

וואָלט מען געמוזט מיט דאָלאָרו, וואָס ביי דעם דעמלטיקן צושטאַנד פון
דייטשן מאַרק איז געווען אויסער יעדער מעגלעכקייט. מען האָט גענומען
זוכן אַ קאָנדידאַט אויף דער ראַל, און איד בין געוואָרן באַאויפטראַגט צו
געפינען אַ געהעריקן שווישפילער אין ירושן טעאַטער... אָבער וויבאַלד
מיין „מאַס“ איז געווען „ש י ל ק ר ו י ט“, טאַ... וועמען זאָל איד
אַנרופן? די ראַל איז געווען אַ מאַטעריאַל, וואָס פאָדערט קולטור, מייס-
טערשאַפט, טיפע מענטשנעשטאַלמונג... איד האָב געשוויגן. דער דירעקט-
טאָר האָט געשריבן קיין וואַרשע, משמעות — צום אַרטיסטן-פאַריוו, און
אין אַ העלן פרימאָרגן פרעגט ער מיך צי איד קען — סאַמבערגן?

— פאַרשטייט זיך — זאָג איד.

— אַ גוטער שווישפילער?

— אין איצטיקן וואַרשע איינער פון די בעסטע — זאָג איד.

— זאָלן מיר אים אַנגאַזשירן צו שפילן די הויפטראַל?

— מיין אויפנאַבע איז צו געפינען אַ קאָנדידאַט צו דער ראַל, ווי

ווייט איד פאַרשטיי, גיט — צו געפינען אַנגאַזשעמענטן פאַר די
אָדער יענע שווישפילער. איד זע אַ יו אַקטיאָר: שילדקרויט! פאַר אים
נאַראַנטיר איד!

— און קיין שום אַנדערן?

— אַן נאַראַנטיעס פון מיר וואָלט איד אַנגערופן אַ נאָמען. אפשר

וועט איר אים אויספרוון?

— אדרבא! ווי איז דער נאָמען?

נאָך אַ קורצער פּויע האָב איד געזאָגט: „פּעטער פּעט“.

דער דירעקטאָר האָט מיך שאַרף אַנגעקוקט.

— איר קענט דעם אַקטיאָר?

— שפילן האָב איד אים נישט געזען.

— פאַרוואָס רעקאָמענדירט איר אים?

— געהערט זייער באַגייסטערטע מיינונגען.

— איר דאַרפט פאַרשטיין, הער מאָרעווסקי, אַז אויף דער פיגור

שטייט דער פילם, און מיר קאָנען זיך נישט דערלויבן קיין אומזיכערע
עקספּערמענטן. וועט איר נישט איבל געמען, אויב הערן פעטער פעט
וועלן מיר נישט אַנגאַזשירן...

אין עטלעכע טעג אַרום האָט זיך דאָס געשפּרעך איבערגעהרט אַרום

דעם נאָמען: „ל א נ ד א ו“.

ענדלעד איז דער דירעקטאָר אָועקגעפּאַרן קיין וואַרשע, כדי אויפן אָרט זיך צו באַקענען מיטן „לעבעדיקן מאַטעריאַל“ און געפינען דעם פּאַסיקן אַקטיאָר...

אַז איר בין געקומען אַרום צען אין ביוראָ, האָט ער מיר געטראָפּן שיעור נישט מיט פּויסטן, מיט „קולות וברקים“, אַ האַגל פּאַרוורפּן:

— באַשיידנקייט איז אַ גרויסע טונגל, יער מאַרעוואַסקי, אָבער אייער פּליכט איז צו שאַנעווען די קאַסטן אין דער אונטערנעמונג. די וואַכן ליפּן, מיר קאַרעספּאַנדירן היין אונד הער אָן רעזולטאַט. איר בין געצווונגן גען אַליין זיך צו לאָזן קיין וואַרשע, און דאָרט דערהער איר, אַז פון די יידישע קינגסטלער דער פּאַסיקסטער קאַנדידאַט איז — מאַרעוואַסקי. דער רעזשיסער — געהייסן האָט ער: די פּאַן — האָט מיט

אַלע כוחות געוואַלט מיר פון דער ראַל אַרויסשטויסן און אַנגאַזשירן אַן אַקטיאָר מיט אַ וועלטנאַמען, כדי אין זיין „שיין“ אויפלייכטן אויפן וועלט מאַרק. און הגם די פּראָבן־אויפּנאַמען האָבן זיך אַרויסגעשטעלט ווי אַמאָ בעסטן, האָט ער מיר צוויי וואַכן פּאַרפּאָלגט מיט דער ריקויזיט־לאָזיקייט און ביאָוויליקייט ופון רשע מרושע. אַנדערש ווי „מוישע קאַם מאַל הער!“ פּלעגט ער זיך צו מיר נישט ווענדן, און דאָס פּלעגט אַרויסרופּן לוסטיקייט ביי די טעכנישע מיטאַרבעטער...

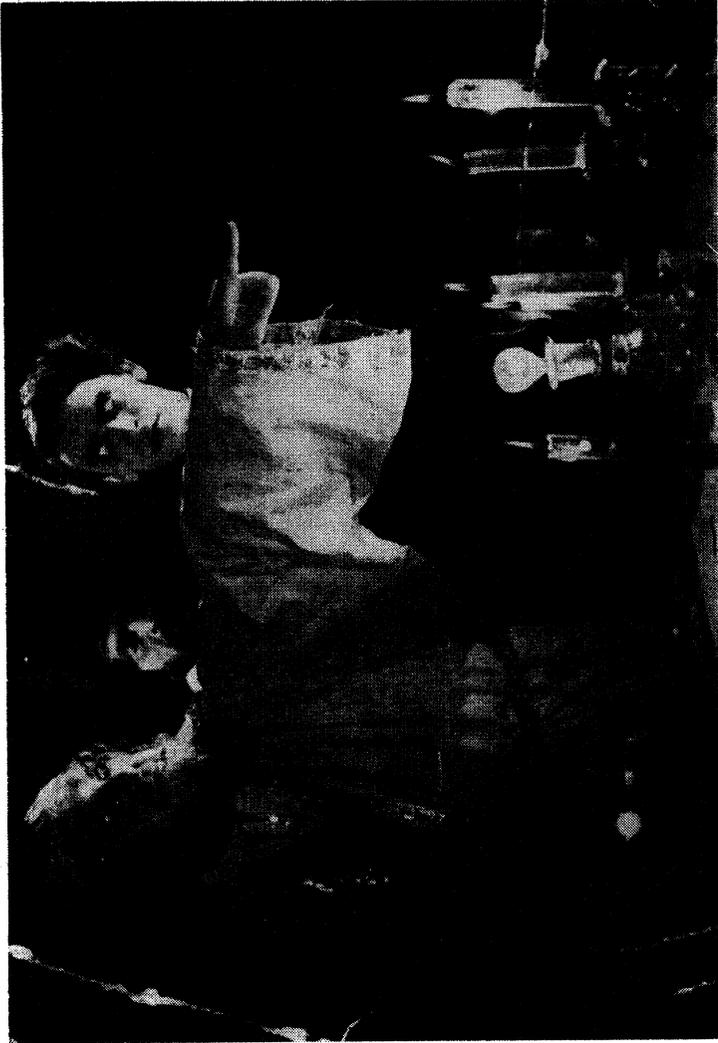
איר האָב איבערגעלעבט אַ רעזידיוו פון די ערשטע וואַכן אין סוואָב־רינס שול אויף יאַנאַווס לעקציעס. איר פּלעגן בייסן די ליפּן, ווישן די אויגן אין שטילע ווינקלען פון אַטעליע... ביי יעדער סצענע פּלעגט ער זיך באַפּן פּאַרן קאַפּ, שפּייען מיט שוים אויף זיינע עקל־אַפּמע, פּליישיק־תּאוּהדיקע ליפּן און שרייען, אַז אויב מען וועט אים פון מיר נישט באַפּרייען, וועט ער ברעכן דעם אָפּמאַך...

וואָס זאָל איר דאָ זאָגן וועגן זיך? קורץ און קלאָר: מי און אַ פּאַרשטויסענער, מיכאַלישקער אונטער־שמש! דער זעלביקער סוביעקט, וואָס האָט מיט 17 יאָר צוריק אין אַדעס נישט געהאַט מוט צו פּאַרמיידיקן זיין לעבן בעתן פּאַנגראָם...

אָבער דאָ האָט עפעס אין מיר זיך געצאַפּלט אַ פינטל. וואָס אַנרופן, אַנטאַפּן האָב איר נישט געקאַנט, אָבער עס האָט אין מיר געלויכטן: „וואַרט! האַלט אויס! די אפּלה וועט זיך ענג־ריקן! עס וועט, עס מוז אַרויסקוקן פון די בליענע כּמאַרעס דיין זון!“ און ס'איז געשען!

די עצם סצענע איז אין מאָנוסקריפט אַרײַנגעשטעלט געװאָרן לױט
מיין פאַרשלאַג: דער אַלטער רב איז אײַנגעבראַכט... יאָרן זענען אַװעק זײַנט
זײַן בן־יחיד האָט פאַרלאָזט די הײם. ער איז געװאָרן אַ באַרומטער שױם־
שפּילער... אַ ליבלינג פּון קיסר, ירום הוד... זענען אים דערט די װעלט.
דער אַלטער זיצט שפּעט נאָך האַלבער נאַכט אין זײַן תּדר מױהד... קוקט
פאַר זײַד, און אַ האַרצערײַסנדיקע בעקשאַפט שטעקט אין זײַנע אױגן... און
מײַטאַמאַל דערמאַנט ער זײַד: מיט יאָרן צוריק האָט אים אַ שנאָרער גע־
בראַכט עפּעס אַ ביכל, אַ טרוי־פּסול, און געהײסן לײענען, כדי צו באַ־
גױיפּן װאַס פאַר אַ גרויסע מענטשלעכע און "דײַשע" עו ב ד ה
עס טוט זײַן בן־יחיד... דעמלט האָט ער נישט געװאַלט הערן און װיסן דער־
פּון און דאָס ביכל אַ שלײדער געטאַן אױף דער ערד און פאַררוקט מיטן
פּוס אונטערן ספרים־שראַנג... אַצינד שטױסט אים זײַן בעקשאַפט אַרײַג
צוקוקן אין טרוי־פּסול. ער שאַרט אַרויס דאָס ביכל מיטן פּוס פּון אונט־
טערן טראַנק, הײבט עס אױף מיט ציטערנדיקע הענט, פּלאָזט אַראָפּ דעם
שטױב פּון די טאַװלען... אַ געדיכטער רויד פאַרשמעלט אים די אױגן...
ער זעצט זײַד צום טיש, עפנט דעם טאַװל: „וױל אַם שׂע ק ם
פּײַר, לײַד, הײַד, דײַד...“ ער הײבט אָן לײענען, זײַן האַרץ קוועלט,
ער איז מלאַ התפעלות, ער דערזעט אַ נײע װעלט, ער דערפּילט זײַן קינד...
אַ שטראַל פּון אַנטפּלעקונג לױכט אױף זײַן פּנים... „אל תּשליכנו לעת
זקנה“ — שעפּטשען זײַנע לײפּן. תּורה? נבױאים? כתּובים? די אַלטע
קרושות בלײען אין די־קװײטן פּון דער װעלט, װאַס ער האָט פאַרשאַלטן,
און זײַן בן־יחיד דינט איר בכל לבבו ובכל נפּשו...
דער אַלטער מײַסט די דפּים פּון טרוי־פּסול. זײַנע ציטערנדיקע פּינג־
נער קערן דאָס ביכל אַהער און אַהין, און —
שטראַמען טרערן פּלײצן איבער זײַן צעשמראַלטן פּנים: פּרייד, גליק,
התּרוממות...

און מײַטאַמאַל דערהער איך אין טראַנס פּון מיין צעשפּילטן גײסט:
— מײַדע װױס קײ! לײבער, לײבער מאַרעװסקי! קינדער!
קאַמט אַלע הער! שאַאום אַזױן אָן: װאַס פּיר אײַנער דאָס איסט!
איך בין אַרויס פּון מײַן טראַנס, האַב אַנגעקוקט מײַן געכטיקן צורר
און גענומען װישן דעם רבס טרערן פּון מײַנע אױגן...
װאַס פּון יענעם טאַג אָן איז אַרום מיר געװאָרן פאַר אַ שטײמונג און
װאַס פאַר אַ באַצױנג צו מיר מצד קלענסטן בױ גרעסטן — דאָס װעל
איך דאָ נישט שילדערן. אַנדערש װי אין סופּערלאַמױון פּלעגט קײנער

“מבט מקרוב על המכונה, המכונה 'מכונה' (צילום: 1928)

גישת רעדן וועגן יעדער אויפנאָמע. און איינמאָל האָט ערנסט דויטש — דער באַרימטער שוישפּילער, וואָס האָט געשפּילט מיין זון — מיר גע- מאַלדן: „די נעכטיקע סצענע, וועלכע מיר האָבן אינאַונט דורכגעקוקט, קאָן לויט אַלגעמיינער מיינונג פאַרגליכן ווערן גאָר מיט מיקעל אַנג- זשעלאַס: „מאָזע“ אין יעדער איינצל הייט!“

— זי מאַכן מיט אירער לייסטונג אייגע איבערראַשונג, די זי צו דען העכסטען שטופן דער אַנערקענונג, די איינעם שאַווישפּילער יע בעקאַנט געוואָרן זינט, פּירט...

דער דערפאַלג פון פילם אין דער גאַנצער וועלט איז געווען אַזא, אַז איר וואָלט געקאַנט פאַרשרייבן גאַנצע בלעטער וועגן דעם, ווי אַזוי איר האָב מיר אויף דעם אָנגעשטויסן אין אַכט יאָר אַרום אין סאַראַטאָווער גובערניע... אין וואַרשע איז דער פילם („דאָס אַלטע געזעץ“ האָט מען אין פּוילן באַטיטלט: „צוויי וועלטן“), כדי צוליב רעקלאַמע צו וואַרפן אַן אַספעקט אויפן „דיבוק“ מיטן „רבין“. געגאַנגען וואָבנלאַנג אין איינעם פון די דעמלטיקע בעסטע קינאָ-זאַלן: „פּאַל אַס“ אויף כמיעלנע ראַג „נאַווי-שוויאַט“.

די פרעמיערע אין בערלין איז פאַרגעקומען אין איינעם פון די שענס- מע געביידעס אויף קורפּירסמנדאַס („מאַצאַרט-בינע“, אויב מיין זכרון פאַרפירט מיר גישט) ביי פייערלעכע אומשטענדן: די אייננאַמע איז גע- גאַנגען צום וויל פון אַן אָנגעזעענער ווילטעטיקער אינסטיטוציע, און איז טעאַטער איז געקומען אין פולן צוזאַמענשטעל די רעגירונג.

מיין דערפאַלג איז געווען אומבאַשרייבלעך: די פרויען-הויפּטראַל האָט געשפּילט די צו יענער צייט גרעסטע דייטשע פילם-סטאַרין יע גע- גי יפּאַר טען, און איר עולם האָט דעם אומבאַקאַנטן אַקטיאָר אויפ- גענומען מיטן גאַנצן „מאַראַראַם“ פון דערפאַלג לויט דער מאַס און אויפן, וואָס האָט געגילט לגבי די גרעסטע פיגורן פון עקראַן. די צייטונגען האָבן געשריבן סופּערלאַטיזן...

עס איז געווען אַ גליקלעכער אָנהייב פון אַ גרויסער זיכערער פילם- קאַריערע.

אַבער —

אונדזער בעל-דבר — דער „העלד“ פון אונדזרע בענדער — איז אויך אין דעם פאַל געבליבן טריי זיין טבע פון „לא-יוצלה דיקייט“: אַנג- שטאַט צו זיצן אויפן אַרמ אין בערלין און געניסן די פירות פון אין

מרערן דערפארערטן דערפאלג, אַנשטאַט „שמירן דאָס אייזן ווי לאַנג עס
איז הייס“ — לויט דער קלוגער עצה פון אַלטן רוסישן פּאַלקסווערטל —
איז ער פאַר דער פרעמיערע אַוועקגעפאַרן קיין ווילנע.

* *
*

צום קאַפיטל, וואָס מיר האַלטן ביים פאַרענדיקן, געהערן עטלעכע
וואַכן, וואָס זענען באַצייכנט מיט מיין באַקאַנטשאַפט, דערנענטערונג און
פריינדשאַפט — מיט בעל מחשבות.

אַנגעהויבן האָט זיך עס אין „ראַמאַזגישין קאָפּע“.
„ראַמאַזישישעס קאָפּע“ איז געווען אַ גרויס קאָפּעהויז אין באַלעכטסין
פונקט פון קורפירסטנדאָס, אויפן פּלאַץ קעגן דער „מאַריע־טערעזע־קירע־
כע“, צוויי מינוט גאַנג פון „באַנהאָף צאָאָ“. צו נעבן דעם היינטיקן
לייענער אַ גענוי בילד וועגן דעם „ראַמאַזישין“ (ווי מען האָט עס קורץ
גערופֿן), איז גענוג צו זאָגן, אַז דאָרטן איז צו יענער צייט — אין די
יאָרן 1921—1924 — געווען אַ „נאַמבערג־טיש“: אזוי האָט מען אָנגע־
רופֿן האָס ווינקל, וווּ עס פּלעגן זיך האַלטן צוזאַמען די פּילצאַליקע באַזוג־
כער — „שטאַמגעסע“ — פון שטענדיק איבערפּולטן קאָפּ־
פּעהויז, וואָס זענען אָנגעפאַרן פון פּוילן... כמעט אַלע אָן אויסנאַם לייט
פון פּערער־פאַך מיט אַ גאָר קליינער צאָל מאַלער, אַדוואָקאַטן און אַנג־
דערע, „פרייע פּראָפּעסיעס“ — אויך פון ראַטנפאַרבראַנד. דער ראש
המדרבים איז געווען — הערשדורדנאַמבערג, וועלכן
די פּאַזיציע פון „לידער“ איז געווען צום האַרצן און אויף וועלכער ער
האַט געהאַט אַלע רעכט — סיי אַלס אָנערקענטע „צווייטע פיגור נאָך
פּרעז“, סיי אַלס אָן ספק גלענצנדיקער שרייבער.

אַבער גענוי זיך פאַרנעמען מיט דער טעמע איז להלוטין גייט
אין מיינע אינטערעסן, און, הגם איד האָב געהערט צו דעם קרייז „דע
פּאַקטאָ און דע־יורע“, בין איך גישט געווען דורכגעדרונגען מיט גענונג־
דיקע געפילן פון גייסטיקער שייכות צו אים... מיט
נאַמבערג האָבן זיך ביי מיר פון די ערשטע וואַכן אין וואַרשע איינגע־
שמעלט גאָר קילע באַצוינגען. איד האָב שוין דערציילט, אַז ער האָט זיך,
אַלס סיי־דעפּוטאַט מטריח געווען צו באַפרייען מיין פּרוי פון אַרעסט
אין „פּאַוואָזקאָ“, מיר פּלעגן זיך שפּעטער פריינדלעך באַגרייסן, אַבער

ווייטער איז עס צווישן אונדז נישט גענאנגען... קיין איין שורה וועגן מיינע פאָרשטעלונגען ביי די „ווילנער“ האָט ער נישט אָנגעשריבן און קיין קאָמפּאָזיט מיט אים האָב איך נישט געהאַט. דאָס, וואָס מיר האָט צוגע-שמירט צום נאָמען און געשטאַלט „י. ל. פ. ר. ז.“ אויפן סמך פון דעם, וואָס איך האָב געהערט פון אַנ-סקין, פון אַלמער קאַציונען און דער עיקר די שעהן, וואָס איך האָב פאַרבראַכט ביי העלענע פּרין — דאָס אַלץ איז געווען „מיינליווייט“ פון די איינדרוקן, וואָס איך האָב אַרויסגעטראָגן, אָבסערווירנדיק, פּרצעס „מקורבים“, די אַלע „צווייטע פיגורן נאָך אים“... ביז איך איז „ראַמאַנישן“ ביים „נאַמבערג-טיש“ געווען כמו א „פּרעמדער מחותן“, אָבער אַ שייכות דאָך געהאַט.

און איינמאָל דעהער איך, אַז מען קלייבט זיך איינאַרדענען אַ באַנ-קעט לכּבוֹד בעל משה ש ב ו ת ז... און פאַרקומען וועט עס מאַ-קע — ביים „נאַמבערג-טיש“.

דער טאַטע-מייסטער — „שר המשקה“ — איז געווען לאַצקו-בערמאַן. מיט אים האָב איך מיר דעמלט באַקענט... ער איז בלי ספק געווען אַן אינטערעסאַנטע געשטאַלט, אַ גלענצענדיקער זשורנאַ-ליסט, אַ מענטש מיט אַ סך וויסן, אָבער אַן אַ רוקנביין: קאָמפּראָמיס מיט אַלץ, וואָס האָט געכטן געקאַנט זיין אַן אָביעקט פון שאַרפּסטער אַטאַקע... דער אָונט איז מיר פאַרבליבן אין זכרון אויף שמענדיק אַראַנט אַ סיוהפּריו מצד דעם „חתן היובל“. נאָך דער גאַנצער פייערונג, ווען אַלע זענען אַרויס אויפן גאַס, און מען האָט זיך שוין ביים קאַרגן ליכט פון מאַרגן-דעמערונג געלאָזט גיין אין דער ריכטונג פון באַנהאַף צאָץ — „אויף אַ קופּל ביר“, נעמט מיר בעל מחשבות אומגעריכט אונטערן אַרעם, שפאַרט זיך שטאַרק אָן און זאָגט מיר:

— לאַמיר זיי אַלעמען לאָזן פאַרויס און מיר וועלן נאָכגיין לאַנגזאַם, און דאָס, וואָס איך האָב פון אים אויסגעהערט פאַר די 10 — 15 מינוט גאַנג, איז געווען פאַר מיר אַן אויסדרוק פון זיין חכמה, טיפּקייט און שאַרפּזין און האָט מיר באַצויבערט...

— איר פאַרשטייט, מאַרעווסקי... איר וועט אָן ספק פאַרשטיין: אַז איך הער מיר צו צו דעם, וואָס און ווי אַזוי עס רעדן און פּרעדיקן אונדזערע בחירי הדור; אַז איך קוק זיך צו צו זייערע מעשים, אויפּפירונג, באַציונגען צו זיך, צו אַנדערע, צו זייערע מעשים בכל יום, — ווערט מיר קאַלעמוטגע... זיי קענען שאַפּענהאוערן און דעקאָרטן און דיך-ראַ; זיי האָבן פאַרגעסן און פאַרשאַלטן דאָס שמעטל, אָבער זיי שמעקן

אין שטעמל ווי דער פוקס מיט זיין עק אין פארפרוירענעם ברונעם... זיי שאַפן קולטור, זיי רייסן איין וועלטן צוליב קולטור און זענען ווייט פון קולטור ווי פון אויסגעשטערנטן הימל... און די סיבה דערפון איז דאָס, וואָס זיי האָבן זיך נישט אויף איין שעה אָפגעריסן, נישט אויף איין קילאָמעטער דערווייטערט פון זייער סביבה און אָפגעטונקט זיך אין אַ פּרעמיע סביבה. די מאַס פון קולטור, מאַרעווסקי, איז — די סטאַנץ! די דיסטאַנץ, וועלכע אַ מענטש האָט דורכגעלעבט און איינגעזאַפט אין זיינע אָדערן. זייענדיק דערווייטערט פון זיין סביבה און האָבנדיק דורך דער דיסטאַנץ דורכגעטראָגן און נישט צעשטערט די ווערטן און אייגנשאַפטן פון זיין סביבה — אַ סטאַנץ איז צוויי צוויי צוויי צוויי און פּערזענלעכע און פּערזענלעכע קולטור! און זיי אַלע, אונדזערע ליבע, ווילע, באַגאַבטע, ערוּדירטע און פאַרדינסטפולע קולטור-טרעגער זענען מיט מאַרקס, מיט ענגעלס, מיטן "הכל, בכל, מכל, כל" פון זייער ערוּדירטע און אויפגעווען און דערגרייכונגען — קלויגשאַפט, די קעגנטייל, וואָס וועלן די מאַסן פון אָפגעשטאַנענדיק נישט אַרויסשלעפּן, ווייל זיי זענען אַליין, אָפגעשטאַנענדיק. עס איז אַ ביטערע און פינצטערע כמאַרע אויף אונדזער האַרצאָנט! וווּ נעמט מען — די סטאַנץ? ווי אַזוי שאַפט מען — די סטאַנץ?

* *
*

אין לויף פון מיינע דאָזיקע דפּים, קאָפיטלען און בעדער האָב איך שוין נישט איין מאָל אַרויסגעזאָגט דעם געדאַנק, אַז קולטור דער-ווערנט אַ מענטש פון דער הויפטשאַפט, זיצנדיק אין דאָרף; אַ דאָרפס-מענטש — אין דער רעזידענץ; אַ כינעזער אין פאַריז; אַ געאַפּאָליטאַ-נער אין פעקין; אַ רוימער אין מאַסקווע; אַ קישווער אין משיקאָגאָ. בעל מחשבות, אַנטוויקלענדיק יענעם באַגיגען זיין געדאַנק וועגן די-סטאַנץ, וואָס האָט זיך באַוווּזן אַזוי גענאַל ווי פשוט, האָט פאַר מיר אַנטפלעקט אַ סוד, וואָס האָט קלאָר געמאַכט אַ סך ביז דאָן פאַרנעפלעטע בונקטן פון מיינע איבערלעבונגען... און מיין לעצטער דערהאַלט, מיין שעה-פּערישע דערהויבונג אין אַקאַרשט פאַרענדיקטן ופּילם איז געווען אַן אילוג-סטראַציע פון דער דיסטאַנץ, דורך וועלכער מיר האָבן געפירט די פאַקטן פון מיין, „אַהין און צוריק“ וועג.

איד האָב זיך מיט בעל מחשבותן געמראָפן נאָך עטלעכע מאָל. ער
האַט געוווינט אין אַ סאַנאַטאָריום אַ שעה פון בערלין (,מעטלאָוו" —
שיינט מיר). איד זען ביז היינט דעם שמייכל פון נחת-רוח אויף זיינע בלייב-
נע ליפן, דעם אויסדרוק פון אומטרייסטבאַרן קומער אין זיינע פּרעכטיקע
סאַמעטענע אויגן. ער איז שוין געווען אין לעצטן סאַטאָריום פון זיין שלעכט-
טער מחלה און האָט געוואוסט, אַז זיינע מעג זענען געציילטע...
און — וועלכע העלזעשוודיקע אמתן האָב איד אויסגעהערט פון זיינע,
זיי מיט דעם שאָטן פון טויט שוין באַדעקטע, ליפן! צו וועלכע הייבן האָט
דערגרייכט זיין לייטערער שכל!
רעדנדיק וועגן בינע-קונסט, האָט ער מיטאַמאָל מיר אַ זאָג געמאָן:
— אייער „עזריאלקע“, מאָרעווסקי, איז אַ ווערטפולע דערשיינונג,
ווייל אויף יעדן שריט דערמאָנט ער דאָלמאַטאַוו: איד האָב, קוקנדיק,
געפילט, נחמקע און „אַלעקסאַנדרינסקי“=טעאַמער...
איד בין געבליבן ווי געפּלעפט: ווען האָט ער מיר געקאָנט זען אין
„עזריאלקען“? לאָזט זיך אויס: אין „אַוונט פון יידישן וואָרט און ליד“,
וואָס איד האָב פאַרן אָנהייב פילט איינגעאַרדנט אין בלייטנער-זאַל!
— עס איז געווען אַ גרויסע פּרייז צו דערהערן אין קאַנצערט
א ה ר ו ן'ס פּייל, ג ר אַ ס כ אַ ר ט ס פּאַרפּראַנג און אייד... אַ סך
ווייטיקן אין האַרצן זענען דעם אָוונט געלינדערט געוואָרן.
איד האָב מיר פון אים געשיידט, בין אַוועקגעפאַרן קיין ווילנע. אין
קורצן געשריבן פאַרן „ט אַ ג“ אַ געקראָלאַנג וועגן אים; דער הויפט-
טאַטיוו איז געווען: „ד י ס ט אַ ג י“...

ז ע ק ס ט ע ר ק א ש י ט ל

אומבאהאלפנקיים

ענדגילטיק האָב איד מיט בערלין זיך צעשיידט ערשט אין דרײַ יאָר אַרום, און די יאָרן 1923—1926 זענען אויסגעפילט מיט פאַקטן פון לעבן און שאַפן, וואָס האָבן אײַנגעלעד אַוועקגעשטעלט מושן „קאַפּ אַראָפּ“ מיין בײַזאַיצטיקן קיום.

עס איז פונקט אַזוי שווער גענוי אָנצווווייזן און צו דערזען סימפּאַק מען פון סוף אין אָפּגעלעכטע עטאַפּן און סימנים פון אַ נײַ בײַזאַיצטיקן אַנוואַקסנדיקע, ווי אין כעמישע פּראָצעסן איז שווער צו דערזען בײַם ערשטן בליק די ענדערונג פון אַ סובסטאַנץ, ווען זי הײבט אָן קריגן אַן אַנדער צוזאַמענשטעל...!

דערצײלנדיק וועגן די געשעענישן פון די 4 יאָר, וועלן מיר זיך אָפּט מוזן אומקערן צוריק, פאַרשנדיק פּראָצעסן, וואָס האָבן געהאַט זײערע וואַרצלען אין די פּרײערדיקע יאָרן און געלאָזן בליטן און קוויטן אין די שפּעטערדיקע.

די יאָרן 23 און 24 האָבן מיר געבראַכט רײכע פירות אין געשטאַלט פון צוויי פּילמען, וועלכע האָבן מיין נאָמען געמאַכט באַקאַנט אין דער וועלט — ווייט איבער די ראַמען פון יידישן טעאַטער=עולם.

נאָך דעם ווי דער פּילם „דאָס אַלטע געזעץ“ האָט זיך באַוווּזן אויפן ענגלישן עקראַן, האָב איד באַקומען אַ בריוו פון בירמינגעם, אין וועלכן די עלטסטע און באַרימטסטע פירמע פון פּילמען=פאַרשפּרייטונג אין גרויסבריטאַניע לייגט מיר פאַר צו שליסן אַן אָפּמאַך וועגן אַלע פּילמען, וואָס איד וועל שפּילן, די פירמע זאָל האָבן אויף זיי דאָס אויסשליסלעכע רעכט.

צוליבן גרויסבריטישן מאַרק פלעגן פּראָדוצירן פירמעס ספּעציעל אַנזאַשירן פון ענגלאַנד אַקטיאָרן. דער בריוו פון בירמינגעם האָט דעם ענג

לישן מאַרק מיר צוגעטראָגן אויף אַ טאַץ. אין אַ יאָר אַרום האָב איך זיך דערוואַסט, אַז אין מיין צווייטן פילם אין געווען אַנגאַזשירט אַן ענג-לענדער (ניי געלבער רי), וואָס זיין פּערזענלעכער סעקרעטאַר איז געווען דער בוכהאַלטער אין „אופאַ“, וועלכע איז ברייט באַקאַנט מיין בריוו פון בירמינגעם איבערגעגעבן איז האַנט, און ער האָט אים דער פירמע אפילו נישט באַוווּזן, כדי דער ענגלענדער זאָל קאָנען באַקומען די געשוואַלענע געהאַלט — צוליבן ענגלישן מאַרק...

(איך האָב נישט באַקומען קיין פּינפּטל האַנדאַראַר פון ניו-יער בעררי... אפשר אַ צענטל...).

נאָכן ערשטן פילם בין איך געפאָרן קיין ווילגע, ווייל איך האָב גע-האַט באַקומען פון אַמעריקע אַ פאַרשלאַג צו קומען אויף גאַסטרעאָלן. דער פאַרשלאַג האָט מיר געמאַכט מיישע פּישוואַן, וועלכער האָט מיר מיט אַ יאָר פריער גערופן קומען צו אים קיין רומעניע. דאָס מאַל האָב איך זיין פאַרשלאַג געהאַט אָנגענומען און זיך געקליבן עבר לים...

אַבער משה קאַרפּינאָוויטש האָט אָנגעהויבן פּענהן, אַז איך פאַר-אפילו נישט דערפאַזן דעם געדאַנק צו פאַרלאָזן פּוילן, נישט האַבנדיק זיך פּייערלעך אָפּגעזענגט מיטן עולם...

אויף מיין באַמערקונג, אַז נאָכן איבעררייסן מיט דער „ווילגער פּרו-פע“ האַלט איך מיין עצם שייכות צום יידישן טעאַטער פאַר אַן אָפּגעלעבט קאַפיטל פון מיין לעבנסבוך, האָט ער מיר אָנגעקוקט מיט ביטערן פאַרוורף...

— מען איז געווינט צו אייערע אָפּטע, זייט מיר מוחל, און מ-געלופערטע אַרויסזאָגונגען וועגן פּראַקטישע ענינים. אָבער דאָס מאַל איז עס דאָך אַ באַליידיקונג פאַר דעם עולם, פאַר דער גאַנצער יידישער סביבה... מיט וואָס האָט ווילגע פאַרדינט ביי אײך אַזאַ גרינג-שעצונג? ס'מיינט איר וועט אַוועקפאַרן עבר לים און נישט געזעגענען זיך מיטן עולם, בעת אַלע ווייסן, אַז איר זענט דאָ?

איך מוז זאָגן, אַז איך האָב זיך פאַקע דערפילט מעשה „נאַר און בעל-עוולאָה“...

— אין וואָס זאָל איך אויפטרעטן? ווו געמט מען אַן אַנסאַמבל?
— אָט אַזוי רעדט, וועט איר הערן אַ קלאַרע תשובה. אויפטרעטן וועט איר אין „די בוק“!

אָבער פון דעם האָב איד זיך קאַמענאַריש אָפגעוואָגט. דעם „דיבוק“ האָט מען דעמלט צעפויקט אויף אַלע יאַרדום. דאָס שטיק איז געווען אויסגעדראָגן און אָפגעשלאָגן ווי אַ „הושענא“ צו שמיני-עצרת... — איד וועל נישט שטיצן מיין אָפשייד-אַונט אויפן „שלאַגער“, וואָס איז געוואָרן די גאַנצאַרסטע סחורה געבן „מלכה-סאַלדאַט“ און „פינמעלע יוד“.

— ווידער אַ ווילדע און גרונטלאָזע פרעטעמוזע! — זאָגט קאַרפינאַ-וויטש — און אויפטרעטן אין „עזריאלקען“ זענט איר מ ח ו י ב, אויב איר האָט באַצוינג צו די ווערטן פון יידישער קונסט און צו די צירונגען פון יידישן טעאַטער-עולם.

— אויב איד וועל זיך איבערצייגן, אַז דער עולם איז געקומען זיך געזענענען מיט מיר, נישט צוליבן „שלאַגער“, דאַן וועלן מיר רעדן וועגן „דיבוק“...

— וועט מען שבת אַ שפיל טאָן „קיו“... — האָט מען „אַ שפיל געטאָן“, „קיו“ — 23 פאַרשמעלונגען ביי פולע הייזער...

דאָס איז געווען דער ערשטער פאַל נאָך די דריי יאָר, ווען איד האָב זיך געקאָנט איבערצייגן, אַז דער באָרן פאַר יידישער קונסט איז מסוגל אויפצוגעמען זוימען יפון פאַרשידנאַרטיקע פּיירות, אַז נישט גראָד עקוואַ-טיק און ווילגאַרער ש ט י י ג ע ר האַרף האָבן אונדזער טעאַטער-קאָנ-טיגענט.

די ראַץ פון „קיו“ איז בכלל געווען מיין סצענישער נחת-רוח און אַקטיאָרישע דערהויבונג. אָבער יענע פאַר וואָסן אין ווילנע האָבן מיר ממש ווי אויפגעהויבן פון יאויש און רעזיגנאַציע, וועגן וועלכע איד האָב אויבן נאָך מיין קרויזים אין ווין שוין דערצייילט.

נאָך „קיו“ האָבן מיר געשפילט דעם „דיבוק“, „יעקל דעם שמיר“ (שיינמ מיר), און צום אָפשיידם-בענעפּים — „די שמאַטעס“.

וועגן אַט דעם בענעפּים זענען אַרומגעגאַנגען אַנעקדאָטן, ווי אַזוי קאַרפינאַוויטש האָט זיך מיט מיר אָפגערעכנט. כמו איד זאָל האָבן גע-פאַרערט... 90 פּראָצענט פון דער איינגאַמע. ער איז „מסכים געווען“ און איד האָב אויף דער האַנט באַקומען ווי נ י ק ע ר ווי י ע ד ע ר אַנדער אָונט, ווייל די מוזיקאַנטן און די ביגע-אַרבעטער האָב איד כלומרשט געהאַלטן פאַר גויטיק יענעם אָונט אויסצוצאָלן אַ דאָפּלטן גע-האַלט... דאָס זענען אַלץ וויצן! דער אמת איז, אַז קאַרפינאַוויטש האָט

מיר געמאָלדן, אַז, הױט דער בענעפּים איז אַנאַנסירט אויף שבת, און זױ-
טיק וועט זײַן דער „אָ פּ שײ דײַספּעקטאַקל, און דאָס קאָן אַראָפּרײַסן
אַ טײל פּון דער שבתדיקער אײַנגאַמע, לײַנט ער מײַד פּאַר צו באַקומען
50 פּראָצענט פּאַרן בענעפּים פּון גרעסערן „סכאַר“. אויסגעלאָזן
האַט זײַר, אַז בײַדע אָונטן זענען געווען אויספּאַרקױפּט.

צוליב דעם, וואָס די גאַסטרױלן אין ווילגע האָבן אַנשטאַט 10 מעג
זײַד פּאַרצױגן אויף 5 וואָכן, איז מײַן נסיעה עבר לײַם במל געוואָרן.
דער אַקטױו פּון יענער נסיעה קײן ווילגע איז אָבער געווען אַזױ
גרויס, אַז בײַז הײַנט ווערט מײַן האַרץ אַנגעקוואַלן, ווען אײַד דערמאַן
זענע מעג.

קודם: די פּאַרטנערן! יענע וואָכן האָבן אײַד דערקענט — קומנערן,
סטרוגאַטשן (וועלכן כּ׳האַב געהאַט געזען מײַט 2 יאָר צוריק אין „חנ׳ען“
און אַרויסגעטראָגן דעם אײַנדרוק, אַז ער איז אַן אויפּריכטיקער, וואַרע-
מער אַקטױאַר, אָבער אײַצט אין ווילגע האָט ער זײַך באַווײַזן אין פּאַרשידנע
אַרטיקע געשטאַלטן), שרױפּטוועצערן... אַ גרויס געווינס איז געווען לײַט-
זױנאַ! די אַטמאָספּער אויף די פּראָכן האָט מײַד דערמאַנט די בעסטע מעג
בײַ די „ווילנער“. אין פּרויען-פּערסאָנאַל האָבן געפירט די ערשטע פּיגורן
פּראָגיע ווײַטער און צױוײַ פּון אַמאַטאָרן-קרייז: שרה מױזאַס און לאַה
פּאַמעראַנין.

אײַד האָבן פּאַרשריבן אַ קאַפּיטל פּון גוטן טעאַמער.
אָבער קײן „הײַם“ איז עס נישט געווען און, משמעות, נישט
געקאַנט זײַן — אײַד האָבן מײַד אומגעקערט קײן בערלין פּאַרצוועצן מײַן
אַזױ גליקלעך אַנגעהױבענע קאַרײַערע פּון פּילם-אַקטױאַר...

* *
*

האַבן דען געקאַנט געמאַלט זײַן בעסערע באַדינגונגען ווי די, וואָס
אײַד האָבן געהאַט, כּדײַ צו קריגן אַן אַנגאַזשעמענט און גײן ווײַטער פּון
שטופּע צו שטופּע?

אַ נאַראַנטורמער אַפּנעם אין ענגלאַנד, אַ צענדליק לױב-געזאַנגען
אין צײַטונגען פּון גאַנץ אײַראָפּע, אַן אַפּקלאַנג וועגן אײַבערגעפּאַקטע הײַ-
זער אומעטום און מײַן נאַמען אויף די לײַפּן פּון אַלע פּילם-דירעקטאָרן!
פּון וואַרשע זענען געקומען און האָבן מײַד אויפּגעזוכט צױוײַ פּון די לײַט.

זיי האָבן פֿאַנגע טעג נישט געוואָלט זיך מיט מיר צעשיידן און פֿאַרגעלייגט „פּוּגל־מילד“.

און איד האָב אויפן צווייטן אָנגאַזשעמענט געוואָרט אַ זעקס חדשים און האָב אים באַקומען גאַנץ צופֿעליק אַדאַנק דעם, וואָס איד האָב פֿסח ביים צווייטן סדר געמאַכט קידוש...

קורץ, קלאָר און שאַרף: אַ רונדער אידיאָט אין הלכות פֿראַקטישן לעבן; מאַכט נישט קיינמאַל דעם גוויטיקן שריט; שליסט נישט קיינמאַל די גוויטיקע באַקאַנטשאַפט; זאָגט נישט איבערגעזי דאָס גוויטיקע וואָרט! אויף מאַרגן נאָך מיין אָנקומען קיין בערלין בין איד אַוועק אין ביראָ פֿון מיין דירעקציע. דאָרטן זענען צופֿעליק געווען צוויי מיטאַרבעטער פֿון פּילם, ווייל די עצם דירעקציע איז שוין געווען ליקווידירט. דער פּילם איז שוין געווען אילוסטרירט אויף אַ ריי פֿון די בעסטע עקראַנען אין גאַנץ בערלין און איז איצט גענאַנגען אויף די קרעסן.

גענוי שילדערן, ווי אַזוי די לייט פֿון דער געוועזענער דירעקציע האָבן מיך אויפגענומען קאָן איד נישט. איד וויל דאָ נאָך באַמערקן, אַז דורכ־שינטלעכע פֿאַכלייט פֿון טעאַטער — און נאָך מער, פֿון דער פּילם־בראַנע־זשע — האָבן אַ באַזונדערן אופֿן און נוסח צו רעדן מיט גדולים, מפורס־מים, יחסנים, אַלגעמיינ־אַגערקענטע „גרויסמייסטער“. עפעס כמו נישט אָט די געגעבענע „פּרוּיצן“, „וויללויס“, „אַטמאָס“ און „היינריכס“ וואָלטן דאָ געלאָזט הערן זייער שטים און וואָרט, גייערט ווי דער גאַנצער ערד־קיילעך וואָלט דורך זיי גערעדט צום סוביעקט, וואָס מיט אים אין זייער פֿאַרשטעלונג איז „פּול די וועלט“.

— איין בעער איזט מיט דער אוראאופֿירונג „דעם אַלטן געזעצעס“ אין דער פּילם־אינדוסטרי ענטשמאַנדען, הער מאַרעווסקי! עם איזט קלאָר געוואָרדען וואָרום זי זאָ אַפֿט דען נאַמען „רוּדאָלף שילדקראַוט“ פֿיר די ראַלע גענאַנט האַבן. אַבער זי האָבן די שטרענגסטע ערוואַרטונגען איבער־שטיגן! איר ערפֿאַנג איז זייט פּילן יאָרן ביישפּיללאָז! דיעס איזט אַללגע־מיין אַבערקענט. — אָהנע ווידערשפרוד. זיי זאָלן יעצט אירע קאַחטע ניכט פֿערפֿאַסן אונד אירע ווערטע אונד פּלאַץ ריכטיג שאַנען.

איד האָב געזאָגט, אַז איד וועל אַנגאַנסירן אין צייטונג, אַז איד האָב מיך צוריקגעקערט, און דערהערט:

— גאַטט בעוואַהרע זי! גראַעסע דיעזער אַרט דירפן זאָ וואָס ניכט מאַכן! מאַן ווירד זי אָהנע דעם שאַן פינדן!!

די וואָכן און חדשים פֿון דעצעמבער 23 ביז אַפּריל 24 זענען דאָס

בימערסטע, ש ר ע ק ל ע כ ס ט ע, וואָס איד האָב איבערגעלעבט אין צווייטאַנד פון מיין פראַקטישער אומבאַהאַלפֿנקייט.

האַלטן אין האַנט דעם שליסל צו דערוואָרבענער וו ע ל ס = ק אַ = ר י ע ר ע, דעם אבן-טוב פון אַנערקענונג, האָבן דערגרייכט צום סאַמע ב אַ ר ג = ש פ י ז, און מיט יעדן טאַג און שעה קוקן ווי אַלץ פאַר-שווינדט, פון בריליאַנט ווערט אַ... גלעזל; פון באַרג-שפיץ אַ פאַראַיאַ-דיקער שניי...

גו... און — וואָס זאָל איד טאָן?

צוויי קורצע עפיוואָדן:

איד לייען איבער, אַז פון אַמעריקע האָט זיך אומגעקערט — מאַקס ד " ג ה א ר ד ט... ער ווינט אין „אַ ד ל אַ ו = ה אַ ט ע ל" ... גע-דענקענדיק זיין באַציונג צו מיר מיט קנאַפע אַנדערטהאַלבן יאָר צוריק אין ווין, באַשלים איד אַפצושטאַמן אים אַ וויזט. אַרום 4 דעם זייער קום איד אין גרויסאַרטיקן פאַלאַץ-האַטעל אונטער-דען-לינדען, האַרט געבן „בראַנדענבורגער טויער“. מען זאָגט מיר דעם גומער. איד קום אַרויף און דערהער: „הער פראַפּעסאָר שלעפּט“. לאַז איד איבער מיין וויזט-קאַרטע מיטן טעלעפאָן און גיי אַוועק...

קיין אַפּקלאַנג האָב איד מיר נישט דערוואָרט: כ'האָב עס דערציילט וועמען פון מיינע פריינד. און אויף זיין באַמערקונג: „ס'א י ז ד אַ ד " ג ה א ר ד ט! פרוווט נאָך איין מאָל, אַן אַנדער שעה... אין טעאָ-טער!" — האָב איד בלוזן געענטפערט, אַז „ער האָט מיר איינמאַל געפּ-גען, זאָל ער מיר זוכן אַ צווייט מאָל“. און צוגעגעבן: אויב ער דאַרף מיר נישט, איז צו גרויס דער שטח צווישן אונדז, אַז איד זאָל פרווון אים אַריבערשפרינגען...

דער אַ עפיוואָד איז אַ קאָמישער. לאַמיר דערציילן דעם צווייטן. אין אַ העלן פרימאַרגן קומט הגה שערמאַן מיט אַ בקשה: זי האָט איבערגעלייענט, אַז אַ געוויסע פילם-געזעלשאַפֿט דאַרף האָבן „דאַמענ-קאַמפּאַרזע“ (ס'הייסט: סטאַטיסטקעס), בעט זי מיר, אַז איד זאָל גיין זי דעקאַמענדירן. אויף מיין רחמים-בעטנדיקער טעלדונג, אַז איד גיי פאַר זיך נישט, טאָ ווי אזוי זאָל איד גיין פאַר איר, האָב איד אויסגעהערט אַ קלאַרע תשובה: „פאַר זיך גייט איר נישט, ווייל איר זענט אַ שופּה, אַבער פאַר מיר קאָנט איר גיין“.

צי איד אַרויף מיין פאַלמערסטאַן, יו אַן אַ האַרטן קאַפּעליש, זאַמ-שענע הענטשקעס, אַ שטעקן האָב איד מיט אַ גאָלדענער גאַלעקע און איד

לאן מיר אויף פרידריכשטראסע. איר שרייב אן א צעטל: „נאמע, פאָר-
 נאמע, אין פערזענלעכער אַנגעלעגנהייט“ און גיי אַרײַן אין „וואַרמע-
 ראַאום“. דאָרפן זיצן אַ מאָן 15, און איר גיי אַוועק אין ווייטסטן ווינקל,
 ווייץ צו דריי מינוט וועט דאָך דער דירעקטאָר האַלטן יעדן לבל הפחות...
 אָבער אין צוויי מינוט אַרום פליען אַרויס פון קאַבינעט צוויי „פאַרנעמע“
 פאַרשינגען. דעם הער, וואָס גייט זיי לויט דער ריי אַנטסקעגן, פטרן זיי אָפּ
 מיט אַ בליק, דעם צווייטן מיט אַ ביטול-באַוועגונג. איר זײַן אין מיין
 ווייטסטן ווינקל און הער:

— ווער איזט הער מאָרעווסקי?

ב ו כ ש ט ע ב ל ע ך : פאַר ביידע אַרעמס פירט מען מיר דורך
 דעם זאַל אין קאַבינעט... איר דעהער דיבורים, וואָס אין הלום וואַלט איר
 מיר אויך נישט פאַרהגעשטעלט... „וון בין איר געווען די אַלע מאַנאַטן?“
 זיי האָבן מיר אַרומגעזוכט! אייערנעכטן האָבן זיי געשלאָסן און אָפּמאַד
 אויף אַ הויפט-כאַראַקטער-ראַלע, וואָס „נישט גאַעטציקע, נישט קראַונ,
 נישט וועגענער, נישט קיינער פון בערלינס גרעסטע וועט נישט אָפּשפילן
 אַזוי, ווי דאָס וואַלט איר געמאַכט לויט דער מיינונג פון רעזשיסער“...
 איר זײַן און האָרד און טראַכט, אַז איר בין טאַקע פשוט אַ שומה,
 א „לאַיוולאַה“ (ס'איז נישט קיין ניים פאַר מיר). מיין פאַרשנערין באַ-
 קומט אין זייער פילם און אַנגעזעענע אויפגאַבע...
 צוויי מען שפּעטער דערווייט איר זיד, אַז עס ווערט געזוכט אַ כאַ-
 ראַקטער-אַקטיאָר אויף פרידריך שטראַסע נומער איקס.

איר טו אָן דעם זעלביקן פאַלמערסטאָן, דעם זעלביקן קאַפעליוש...
 וואַרט אָפּ אַ שעה, אַנדערטהאַלבו, און אַז איר קום אַרײַן צום דירעקטאָר
 און רופ אָן מיין נאָמען מיט אַ געוויסער תקיפות (אויפן סמך פון אייער-
 נעכטיקן קבלת פנים אין שכנותדיקן הויז), לאָזט זיד אויס, אַז... „ער
 האָט איצט קיין צײַט נישט“, מיין נאָמען פּרעגט ער איבער און קוועטשט
 מיט די פלייצעס. און —

איר לעב איבער דאָס, וואָס איר האָב לאַנגע חדשים אויסגעמיטן.
 דער „גמ ש ל“?

יעדער אַקטיאָר אין דער וועלט, אַז ער האָט דערגרייכט צו אַ מדרגה,
 שטייט ער אויף זיין פונקט מיט ביידע פיס און קאָן פון דערגרייכטן פונקט
 גיין — ווײַט ער און העכער...
 א יידישער אַקטיאָר קאָן אויף פרידריך-שטראַסע נומער 244 גילטן

ווי אַ גדול שבדולים, און צוויי שטאַק העכער איז זיין נאָמען אַ זעראָ!

און דאָס גרויסקסמע דערביי איז דאָס, וואָס אין זײַן אײַגע-
נער סביבה גילט אויך — נישט זײַן אַר-
מיסט ישׂער ווערט און אויפטו, נישט אומ-
שטענדן, וואָס האָבן מיט אַרמיזם נישט צו טאָן.

* *
*

עס איז אָנגעקומען פסח. דער גרעסטער טייל פילם=מאַנסקריפטן
צום אָנקומענדיקן פּראָדוציר=סעזאָן זענען געווען באַזעצט, און אויב איר
האַב בײַ אַיצט נישט געהאַט באַקומען קײן פּאַרשלאַג, איז שוין דער ענין
געווען אַזוי גוט ווי פּאַרשפּילט.

צום צווייטן סדר ווער איר אײַנגעלאָדן צו הורוויטשן, וועלכער האָט
זיך שוין געהאַט באַזעצט אין בערלין (די „דיבוק“=פלענער נאָך אַקטועל,
אָדער אויפגעגעבן — געדענק איר נישט). אויסער מיר געפין איר נאָך
אַ פּאַר געסט. מען מאַכט קידוש. צוערשט דער בעל-הבית, נאָך אים
אַ קליינװוויסקער הער, וואָס רעדט דײַטש נישט ווי די אַנדערע... ער האָט
געהאַט אָנגערופן זײַן נאָמען, איר — מײַנעם, אָבער עס איז פּאַרביי זײַן
אווער ווי מײַנעם...

נאָך זײַן קידוש — מיט אַ דיאַלעקט, וועלכן איר האָב בײַ דאָן נישט
געהערט — קוקט הורוויטש אויף מיר און ווייסט נישט: פּאַרלייגן מיר
מאָכן קידוש? אָדער — נישט?

— וואָס וואַקלט איר זיך? — זאָג איר.

איר פיל אָן מײַן כּוּם און זינג זײַ פּאַנאַדער, הגם מיט אַ הייזערדיקן
קול, אָבער מיט דער גאַנצער מתיקות פון מײַנע קינדער-צײַטן און... מיטן
גאַנצן ווייטיק פון צעפּלאַגטן האַרץ.

אַלע אַפּלאַדירן.

דער בעל-הבית שײַנט און וויצלט זיך:

— אַ רב בלײַבט אַ רב!

דער גאַסט איז פּאַרהידושט:

— ווי האָבן זי געזאָגט, הער הורוויטש? איזט דער הער ווירקלעך
ראַכבי?

— האָבן זי דען פילם „דאָס אַלמע געזען“ גיכט געזען?

— גאַטירליך האָבע איר דען פילם געזען אונד ווידערהאַלט איהן

באַווונדערט, וואָס האָט עס מיטצוטון?

— דאס איזט דאך דער „ראבי“ אאז דעם „אלמן געזעצע“! ערקע-
גען זי איהן ניכט?

די ווייטערדיקע פרטים פון יענעם אָונט וועלן מיר דאָ פארשפּאַרן.
דער גאַסט — זיין גאַמען איז געווען: וואַכער — איז געווען
דער פּאַרליי-דירעקטאָר פאַר מזרח-אייראָפּע אין „אופאַ“.
אין צוויי טעג אַרום בין איד אַנגאַזשירט געוואָרן צו שפּילן די הויפט-
דאָל אין „שטורעם דעם שווייגנס“.

און — אז עס הייבט אָן „גיון“ — האָבן זיך צוויי רעזשיסערן ביים
שעה-דירעקטאָר אין קאַבינעט צעקריגט צוליב מיר. איינער, דאָקטאָר ראָ-
בערטס, וועלכער האָט אַנגעהויבן „דרייען“ דעם באַרימטן פּילם „די קאַר-
סאַרן“, האָט געטענהט, אז ער האָט מיך ביי וואַכערן דער ערשטער דערזען
און אַנגאַזשירט, און דער צווייטער — דאָקטאָר יאָהאַנעס גומער — האָט
געטענהט, אז איד וועל קיין עפּיאָד נישט שפּילן, און ער האָט פאַר מיר
אַ ראָל, וואָס ער קאָן קיינעם נישט אָפּגעבן.
דער דירעקטאָר — עריך פּאַממער — האָט געפּסקנט, אז איד „גע-
הער“ צו — גומערן...

די אַרבעטן אַרום דעם פּילם זענען רייך מיט פאַרביקע עפּיאָדן פון
לעבן און שאַפּן. מיר וועלן זיך מוזן באַגרענעצן מיט אַ צוויי-דריי פון די
שאַרפּסטע.

* *
*

עס איז אַלעמען באַווסט, אז נאָר אַנגעזעענע און הויך-קוואַליפּיציר-
טע קינסטלער פון דער בינע שטעלן זיך אָפּטמאָל אַרויס פאַר אומפּעיקע
„באַלמעלאַכעס“ אויפן עקראַן. געוויינלעך פּרוּווט מען עס דערקלערן מיט
דעם, וואָס „שפּילן פאַרן אַפּאַראַט פּאָדערט אַ גאַנץ אַנדערע
פּעקניק“.

ווייל איד אויף דעם אָרט מיר ווידער דערלויבן אַ דיגרעסיע. מיר
ווייסן וויפל בענדער און ביכער זענען פאַרשריבן וועגן אַלע באַזונדערע
אַפּצווייגן פון דער בינע-קונסט: מעכניק פון רעדן, מעכניק פון אַמעמען,
זשעסט, פּסיכאָלאָגיע... אָפּגערעדט פון מאַנצן, פּעכטן וכדומה.

אויפן ערשטן סעמעסטער אין פעטערבורג, ווען איד בין פּמור גע-
וואָרן פון יאַנאוון (איד שיק אָפּ מיין לייענער צום צווייטן קאַפיטל פון

מיין צווייטן באנד: „שונאים און שמראלן“) און בין אריין אין קלאס פון וו. וו. סלאדקאפיעווצעוון (אים געהערן עמלעכע לערנביכער וועגן דער מעארדיע פון שוישפיל-קונסט), האָט ער מיר נאָך די ערשטע 2—3 לעק-ציעס געמאַרן: „איינערע שמים-בענדער זענען קראַנקע און העלפן קאָן אייך א פ ש ר א גרויסער ספעציאליסט-לאַרינגאָלאָג. וואָס שייך דער עצם שמים, דעם אופן פון זי געברויכן, מאָדולירן, אַרויסבאַקומען קלאַנגען, וועלכע זענען אייך נויטיק אין שייכות מיט די פאַרשידענע אויפגאַבן פון די געשמאַלטן און סימאָציעס, וואָס איר וועט דאַרפן ברענגען פאַרן צושווער, זאָלט איר וויסן און געדענקען אויפן גאַנצן לעבן: דאָס איז ביי אייך פון דער נאַטור איינגעשטעלט און אויסרעגולירט אויפן בעסטן אופן, און אייך בלייבט בלויז צו אַרבעטן איבער אייערע ר אָ ל ון! דער „אַפּאַראַט“ איז פּולקאַס אין אָרדענונג. עס איז צום באַוונדערן, ווי אַזוי מיט אַזעלכע שוואַכע, צעקאַליעמשעמע שמים-בענדער קלינגט איר זיך אַרויסצובאַקומען אין פאַרשידענע סימאָציעס גאַנץ פאַרשידענע מענער און קלאַנגען!...

אין 25 יאָר אַרום נאָך אַ פאַרשמעלונג פון „דאָנטאַנס טויט“ האָט דער באַרימטער וואַרשעווער לאַרינגאָלאָג מאַרעק קעניגשטיין באַמראַכט מיין האַלדן און מיט אַ געלעכטער אויסגערופן:

— דאָס, וואָס מיר רופן „שמים-בענדער“ און מיט וואָס מענטשן לאָזן אַרויס פון גאַרגל קלאַנגען, איז ביי אייך אויף 90% א פ ש ר אָ-פירט: אַנגעשוואַלן, פאַרלייגט מיט שמוץ, מיט שליים, מיט 100 אומ-גליקן... ווי אַזוי רעדט איר?? לויט אַלע כללים פון דער וויסנשאַפט קאָנטראַסט איר קיין צוויי ווערטער נישט אַרויסברענגען. און איר האָב געכטן אייך נישט געזען, נאָר אויך געהערט! און איר וויל וויסן: ווען האָט איר מיר זיך... געהלומט: געכטן אין מעאָמער? אָדער היינט דאָ, ווען איר האַלט אייך אין אונטערזוכן??

שוין מיט אַ יאָר צוריק, בעתן דרייען „דאָס אַלטע געזעץ“, האָב איר פעסטגעשטעלט אַן אַנגעלעגנהייט, וואָס האָט מיר פאַראינטריגירט און... פאַרדראָסן, ווייל איר האָב עס אַנגענומען פאַר אַן אויסדרוק פון גרינג-שעצונג לבני מיין קנאַפער באַהאַונטקייט אין הלכות „פּילמען“, ס'הייסט — שפּילן פאַרן אַפּאַראַט.

אַבסערווירנדיק אין דערבייאיקער אַמעליע די אַרבעט, האָב איר גע-זען, אַז די שוישפּילער ווערן גערופן צו פאַרנעמען די אָדער יענע פּאָזיציע, אָפּהענגיק פון דעם, ווי עס שמייען די אַפּאַראַטן און לאַמפּן. און

מיד האָט דער רעזשיסער כמעט קיין איין מאָל נישט אויפגעפאָדערט „צו צוקומען גענשמער“... אויף מיין פראַגע — איז אַ טאָן פון אַ געוויסער „פרעמעניזע“, וואָס מען באַהאַנדלט מיד נישט מיט ליימן צוגלייך, האָב איך דערהערט אַ לוסטיק געלעכטער אַרום מיר, און דער רעזשיסער האָט מיר, קלאַפּנדיק אין פלייצע, געזאָגט, אַז איך בין נאָך צו יונג צו קאָנען אַלץ וויסן און באַגרייפן: „טו דיין אַרבעט און פּרעג נישט קיין קשיות“. ביים צווייטן פּילם האָב איך ווידער דערזען די זעלביקע „גרינגשעצונג“ צו מיר ומצד ודעם רעזשיסער און מיט עקשנות געפאָדערט אַן אויפֿ-קלערונג. און איך האָב דערהערט אַזוינס, וואָס האָט מיר אַי איבערראַשט, אַי געצוונגען צו פּאַרטראַכטן זיך.

— דיין אופן שפילן איז אַזאַ, אַז עס ווילט זיך נישט פאַרלירן גע-וויסע מאָמענטן, וואָס איבערחזרן זיי וועט זיך נישט לאָזן. יענע אַלע, וועלכע מיר רופן צו די לאַמפּן, ווירקן — מ ע כ א נ י ש; מאַכן אַלץ לויט די כללים פון ט ע כ נ י ק, און מען קאָן זיי צו יעדער מינוט אַי בעררייסן און אַ מינוט שפעטער הייסן פאַרזעצן. ביי דיר איז דער אויס-דרוק פון די אויגן, דאָס שפיל פון די מוסקולן, די גאַנצע דינאַמיק פון דיין פנים און באַוועגונגען — א י נ ע ר ל ע כ ע: דו שפילסט נישט, דו — ל ע ב ס ט, און דיר אַרויסרייסן פון דיין „לעבן“ וואָלט הייסן צעברעכן דיין צושטאַנד... דעריבער שלעפּן מיר די אַפּאַראַטן און די לאַמפּן נ אָ ד י ר און דיר לאָזן מיר אומגעשמערט לעבן אין דער סיטואַציע.

די קוואַליפיקאציע אַרטיסטן פון ט ע א ט ע ר, וואָס ווערן דיס-קוואַליפיקאצירט אויפן ע ק ר א ו, זענען אַלע — ט ע כ נ י ק ע ר... און די י ט ע כ נ י ק איז אויף דער בינע נ י ש ט די, וואָס איז פילם-אַמעליע.

אָבער יענע קינסטלער, וועמענס לייסטונגען זענען געבויט אויפן אמת פון אינערלעכער איבערגעשמאַלטיקונג, ביי וועלכע עס ווירקט און דאָ-מינירט און — א י מ פ אָ נ י ר ו ט — דער י פ ו נ ק ופּן דער צעשפילטער פאַנטאַזיע און פילנדיק האַרץ — איז אָט די פאַלן איז, „מעכ-ניק“ אַן אומנויטיקער באַלאַסט! *

* נישט נאָר טעכניק — אפילו דערפאַרונג, געניטיקייט איז בלוזדער, תומר: „באַנאַלע געניטיקייט איז דער שכל פון טפשים“ — האָט געזאָגט וו. פ. קאַמיל-סאַרזשעווסקאָיאַ.

אברהם מארעווסקי אין פילם „דער טורעם פון שוויגן“, בערלין „UFA“ 1924

אודאי מוז אן אקטיאָר זיין אַ געשיקטער און געניטער „בעל-מלאַ
כה״: ווי אַ שניידער קאָן האַלטן אַ נאָדל, אַ פּריזירער אַ שער, אַ סטאַ-
ליער אַ האַמער, אַזוי מוז אן אקטיאָר הערשן איבער זיינע מכשירים,
צווישן וועלכע די עיקרדיקע זענען זיינע הענט און פיס, האַלדן און אויגן...
אַבער אַ ווי ס'ער גען זיך די דאָזיקע מלאכה איז ווערט
אַ צעבראָכענע פרומה. דער ערשטער תנאי איז אין אקטיאָר דאָס, וואָס
וואַכטאַנגאָו האָט טרעפלעך באַצייכנט: „ש ע פ ע ר י ש ע א ו י פּ
ר ע ג ו נ ג״; דאָס איז אַ פאָדעם אין ג״ס י ק ו נ ע ו ו ע ב!
און מיט דעם דאָרף מען — געבויִרן ווערן.

איך בין אין מעאָטער אָפגעווען שוין 17 יאָר ביז מיין ערשטן פילם.
אַז איך בין געקומען נאָכן דערפאָלג קיין בערלין און האָב דערזען דעם
פילם אויפן עקראַן, האָבנדיק אויסגעהערט שבחים און סופערלאַטיוון וועגן
זיך, האָב איך איבערגעלעבט שעהן פון בימערע אַנטווישונג: דער
אַקטיאָר, וועלכן איך האָב דערזען אויפן
עקראַן, איז מיר אַבסאָלוט נישט געפּעלן
געוואָרן... לויט מיין מיינונג איז דאָ נישט געווען קיין ניצוי, קיין
טראַפן פון דעם, וואָס איך האָב — ווי מיר האָט זיך געדאַכט — באַוווּן
פון דער בינע... אַזוי האָב איך אויסגעזען אין „ד י ש מ א ס ע״?
אין „ק י ן״? אין „ד ע ר ן״? אַז אָד און וויי איז צו מיר און מיין
גאַנצן לעבן!

אַז איך האָב עס געזאָגט דעם רעזשיסער, האָט ער מיט אַ בימערן
שמייכל געענטפּערט: „אַזוי געמען עס אויף אַלע דיינסגלייכן פון ערשטן
איינדרוק. וועסט אַנקוקן דעם פילם אַ דריי־פיר מאָל, דאָן וועלן מיר רעדן״.
בעתן צווייטן פילם פלעגט דער רעזשיסער מיר מיטגעמען אין „פאָר-
פירונג־רוים“, וווּ אין אַוונט ווערן דעמאָנסטרירט די קאָרען פון נעכט-
טיקן סאַג.

און מיר איז אויסגעקומען איבערצולעבן אַן עפּיזאָד, וואָס איז פאָר-
בליבן אויפן גאַנצן לעבן.

אין פילם איז געווען אַ סצענע, ווען דער אַלטער משוגענער, וואָס
וויינט אויפן טורעם, ווערט באַוווּן מיט 25 יאָר צוריק. נאָך אַן אַוואַריע
מיט זיין לופטשיף איז ער אָפגעזעסן פינף יאָר אויף אַ ווילדן איגדול;
על פי נס זיך אַרויסבאַקומען פון דאָרטן, געקומען צו זיך אַהיים אויפן
טורעם, געפאָלן איז די אַרעמס פון זיין איבעראַשטער פרוי און דערזען
אַ צוויי־יעריק עופּהלע. אין אַנפאַל פון ווילדער אייפערזוכט דרייט ער

זיך אויס מיט דער פלייצע, פליט צוריק איבער די הונדערט טרעפ פון
 טורעם אויפן הויף, דערהערט איר יאוש־רוף צו אים פון אויבן און פאָר־
 שטאַפּט די אויערן... זי גיט זיך אַ וואָרף צו אים אַראָפּ... ער דערזעט
 איר מויטן קערפער... פאַלט אויף די קני צו איר, זיינע שולטערן צימערן
 און קאַנוולסירן... ער הייבט אויף זיין קאַפּ, און —
 דער צושויער דערזעט דעם א י צ ט י ק ו פּאַרווילדעוועטן תושב
 פון „טורעם דעם שווייגענס“.

די סיטואַציע איז, פאַרשטייט זיך, — מ ע ל אַ ד ר אַ מ ע פּון
 פּרימיטיוועסן סאָרט, אַזוי ווי דער גאַנצער פילם איז געווען אַ „קינמאַפּ־
 מעשה“, פון וועלכער שאַפן מינוטן פון קינסטלערישן ווערט האָבן געקאָנט
 נאָר א י צ ט י אַ ר ו, באַרופענע צו מאַכן „י ש מ א י ו“ דורכן
 א מ ת פון זייער קונסט.

אַבער דאָ זענען מיר אויסן צו דערציילן עפעס אַן אַנדער זאַר:
 לויטן פּלאַן פון דער אַרבעט האָט מען געוואָלט אין מאַמענט, ווען ער
 הייבט אויף דעם קאַפּ איבערן גוף פון דער פרוי, די אויפנאַמען איבער־
 רייסן און מאַכן אַ הפסקה, אַז דער אַקטיאָר זאָל זיך איבערגרימירן: אַג־
 טאַן דעם ווייסן פּערוק, מאַכן געוויסע (לויט דער טעכניק פון פילם)
 שטריכן אויפן פנים. מיט איין וואָרט: דערשיינען אין דער געשטאַלט פון
 א י צ ט י ק ו ווילדן זקן...

אַבער, ווען איר האָב אויפגעהויבן דעם קאַפּ און אַ קוק געטאַן אַרום
 זיך, האָב איר דערהערט אַ שאַרפן אויסגעשריי פון רעזשיסער: „ראַשׁ,
 ראַשׁ — פּודער הער! וויר פּודערן די פּערוקע אונד באַרד איין און הרע־
 הען אַהנע אונטערברעכונג וויטער!“

ווייל דאָס פנים, די אויגן, די הענט, דער אויסדרוק פון די ליפן האָבן
 נישט געהאַט קיין שפור פון יוגנטלעכקייט... און אַ צוויי־דריי באַוועגונג־
 גען, און אַ פּאָר בליקן האָבן באַוויזן דעם צושטאַנד פון דעם, וואָס לעבט
 שוין אַ פּערטל יאָרהונדערט מיט דער אידוי־פיקס, אַז ער מוז אויסבויען
 אַ גייע לופטשיף און זיך לאָזן פליען צו זיין סענטע אין הימל...
 (צו דעם צוועק האָט ער אָנגעזאַמלט אין דער אויבערשטער אַטעליע
 פון טורעם צענדליקער פייגעלעך, צו שטודירן זייערע פליגעלעך אין בויען
 לויט זיי זיין שיף...).

ווען אויפן עקראַן האָט זיך באַוויזן די סצענע, בין איר געוואָרן אַזוי
 מיטגעריסן און דערשיטערט, אַז איר האָב מיר אין דער פינצטער צוגע־

דריקט צום רעזשיסער. ער האָט מיך אַרומגענומען מיט איין האַנט און פּעסט געדריקט צו זיין אָרעם...

— הער דאָקטאָר! — האָב איך געפּליסטערט, נישט גלויבנדיק מיינע אויגן — האָב איך דאָס געשפּילט?

— דו, דו, מיין קערל! דו ביסט עס!! דיין געכטער פּערטראַג איז צוואַנציק טאָזענד דאָלאַר! דו זאָלסט עס ניכט מיט דייןער גוטבעקאַנטן דומהייט פּערפאַסן!

מיטאַמאָל האָט אין אַטעליע אויסגעבראַכן אַן אַפּלאַדיסמענט פּון אַלע בייגעוועזענע רעזשיסערן, און עס האָט אין דער פינצטער זיד דערהערט:

— אין פינף פּילמען ניכט עס קיינען יאָנינגס מעהר! זאָ וואָס האָט מאַן נאָך געזען!

א ו ז אָ ט ד י ס צ ע נ ע איז ביים צונויפּשטעלן דעם פּילם געוואָרן א ו י ס ג ע ש נ י ט !

אַבער דער דערפּאָלג פּון עמיל יאָנינגס איז זיד צונויפּגעפּאָלן מיט דעם אָנהייב פּון דייטשלאַנדס ווידערגעבורט נאָך די קלעפּ אין ווערסאַל 1918. דער דייטשער פּילם איז געווען דאָס ערשטע וואָרט כלפּי חוץ פּון דערשלאַגענעם דייטשלאַנד. און געווען זענען עס די פּילמען: „מאָדאַם דיִו־באַררי“ מיט פּאָלאַ נעגרי, און יאָנינגס האָט מיט גלאַנץ געשפּילט „לודוויק דעם 14=טן“. און דער צווייטער פּילם — „אַנאַ באָ“ ליען“ מיט הענגעני פּאַרעו, וווּ יאָנינגס האָט ממש געשיינט אין דער געשטאַלט פּון „הענריד דעם 8=טן“.

און היות איד שרייב דאָ מיינע מעמוואָרן, וועל איך מיר דערלויבן צו דערציילן, אַז ערנסט לוביטש, דער רעזשיסער, וועלכער האָט ביידע פּילמען געשאַפּן, איז געוואָרן אַ וועלכעס נאָמען און האָט אין בערלין יענע יאָרן ממש „געקיניגט“ (אין אַן אַנקעמט פּון „בערלינער מאַגעבלאַט“: „ווער איז אין בערלין די פּאָפּולערסטע פּערזענלעכקייט?“ — האָט לוביטש באַקומען די ווייט־איבערווייגנדיקע מערהייט שטימען קעגן וואַלטער ראַמענאַו, הערצבערגן און אַנדערע מושלים און פירער פּון יענע טעג) — אָט דער ערנסט לוביטש איז מיינער אַ קרוב: זיין פּאָטער איז מיין פּאָטערס אַ לייבלעכער שוועסטערקינד. זייערע מאַמעס זענען גע־ווען — צוויי שוועסטער.

ערנסמן האָב איר מיט אַ יאָר 15 צוריק באַגלייט אין „הויטשעס טעאָטער“ אַרײַן דעם אָונט, ווען ער איז צום ערשטן מאל אויפגעטראָטן בײַ דײַהאַרדטן (אין „פּאַאָיסט“).

ער האָט מיר פּרײַנדלעך אויפגענומען, זײַן ווײַטקאַרטע צום פּאַלי-צײַ-פּרעזידענט האָט מיר פּאַרשאַפט אין משך פּון 10 מינוט אַ דערלױ-בעניש זײַך צו באַזעצן אין בערלין...

איז דען אַ פּראַגע, אָו יעדער אַנדער סוביעקט אויף גאַטס וועלט וואָלט אין בערלין שוין מיט דרײַ יאָר צוריק געמאַכט אַ קאַריערע אין פּילם?

אין 1921 יאָר האָט לוביטש פּאַרענדיקט „דאָס ווייב פּון פּרעה“ (אײַך מיט יאַנינגסן) און איז אַוועק קײַן אַמעריקע, האַבנדיק מיר פּאַ-רויסגעזאַגט דערפּאַלג אין פּילם, „אויב איר וועל ריכטיק האַנדלען“. ער האָט מיר געוואָרנט, איר זאָל נישט פּרוּוו שפּילן ייַנגער ווי 30 און על-טער ווי 40. אויף מײַן באַמערקונג, אָו דאָס איז אַ בלל פּאַר די, וועלכע שפּילן ט ע כ נ י ש און איז נישט גילטיק פּאַר שווישפּילער פּון א י ג ע ר ל ע ב ע ר ק אָ נ צ ע ג ט ר י ר ו ג ג, האָט ער מיט ביטול זײַך צעשמײכלט...

איצט האָב איר געשפּילט דעם צווייטן טײַפּן זקן, אין דער האַנדלונג אין אַרײַנגעפּאַלן אַ י ו ג ט ל ע ב ע סצענע, און מען האָט מיר די בעסטע סצענע אַרויסגענומען.

איז — ווער זאָל מיר פּאַר ט ײַ ד י ק ן ? ? ווער זאָל זײַך אײַנשטעלן פּאַר מײַן כּבוֹד? ווער ט און ווער דע? וועמען איז די אָנזעע וודיק ײַט פּון ײַדישן אַרטיסט אַזוי „זער נויטיק??

דאָס וויכטיקסטע איז געווען דאָס, וואָס אין דער אַרבעט פּאַרן אַפּאַ-דאָט האָב איר זײַך נאָך קנאַפע 20 יאָר — ד ע ר ז ע ן ... נאָך פּאַראַ-יאָרן אין „אַ ל ט ן ג ע ז ע י“ איז געשען אַזאַ פּאַל: דער רעזשי-סער האָט געזוכט ווי אַזוי אַנצוהײבן באַווײַזן די סצענע, וועלכע איז אָנ-געקינדקט געוואָרן דורך אַן אויפּשריפט (עס איז נאָך געווען דער ש ט ו מ ע ר פּילם): „אין יענער גאַכט איז דער רבי קראַנק געוואָרן“. צענדליקער פּרטים, המצאות, אײַנפּאַלן, און אַלץ — „נישט דאָס!“ דער-ווייל ליג איר אין בעט. מיר גרײַפט אָן אַ שפּאַרקער הוסט, און איר הײב אָן זוכן, טאַפּן דאָס טאַשנטיכל אויפּן נאַכט-טישעל נעבן בעט... דערהער איר אָן אויסגעשרײַ: „קינדער! שאַאָט מאל דיזע הענדע אָן!“

מיט זיבן יאָר צוריק, אין „האַמלעט“, בעת האַראַציאָ זאָגט, אַז ער האָט געזען מיין פאַרשטאַרבענעם פּאָטער, האָב איך אים אָנגעקוקט און געמאַכט אַ באַוועגונג מיט די פינגער איבערן פנים. וועגן דער באַוועגונג האָבן מיר צוויי חברים און בעקטאַשעוּ גאַכדעם אויפּמערקזאַם געמאַכט און געזאָגט, אַז די סצענע איז ווערט אַ גאַנצן אַקט: „די פינגער! די הענט!“

אין אַ העלן פּרימאַרגן, קומענדיק צו דער אַרעב, זע איך: אין אַטעליע, פאַר די אַפּאַרטאַמן און לאַמפּן זענען אויסגעשטעלט אַ 10—12 שטולן.

אויף מיין פאַרהיודשטער פּראַגע דערהער איך: מאַדאַם גומער, דעם רעזשיסערס פּרוי געמאַלין איז אַן אַפּערן-זינגערין אין בערלינער שטאַ- מישער אַפּערע. היינט שטייט פאַר צו דרייען אַן אינטערעסאַנטע סצענע, האָט זי איינגעלאָדן אַ 10 פּון אירע קאַלענן צו זען — „וויזאָ זי דאַס מאַכן“: אירע אַרט געשטאַלטיגונג איז ניכט מער צו פינדן. יעדע גרענצע צווישן „שפּיל“ און ווירקלעכקייט פּערשווינדט שפורלאָזן.

מיר שיינט, אַז יענעם פּרימאַרגן האָב איך... געשפּילט, אָבער נאָך דער סצענע אויסגעהערט קאַמפּלימענטן. מסתּמא — למען העפלעכקייט.

און דער לעצטער, פּריילעכסטער און „שענסטער“ עפּיזאָד.

געווען אין „אופּא“ אַ פאַרשויו, אַ גאַליציאַנער „עהעמאַליגער יודע“, ווי ער האָט זיך פאַר מיר פאַרגעשטעלט ביי דער ערשטער באַקאַנטשאַפּט. לויט געוויסע סימנים איז ער געווען דער הויפט-אויפּטוער ביים אויסשניידן פּון פּילם די אויבנבאַשריבענע סצענע. ער זאָל האָבן געזאָגט דעם שעה-דירעקטאָר נאָך דער אַוואַזיע פּון די רעזשיסערן אין „פאַרפּי- רונגסרוים“, אַז „דעם יודן פּון וואַרשע דאַרף מען אַ ביסל „איינקלאַמערן“. איינמאַל געמט ער מיך אונטערן אַרעם, פּירט מיך אָפּ אין אַ זיבן און זאָגט, אַז ער האָט מיט מיר צו „בעשפּרעכן“ אַ וויכטיקע אָנגעלעגנ- הייט. איך האָב אָנגעשטעלט אויג און אויער און דערהער:

— די דירעקציע האָט באַשלאָסן אייער נאָמען צו שטעלן אין אַנאַנס דעם ערשטן... וואָס זאַגן זי דערצו הער מאַרוועסקי? זי געמען עס, ווי איך זע, גאַנץ גלייכגילטיג אַאָף?

— איך בין זער געשמייכלט...

— עס גיבט אָבער דערביי איינע שמערונג, די וויר אָהנע איהרער

הילפע ניכט צו בעווייטיגן אימשטאַנדע זינד...

— געהמליך?

— אין דױטשלאַנד קאן דער פירענדע דאַרשמעלער ניכט „א ב ר א ה א ם“ הייסן! דיעס מוז דאָך איהנען קלאָר זײן!

— וואָס קאָן איר דאָפיר?

— זי מיסן אירן פאַרנאַמע אָהנע ווייטערעס ענדערן!

— איר פערשמעהע ניכט!

— „אַלבערט“, „אַנאַמאַל“, „אַלפּרער“, „א ר אָ ל ה“, ענדלעך!
זי דירפן דאָך ניכט מער יודע זײן, אַלס עס דער גראַססע א ר אָ ל ה ז אָ ג נ ע נ ט אָ ל וואָר!

איר האָב אים שווייגנדיק אָנגעקוקט מיט צוזאַמענגעפרעסמע ליפּן.
— אירע צושטימונג, הער, איז די בעדינגונג דער דירעקטיאָן: „אַב-ראַהאַם“ זיט אין דױטשלאַנד ווי איין שלעכטער ווייזן אַאוס!... איר מעכטע אירע אַנטוואָרט הערן!

— זאָלאַנגע זי מיר מיינע ב ר י ת־פּראָצעדור און אירע פּאַלגן ניכט ענדערן, קאָן איר ג ו ר ז אָ הייסן, ווי איר אַם אַכטן פּאַגע ביי דער בעשניידונג גענאַנט וואָרדן וואָר.

ער האָט אויסגעשמעלט אויף מיר אַ פּאַר ווילדע אויגן מיט אַ מין אימה אין בליק און פּלוצלונג אויסגעשאָסן מיט אַ לוסטיקן געלעכטער...
— דיעס איזט פּאַבעלהאַפּט! זי זינד ווירקליך ענטציקענר, הער מאַרעווסקי... כאַ-כאַ-כאַ!! אַבער וואָס האָב איר דעם הערן שעפּדירעקטאָר אין איהרען נאַמען צו מעלדן? זי ווערדן דאָך ניכט אום הימלסוויילן אַאוף דען ערסטן פּלאַץ און דער רעקלאַם פּערציכטן!!
פּאַלש מיר איין אַ המצאה:

— „א ב ר א ה א ם“ איזט איין שלעכטער ווייזן? ווי פּינדן זי דאָן „א ו ו ר אָ ם“? פּילייכט איז עס איהנען ליבער?

— פּאַבעלהאַפּט! גאַנץ סקאַנדינאַוויש!! זי זינד געניאַל, הער! וואָס הער דיזער נאַמען שטאַמט — דיעס קימערט אונדז אַמוועניקסטן! וויר רעקלאַמירן זי: „א ו ו ר אָ ם מ אָ ר ע ו ו ס ק י“ — וונדערבאַר!

אַז אַזוי האָט מיר גערופן דער עולם אין וו י ל ג ע — דאָס פּאַרשפּאַר איר דאָ צוצוגעבן... אַזוי האָבן פון דעמלש אָן מיר גערופן די פּילם-פּלאַקאַטן פון דער גאָרער וועלט: „דער בעסטער ליגן איז דער אמת“ — פּלעגט זאָגן מײן מאַמע.

* *
*

און דער לעצטער אַקאָרד פון מיין בטלנישער אומבאַהאַלפנקייט אין לויף פון יענע חדשים.

אַז דער פילם איז פאַרענדיקט געוואָרן, האָט די דירעקציע איינגעלאָרן אַלע אַנטיילנעמער צוזאַמען מיט פאַרשטייער פון דער בערלינער פילם־וועלט, בתוכם קריטיקער אויף אַ באַנקעט. איז עס געווען גראַד ערב יום־כיפור: צו „כל גדריו“... ואיך דערמאָן, אַז צו כל גדריו האָב איך אויפֿגעטראָטן אין אַדעס צום ערשטן מאַל אין פּוּשקיןס „רוסאַלקע“, אָבער פון 1914 האָב איך אָנגעהויבן פאַסטן. און דאָ האָב איך מיר געשלאָגן מיט דער דעה: גיין אויפן באַנקעט און נישט געמען קיין טראַפן אין מויל? אָדער נישט גיין בכלל?

איך בין אויפן באַנקעט נישט געגאַנגען!

דאָס איז געווען דער סוף פון מיין אָנגעהעריקייט צו „אופאַ“, און אַנדערש האָט עס זיין נישט געקאָנט...

איך געדענק דייטלעך, אַז יענעם אָונט האָב איך געקוקט דעם פילם: „קײן“ — מיטן באַרימטן מאָזשױכײן אין דער הויפט־ראָל... איך בין געזעסן אין קינאָ־זאַל און געגאַנגען אַהיים אונטערן שווערן געפיל, אַז איך בין אויף מיין לעבנסוועג אַ פאַרשמויסענער און אומבאַ־האַלפענער סוביעקט...

קורץ נאָכדעם האָב איך מיר געלאָזט קיין וואַרשע.

דריטער טײל
אַן אַזרח

ערשטער קאפיטל

קיין ווארשע

דעם פאָרשלאַג צו קומען קיין וואַרשע אויף גאַסשפּילן האָבן מיר געמאַכט אין בערלין קלאַראַ סענאַלאָוויטש און שלמה מענדעלסאָן, וועלכע זענען געקומען אַהין — ער אין שליוות פון „ציישאַ“ — ווי ווייט איד געדענק — און זי אַלס דעלעגאַטקע פון „צענטראַל־מעאַטער“, אין וועלכן עס האָט דעמלט געשפּילט אַ סאָלידער קאָלעקטיוו, קולטיווירנדיק דאָס אַזוי גערופענע „ב.ע.ס.ע.ר.“ יידיש מעאַטער.

די „בעסערקייט“ איז באַשטאַנען אין דער אויסגעהאַלטנקייט פון דער פּערטראַר, אָדער נאָך פינקטלעכער: אין דער געטרייט קייט צו די מחיבּריס, וועמענס געמען עס האָבן געהאַט אַ שייכות צו ריינער ליטעראַטור און צו קיין שום פּאַרטישן שוין.

מען האָט געשפּילט וועלט־קלאַסיק: וויקטאָר הונאַ; מען האָט זיך געגרויסט מיטן גאַמען „שלום אַש“ אויפן פּלאַקאַט. די ליטעראַטור האָט געפּייערט איר נצחון איבערן שונד. אָבער צי איז דער שונד געווען אויס־געוואָרצלט אויפן סצענישן באַדן? צי איז דער אַקטיוואַר, גע־שטאַלנדיק „זשאַן וואַלזשאַנען“ אָדער „זאַשווערן“, ווייט אַוועק פון דעם אופן שפּילן און געשטאַלטיקן, לויט וועלכן ער האָט געשפּילט די „העלדן“ פון לאַטיינערן? — די שאַלה איז אויפן סדר־היום פון דער מעאַטער־פּראַקטיק גישט געשטאַנען.

איד האָב, דורכפּאַרנדיק וואַרשע, מיט אַ צייט צוריק, אַ קוק געמאַן אַ צוויי פּאַרשטעלונגען, און מיר איז געוואָרן כּמש פּינצטער אין די אויגן. גישט אויף איין זענטיממעטער איז די „קלאַסיק“, וואָס איד האָב דערזען, געווען געגעבען צו דער שוועל פון מאָדערנער טעאַטער־קולטור, ווי זינאַ ראַפּעלס אָפּערעמע מיט אַ יאָר 8 פּריער... אַ מעשה

וועגן עפעס אן „אמעריקאנער התונה“, אין וועלכער אן אקטיאָר האָט גע-
מאַכט לאַכן דעם עולם, שפּילגרויק דעם שדכן און האַלטנדיק דעם שירעם
מיטן קאָפּ אַראָפּ.

איצט האָט דער זעלביקער אַרטיסט געשפּילט „בעסער“ מעאַמער,
און איר האָב, קוקנדיק אויף זיין „אַרטיסט“ און „בעסערקייט“, נישט איין
סעקונדע אויפגעהערט צו „זען“ דעם אַמאָליקן שירעם מיטן קאָפּ אַראָפּ...
מיר זענען זינדיקע מענטשן: מיין פּאַרדראָס און ווייטיק האָבן גע-
קאָנט וואָרצלען אין אַ געפיל פון... „א י י פ ע ר ז ו כ ט“... ווי לאַנג איז
עס, ווען דער וואַרשעווער עולם האָט אַזוי געפּייערט די פּאַרשטעלונגען
פון „דיבוק“, און איר האָב געהאַלטן, אַז „מעאַמער איז פּו ו ר
ג י ע“! און דאָ האָב איר דערזען דעם דערפאַלג פון ריינעם נ א ט ו
ר אַ ל י ז מ, דערהפילט ממש דעם מעם פון פעטן „ט ש אַ ל ג ב“,

אַ שטיק פּאַנעל-סענסאַציע אויף די בינע-ברעטער!
אפשר? אפשר האָט אין מיר „גערעדט“ פּערזענלעכער ווייטיק?
קנאה?

אַבער אין זעלביקן ספּעקטאַקל האָב איר דערזען, באַוונדערט און
אַרויסגעזאָגט מיין התפעלות וועגן דער קונסט, פיינער צייכענונג, אמת-
אַרטיסטישער שרעפּלעכקייט און מאַס ביי צוויי שווישפּילער, פון וועלכע
דאָ וועל איר אַנרופן בלויז איינעם: ז י ג מ ו נ ט מ ו ר ק א ו ו . גע-
שולט, באַזיגט, געמאַסן און געטראָגן פון ערשטן ביזן לעצטן אָמעם סיי
דעם צויבער פון שפּילגרויקן אַקטיאָר, סיי די באַשיידנקייט און זעלבסט-
באַגרענעצטקייט פון קינסטלער, וועלכער גיט פון די ברעטער דעם איג-
האַלט פון דער ג ע ש מ אַ ל מ, וואָס ע ר פ אַ ר ק ע ר פ ע ר מ,
נ י ש ט — ז י ר אַ ל י ז, נישט זיין מפורסמדיקן נאָמען. איר רוף
דאָ נישט אָן געבן זיגמונט טורקאָוון דעם צווייטן נאָמען, וואָס האָט אין
יענע טעג מיר געטרייסט אין מיין טיפּער אויפּרעגונג נאָך דעם, וואָס איר
האַב דערזען, ווייל איר פיל מיר נישט באַרופן קאָנקרעט אַנצורופן די
פּאַרשטעלונגען, די עצם אונטערנעמונג, וואָס איז אין פּנקס פון יידישן טע-
אַמער פּאַרבליבן ווי אַן עטאַפּ פון סצענישן אויפּטון און דערגרייכונג. קיין
געשיכטע פון מעאַמער בין איר נישט אויסן צו שרייבן און קיין אַפּשאַצונג-
גען אויפן סמך פון מיינע ווייטיקן נישט באַרופן צו מאַכן. צוויי פּונקטן
זענען אַ ליביע. צוויי נעמען וואָלמן שוין געווען אַ סימן און אַנגעוויזן וועגן
וועלכן קאָלעקטיוו איר רעד דאָ.

לאַמיר בכן בלויזן אין די ראַמען פון בלויזער אַנדרייטונג!

קלאַראַ סענאַלאָוויטש האָט מיר אויפגעדעקט אַלע פרטים פון דער ווירקלעכקייט אין זייער טעאָטער און געזאַגט, אַז דער גאַנצער קאָלעקטיוו מיוו האָט איינשטימיק — ביי איין מיטגליד, וועלכער האָט זיך אַ פּ געהאַלטן פון שטימען — מיטן דירעקטאָר ריבאַ בראַש — באַשלאָסן מיר איינצולאָדן, אַלס רעזשיסער און פּירנדיקן אַקטיאָר מיט צואַרבאַטן. איד האָב געגעבן מיין הסכמה, באַטאָנענדיק, אַז איד באַטראַכט די ערשטע 2 חדשים, ווי אַ פּרווּ-טערמין און וועל זיין אַ „גאַסט-ראַלער“.

נאָך דעם איז מיט אַ ברייטן און ווייטגייענדיקן אַנטוויקלונגס-פּלאַן אַרום מיט לשון שלמה מענדעלסאָן...

מיט שלמה מענדעלסאָנען בין איד פון די ערשטע טרום אין וואַרשע ביי די „ווילנער“ געווען גוט אויפגעטראָגן. זיין ברודער מאיר האָט אין ווילנע געהאַט איינגעטראָדנט מיינעם אַן אַוונט — אין 1923, אויב נישט פריער — און מיר איז פאַרבליבן אַ וואַרעם געפיל אין האַרצן אין דער איינדרוק פון זיין טיפער פאַרשטענדעניש צו די פּראָבלעמען, מיט וועלכע איד האָב געאַממעט.

אַזוי אַרום איז דאָס געשפּרעך מיט שלמהן וועגן די אויפגאַבן פון טעאָטער און וועגן דעם פּלאַן פון מיינע נאָענטסטע וואַכן נישט געווען קיין „אַנהייב“ נאָר אַ מין „המשך“ פון אַ וועג, וואָס איז פאַר אונדז בייזן געווען אויסער דיסקוסיע.

אַבער פון ערשטן פונקט האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אים איז פרעמד דער אַה־בית פון מיין טעאָטער-קאָדעקס.

שלמה מענדעלסאָן האָט מיט שטראַלנדיקע אויגן געמאָלדן, אַז מיט מיין קומען קיין וואַרשע וועט פאַרווירקלעכט ווערן דער טרום, מיט וועלכן די יידישע אינטעליגענץ אין פּוילן טראַגט זיך אַרום שוין אַ צוויי יאָר-צענדליקער.

מען וועט אויפפירן „די גאַלדענע קייט“. מען וועט געבן אַ תּיקון פּרצן אויף די יידישע ברעטער!

אויף מיין קאָטעגאָרישער מעלדונג, אַז אַזוינס קאָן דורך מיר נישט רעאַלזירט ווערן, איז ער תּחילת געבליבן ווי געפּלעפט, האַלמנדיק, אַז דאָ שטעקט אַ וועלכע עס איז „פּערזענלעכע“ אַמביציע... אַבער אַז איד האָב פאַר אים אָנגעהויבן ברייט אַנטוויקעלן די טעאָרעטישע און פּרינציפּיעלע פּאַסולאַטן פון מיינע טעאָטער-פּערספּעקטיוו פאַרן יידישן עולם; אַז איד האָב אים קלאַר געמאַכט מיין שטאַנדפּונקט וועגן דעם, אַז דער קול-

טור-וואקס פון יידישן טעאטער הענגט אָפּ אויף אַלע הונדערט פראָצענט פון פּערזענלעכן קולטור-וואקס פון "די שאַקטיאָר, וועלכער קאָן וואַקסן נאָר אין ענגן קאָנטאַקט מיטן מאָדערנעם דראַמאַ-טורג, וועלכער זאָל שרייבן דאָס, קוקנדיק מיט אָפּענע אויגן אויף די, וואָס דאַרפן די ראָלן פאַרקערפערן; און דער יידישער אַקטיאָר — אַזוי ווי ער זעט אויס היינט צו טאָג — טאָר באַינן אונז זיך נישט נעמען שפּילן געשטאַלמן, וואָס זענען פאַרוויקלט אין די שליעדן פון ליטעראַ-רישע סימבאָלן; און איר האָב אים אויפגעקלערט דעם הילף צווישן ליטעראַרישן פאַרשריט, וואָס מיר האָבן צו פאַרצייכענען מיט שטאַלץ און טיפּער סאַטיספאַקציע, אָנרופנדיק די רומפולע גע-מען פון אונדזער שריפטשמעלערישן, "אַלימפּ" צוזאַמען מיט אַ צענדליק דיכטער און נאָוועליסטן, עסעאיסטן פון יוגנט דור און דער סאַצענאַ-שער אַפּגעשטאַנענדיק ייט פון אַקטיאָרן-דור —

האָט ער מיר לאַנג אָנגעקומט מיט אַן אויסדרוק פון חידוש און התפעלות, איז אַוועק צום פענצטער און שווייגנדיק געקומט אין גאַס אַרײַן...

איר האָב אַ מינוט צען, אויב נישט לענגער, געשמועסט מיט קלאָרען וועגן עפעס נאָר, "לייכטע" ענינים: "וואָס מאַכט דער?", "וואָס טוט יענער?"

ערגעז איז מיר געווען אין האַרצן קאַלאַמוטנע, וואָס מיין נסיעה קיין וואַרשע וועט, משמעות, נישט צושטאַנד קומען, וויבאַלד דער עיקר איז געווען "די נאָלדענע קייט". און איר וועל נישט פאַרגעסן מיין איבעראַ-שונג און געפיל פון טיפּן גליק און סאַטיספאַקציע, ווען שלמה מענדעל-סאָן איז פון פענצטער צוגעגאַנגען צום פאַטער, האָט זיך אַוועקגעזעצט און, קוקנדיק צו מיר מיט אַ שמייכל פון האַרצן, מיט אַ בליק פון טי-פער אָנערקענונג, שטיל אַרויסגערעדט:

— נישט לייכט איז אין קורצע מינוטן צו באַנעמען דעם גאַנצן קאַמפּלעקס פראָגן, וואָס איר האָב אויסגעהערט פאַר דער שעה דאָ אין צימער. אָבער איינס איז מיר קלאָר, אויסער יעדער דיסקוסיע: אייער דערווייטערונג פון אונדז איז אַ שווערער חטא!

— וועמענס חטא, חבר מענדעלסאָן?

— לאַמיר וועגן דעם היינט נישט רעדן! ווען קומט איר קיין וואַרשע?

דאָס איז געווען, שיינט מיר, אָנהייב גאָוועמבער.
דעם 2-טן דעצעמבער האָב איך אָנגעהויבן מיינע גאַסראַלן אין
„צענטראַל-טעאַטער“.

* *
*

איך קרעמפיר מיר נישט דורך כללים פון „באַשיידנקייט“ און דער-
צײל בפה מלא אַלע פּאַלן פון פּערזענלעכע דערפאַלגן, וואָס איך האָב
געהאַט צו פאַרנאָטירן אויף מיינע וועגן — פון די ערשטע קינדער-שריט
אין אַדעס מיט צוואַנציק יאָר צוריק ביז די אוסדרוקן פון דערפאַלג אין
„וועלט-פאַרנעם“, וואָס זענען געשילדערט אין די לעצטע קאַפיטלען אין
שייכות מיט מיינע פילמען.

שרייבנדיק דאָ וועגן די קנאַפע 4 חדשים אין וואַרשעווער „צענטראַל-
טעאַטער“, וואָרן איך פון פאַרויס, אַז קיין איין שורה בין איך דאָ נישט
אויסן צו פאַרלירן אויף די אַדער יענע פּאַלן פון מיין פּערזענלעכע בייפּאַל
אַדער דורכפאַל: דאָ זענען צום אויסדרוק געקומען אַ ריי פאַקטן, וואָס
שילדערן שאַרף דעם אַלגעמיינעם מצב פון יידישן טעאַטער, זיינע מעג-
לעכקייטן, דערנרייכונגען און... יענע ש ט ע ר ו נ ג ע ז, וואָס זענען
געלעגן אויף די שליאַכן פון זיין פאַרמאַרש און האָבן אים גי ש ט
ג ע ל אָ ז מ אַוועקגיין צו ווייט איבער די קולטור-מאַסן פון זיינע פירנ-
דיקע יחידים און באַשליסנדיקע טאַגגעבער.

אַז איך בין געקומען קיין וואַרשע, האָט די דירעקציע פון טעאַטער
געמאַלדן (דאָס זענען געווען — ריבא און ברין, וועלכער האָט זיך פון
דער דירעקציע, ווי ווייט איך געדענק, באַלד צוריקגעצויגן), אַז אויפטרעטן
זאָל איך אין „דיבוק“, ווייל דאָס איז גאַראַנטירטע עטלעכע אויספאַר-
קויפטע הייזער און די אונטערנעמונג דאַרף קודם פאַרזיכערן אַ מאַטע-
ריעלן באַרן צו קאָנען מאַכן ווייטערדיקע עקספּערימענטן. מען האָט גע-
האַפט, אַז אַ זיכער געשעפט וועט זיין „די גאַלדענע קייט“, אָבער
מעטדעלסאָן האָט געוואָרנט, אַז וועגן דעם קאָן קיין דייך נישט זיין...
בלייבט איבער די צווייטע „קאַרט“ — „דער דיבוק“.

איך האָב איבערגעהורט דאָס, וואָס איך האָב מיט אַ יאָר צוריק
געמאַלדן אין ווילנע: אַז אויף שלאַגערס און סענסאַציעס וועל איך מיינע
גאַסמשיפילן נישט אָנשפאַרן! איך קאָן אָנהייבן ג אָ ר מיט „קיין“, אויב

די דירעקציע האָט השק צו ריוויקירן מיט איין וואָך. אין איר קאָן אָן שום מענות זיך בכלל צוריקציען — ווען מען וועט וועלן... (פון שפילן דעם „דיבוק“ אין באַדינגונגען פון „כאַפּ-לאַפּ“ האָב איר געהאַט זיך אָפגעזאָגט, ווען דער באַווסטער דירעקטאָר צעלמייסער האָט מיר בשעתו פאַרגעלייגט אַ טורנע איבער גאַנץ פּוילן מיט אַ גוזמאדיק-ריוויקן פראָצענט פון דער ברוטאָ-איינגאַמע).

מיר האָבן אָנגעהויבן מיט „ק י ו“... דער מאַטעריעלער דער-פאָלג אין נישט ווייט אָפגעשמאַגען פון דעם, וואָס מיט אַ יאָר צוריק אין ווילנע. וועגן „מאָראַלישער“ סאַטיספאַקציע וויל איר נאָך דערצוילן, אַז נאָך דער פּרעמיערע האָט אסתר רחל קאַמינסקאַ ביי מיר אין גאַרדעראַב מיר גראַטולירט, קושנדיק מיר אין שמערן און געזאָגט אַזוינס, וואָס איז געבליבן איינגעקריצט אין האַרצן. פאַר מיר איז עס געווען ווי באַלואַס אויף מיין צעווייטיקטן האַרצן נאָך די אַלע פּעריפעטיעס, וואָס איר האָב איבערגעלעבט, זייענדיק אָפגערויסן פון דער בינע. אָבער דער שווערפונקט פון מיין סאַטיספאַקציע איז געווען — ווי אַזוי דער עולם האָט אויפגע-נומען דעם ערשטן אַקט: דעם סאַלאַן ביי „גראַף קעפּעלד“. עס איז געווען טיפּער ווינטער. מיין קעל איז געווען פאַרקילט און אָנגעווייטיקט. אָבער איר בין ביזן אָנהייב פון ספּעקטאַקל געזעסן אין טעאַטער און „געשליפּן“ און „געפּיילט“ סיי די אויספירער פון די קלענסטע דאָלן, סיי די רעקוויזיטן, סיי די באַקליידונג...

און מיר האָבן געיובלט אין די צייטונגען, פון וועלכע איר געדענק באַזונדערס אַלטער קאַציונעס אַרטיקל אין די „ליטעראַרישע בלעטער“, אין וועלכן, שילדערנדיק די אַטמאָספּער פון ערשטן אַקט, האָט ער גע-שריבן, אַז „ס'איז געווען אַ ברכה צו מאַכן איבער דעם, ווי אַזוי דער „מאַזשאַר ד'אַם“ (פּר י ה מ א ז) האָט געצונדן די ליכט אין הענגענדיקן קאַנדעלאַבער“.

נאָך „קין“ האָבן מיר געשפּילט דעם „דיבוק“... אין דער „לופּט“ האָבן זיך געפּילט די ביזנע העווט פון די אָנהענגער פון „גוסה הערמאַן“... מיט אַן אויספירלעכער אָפּהאַנדלונג וועגן נייעם גוסה איז ווידער אַרויס-געטראָטן אין די „ליטעראַרישע בלעטער“ אַלטער קאַציונע... דער עולם איז אין טעאַטער געשאַק געגאַנגען אַ 30 אָונטן. די טרופּע האָט זיך צו די פּראָבן און צו מייע רעזשי-אַספּיראַציעס באַצויגן עַל הצד היותר טוב... איר האָב מיר ווידעראַמאָל איבערצייגט, אַז דער עצם שווישפּילערי-

שער מאַטעריאַל איז אין ייִדישן טעאַטער אַן אויסגעצייכנטער, ווען אים וואָלמן נישט געמט און קאַלעטשעט די „אויבערשטע פון שטייטל“... אין שייכות מיט די פּאַרשמעלונגען פון „דיבוק“ מוז איד דערצוויילן אַ פּילאָנגדיקן עפּיזאָד.

„מיכאַל־גבאי“ האָט געשפּילט יצחק גאַזשיק, אַ זאַפּטיקע געשמאַלט פון אַלמן טעאַטער, מוזיקאַליש ווי אַ שד, אַ ציניקער, אַ פּיקח, אַ יודע ספר, אַ מחבר פון קופּלעטן, לידלעך, טענצלעך... אַ פּאַרביקער, לוסטיק־לעבעדיקער, „האַצמאַך“־עקזעמפּליאַר. צו זיין פּולער אָפּשילדערונג איז גענוג צו באַמערקן, אַז ער איז געווען דער מחבר פון... „מ ל כ ה = ס אַ ל־ד אַ ט“, אַזאַ מין פּאַרציע „ח ל ב“, וואָס איז יאָדנלאַנג געווען אַ שלאַגער אין „שונד“־טעאַטער.

אויף דער ערשטער פּראָבע פּאַלט מיר איין, אַז אין דער סצענע צווישן „עזריאלקען“ מיט „מיכאַלן“, וווּ איד האָב מאַמענטן פון צאַרמס־שער ליריק, קאָן אַזאַ מין לוסטיקער לין צעשטערן די שטימונג מיט איין תנועה, מינע, בליק — אפילו אַן שום בייזער כוונה. אָבער צונעמען ביי אים די ראַל וויל איד שוין נישט און קריך פון דער הויט אים איינצו־שפּאַנגען אין ענגע קלאַמערן: „געדענקט, גאַזשיק: „רבי“ — א י ז מ אַ ל, דערנאָך: „רבי, רבי!“ — צו ז י מ אַ ל, וואָס צעווייגט זיך עזריאלקע און איד פּאַלט אַרײַן מיטן אַמאָנאַל־אַנג... וועט איר ענדערן אַן אות, דאַן וועט מײַן געוויינ נישט אַרויסקומען! ט ע כ נ י ש ו י י ג ע ז ק אָ ז א י ד נ י ש ט!!

ער האָט מיר פּאַרזוכערט, אַז איד מעג זיין רואיק; איד האָב אים אויף די פּראָבן בכיוון געפּלאַנטערט, געביטן מיינע רעפּליקן, האָט ער גע־פּאַדערט די געהעריקע, די ריכטיקע, און איד האָב געזען, אַז אַליץ גייט כשורה.

אויפן ספּעקטאַקל, ווען ס'איז אָנגעקומען דער מאַמענט — ע ר ש ו ו י י ג ט ווי אַ שטומער... אַ מינוט, צוויי... „גאַזשיק“ — מורמל איד אַרויס אונטער דער באַחד. ער כאַפט זיך אויף ווי פון אַ טיפּן שלאַף, הייבט אַן עפעס פּליסטערן... די סצענע איז אַוועק מיט רויד. אין קורצן אַנטראַקט איז ער צו מיר צוגעלאָפּן, עפעס געוואָלט זאָגן, איד האָב נישט געלאָזט.

נאָך דער פּאַרשמעלונג איז ער אַרײַן אין גאַרדעראַכע. — איר קאָנט מיר מוחל זיין, חבר מאַרעווסקי, אָדער נישט, אָבער אויסהערן מיר מו ז ט איר!

און ער דערציילט: ער איז א וואַרשעווער חסידס אַ זון. ביו ברע-
מצוה פלעגט ער מיטן טאַטן פאַרן צום רבין אויף ימים נוראים, אויף
שלוש גללים, צו די סדרים. פון דעמלט אָן איז ער אין הויף נישט געווען,
יענע איבערלעבונגען פאַרגעסן. און היינט אויף דער בינע האָט ער... זיך
דערשראָקן פאַרן רבין!

— אויף אַ ז אַ מ ין א י ל ו ז י ע האָב איר זיך נישט גע-
ריכט; איר האָב פאַרלוירן ס'לשון.

איר האָב אים געמוזט גלויבן, ווייל ער האָט מיר דערמאַנט אין מאַ-
דאָס גוטערס פאַרויכערונג בעת זי האָט געבראַכט אין אַמעליע אירע קאָ-
לעגן פון דער אָפּערע, און מיר געזאַגט, אַז צווישן שפּיל און ווירקלעכקייט
קאָן מען ביי מיר קיינמאַל נישט דערזען די גרענעץ.

מיט נאָזשיקן האָב איר מיר באַפריינדעט. ער האָט געבראַכט אין
טעאַטער זיין טאַטן, אַ בן שמונים, און יענער זאָל אים האָבן געזאַגט, אַז
אַזוינס אַנקוקן איז אַ... מצוה און דאָס דאַרף יעדער ייד זען, ווען מען
זאָל נאָר נישט ויצן אין טעאַטער צוזאַמען מיט די נשים (אים האָט מען
אַוועקגעזעצט אין לאָזשע אָפּגעוונדערט פון די ווייבער). מיט נאָזשיקן
איז מיר געשען נאָך אַ „וונדערלעכע מעשה“.

ער פלעגט יעדן אָונט מיר באַגלייטן אַהיים (פון לעשנאָ ביו פרוזש-
גע) און נישט אָפּשטיין, איר זאָל אים זאָגן ביי וועלכן רבין איר האָב
זיך געהאָדעוועט. מיינע פאַרויכערונגען, אַז איר האָב קיין חסידישן רבין
פאַר מיינע אויגן נישט געזען, פלעגט ער אויפנעמען מיט אַ שמייכל פון
ביסל... „אַ מאַדגער מענמש זענט איר! וואָס פאַר אַ חרפה איז עס, אויב
איר האָט י אַ געזען און שפּילט אַזוי! איז דערפון קלענער אייער
קונסט?״

— איר האָב אָבער נישט געזען! איר בין אַ מתנגדיש קינד,
קיין חסידים — אויסער איינעם פון רעזשיצע, וואָס פלעגט קומען קויפן
שיך ביי מיינע עלטערן, ווען איר בין אַלט געווען אַ יאָר 7. — נישט גע-
זען... — פלעגט ער קוועטשן מיט פאַרדראָס די פלייצעס און מיר נישט
געגלויבט...

אין איין אָונט זאָגט ער צו מיר: „איר האָב אייד געכאַפט ביי דער
האנט! נאָך דער דין תורה, אַז איר הייסט אַריינפירן די בתולה, האָט איר
אַ קורצן מאַגאַלאַג, אַ פאַר שורות, און דערנאָך הייבט איר אָן זינגען
אַ ניגון, מיט וועלכן חסידים זאָגן „זוהר“. אין קעגנוואַרט פון זייטיקע,
פון נישט אָנגעהערדיקע צו זייער שמייכל, זינגען זיי דעם ניגון נישט! איר

זענט געווען אין חסידים=שטיבל! איר זינגט דעם ניגון מיט אלע קנייטשן, ווי א חסיד, וואָס טראָגט דעם זוהר אין זיין בלוט און געהירן!... וועט איר ווידער לייקענען שטיין און ביין??

איר האָב אים גאָרנישט געענטפערט — ער איז אַוועק מיט — „א גוטע נאַכט, מאָרעווסקי, אייער נישט וועלן מודה זיין, אַז איר האָט „עזריאל אלקעז“ נאָענט געזען און געטראָגן אין זיך פון די קינדער-יאָרן — דאָס איז פאַר מיר אַ רעטעניש, וואָס איר קאָן נישט לייזן, ווייל איר זענט דאָך אַ מענטש מיט אַ קלאָרן שכל... טאָ וואָס איז די סיבה פון אייער פאַרביטערטער עקשנות אין דעם פאַל?“

איר בין פון זיין מעלדונג וועגן זוהר באמת געווען דערשיטערט. אין חסידים=שטיבל בין איר אָבער נישט געווען און... וואָס קומט דאָ פאַר??

איר פלעגט מעג און נעכט זוכן די לייזונג פון דער „מיסמישער“ רעטעניש און איין העלן פרימאָרגן צו איר דערגרייכט.

אין ווילנע אויפן שול-הויף, אַריינגייענדיק פון דער „דייטשישער“ גאַס רעכטס, איז אין הויכן פאַרטער געווען אַ חסידים=שטיבל.

פאַר תפילת זכה ערב יום=כיפור זינגען זיי ניגונים וכתובים אפּשר אויך דעם ניגון.

איר פלעגט זיין אַלס קינד — פון זיבן ביז אַכט יאָר — צו כל גדרו מיטן פאַטער... די פענצטער פון „שטיבל“ זענען געווען אָפּן...

אַז איר האָב זיך אַריינגעלעבט אין דער סיטואַציע פון „רבין“, וואָס דאַרף „מתחרים זיין אַ יודישע גשמה“, און, זיך ווענדנדיק צום רבונג של עולם, געזאָגט מיט אַ צעבראָכן האַרץ:

„פאַרבאָרגן און ווונדערבאַר זענען דייע וועגן, אָבער דער וועג, מיט וועלכן איר גיי, איז דאָ באַלויבטן מיטן שמראַל פון פלאַס פון דיין הייליקן ווילן, און איר וועל פון אים נישט אַפּטרעטן — נישט רעכטס — נישט לינקס“ —

האַט פון די טיפענישן גאָד יאַרצענדליקער אַרויסגעמויכט דער מיט=טישער ניגון פון זוהר.

און נאָזשיק איז געווען גערעכט, און איר האָב קיין ליגן נישט געזאָגט. ווייל נישט אין נישטערן מוח פון קאַלמער אָבסערוואַציע שמעקט מיין אמת, מיין סצעניש לעבן, מיין שעפּערישער ווילן, מיין שוואַכקייט און כוח. איר מוז דאָ נאָך צוגעבן, אַז דעם ניגון האָב איר אָנגעהויבן זינגען אויף דער לערד צוואַנציקסטער פאַרשטעלונג פון „דיבוק“.

* *

*

נאָכן „דיבוק“ האָבן מיר אויפגעפירט אַלטער קאַציונעס „דער דוֹ-
כוס“. דער קאַפיטל האָט 2 אינהאַלטן: דער ספּעקטאַקל איז אַ ייִד
זאָד און אַ צווייטע זאָד איז: „די מתנה מיין פייערן
פריינט“, ווי אַלטער קאַציונע האָט זיין דערוואַציע באַצייכנט אויפן גע-
דרוקטן עקזעמפּליאַר מיט מיין פּאַרטרעט אין „אַלטן דוכוס“:
צווישן די צוויי מאַטיוון איז אַ תּהום — מיט לייַדנשאַפטן, פּרייַדן,
תּעניגים און טרערן...

גארבארזש, "זקנה" און "דוכוס" (צענטראל-טעאטער, ווארשע 1925)

צווייטער קאפיטל

דער „דוכוס“ אין „צענטראל-טעאטער“

די פרעמיערע איז פאָרגעקומען דעם 12 פעברואַר 1925. קיין מעה, דוכוס מיר, האָב איך נישט, הנם פאַר די יאָרן 1957—1960 זינט איך שרייב אָפּ די בענדער, איז מיין זכרון נאָך די שפּיטאַלן מיט די אינפּאַרקטן אין אַ גרויסער מאַס געוואָרן אָפּגעשוואַכט און אַ סך פרטים זענען פאַרשוונדן פון די אָלגעמיינע בילדער, וועלכע איך שילדער... מיר האָבן אין דעצעמבער געשפּילט „קין“, אין יאָנואַר — דעם „דיבוק“, אין פעברואַר אָנגעהויבן דעם „דוכוס“ ביז מיטן מערץ. פורים (צו אַסתר תתע"ח): אזוי האָבן עס אַראָנזשירט די רעדאָפּירער פון טעאָטער!) איז פאָרגעקומען מיין אָפּשייד-בענעפּיס (וועגן „באַנקעט“ אין רעספּאַראַן אונטערן ליטעראַטור-פאַרזיין — באַזונדער!) און סוף מערץ האָב איך פאַרלאָזט וואַרשע...

די פאַרשמעלונג פון „דוכוס“ איז — אָן שום גוזמאות און סוביעקטיווע איבערשאַצונגען — אַז עס איז אין דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער דראַמאַטורגיע, סיי אין וואַס פון אַקטיאָר בכלל, סיי אין קוריאָ קולום וויסע פון געגעבענעם שוישפּילער, וועמען אין פּנקס פון יענע יאָרן איז אויסגעפאַלן צו פאַרשרייבן אַ פאַר בלעטלעך — נישט פון „ירידה“, הילכה!

איך מוז פּעסטישמעלן, אַז דער „עטאַפּ“ האָט אָנגעמראָפּן אויף אַ קאַלטער און שטומער וואַנט מצד דער טאַנגעבערישער „עלישע“ פון וואַרשע.

קאַצינגען האָט מען אין די קרייזן געהאַסט. די סיבות דערפון זענען געווען צונויפּעפּלאַכטענע פון אומשטענדן, וואָס וואַלטן על פּי שכל הישר געמוזט איינער דעם אַנדערן אָפּשוואַכן, אָבער די שנאה צו קאַצינגען האָט זיי, פאַרקערט, געשטאַרקט. זייענדיק ערלעך לכּוּן זיך אַלײן,

מוז איד זאָגן, אַז אַלסער קאַציונע איז געווען אַ מענטשן־עקוועמפלאַר, צו וועלכן עס האָט געקאָנט אויסוואַקסן אַ דיאַמעטראַל־קעגנענעוועלעכע באַציונג פון די, וואָס האָבן אים געקענט און באַזאָכט. אים האָט געקאָנט ליבן און שעצן ביי, „פאַרגעטערונג“ יעדער, וועלכער האָט דערקענט, וואָס פאַר אַ טיפן קוֹל־גערעוויסן ער האָט געטראָגן אין זיין צעפייניקט האַרץ פון אַ ייד און פון אַ דיכטער און ווייט און ווי כרייט עס האָבן געגרייכט זיינע שעפּערישע פּראָבלעמען. מיר איז באַשערט געווען אין סאַמע אָנהייב פון אונדזער באַקאַנטשאַפּט — נאָך פאַר אַנ־סקים לעבן — אַרײַנצוקוקן אין קאַציונעס און דען־וועלט און שעפּערישע פּלענער, און מיר האָט ממש דער אַטעם פאַרשאַפּט פון זייער פאַרנעם, זייער הייד, זייערע האַרײַזאַנטן... זיין „גייסט דער מלך“ האָט מיר איבערגעלאָזט קאַלט און גלייכגילטיק, און איד האָבן עס דערקלערט מיט מיין אומהיילבאַרער אומבאַהאַלפּנקייט אין ענין „ליטעראַטור“. אַלס שאַרפע אילוסטראַציע פון דער דאָזיקער אומבאַהאַלפּנקייט מיינער איז מיר אויפן גאַנצן לעבן פאַרכליבן אַן עפּי־זאָך אין שייכות מיט טאַלסמאַנים „לעבעדיקן מת“. דאָס אַקאַרשט אַפּ־געדרוקטע בוך האָבן איד דערזען דורכפאַרגריק ראַטמאַן אויפן ביכער־טייש אין וואַקאַל. כ׳האַבן עס תיכף געקויפּט און אין קופּע דורכגעלייענט. געבליבן ווי געפּלעפּט פון רושם! דאַרף מען דען רעדן וועגן טאַלסמאַנים פאַרבן? וועגן כוח פון זיין מענטשן־שילדערונג?

קורצע טעג נאָך דעם בוי איד געקומען קיין מינסק און אַרויסגעוואָנט פאַר אַן ענגן קרייז מיין אייגנדרוק וועגן טאַלסמאַנים „שוואַנען־ליד“. דערביי איז געזעסן ווייטער... ער האָט אַזוי צעטראָגן ציגל נאָך ציגל דעם גאַנצן „בנין“, אַזוי „באַוויזן“ שורה נאָך שורה די „אומוואַרשייגלעכ־קייט“ פון יעדער סצענע און סיטואַציע, אַז איד ביי געבליבן זיצן אַן ליטן און געמוזט מסכים זיין, אַז די „סוגעסטיע פון מחברס נאָמען האָט מיר פאַרבלענדט“ און אַז איד האָבן אָנגענומען „שטרוי“ פאַר „ווייץ און האַבער“... אָבער איצט ווייסן מיר דאָך אַלע, אַז גערעכט איז געווען מיין אייגנדרוק און ארטייל, נישט ווייטערס ניהיליסטישע באַציונג צו טאַלסמאַנען.

דער פּועל יוצא מדברינו איז דאָ: איד פאַרשטיי מיר נישט אויף ליטעראַטור און ביי נישט פּעיק אַפּצומיילן „שטרוי“ און „ווייץ“ אין אַפּ־שאַצונגען פון אַ ליד, אַ גאַוועלע, אַ גרעסער זוּערק באַשליסן ביי מיר סוביעקטיווע פאַקטאָרן. און לייענען „אָביעקטיוו“, קאַמבלאָטיק.

בין איד כלל נישט בכוח. דער עצם פראצעס פון ליינען מאכט מיר מיר
און צו מיין הרפה מוז איד מודה זיין, אז... איד שלאף איין דאס רוב
אויפן הויפן בלעמל.

אזוי איז אויך געשען מיטן „גייסט דער מלך“ און אויך מיט „פראג-
מעטעוס“, און בעת דער מחבר האָט זיך נישט דערוואָרט אויף מיין מיי-
נונג און האָט מיר געפרעגט, וואָס איד טראַכט וועגן די דורכגעלייגעטע
ווערק, האָב איד, פאַרשטייט זיך, נישט געזאָגט, אַז איד האָב זיי נישט
דורכגעלייגעט, נאָר אָפּן און שאַרף אים געפרעגט: פאַרוואָס ציט אים צו
די מרחקים און אַכסטראַקציעס פון פאַרלאַפּענער טעמאַטיק? פאַרוואָס
נעמט ער זיך „אַקטואַליזירן“ סלאַוואַצקין און „מאָדערניזירן“ עסבי-
לאַס? פאַרוואָס איז ער גלייכגילטיק צו פראַבלעמען פון אָרט און צייט?
איד קאָן היינט נישט רעספּאַזונדירן אין זכרון זיין תשובה אויף מיינע
פראַגן... איד ווייס נאָר, אַז אונדזער געשפרעך איז געווען אַן אָנהייב פון
אַ לאַנגן שעפּערישן וועג, וועלכן מיר זענען דורכגעגאַנגען האַנט ביי האַנט.
איד ווייס, אַז אַלסער קאַציונגע איז געווען דער „א י י ז י ק ע ר, וואָס
האַט אויפגענומען מיינע צעפלאַקערטע רייד און רעיונות וועגן די אויפ-
גאַבן פון יידישער דראַמאַטורגיע, אַז די געוואַנטע און שמאַלצע אַספּי-
ראַציעס צו פלאַנצן אין אונדזערע גערטענער ידאָס, וואָס איד האָב אַרויס-
געטראָגן פון מיינע יאָרן געבן דאָלמאַטאַוו, האָבן אין מיטן פון די
ווייטערדיקע יאָרן געבראַכט דעם יידישן רעפּערטואַר אַ ריי דראַמאַטור-
גישע מייסטער-ווערק: „דער דוכוס“, „הורדוס“, „אסתרקע“, „שלום
שוואַרצבאַרד“ און די פינגלעדיקע קאָמעדיע: „דער קרויז“ — דאָס זע-
נען טעאַטער-שטיק, וואָס וואָלטן אין אַ נאָרמאַלער לופט זיך צעבליט נישט
ווייניקער, ווי ביי לייטן בליען ווערק — א ז ל ב ע און א סר שוואַ-
כערע ווי אַזעלכע...

אַ ב ע ר — „א י ז אַ נ אָ ר י מ א ל ע ר ל ו פ פ !“
ווי ווייט די לופט איז נישט געווען קיין „נאַרמאַלע“ — דערציילן
מיינע קאָפיטלען איינער נאָכן צווייטן... און אַרום קאַציונגעס פרעמיערע
איז די לופט געווען — אַ פאַרפעסטעטע.

* *
*

איד האָב דעם „דוכוס“ געשפילט אין מיטן פון 7—8 יאָר אויף
ביידע זייטן פון אַטלאַנטיק. אַ ריי שווישפילער האָבן אין דער ראַל פון

„ווגן דוכום“ אַרויסגעשיינט און אָנגעהויבן זייער גרויסן וועג (הבל בוז=
 נאָן — אין ערשטער ריי); מאַשקע אַרענדאָר, „יאַשקע שניידער“, דער
 קאַנאַניקער, צאָדעק; עפּוזאַדישע דאָלן — אין דריטן אַקט; די סימ=
 באַלישע פיגור פון דער מאַמען מיטן קריגעלע טרערן — אין פּערטן; דער
 „לייז“ — האָס זענען אַלין שורות וואָס וואָלטן געדאַרפט פאַרשריבן ווערן
 מיט גאַלדענע אותיות אין פּנקס פון אַקטיאָרישע לייסטונגען, ווען אַזא
 פּנקס וואָלט בכלל געשריבן געוואָרן און געשטאַנען ערגעץ אויף אַ פּאַליצע.
 דאָ מוז געזאָגט ווערן, אַז די וואַרשעווער אויפפירונג האָט נישט
 געהערט צו די ב ע ס ע צווישן די אַלע פאַר די יאָרן, הגם, „גהמהלע“
 האָט אין ערגעץ נישט געהאַט אַזאָ גלענצנדיקע פאַרקערפּערן ווי עס
 איז געווען ק ל אַ ר אַ ס ע ג אַ ל אָ ו ו י ט ש, און קלאַראַ סענאַלאָ
 ווייטש איז (הויז, אפּשר, „ציוויען“ אין „יאַשע קאַלב“ צען יאָר שפּעטער)
 נישט געווען אויף אַזאָ מדרגה אַקטריסע ווי אין אַט דער האָל („מערי“
 אין „מאַסקע גנב“ אינגאַריר איר: דאָס איז געווען — פּשוט אַ שפּרונג
 פון פ אַ ג ע ל אויף די בינע-ברעטער), און ממש מאַמענטן פון פּונ-
 קען און גלאַנץ האָט געגעבן אין פּערטן אַקט די גאַרבאָזש פאַר די עמ-
 לעכע מינוט מיט דער „מאַמען מיטן קריגעלע מילך“... עס זענען געווען
 סצענעס פון שיינעם מין טעאַטער-לייסטונג אויך ביי אַנדערע, אָבער דער
 ספּעקטאַקל איז געפּלאָסן אין אַ פ אַ ר ס מ ט ע ר ל ו פ ט.

אויפנעמען קינסטלער פון טעאַטער איז מעגלעך דאָרטן, וווּ מענטשן
 זענען פּעיק צו ק נ י ע ן פאַר עמעצן, אַנטבלויזן זייערע קעפּ און
 אויסרופן: „אַ ס אַ ג נ אַ!“

עדמאָד דאָסמאָד איז אין פּראַנצויזישן טעאַטער געווען ממש אַן
 „אַפּנאַט“... און זוּדערמאָן אין דייטשלאַנד!

ביי יודן האָט געהאַט די ברייטע דעה גאַלדפּאַדען, אויף וויפּל ער
 איז געווען אַליין דער ד י ר ע ק ט אָ ר; גאַרדיגען האָבן געטראָגן אויף
 די הענט די אַקטיאָרן, וועלכע האָבן אים געשפּילט... איז דען פאַראַן אין
 דער ט ע אַ ט ע ר = ק ר י ט י ק, אין געדרוקטן פּנקס, אַ קאַפיטל וועגן
 זייער קולטור-היסטאָרישן ווערט?

וואָס אַזוינס איז ט ע אַ ט ע ר — האָט מען אין דער יידישער
 גאַס נישט געוואָלט וויסן, הגם מיר האָבן ערלעכע און ערגסמע פּרווון
 פון סאָלידער טעאַטער-ג ע ש י כ ט ע...
 ווייסן מיר וועגן פּורים-שפּיל, הערן מיר וועגן בראָד, האָבן מיר גע-
 בויע ידיעות וועגן גאַלדפּאַדענס געהאַטע צרות...

אן אות, אן אַנדייטונג וועגן די אַנטוויקלונגס־פּראָצעסן פון אַ טי אָר און זײַן וועג לאַמיר נישט זוכן! מיר וועלן נישט געפינען!
דער חילוק צווישן דעם, ווי אזוי עס האָט פאַרשמאַנען און דערפילט זײַנע אויפגאַבן דזשיי קאַב אַדלער, דוד קעסלער און אויפן פּאָן פון זײַערע געשטאַלטן, ווי האָט אויסגעזען זאַסלאַווסקי? — דאָס האָט קיינעם נישט אינגע־רעסירט...

אין ערגעץ איז נישט פאַרנאָמירט, אַז אַלערקאַציונגע איז אַרײַן אין ייִדישן מעאַטער אַן אַנגעלאָדענער מיט שעפּערישן האָב און גוטס פּאַרן לעבעדיקן אַקטיאָר; אַז זײַן צאַפּלדיקער און ברױונדיקער קולטור־געוויסן האָט אים דיקטירט סצענישע ווערטן פון היסטאָרישע פּערסעקטיוון, פון לױפּנדיקע טעג, פון פּאָליטיש־פּסיכאָלאָגישע קאָנפּליקטן. אַלסער קאַציונע האָט אַנגעשריבן פּרעכטיקער אַלן, קוקנדיק מיט פּאַרלױבטע אויגן אויף די פּאַרשטייער פון שאַפּנדיקן אַקטיאָרן —

דאָס אַלץ האָט מען אין דער מאַנגעבערשישער סביבה פון וואַרשעווער „קולטור־מאַכונג“ נישט געזען, ווייל מען האָט געדאַרפט האָבן אויף מיטמישע כּפרות דעם לעבעדיקן אַקטיאָר, די פּרעכטיקע דאָלן, דעם דראַם־מאַטורג מיטן גאַנצן קלאַפּערנעצייג פון מעאַטער...

„עפעס קלייבט זיך דאָ עמעץ אַפּלעקן די סמעטענע אויפן טעפּל זויערמילד!“ אַרײַנשלעפּן די מאַסן אין שטראָם פון זײַער איינפלוס און באַווירקונג —

איז ווער דאַרף עס צו האָבן??

נאָך דער פּרעמיערע, וועלכע האָט ביים עולם אויסגענומען לויט אַלע אויסערלעכע סימנים פון דערפּאָלג, האָבן אַלע צײַטונגען זיך אָפּגערופּן על אַד היותר טוב. אַפּענשלאַק אין „פּשענלאַנד“ האָט אָנגעשריבן נישט מער און נישט ווייניקער, אַז אויף די נעבעכדיקע ברעטער פון אַרעמען מעאַטערל האָט אַרױסגעגלאַנצט — מאַטעיַקאַ; נאָמ־בערג בכבודו ובעצמו האָט אַ זאָג געמאַן (אַנגעשריבן נישט איין אות!), אַז אַ שפּיק, וואָס פאַרמאַנט אַזאַ צווייטן אַקט, קאָן שוין וועגן „דורכפאַל“ נישט טראַכטן.

אין „מאַמענט“ האָט דער טונקעלער אָפּגעדרוקט אַ קאַריקאַטור: „עזריאלקע מיראַפּאָלער“ שפּילט אין שאַר מיטן „אַלטן דוכס“...

דאָס איז אַלץ געווען געוויסע סימנים פון „אָפּשיי“ פאַרן... אָנגע-
זעענעם גאַס פון בערלין.

ווי אזוי האָט מען מקבל פנים געווען דעם דראַמאַטור?
מיט וועלכע פונקטן פון האַרצן האָט מען געפרווט אָנוואַרעמען די יונגע
מוזע, וואָס האָט אזוי באַשיינט דעם האַרזאָגט?

אין „היינט“ האָט זיך באַוווּזן אַ קאַריקאַטור: קאַציונע שלעפט
אַרויס פון פאַטאַגראַפישן אַפאַראַט אַ טעאַמער-שטיק... ווען איר וואָלט
געקאָנט דערמאָנען עפעס אַויס ער אָט דעם „אויסדרוק פון אויפ-
מערקזאַמקייט“ צום דיכטער און צו זיין ערשטן טעאַמער-וואָרט, וואָלט
איר בנאָמנות עס נישט פאַרשוויגן, אָבער אָט די געמלעד
טאַקטלאָזע קאַריקאַטור איז געווען דער צייכן פון באַ-
ציונג צו קאַציונען און דער מעסטער פון יענער „פעסט“, וועלכע איר
האָב פון פאַרויס געקענט, האָבנדיק אָנגענומען דעם פאַרשלאַג צו קומען
קיין וואַרשע...

און אויב דעם קאַפיטל וועגן בערלין און מיינע שריט אין דער פילם-
וועלט האָב איר געקאָנט פאַרצייכענען אויף מיין וועג ווי אַן עטאַפּ פון
„דערהויבונג“, קאָן איר די חדשים אין צענטראַל-טעאַמער — ביי דער
גאַנצער ליבע צום קאַלעקטיוו און ביי דער באַציונג פון עולם צו די פאַר-
שטעלונגען פון אַלע דריי אויפפירונגען — גיט אַנדערש פאַרנאָ-
טירן ווי אַן עטאַפּ פון ירידה!

ווייל, ווי איר האָב באַמערקט אין אָנהייב פון קאַפיטל גייט דאָ נישט
אין מיינע פערזענלעכע פריידן און „גדולות“ (און פון מיינע „לאַרבערס“
פאַר יענעם פּעריאָד האָבן די גאַסמשפילן נישט פאַרמינערט די צאָל...) —
דאָ גאָטיר איר די אַטמאָספּער און עצם לופט פון דער יידי-
שער טעאַמער קולטור אין וואַרשע בימים ההם: גיט קיין גאָר-
מאַלע! אַ פאַרסמטע!

דעם דאָזיקן ענין וועלן מיר נאָך באַהאַנדלען נישט איין מאָל.
דאָ לאָמיר פאַרענדיקן דאָס קאַפיטל וועגן יענע דריי און אַ האַלבן
הודש.

* *
*

דער „דוכוס“ איז פון דער ערשטער מינוט געוואָרן באַגלייט פון
אַ ריי קוריאָזן. אַז אַלסער האָט אָנגעשריבן אַ דראַמע מיט אַ צענטראַלער

ראל פאר מיר, האָב איך געווסט מיט אַ צייט צוריק. קומענדיק פון ווילן
 גע קיין בערלין, האָט עס מיר אָנגעזאָגט מיין פרוי און איבערגעגעבן אין
 קורצע שטריכן דעם אינהאַלט. איך האָב אויפן אָרט געזאָגט, אַז לויט
 דעם, וואָס איך הער, איז די צענטראַלע פיגור — ד ע ר ז ו ז פון
 דער „געשטאַלט“, וועלכע איז מיר אין דעם שטיק אָנגעמערקט. אויף דעם
 האָט זיך מיין באַקאַנטשאַפט מיטן שטיק דערווייל פאַרענדיקט. איך גע-
 דענק היינט אַכסאַלוט נישט וויפּל צייט איז אַוועק ביזן מיין קומען קיין
 וואַרשע... אָבער אַ חדשים זעקס לכל הדעות. אַז איך בין געקומען סוף
 גאַנצעמבער קיין וואַרשע, איז דער ערשטער פּונקט פון סדר=היום געווען,
 פאַרשטייט זיך, אויסהערן אַלטערס פּיעסע. און מיר האָבן באַשלאָסן דעם
 זעלביקן אָונט אַוועקצופאַרן קיין שווידער, וווּ ער האָט געהאַט נישט לאַנג
 פאַר דעם פאַרענדיקט דעם בנין פון זיין ווילע. מיר זענען אַרום זעקס אין
 אָונט אָנגעקומען קיין שווידער... דער קורצער שפּאַציר פון דער סטאַ-
 ציע צו דער ווילע איבערן שניי ביז די קני האָט מיר פאַרשאַפט אַן אומ-
 געהויערן גענוס... ראשית, דער קאַנטראַסט נאָך יאָרן בערלינער קיום:
 די דאַרפישע שטילקייט, די אַרומיקע אידיליע. און צווייטנס, האָב איך
 מיך לעבעדיק איבערגעפראָגן צו די וואָכן, וועלכע איך האָב אויף אַט
 די זעלביקע שטענלעך פאַרבראַכט מיט אַ פינף יאָר צוריק מיט אַנאַסקין:
 די „סתם רייד“! די „לופטשיפן פון צעשפּילטער פאַנטאַזיע“!
 די שטימונג איז געווען באַמת אַ דערהויבענע, אַ געלייטערטע... און
 דער געדאַנק, אַז מיר וועלן באַלד לייענען קאַציונעס ערשט ט ע א ט ע ר=
 וו ע ר ק האָט אויך געלויכטן ווי אַ „ליכט“ אין „גאַלדענעם הענגלייכ-
 טער“; ווי אַ פּונקט אין אונדזער שעפּערישן לעבן און שמרעבן... אַרום
 זיבן איז מען אַרײַן אין אַן אָנגעהייצטער שטוב... עס האָט געשמעקט
 מיט דאָרף, מיט געהילץ... קיין ברעטער אויף דער פּאַדלאַגע איז נאָך
 נישט געווען, און איך בין געפראָגן איבער פּריש=אויסגעלייגטן שמרוי...
 און דאָס האַרץ האָט איינגעאַמעמט טויזנט פּרישע, אוממיטל באַרע גע-
 פילן. הנהו האָב איך פון אונדזער ערשטער באַקאַנטשאַפט נאָך מיט אַנ-
 סקין געליכט ווי אַ טייערע שוועסטער, און דורך אַלע עטאַפּן, קאַליויעס
 און ענדערונגען, וואָס זענען געוואָרן אָנגעפראָגן פאַר די יאָרן און האָבן
 אַט אָנגעוואַרעמט אונדזערע באַציונגען, אַט אָפּגעקילט — איז די ברי-
 דערלעכע האַרציקייט צווישן אונדז פאַרבליבן אומגעשמערט, און דאָס
 האָב איך דערפילט שוין אויפן שוועל פון דער אָנגעהייצטער שטוב.

אין א פאָר מינוט ארום האָב איך פאַרגעלייגט, אז מיר זאָלן צו-
 טרעפן לייענען דעם, "דוכוס", אָבער סיי אלטער סיי די באַלעבאָסטע האָבן
 זיך דערפילט כמו, "געשאַפן" אין די הייליקסטע געפילן פון גאָסט
 פריינדשאַפט: "געוואָרן חדשים, וועט ער — "דער דוכוס", הייסט עס —
 וואָרטן נאָך אַ שעה!" און ער וועט נישט ווערן אָפגעקילט און נישט אויס-
 געטריקנט, בעת דאָס עסן אין אויוון קאָן פאַרברענגט ווערן — מייסטער-
 שטיק פון כל מיני וועגעטאָרישע המצאות (הנה אין געווען אויף דעם
 געביט אַ גרויסמייסטערין פון יאַרגלאַנג: צוליב אלטערס שטרענגער ווע-
 געטאָריאָנישקייט פלעגט זי זיך קליגן צו דערלאַנגען קאָמלעפן פון
 ש ו ו אַ מ ע ז, וואָס האָבן געשמעקט און געהאָט דעם טעם פון עטלישע
 ביפשמעקסן...)

אָרום האַלב צען האָב איך געזאָגט: "נו! וויפל איז דער שיעור?"
 האָט מען מיר אַוועקגעזעצט אויף אַ ווייכן טערקישן טאַפּטשאַן. און
 טאַקע ווי אין פּסוק שטייט: "כטוב לב המלך כיון" — האָב איך אָנגע-
 שמועלט אויג און אויער... אלטער האָט אָפגעבויגן דעם טאָול, האָט איך
 בערגעלייגט די "פ ע ר ז אַ נ ע ז", די רעמארקע צום ערשטן אָקט
 און... וויפל שורות ווייס איך נישט, ווייל הויז דעם, וואָס האַרכן ווי אַ
 מחבר לייענט איז פאָר מיר וכל ימי דאָס שטאַרקסטע מיטל קעגן שלאַפּ-
 לאַזיקייט, האָט דאָ נאָך געווירקט סיי די אָנגעהויצטע שטוב נאָכן פּראָס-
 טיקן שפּאַציר פון באַז, סיי די כוסות.

איך האָב אומברחמנותדיק געבראַפּעט...

אָפגעשלאָפן אַז ערד ביז אָרום זיבן, האָב איך זיך אויפגעכאַפט ווי
 פון אַ האַרמאַטנגשאַס און ביי די ערשטע שטראַלן פון דער ווינטער-זון
 אויפגעפאַדערט אלטערן ת י כ ת צו לייענען, ווייל אויף צוועלף איז
 באַשטעלט די ערשטע פּראָבע אין טעאָמער.

ער איז באַלד צוגעטראָפן צום לייענען, און איך... בין באַלד איינג-
 געשלאָפן. ארום גיין האָב איך מיר אויפגעכאַפט, דערזען זיין ברוגזדיק
 פנים, געבעטן אויף מיר רחמנות האָבן, פאַרויכערנדיק, אַז ביי מיר איז
 עס אַ מין בייזע קרענק... "לייען בין האַלב עלף!" ער האָט געלייענט, און
 איך... געשלאָפן.

צוריקוועגס האָב איך אים נישט געקאָנט קוקן אין די אויגן... געבעטן
 ער זאָל מיר אָפגעבן דעם עקזעמפלאַר, און איך וועל אים אַליין דורכליי-
 ענען.

אז מען איז נאך דער פרעמיערע פון „קין“ צוגעטראָטן צום „די
בוך“, האָט די לייפונג מיר אויפגעפאָדערט צו געבן דעם עקזעמפלאַר פון
„דוכוס“, כדי מען זאָל איבערשרייבן די ראָלן. און איד האָב דעם עקזעמ-
פלאַר באַקומען אַ מאָג פאַר דער ערשטער פּראָבע. ס'הייסט: א פּאָר שעה
פאַרן אויפטרעטן אין „צדיק“... קלאָר, אַז ליינען יענעס מאָג האָב איד
גישט געקאָנט. איד האָב גענומען דעם עקזעמפלאַר אין האַנט ארום 1
ביינאַכט, און... אויפן צווייטן בלעטל — איינגעשלאָפן.

אז מען איז זיך צוזאַמענגעקומען צו דער פּראָבע, און איד האָב מיר
אָועקגעזעצט ביים טישל פון רעזשיסער און אָועקגעלייגט דעם העפט,
האָט אלטער, מיר אָנקונדיק מיט זיינע דערשראָקענע אויגן, א זאָג
געמאָן:

— דו האָסט דאָך מיר קיין וואָרט גישט געזאָגט וועגן דער פּיעסע!
וואָס געפעלט דיר? וואָס גישט?

— אלטער! — האָב איד אים געענטפערט מיט פולער אויפריכטיג-
קייט — וואָס גוט איז און וואָס גישט אין אַ סצעניש ווערק באַשמים איד
שוין צוויי יאָר צענדליקער אין גאַנג פון פּראָבן, ווייל בלויז דער
א ק ט י אָ ר קאָן קאָלעקטשען און דערהויבן דעם טעקסט. וועסטו מיר
מוזן דערלויבן אויך מיט דיין ווערק זיך באַגיין לויט מיין כלל. דערווייל
דו כ ט ז י ד מיר, אַז איבערגעלאָרן איז דער טעקסט ביים אלטן
דוכוס אין צווייטן אַקט... אָבער האָב א דרייטער טעג געדולד!

מען איז צוגעטראָטן צו דער פּראָבע, איד האָב זיך געהאַלטן ביי מיין
אויסגעפרוּוּטן סיסטעם: נאָכגיין דעם אַקטיאָר און זיך אַומקערן צו דער
סצענע.

אין משך פון אַקט האָב איד זיך אייניקע מאָל געוואָנדן צום מחבר
מיט דער פּראָגע: צי אַקצעפטירט ער מייע מיזאַנסצענעס? און ער האָט
מיט אַ טאָן פון פּאַרדראָס אויסגערופן:

— צו וואָס די שאלות דייע, אַז דו האַלטסט זיך אַות באַות ביים
טעקסט??

אַז איד האָב דעם טעקסט געהאַט קויט-קויט בחיפּוזן דורכגעזיפּט
— ווייס דער ליינער פון דעם, וואָס איז דערציילט.
דער צווייטער קוריאָן:

אין מייע האַנדלונגען און כוונות במשך פון די פּראָבן און נאָך דער
פרעמיערע איז גישט געווען קיין ניצויץ פון „עגאָיזם“, וואָס זאָל שמיין
אין מינדסטער קאליווע מיט די אינטערעסן, ווונטשן, רעכט פון מחבר...

איד בין געווען אזוי פארמאן אין אלע ארומ ספעקטאקל
און אלטערס דערפאלג, אז איד האָב נישט באוויזן צו באַמערקן, אָן די
וואַנצעס, וואָס איד האָב אָנגעקלעפט בעתן אַנטראַקט נאָכן ערשטן אַקט,
אין פלאַס פון מיין גליקלעכן געפיל, אַז דער עולם האָט אויפגענומען דעם
אַקט מיט אַ לאַנגדויערנדיקער אַוואַציע — זענען זייער שווערע. נאָך די
פאָר הונדערט פאַרשטעלונגען פון „דיבוק“ בין איד געוויינט געווען צו
„עזריאלקעס“ עטלעכע „פערעמלעד“ פון קרעפע אויף דער אויבערשטער
ליפּ; גרושע ראַטשיין האָט איד נישט באַמערקט, אַז איד האָב קוים=
קוים מיט איין פּינגער אַ שמיר געטאָן דעם לאַק, אַרויפגעלייגט די שווע=
דע וואַנצעס און אַוועק צום אויפמריש... און ביי דער ערשטער פּראַזע איז
מיר דער רעכטער געבליבן הענגען אין דער לופט...

ווי אזוי איד בין פון דער סיטואַציע אַרויס, גאַנץ און געזונט“ איז
אַ מעשה פאַר זיך. דאָ וויל איד נאָך באַווייזן ווי ווייניק איד
בין געווען פאַר אַן אַרומיגן און נאָכן ספעק=
טאַקל, ווען איד בין אַ צעפלאַמטער צוגעלאָפן צו אלטערן און געוואַלט
איש דריקן צום האַרצן און וויינען מיט טרערן פון גליק — וויל אין טע=
אטער איז געווען אַ שטימונג פון טרוימף — האָט ער מיין פלאַמענדיקע
באַגריסונג נישט אויפגענומען און קאַלט אַ זאָג געמאָן:

— פאַרשפאַרסט מיר צו באַגריסן, וויל דעם ספעקטאַקל און די פּיע=
סע און דעם עולם האָסטו אַרעפּגעשלונגען ווי אַ פאַרציע גענדזנס... און
קיין איין ביסן איז דיר אין לינקער קעל נישט אַרין!

צו מיין ווייטיק און פאַרדראָס האָב איד די זעלביקע רעאַקציע אָג=
געטראָפן אויך ביי חנה... די קנאַפע פיר וואָכן, וואָס איד האָב געשפּילט
דאָס שטיק, זענען געווען צווישן אונדז דער איינציקער חודש פון „גלייכ=
גילט“ פאַר אַלע יאָרן... איד האָב די סיבה געווסט גאַנץ גענוי: די גע=
שיכטע פון טעאטער פאַרמאָגט גאַנצע בלעטער וועגן אייפערזוכט פון
דראַמאַטורג צום אַקטיאָר, וועלכער, האָבנדיק דעם מחבר אַרײַנגעפירט
אין דער אייביקייט, האָט פאַר זיך צוגענומען אַן אויגנבליק פון ספעק=
טאַקל און דער צושויער האָט דערזען בלויז אים און בלויז אים אָפּגעגעבן
זיין התפעלות.

אָסמראַווסקי איז נאָך דער פרעמיערע פון „אַרעמקייט איז נישט
קיין טאָט“ אזוי ווייט געווען מלא רוגזה אויף סאַראַווסקי פאַר זיין דער=
פאַלג בעת דער פרעמיערע אין „מאלי טעאַטער“, אַז ער האָט אים באַ=
שולדיקט אין פעלשן דעם טעקסט און צושרייבן אַ זאָג לשם בראַוואַפּאָ=

משעריי. סאדאָווסקי איז אָבער געווען גאָט די נשמה שולדיק: די פראָזע איז געשטאַנען אין טעקסט... סאדאָווסקי האָט זי גאָר א ו י ס ג ע ש פ ו י ל ט אַזוי, אַז דער עולם האָט אים געמאַכט אן אַוואַציע, און דער מחבר האָט, בייסגריק די ליפן, באַשלאָסן, אַז ער האָט אַזאַ פראָזע גישט געשריבן...

איר האָב אלטערן דאָס אַלץ געפרוּווט דערקלערן: דאָס זענען די גסיונותפולע און פאַרקריפּלע פּרטים פון סצענישע עליות און ירדות; ער האָט מיר אויסגעהערט און געבליבן ביים זייגיין.

אַז די דאָך האָט איבערגענומען אַ צווייטער אויספירער, האָבן מיר ביידע געקוקט די ופאַרשטעלונג. איד שווער ביי באָרד און פּאות, אַז מיר איז נישט איינגעפאַלן צו טראַכטן, אַז יענער איז „ערנער“ ווי איד, ווייל איר האָב דאָך „מאַרעווסקין אין דוכוס“ גישיט געזען און מאַכן קיין פאַרגלייבן נישט געקאָמפּ. מיר האָט זיך ערשערוויי געדאַכט, אַז דער „בתור“ איז עפעס נישט גאָר „מאַנגאַמיש“.

גאָבן ספּעקטאַקל האָט מיר אלטער צום ערשטן מאָל פאַרן הודש פאַרבעטן צו זיך. איר בין מיט פרייד אַוועק. מיר האָבן נישט באַוויזן אַריג בערצומרעטן די שוועל, הער איר, ער זאָגט: „הנה! ווען דו זעסט היינט דעם „דוכוס“ וואָלסטו ערשט באַגריפן וואָס אַזוי גיט דיין געג-דונפרעסער האָט אויפגעטאָן — פאַרן שטיק, פאַר מיר און פאַרן עולם איר האָב זיך צעווייגט, און זיי ביידע האָבן זיך אַרויפגעוואָרפן מיר האַלדזן און קושן.

עס זענען געווען גאָר אינצידענטן און קאָנפּוזן, אָבער מיר וועלן זיך באַנרענעצן מיט צוויי: מיין אָפּשייד-בעגעניס און דער באַנקעט אין דעם סאָראָ אונטערן ליטעראַטור-פאַרזיין.

ד ר י ט ע ר ק א ט י ט ל

מתנות פון פריינד

איך געדענק נישט גענוי ווי לאנג עס האָט געדויערט ביז „דער דוֹס“ איז דערשינען אין בוך-פאָרם. איך מוז מיט עגמת נפש צוגעבן, אַז ביי מיר האָבן זיך פאַרפלאַנטערט די דאַמעס פון „דוכוס“ און „הור־דוס“... אין קאַל־דאַסקאָפּ פון לויפּנדיקע אייגנדרוקן, פריידן און פאַר-דראַסן פון יענע יאָרן אין „צויבער-לאַב־דינט“, וואָס האָט פאַרגעשמעלט מיט זיך מיין לעבן באַרג-אַרויף, באַרג-אַראָפּ — פלעגן מינוטן פון אויפ־געבליצטן נחת מיד באַלויבטן און באַלד פאַרשוויגן פון זכרון... קניישטן אויפן שטערן און זיפצן אין האַרצן זענען פאַרבליבן אויפן נישט-געשרי-בענעם „נאַטי-שאַוול“ מער און שיפער ווי אוינגבליקן פון „גדולה“.

אַן שום ספּק איז געווען א שעה פון פרייד, בעת איד האָב דערזען דעם עקזעמפלאַר פון „דוכוס“ מיט אַ ווייסן שערבלאַט — דאָס שטייט מיר פאַר די אויגן — און די אויפשריפט: „אַ מתנה מיין פריינט“ מיט מיין נאָמען דערביי. דאָס האָט מיר אָנגעפילט מיט אַן אינהאַלט פון עפעס אַ מיין דערגרייכטן באַרג-שפיץ אויפן לעבנס-וועג. די ווידמונג פון אַ דראַמע, וואָס איז געשפילט און געקרוינט געוואָרן מיט אָנערקענונג פון עולם אין משך פון אַ 30—40 פאַרשמעלונגען (די ווייטערדיקע דערפאַלגן זענען געקומען שפעטער) — דערצו איז לאו כל אדם זוסה, און אַן ספּק איז עס יענע טעג געווען איבער מיינע אַלע אנדערע אינטערעסן און פריידן...

אַבער אין זכרון איז עס נישט פאַרבליבן! וו ע ז דאָס איז געשען, און די פרטים אַרום דעם — געדענק איד לחלוטין נישט. דאַסען שטייט מיר פאַר די אויגן דער מאַמענט מיט 15 — 20 יאָר ש פ ע ט ע ר, ווען איד בין געזעסן ביי ש מ ו א ל ה א ל ק י ג ע ז אין מאַסקווע (פאַר 17 יאָר אין לאַנד האָב איד אים א י ז א ו ז א י י ג צ י ק)

מ א ל באזוכט!), און, שמועסנדיק וועגן פארשידענע עטאפן פון אונז
דזערע שעפערישע שמרעכונגען און דערגרייכונגען, האָב איד צווישן
אנדערע דערהערט: „איד האָב אייך גישט געזען אויף די בינע-ברעמער,
און קען אייך בלויז פון דעם, וואָס מיר דערציילט מיין ביכער-שראָנק...“
אויף מיין דערשטוינטן בליק האָט דער דיכטער געענטפערט מיט אַ
ברייפן שמויכל אויף זיין צעשמראַלטן פנים און אַרויסגענומען פון שראַנק
אַ ווייס בוך...

— אַט דאָס איז גענוג צו האָבן אַ קלאָרן באַגריף וואָס אַזוינס איד
שמעלט (מיט זיך פאָר).

ער האָט מיר דערלאָנגט דאָס בוך, און מיר איז געוואָרן כאַמט
ה י י ס אין אַלע גלידער. דאָס איז געווען — „דער דוכוס“ און „הורדוס“
אין איין אויסגאַבע. האַלקין האָט נאָך לאַנג גערעדט וועגן קאַציונגען, וועגן
די עטאַפן פון ייִדישן מעאַטער און כּפּרמ פון דער ייִדישער דראַמאַטורג
גיע. איד בין געזעסן ווי כאַצויכערט פון דעם, וואָס איד האָב געהערט,
און נאָך מער פון דעם, וואָס איד האָב דערזען פאר זיך אַ וויכירנדיק
האַרץ פון אַ צעפלאַמטן קינסטלער.

ביי שמואל האַלקינגען איז קאַבינעט איז מיר אויסגעפאַלן אַריינצו-
קוקן טיף-טיף אין זיך און אין די אינהאַלטן פון דעם, וואָס שאַפט אונז
דזער לעבנס-ציל: ייִדיש מעאַטער. מיר האָבן אויבן דערמאָנט, ווי ווייטיק
פול פאַראיינזאַמט אַלטער קאַציונגע האָט זיך געפילט אין דער משפּחה
פון ליטעראַטור... עס איז קלאָר, אַז אויך איד האָב מיך גישט געקאָנט פילן
ווי איינער, וועלכן מען דאַרף „גייטיק האָבן“, און ממילא זענען די דער-
גרייכונגען מיטן לויף פון דער צייט אַוועק כמו אין שאַטנס פון שכחה
און האָבן אויסגעזען ווי פאַרלאַשענע קוילן... און איז צוואַנציק יאָר אַרום
שמויס איד מיר אַז אויף אַזעלכע פונקטן פון אַ דיכטער-האַרץ! האַרנדיק
וואָס האַלקין האָט גערעדט, האָב איד מיך דערפילט אַזוי ווי די צוואַנציק
יאָר וואָלטן געווען צוואַנציק מעת-לעת...

אין אָנהייב 1921 זענען מיר — אַלטער, חנה און איד מיט מיין
אניוויסקען — געזעסן אין אַטוואַצק. אין דער „ווינער טרופע“ — איד
האָב עס שוין דערציילט — האָט אָנגעהויבן דובלירן „עזריאלקען“
מתתיהו קאָוואַלסקי; מיר פלעגן שפילן אַ וואָך איבער אַ וואָך, און איד
פלעג די פרייע וואָכן זיצן אין אַטוואַצק.

איין מאָל נאָך מיטאַג האָב איד זיך צוגעלייגט. אַז איד האָב זיך
אויפגעכאַפט, האָב איד דערזען אַלטערן זיצן אויפן בעטל געבן מיר אין

דער זעלביקער פאזע ווי מיט דרײַ שעה צוריק... ער האָט געהאַלטן אין האַנט אַ ביכל: אילאוויסקעס רוסישע געשיכטע פון אלטערטום. אַז ער האָט דערהערט מיין געגען פון אויפואכונג, האָט ער מיר אָנגעקוקט מיט זיינע ווייסע אויגן, אין וועלכע דאָס מאַל האָט זיך צעגאַסן אן אויסדרוק פון חידוש און חזק...

— גענוג זיך אויסגעבראַפּעט? — הער איך — איך האָב דערווייל איבערגעלייענט דאָס ביכל פון טאַוול ביז טאַוול און מוז דיר זאָגן, אַז געבֿעל איז אַ גאַנץ פּיינער דראַמאַטורג, אָבער זיין „העראַדעס“ איז געבער א „יעקע“ פון קאַפּ ביז די פּיס. מען דאַרף זיך צו דער טעמע נעמען מיט אַלע רמ“ח אברים און אָנשרייבן אַ הורדוס־געשטאַלט פאַר ייִדן, און אַז גאָט וועט העלפּן, ביססן, דוכט מיר, גישט חולה אַזאַ געשטאַלט פון דער בוגע צו באַווייזן...

מיר האָבן נאָך דעם פאַרבראַכט אין פּאַנטאַזירן אויף דער טעמע גישט איין שעה, גישט איין וואָך, און מיר קומט אויס, אַז „הורדוס“ איז אָנגעשריבן פּרײַער ווי „דער דוכוס“, אָבער דער מאַמענט פון זיין דערשיינען עפנטלעך איז ביי מיר פאַרווישט און פאַרפּלאַנטערט אין גע־ווירבל פון מיינע פאַרדראַסן און עגמת־נפשן פון יענע יאָרן. דער ליינענער ווייסט שוין פון די לעצטע קאַפיטלען, אַז פון גרויסן שעפּערישן וועג בין איך געווען אָפּגעריסן; פון דער סביבה געפילט זיך ווי אַרויסגעשטויסן, און ערשט ביי האַלקיגען יענעם נאַכמיטאָג, דערוואַרעמט און דערוועקט פון זיינע רייד, האָב איך דערפילט מיינע „אַמפּוטירטע גלידער“!

מיין באַזוך ביים גרויסן מאַסקווער דיכטער האָט זיך פאַרענדיקט דערמיט, וואָס שמואל האַלקין האָט מיר דערלאַנגט אַן עקזעמפּלאַר פון זיינע לידער — „ערדישע וועגן“ — מיט אַן אויפשריפט: „דעם אמתן דיכטער“... איך ווייס גישט גענוי, צי איז עס געווען אין יאָר 1941 אָדער 1946? אָבער איך ווייס, אַז איך בין אַוועק פון אים און, גלייַענדיק איבערן גאַנגאַל־בולוואַר, דערפילט אין האַרץ און געוויסן אַ שטורעם פון זעלבסטאַנאַליז: „ווער ביי סײַ??“, „משה שײַד??“ וואָס הייַנטײַטס?? און — דער עיקר פון וואָס גען קומטײַטס??“

וואָס „הורדוס“ איז געבליבן ליגן אויף דער פּאַליצע און איז גע־וואָרן פאַרשטויבט און פאַרגעסן, גישט דערזען דאָס ליכט פון לעבעדיקן ספּעקטאַקל — דאָס איז מײַן חסא, ערגער; מײַן ספּעקטאַקל — דאָס איז מײַן חסא, ערגער; מײַן שווע־פאַרברעך! אָבער גלייַכצייטיק איז עס אויך — מײַן שווע־

ד ע ש ט ר א י. ווייל די ר א ל וואָלט געקאָנט זיין אזא מין דער הויבונג; דער ספעקטאַקל — אזא באמת קולטור־היסטאָרישע געשעעניש, וואָס וואָלט אפשר געווען די קרוין פון מעאַטער־דור... וווּ האָבן מיר ערגעץ נאָך אזא פערז אין ווערק פון הראַמאַט־סורג! וווּ — אזא פאַרבנרייכן היסטאָרישן „לייוונט!“ וווּ איז אין דער יידישער מעאַטער־ליטעראַטור פאַראַן אזא אויפשוידערדיקע סצענע, זיי הודרוסעס רוף: „מריס!“, „מריס!“, און אין דער אַמפּילאָדע פון די קאָרדאָרן אין ביינאַכטיקן פּאַלאַץ נאָכן מאָרד חורט זיך איבער דער ווייגעשריי פון פאַרבּרעכער אין אַ צענדליק אונגיסאַן־שמויען... אודאי איז עס אַ „מעאַטראַלער עפעקט!“ אָבער ווען אָמ דער עפעקט און אַ צענדליק זיינסגלייכן וועלן זיין אַקאָמפּאַניאַמענט־אַקאָרדן צום שפּיל פון אַק־מיאָרן. וואָס וועלן זיין דערוואַקסן צום פּרעכטיקן פּערז, וואָס וועלן פאַר־מאַגן די מאַס סצענישע קולטור צו געבן אַ תּיקון דעם עצים אמת פון היסטאָרישן ביך — דעמלט וועלן זיך באַהאַלטן אין די ווינקלען די פּאַרלער פון אַלטער קאַציונגעס פאַרמעסמונגען!

עס איז נישט געשען, ווייל איד בין געלעגן אין היגעהפלעט, אין חלשות... אלטער האָט „הוררוסן“ געשריבן, האָט די ראָל געדיכטעט, האָט דעם גאַנצן לייוונט געמאַלט, באַווירקט און אָנגעצונדן דורך אונדזערע לאַנגע שמועסן וועגן די וועגן פון יידישן מעאטער, וועגן די גויטן און האָ־ריוואַנטן פון אונדזער יוגן אַקטיאָרן־דור. ער האָט אַ ריי געשטאַלטן אָנ־געמאַסטן אויף לעבעדיקע פאַרשטייער פון אַקטיאָרן־קריוו. אָבער די, וועגן וועלכע מיר האָבן געפּראַכט און גערעדט, האָבן מיך מיט זייערע עלנבוינגס פאַחטריבן פון מעאַטער און פאַרמשפט אויף אוממעטיקייט... איז ווי אַזוי האָבן איד געוואָלט פאַרוויקלעכן דעם שרוים פון דיכ־פּער? מיט וועמען זיך זעצן צום פּיש? און צו וועלכן פּיש?

איז מיין אוממעטיקייט געווען כּשוניג מיין — פאַרבּרעך!
אָבער הארב און שווער איז געווען מיין ש ט ר אַ ה!
אָמ די אַלע איבערלעבונגען זענען אַ דף פון גייסטיקע, שעפּערישע פאַרדראַסן, וואָס האָבן אַ שייכות צום פּנס „הוררוס“...
אָ אַ שיעור קאָמפּליצירטער איז דער „פּראַצעס דעם וועהרנס“ פון „דוכוס!“ און דאָ וואָלטן מיר געמוזט אַוועקגיין ווייט־ווייט פון אונ־זערע מעאַטער־מאַטיוון און זיך פאַרטיפן אין די ענינים, וועלכע דער ליי־ענער דערוואַרט נישט, אָבער אָן וועלכע מעמואַרן קאָנען נישט

זיין קיין אומפארהילטע אמתן פון א לעבנס-באשרייבונג, נאָר נישט מער
ווי א סכום אָפגעקליבענע עפיזאָדן. אונדזער כוונה איז
פון ערשטן דף — און אַנדערע!

* *
*

דער אָפשיידענדיגער פּאָרט, „צענטראַל-טעאָמער“ און
דער באַנקעט נאָך אים וואָלטן נישט ווערט געווען דאָס פּאַפּיר, וואָס איז
גייטיק צו זייער באַשרייבונג, ווען נישט אַ פּאַר ביו נאָר מערקווירדיקע
עפיזאָדן, וועלכע זענען צופעליק מיט די ביידע פּאַקטן געוואָרן פּאַר-
בלאָכטן.

דער ערשטער עפיזאָד: קיין וואַרשע איז גראָד יענע טעג געקומען
פון לענינגראַד דער נאָך פון די צאַרישע צייטן באַוווּסער טעאָמער:
„דער קרוםער שפּיגל“, בראש פון וועלכן ס'איז געשטאַמען
דער באַקאַנטער טעאָמער-קריטיקער און זשורנאַליסט אַלעקסאַנדער ראַ-
פּאַליאָוויטש קוגעל („האַמלעך גאָווס“).

אין קאַפּיטל „מכאט“ (1 באַנד, 2 טייל) — האָבן מיר גערעדט
וועגן זיין עקסגנאָרדיקער שנאה צום מאַסקווער טעאָמער, און דאָ וועלן
מיר זיך נישט פּאַרנעמען מיט קיין גענויערער באַראַקטערירונג פון דאָ-
זיקן אָנגעזעענעם זשורנאַליסט. מיר וועלן נאָר דערציילן, וואָס פּאַר אַן
אומגעריכטער עפיזאָד האָט זיך אָפּגעשפּילט אין שייכות מיט זיין דער-
שיינען אויפן וואַרשעווער האַריוואָג אַרום מיין צעשיידן זיך מיט וואַרשע.

„דער קרוםער שפּיגל“ האָט באַוווּן צו געבן אין
וואַרשע געציילטע עטלעכע פּאַרשמעלונגען און געהאַט אַזאַ מפּלח, אַז די
טרופע האָט נישט געהאַט מיט וואָס זיך צו לאָזן אין וועג צוריק. ווי אזוי
דער קאַלעקטיוו האָט זיך אַרויסבאַקומען פון דער קריטישער סיטואַציע
געדענק איר נישט. איר געדענק, אַז פון דער הויט איז געקראָכן יאָקוב
אפּענשלאַק, וועלכער האָט זיך באַפּרייטעט מיטן באַרויטן טעאָמער-מאַן
און באַנאַכטן דראַמאַטורג נ. ג. יעוואַנינאָו, וואָס האָט אויך געהערט
צום „קרומען שפּיגל“.

אזוי צו אזוי — דער קאַלעקטיוו איז אַוועקגעפּאַרן, און איבערגע-
בליבן איז כּבּודו ובעצמו — קוגעל...

געווען איז ער — א זון פון מאַזירער, „מחאדאטרא“ איז גישט קיין
וונדער, וואָס אין זיין איצטיקער סימואַציע אין וואַרשע, אָן אַ פּרוּפּה אין
סאַש, צווישן פרעמדע מענטשן, האָט זיך דער בן־הרב אַ קער געפאַן אין
דער זייט פון ייִדישן ליטעראַטור־פּאַרזיין אויף מלאַמאַצקע 13... און דאָ
האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז עס געפינט זיך גראַד אין וואַרשע שלום אַש,
וועלכן קוגעל האָט בשעתו — מיט אַ יאָר 20 צוריק — אויפגענומען מיט
אַפּענע אַרעמס, בעת אַש, גאָר אַ יונגערמאַנטשיק, האָט געבראַכט קיין
פעטערבורג זיין „גאַט פון נקמה“, און אין פעאַטער פון דער גרויסער וו.
פ. קאַמיסאָרזשעווסקאָיאַ אויז צום ערשטן מאַל אַרויס אויפן פּאַרום פון
דער פרעמדער וועלט דער יונגער גאון פון דער ייִדישער ליטעראַטור.
א. ר. קוגעלס וואָרט אין דער קריטיק איז געווען וואַניק און האָט
געגעבן דעם ימאַן אויף דער גאַנצער ליניע.

קלאָר, אַז שלום אַש האָט איצט דעם אורח באַוווּן די גרויסקייט
אַפצודרינגן אויפן שענסטן אופן... אויסער דעם האָט זיך אַרויסגעוווּן, אַז
אין וואַרשע, צוויי טריט פון מלאַמאַצקע 13 זיצט גאָר אַ סוביעקט, וואָס
וועט בלי ספק גישט שטיין פון דער ווייט, בעת א. ר. קוגעל 5 דאַרף
האַבן אויף וועמען זיך אַנצושפּאַרן אין אַ שעה פון גוים: אין „צענטראַל־
מעאַטער“ שפּילט גראַד, אַלס גאַסט, אַן אקטיאָר, וואָס האָט פריער יאָרנ־
לאַנג געשפּילט אויף דער רוסישער בינע, האָט שטודירט אין פעטערבורג
און איז דאָ אַ מאַטאָוויס און אַ וויגאָס אַ תלמיד.

ביים ערשטן האַנטדרוק אין פּאַרזיין האָב איך דערהערט אַ פּראַגע:
„פאַרוואָס זענט איר אַוועק פון רוסישן מעאַטער? אַפּגעפאַלן גאָר דער
מלחמה עטלעכע גובערניעס, האָט שוין דער עסק גישט געלוינט?“
פאַר מיר איז אַזאַ זאַץ געווען גענוג, אַז די באַקאַנטשאַפט זאָל זיך
אַפּהאַקן, אָבער ראשית האָב איך געמראַכט, איז ער אין אַן עת צרה,
והשנית האָב איך געהאַט פאַר די אויגן — קוגעל 5 !!

און קוגעלס אַרטיקלען וועגן מעאַטער זענען אַמאָל אין מיטן פון אַ
יאָרצענדליק געווען מיין שלחן־ערוך, מיין קאָראַן, מיין תנ"ך... ער איז
געווען אַ בליצאַרטיקער זשורנאַליסט. יאָרן שפעטער האָב איך פאַרשמאַ־
נען, אַז דער ליינער פלעגט ווערן פאַרבליעהט און פאַרבליינעט פון זיינע
קאַפּשווינדלערישע פאַרדאָקסן און מעטאַפּאָרעס, הינטער וועלכע קיין
אויסגעהאַלטענע אידעאָלאָגיע איז אפשר גישט געווען, אָבער, דערזענע־
דיק פאַר די אויגן דעם מחבר פון יענע הונדערטער מעאַטער־אַדעס,
דעם ליידיגשאַפטלעכן באַזינגער פון אַ קטיאָר — אקטיאָר פאַר

אל עם, נאך אל עם און איבער אל עם — האָב
איד פאַרבייגעלאָזט די שאַקירנדיקע שאלה וועגן „עסק“ און בלווי גע-
מראַכט, וואָס איד קאָן פאַר אים טאָן?

עס איז איינגעאָרדנט געוואָרן א „צוזאַמענדרעה מיטן באַרימטן רו-
סישן טעאַטער-קריטיקער“ אין זאָל פון ליטעראַטור-פאַריוו. דער פאַרזיצער
איז געווען שלום אַש. דעם רעפעראַט וועגן גאַסט האָט מען אָנפאַרטרױט
מיר. איד האָב געוואָלט געפינען אַ זאַמלונג פון „טעאַטער אי אַיסקוס-
טוואַך“ (קוגעל אין געווען דער גרינדער און רעדאַקטאָר פון דער דאָזיקער
פּרעכטיקער וואַכנשריפט). מיר איז עס גישט געלונגען.

אַש האָט אין זײַן קורצן באַגריסונגס-וואָרט געשילדערט, ווי אַזוי בײַ
דער מיר פון רעדאַקטאָר פון פּאָפּולערן זשורנאַל פלעגן זיצן גאַנצע „טאַל-
פּעס“ אינטערעסאַנט... אַרײַנקריגן זיך צו קוגעלן אין קאַבינעט איז גע-
ווען גישט לײכטער ווי צו אַ מיניסטער... אין דער שילדערונג איז אפשר
געווען אַ היפּשע דאָזע גוזמא, דער גאַסט האָט געשמיכלט אונטער זײַנע
געדײכטע רויע וואַנצעס, אָבער עס איז געווען צו דער צײט און אויפֿן
אָרט.

נאָך ווייטער איז אַוועק אַ פרשה, צו וועלכער דער גאַסט האָט זיך
צוגעהערט מיט אויסגעלאָזטע אויגן, און איד האָב געוואָלט אָנמלוין
און זיך באַגראַבן נײַן אײלן טיף אין דר'ערד. אַש האָט אָנגעהויבן זיך
פאַרשפּרײטן אויף דער טעמע „מאָסקאַווסקי כּודאַזשעסמווענני טעאַטער“
און גענוי שילדערן די ראָל, וואָס קוגעל האָט אָפּגעשפּילט אין דער „פּאָ-
פּולאַריטעט“ פון דאָזיקן טעאַטער... און דאָס איז געווען פּשוט
עם-האַרצות, ווייל קוגעל האָט פון ערשטן טראַט ביז דער לעצטער אויפֿ-
פּירונג דאָס מאָסקווער טעאַטער געשאַלטן, גערודפּט און זיך באַמײט עס
עזקר מן השורש זײַן... איד געדענק גישט ווי אַזוי אַש האָט פאַרענדיקט
זײַן פּאַנעגיריק פאַרן גאַסט, ווי אַזוי יענער האָט אויפּגענומען דר'
„שבּחים“.

איד האָב דערהערט דעם „יעמוד“ צום רעפעראַט, זיך אויפּגעהויבן,
געבליבן שטײן מיט פאַרמאַכטע אויגן און... אומגעריכט פאַר זיך אַלײן
אָנגעהויבן אויף רוסיש:

— „א. פ. טשעכאַוו האָט ומיר פאַרשאַפט דעם כּבוד און געגעבן
איבערלײענען אין כתב־יד זײַן גײע פּיעסע: „דער קאַרשנאַרטן“...
מיט דער שורה האָט קוגעל בשעתו אָנגעהויבן זײַן אַרטיקל וועגן
טשעכאַוו'ס שטיק און וועגן דער פּרעמיערע אין מאָסקווער טעאַטער...“

ס'איז איבעריס צו זאגן, אז קוגעל, דערהערנדיק אַ לאַנגן ציטאָט פֿון זיין אַהטיקל מיט 21 יאָר צוריק, האָט זיך אויסגעדרײַט צום רעדנער און אָנגעהויבן האַרכן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם. איד האָב גערעדט וועגן דעם, ווי קוגעל האָט אין אַרטיקל באַווײַזן, אַז אין ספּעקטאַקל זענען דערלאָזט געוואָרן המצאות און פּרוּקן, וואָס שפּײַען אין סתירה מיט משעבאָוס לירע בכלל *) און מיט דער עלעגיע פֿון „קאַרשנאָרמן“ כּפּרט און געשילדערט קוגעלס פּלאַמעדיקע אַרטיקלען וועגן „אַקטױאַר“, זיין ווערדע און ווערט אין דער קוגעל.

קוגעל איז על פי טבע געווען אַ ציניקער, הנם גישט קיין „פּרױנציִ פּיעלער“: געפרעדיקט האָט ער — דערהויבנקייט פֿון אַקטיאָרישן שאַפֿן... אָבער פּענער פֿון אידעאָלױזם זענען אים פֿון שטענדיק געווען פרעמד און האָבן שאַקירט זיין אויער — סײַ פֿון רעדאַקטאָר, סײַ פֿון פּראַקטישן טעאַטער־מוער... און וועגן אַ דערגענטערונג צווישן אונדז האָט גישט געקאָנט זיין קיין רײד ביים גאַנצן טיפֿן אייגנרוק, וואָס אויף אים האָט געמאַכט דאָס, וואָס ער האָט דערהערט פֿון מיר אויף דער טריבונע פֿון ליטעראַטור־פּאַרײַן. און עס וואָלט אונדזער קאָנטאַקט יענעם אָונט זיך פּאַר־גענדיקט... זענען אָבער אָנגעפּלאַסן נייע סױהפּרױזן.

(*) אין דער היינטיקער ליטעראַטור איז שוין גישט נײַ די באַהױפּטונג, אַז דאָס מאַסקווער טעאַטער האָט משעבאָון שטאַרק איבערגעטאָדערשט. אין 1925 יאָר אַװונט רעדן איז געווען אַ מין „כּפּירה בעיקר“...

פערטער קאפיטל

ט י י ז ע ו ל ם

מיין אָפּשייד-בענעפּים, ווי שוין באַמאָנט, איז געווען באַשטימט אויפן אָונט פון אסתר-תענית... פאַרשטייט זיך, אַז אויסקלייבן גראַד דעם אָונט פאַרן בענעפּים איז געווען מצד דער אָנפירונג פון טעאָטער אַ באַ-ווײַז פון גישט קיין פריינדלעכער באַציונג לגבי מיר. ווייל ריכטן זיך אויף אַ גוטבאַזוכטן זאל האָט מען גישט געקאָנט.

אָבער קעגן אַלעמענס און מיין אייגענער דערוואַרמונג איז דאָס טע-אָטער געווען פּול. און מיר איז געווען — מער ווי די פּראַקטישע זייט פון אויספאַרקויפט הויז — אַ פּרייך צו איבערצייגן זיך, אַז „מיין עולם“ קאָמפּלעטירט זיך טאַקע פון דער אינטעליגענץ און אהבעטער-קרייזן און גישט פון יענע קליינבירגערלעכע עלעמענטן, פאַר וועלכע טעאָטער איז פּרוּוואַלע פאַרוויילונג...

איד מוז זיך דאָ אומקערן צום אָנהייב פון מיינע דעמאָטיקע גאַסט-שפּילן און דעהצײלן אַן עפּיזאָד, וואָס האָט מיר זייער אויפגערודערט. אין דעצעמבער, בעת איד האָב געשפּילט „קיין“, האָט מען פון פּאָ-דערהויז אַוועקגענגעט מיין מאַנטל... אין אַ פּרעמדן פּאַלמן, וואָס איז מיר געווען ענג און קורץ, האָב איד מיר דערשלעפט צום טעאָטער, און דאָרטן האָט מיר אַר ג אַ ל ד — ער איז געווען די הויפטפיגור און דער אַדמיניסטראַציע — געמאַלדן, אַז איד קאָן „רואיך שלאָפּן“: „גישט שפּעטער ווי זונטיק“ (דאָס איז געווען פּרייטיק) וועל איד האָבן מיין פּאַלמן. ער — אַרנאָלד — ווייס זיכער, אַז די חברה גנבים, האַלמן פון מיר“ און „עולם ומלואו“, זיי באַזוכן צענדליקער ווייזן די פּאַרשטעלונגען, און וועלן גישט דערפֿאַרן לגבי מיר אַזא „פאַרדריסלעכן טעות“...

דעם מאַנטל צוריק האָב איד גישט באַקומען: לויט ידיעות פון „קאָמ-טעמענטע“ קוואַלן איז די גנבה באַגאַנגען און „אויסאַנאַמע“ גרופּע פון

ספעציעלע „פרייטיקס פֿו ע צ ון“, אויף וועלכע די צענטראַלע נביים־
אַרגאַניזאַציע האָט נישט געהאַט קיין שליטה.

אַבער איד האָב לייבט אָפּגעאַטעמט. מיר אין לחלוטין נישט געווען
צום האַרצן זיך פֿילן פֿאַרן ליבלינג פון דער וואַרשעווער אונטערוועלט.
אין אָונט פון אַסתר־תענית האָב איד ווידער געהאַט די געלעגנהייט
זיך צו איבערצייגן, וועלכע ע לעמענטן פֿון זיך וואַרשעווער
שעווער ייִדישעס זענען מיינע צושוער.

געשפּילט האָב איד דעם אָונט אַלע דריי ראָלן פון יענע דריי הדישים:
דיקע גאַסטראַלן: די לעצטע 2 בילדער פון „קין“ (לויט מיין באַגריף
האַלט איד די צוויי בילדער פֿאַרן העכסטן פּונקט פון מיינע סצע-
נישע לייסונגען), דעם 3 און 4 אַקט פון „די בוק“ (ס/היינט —
„עזראַלקען“ פון ערשטן ביזן לעצטן זאַץ) און — דעם 2טן אַקט פון
„דו כּוּם“ (ס/היינט — די גאַנצע געשמאַלט).

פֿאַרשטייט זיך, אַז די אויפנאַמע פון עולם אין געווען אַ האַרציקע,
דער אָפּשייד אַ וואַרעמער. קיין באַזונדערע אויסדרוקן פון דעמאָנסטראַ-
טיווער אָפּשאַצונג אין נישט געווען, און דאָס אין אַ באַוווּן, אַז די אויב-
נאַמע אין געווען אַ „סמכישיע“, נישט אַר גאַנצן זיך ע דורך
הענט פון מקורבים...

דער אָונט פון אַסתר־תענית יענעם יאָר אין וואַרשעווער „צענטראַל-
טעאַטער“ האָט מיר רייך באַלוינט פֿאַר מיין בענקשאַפט נאָכן לעבעדיקן
עולם, צוליב וועלכן איד האָב איבערגעריסן דעם קאַנטאַקט מיט בערלין
און צוגישיט געמאַכט די אויסזיכטן אויף אַ גרויסער קאַרעערע דאָרטן.
דריי פרטים זענען מיר פון יענעם אָונט פֿאַרבליבן אין זכרון. דער
ערשטער: אין טעאַטער אין גישיט געווען אַסתר־תענית
קאַמפּיניס קאַ! איד האָב נאָך געפּילט די האַרציקייט פון איד באַ-
גריסונג און דעם קוש אין שמערן נאָך מיין ערשטן אויפמירט מיט דריי
הדשים צוריק, און דאָס האַרץ האָט געקלאַפט מיט פֿאַרדראָסן: „ווי
איז זי?“

דער צווייטער פרט: א. ר. קוּנע! דער בענעפּיס אין
(מסתמא) געווען נאָך מיין רעפּעראַט אין ליטעראַטור־פֿאַריוו, און קונעל
איז געוועסן אין טעאַטער און האָט געקוקט אַלע 3 געשמאַלטן, וואָס איד
האָב דעם אָונט געשפּילט. מיט אים אין די גאַנצע צייט געוועסן שלמה
מענדעלסאָן, וועלכער האָט אַרום אים אַרומגעמאַנט אַלע טעג און
אָונטן (צוזאַמען מיט קלאַראַ סענאַלאָוויטש).

פארשטייט זיך, אזאיד האָב מיט אַ פאַרכאַפּטן אָמעם אָנגעשמעלט אויג
און אויער צו דערהערן וואָס דער דאָזיקער כמעט „מ ד ר י ד
ה ד ו ר“ פון די פעפערבורגער מאַהיקאנער מיט מיינע רביים אינגלעזיוו
וועט זאָגן וועגן מיינע דרוי סצענישע לייסמונגען...

איד האָב דערהערט אזויגס, וואָס האָט מיר געעפנט די אויגן, אָבער
— ג י ש ט א ו י פ מ י ר, גייערש א ו י פ — א י ס!
קוגעל האָט גישט געהאַט קיין מינימאַלסטן חוש פאַר סצענישע דער-
שוינונגען, וועלכע זענען געשטאַנען מהויז פון זיין באַגריפן-קרייז!

א ביישפּיל: ער האָט פייגט געהאַט בתכלית השנאה מייערכאַלדן.
איד האָב אויך גישט געקאַנט הערן דעם גאַמען אָן שוידער: ער איז גע-
ווען פאַר מיר דער סינאָגים פון קאָמיסאַרוזשעווסקאָיאַס סצענישן אונטער-
זאַנג.

אָבער, אז איד האָב דערזען (אין פאַריו 1930?) זיין „וואָס דו-
(אַסמאַרווסקיס), זיין „רעוויזאָר“ (גאַנאַלס) און דערהערט די
זלזולים און חרמות פון דער קאַנסערוואַטיווער קרוניק, האָב איד גע-
זאָגט: „זיי זענען גערעכט“, אָבער — ט אָ ל ע נ ט אָ ז! ער איז אַ
שטריקער פון אַלע מזבחות, אָבער — א ג א ו ! א י ו כ מ ו ה ו !
קוגעל האָט אָנגעשריבן וועגן אים: „אַ שפּי אין פנים פון דער רוסישער
קולטור!“ און — דערמיט אויסגעשעפט זיינע אָפּהאַנדלונגען, ווייל קוגעל
איז גישט געווען בכוח צו באַנעמען ווערק פון קונסט מיט אָפענעם האַרץ
פון אַ פילבאַרן צוקוקער. ער האָט געהאַלטן אין האַנט זיינע „מאַסן“, ער
איז געווען אַ שקלאַף פון זיינע כללים און גוסמן.

מענדעלסאָן האָט אים בלי ספק אָנגערעדט, „הרים וגבעות“ וועגן
מיין „צדיק“... (דאָס איז, נאָמאָ בענע, דער ערגסטער סם פאַר דער-
פאַלג: די שבחים פון פאַרויס צעשטערן די פילבאַרקייט און אויפמערק-
זאַמקייט פון גייעם צושויער!). און דאָס ערשמע, וואָס קוגעל האָט מיר
געזאָגט, איז געווען, אז — „ז אַ ש ש ע ס ו ו י ט א ק מ נ אָ ג אַ
מ אָ ל י ט ע ס?“ (צו וואָס זענט איר אזוי פיל מתפללים?).

איד האָב מיר גישט געפילט געמראָפּן אין מיין „ווערדע“. איד חזר
דאָ איבער דאָס, וואָס איז שוין גישט איינמאַל אונטערגעשטראַכן: איד
האָב מאַרעווסקין שפּילן גישט געזען און מוז ממילא אויפנעמען די
ערהנסע מיינונגען וועגן אים מיט דער זעלביקער סאַלעראַנז ווי די בעסטע.
אין דעם פאַל האָב איד גישט ווילנדיק זיך דערמאַנט אין ריינהארדטן
און בעל-מחשבות און אַ טראַכט געמאַן, אז יענע האָבן, משמעות, אָפּגע-

אויגן, און אָס דער קוקט דורך די שפּאַקולן פון זיינע פּאַרגליווערמע איינ-
דרוקן, און אלץ, וואָס דערמאָנט אים נישט, „סאווניאַ“ און „וואַרלאַמאָוו“,
קאָן ער פשוט נישט צעטייען און נישט אַראָפּשלינגען... איד האָב נישט
געפונען פאַר נייטיק אים צו דערקלערן פאַרוואָס „עזריאלקע מיראַפּאַ-
לער“ איז „אַזוי פיל מתפלל“. עס איז אַנטשטאַנען א קורצע וויילע פון
שפּילשווייגן און מיטאַמאָל דעהער איד:

— צו וואָס האָט איר געדאַרפט שפּילן די דריי פראַגמענטן? פאַר-
וואָס נישט קינען פון אָנהייב ביזן סוף? איד האָב די צוויי סצענעס גע-
קוקט מיט גרויס אינטערעס...

איד האָב קיים באַווייזן צו רעאַגירן אויף אַזאַ אומדערוואַרמע פּרייד:
פון קו נ ע ל א א מין „בראוואָ!“ קונעל האָט וועגן „קין“ געשריבן
נאָך האַלסקין, אפשר נאָך אַנדערע גדולים, אָבער דער גאַס האָט זיין
פּראָצע פאַרענדיקט מיט אַ באַמערקונג, פון וועלכער מיר האָט אָנגעהויבן
שווינדלען פאַר די אויגן אַזוי, ווי מיר וואָלט א ווינט אָפּגעריסן פון דער
ערד און פאַהרמאָגן איבער די וואָלקנס.

— איד האָב דריי מאָל געזען ס א ל ו ו י ג י אין דער ראָל, און
נאָך אייערע צוויי סצענעס וואָלט איד אייד נערן געוואָלט זען אין די
אַנדערע אַקטן...

עס האָט געלויבט אויסצוהערן דעם פאַרוואָרף פאַר „עזריאלקעס“
איבערשריבענער גמיה צו תפילות“, כדי צו דערוואַרטן זיך אויף קונעלס
גוט וואָרט פאַר „קין“!

אָבער גערירט ביז די טיפענישן בין איד געווען פון דרייטן פרט יע-
נעם אַוונט: עס זענען אָנגעקומען עטלעכע באַגריסונגען און צווישן זיי אַ
טעלעגראַם פון ז ל מן ז י ל ב ע ר צ ו ו י ג... „זאָל לאַנג לעבן דער
יידישער „קין“ — האָב איד איבערגעלייענט. זילבערצווייג איז געווען אַ
בלעטל פון צוגעבונדנקייט און קעגנזייטיקער ליבשאַפט נאָך מיט זעקס
יאָר צוריק, ווען איד האָב אין זיין איבערזעצונג געענדערט דעם טעקסט
פון ערשטן אַקט און אלץ, וואָס קין ברענגט אַרויף אויף זיינע ליפן, אָבער
אויפן פּלאַקאַט האָב איד אָנגעשריבן: „איבערזעצונג ז. זילבערצווייג.“ אז
איד בין געקומען מיין לאַדזש צו קאַמפּאַניעיעצן און דערזען ווי יונג און
קינדיש ער איז, האָב איד אים פון ערשטן בליק ליב באַקומען. איצט,
יענעם אַסתר־תענית־אַוונט, האָט מיר זיין טעלעגראַם אַזוי שאַרף און
בולט באַלויכטן דעם גאַנצן שליאָך פאַר די זעקס יאָר... עס איז מיר גע-
וואָרן וואַרעם און ליכטיק. עס האָבן זיך צעשפּילט און צעשמאַלט אַלע

עטאפן, און די וואַלקנס און די שאַטנס האָבן אָפּגעפּראָטן פאַרן באַוווּס-
זיין, און... בחינם זענען די יאָרן גישט אַוועק!

* * *

נאָמבערג האָט זיך דערוווסט יענעם אינגערפרי, און די בילעמן צום
בענעפּיס פאַרקויפן זיך נאָנט געשמאַק, האָט ער מיר צוגערופן און גע-
מאָלדן, און קונגעלן אויף הוצאות=הדרד צו פאַרן אַהיים דאַרף איד געבן
פון מיין היינטיקער אייגנוגפּט. אין קאַסע פון פאַרזיין איז גישטאַץ קיין
פרומה. ער קאָן נאָר געבן אַ גאַראַנטיע, און דער פאַרזיין וועט מיר די סומע
אומקערן.

איד וויל דאָ גישט דערציילן די פרטים פון מיינע „הוצאות הדרד“.
נאָך די אַלעמען גוש באַוווּסטע דערפאַלגן פון מיינע צוויי פילמען האָט
קיין איין מענטש גישט געקאָנט דערלאָזן דעם געדאַנק, און מיין אייגנוגפּט
פון בענעפּיס איז מיין אייגנטיקער סכום מזומנים. און אַ ווילנער „לענד-
לאָרד“ בין איד, השם יתברך, אויך. איז אַוודאי אַ יושר, און איד, און
גישט קיין אַנדערער, זאָל אַרויסהעלפן דעם רוסישן פּעאַטער-מענטש.

ווען די מעשה איז דערגאַנגען צו א ב ר ה ס ל י מ ו א ק, האָט
ער זיך געכאַפּט פאַרן קאַפּ. ליטוואַק האָט מיין סיטואַציע געקענט מיט
אַלע פרטים. „איד זאָלט גישט וואָגן אַפילו קיין איין זלאַטע אויסגעבן
פון אייערע אַזוי שווער פאַרהאַרעוועטע הכנסות!“ — האָט ער געשריגן,
איבערן גאַנצן לאַקאַל אויף טלאַמאַצקע 13.

דער סוף איז געווען (ווי ווייט איד געדענק), און איד האָב אויסגע-
באַרגט דעם פאַרזיין עפעס אַ דריי הונדערט גילדן, האָבנדיק באַקומען
בכתב (ליטוואַק האָט זיך אַרײַנגעמישט), און צום באַשטימטן פערמין
וועל איד קריגן צוריק דעם סכום. די מעשה דערצייל איד, ווייל קונגעל
האָט זיך שוין געהאַלטן ווי פאַרפליכטעט לגבי מיר, עפעס אויף דער
פעמע זיך גוסמוטיק געוויצלט און באַוויליקט צו קומען אויפן באַנקעט,
וואָס איז פאַרגעקומען אַ טאַג (אויב איד האָב גישט קיין מעות) נאָכן
בענעפּיס אין דעספּאַראַן אויף טלאַמאַצקע 13.

יענע טעג בין איד אַלט געוואָרן — 39 יאָר. אין ערשטן אָקט פון
אַנהרעיעווס „פעמיש“ (וועלכע איד צימיר אַזוי אָפּט) ווערט באַמערקט,
און 39, איז די עלטער ווען אַ מענטש הייבט אָן באַקומען פעמיש“...

און וועגן דעם וועט זיין א רייד אויף די גאנצטסטע פאָר צענדליק זייטלעך...

ווער האָט אָרגאַניזירט דעם באַנקעט?

איד האָב עס דאָן נישט געוואָס, איד ווייס עס עד היום נישט!
איד געדענק ווי דורך א חלום, אָז איד האָב געברענגט, פאַרוואָס זע?
נען נישט אַ ריי פריינד, און די תשובה איז מיר נישט געווען קלאָר...
דער אָפּצאָל פאַר אַרײַנגאַנג איז געווען אַ הויכער — 25 זאָלמעס, דוכט
מיר — די צאָל אַרײַנלאָדונגען באַגרענעצט... עפעס רייכע מעצענאַמן
האַבן דעם ענין סובסידירט און זייער דעה האָט אַלץ פאַרויסבאַשלאָסן.
מיר דעם צעמל פון פאַרבעטענע האָט מען נישט באַוווּן. און צום סוף
האַב איד געהאַט עגמת-נפש, און גאַנצע פריינד האָבן זיך געפילט באַ-
לײדיקב...
דאָס זענען געווען די שאַטן-זײַטן. איד געדענק ווי אין סאַמע אָנהייב
אַוונט האָט זיך באַוווּן שלום אַש. איד בין שוין געזעסן, מעשה חתן
היובל, צוגעשמידט צום אָרט און אפילו נישט באַוווּן אים צו באַגריסן.
ער האָט זיך אַרומגעקוקט, עפעס אַזוי ווי אַרײַנגעשמעקט די לופט און...
האַט זיך אָפּגעטראַגן, אפילו נישט זאָגנדיק מיר „א גומן אַוונט!“
דאָרטן זענען אָן שום ספק געווען באַלײדיקע אמביציעס, טאַקע
לאַזע האַנדלונג מצד די אײַנאַרדענער, ביזוויליקייט מצד נישט-פאַרגייער.
אין האַלדן איז פון אָנהייב געשטאַנען אַ קגויל פון עגמת-נפש. אָבער
שפעטער האָבן זיך צעוואַרעמט די געמיטער. און דער אַוונט אין פאַר-
בלייבן ווי אַ זכר פון האַרציקע קאָנטאַקטן צווישן מיר און צענדליקער
וואַרשעווער פריינד. איד מוז האָ אַגב איבערהורן מיין אַלמן פאַרדאַקס:
עס איז, לויט מיין איבערצײַגונג, נישט ריכטיק די באַהויפטונג, אָז
„פריינד דערקענט מען אין אַן עת צרה“. אין אַן עת צרה קאָן זיך אָפרופן
דאָס וואַרעמע האַרץ אויך בײַ נישט קיין פריינד. צו אַ ש מ ח ה,
דאַקענן, קומען ג אַ ר פריינד: נישט קיין פריינד פאַרניגען נישט דעם
בעל-שמחה זיין נחת, זיין פריינד... יענעם אַוונט זענען געווען אויפן באַג-
קעט אפשר אַ פאַר הונדערט מענטשן, און צווישן זיי נישט איין צעג-
דליק ממש פריינד און ג ו י ט ע פריינד (אַ ג ו י ט ע ר ברודער איז
ווייניקער ווי אַ ברודער און „אַ ג ו י ט ע ר פ ר י י נ ד“ —
זוי „אַ פריינד“).

אַרופן אַלע נעמען וואָלט געווען נישט מעגלעך... אויפן פאַסאָ, וואָס
מיר איז פאַרבלייבן, זע איד צווישן אַקסיאָרן — א ו י ס ע ר ו קאַלעק-

מיין פון „צענטראל־פעאטער“ — ג א ד י ק ו, צווישן זשורנאליסטן — פ ר א פ ו ס ו .

ביים פיש איז אין דער ערשמער ריי נעבן מיר געזעסן דער פון אלעמען געשעצטער און געליבטער דאקטאָר ז י ל ב ע ר פ א ר ב — דער „פ א א ס מ י ס י ט ע ר“, און פון דער צווייטער זייט — ה ע ל ע נ ע פ ר י ז. אלטער קאציונע, משה קארפינאוויטש און נאָך ווער פון די, וואָס האָבן באַגלייט מיינע עסאָפּן און געוואַגען מיין צוטרוי און ליבשאַפט, וועלכע איז ביז היינט פאַרבליבן אין האַרצן אומגעריט. אַנטקעגן מיר איז געזעסן א. ד. קוגעל.

ער האָט בלי ספק געמוזט איבערלעבן מינוטן פון לאַנגפאַרלוירענע סענטימענטן, ווייל אַלץ אַרום איז געווען דורך און דורך — יודישלעך... און ער — וואָס ער זאָל נישט טראַכטן וועגן דעם, וואָס ער האָט דאָ גע־ הערט און געזען — איז דאָך געווען אַ בן־הרב.

וואָס מען האָט גערעדט, געהרשנט איז קלאָר: שבחים, גוזמאות, סופערלאטיוון, לויב־געזאַנגען... צו דעם קומט מען דאָך אויף באַנקעסן: דער בעל־דבר זיצט, האַרמט, האָט הנאה און, אויב ער איז נישט קיין שומה גמור, טראַכט ער: „האַלט זיך, ברודערקע, און ווער נישט פאַר־ בליגעט פון דעם שמראָם שבחים, וואָרום דאָ קאָן אַ מענטש פאַרשפּאַרן אויפצושטיין תּהית־המתים און בלייבן אַ שומה ביזן סוף פון זיינע יאָרן.“ עס האָט גערעדט קוגעל און געזאָגט, אַז דער שוישפילער איז אויסגע־ וואַקסן צענפאַכיק פון דעם, וואָס ער דינט זיין סביבה, זיין צושויער, זיין פּאַלס...

האָב איר געזאָלט פאַרשטיין, אַז איר בין צען מאָל ווייניקער ווערט געווען פריער און אַ קופערנע פּרוּמה איז בכלל מיין פּרייז? אָדער עפעס בין איר יאָ ווערט בכלל און אין דער אייגענער נאָס איז דער פּרייז צענ־ פאַכיק געשטיגן? — די שאלה איז נישט פאַרענטפּערט ביז היינט.

צום סוף, על פי הרגל, האָט גערעדט דער בעל שמחה, און דאָ איז געשען אַ פאַהרסיסלעכער קאָוזוס: איר האָב זיך כּפרטיות פאַרשפּרייט וועגן דעם, וווּהין איר וואָלט זיך פאַרטראַגן, ווען איר וואָלט זיך צו דער דיכטיקער צייט געשמדט. איר האָב דערציילט דעם עפּיזאָד מיט „א ב ר א ה א ס־א וויר אַ ס“ א י ז ב ע ר ל י נ ע ר „א ו פ א“... און האָט האָט אַלץ אויסגעזען ווי עפעס קעגן דעם לעבן און דער ווירק־ לעכטייט פון פעטערבורגער אורח, וואָס איז געזעסן האַרט מיר אַנטקעגן...

ער האָט עס אויפגענומען ווי אַן אַקט פון שנאה קעגן אים, און איז אַוועק
מיט אַ געפיל פון ווייטיק און פאַרדראָס.

מיר טוט עס ביז היינט וויי, אָבער געשמעקט האָט אין דעם נישט
מיין ביזע כוונה אים צו שמרעפן און שלאָגן מלקות, נאָר אַ פאַרשמענד־
לעכער, מענטשלעכער דראַנג: על פרשת=הדרכים, פאַרן פאַרום פון צענד־
דליקער, צענדליקער ווארשעווער צושויער און מיינע פריינד אויסצוגיסן
די ווייטיקן פון יאָהצענדליקער... אַזוי האָט זיך פאַרענדיקט דער קאַפיטל,
וון גרויסע פריידן געמישט מיט נישט קלענערע עגמת-נפשן האָבן פאַר-
צייכנט מיין אויפקום אין וואַרשע, מיט וועלכער איד האָב מיר דאָן צע-
שיידט אויף לאַנגע יאָר.

פּוֹלִיטִיקֵר קאַפּיטל

געשאַפּטלעך

מיר האָלטן אויף אונדזער לעבנסוועג ביים 39-טן יאָר.
אין ערשטן אַקט פון לעאָניד אנדרעיעווס, „דער, וואָס קריגט די
פעטש“ דערהערן מיר אן אומדערוואַרטע, אָבער שאַרפע „סענצענז“...
לאָמיר בעסער זאָגן: „פעטשטעלונג“:

— ווי אַלט זענט איר?

— ניין און דרייסיק!... צו שפעט?

— נ"ן! אָבער דאָס איז דער עלטער,

ווען אַ מענטש הייבט אָן קרייגן פעטש!

נאָך די 3—4 יאָר, וואָס זענען באַשריבן אין די לעצטע עטלעכע
קאָפיילען, נאָך די כסדרדיקע שפּאַלטונגען, פאַרדרוסן, ווייטיקן, וואָס
האַבן אומעטום באַגלייט מינע דערפאַלגן און דערגרייכונגען און דערביי מיר
אַנגעפילט מיט שמענדיקע זיפצן — האָט אין דעם יאָר
(1925—1926) זיך אײַנגעבראַכט, ווי פון אַ דונער, מיין
„בוים“...

איד האָב מיר דערפילט ווי אַ געשאַפּטלעך נער אויף צוויי
העלפטן, און דער ליידיקער בלוטנדיקער מײַט צווישן די פונאַנדער-
געפילטע העלפטן איז געווען ווי אַן אָפענע ווונד, און קיין שום האַנט
האַט די ווונד נישט באַנדאָזשירט, נישט געפרוּווט באַשיצן פון קעלט,
שמוץ, מיקראָבן...

דער-אַ מצב האָט געדויערט לאַנגע יאָרן. די ווונד האָט געווייטיקט
און געבלומיקט; מיין לעבן איז געווען פאַרוויקלט אין טראַגישע פּלאַנ-
טערס, וועלכע קיין שום מענטש וואָלט נישט געווען בכוח מנצח צו זיין
אַן עמעצנס היף מן הצד: אַ טאַמע, אַ ברודער? אַ קרוב? אַ נואל?

אײך האָב קיינעם נישט געהאַט, און, אויב ווער עס איז וואָלט אפשר געהאַט די כוונה מיר אויסצושטרעקן אַ האַנט, באַלויבטן מיין פינגער— קייט, מוז איר מודה זיין, אַז אים וואָלט נישט געלונגען מיר צו פאַרלייבן מערן מיינע ענוויס ווייל איר בין אויך דאָ פאַרבליבן דער יוצא מן הכלל. דער שאַרפּסער פּונקט פון מיינע קאַלזיעס איז געווען מיין צווייטער, דאָס מאָל ענדגילטיקער, „ש א מ י ע נ ב ר ו ד“. עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ קיום, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ „צ ו ו י י מ ע פּאַ- מיליע“...

אײך בין דאָ אסור גענוגט צו פאַרשווייגן מיינע מעשים, פאַרמינערן מיינע עוולות, פאַרלייקענען מיינע עבירות... אײך האָלט פאַר אַ הוב פון מעמואריסט אויפצודעקן אַ לע סודות פון זיין דורכגעלעבט לעבן, און מיין לייזער וועט פריער—שפעטער מוז זיך דורכנישטערן באַ האַלמעגע און פאַרמונקלטע ווינקלען פון מיינע יאָרן, טעג און נעכט... אָבער אויפן עטאָפּ פון מיין איבערבירד, אין די יאָרן פון מיינע שווערע קאַלזיעס בין איר נישט געווען דער, וואָס האָט געשמידט די רינגען אין דער קייט פון די געשעענישן. אײך בין געזעסן אומבאָהאַלפן אין שיפּל צווישן די ברויזנדיקע כוואַליעס פון ליידנשאַפטן, פון לעבנס- גריקע באַשמערעבונגען אַרום מיר, פון פלעגער און וווינישן, וואָס זענען נישט געווען אין איינקלאַנג מיט מיינע פאַרלאַנגען...

* * *

די ערשטע עמלעכע טעג נאָכן קומען קיין וואַרשע אויף גאַסראָלן האָב איר באַלד באַנייט אַלע באַקאַנטשאַפטן. עס האָבן זיך צעוואַרעמט פריערדיקע פאַרבינדונגען. באַזעצט האָב איר מיר אין „האַמעל ברוי- לאַווסקי“, דעמאָלס אייגער פון די פאַרנעמטע אין וואַרשע, מיט די פענ- צימער אין זאַקסישן גאַרטן, אין אַ גרוימיקן, ציכטיקן, אלטמאָדיש אָבער באַקוועם און געשמאַקטעבלירטן צימער.

פריידיק זענען געפלאָסן די ערשטע טעג אין וואַרשע. אײך האָב זיך געפילט ממש ווי אַ נייגעבוירענער... אין טעאָטער האָט מען מיר אויפגע- בומען מיט ברויטע, חברישע אַרעמס.

באַלד בין איר אַרטייגעצויגן געוואָרן מיט לייב און לעבן אין די פּראָבן פון „ס י ו“, אָנגעהויבן טראַכטן און רעדן וועגן „רוכוס“, און דאָס

מזכיר קאמיונג, שמואל לעווין-פעטערסון, ר' לוי לעווין-פעטערסון, מארטינסקי

דאָס, פאַרשטייט זיך, אויסגעפילט מיין צייט פון נאָך פראַכע ביו אויף
מאָרגן...

אזוי זענען פאַרלאָפן די ערשטע טעג — זאָרגלאָז, אָטעמענדיק פריי
און פריידיק אין אַן אַטמאָספער פון וואַרעמער פריינדשאַפט, כאַפלינגלע
שמעסן אין ליטעראַטור-פאַרזיין נעבן פריי-פאַרטרעט און לייכטע, לוסטיקע
און אומשולדיקע פלירטן.

דאָס ייִדישע וואַרשע האָט פאַרמאָגט רייצענדיק-שיינע פרויען. איר
זעל מיר דערלויבן אָנצורופן בלויז עטלעכע פון זיי:

קלאַראַ סענאַלאָוויטש, מרים ארלעסקאַ, טעאַ אַרצישעווסקאַ, די יונג
גייטשקע אפּנשלאַק, פּרידאַ זרבל, די זינגערין זעליקסעלר, פּראַניע וויי-
כערס —

איז דען מעגלעך גיטש צו דערפילן די פרייד, די זונטיקייט פון יענער
סביבה, ווען מען דערמאָנט די געשטאַלען פון אָס די פרויען-וועזנס?

* * *

עס זענען אַריבער אַ פאַך טעג נאָך מיין קומען קיין וואַרשע. איר
האַב מיר נאָך גיטש געהאַט גענוג אָנגעזעטיקט מיט דער רופּט פון די
באַנייטע פריידן און זאָרגלאָזע תענוגים, גענוסן, איינלאַדונגען צו מיטאַג, צו
נלעזלעך זיין, צו מעפלעך קאווע, צו משאַלנט (דאָס איז געווען די
חזקה ביי דער פאַמיליע לעוויין-עפשטיין, וואָס איז פאַרבליבן מיין גרעסטע
פרייד אויף אַלע מיינע וואַרשעווער עטאַפּן) —

קלאַפּט אָן דער פאַרטייער און מעלדעט, אַז מען רופּט מיר צום טעג-
לעפּאָן. דאָס האָט באַטייט: אַראָפּגיין צוויי שמאַק, אין יאָר 1925 איז
אין די צימערן פון אַ „בעסטן“ האַמפל אין וואַרשע גיטש געווען קיין טעג-
לעפּאָן און עס איז גיטש געווען קיין „ווינדע“. שיק איר פּרעגן וו ע ר
מיד רופּט? קומט דער פאַרטייער און רופּט אָן אַ גאַמען, וועלכער דער-
מאָנט אין עפעס נאָך נאָענטס. איר רונצל דעם שמערן, אָבער צום טעג-
לעפּאָן ביי איר גיטש. דער פאַרטייער קומט אַ דריט מאל.

— אייר בעט צום מעלעפּאָן מאַניע לענגער.

— מאַנישקע! טייערע!

— אַזאַ באַרימטהייט איז שוין פּסור פון יעדער פליכט און האַלט

גיטש פאַר גייטיק צוצוגיין צום מעלעפּאָן אַפילו?

— אז דער פאָרטיער האָט דאָך אָנגערופן און אומבאַקאַנטן נאָמען — פאָרענטפער איד זיד.

— האָט איין מיין מאַנס פאַמיליע — הער איד אַ טרוקענעם פאָר-
וורף: אויך נעמענט געדענקען!

מיט דריי יאָר צוריק, ווען איד בין געקומען קיין וואַרשע אויפצופירן „אַקאַסמאַ“ ביי די „וויילנער“ און געוואָלט זיך באַזעצן ביי די לענגערעם, האָט מען מיר האָט אַמאָליקע צימער נישט פאַרדונגען, ווייל מאַניע איז געוואָרן אַ כלה און מען האָט זיך געגרייט שמעלן חופּה. אָבער די וואָכן אין וואַרשע זענען דאָן געווען אַ המשך פון אונדזער פריינדשאַפט און פון מיין שטילער פאַרליבטקייט אין איר. איד וועל נישט איבערהערן די מאַן-טיוון פון מיין פינגער קאַפיטל — „בעמהאַווענט קאַנצערט צ-מאַל“ — אָבער, אויב דער ליינער געדענקט וואָס מיט מיר איז געווען, מוז איד אויף דעם אַרט זאָגן, אז קיין איין פונק אין האַרצן איז נישט געוואָרן אָפּ-געקילט, קיין איין פאָדעם האָט זיך נישט אָפּגעריסן.

איד בין געווען אויף מאַניע לענגערעם חופּה, איד האָב מיר געפרייט, האָבנדיק דערקענט איר לעבנס-פריינד; איד האָב שטייל אין האַרצן גע-פליסערט תפילות, קוקנדיק אויף איר געשמאַלט; איד האָב דעמלט גע-טראַכט, אז זי וועט איצט האָבן די מעגלעכקייט צו אַנטוויקלען איר באַ-נאַבונג, און דאָס האָט, מסתמא, געשטילט מיין ווייטיק איבער דעם, וואָס זי איז אומבאַשיצט און אומבאַהאַלפן אויף דער גרויסער אומהיימלעכער וועלט...

* * *

דער שעלעפאָן אין האַמעל „בריוולאָוסקי“ איז אזוי אַרום געווען אַ בליץ פון אומגעריסטער פרייד, אַ שמויט, וואָס האָט אזוי ווי אויפגעוועקט פון לעטאָהניע די שלאָפנדיקע בת-מלכה פון דעם קלאַסישן מעשהלע — מאַניע לענגער!

עס איז באַנייט געוואָרן אונדזער נאָענטע פריינדשאַפט. קומען אין האַמעל, האָט זי, מעשה יודישע צנועה — „אַ מאַנס אַ ווייב“ — קאַמע-גאַריש אָפּגעזאָגט. עפעס איין מאָל מיט פעניען, איין מאָל אָן פעניען — איז זי געווען אין הענטשקעס, די הענט אין דער מופטע און — „נישט קיין קאַנדידאַטקע צו זיין אַ נאַסט אין האַמעל ביי וועלטבאַרימטע אַר-

פיססין" — געדענק איר איר אייזקאלמע מעלדונג, באגלייט מיט א בליק פון די גרויע צויבערהאפט-טראגישע אויגן.

איר האָב פאַר יענע דריי חדשים באַקומען אַ סך אויסדרוקן פון אָנערקענונג נאָך „קין“, נאָכן „דוכוס“... מאַניע לענצעדער האָט צו מיינע „חסידים“ נישט געהערט. וועגן די פאַרשמעלונגען גערעדט מיט קאלטער העפלעכקייט. עפעס האָט זי אָרגאַניזירט אַ פאַרשמעלונג למוכת קינדער יתומים, מען האָט געשפּילט „קין“. אויף קיין רויזן האָב איר פון איר זיך נישט דערוואַרט.

צום סוף געדענק איר מיין פאַרדראָס: זי איז נישט געווען אין סע-אַמער אויף מיין אָפּשייד-בענעפּים און נישט געקומען אויפן באַנקעט. דאָס איז שוין געווען דורכום מ י י נ ש ו ל ד. כ'האָב דערציילט, אַז די אָרגאַניזאַטאָרן האָבן פאַרזען איינצולאָרן אַ סך פון מיינע בעסמע פריינט. איר בין אַוועקגעפאַרן קיין בערלין, און צווישן אונדו האָט זיך יענע חדשים איינגעשטעלט אַ ברוי-אויסמויש, וואָס האָט אָפּגעשפּילט די אָפּענע פריינדשאַפט און באַהאַלטענע פאַרליבטקייט (דאָס זאָג איר וועגן זיך). ווייל אַזוינס פון איר זייט איז מיר געווען אַ רעמעניש דאָן און פאַרבליבן נישט אויפגעקלערט אין משך פון די ווייטערדיקע כמעט 4 יאָר-צענדליקער עד היום).

און דאָן, אין בערלין זומער 1925, איז אויסגעוואָקסן אַ קאָמפלעט פון פ א ק ט ז, וואָס האָבן באַשאַפן גייע סיטואַציעס.

ז ע ק ס ט ע ר ק א פ י ט ל

פינעכער — אקארד

דער ליינער דארף געדענקען די משפחה געגס — אין דאָרפאָט.
הנהלע איז 8 יאָר ביי זיי געווען ווי אַן אייגן קינד באלד נאָך איר
פאָטערס פריצייטיקן טויט פון אַ האַרצשלאַג, ווען זי איז אַלס געווען אַ
האַלב יאָר...

איר בין געווען אין מיינע קינדער-יאָרן ביי זיי צו נאָסם עטלעכע
מאָל, און די משפחה געגס געהערט צו די פריידיקסמע בעלמער פון מיין
לעבנס-לווה.

אין 1928 יאָר קריגן מיר אין בערלין אַ קורצן בריוו פון עלטסטן זון
נתן (אַ נאָמען נאָך הנהלעס פאָטער, גערופן האָבן אים אַלע פאַרקירצט:
„נאָנגי“, און דער נאָמען איז פאַר אונדז שטענדיק געווען אַ סינאָנים פון
ליבשאַפט און פאַרגעטערונג).

אין בריוו ליינען מיר קירצע עטלעכע ווערטער: „אונדזער פאָטער
לעבט נישט מער“.

די פיגור פון „אַנקל געגס, — דער פעטער בערל“ — פלעגן זאָגן
אַנדערע — מוז פאַרגעמען אַ צאָל דפּים אין מיינע מעמואַרן. דאָס איז
פון יענע געשמאַלטן, וואָס האָבן באַפּרוּכטערט גאָדקיס פענדול און פאָ-
לעפּרע — „יענאָר בוליששאַוו“, לאָמיר זאָגן: „מאַיאָקין“, „אַרמאַמאָ-
נאָוו“ — די גאַנצע גאַלעריע פון יענעם דור ב א ל ע ב א ש י ס איז
דער ווירקלעכקייט פון סוף 19, אָנהייב 20 יאָרהונדערט; אין דער יידישער
ליטעראַטור — שלום-עליכמס „סענדער בלאַנק“.

אַבער בערל געגס איז אונדז נאָענטער ווי יענע אַלע — ראשית, ווייל
ער איז נישט „ליטעראַטור“, ניערמ — א פ א ק ט פון מיין „אהיו
און צוריק“-וועג. און צווייטנס — ווייל אין דעם דאָזיקן פאַקט בליצט
אויף מיין מאַמע.

די „פאנגע אידע“ — בערלס פרוי, די מוטער פון זיינע 7 זין און
יאיינציקער טאכטער (ליובע, וואָס איז מיט דער מוטער אומגעקומען פון
היטלערס תלינים) — איז געווען די יונגסטע פון מיין פאָמערס פיר
שוועסטער. הנהלעס מוטער, באַשע ריווע, איז געווען — די עלטסטע...
אידע האָט התונה געהאַט מיט בערלען. ער איז געווען אין ווילגע אַ
הענטישקעמאכער אַזוי ווי אלטער עלמער, דער מאַן פון דער צווייטער
שוועסטער — היה.

אַבער עלמער איז געווען א ייד — א תם, גאַאיוו, אומבאַהאַלפן. האָט
נישט געקענט און נישט געוואָלט קענען קיין שום שריט ווייטער ווי זיין
וואַרשטאַט, פּלית און תפילין...

און אַזוי האָט ער אָפּגעלעבט ביו טיפן עלמער, און נאָך זיין אַרויף
צום בית-עולם אין ווילגע זענען גאַנגענאַנגען מוויזנער, מוויזנער תוש-
בים, וועלכע האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ צדיק.

בערל דער הענטישקעמאכער — „זעמסער“ פלעגט מען עס רופן אין
ווילגע — האָט געשטאַמט פון יעווי, אַ קליין שמעטל צווישן ווילגע
און קאַוונע.

געווען איז ער א יונג מיט ברענענדיקע אויגן, וואָס האָבן געשפּריצט
פּייער אַרום זיך, מיט צוויי רייען פּערלדיקע צייגער און אַ לוסטיקן גע-
לעכטער.

ער האָט שגעל באַשלאָסן, אַז דעם שוואַגער אַלטערס דרך איז אים
נישט צוגעפאַסט און האָט אָנגעהויבן אַרײַנקוקן אין די מרחקים... ווהיין
זיך לאָזן זוכן זיין גליק? שמידן זיין מזל?

באַשלאָסן, אַז איז אַ שמעטל אין עסטלאַנד, עהגעץ אַרום פּעמערכוהג,
נישט ווייט פון פּסקאָוו וועט זיין פאַר אים געבן ברויט: „דאַרפאַט“ האָט
זיך גערופן דאָס שמעטל (אויף רוסיש: „דערפּט“, ערשט אין אַ יאָר 10—15
אַרום האָט מען עס אָנגערופן: „ויריעוו“).

באַשלאָסן: ער פאַרט קיין דאַרפאַט... משוגע? חסר דעה? אַבער די
אויגן ברענען, די צייגער לויכטן, זיין געלעכטער פאַרהילכט די לופט.
און ער פּועלט ביי זיין ווייבס ברודער בנימין מיכל מנקר מען זאָל
אים אויסבאַרגן אויף הוצאות הדרך.

די דעה אַבער האָט דאָ נישט בנימין מיכל נײַערט — זיין ווייב:
באַשע-ריווע (מיין מאַמע, הייסט עס!).

און באַשע-ריווע איז מסכים. און בערל גענט קריגט דעם נויטיקן
סכום מוזמנים און לאָזט זיך אין וועג אַרײַן.

אין דאָרפּאָס הויכט ער אָן האַנדלען, עפנט אַ גאַלצטער יענעשעפט.
וויינרעכט האָט ער אַלט האַנטווערקער, אָבער שונאים פאַרמסרן אים
כסדר, אַז ער איז אַ האַנטווערקער — פּיקטיוו; אין דער אמתן — אַ
סוחר. ער ווערט כל ימיו אויסגעריסן, מען האַלט כסדר אין יאָגן אים פון
שטאַב. ער צאָלט אָפּ מסמונים דער פּאָליציי. שאַפט „פּאַפּירן“, אַז ער
האַט דאָרפּן געווינט איידער ס'איז אַנטשטאַנען דער פאַרבאָט פאַר יידן
זיך צו באַזעצן.

נאָך יאָרן רדיפות גיט ער אָפּ עקזאַמען אויף אַ... „צאַן-דאָקטער“ און
קריגט „פּראָוואַזשיטעלסטוואָ“: אַ גייער באַווייזן פון זיין אומבויגזאַמען
זיילן, איינערנער ענערגיע און שטאַלענער עקשנות.

* * *

און עס פאַרלויפן יאָרצענדליקער: גענס איז דער רייכסטער מענטש
אין דער געגנט. מענטשן פון עסמישן מיטלשטאַנד, דאָס קליינבורגערסום,
קאָן דעם נאָמען גישט הערן אָן פונקען פון שנאה אין די אייגן.
איד האָב אַמאָל, פאַרנדיק אַהן צו גאַס, אין וואַגאָן געזאָגט, אַז
איד פאַר צו מיין פעטער גענס, האָב איד דערהערט און הערזען אַזעל-
כעס, וואָס מײן מאַמע, אַז איד האָב עס שפעטער הערציילט, האָט פאַר-
שטאַפט די אויערן און געוואָלט מיר צווינגען צו שטומען און אַזויגס אויף
מיינע ליפּן גישט אַרויפברענגען — דאָס זענען געווען די ערשטע כוואַליעס
פון רעוואָלוציאָנערע אויפברויזן.

אָבער די וואָכן צווישן גענס קינדער אין דער אַטמאָספּער פון דער
טאַנטע אידעס ברויטער גאַסטפריינדשאַפט האָט מען זיך געפילט ווי
באָדנדיק זיך אין ווילטניק, גליק, קעגנזייטיקער ליבשאַפט... פאַר מיר, דעם
איינזאַמען, פאַרשמויסענעם, זענען עס געווען די מאַמענטן פון מיינע
גרעסטע פריידן פאַר יענע יאָרן.

אַז איד בין געווען אין פאַרזי — 1906 — האָט זיך אומגעריכט גע-
מאָלדן דער אַנקל גענס: אַ פרייד, אַ נחת, אַ גדולה! פאַר מיינע אויגן
שמיט ביז היינט דער דאָזיקער צעשטראַלעטער, פונקען-שפּראַנדליקער
מענטש. ער האָט געשלעפט אין האַנט אַ ריזיקן טישעמאָדאָן, וואָס איז
פאַר די עטלעכע יענע כסדר געוואָקסן (אַזא, „האַרמאָשקע“ געווען: פלעגט
זיך באַזאַנדערציען). דאָס האָט ער אין פאַרזי איינגעקויפט סתורות פאַר

זיין גאלאגמערדיגעשעפט אין דאָרפאָס, און איד געדענק ווי מ'ד האָט
איבערראָשט, ממש — אויפגעטרייסלט — וואָס מיטן משעמאָדאָן האָט
ער זיך געשמופּט אין מעטראָ און קיינמאָל נישט גענומען
קיינמאָל.

— הערסט! — האָט ער געלאַכט אויף זיין שטייגער, באַווייזנדיק דר
פערלדיקע צייגער — הערסט: אַז איד וועל אַרומפאַרן אויף טאַקסיס, טאָ
וואָס וועט מיר בלייבן פון דער רייזע קיין פאַרזי און פון שווערן משעמאָ-
דאָן פאַרזיגער גאלאגמערדיגעסחורות?
בערל גענס האָט, אויסער זיין רייכן, „וואַרנאוויז“ אויף דער ריפער
שטראַסע און אַ ריזן-קאַפיטאַל מזומנים און ווערטפאַפירן אין די 20-ער
יאָרן גאַבן ערשטן וועלט-קריג, געהאַט אין שטאַט עפלעכע הייזער... (צי
נישט 12?).

אויף די עלטערע יאָרן (אַ בן ששים לערר?) האָט ער זיך פאַרגונען
צו מאַכן אַ ווייטע לוסטריזע. אין לאַס-אַנדזשעלאַס האָט ער געהאַט אַ
ברודער, אויך פון יעוויש, וועלכער איז אַוועק קיין קאַליפּאָרניע אַלס יונגער
בחור. איצט איז ער געווען דער ריכטיגער פון לאַס-אַנדזשעלאַס. און
בערל איז אַוועק צו אים צו גאַס זיך זען מיטן ברודער, קלייבן נחת איי-
נער פון אַנדערן.

מען קאָן זיך פאַרשטעלן די פרייד, דעם קבלת-פנים. מען האָט גע-
טרוגקען טייערע וויינען, געהאַלטן פייערלעכע דרשות: דעם רבינס אַ בר-
דער, אַן עושר פון „ריישן“...

און איד ווייס נישט נאָך וועלכן כּוּס בעתן קבלת-פנים האָט דער
גאַס באַקומען אַ האַרץ-אַטאַק און זיין לעבן האָט זיך פאַרענדיקט...

* *
*

„אונדזער פאָטער לעבט נישט מער“ — האָט נאָני קורץ אָנגע-
שריבן.

דעם פאַרשמאַרבענעם האָט מען באַלואַמירט און אין אַ הערמעטיש
פאַרמאַכטער טרומוע איבערגעפירט פון לאַס-אַנדזשעלאַס קיין דאָרפאָס.
היינט מיט אַ לופטישויף וואָלט עס געדויערט אַ 50 שעה. דעמלט איז די
טרומוע געשוומען, שיינט מיר, אַ הודש צייט...

איז מאַי האָבן מיר באַקומען פון גאָני אַ ידועה מיטן טערמיין פון
דער לוויה און קבורה אין דאָרפאָס.

אין א 3 טעג פארן טערמין מעלדעט מיר חנהלע, אז...
זי „מוז פארן צו דער לוויה“!

* * *

דאָס איז, געמענדיק אין אַכט אַלע אומשטענדן אַרום, ג י ש ט
געווען קיין „מוז“.

איר האָב עס איר דערקלערט און דער גסיעה זיך אַנטקעגנגעשטעלט.
אַבער מיט ערב דער קבורה האָט זי געמאַלדן, אז זי קאָן נישט בלייבן
פונדערווייטנס.

איר געדענק, אז אין משך פון א 3, 4 שעה האָב איר אַרויסבאַקומען
4 וויזעס: 1) אַרויספאַר פון דייטשלאַנד, 2—3) דורכרייזע דורך ליטע
און לעטלאַנד און 4) אַריינפאַר קיין עסטלאַנד.

ביימאָג איז דער שגעלצוג אָפגעאַנגען פון באַנהאַף „צאַאַ“. 5 מי-
נוט פאַר 1 זענען מיר געקומען צום צוג.

דער שרעגער האָט אַריינגעטראָגן איר געפעק אין וואַגאָן. מיר זענען
ביידע געשטאַנען אין מ י ט פון לאַנגן וואַגאָן און גערעדט וועגן טאַג-
אַנטעלעגנהייטן... דער צוג האָט זיך אָפגעריסן פון פּעראַן. זי האָט
ל ו י פ ג ד י ק זיך געלאָזט צו דער טיר און אַריינגעשפרונגען אין וואַ-
גאָן. איר האָב זיך אומגעקערט צום פענצטער, אָבער זי האָב איר נישט
דערזען.

אזוי האָבן מיר זיך צעשיידט נישט געזענטערהייט.

* * *

דאָס איז געווען דער סוף פון אונדזער צוואַמעלעבן: אזוי האָט אויס-
געזען דער פ א ק מ.

א יאָר שפעטער האָב איר געפרווט אומקערן צוריק דאָס בלאַט.
דער עקספּערימענט האָט געדויערט 5 חדשים און — געפלאַצט.

עס וואָלט געווען אַן אומזין צו זאָגן, אז די גסיעה קיין דאַרפאַט און
דער ווונטש צו זיין אויף דער לוויה איז געווען פון מיין פרוים זייט א
שריט, וואָס קאָן ווערן פאַרארמיילט...

אָבער, אַרומגעמענדיק דאָס גאַנצע בילד פון אונדזער צוזאַמענלעבן
איז ליכט פון די שפעטערדיקע פאקטן און אָפּשאַצנדיק אין דער צוואַנציגער
ציקלעריקער קייט אירע באַזונדערע רינגען, וועט יעדער
מוזן צוגעבן, אַז... דאָ האָט מען פאַר זיך אַ מוסטער פון אַ „שוואַבן
רינג“.

די קייט פון אונדזער בונד איז געווען דורכגעפויילט! שלעפּן די
לאַסמן פון ווייטערדיקע פאקטן האָט שוין אַם די קייט גייט געקאַמט.
וואָס איז ווייטער געשען?

זיבנטער קאפיטל

מן פון הימל

אין בערלין בין איך געבליבן איינזאם, עלטם, איבערגעלאזט, וואָס מען רופט — „אויף גאָטס באַראַט“. איך האָב פשוט נישט געפונען קיין פינפֿף, אין וועלכן איך זאָל אָנשפּאַרן מיינע טעג, מיינע שטימונגען... באַזונדערס האָב איך געליטן, פאַרגלייבנדיק מיין סימפּאָציע אין די פילם־ענינים איצט און מיט א יאָר, צוויי צוריק... אין 1923 איז אין מאי געווען דער אָנהייב פון „אַלטן געזעץ“; אין 1924 — האָב איך געדרייט „דעם טורעם פון שווייגן“. איצט, אין 1925, האָב איך נישט געהאַט קיין שום שאַנס צו ווערן אנגאַזשירט. איך האָב שוין פריער אָנגעוויזן, אַז אַ גרויסער נאַמען אין דער פילם־פראָדוקציע מוז וואַרצלען אין אַ סיפּו, אַזוי צו זאָגן, — „היינטערלאַנד“.

עמיל יאנינגס דערפאַלגן האָט געדאַרפט האָבן — שפּרעזענטאַן! איך האָב ביי אַלע אויסדרוקן פון באַזונדערונג מצד רעזיסטערן פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ „קאָנטימע נעגליזשאַבל“ אויפן וועלטמאַרק... דער פאַרשלאַג פון בירמינגעמער פאַרלייפירמע, דאָס פּעקל לויברעצענג־זיעס, וואָלטן געווען אַי ש אין די הענט פון אַ געשיקטן מענעדזשער... איך האָב אַזאַ נישט געהאַט און נישט געזוכט, ווייל לבין אין דעם פאַל ווי אין אַלע טויזנטער פאַלן פון אלטאַנג און אומאַנג געווען — אַ „לאַ-יוצלח“, אַ בטלן, אַ שלים־מזל.

בין איך אַרומגעגאַנגען אין בערלין, געצויילט די הוצאות, און... נע= מוזט פאַרזעצן דעם פאַמערס אַלען זייגער — שיעור נישט אַ מוזעאַלער אַנטיק — מיט אַ שווערער גאַלדענער קייט. ווי אויף צו להכעיס האָבן זיך מיר געמאַכט צוויי שאַנסן צו פאַר= דינען אין פילם, און יעדער אויף מיין אַרט וואָלט, פאַרשטייט זיך, פון מאַטעריעלן אימפּאַס ארויס! יעדער, לייענער, אָבער — גייט אַט דער!

איינמאל זיין איד אין „ראַמאַנישן“ אויף דער וועראַנדע פאַרטיפט
אין אַ צייטונג און דערפיל, אַז ביים צווייטן פּיטל זיצט אַ הער און באַ-
פּראַכט מיך — גיט אַ זוי ווי אַ צופעליקער שכן ביים נאַענטסטן
פּיטל... איד הייב מיך אָן פילן אומהיימלעך, ווער גערוועזן... און רוף צו
דעם קעלנער, הנם אַנטלויפן שיינט מיר אויך גישט צו זיין קיין אויסוועג
פון אַזאָ סיטואַציע. ענדלעך הייבט זיך דער שכן אויף פון זיין פּיטל,
געמט אַראָפּ דעם הוט און זאָגט צו מיר אויף אַ שלעכטן דייטש מיט אַן
איינגעהאַלטענעם שמייכל:

— איר וועט מיר דערלויבן זיך צוועצן ביי אייער טיש, סיגנאַר?
„סײַ גיט אָר?“

— ביטע — זאָג איד פאַראינטריגרט.
ער האָט אָנגערופן אן איטאַליענישן נאַמען, איד האָב אַרויסגע-
מורמלט מיין פאַמיליע. מיר זיצן, קוקן זיך אָן און... שווייגן.
— איר וועט מיר אַנטשולדיקן — הייבט ער ענדלעך אָן גישט אַנט-
שלאָסן: איד בין אַ פילם־רעזשיסער, בין מיט דריי טעג צוריק געקו-
מען פון רוים... איד זיך טיפּאַזש, און פון אייער געזיכט קאָן איד מיר
גישט דערלויבן אָפּצוזאָגן.

איד האָב זיך צעשמייכלט.

ער האָט זיך לייכט פאַררויפלט. נאָך אַ פאַך מינוט האָט ער פאַר-
געזעצט, פּרעגנדיק צו איד פאַרשטיי פראנצויזיש און צעשמראַלט פון מיין
פאַזימיווער תשובה: איד געם אָן, אַז מיין פראַפּאָזיציע קאָן זיך אייך
אויסווייזן גלייכצייטיק קאָמיש און פּרעד. אפשר פאַרליר איד צייט מיט
איינעם, וואָס מיט געלט קאָן מען זיין צייט גישט קויפן. דערלויבט מיר
דאָן קורץ צו זאָגן, אַז, אויב איר וועט איינשטימען צו מאַכן אַ לוסטרינע
קיין איטאַליען אויף אַ 10 טעג, וועלן מיר אייער פּרחה און צייט האַנאַ-
רירן מיט וועלכער סומע איר וועט אָנרופן. אויב איר וועט באַוויליגן צו
לאָזן זיך פאַטאַגראַפירן.

— איד בין אַ שווישפילער — האָב איד לאַכנדיק באַמערקט: צייט
האָב איד וויפיל איר וועט דאַרפן און וועגן האַנאַראַר וועלן מיר דורכקו-
מען. ווי איר זעט, זיין איד אומבאַשעפּטיקט אין האַר־סעזאָן און בין גישט
קיין איבערנעמירבן קאָסמבאַרע סחורה, אָבער כילית מיר קויפן אין אויך
גישט וואַרשיינלעך...

ער האָט מיר איבערגעשלאָגן.

— קיין רייד גישט וועגן „ביליק“, מאַסיע! דערלויבט פרעגן: זענט
איר אַ מעאַטער-קינסטלער אויסשליסלעך, אָדער — געפילמט אויך?
— איר האָב געשפילט אין צוויי פילמען.
— אין וועלכע?
— „דאָס אַלמע געזעץ“ און „דער טורעם פון שווייגן“.
— איר קען דאָך ביידע פילמען! אַנטשולדיקט: ווי איז אייער
חשובער נאָמען?

איר האָב אים אָנגערופן.
— מיין נאָם! איר זייט און פראַכט: וווּ האָב איר דאָס געזיסט גע-
זען? און אַזעלכע אַסאַציאַציעס זאָמלען זיך און איר קאָן אַלץ גישט
פעסטשמעלן וועמען איר האָב פאַר זיך... פאַרפעסטמאן! אונטער אַ גליק-
לעכן שמערן בין איר קיין בערלין געקומען! אַלזאָ — אָן ווייטערדיקן
וואַרט-פאַרלוסט, מאַסיע מאַרעווסקי! ווען קאָנט איר מיט מיר פאַרן קיין
רוים?

— מיינעמוועגן היינט! שוין! אין צוויי שעה אַרום, אויב מיר וועלן
שנעל דערליידיקן די פאַרמאָליטעטן...
— דאָס לאָזט איבער מיר! מער ווי איין מאָג וועט עס גישט געמען.
און די צייט איז פייער. אייער האַנט, סיניאָר!

דריקנדיק זיין האַנט, זאָג איר:
— איר בין גייגערדיק צו הערן דעם אינהאַלט פון פילם און דעם כאַ-
דאַקטער פון מיין ראָל.

— לאָזט אייך זאָגן, אַז די צענטראַלע פיגור, גישט האָבנדיק קיין
אַקטיאָר, וואָס זאָל אימשיטאָנד זיין צו אַנטוויקלען דעם גאַנצן קאָמפּלעקס,
האָבן מיר לעצטנס דערפירט בין מינימום. איצט, האָבנדיק איר, וועלן
מיר זיך אומקערן צו אונדזערע ערשטע אַספּיראַציעס, און דער טיטל פון
פילם וועט באַרעכטיקט ווערן גישט נאָך דורך דער ענלעכקייט פון דער
צענטראַלער פיגור נאָך דורכן גאַנצן אינהאַלט פון פילם!!
בראַוואָ, סיניאָר! איר האָט אונדז גישט נאָך געראַטעוועט! איר האָט
אונדז דערהויבן!

— ווי רופט זיך דער פילם? — האָב איר כמעט אויסגעשריען.
— „מוסאָליני“ — האָט ער געדעקט מיין אויסגעשרי מיט
אַן אַקטאַווע העכער, און, זייענדיק איבערצייגט, אַז מ״ן בליק אין
די אויסגעלאָממעטע אויגן קומט פון העכסטער אַנציוואַנג, האָט ער צוגע-
געבן, אַזעלכייגנדיק זיין האַנט אויף מיין שולטער:

— איר שפילט בענימאָ מוסאָליני!!

מיין סיניאָר, איז געוואָרן דערשימערט, דערהערנדיק, אז איר זאָג
מיד אָפּ פון אנטאָזשעמענט. ער האָט אויסגעשאַסן אלע אַרסענאַלן פון
אַרומגעטאַציע און בוכשטעבלעך געוויינט, פרווונדיק מיר איבערצייגן,
אז „פאַשונס“ איז נישט דאָ אַס, וואָס איר מיין —

מיין אימאַליענער רעזשיסער האָב איר פאַרבראַכט ביז שפעטן
אַונט. ער איז אַוועק פון מיר אַ באַליידיקטער, האָט זיך נישט געזענגט,
צוואַרפנדיק אין לעצטן מאָמענט, אז ער שטוינט, ווי אזוי האָב איר אָפּ
געשפּילט די געשטאַלטן אין ביידע פּילמען און איבערנעלאָזט אַן אייגנרוק
פֿון אַ טיפּן קינסטלער, בעת פון דעם, וואָס דאָ איז פאַהגעקומען, האָט ער
זיך איבערצייגט, אַז מאַטיוון פון קונסט זענען פאַר מיר פּוילע זוימען:
איר שמעק ביז איבערן קאַפּ אין פּאַליטיק און ביז נישט פעיק זי צו איינ-
נאַרירן אַפּילו אין נאַמען פון די שענסטע אויפגאַבן פון אַרטיזם. מיין
אימאַליענער יענעם אַונט האָב איר גערעדט וועגן הונדערטער פאַקטן און
פּראָגן פון די לעצטע 8 יאָר אין אייראָפּאָס דערשימערונגען.

איר בין פון פּאַליטיק געווען יענע שעהן פונקט אזוי ווייט ווי איר בין
עס און מענטש און שטענדיק אויף מיינע וועגן... אַ הײַז און
צוריק.

צו שפּילן מוסאָליני און פאַרדיגען טראַבע געלמער האָט מיר גע-
שמערט מיין געוויינט. עס איז געווען נישט לאַנג נאָכן מאַרד פון
מאָטעאָטי.

מיין אנטאָזשעמענט קיין רוים איז אַוועק מיט רויד...

איר בין ווידער אַרומגעגאַנגען איבער די בערלינער פּראָספעקטן אַ
פאַרצווייפלמער און אומבאַהאַלפּענער. מען האָט מיר פאַרנעלייגט שפּילן
אַן עפּיוואַד אין אַ פּילם געבן יאַנינגסן אין הער הויפּטראַלע. איר האָב דעם
פאַרשלאָג אָפּגעוואָרפּן.

איר האָב זיך דורכגעשריבן מיט מאַניע לענצנער, אפשר דערצייילט
וועגן מיין צופאַל מיין „בענימאָ מוסאָליני“ (אפשר נישט כּלעדיענק
נישט!)

מיטאַמאָל קריג איר פון מאַניע אַ בריוו: „צו וואָס דאַרפט איר
זיצן אין בערלין ביי אַזעלכע היצן? קומט צו אונדז קיין אַפּאָסט! קיין
גרעסערע הוצאות וועט איר נישט האָבן. מיר האָבן צוויי צימערן. די
מוטער לייגט איר פאַר פאַרנעמען איינעם.“

* * *

זי האָט מיך דערוואַרט ביים אויטאָבוס, מיט וועלכן איד בין געקומען דורך מאַרענגבורג. מיר האָט זיך אויסגעוויזן עפעס אומגעריכט אַ מין נאַכלעסיקייט אין איר אויסערלעכקייט. קיין סימן פון דער דיסמינגורט־קייט און ראַפּיגריטקייט אין איר קליידונג. צום אויטאָבוס איז באַלד צוגעגאַנגען איר מאַן. ער האָט געמאַכט אַן איינהרוק פון נישט־דורכשניט־לעכער איידלקייט. מיר זענען מיט דער באַן אַוועקגעפאַרן קיין צאַפּאַט. די מוטער האָט מיך געטראָפּן מיט דער ליבנסווירדיקייט, צו וועלכער איד בין געווען געוויינט פאַר דעם יאָר ביי זיי יאָויף נאַוואַליפּיע. איד האָב געוווינט עטלעכע יענע אין אייגעם פון זייערע צוויי צימערן, צוזאַמען מיט מאַנעם מאַן. אינגיכן איז ער אַוועקגעפאַרן קיין וואַרשע, און מיר איז געוואָרן שווער צו זיצן אַליין אין אַ צימער בעת אין צווייטן זענען אין ענגשאַפט געלעבן די מוטער, 4 מעכטער און נאָך אַ צווייטער עופּהלע — דער צווייטער פּאַכטערס מיידלע.

איד האָב אָנגעהויבן טראַכטן וועגן אומקערן זיך קיין בערלין. אָבער מייע זולות אין די הימלען האָבן באַשלאָסן אַנדערש.

אין אַ העלן פּרימאָרן מעלרעם זיך אַ יונגערמאַן, רופּט אָן זיין נאָמען (,ווי ס'מ'א'") און מאַכט מיר אַ פאַרשלאַג: היות אין גראַנסק איז דאָ אַ קרייז פון יידישע אַמאַטאָרן, וואָס זיך געשעצט גליקלעך, ווען איד בין מסכים צו שמעלן מיט זיי אַ פאַרשטעלונג און שפּילן די הויפטראָל...

איד מוז דאָ צוגעבן, אַז צו אַמאַטאָר־קרייזלעך האָב איד פון די סאַמע יונגע יאָרן געהאַט אַ שאַרפּן ווידערווילן. איד בין אין 16־יעריקן עלטער אַנטלאָפּן פון דעם מין „קונסט“. הגם מיר איז דאָן פאַרגעלייגט געוואָרן שפּילן נישט מער און נישט ווויניקער ווי... „אוריאל אַקאַסמאַ“: איד בין אַנטלאָפּן פון דער לופט און הער סביבה „דילעמאַנטן“.

אָבער ווייסמאַן איז פון מיר נישט אָפּגעשטאַנען. און ס'האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז אין קרייז געפינען זיך אַזעלכע, וואָס האָבן מיט מיר געאַרבעט אין מייע ווילנער פאַרשטעלונגען.

ווי אַ בלייז פון קלאָרן הימל האָט געווירקט ווייסמאַנס אומגעריכטע מעלדונג, אַז צוויי אויספאַרקויפּטע הייזער זענען ווי אין קעשענע, און דעם סכום פון איין אייננאַמע איז ער גרייט צו גאַראַנטירן פאַרויס. מיט

אָנדערע ווערמער האָט עס באַשטימט, אַז איר קריג אַ געזיכערטן סכּוּם, מיט וועלכן איר קאָן זיצן רואיק אן ערד זעקס וואָכן.

איר האָב אַרײַנגעקוקט מיין מעצענאט אין די אויגן און אַ פּרעג גע-
טאָן, צי פּאַרשטייט ער די פּאַראַנמאָאָרמאַלעכקייט, וואָס ער געמט אויף זיך?
אויף דעם האָט דער בחור אַרױסגענומען פון כּוּזים קעשענע זײַן טײַטשמער
און פּרעגט מיך — וויפיל דאַרף איר האָבן כּאַלד אויף דער האַנט.
— געמאַכט, זאָג איר: באַמיט זיך צו געפינען פאַר מיר א צימער.

— איר באַזעצט זיך אין מײַנעם — אַז איר וועל געפינען אַ צימער,
וועט איר פון די ביידע געמען דעם, וואָס וועט איר זײַן ליבער.

דעם לײַענער קומט אויס, אַז דאָס לעבן איז א גן-עדן, מלאכים שימן
מן פון הימל און מענטשן דאַרפן גאָר קײען דעם מן און לעקן די פינגער.

אַזוי האָט עס אויסגעזען ביז דעם מאָמענט... ווייטער אָבער... ווייטער
האַט זיך אַרױסגעשטעלט, אַז מיין מעצענאט וויל שפּילן אַ הויפט-
דאַך.

אומקערן די אַסינגאַציע צוריק — שוין אָפּגערעדט פון מײַן
צושטאַנד, וואָלט דאָס דאָך געהייסן — דעם בחור באַלײדיקן.
ווער פון די, וואָס פּרעמענדירט אויף א הויפטראַך, קאָן באַגרייפן און
מסכים זײַן, אַז זײַן פּרעמענזיע איז אַ חילול פון קונסט?

איר האָב פּאַרשטעקט אין טײַטשמער דעם אַוואַנס, אַראָפּגעשלונגען
די בימערע פּילולע, צוגעזאַגט דעם בחור א הויפטראַך און אַוועקגעפירט
מיין וואַלזע אין צימער, וועלכער האָט זיך אַרױסגעוויזן — לופטיק, צוויי-
פענצטערדיק, פּיין אויסמעבלירט.

— איר וועט דאָך מיר דערלויבן די נאַכט איבערצונעכטיקן דאָ אויף
דער קאַזעמקע, הער מאָרעווסקי, מאָרגן וועל איר געפינען אַן אַנדער
צימער.

ער האָט קיין אַנדער צימער נישט געפונען און נישט געזוכט —
נישט מאָרגן, נישט איבעראַכטאַנג. ער איז געוואָרן מיין נאַנקע, מיין פּלעג-
גערין. ער האָט מיר ממש געשאַפן אַלץ פונעם שענסמן און פונעם בעסמן;
דאָס זענען געווען וואָכן, ווען איר האָב געהאַט אַרום זיך אַזאַ צאַרמע
אויפּמערקזאַמקייט, וועלכע איר האָב נישט פּריער, נישט שפּעטער גע-
קענט.

מיר האָבן באַשלאָסן אויפצופירן אָסיפּ דימאָווס, „שמע ישראל“. איד האָב אים געגעבן שפילן דעם סטודענט. ער איז געווען ממש אין הימל. און דאָ איז געשען אַן אומדערוואַרטע און אַלע גרענעצן אַריבערשמינגע דיקע מעטאָמאָרפּאָזע: ווייסמאַן האָט אויף דער ביגע לייכט אונטערגע= הונקען און פון טיפער אויפגענוג שטאַרק געשטאַמלט. לאַמיר זיך פאַרשטעלן — קו געמלע... גיישיט דעם פאר= שטיעלסן „מאקסן“, גייט דערשט דעם אמתן קו געמלען אין אַ שטאַרק=דראַמאַטישער ראָל מיט מאַנאָלאָגן אָנגע דערטהאַלן זיימלען די גרויס, מיט פלאַמענדיקע רייד פון דערשימערמן האַרצן.

דאָס ווערט האָ איבערגעגעבן גיישיטלשם הומאָריס= טישן געווייזן אין אונדזערע קאָפיטלען, נאָר צו דערציילן, אַז די פּראָבן פון יענעם ספעקטאַקל זענען אייגע פון די מערקווירדיקסטע בלעטער אין מיין פעדאָנאָגישער פּראַקטיק.

איד וואָלט גישט אויפגעהויבן דעם פאַרהאַנג, ווען נעבן דער גע= שטאַלט פון „אהרן שיפער“, וואָס איז געווען מייע אַ „קרוין=ראָל“, קלינגע גען טענער פון חוּק — ווייסמאַן האָט זיך דאָ גע= שפּילט מיט פּונקט, גישט קיין איין מאַמענט אויסגעזען ווי אַן אומבאַהאַלפּענער אַמאַטאָר, און מיינט אַרבעט איבער אים — האָט מיר אין יענער פאַרשטעלונג פאַרשאַפּט לכל הדעות גישט ווייניקער פּרייד און סאַטיספאַקציע ווי מיין דערפאַלג ביים עולם. אָבער פון גאַנצן עפּיאָד דער זין איז נאָר אַן אומגעריכטער.

איד האָב אויבן פאַרבייגייענדיק באַמערקט, אַז פון מאַניען אויף רויוז און טובעראַזן האָב איד זיך גישט דערוואַרט — גישט נאָר „קיי“ און גישט נאָכן „דובוס“. און דאָ איז פאַרגעקומען אַן אויסערגע= וויינגלעכע מעטאָמאָרפּאָזע: קוקנדיק ווי אַזוי איד פיר די פּראָבן מיט די גראַנסקער אַמאַטאָרן און בפרט מיטן שטאַמלענדיקן הינקענדיקן אויספּי= רער פון דער יוגנטלעכער הויפט=ראָל, איז מאַניע, משמעות, געוואָרן אַרומגענומען לגבי מיר מיט עמאַציעס פון יענעם מין, וואָס איז מיר זע= גען אַמאָל אויפגעוועקט געוואָרן דורך איר צעמאַלען געזעט.

זי האָט איר באַוונדערונג פאַר מיין אַרבעט אויף די פּראָבן אַרויס= געוואָקט פאַר די שוועסטער, פאַר דער מוטער... איד האָב מיר צוגעהערט

און דערפילט עפעס ג' י' ע בליקן אין אירע, ווי מיר האָט תמיד זיך,
אויסגעווזן — „ק א ל י ע“, הגם האַרצדייסנדיקע אויגן.
צווישן אונדז האָבן יענע טעג זיך אָנגעהויבן זאמלען פונקען און
שאַטנס, וואָס פרוער האָבן איר גישט געפילט, הגם איר בין אין איר גע-
ווען פאַרליבט...

אָנעטער קאַזשױטל

דער שמורעם

„פאַרליבטקייט!“

מען געברויכט אין אומגאַנג באַצײכענונגען, הינטער וועלכע עס שטעקן אַפּט קעגנזעצטע און אײנער דעם אַנדערן אויסשליסנדיקע אינאַ האַלטן.

פאַרליבטקייט איז אין איר שענסטן, אײדלסטן און דויערהאַפטיקסטן תּמצי'ט אַ געפיל פון טױפּסטן מיטגעפיל צו דער אומבאַהאַלפּנקייט, שוצ־לאַזיקייט, פאַרשטױסנקייט פון אַביעקט. דאָס איז דער מאַקסימאַלער אויסדרוק פון דױט צום אַביעקט אָן שום שײכות צו זײנע אײגנשאַפּטן: באַנאַבטקייט, שײנקייט, הױכן נױאָ, פײנעם כאַראַקטער. פאַרליבטקייט איז אױך — דער הױפּד פון דעם: באַווונדע־רונג פון אַביעקט, אַנטציקונג, התּפּעלות, פאַרגעמערונג.

אין דעם פאַר קאַן דער אַביעקט זײן אַרומגערינגלט פון ווױלטיק, מאַכט, גליק, אַלגעמײנער אַנערקענונג, נישט נײטיקן זיך אין דער מינג־מאַלסטער מאַס אין אַנשאַפּאַר אױפן פאַרליבטנס אַרעם — די פאַרליבט־קייט ווערט דערפון נישט קלענער... גראַד פאַרקערט! זי וואַקסט, זי קוועלט אָן, זי רופט אַרויס בענקשאַפּט, זי פאַרשאַפט ווײטיק דעם האַרצן פון פאַרליבטן...

אַבער דער מעכטיקסטער פאַקטאָר פון פאַרליבטקייט איז — ב־אָ גער! דער אַנהײב און קוואַל פון לױד גישאַפט, וואָס ברעכט אַלע צױמען, שלײדערט אום אַלע שמערונגען אױפן וועג צום אַביעקט און שטאַרקט זיך מיט יעדער נײער מניעה.

בזױ דערשמעטע נאָך מײן באַקאַנטשאַפּט מיט מאַנע לענצנער האָב איר דערפילט, אַז איר בין געפאַנגען, אַז אין האַרצן האָט מיר גע־טראָפן אַ פּױל, הגם איר האָב נישט דערפילט דעם מאַמענט פון זײן אַרײנדראַנג.

די בעטהאָווען-קלאַנגען האָבן אַרויסגערופן אַנטציקונג, באַוונדערונג, התפעלות. דערצו זענען באַלד צוגעקומען די געפילן פון טיפן מיטלייד. איד האָב נישט געווסט קיין פרטים וועגן די רעסורסן פון דער פאַמיליע. איד בין אין דער היגזיכט בכלל געווען קורצזיכטיק און אומבאַהאַלפן בין מעמפּקייט. אָבער, נישט וויסנדיק און נישט טראַכטנדיק וועגן קאַנקרעטע פּונקטן און פּאַקטן האָב איד, אַן אַנטציקטער פון דער יונגער, דיסמינירע-טער פּרויענגעשטאַלט, כּסדר געטראַכט, אַז איר אָרט איז ערגעץ נישט אַט-דאָ, אויף גאַוואַליפּיע... און — ווי אַזוי נעמט מען אַרײַן אין האַנט אַט די קליינע צאַרטע פינגער און ווי אַזוי פּירט מען זי אַוועק... וו אַ א ה י ן ? ? —

דאָס האָב איד אויך נישט געווסט, ווייל איד האָב איבערהויפּט גאַר נישט געוויסט: נישט פאַר זיך, נישט פאַר עמעצן געבן מיר.

אַרום האָט מען מיר געהאַלטן פאַר אַ גייד, זאָגאר — עושר. גע-שפּראַכט האָט פון מיר קראַפט, לעבנסלוסט, זעלבסטיבערקייט, תקיפות. פּראַקטיש גערעדט: פאַר יעדן מענטשן מן הצד — אַן אייגנטימער פון אַ שטאַק און ווילנע, און אַרטיסט ומיט אַ גאַמען און העכסטן גע-האַלט און קיין קינדער האָט ער נישט! קאָן ער דאָך „קערן וועלט!“ וואָס איז ער אַנדערש ווי אַזאַ שערעשעווסקי — דער באַרימטער וואַרשעווער באַנקיר? מאַניע לעגענער האָט מיר עפעס אַמאָל אין דעם זין געזאָגט... איד געדענק די פּראָזע: „איר פאַרשווענדעט דאָך געלט אַזוי לייכט! איר קאָנט דאָך אַ סך טאָן פאַר מענטשן“.

איד געדענק ווי, נישט ענטפּערנדיק אויף אירע רייד, האָב איד גע-טראַכט: באַווייזן איר דעם סכּום מזומנים אין מיין טייטשמער? דערציילן, ווי ווייט איד בין פון „פאַרשווענדן געלט אַזוי לייכט“?

און מכות „טאָן א סך פאַר מענטשן“ האָט מיר דאָן אַ רײַס געמאַן ווי אַ ווונד דער געדאַנק, אַז איד קאָן גאָרנישט טאָן פאַר איר, אַפילו נישט טיילווײַזן איר מאַכן לייכטער די רײַזע קיין ווין.

אַזוי האָבן אויסגעזען די פּאַקטן אין אָנהייב פון אונדזער באַקאַנט-שאַפט.

מיר איז פאַרבליבן איין מאָמענט פון יענע יאָרן.

ביי לעווין-עפשטיין אין ווין איז זי געזעסן מיט פעניען, איר חברטע, און איד האָב אין דערבײַאיקן צימער שפּיל געזונגען מינע געליבטע דױ-

סישע ראָמאַנסן, האַלמנדיק פאַר די אויגן עפעס אַן אַלכאַם מיט דעפּראַ-
דוקציעס פון קלאַסישער מאָלעריי.

אַז איר האָב אויפגעהערט זינגען און בין אַריין אין צימער צו די
דאַמען, האָט מאַניע, מיר באַטראַכטנדיק מיט בליקן, וואָס איר האָב בין
דאַן נישט געזען אין אירע אויגן, שפּיל אַ זאַג געטאַן:

— אַזוי זינגען און זיפצן קאָנט איר אויך? נישט דערוואַרט פון
איך!...

דאָס איז געווען אַ ניצויץ פון באַוונדערונג, וועלכע זי האָט לגבי מיר
קיינמאָל פריער נישט אַרויסגעוויזן...

איצט אויף די פּראַכן אין צאַפּאַט האָט אָט די „באַוונדערונג“ אָב-
געהויבן אַנוואַקסן, משמעות...

וועגן „פּאַרליבטקייט“ פון איר זייט האָט קיין רייד נישט געקאָנט
זיין. אָבער די אומשטענדן, די איינצלענע פּאַקטן האָבן זיך מיט יעדן זאַג
געזאַמלט אין גאַנג פון די לויפנדיקע וואָכן — יוני, יולי 1925 — און אין
קעלער מיטן אַנגעזאַמלטן פּולווער איז געפאַלן אַ פּונק.

פון „עראַטיק“ איז צווישן אונדז פאַר די 5 יאָר באַקאַנטשאַפּט,
טריינדשאַפּט, כּריוו אַנגעלאָרענע מיט כּרויזנדיקע עמאַציעס, נישט געווען
קיין סימן.

פאַר דער לייבטקייט און אויבערפלעכלעכקייט, וואָס האָט באַצייכנט
יענע יאָרן מיין באַצויג צו פּרויען, איז אין דעם פאַל נישט געווען קיין
אַרט. פּלאַכע וויצע, פּרוינאַלע פּרווון פון לייכטן „פּלירט“ — געברויכנדיק
דאָס גאַנגבאַרע באַנאַלע וואַרט — פּלעגן דאָ אָפּשפּרינגען ווי אַ פּילקע פון
וואַנט. מער ווי מיין פּלעגן מיינע וויצע און זשעסטן נישט
דייערן.

*
* *

מיר פּלעגן פון פּרי בין אַוונט ארומשפּאַצירן איבער די וועלדער
אויף די פעלזיקע ברעגן פון באַלמישן ים. געלייענט, געשמעסט, געזונגען,
געטרוימט, פּאַנטאַזירט. איר פּלעג פון צייט צו צייט, מסתּמא, פּרווון
לייבטפּליגלדיקע אַטאַקעס פון ראָמאַנטישע אַספּיראַציעס. דאָס פּלעגט זיך
אומפּאַרטיילדער פּאַרענדיקן מיט אַ פּיאַסקאַ און מיין פּאַרענערין פּלעגט
אַפּילו נישט ווערן כּרויז, ווי מיט 5 יאָר צוריק אויף גאַוואַליפּיע אין אַזעל-

כע פאלן... פשוט — אָפגעווענדט דעם קאָפּ, אָפגעשמויסן מיין האַנט, און — ווי גאַרנישט געשען. אזוי זענען זיך אומשולדיק געפלאָסן טעג נאָך טעג. גאָבער איינמאָל איז מיין דאַמע אַרויס פון איר גלייכגילט און מיט אַ טאָן פון פראַמעס אַ זאָג געמאַן, זיך אַרויסגליטשנדיק פון אונטער מייע הענט, ווען איר האָב זי געפרווט אַרומגעמען:

— ווי זענט איר אזוי פאַרבלענדט, מאַרעווסקי, און מייןט, אז איר קאָנט קאָנקורירן אין אייערע האַמאַנטישע אָנגריפן מיט מיין מאַן? איר ווילט אַפילו גישט פאַרשטיין, אַז ער איז מיט 15 יאָר יונגער פון אייד!

און פון יענעם טאָג האָט זיך אין מיר אָנגעהויבן אַזוינס, פון וואָס ביז דאָן האָב איר גישט געפולט קיין שפור: יס'האַט אָנגעהויבן קאָכן אין זיך מיין ליידגשאַפּט! איר האָב, מסתמא, אָנגעהויבן באַקומען רק אַפּמער אויסגעקריממע לייפן; וואַרפן פון אונטערן שמערן ביזע, פאַרנעפּלמע בליקן... מאַניע האָט גישט איין מאָל יענע טעג מיר באַמראַכט מיט אַן אויסדרוק פון גישט אָנגעגעמער איבעראַשונג. אפשר געמראַכט, אַז צווישן אונדז האָט זיך איבערגעריסן אַ פאַדעס אין דעם ווערשפּולן געוועב פון אונדזער לאַנגיאַרדיקער „אמוסיע אמורעז“.

גאָבער יאונדזערע שפאַצירגענג האָבן מיר פאַרנעזעצט, אונדזערע שמועסן גישט איבערגעריסן... און איר האָב געוואַגען מייע דאַמאַנסן, און איר האָב געשאַטן מייע רעיונות און מיין פאַנטאַזיע האָט געפלאָגן יערט, שעפּנדיק קראַפט פון די ים-כוואַליעס.

האַט זיך איין מאָל געמראַפּן: די העלע בלויקייט פון הימל איז פּלאַג צעם געוואָרן טונקל-גרוי, די גרינע פּלאַטקייט אויפן ים האָט אָנגעהויבן ברויזן, ווייסע שוימען האָבן אָנגעהויבן שפּריצן פון וואַסער צו די וואַלקנס, דונערן און בליצן האָבן אָנגעפילט דעם אַרום, פאַרטייבט אַלע רייד אין רעיונות, פאַרבלענדט אַלע בליקן, פאַרלאָשן אַלע פאַנטאַזיעס...

מיר זענען געשאַנען אויף אַ הויכן פעלז אינמיטן וואַלד, געווען דער-שראָקן און אַנמציקט און האָבן זיך איינער צום צווייטן געדריקט. מיר זענען געוואָרן איין מענטש. איין איינזאַמער, אומבאַשצמער, אומבאַ-האַלבענער מענטש, אַן אויסגעשמעלפער אויף גאָסס באַראַט.

אין צען שריט פון אונדז האָבן מיר דערזען אַ בוים!

דער בוים איז געווען אַזאַ רוי, אַז אונטער זיין געדעק איז די ערד געווען פּרוקן, אין די גרעזלעך און מאַך זענען געווען ווי אויסגעברענט פון דער זון.

האָבן מיר זיך אַ וואָרף געטאָן אונטערן געדיכטן צודעק פון דעם
 בוים, זיך אַוועקגעזעצט אויפן מאָד. דער הימל האָט געפלאַקערט אין
 בליצנשפּיל און געיאָמערט אין דונערנעברום, און זי האָט זיך צו מיר גע-
 דריקט פעסטער און פעסטער. איד האָב אַרײַנגעקוקט אין אירע ווונדער-
 באַרע אויגן און נישט געפונען אין זיי דעם שמענדיקן וועלט־שמארץ. איד
 האָב דערזען — תּבִּילָה. איד האָב דערזען בענקשאַפט... נאָך וואָס, נאָך
 וועמען האָב איד נישט געפרעגט — אַוועק, אַוועק אַלע הינדערנישן!
 אַז מיר האָבן זיך באַרואיקט, איז דער הימל געווען העלבלוי, דער ים
 זונקל־גרין. און מיר ביידע גליקלעך און פאַרליבט.
 און דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אונדזער ביידנס קרויצצוגע.

* * *

— „ביסט אַ ווונדערבאַרער שרייבער און אַ גאָטגעבענשטער דיכ-
 מער, און אַלע אויסגערעכנטע פּאָקטן זענען פינקטלעך... נאָך... קיין שמו-
 רעם אויפן ים איז יענעם מאָג נישט געווען... מיר זענען געווען אויף אַ
 הויכן פעלז און אויף צוריקוועג אהיים ביסטו געגאַנגען פאַרויס און מיר
 איבערגעלאָזט פון הינטן... איד בין נאָכגעגאַנגען און זיך געפילט דער-
 דריקט און אומגליקלעך.“ אַזוינס האָב איד דערהערט פון מיין קעניגין
 35 יאָר נאָך יענעם מאָג, ווען איד האָב איר איבערגעלייגט דאָס בלאַט
 וועגן שוימען און נאַטור־אויסברוד...
 דאָס גיב איד איבער מיין לייענער לשם דער אויפריכטיקייט, צו וועל-
 כער איד האָב זיך מחייב געווען פון מיין ערשטער שורה אין די דאָזיקע
 בענדער.

ניינטער קאפיטל

דערוואכטע קלאווישן

אין בערלין, קומענדיק פון צאָפּאַט, בין איר געווען געצױלמע מעג
געווינט אין אַ קלױנעם ביליקן האַטמעלעכל געבן באַנהויף שאַרלאַמעגבורג.
אנע האַט געווינט צוזאַמען מיט הגה שערמאַן אין אַ צימער אויף וויל-
מערסדארפער... איר פּלעג צו זײ אַפּט קומען, און די פּאַר וואָסן אין בער-
לין האָבן איבערגעלאָזן אין זכרון צוויי קורצע עפּיזאָדן.

אײַן עפּיזאָד: מיר זענען געפּאַרן בײנאַנד אין אויטאָבוס, געשמעסט,
געשוויגן און אומגעריכט, אַרויסגעמענדיק פון כּוזימקעשענע אַ בריוו
אַדער אַ פּאַפּירל, האָב איר אַרויסגענומען מאַניעס פּאַטאַנאַפיע און אין
איר אַרײַנגעקוקט. איר האָב אַ זיפּין געטאַן און באַהאַלטן די פּאַפּיר אין
פּאַש און דערהערט אַ שטײַע מעלדונג:

— אונדזער געמײנגאַמער וועג איז פּאַרענדיקט, בוסיקא!... (נאָך
איר אומקערן זיך מיט 11 יאָר צוריק צו מיר האָב איר קײן אײן
מאָל מער נישט געהערט דעם גאַמען „אַבראַשינקאַ“, ווי זי האָט מײך
גערופן ביזן „פּאַמיליענבורך“).

צווייטער עפּיזאָד: זיצנדיק אין צימער אויף ווילמערסדארפער, האָב
איר געוואַרט אויף אַוונטברױט. די שערמאַן האָט אין קיך געגרייבט, גע-
בראַמ, און מיר זענען געזעסן ביים טיש. שערמאַן האָט געבראַכט דאָס
עסן, צעשמעלט די סעלער און אַנגעהויבן סעדוירן.

— אָבער, אַנאַ יאַקאָוועוואַ, איר זענט אַזוי לאַנג בײ אונדז אַ
הײמישער מענטש און קענט נישט זײנע געווינהייטן!

וועגן וואָס עס האָט זיך געהאַנדלט געדענק איר אַבסאָלוט נישט. אין
אַ צוויי מינוט אַרום, האָבנדיק עפעס געענדערט אין מיין סעלער, האָט זי
מיר אַרײַנגעקוקט אין די אויגן:

— אַזוי? אמת?

— אוראי אזוי! און מיר האָבן זיך פאַנאַנדערנעלאַכט —

און אויסגעבראַכן אין אַ געווייזן.

— משוגעים! אבסאַלוט בילדע דאַרף מען אָפּגעבן אין אַ משוגעים-

אַנשטאַל!

ביידע עפּיזאָדן זענען אין מיין האַרץ און געמיט פאַרבליבן ווי צוויי פּונקטן אונטערן אַש פון ווייטערדיקע יאָרצענדליקער.

איר האָב מיך אומגעקערט קיין וואַרשע. דאָרטן האָט זיך פאַרוויקלט אַ קנזיל אַרום, „דיבוק“. ס'האָבן זיך געפונען פּוילישע פינאַנסיסטן צו מאַכן אַ פּילם. ביי הוהוויטשן האָט זיך געענדיקט דער טערמין פון זיין ליצענץ. די צוואה-פאַרוואַלטער האָבן דאָס רעכט צו פילמען און—סקים לעגענדע פאַרקויפט עפעס צו אַ גרופע פּוילישע אונטערנעמער. אויסגע-לאָזט האָט זיך אויך דאָס מאָל אַ „רויד“.

אַנהייב אַקטאַבער בין איר אַוועקגעפאַרן קיין ווילנע אויף גאַסראַלן. אינגיכן קריג איר פון מאַגיע אַ בריוו: „אין ווילנע זענען פאַר אייר אַן ספק אַלע טירן אָפּן. איר וועל אייר זיין דאַנקבאַר, אויב איר וועט אַראָפּ-זיירן מיינעם אַ קאַנצערט מיטן קאַמער-אַרקעסטער. כ'וואָלט שפּילן באַכן און ייִמאַנאַווסקין. איר וויל זיך אומקערן קיין ווין פאַרוועזן מיין שמו-דוּב, און אַ קאַנצערט אין ווילנע קאָן דערנענטערן מיין ריזע קיין ווין.“ איר האָב תּיכף געענטפערט, אַז דעם קאַנצערט וועל איר גאַנץ באַ-שטימט אַראָנזשירן. איר בעט עפּלעכע מען זיך אַרומצוקוקן. דער דיר-גענט פון קאַמער-אַרקעסטער — דער פּידלער קאַנטאַראַוויץ — איז מיי-נער אַ דיר. איר האָב צוגעזאָגט אין אַ 5 מעג אַרום צושיקן אַ געוועסן ענטפער.

אין דעם זעלביקן מאָג האָב איר אַוועקגעשיקט אַ בריוו קיין בערלין: „מאַגיע לענצנער קומט קיין ווילנע אויף אַ קאַנצערט. זי וועט דאַרפן זיין אין ווילנע אַ פּאַר וואָכן. עס וואָלט דאָך געווען אַן אומגעלומפערטע מאַקט-לאָזיקייט נאָך יאָרן פּריינדשאַפט און גאַסטפּריינדשאַפט, וואָס די מוטער האָט מיר אין צאַפּאַט אזוי ברייט-האַרציק אַרויסגעוויזן, קאָזן מאַגיען פאַרפאַרן אין אַ האַטעל. בעט איר תּיכף קומען קיין ווילנע און אויפנעמען דעם גאַסט ביי אונדז!“

אויף אַפּדער ווענדונג איז מיט דער נאַענטסטער פּאַסט געקומען אַן ענטפער שוואַרץ אויף ווייס בזה הלשון:

„מיר איז דערעסן די לייזיקע דירח אין ווילנע און איר האָב נישט קיין מינימאַלסטן השק אויפצוגעמען דאָרטן דייע געסט.“

אין בוכשטעבלעכן זין „כנים“ האָב איר אין יענער דירה קיינמאָל
אין מיטש פון 20 יאָר נישט געזען. אָבער אין אירע וועגט אין 20 יאָר
געשמאַנען אַ קלאַוויר, וואָס האָט געשטוממט...

איצט האָט די „לייזיקע דירה“ זיך אָנגעפילט מיט קלאַנגען פון באַנס
קאָנצערט.

איר וויל שוין גענוג פאַרקומען די פראַכן פון אַרקעסטער מיטן קלאַוויר, וועלן
בער האָט אויפגעלעבט אונטער די קליינע צויבער-פּינגער.

איר וויל האָ נישט שילדערן וואָס אַזויגס מאַניע לענגער איז אין
מיין האַרצן און געמיט געוואָרן יענע וואַכן, ווען מיין היים, ומיין מאַמעס
היים — איז געוואָרן אָנגעפילט מיט יענע אַקארדן און געפילן.

איר האָב עטלעכע מאָל געשריבן קיין בערלין, גערופן אָפּהיימ דעם
20-יאָריקן סטאַמוס-קוואַ.

ווי צו דער וואַנט!

„אויפערזוכט“?

באַליידיקטע פרויען-געפילן?

מוז איר שוין דאָ זאָגן, אַז אויף דעם האָט זי קיין שום רעכט
נישט געהאַט!

זי איז שוין יאָרנלאַנג געווען פּרײַ און איר פּרײַהייט גענוצט
לויט איר אייגענע און נטיות. איר האָב די יאָרן נישט געפרעגט און
נישט רעאַגירט און איר בײַן נישט געווען איר
אַביעקט און האָר.

אַזוי זענען געפלאַסן די טעג און וואַכן אין גאַנצעמבער און דעצעמבער
1925.

סוף דעצעמבער איז איבערגעריסן געוואָרן די פאַרשמעלונג (מען
האַט געשפילט דעם „דוכוס“) גאַבן צווייטן אַקט. עס איז אָנגעקומען די
ידיעה, אַז אַס תּר ר ח ל ק א מ י ג ס ק א י ז ג י ע
ש מ א ד ב ו .

איר בין אַוועקגעפאַרן צו דער לוויה. איר האָב איבערגעלעבט איינעם
פון די ווייטיקפולסטע מינוטן, האָבנדיק זיך איבערצייגט אין מיין אָפּגע-
ריסנקייט פון דער פּאָנגעבנדיקער „עליפע“ אין די טעאָטער-קרייזן פון
וואַרשע.

אויפן צווייטן ווינטער-סעזאָן האָב איר מיך אַריבערטראַנספּאָרטירט
קיין ריגע. אָבער דער זומער האָט געבראַכט וועזנטלעכע ענדערונגען: מאַ-

ניעם מאן איז אוועקגעפארן קיין אויסטראליע. אין אנהייב זומער האָט ער זיך געמאָלדן צו מיר אין בערלין. מיר זענען געווען צוויי טעג צוזאַם מען. איד האָב געהאַט פאַרבינדונגען און אַ געוויסן אָנזען אין די אמזן, און דאָס האָט פאַרלייכערט צו באַקומען אַ ריי דאָקומענטן, וויזעס און דאָס גלייכן.

גישט איין שעה האָבן מיר פאַרבראַכט אין אָפּענעם, ערלעכן שמועס אויף דער טעמע, וואָס איז געווען אונדזער ביידנס לעבנספּראָגע. איד האָב דערזען, אַז פאַר אים איז גישט קיין סוד מיין באַציונג צו מאַניען און — פאַרקערט.

איד האָב דערהערט, אַז שפעטסטנס אין פיר חדשים אַרום וועט ער שיין אַ שיפסקאַרטע, און זי וועט קומען צו אים. איד האָב מיטאַמאָל האַלב שפּאַסנדיק, האַלב ערנסט אַ פּרעג געטאָן: „פאַרוואָס דערשיסט איר מיר גישט?“

— אַז איד וואָלט אָנגעהויבן שיסן צוליב מאַניעס כלומרשמע דאָס מאַנען, וואָלט מיר קיין קוילן גישט געסטאַיעט... בעת מעשה אַ שפּאַס, האָט זיך די פּראָזע שפעטערדיקע יאָרן מיר באַוווּן ווי אַ פאַרסמטע פּייל אין האַרץ.

צעשיידט האָבן מיר זיך ווי צוויי דזשענטלמענער, וואָס דאָס פאַר- געטערן איין פּרויענטווען קאָן גישט מאַכן פאַר שונאים.

* * *

אין אויגוסט איז געקומען קיין וואַרשע אין שליחות פון ריגער יידישן טעאַטער-קאָמיטעט דער אין ווילנע גאָר מיט יאָרן צוריק אָנגעזעענער געזעלשאַפּטלעכער פּוער יעקב ראָזנבוים און האָט מיר פאַרנעלייגט צו שמעלן זיך בראַש פון יידישן „מ י נ א ר י ט ע ס ן י ט ע ר“ אין לעמלאַנד מיטן שמענדיקן זיצאַרט אין ריגע. ביי מיין דעמלטיקער סיטואַציע און געפיל פון אַכסאָלוטער אָפּגעריסנקייט פון דער סביבה אין וואַרשע איז ראָזנבוים פאַרשלאָג — אָפּגעזען פון דער עצם אויפּגאַבע פאַר זיך — געווען אַ מין „גרויס געווינס“. דער ווינטער-סעזאָן אין ריגע 1926/27 איז אַ רייד בלאַט מיט אַ פּילפאַרביקן אינהאַלט.

אָנהייב סעפטעמבער בין איד אוועקגעפארן קיין ריגע היות איד האָב געהאַט אַ קאָנטראַקט אויף, דוכט זיך, 8 חדשים מיט אַ סאָלידן

האָנאַרדאַר, וואָס איז געווען געזיכערט, ווייל האָס מעאמער האָט זיין ביידע
זשעט געבויט אויף דער סובסידיע פון מלוכה און מאַניסטראַט, האָב איד
מודיע געווען מאַניע לעצנער, אַז איר שמודיים אין ווין קאָן זי איצט
פאַרזעצן, זיך אנשפאַהנדיק אויף מיר, ווייל ע ג ד ל ע ד, גאָך לאַנגע
יאָרן שטרעבן דערצו איז פאַר מיר איצט מ ע ג ע ל ד צו פאַרווירקען
לעבן מיין טרוים וועגן העלפן איר אַרויסגיין אויפן ברייטן וועג פון מווי-
קאַלישער בילדונג און שעפּערישקייט.

אַרום יום-כיפור איז אָנגעקומען פון אויסטראַליע אַ ידיעה, אַז עס
גייעט אַ שיפּסקאַרטע. איד האָב באַקומען פון איר אַ בריוו מיט אַן אָנ-
פראַגע און בקשה צו געבן אַן עצה: די מוסער איז קעגן פאַרן, זי וויל זיך
נישט שיידן מיטן ליבסטן קינד... איד האָב, נישט פראַסטנדיק, געענט-
פערט, אַז די אויסטראַלישע גליקן וועלן נישט אַנטלויפן און, וויבאַלד זי
צוויי פּלעט, דאַרף זי פאַרן קיין ווין און איר צייט און כוחות
אַפגעבן פאַר מו ז י ק. אַזוי איז געשען: זי איז אַוועקגעפאַרן קיין ווין.
איד האָב אָנגעשריבן קיין בערלין אַ קאַמעגאַרישע אויפפאַדערונג
דעם אַנגען צו קומען קיין ריגע און איינשמעלן אונדזער צעריסענעם פאַמיל-
ליען-לעבן, אויב זי האַלט נישט, אַז מיר דאַרפן עס צערייסן ענהילטיק.
אַ האַלב יאָר האָט עס אויסגעזען, אַז די משפּחה איז רעסאַוורירט.

פערטער טײל
ב מ ר ח ק י ם

ערשטער קאפיטל

ריגער „מינאָריטעטן = טעאָטער“

אין גאַנצן געוועב, וואָס פילט אָן די צענדליקער קאָפימלען פון מיינע בענדער, פלעכט זיך דורך אין עצם. מ י ט — ט ע א ט ע ד!
ווי דער לייענער דאַרף געדענקען, איז „טעאָטער“ אַרױפגעשוומען אויף דער אויבערפלאַך פון מיינע גפיות אין עלטער פון 4 יאָר; „טעאָטער“ איז געוואָרן דער קוואַל פון מיין ענערגיע און עקסגות אין אַלץ, וואָס איד האָב געמאַכן, צו וואָס איד האָב געשמרעכט און דערגרייכט.
מיין לייענער האָב איד געפירט דורך מיינע טעאָטער־מאַטיוון פון די ערשטע ווירקונגען, וועלכע טעאָטער האָט אויף מיר געהאַט געמאַכט אין צעניאַריקן עלטער, דורך די אויפן גאַנצן לעבן פאַרבלױבענע אייגנדרוקן בעת מיין „שפאַציר דורך אייראָפּע“. גענוי געשילדערט מיינע ערשטע און ווייטערהדיקע דערגרייכונגען אויף אַלע עטאַפן פון מיין פראַקטישער טע־מיקייט. באַלױכטן אַלע פונקטן און ווינקלען פון מיין איבערגאַנג צום יידישן טעאָטער. דערצױלט וועגן די ווענדפונקטן, דרייטע פאַרמעסטונג גען און ביטערע אַנטווישונגען אין מיט פון די ערשטע יאָרן אויף די יידישע ברעטער. כ'האָב גישט אויסגעמיטן די פּעריאָדן, ווען איד בין גע־ווען אָפּגעריסן פון דער יידישער קונסט און האָב גאַכן עולם — ג א כ ז יי די ש ין צו שױ ע ר — ג ע ב ע ג ק מ.

איצט, שטייענדיק פאַר מיין לייענער מיט אַן אָפן האַרץ, אין אָנהייב פון מיין טעמיקייט אויסער די גרענעצן פון פּוילן — וו י ל ר י ג ע א י ז ג ע ו ע ז ד ע ר אָ נ ה י י ב פ ו ז מ י י ז כ מ ע ט פ י ר י אַ ר י ק ז ו א נ ד ע ר ו ז ע ג — איצט, גאַד זיבן יאָר שאַפן (און שוויצן), פריידן (און פלאַגן) —

איצט קאָן איד זאָגן, אַז פון ט ע א ט ע ר איז אין מיין פאַר־שטעלונג, לויט מיין קיגסטלער־געוויסן — גישט געווען קיין סימן. אַלץ,

וואָס איז געשילדערט אין מיינע קאָפּילען וועגן יידישער קונסט, איז אַ
רשימה פון ע פ י ז אָ ד ן אויף די יידישע מעאַמער-ברעמער... היות
איד שרייב גישט קיין געשיכטע פון יידישן מעאַמער, ניערס מ י י ג ע
מעמאָרן, האָב איד אין דער רשימה געוואַלט און באַשריבן מ י י ג ע
עפּיזאָדן.

אַבער, זייענדיק געוואונגען צו זאָגן נאָך די יאָרן טעטיקייט אויפן
באָדן פון יידישער קונסט, אַז קיין ט ע א י ט ע ר איז ביי אונדז בכלל
ג י ש ט אָ, וואָלט איד מיר געפילט ווי אַ געוויסנלאָזער פעלשער, ווען
איד פאַרשווייג אין מיינע בענדער די צאָלרייכע און לויבוערמע ע פ י =
ז אָ ד ן פון יידישער קונסט, וואָס זייערע שעפער האָבן אויסגעפילט
צענדליקער און הונדערטער פרעכטיקע בלעמער פון יידישער מעאַמער-
געשיכטע. איז פאַראַן — אַ ג ע ש י כ ט ע! זענען פאַראַן — פ א ר =
ד י נ ט פ ו ל ע ג ע מ ע ן פון הויכבאַגאַבטע קינסמלער! ק י י ן
ט ע א י ט ע ר איז אַבער ג י ש ט פ א ר א ן!

מיר וועלן אין לויף פון אונדזער ווייטערדיקן „אַהין און צוריק“
אַרביבערשווימען ימים, זיך באַקענען מיט דער ווירקלעכקייט פון פ י ג פ
מעאַמער-אונטערנעמונגען אין דרום-אַמעריקע; פון ז י כ ע ז ן ווירקג-
דיקע — „פּויקנדיקע“, „מיעמערס“ אין ניו-יאָרק; מיין אַנטווישונג וועט
דערנרייבן צו איר קולמינאַציע; נאָכן קומען צו ר י ק קיין פּוילן וועל
איד זוכה זיין צו מאַמענטן פון שעפערדישן אויפשוונג.

פאַרלאָנגדיק פּוילן אין סעפטעמבער 1926, האָב איד מיינע יאָרן
1918 — 1926 געהאַלטן פאַר אַ צעשאַטן קאַרטן-ביידל.

אַבער, גישט געקומט אויף די איבערגעלעכטע מפלות און באַקומענע
„פעטיש“, האָב איד אין זיך געמראָגן אַ קוואַל פון כוחות און מוט און
געהאַפט אין ריגע צו געפינען אַ גינסטיקן באָדן פאַר נייע פרוכטבאַרע
בלאַנצונגען.

* * *

די אָרגאַניזאַציע און די עצם א י נ ט י ט ו צ י ע: „י ד י ש
מ י נ א ר י ט ע ט ן = ט ע א י ט ע ר“ האָט פאַרנעשטעלט מיט זיך אַ
גיי פעלד אויפן באָדן פון דער יידישער מאָדערנער קולטור. עס האָט זיך

באוויון א האפענונג — ג' ש' מ' צו דארפן זיין אפהענגיק פון קאמער=
ציעלע אומשטענדן, ממילא גישט צו דארפן האנדלען און דעם ארבעטס=
פלאץ אויסבויען אויפן יסוד פון א זיכערן פינאנסיעלן י' ש': די לעמישע
מלוכה האָט דאָס מעאמער סובסידירט, צו דער מלוכה-סובסידיע איז צו=
געקומען אַ הוספה פון מאַגיסטראַט און, ווי ווייט איד געדענק, נאָך אַ
סכום פון זעלבסטבאַשטייערונג מצד דעם מעאמער-קאָמיטעט...

פון ערשטן געשפרעך מיט יעקב ראָזנבוים אין וואַרשע, אַנצווייך=
לענדיק די פלענער פון ערשטן סעזאָן, האָב איד זיך אַליין אָפגעגעבן אַ
קלאָרן חשבון, אים אָפן געזאָגט און געבעטן איבערגעבן דעם קאָמיטעט,
אַז די פאַרשטעלונגען וועלן אויפן ערשטן עטאַפּ (וואָס וועט בליז ברירה
דויערן חדשים-לאַנג) אויסזען ווי מיינע גאַסטראָלן, ווייל אין משך פון די
8 יאָר אַרבעט אויף די יידישע ברעטער בין איד געווען אַ גאַסטראָלער,
מיטן אויסנאַם פון די חדשים סעטיקייט מיט די „ווינגער“, וועלכע איז
געוואָרן אָפגעהאַקט און אויסגעוואַרצלט גישט צוליב מיין שולד, נאָך מיר
צוגלחכעס. אין ריגע זענען געווען צוויי וועגן — אָדער צוגופשטעלן דעם
אַנסאַמבל און אָנהייבן פון אלה-בית, דאָס הייסט צוגרייטן דריי, פיר גייע
אויפירונגען ביזן אויפהייבן דעם פאַרהאַנג. דאָס וואָלט הייסן: עפענען
דאָס מעאמער גישט פריער ווי אַרום גיי-יאָר. אָדער אין משך פון ערשטן
פערטאָר קולטיווירן מיין רעפערטואַר, אין וועלכן דער עולם וועט קאָנ=
צענטירן זיין אויפמערקזאַמקייט אויף מיר.

פון אונזערע געשפרעכן, וואָס האָבן געדויערט עטלעכע טעג און
אָונטן, האָט ראָזנבוים זיך געשאפן אַ קלאָר בילד און האָט באַשלאָסן, אַז
ער זעט גישט צו ליב וואָס מיר זאָלן פאַרלירן עטלעכע חדשים.
אין גיי-צוגעגרייפן רעפערטואַר וועט מען דאָך אויך גישט אַוועקרוקן דעם
אַקטיאָר מאָרעווסקי ערגעץ אין הינטער-גרונט. פון דער צווייטער זייט, וועט
מען, גרייטנדיק די פאַרשטעלונגען פון געשפילטן רעפערטואַר, אָן שום
ספק זיך באַמיען יעדע געשמאַלט און יעדן אָנטיילגעמער צו באַלויבטן
ווי אַמבעסטן, זאָהנדיק וועגן דער גאַנצקייט און שמידנדיק אַן אַ גי=
ס אַ מ ב ל. טאָ וואָס קאָן מען געווינען פאַר אַזאַ טייערן מקח, ווי אָפּ=
לייגן די דערעפענונג פון מעאמער? העכסטנס געוויסע שינויים אין רע=
פערטואַר. איז דאָך דער פאַרטיקער רעפערטואַר פאַרן ריגער יידישן מע=
אמער-עולם אויך אַ „שגור פון פערל“. און אויב עס גלייטשט זיך אַפילו
דורך עפעס פון אַ מיגערן ווערט, איז עס אויך גישט קיין ביזן און גישט
קיין גרונט אָפצולייגן דעם דערוואַרטן טאָג.

איד האָב געשמעלט אַ תנאי, אַז דער ווירטשאַפּטלעכער ראש פון דער
אונטערנעמונג זאָל זיין משה קאַרפּינאַוויטש. מיין תנאי איז געוואָרן אָנגענומען.

מיר האָבן צוזאַמענגעשמעלט אַ טרופע פון די בעסערע שוישפּילער,
וועלכע איד האָבן צו יענער צייט געקענט אָנרופן נאָך מיינע אַכט יאָר
דערפאַרונג.

דאָס זענען געווען דאָס רוב מיינע אוממיטלעכערע האַדולגיקעס, וועלכע
כע איד האָבן כּוּש געפירט פאַר די הענט פון זייערע ערשטע שריט און
היין זיי — דערפאַרענע, באַנאַכטע שוישפּילער, מיט וועלכע איד האָבן גע-
האַט דעם נחת צוזאַמען צו שאַפן אויף מיינע פּריוערדיקע עטאַפּן —

קלאַראַ סעגאַל ווייטש, חבל בוזגלו,
דניאל שאַפיראַ, דוד קיזער ווייטש, יולי
יולי, פּרידאַ וויטאלינאַ, שבת איבלי אכער, הנה שער-
מאָ, מרדכי הילסבערג, ראַקאָו, גערה (אַ קורצע צייט
איז אין דער טרופע געווען דער וואַרשעווער אַקטיאָר חיים סאַגל-
לער — זייער אַ באַגאַבטער שוישפּילער, אָבער
דערביי פון אַזאַ מיין פון אונדז אַלעמען ווייטשער מאַראַלישער סוב-
ספּאַני, אז ער איז פון דער משפּחה אַרויסגעפאַלן אַפילו אַז וועלכער עס
איז רייבונג: מיטאַמאַל ווי גישט געוואָרן).

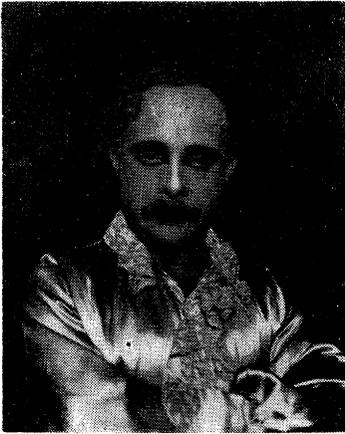
די פאַרשמעלונגען האָבן מיר אָנגעהויבן מיט אַלטער קאַצוינעס
„דוכוס“. אין משך פון סעזאָן, ס'הייסט פאַר קנאַפע 8 חדשים, האָבן
מיר באַוויזן: דעם „דיבוק“ דעם „שמומען“, דעם „דאַרפּסיונג“, דאָס
גייע געמאַ“, לייזיקס „די שמאַמעס“, „מאַג און נאַכט“ (רעזשי — יולי),
„קיין“ און „מאַשקע חזיר“ (דאָס איז געווען די איינציקע פּריוער גישט
געשפּילטע ראָל אין מיין ריגער סעזאָן).

מיר האָבן אונדזערע פאַרשמעלונגען באַוויזן — אין ליבאַווע, מיטאַ-
ווע, אין רעוועל און טאַרטו.

מיר האָבן אומעמוס געשפּילט ביי אויספאַרקויפטע הייזער. מיר
האָבן געהאַט אַ „גומע פרעסע“. שבחים, גוממאות אַרוב, גישט געווען
„וואָס צו זיגדיקן“. קיין באַנקעטן מיט רעדעס וועגן „קולטור“ געדענק איד
גישט. אַרנאַנזירן עס וואָלט איד בשום אופן גישט דערלויבט, און „פון
זיך“ ברעכן אַזעלכע מאַגיפעסמאַציעס אין ערגעץ און קיינמאַל גישט
אויס.

אברהם מאדעווסקי — „דוכוס“

חבל בונגאן — „ונגער דוכוס“

לאָמיר דעם פונקט פון „דערפאלג און אָנערקענונג“ בעסער באַווירצן מיט צוויי לוסטיקע עפיוואָדן, וואָס פאַסירט האָבן זיי מיט אונדז, אָבער באַלויבטן אַ סך ווייטערע און ברייטערע שפּחים, ווי דעם פּורני פון „ריגער יידישן מינאָריטעטן-טעאַטער אונטער דער אָנפירונג פון אברהם מאָרעווסקי“.

געשען איז די מעשה אין ליבאווע.

אויף מאָרגן נאָכן „דוכוס“ האָב איך געפירט מיניע חברתלייט צום ברעג פון ים שפּאַצירן. אַ טייל פון די בחורים האָבן דעם ים געזען צום ערשטן מאל.

מיר האָבן אָנגעשעפּט לופט און אַוועק צוזאַמען עסן מיטאַל. נאָכן ים, מיט זיין לופט אין די לונגען און מיט אַפעטיטן פון צעבליטער יוגנט האָט מען זיך אַריינגעלאָזט אין אמתער פרעם-פּראָצעדור. מיטאַמאל דער זע איד, איינגעבויגן איבער מיין מעלער, אַז אונטערן פּיש גיט איינער אַ צווייטן איבער אַ צייטונג.

תחילת געם איד עם אַן פאַר אַן עניו, וואָס האָט צו מיר נישט קיין שייכות. נאָכדעם פאַלט מיר איין, אז...

בקיצור: אין דער רוסישער צייטונג איז אָפּגעדרוקט אַ „תחילים ותשבחות“-אַרטיקל וועגן אונדזער טעאַטער. מיר הייבט מען אויף ביזן סאַמע הימל אַלס אַ ר ג א ג י ז א ט א ר! (וואָס איד בין קיינמאַל נישט געווען און קאָן נישט זיין!). מען לויבט די פּיעסע, די רעזשי, די אַקטיאָרן, די אויסשטאַטונג. און אנב אורחא, פאַרבייגענדיק, ווערט אַנגעווויזן, אז... מען דאַרף זיך נישט ווונדערן, וואָס די יידישע פּערסאָנאַזשן זענען אַרויסגעקומען בולטער, איבערצייגנדיקער ווי די פּוילישע.

בוזנאָן אין „יוגנט דוכוס“ איז געווען זייער איבערצייגנדיק, הילם בערג האָט אויסגעזען און געשפּילט מיט אַקטיאָרישער תקיפות דעם „פּריינד“, אָבער עם האָט זיך געלאָזט גלויבן דעם רעצענזענט, אַז דינאַל שאַפּיראַ אַלס „יאַשקע שניידער“, יולין אַלס „מישה-ארענדאַר“ און ראַ קאַוו אַלס „צדוק“ האָבן אויף אים געמאַכט מער איינדרוק... פונדעסמאָגען האָט זיך אַלעמען באַווויזן פאַר קנאַפּ באַגרינדעט די באַהויפּטונג, אַז די „פּוילישע געשטאַלמן“ זענען אין דער פאַרשטעלונג געבליבן אין שאָטן, ווייל מיט אַזאַ פּעסמישטעלונג איז האָך געוואָרן אָפּגעווישט די געשטאַלט פון „אַלמן דוכוס“, וועלכע מען האָט געהאַלטן פאַר איינע פון מיניע פאַר-ביקסטע סצענישע דערגרייכונגען.

די מעשה האָט זיך אַלעמען אויסגעוויזן גישט גלאַטיק. די בחורים
 האָבן זיך גישט געקאָנט באַרוואַקן. דער עיקר איז געווען אויסער זיך
 שעפּסל בלויזאכער. און ער איז גישט פּויל געווען זיך אַוועקלאָזן אין רע-
 דאַקציע אַרײַן, כדי זיך אויסצומענהן מיטן מחבר פון אַרטיקל: „ס'טײַטש
 עפעס דער „אַלמער דוכוס“ איז געבליבן הינטער אַנדערע געשמאַלטן?“
 לאַזט זיך אויס, אַז דעם חבר רעצענזענט האָט זיך געוואָלט, אַז זײַן
 לױבגעזאַנג זאָל דערשיינען באַלד אויף מאַרגן. נאָך דער פרעמיערע און
 מיטוורדן צום דעהפאַלג פון צווייטן ספּעקטאַקל. איז ער גאַנץ
 ערשטן אַקט אַוועק פון טעאַטער און כּהפּזון אַנגעשריבן זײַן
 לױבגעזאַנג און אַרײַנגעגעבן אין זאַץ. דעם אַלמן דוכוס האָט ער אַפּילן
 אין די אויגן גישט געזען, מחמת ער באַווייזט זיך. כידוע, אין צווייטן אַקט.
 אין אַ חדשים 1½ אַרום קומען מיר ווידער אין ליבאַווע שפּילן „קין“.
 נאָכן ערשטן אַקט קומט אַן אַ ידיעה פון ריגע, אַז ס'איז געשמאַרבן דער
 מלוכה־פרעזידענט. נאָכן צווייטן אַקט ווערט די פאַרשמעלונג איבערגע-
 ריבן.

אינדערפרי לײענען מיר אין דער צײַטונג, אַז מאַרעווסקי האָט לײ-
 דער גישט באַוויזן גענוג כּוחות אין די שטראַנגישע מאַמענטן פון
 דער ראַלע. אָבער די „טראַגישע מאַמענטן“ (גענוי: די דראַמאַטישע קול-
 מינאַציע) הייבט זיך ערשט אָן אין סוף פון דריטן אַקט און צע-
 וואַקסט זיך אין 4 און 5 (בילד), וועלכע מיר האָבן צוליב די טרויער־מאַ-
 טיוון, ווי דערצײלט, גישט געשפּילט.

דאָס מאַל איז שוין דער רעצענזענט אַרײַנגעפאַלן אין זאַק און זיך
 אַפן אַרויסבאַוויזן גישט פאַר אַ בעל־עוולדה, נאָר אויך פאַר אַ שוטה.

צווייטער קאפיטל

שווערע הינדערנישן

דער כלל, „ווי עס קריסטלעך זיך, אזוי יודלעך זיך“ האָט זיך נישט באַרעכטיקט אויפן פאַרזאַלעל צווישן אונדז מיט דעם רוסישן און דייטשן טעאַטער, וועלכע זענען אויך געווען אויף די זעלביקע רעכט און ווירטשאַפּטלעכע יסודות פון מיינאָרעטע אַטעאַטישע אַזוי ווי דאָס יידישע. יענע האָבן געלעבט, געאַרבעט, זיך אַנטוויקלט ווי געזונטע קערפערשאַפּטן; מיר האָבן זיך געמאַטערט!

פאַרוואָס?

ווייל באַקטערעס פון בלוטאַרעמקייט האָבן געשטעקט אין אַרדאַט גיזעס פון יידישן טעאַטער, און ווען עס איז געלונגען צו סאַנירן איין גליד, האָט אָנגעהויבן אייטערן אַ צווייטער.

לאָמיר אָנזויזן אויף די „שוועריקייטן“ (אָגן וואָלט מען געדאַרפט: „אויף די שוויטגעפאַרן!“), אין וועלכע מיר האָבן זיך אָנגעשמויסן פון די סאַמע ערשטע שריט.

אַ טעאַטער־סעזאָן, וואָס שפאַרט זיך אָן אויף אַ מלוכה־סוכסידיע — וואָס קאָן מען גאָר פאַרלאַנגען?

אָבער אַ בייזן? — וווּ זאָלן מיר שפּילן?

און אַן עולם, וואָס זאָל זיצן אין זאָל און אויפֿגעמען אונדזער ספּעקטאַקל ווי אַ פּראָדוקט פון זיין קולטור און קונסט!

און אַ מינימאַלן טעכנישן און קינסטלערישן אפּאַראַט: מאָלער, בינע־אַרבעטער, באַלויכטער;

און אַ קאַפּעלדינער, וואָס זאָל נישט זיין קיין שקלאַף ביים באַזוכער, זעלכער האָט אים דערלאַנגט 25 קאָפּיקעס איבערן מקח פון פּראָגראַם

און איז אריין אין זאל גאָבן אָנהייב פון דער פאָרשטעלונג און צע-
שמערט דעם שוין באַשאַפענעם איינדרוק?

האָט דען אַפילו דער בעסטער פריינד פון יודישער קונסט אַ מיני-
מאַלן באַגריף וועגן דעם, מיט וואָס אַ קינגס ליער (קינגסמלער,
ליינער! גישט — „קונצנמאַכער“, גישט „פיעסנהענדלער“ גייערט —
קינגס ליער!) צאָלט פאַר יעדן אויגנבליק פון נישטגעפעלשמער
קונסט אויף די יודישע ברעמער?

מיט אַן אויסזיסט אויף דער מלוכה-סובסידיע האָבן אידן זיך געלאָזט
קיין ריגע אין פולן כפחון, אַז מיט אַזאַ אַנסאַמבל, אויסגעפרוּוּשן רעפער-
טאָר, קעגנזייטיקער איבערגעגעבנקייט צווישן מיר און קאַלעקטיוו וועט
זיך אונדז אויפגעבן צו פאַרלייגן אַ פונדאַמענט פון אַן אינסטיטוציע, וואָס
וועט וואַקסן.

און מיר דוכט זיך, אַז אידן קאָן מיט אַ רואיקן געוויסן פאַרנאָמירן,
אַז פון דער בייגע האָבן מיר אונדזערע פריינד קיין אַנמיישונג גישט
געבראַכט, הגם אויף דער מדרגה פון ריגער רוסישן טעאַטער זענען אונז-
דזערע אויפפירונגען גישט געשאַטען און שטיין גישט געקאַמט, געמענדיק
אין אַכט, אַז דאָרטן איז דער פערסאָנאַל באַשאַטען פון אַ 25 הויך-קוואַל-
ליביצירטע אַקטיאָרן, צווישן וועלכע עס האָבן געלויבטן אַזעלכע געמען ווי
די פּרעסטיגע פּאַלעוויצקאָיאַ, אַ שטערן פון מאַסקווער הימל,
און די גלענצענדיקע זשיכאַרעוואַ און יוראַוואָו סקוין און
דו גישט (אידן האָבן אים פאַר קיין „גרויסן אַקטיאָר“ קיינמאַל גישט
געהאַלטן, אָבער די „מאַרקע“ פון סייגעליקאָוואַס אַן אַקטיאָר
האָט ער פאַרמאַגט) און דערביי — דער שליף פון רוסישן טעאַטער,
די שעפּערישע טעמפּעראַטור, אין וועלכער יעדע אויפפירונג
האָט זיך געגרייט!

אָבער, געדענקענדיק, אַז „אַרעמקייט איז גישט קיין מאַ“, האָט יע-
דער צושויער מיט אַפענע אויגן געמוזט אָנערקענען, אַז אונדזערע ספּעק-
טאַקלען זענען פירות פון אַ גוט-געפּלעגטן בוים; פון ריינע קינסטלערישע
זוילען, פון שעפּערישע פאַרמעסטונגען.

אַזאַ איז געווען די אַטמאָספּעראַ?
אָבער די פּאַקטן? די ממשותדיקע ווירקלעכקייט
פון אלטגעלעבן קיום?

עס איז געווען אַ זאַלכל, וווּ מען האָט געשפּילט פריער יודיש טעאַ-
טער אין דער יודישער געגנט אויף אַ צווייטן שטאַק. אידן האָבן אַ קוק

געמאָן און געזאָגט קארפינאַווישן און האָונבויען, אז פון אונדז דער
וואַרט מען (ווער „דערווארט“? — לאַמיר לאָזן אויף שפעטער!)
עפעס גייעס, און וואָס גיי איז, דאָרף זיין — פ ר י ש. בקיצור —
מיר מוזן האָבן אן אנדער דירה!

און דאָ איז אַרויסגעקראָכן פון זעקל דער ערשטער שרין פון פינצ=
טערן יידישן קעלער.

אין ריגע איז געווען א יידישער סוחרים-קלוב. ער האָט געהאַט אַ
צושייער-זאַל, אַ בינגע און געשפּילט האָט דאָרטן אַ... דייטשע אָפּערעמע.
— דעם יידישן האַנדלס-קלוב דאָרפן מיר אַרעגנדרין פאַר אונדזער
טעאָטער — האָט קאָמענאַריש געמאַכטן ראָזנבוים.

איר האָבן באַקומט דעם בנין און... זיך געשלאָגן מיט דער דעה: פון
איינ זייט האָבן מיר שמאַקט אימפּאַנירט די מאַרמאָר-זיילן אין וועסט-
ביור, די טרעפ, די גאַנצע אויסערלעכע זייט פון בנין, ופון דער צווייטער
זייט, אָבער, האָט מיר אָפּגעשראַקן דאָס, וואָס האָט איז געווען אן אויס-
געשפּראַכענער קאָנגרעס: אַ בינגע ווי אַ גענען, קיין שום
הינטערקוליסן-רוים!

נאָך ווען דער יענאָטער-קאָמיטעט האָט זיך געווענדעט צו דער פאַר-
וואַלטונג מיט אַ פאַרשלאָג צו פאַרדיינגען אונדז דעם קלוב, האָט אויף דער
זיצונג איין מינגליד אַ קלאַפ געמאָן אין ישיש און אויסגעשריגן: „וויר
ווערן דאָך אום הימלסווילן גיכט די שמוציגען יודישען שאַאושפּילער
אונדזערע מאַרמאָרשמופן פּעראַונרייניגן לאָסן!“

פאַר מיר איז עס געווען גענוג!! מיין פוס וועט די טרעפ נישט באַ-
טערען אַזוי לאַנג... אַזוי לאַנג ווי... ווי ווי... ווי אַ ס? קיין תשובה אויף אָמ דער שאלה האָבן איר להלופין נישט געהאַט.
אין האַלדז איז בלוז געבליבן אַ קנויל — פון ווייטיק, פאַרדראַקט, פראַ-
טעסט און גרימצארן...

ווער איז ער, אָמ דער דעה-זאָגער אין פאַרוואַלטונג פון א יידישן
קלוב??

עס איז געווען דאָס יאָר 1926! קיין יודענראַטלעך זענען נאָך נישט
געווען. אָבער די פראַצעסן פון אָפּזייען אין פאָלק די פאַראַזימישע שוי-
מען האָבן זיך אין דער וועלט שוין לאַנג געהאַט אָנגעהויבן. און אין אַג-
בליק פון אַזאַ פאַראַכטן בורזשאַ האָט זיך אין האַרצן — ריכטיקער,
אויפן געוויסן — צעפלאַקערט דער פראַטעסט, וואָס אין וועג פון
קולטור-מאַרש פון יידישן מאַסן-מענשט שמייען אַזעלכע טיפן, אַזעלכע

דעה-זאָגער. מיר וועלן זיך נאָר שנעל איבערצייגן, אַז דער פּאַל איז נישט
געווען דער זיינציקער.

דערווייַל צוליב דערצייילערישער גאַנצקייט לאָמיר פאַרענדיקן אָס
דער עפיואַד.

מיטן סוחרים-קלוב זענען איבערגעריסן געוואָרן די אינטערהאַנדלונג-
גען. בעתן צוגרײטונגס-פּעריוָד האָבן זיך פאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז בײַ
אונדז זעט עפעס (אויס) אַ ג ר ש, ווי מען איז געווינט געווען צו
זען און הערן אַרום יידיש טעאַטער ביזן דאָן. עס האָט געמאַכט אן אייג-
דרוק דאָס אַרטיקל וועגן אונדזערע פּלענער און „ק ר ע ד אַ“ פון דער
לייטונג, וואָס איך האָב פאַרשפּנטלעכט ויזן דער רוסישער צײַטונג.

אין די רוסישע טעאַטער-קרויזן איז מען נישט פאַרבליבן גלייכגיל-
טיק צו די שורות, וועלכע האָבן געאַמעמט מיט געטרייקייט און פאַרליבט-
קייט צום זכר פון האַלמאַטאַוון.

צו דער דערפּענונג פון סעזאָן האָט דאָס טעאַטער דערהאַלטן אַ
באַגריסונג פון מלוכה-פּרעזידענט.

און אַז דער טעאַטער-קאָמיטעט האָט אָנגעהויבן אָרגאַניזירן אַ פּײַ-
ערלעכן באַנקעט, האָט די פאַרוואַלטונג פון האַנדלס-קלוב פאַרגעלייגט
איר זאָל, נעמענדיק אַלע הוצאות אויפן חשבון פון קלוב... איר האָב זיך
אַנטזאַמט אַהין צו גיין... אָבער אונדזער גאַנצער קאָמיטעט האָט מיר גע-
מאַלדן, אַז צוליב דער טאַקטלאַזיקייט פון איין טיפּיש טאָרן מיר נישט אייג-
רייסן די באַציאָנגען מיט אַן איינפלוסרייכער גרופּע פון דער יידישער גע-
זעלשאַפט. דער באַנקעט איז פאַרגעקומען אין פּרעכטיקן בנין פון קלוב.
איר געדענק צוויי מאָמענטן פון יענעם אָונט.

צו מיר איז צוגעגאַנגען איינער פון די אָנפירער פון קלוב, האָט מיר
אין הייסע ווערטער באַדאַנקט פאַרן גענוס, וואָס אים האָט פאַרשאַפט
אונדזער פאַרשמעלונג און אויסגעדריקט דעם ווונדער, אַז אויפן צווייטן
סעזאָן זאָלן מיר זיך באַזעצן אין דער געביידע. איר האָב מסכים געווען
מיטן תנאי, אַז די ביגע און דער הינטערקוליס-רוים זאָלן פאַרגרעסערט
ווערן אויפן חשבון פון צושויער-זאָל און דעם היזק פון דער פאַרקלענער-
טער צאָל פּלעצער זאָל דער קלוב נעמען אויף זיך...

מיין ליבנסווירדיקער באַלעבאַס האָט אַ ווײַלע געמראַכט מיט אַ
נישטבאַהאַלטענער איבערראַשונג פון מיין צושטימונג און תנאי און גע-
ענטפּערט, אַז אין פּרינציפּ איז ער מסכים און ער האַפּט, אַז די מערהייט

פון דער פארוואלטונג וועט זיין גרייט אויף באדייטנדיקע אָנשמרענגונגען,
כדי צו האָבן אין די ווענט אונדזער טעאָמער.

* * *

ממש אומלעזבאר האָט זיך אַרויסבאַוויזן דער ענין „מ ע כ נ י“
ש ע ר א פ א ר א מ.

און „טעכנישער פּערסאָנאַל“ — דאָס איז אין ספּעקטאַקל זיינע
„הענט און פיס“, אויב רעזשיסער איז דער „קאָפּ“, אויב אַקטיאָר איז
דאָס „האַרץ“...

עס זעט אויס ווי פּוסטע „מליצה“, אָבער איד וועל גישט פאַרשווייגן
פאַרן ליינער מיין איבערצייגונג, אז אַ סטאַליער מיט אַ האַמער איז גאָר
גישט דער „בינע-אַרבעטער“, וועלכער איז באַרופן און באַרעכטיקט מיט
צושאַפן דעם ספּעקטאַקל. יעדער בינע-אַרבעטער מוז זיין אַן אָהנאַגישער
גליד אין קערפּער פון טעאָמער, מוז מיטלעבן מיט די פּראָבן און דער
פאַרשטעלונג. דער, וואָס קלאַפּט מיטן האַמער צו הויך בעתן אַנטראַקט,
קאָן קריגן מיט אַ האַמער איבערן קאָפּ... טעאָמער וויז זיי ע ר א סענע
סיטיוו און ווי ל ד באַשעפּעניש. דעם טעכנישן פּערסאָנאַל האַרף מען
געדולדיק און פלייסיק האַ ד ע וו ע ! אָבער... וו ע מ ע ו זאָלן
מיר „האַדעוועז“? מי זמי ההולכים?

אויף די צוויי-דריי מענטשן, וואָס האָבן זיך געמאַלדן — יעדער מיט
זיין פאַד-אינסטרומענט — און אויסגעהערט מיינע פאַרשלאָגן און וואָרע-
גונגען ווי אַ מין דעקלאַראַציע פון טערקישן סולטאַן אָדער „עקספּאַזע“
פון שמאַט-משוגענעם (קאַרפּינגאָוויש האָט זיי בלי ספק געוואָרנט, אַ זיי
זאָלן האַרכן און שווייגן!).

אויפן סטאַליער, שניידער און פּריזירער האָבן איד געקוקט ווי אויף
מיטריינדיקע, וועלכע שמייגן איין אין אונדזער צוג, כדי זיך א ריר צו
מאָן אין וועג אַריין און וועלן זיך אָפּטראַגן אויף דער גאַנצטער סטאַציע.
אָבער דער פּונקט „מאַלער“ איז אַוועקגעשטעלט געוואָרן מיט דער
גאַנצער שאַרפּקייט: „דאָ — האָבן איד געמאַלדן — גיי איד גישט איין
אויף קיין שום קאָמפּראַמיס“.

אַ מאַלער מוזן מיר האָבן אַ פּולווערטיקן, אויב מען זאָל האַרפן אים
ברענגען פון וואַרשע, פון מאַסקווע, פון עק וועלט... האָט זיך אַרויסגע-
שטעלט, אז אַ מאַלער איז דאָ אויפן אָרט —

מ י כ א י 5 י א !

בעת מיר האָבן אָנגעקניפט אונדזערע באַציונגען מיין ריגע, איז ער געווען א מענטש פון אַ יאָר לערך 25. מיר האָט פון ערשטן שמועס אימ= פאָנירט זיין לוסטיקער שמייכל איבער דעם, וואָס ער האָט דערהערט נישט=אלטעגלעכעס, אומדערוואַרמעס. ער האָט געהערט צו דער ראסע „עזות=פנימער“, און דרייסטע כוונות אין טעאָטער זענען פאַר אים געווען אַ וואַריאַנט פון עזותדיקייט. מיר האָבן זיך דערפילט ווי נאָענטע גייסטער, און ער האָט באַקומען אַ פאַרשלאַג צו מאַכן סקיצן צום „דוכוס“. איך קאָן נישט זאָגן, אַז זיינע סקיצן האָבן מיר איבערצייגט, אָבער איך האָב זיי אָנגענומען.

דער צוזאַמענשטעל פון טעכנישן אַפּאַראַט מיטן מאָלער מיכאַיל יאָ בראש האָט געבראַכט דערצו, אַז דער ספּעקטאַקל פון דערעפּענען דעם סענאָן האָט זיך געענדיקט... ה א ל ב פ י ר פ א ר ט א נ .

(אויב נישט האַלב פ י ר, נאָך האַלב צ ו ו י, איז עס אויך אַ קאַמפּאָסטראַפּע, ווייל דער עולם וויל פון טעאָטער אַרויסגיין האַלב צ ו ו ע ל פ ... קאָן אין יידישן טעאָטער זיצן ביז האַלב א י י ג ס. אַרויס= גייענדיק פון דער פרעמיערע האַלב צ ו ו י, וועט ער אין טעאָטער מער נישט אַריינשמעקן. אָבער איך געדענק, אַז מיר זענען פון טעאָטער יענע נאַכט אַרויס — האַלב פיר!).

דער אָנהייב איז בזה האופן שוין געווען אַן אָנהייב פון — ס ו פ . אָבער מיר האָבן געלעבט ביזן גאַטירלעכן סוף פון ווינטער=סענאָן. געלעבט באמת מיט „אותות ומופתים“.

* * *

נאָכן ענין „בנין און ענין“, אַפּאַראַט“ וויז געקומען דער ענין: „עולם“. און דאָ מוז מען אָנהייבן פון די „אויבערשטע פון שמייסל“, פון דער נאָענטסטער סביבה —

דער טעאָטער=קאָמיטעט!

די פאַרביקסטע פיגור פון דעם קאָמיטעט איז געווען — ל א צ ק י = ב ע ר ט א ל ד י, דער אַמאָליקער מיניסטער פאַר יידישע ענינים אין אוקראַינע.

לאצקי בערפאלדי איז געווען א שיפישער „כלל-טוער“ לויט זיין פאך-לימישער און אידעאלאגישער תום השדרה. דאס הייסט, אז ער האָט קיין שום „תום השדרה“ נישט געהאַט. דאָס, פאַרוואָס ער האָט היינט „גע-בראַכן שפּיזן“, געקערט וועלטן, האָט ער מאַרגן געקאַנט נישט וועלן קענען און וויסן. אָבער אַ מענטש מיט גרויסער ערודיציע, מיט אַ סך וויסן, אַן ע ס י פ ע ט איז ברויטסמן זיין פון וואָרט, אַ גלענצענדיקער זשורנאַליסט, אַ דערפאַלגרייכער רעדנער —

האָט ער געקאַנט פאַרשרייבן אַ קאַפיטל געשיכטע אויף די קולמור-עמאַפן פון יענע יאָרן.

אין ריגע איז לאַצקי געווען דער אָנגעזעענסטער וואו איינפלוסרייכ-סטער מיטגליד פון טעאַטער-קאָמיטעט, און איד האָב אין אים געפונען אַן איבערגעגעבענעם פריינד פון אונדזער אינסטיטוציע און טיפע פאַר-שמענדעניש, פולשטענדיקן צוטרוי און אַבסאָלוטן אָנלען פאַר מיר אין יעדן פאַל, ווען מיר איז אויסגעקומען צו „קעמפן“ מיט די מדות טובות פון איינצלע „כלל-טוערישע“ מיטגלידער אין קאָמיטעט: אַזעלכע האָבן נישט געפּעלט!

דער צווייטער „זייל“ אין קאָמיטעט איז געווען דאָקטאָר העלמאַן, וועלכער האָט געהערט צו די „פּועלי ציון“. ער איז געווען אַ פאַרברענגטער חסיד פון ייִדיש, אַ מענטש מיט אַ פּלאַמענדיק האַרץ און טעמפּעראַמענט. מיר האָבן זיך באַפּריינגעט און איינער אין צווייטן פאַרליבט. אונדזער טעאַטער איז געוואָרן איינער פון זיינע לעבנס-אינטערעסן.

יצחק בערוז איז געווען — וויצע-פּאַרזיצער. אַ מיטגליד פון „בונד“, דעמלט דער דירעקטאָר פון דער ייִדישער מיטלשול. אַן א י י ד ע ל ע ר מענטש איז שענסמן און פּולסמן זיין פון וואָרט, איז בערוז געוואָרן פאַר מיר אַ פריינד, חבר און „מ ע צ ע נ א ט“, אַן וועלכן דורכלעבן אַ טאַג האָב איד דעמלט נישט געקאַנט.

נאָך אַ מיטגליד פון קאָמיטעט איז אויך געווען אַנט-סקיס אַ נאָענ-טער חבר פון די קינערע-און יוגנט-יאָרן און איינער פון זיינע צוואַה-פאַר-וואַלטער — ש מ ו א ל ה ו ר ו י ט ש. ער איז אין מיינע אויגן גע-וואָרן דאָס געוויסן פון קאָמיטעט.

איינרעניץ און קיינמאָל האָב איד נישט געהאַט אַזאַ אומגעבונג, מיט איבערגעגענקייט און האַרציקייט צום טעאַטער און זיינע שעפּער, ווי מיר קאַנען עס פאַרצייכענען אין ריגע אין ערשטן סעזאָן פון „מ י נ אַ ר י פ ע ט י א ט ע ר“ — 1926/27.

נאך דער ערשטער פראָבע האָט לאַצקי ביי זיך פאַרזאַמלט די טרופע.
די ליבע באַלעבאָסמע האָט מיט ברייטער גאַספריינדשאַפט אויפגענומען
די פון אויסלאַנד געקומענע נעסט און די פאַרשטייער פון דער אַרטיקער
יידישער אינטעליגענץ.

מען האָט פאַרבראַכט ביז שפעט נאָך האַלבער נאַכט, מען איז געווען
צעפלאַמט און באַפליגלט, געשוועבט אין הרים וגבעות פון דרייסטע
כונות און פאַרמעסטונגען.

מיר איז אויפן גאַנצן לעבן פאַרבליבן לאַצקים צעשטראַלט פנים
ביים אַפשייד. האַלטנדיק מיין האַנט אין זיינע ביידע און דריקנדיק און
טרייבלענדיק, האָט ער אַ זאָג געמאָן:

— אויב מיר וועלן פון דער בינע באַקומען אַ צענטהלק פון דעם,
וואָס מיר האָבן היינט געהערט אונטער דעם סופיט, זאָג איך מיט זיך
בערקייט:

„מיר האָבן אַ טע אַ טע ר!“

דריטער קאפיטל

חילול שבת

א 3—4 טעג פארן אנהויב פון סעזאן האבן מיר נאך נישט געהאט די קאסמיומען, רעקוויזיטן און א טייל פון דער אויסשטאמונג. דער לעזטישער צאל-אמט האט עס אנגענומען פאר סחורות און באלייגט מיט א גרויסן שטייער. די טעג זענען געלאפן, די פלאקאטן — געהאנגען, ביי לעטן — אויספארקויפט, און שפילן — קאנען מיר נישט.

א דריי טעג פאר דער פרעמיערע זאגט צו מיר דאקטאר העלמאן: — ראטעווען די סיטואציע קאן נאך איין מענטש: דער דעפוטאט דובין. זיין וויזיט ביים מיניסטער וואלט אלץ דערליידיקט! אבער... ווער זאל גיין צו דובינען? זיין פראקציע („אגודהניקעס“) האט אין סיים געשטימט קעגן דער סובסידיע פארן טעאטער. קיינער פון דער יידישער אינזעלגעניץ באגריסט זיי נישט. דובין וועט קיינעם נישט אויפנעמען.

— טאָ צו וואָס רעדט איר וועגן אים?

— מיר איז איינגעפאלן, אז אייער וויזיט קאן אויף אים ווירקן. וועגן אייך האט ער נישט נאך געהערט, נאך זאגאר א זאג געמאָן דעם דעפוטאט פון „מזרחי“ הרב דר. גוראק: „וואָס איז דאָס פאר אַ בריה, אָט-דער אַקטיאָר, וואָס שטייט בראש פון דער עבודה-זרה? מען זאָגט אַ יידישער מענטש. פאָרוואָס קומט ער נישט שבת צום דאווענען?

(הרב גוראק איז געזעסן פון אנהויב ביזן סוף אויף עמלעכע פראָבן, מיר האָבן זיך באַקענט און אויף מיר האָט געמאַכט אַן אייגנדרוק זיין ממש יראת-הכבודיקע באַציונג צו דעם, וואָס ער האָט געזען און געהערט בעת אונדזער אַרבעט אויף דער בינע...)

איר האָב זיך באַשלאָסן גיין צו דובינען.

פאר זיין מיר אין פאָדערצימער זענען געזעסן אַ מאָן צען. איר האָב אנגערופן דעם סעקרעטאַר מיין נאָמען און נישט טראַכטנדיק אַ קוק גע-

סאָן אויפן האַנטווייגער, ווייל בין אָנהויב פון דער פּראָבע איז געבליבן
אַ קאַרגע שעה-צייט.

אין צוויי מינוט אַרום בין איד פאַרבעטן געוואָרן אין קאַבינעט.
ער איז געזעסן ביים שרייבטיש מיטן פנים צו דער טיר און עפעס
געשריבן. דעם קאַפּ נישט אויפגעהויבן. מיין פרייד, וואָס איד בין תוכף
געוואָרן אויפגענומען, האָט זיך פאַרכמאַרעט. איד האָב אַ טראַכט גע-
טאָן, אַז איז אַ מינוט אַרום וועל איד פאַרלאָזן דעם קאַבינעט.
— וואָס וועט איר זאָגן? — הער איד, און זיין קאַפּ איז אַלץ
אַרפּגעלאָזט.

— גוט מאַרגן!

ער האָט זיך האַסטיק אויפגעהויבן און איבערן טיש אויסגעשמערעקט
די האַנט.

— שלום אַ יידן און אורח! וואָס שטייט איר עפעס? וואָס זעצט איר
אייד נישט צו?

— אומגעבעטענערהייט האָב איד נישט דעם הרגל זיך צו זעצן אין
אַ פרעמדער שטוב.

ער האָט בפּועל ממש אָפּגעמאַסטן און אָפּגעוויגן יעדער אות און
יעדער נאָמע פון אויסגעהערטן זאַץ: דאָס האָב איד איבערגעלייענט אין
זיין לייכטצוגעזשמורעטן בליק.

— אַ ווילגער ייד, וואָס קען, משמעות, דעם שולחן ערוך און האַלט
פון דרך ארץ.

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט און מיר אָנגעוויזן אויבן פאַמעל אַנטקעגן
אים.

— וואָס האָט אייד געבראַכט צו מיר?

איד האָב קורץ און גענוי דערקלערט דעם ענין מיטן שטייער און
אונדער קריטישע סיטואַציע.

אַ ווילע האָט ער געשוויגן, קוקנדיק אָן אַ זייט.

— איד וועל נישט רעדן וועגן דעם, וואָס איז אייד אָן ספק באַווסט.
מיין פּראַקציע איז סיים האָט זיך מיט אַלע כוחות אַנטקעגנגעשטעלט
דער אַנטשטייונג פון יידישן טעאַטער. איד בין געווען דער רעפּערענט
אין דעם פּונקט. איר ווייסט, אַז טעאַטער איז פאַר יעדן יידן, וואָס איז
אַ מאַמין -- אמתע עבודה זרה. דעם רוף: „אל תלכו בבתי תיאטרון!“
האָט נאָך קיינער נישט אָפּגעשאַפּט...

און פלוצלונג קומט דובין פון דער „אגודה“ זיך משתדל זיין אין א מעאטערענין און נאך קענן די אינטערעסן פון לעמישן צאל-אמט? ווי זאל איר עס דערקלערן? וואס האט אויף מיר געוויקט? עס איז דאך ווי א כשף, רהמנא לצלן! ער האט זיך פונאנדערגעלאכט.

איר האב געהאלטן, אז דער ענין איז פאזיטיוו דערליידיקט און געשוויגן.

— איז וואס זשע וועט איר זאגן? ווי אזוי וואלט איר אויף מיין אָרט געהאנדלט? לאַמיר הערן וואָס אַ קליגערער קאָפּ וועט דאָ צוטראַכטן!
דאָס האָט געקלונגען אַיראַניש, אָבער איר האָב נישט באַוווּזן קיין סימן, אז מיר האָט עס געמאַפּן.

— הער דובין! צו אַ ייִדישן דעפּוטאַט קומט אַ פּאַרשטייער פון אַ קאַלעקטיוו, וואָס ציילט 40 ייִדן, און דערקלערט, אַז צוליב אַ פּאַר-אַרדענונג, וואָס האָט נישט קיין שום גרונט אין געזעץ — ווייל יעדער מענשי ווייסט, אַז אויף דער גרענעץ ליגן נישט קיין סחורות, נאָר — לאַמיר עס אָנרופּן: „אַרבעטס-מכשירים“, וועלכע אונטערליגן נישט קיין שום צאַל-שטייער — זענען 40 משפּחות אויסגעשטעלט אויף אַ וואַך צו בלייבן אָן פּרנסה.

אויב איז דעם ענין בין איר געקומען לויט אַ פּאַלשן אַררעס, זאָגט עס מיר פשוט, וועל איר גיין זוכן אַז אַנדער אַררעס.

— קומט צום מיניסטער! — האָט ער אַ זאָג געשאָן מיט באַ-שלאַסנקייט, זיך אויפגעהויבן פון זיין פּאַטעל און געלאָזט צו דער טיר.
איר בין אויך אויפגעשטאַנען, אָבער — אומבאַשלאָסן און איבער-ראַשט פון דער אומגעריכטער ווענדונג, וואָס מיין ענין האָט אָנגענומען.

— נו! וואָס וואַקלט איר זיך? קומט! האָט קיין מורא נישט!

— הער דובין! איר קען נישט קיין וואָרט לעמיש!

— נישקשה! ער איז נישט חולה צו רעדן מיט אייך וויסן!

מיר זענען אַרויס אין קאָרידאָר. ער איז האַסטיק גענאַנגען פּאַרויס.
מיטאַמאָל דרייט ער זיך אויס צו מיר און זאָגט מיט ערנסטקייט און ביטול:

— „מיניסטער!“ מיטטיינס געזאָגט: „מיניסטער.“ איר מיינט

אורדאי, מיר גייען צו וויסמען? צו קאקאוועוון?

מיר זענען אַריין אין קאַבינעט. דובין האָט מיר פּאַרגעשטעלט אויף לעמיש. דער מיניסטער האָט מיר העפלעד פּאַרגעלייגט זיך זעצן. אָבער

דובין האָט שטייענדיק אים רעפערירט דעם ענין. יענער האָט אָנגעשריבן צוויי שורות און דערלאָנגט דובינען. איד האָב געשיינט, פעסט געדריקט דעם מיניסטערס האָנט און געבעטן קומען צו דער פרעמיערע. — שבת? — הער איד — בין איד שוין ערגעץ אַנדערש דעם אָונט פאַרגומען. אָבער אַ צווייטן טאָג — מיט פאַרגעניגן. ווען מיר זענען אַרויס אין קאַרידאָר און איד האָב דובינען געדריקט די האַנט, זאָגט ער צו מיר:

— איד בין שמענדיק גרייט צו דערפילן אייער יעדע בקשה. קומט צו מיר אומגעשטערט. אָבער בעט מיר נאָר נישט קומען אין מיאמער. די בקשה וועל איד נישט דערפילן. און איד קומט שבת איה"ש צום דאָווענען. איר'ט קריגן מפטיר!

— די בקשה וועל איד נישט דערפילן, הער דובין!
אין אָונט דעם זעלביקן טאָג האָבן מיר דעם באַגאַזש געהאַט אין טעאַטער. דאָס איז געווען מיטוואָך. פרייטיק אָונט פאָר איד אויף אַ דאָ-ראַזשקע דורך דער הויפטנאַס און זע: אויפן טראַמפּאָר גייט דובין אין בגדי שבת. איד האָב, זיצנדיק אויף דער דאָראַזשקע, אַראָפּגענומען מיין הוט אים צו באַגריסן און, נישט טראַכטנדיק, אויסגערופן פּייערלעך און פריינדלעך:

— גוט שבת, הער דובין!
פרייטיק נאָך מער יב! אַ הילול שבת בפרהסיא!
עס האָט אויסגעזען ווי אַן „אַנטירעליגיעזע דעמאָנסטראַציע“! נאָר ווען איד האָב זיך געכאַפּט, איז שוין געווען שפעט צו פאַרגלעטן די טאַקטלאָזיקייט.

דער עפּיזאָד האָט לאַנג געפייניקט מיין געוויסן.

פערטער קאפיטל

געשעדיקט — געהיילט

אונדזער טעאטער האָט געלאָזט וואַרצלען. איר האָב געלעבט אין דער איבערצייגונג, אז איר האָב געפונען אַ תּיּוּן סײַ פּערזענלעך, פּײַ פּראָפּעסאָנעל. ווי האָט לעבן, נאָך שווערע גסיונות און אויפּטרייסלונגען, ענג לעך צו אַ צעשפּאַלטענער שיף אויף צעבושעוועמע כּוואַליעס, זאָל זיך האָבן אַרויסבאַקומען פּון אַלע שטורעמס צו אַ גרינעם ברעג.

אין אַזאַ מצב צײַלט מען נישט דאָס, וואָס דער שטורעם האָט פּאַרצערט, נאָר מען סטאַרעט זיך וואָס גיכער און וואָס בעסער צו אַראָנזשירן דעם קיום פּון דעם, וואָס איז פּאַרבליבן נאַני.

געקאַנט „לעבן און לאָזן לעבן אַנדערע“?

אַזוי האָט עס אין אָנהייב יאָר 1927 אויסגעזען!

אַבער... עס איז געווען דער עלטער, ווען „אַ מענטש הייבט אָן קריגן פעמטן“ אַ וואָך אָדער צוויי פּאַרן אָנהייב פּון סעזאָן בין איר געווען אייגנעלעך קיין עסטלאַנד (טאַלין) אויף אַן אָוונט. אין ערשטן טײַל — רעפּעראַט וועגן טעאטער און אין צווייטן — פּאַרליינען פּון דער יידישער פּאַעזיע.

אין טאַלין האָט מיך גאַסטפּריינדלעך אויפגענומען די פּאַמיליע האַלברייך, בײַ וועלכער איר האָב, שײַנט מיר, אויך געווינט. בײַ טאַג האָט מיר יעקב האַלברייך געפירט אין אַ שליפּן איבער דער שטאַט, באַווייזנדיק די געגנט און די מערקווירדיקע אַלטערטימלעכע בנינים, וואָס האָבן אויף מיר געמאַכט אַ טיפּן אײַנדרוק, ווייל איר האָב דעם צפּון נאָך נישט געהאַט געזען. בײַם בנין פּון מלוכה-טעאטער האָבן מיר זיך אָפּגעשטעלט, אויסגעשטיגן פּון שליפּן און דעם בנין באַקומט פּון אַלע זײַטן. אײַנשטייגנדיק אין שליפּן צוריק, האָב איר אַ זאַג געמאַן האַלב-שפּאַטנדיק:

— איך וואָלט אָפּגעגעבן אַ פינגער פון מיין רעכטער האַנט פאַר דער מענלעכקייט אויף אַט דער ביגע אָפּצושפּילן „דעם רוכוס“.

און — „פון מיין מויל אין גאָטס אויערן!“

נאָך די גאָסטראַלן איבער לעטלאַנד — ליבאווע, מיטאווע — האָבן מיר זיך (משמעות, סוף יאָנאר) געלאָזן אויף גאָסטשפּילן קיין ע ס ט ל א ג ד און אָנגעהויבן אונדזער טורגע מיטן „ד ר ו כ ו ס“.

די פאַרשטעלונג איז גענאָגען ביי אַ פּולגעפּאָקטן זאַל. דער עולם האָט אויפגענומען דעם ערשטן אַקט מיט שטורמישע אַפּלאַדיסמענטן. מיר ביים אויפטריט אין צווייטן אַקט — ווי אַן „אַלמן באַקאָנטן“ (אַ טייל איז געווען אויף מיין רעפּערט און וואָרט־קאָנצערט). דער אַקט איז גענאָגען ביי כסדרדיקע אויסברוכן פון התפעלות; נאָך דער שאַד־סצענע צווישן „רוכוס“ און „מאַשעקן“, וועלכן עס האָט גלענצנדיק געשפּילט יולין, האָט דער עולם געדונערט לאַנגע מינוטן — כאַטש געס אין... „ביסיר“ (אַזאַ פּאַל קען די געשויכטע פון טעאַטער! אין מאַסקווער „מ א ל י ט ע אַ ט ט ע ר“ האָט דער באַרימטער ריבאַקאָוו שפּילנדיק דעם צווייטן אַקט פון אַסמראָווסקיס „אַ וואַלד“—ווי „ניעסמאַסמיליווצעוו“ איז געווען זיין „קרוין־ראַל“ — מיט שומסקען — „אַרקאַשאַ“, געמזט לויט דער פּאַג־דערונג פון עולם איבערחזרן דעם גאַנצן אַקט).

ביים שלום פון אַקט לויפט אַרײַן דער „לײַ“ (שכתאי בליאַכער, זכרונו לברכה. אומגעקומען אין ווילנער געטאָ פון די רוצחישע העל־מיטן פאַרבלוטיקטן קרומען שווערד און שרייט אויס: „דער יונגער דוג כוס מיטן שווערד, מיטן פּערקישן יאַטאַנאַן!!“ — ער האָט זיך אומגע־בראַכט? — רופט אויס דער אַלטער מיט ווילדע אויגן — „גיין! ערגער, האַרעלע יבינקער: ער האָט זיך געײדישט!“

דער אַלטער כאַפט אָן דעם לײַ פאַר דער ברוסט און שלײדערט אים אַריבער פאַרבײַ זיך פון דער רעכטער זײט ביגע אויף דער לינקער. אויף דער פּאָדלאַגע זענען צעוואָרפן שאַד־פיגורן, און אַריבערשליי־דערנדיק דעם לײַ, בין איר מיטן פּוס אַרויפגעטראָגן אויף אַ פיגורל, זיך אויסגעגלייטשט און אומגעפּאַלן אין דער גאַנצער גרייס אויף דער ביגע. דאָ פּאַלט דער פאַרהאַנג: דער אַקט איז פאַרענדיקט. דער עולם דונערט, אָבער דער פאַרהאַנג האָט זיך נישט אויפגעהויבן. פאַרן עולם האָט זיך באַווײַזן קלאַראַ סענאַלאָוויטש און אויף רוסיש געפּרעגט, צי איז אין עולם נישט פאַראַן קיין כ י ר ו ר ג?

א טייל פון די צושויער האָבן אָנגענומען, אַז דאָס איז אַלין לויטן
נאַנג פון דער אַקציע, און די ע כ ט י ק י ט פון דער שוישפילערניס
„שפיל“ האָט אַרויסגערופן אַ גייעס אויסברוד פון בראַוואַ-פאַטשערדי...
דערווייל האָט מען מיר אַוועקגעלייגט אויפן טאַפּטשאַן, וואָס איז געטאַפּט
נען אויף דער בינע. עס האָבן זיך תיכף געמאַלדן עטלעכע דאָקטוירים.
אַ כירורג האָט געזאָגט, אַז אין לינקן קני איז צעריסן אַ פּאָדעם און עס
איז פּאָהגעקומען אַ בלוט-אויסגוס. קיין סכנה איז עס נישט, אָבער קיין
שום מינדסטע באַוועגונג זאָל איר נישט מאַכן. אויף אַפּדעם טאַפּטשאַן
זאָל מען מיר אַוועקטראָגן אַהין, וווּ איר וועל ליגן ביז... איר וועל אויפֿ-
שטיין.

(איר האָב, ווי דער לייענער ווייסט, געהאַט געזאָגט, אַז איר ביז
גרייט אָפּגעבן אַ פינגער פון דער רעכטער האַנט, און דאָ — נאָר די קני פון
דעם לינקן פּוס! היתכן, רבונו של עולם!).

וווּ איר וועל ליגן און ווי לאַנג איז איר אַ האַרבע שאלה, אָבער
יעקב האַלברייך האָט זי אויפן אָרט געלעזט: „ביי אונדז, פריינד מאַך
רעווסקי! די-אַ פּראַגע איז נאָר קיין פּראַגע נישט!

אָבער דאָס וואָרט האָט אומגעבעטענערהייט גענומען קאַרפּינאַוויטש.
— מיר זענען 40 פאַרשוין אין דער פרעמד! אַז די פאַרשטעלונג
ווערט אָפּגערופן נאָכן צווייטן אַקט, מוז די אייגנאַמע אומגעקערט ווערן
דעם עולם! מיט וועלכע מיטלען וועלן מיר זיך אומקערן קיין ריגע?
לייגט ער פאַר, אַז מען זאָל אָפּשפּילן דעם דריטן אַקט. דער אַלטער
דוכוס האָט אין דריטן אַקט צוויי פּראַוז...

מען האָט מיר צוגעטראָגן צו דער קוליסע אויף די הענט. איר האָב
געהאַט ברעה, זיך אָנשפאַרנדיק אויף אַ שמעקן, מאַכן איין שריט ביי דער
מיר, זאָגן די צוויי פּראַוז און... זיך אַוועקלייגן.

איז דער שמעקן, וואָס מען האָט מיר דערלאָנגט זיך אָנצושפאַרן
אויף דעם „איינציקן טראַט“ ביי דער מיר, געווען פון... באַמבוק. איר
האָב, אַרויסשמעלנדיק דעם געזונטן פּוס אויף דער בינע, זיך אָנגע-
שפאַרט אויף דעם שמעקן און דער שמעקן האָט זיך איינגעבויען. מיין
פּוס מיטן געפלאַצטן פּאָדעם אין קני האָט ביי אַ מוראדיקן ווייטיק אַזוי
ווי אַ שפרונג געטאָן. איר האָב זיך אָנגעכאַפט אין דער דעקאַראַציע. האָט
זיך אַרויסגעשטעלט, אַז דאָס איז אַ הענגענדיקע לייונט. איר האָב זיך
אַ וואַקסל געטאָן מיטן נאַנצן גוף און זיך באַדעקט מיט אַ קאַלמן שווייס...
לייגנדיק אויפן טאַפּטשאַן, האָב איר פּעסמגעשטעלט, אַז מיר איז

SCOTT BROWN

„נאָרנישט געשען“ און פאַרבאָטן אָפצורופן די פאַרשטעלונג נאָכן 3 אַקט און איר האָב אָפגעשפּילט מיין סצענע אין פּערטן.
 אויף מאָרגן אין געווען אַנאַנסירט „דער דיבוק“. אַלע בילעטן זענען געווען אויספאַרקויפט. היות דער „צדיק“ מ ו ז נ י ש ט אַרומגייין, האָב איר באַשלאָסן שפּילן אין דער פאַרשטעלונג.
 אין דער פּרי איז די קני געווען געשוואָלן ווי אַ קישן. איר האָב געלאָזט אוי ס פ אָ מ פ ע ז ד ע ס א י י ט ע ר, געשריען דערביי ווי אַ באַנומענער, דריי מאַל איבערגעקויסן די אָפּעראַציע, אָבער זי דערפּירט ביזן סוף און — געשפּילט. און נאָך געשפּילט אַ ד ר י ט ז ס פ ע ק ט אַ ק ל — אין מאַרטן — דעם „דיבוק“...
 אָבער די שאַטנס און געפלאַצטע פּערדעס זענען אַרויסגעשווומען דאָ, וווּ איר האָב זיי אַמווייניקסטן דערוואַרט, הגם — ווי איר האָב שפּעטער פאַרשטאַנען — גע ד אַ ר פ ט דערוואַרטן.

* * *

*

מיין פאַמיליען = לעבן פאַר די אַלע חדשים אין ריגע האָט פאַר געשטעלט מיט זיך אַן אירוסטראַציע פון דעם, וואָס 9 פון 10 בירגער לעכע פאַמיליעס זענען. עס האָט אויסגעזען גלאַטיק, עס איז געווען נוצ לאַקירט, עס האָט פאַרמאָגט לויבנסווערטע מאַמענטן: „אויף לייטן גע זאָגט!“, נאָר אַלין אַזוי לאַנג ווי דער וואָגן האָט זיך געפּראָגן אויף אַס פאַלט, קיין בערגעלעך און גריבער, אָבער, האָבן די רעדער פון אונדזער לאַקירטן ווילטיק נישט אויסגעהאַלטן.

אַנאָ נאַטאַנאָונאָ איז געווען אַ מוסטער פון אַ נרויסשטעמישער „דאַמע“ — מיט רייזן און גלאַני, וועלכע האָבן ווייט איבערגעשטיגן דעם דורכשניט. אין ריגע האָט זי מיט ווירדע און טאַקט רעפּרעזענטירט אין אונדזערע קרייזן דעם קינסטלערישן לייטער פון טעאַטער. אין דאָרפאַט ביי די גענסן (ווי זי האָט, ווי ס'איז דערציילט געוואָרן בשעתו, פאַר בראַכט 8 יאָר) האָט זי געקוועלט און געשיינט ווי אַן אמתע „מיניסטער־שע“... איר קאָן אַבסאָלוט נישט זאָגן, ווי אַזוי זי האָט רעאַגירט אויפן שווערן אומגליק מיט מיר אויף דער בינע, אויף דער סכנה פון שווערע קאָמפּליקאַציעס, וווּ זי איז געווען בעת יענע קרויטישע שעה? טעג?
 איר נעדענק זי נישט געבן מיר!

נאָר ביי יולִי גענס, וווּ מיר האָבן דעמלט געווינט, געדענק איר, ווי
זי האָט אַרומגעטאַנצט פון איין צימער אין אַנדערן, לוסטיק געלאַכט, באַ-
זויגנדיק אירע פערלדיקע ציינער, געווען אַ מין „פּערזאָניפיקאַציע“ פון
אונדזער דערפאַלג.

איר האָב קיין ספּעציעלע אויפּמערקזאַמקייט צו מיר נישט געפאַ-
דערט, נישט דערוואַרט... נישט געווען, משמעות, צו דעם געווינט.

אַבער מיטאַמאָל האָט מיר אויפּגערענט אַ קליינער עפּיואָד. אַרומ-
לויפנדיק האַסטיק איבער די צימערן, איז זי אַריינגעפאַלן צו מיר, עפעס
דערציילנדיק און לאַכנדיק און אומגעריכט זיך אַ זעין געפאַן געבן מיר.
מיר איז נאָרנישט געשען, אַבער די אומגעריכטיקייט האָט מיר דערשראָקן
און אירער איר האָב פאַרשטאַנען, אַז די קני האָט זי נישט אָנגערירט,
האָב איר אַ געשריי געטאַן, אַז זי איז נישט אויף קיין טאַגז-אַונט און
האָט געמענט געדענקען, אַז דאָ ליגט אַ פאַרוונדערטער.

אויף דעם האָב איר דערהערט אַ רואיקע, קאַלמע און קאַרעקטע מעל-
דונג, אַ „געזונטער מענטש קאָן נישט שטענדיק טראַכטן וועגן די
זונדן פון אַ צווייטן“.

קיין שום נייעם שמירד אין בילד פון אונדזער צוזאַמענלעבן האָט דער
אינצידענט נישט אַריינגעבראַכט און איר וואָלט אים דאָ נישט געבראַכט,
אַבער אַז מיר האָבן זיך אומגעקערט קיין ריגע און דער סעזאָן האָט גע-
האַלטן ביים פאַרענדיקן זיך, איז קראַנק געוואָרן די טאַנסע איראַ, און
דאָקטוירים האָבן זי געהייסן פאַרן קיין בערלין. אַ ג ג אַ אַ אַ ז י ד
ג ע מ אַ ל ד ו ז י צ ו ב אַ ג ל י י ט !

איר בין פון טאַרטן אָן אַרומגעגאַנגען מיט אַ קאַמפּרעס פון גיפס
אויף דער קני, געשפּילט היינטיקע די ק... אַזוי איז דורך מיין בע-
געפּים אין ריגע, אַזוי זיך געזענגט מיטן עולם —

זי האָט מיר אין דעם צושטאַנד איבערגעלאָזט און איז אַוועקגעפאַרן
קיין בערלין.

ווייטער האָבן זיך די פ א ק ט ו אָנגעהויבן אַנטוויקלען קאַנסעק-
ווענט לויט די כללים פון לאַגיק.

אין ריגע איז געווען אַ כירורג, דאָקטאָר פּרידמאַן, אַ פּרוי, זייער
אַ טיכטיקער אַרצט, אַ פּרוינד פון אונדזער טעאַטער און מיינע, מסתמא,
אַ „סימפּאַטיקערין“. די אַלע וואָבן האָט זי מיר קורירט און ביים געזענע-
גען מיר געאַנט, אַז מיין פּוס פּאָדערט נאָר לאַנגע וואָבן באַהאַנדלונג, און

זי וואָלט מיר ראַטן אַריינפאַרן קיין ווין צום באַרימטן דאָקטאָר שוסטער.
זי האָט מיר געגעבן צו אים אַ בריוו.

אין ווין, ווי דער לייטנער ווייסט, איז געווען מאַניע.

אָוועקפאַרנדיק פון ריגע מיטן בריוו צום ווינער ספעציאַליסט, האָב
איר גישט געהאַט באַשלאָסן צו פאַרן קיין ווין. איר בין אָוועקגעפאַרן
קיין ווילנע, און דער באַווסטער מאַסאַזשיסט שוויט אַן אַן האָט באַ-
שלאָסן, אַז מיינ קני דאַרף מען מאַכן מאַסאַזש. ער האָט געמאַכט אַ פאַר
וואַכן. די ווייטיקן זענען געוואַקסן, דעם גיפס האָט מען אַראָפּגענומען.

אין אַ העלן פרימאַרן מעלדעט זיך מוזאָה מיט אַ פאַרשלאַג און
אויפפאַרן ג. אַז איר זאָל אַריינטרעטן צוריק אין דער „ווילנע“
נער טרופע.“ זיי זענען אין רומעניע, און מיר שטייט פאַר צו שרייבן
אַ „גייטעס פּרעזענטירן“, אויב איר וועל איר צו פאַרן
און שמעלן זיך בראש פון דער „טרופע“.

איר האָב אים דערלאָנגט די האַנט: מוסיס!

די טרופע איז געווען אין טשערנאָוויץ, און איר האָב אָוועקגעשיקט
אַהין מיינ גרויסן באַגאַזש. איצט, האָב איר באַשלאָסן, איז צו דער האַנט
זיך אַראָפּפאַפן קיין ווין אויף אַ צוויי-דריי טעג. אין געאַגראַפיע בין איר
נאָר אַ קנאַפער מומחה. אָבער, היות טשערנאָוויץ איז דאָך אַמאָל גע-
ווען „עסטרייך“, איז ווין „בלי ספק“ אונטערוועגס אָדער אַ קליינער
אומוועג.

איר האָב זיך געזענגט מיט מוזאָהן אויף קורצע טעג און בין אָוועק-
געפאַרן קיין ווין.

מאַניע האָט געווינט אַלס סובלאַקאָמאַרין ביי אַן אַלטער פרוי, וועל-
כע האָט געהאַט אַ געשעפט. איר בין פאַרגעשמעלט געוואָרן אַלס אַן אַנקל,
וואָס איז געקומען אויף אַ קורצן באַזוך (די דאַמע האָט געקאָנט האָבן
געזען מיינע פילמען, וועלכע זענען יענע יאָרן געווען פאַפולער), איר בין
אויפגענומען געוואָרן גאַס-פריינדלעך, מיט ווינער ליבנסווירדיקייט.

איר האָב מיר אָפּגערוט פון וועג און אויף מאַרגן גאַנץ פרי זענען
מיר אָוועק צום דאָקטאָר שוסטער.

— זי האָבן גליקליך געשפילט, הער! מאַרגן ווערע עס שאָן שפּעט:

די נאַנגרענע איזט פאַסט אַן דער שוועלע.

וועגן פאַרן קיין טשערנאָוויץ פריער ווי אין צוויי וואַכן אַרום איז קיין רייד
גישט. רעדן דאַרף מען וועגן דאַטע ווען דעם פּוסי!

מעגלעך הייסע בעדער! אַבסאָלומע רו!

איד האָב נישט געהאַט קיין מיטלען דורכצולעבן אַ וואָך.
איד האָב מעלעגראַפֿירט קיין בערלין. דער ענטפער איז געווען אַ קור-
צער און קלאַרער: „דו האָסט באַשטימט אַ בעסערע פּלעגערין, ווי איד!“
איד בין געווען פאַרצווייפלט. מאַניע האָט מיר געטרייסט.
— נישט אַזוי טראַגיש! מיר קאָנען דאָ אין דער וווינונג מאַכן הייסע
בעדער. די ווירטין איז בין אַונט נישטאַ.

מיר האָבן אָנגעהויבן דעם קור-פּעריאָד. די באַלעבאַסטע האָט זיך
פאַרוונדערט, זעענדיק, אַז דער גאַס האָט זיך פאַרזעסן, אָבער זי האָט
גאָר נישט געזאָגט. מיר האָבן באַוויזן צו מאַכן, מסתמא,
א 7, 8 בעדער... מיטאַמאָל, ווען איד בין געזעסן אין דער הייסער וואַנע,
האַט זיך געמאַלדן אונדזער ליבנסווירדיקע ווינערין, און אין אַ שעה אַרים
זענען מיר געשטאַנען אויף דער גאַס: אַזאַ אומגעהערטע אומאַנשטענדי-
קייט האָט די דאַמע, „גיכט אייגע שמונדע לענגער דולדן וואָלן“.

מיר זענען געבליבן בוכשטעבלעך אָן אַ דאָך איבערן קאַפּ! די גאַנצ-
דענע דראָט נישט מער. די קני איז כמעט אויסגעהיילט, אָבער קיין משער-
גאַווייז פאַר איד נישט: איד וועל דאָך נישט איבערלאָזן אויף דער גאַס
מיין אויסלייזערין אייניגקע אַ ל י ין!

אויף עטלעכע מעג האָט אונדז אַריינגענומען צו זיך דער שרייבער
מישה ליפשיץ: איד האָב דערקענט דעם מעם פון פריינדשאַפט אין גויט...
דעם ערשטן מאַי האָבן מיר זיך באַזעצט אין אונדזער ערשטן צימער.
די קאַנסעקווענצן פון אַט דעם שרייב האָבן שוין נישט געקאָנט זיין
קיין אַנדערע ווי די, וועלכע זענען געווען.

דוד הערמאן

פּוֹנֵט עֵר ק א פּוֹט ל נאַכווייענישן

פון ווין קיין וואַרשע זענען מיר געקומען, מסתמא, אין מיטן יוני (1927) און אינגיכן אַוועק קיין טרוסקאָוויע, ווי די „ווילנער טרופע“ אין נאָך די פאַרשטעלונגען אין רומעניע געקומען זיך גרייטן צום ווינטער-סעזאָן אין לעמבערג, און איד בין אַרײַנגעטראַטן אין דער טרופע. אָבער פון מוזאָהם אָנגעמערקטע כוונות און פֿלענער, וואָס ער האָט מיט 2 הדישים צוריק פאַר מיר אַזוי קלאָר און האָפּערדיק אַנטוויקלט אין ווילנע, רופֿט דיק מיר קיין רומעניע, איז איצט נישט פֿאַרבליבן קיין זכר. דער נאַענט-סטער פּונקט אין דער אַרבעט איז געווען יעקב פּרענערס, „דער נסיון“ אין דוד הערמאַנס רעזשי. מיר איז פֿאַרגעלייגט געוואָרן שפּילן דעם „אַלטן פּריין“. מען האָט געמענהט, אַז דאָס וועט זיין אַ צווייטער „אַלטער דוכוס“, וועלנדיק דערמיט מיר אַרײַנציען אין קרייז אַרײַן. אָבער גראָד דאָס האָט מיר אָפּגעשטויסן. ווייל אין קונסט איז נישטאָ קיין „צווייטע אויפלאַגע“ פון אַ ווערק און אַזעלכעס טראַכטן הײַנט אַ קאַנקרעט ווערק בפרט...

י. פּרענער איז אַן אמתער דיכטער און „דער נסיון“ — אַ צאַרמע מוזיקאַלישע פּאַעמע.

„דער פּריין“ — אַן אויפנאַבע פאַר אַן אַקטיוואַר, וואָס פּילט אַ פּערז און איז פּעיק צו דערפילן דעם אייגנאַרטיקן סטיל פון פּרענערס לירע. דוד הערמאַן האָט דאָס מאָל באַוווּן, אַז ער פּילט דעם מחבר. די פּראָבן האָבן מיר אין אָנהויב מיטגעריסן, און איד בין פלייסיק אַוועק „אין שפּאַן“. אָבער אינגיכן האָב איד אָנגעהויבן אויף די פּראָבן זיך רייסן פון רעזיסיטערס געשפּאַן. מיר האָט אויפּגערעגט די טעכנישע אומ-באַהאַלפּנקייט, און איד האָב אויפּגעהערט צו פּאַלנן.

הייסט ער דעם „פריין“ טאנצן אין אן אלגעמיינער סצענע, מעלד
איד: „כ'בין נישט קיין באַלעטמייסטער!“

קומט אין אַ העלן פרימאָרגן מיין רעזשיסער און מעלדעט מיר, אַז
דראַביק (דער גרעסטער סצענאַרדאָף אין פּוילן!) האָט מסכים געווען צו
מאַכן סקיצן פאַר די קאָסטיומען און גרימען — אַ גרולה! אַ כבוד! און,
האַבנדיק מיר דערזען אין פאַרק, האָט ער געזאָגט, אַז איד מוז דעם
„פריין“ שפּילן מיט אַ באַרד, „ווייל — האָט ער געזאָגט — מיט אַזאַ פנים
און אונטערשטער ליפּ קאָן דער אַקטיאָר ווי אַ פּוילישער שליאַכטשיין
נישט אויסזען“...

איד האָב געפרעגט מיין רעזשיסער: „איר האָט אים באַוווּן מיין
גרים אין „דוכוס“?“

— איד קאָן דאָך נישט דראַביקן צווינגען זיך אָפּזאָגן פון זיין איד
בערצייגונג — הער איד.

— עס גייט דאָך בלוז אין דעם, ער זאָל זען, אַז דער אַקטיאָר
מיט דער ליפּ קאָן יאָ אויסזען ווי אַ שליאַכטשיין.

— ווי זענט איר אַזוי פאַהגלויבט אין זיך? — הער איד — פון דער
זייט זעט מען דאָך בעסער ווי איר זעט זיך!

— די פאַטאַגראַפיע זע אַיד דאָך „פון דער זייט!“ — שריי איד
שוין ווי אַ באַנומענער. איבערויקנס: זייער גוט, וואָס דראַביקן געפּעלט
נישט מיין ליפּ! איד וועל — נישט שפּילן!

אָבער מוזאָה האָט מיר נישט געוואָלט באַפרייען. איד האָב געשפּילט,
פאַרשטייט זיך, אַז אַ באַרד. דעם „דוכוס“ האָט די געשטאַלט נישט דער-
מאַגט מיט קיין איין שמירד. איד וואָלט געדאַרפט זיין נישט קיין אַקטיאָר,
נאָר אַ האַלצהעקער צו „דערמאַנען“ קאַציונעס געשמאַלט, שפּילנדיק פרע-
גערן.

די פאַרשמעלונג איז דורך מיט גלאַנץ. דער אַנסאַמבל האָט געהאַט
אַ ריי יונגע אַקטיאָרן — הערמאַנס תלמידים. צווישן זיי — רחל האַל-
צער, רות טאַרו, דוד ליכט. איד בין אין גיכן פון דער „פרופע“ אַוועק,
ווייל קיין אַרט פאַר זיך נישט געקאָנט געפינען.

מיט הערמאַנען האָב איד זיך צעשיידט אויפן בעסטן אויפן און פּול-
שמענדיק אָנערקענט זיין לייסטונג.

אָבער אַ לויסטיקן עפיזאָד מוז איד מיר פאַרגינען צו דערציילן.
אין פרופע האָט מיטגעאַרבעט שמחה נאַטאַן, צו יענער צייט שוין
אַן אויסגעצייכנטער אַקטיאָר, וועלכן איד האָב געקענט מיט 17-18

יאר צוריק אין לאַרוזש אלס סופלער. און מיר האָבן זיך דאָן באַפריינדעט.
זיין פרוי, לעווענטאַל איז געווען אַ פּרעכטיקע אַקטריסע. אין „גסיון“ האָט
זי געשפּילט די „מאַמען“. דער לעצטער אַקט הויבט זיך אָן פון דעם, ווי
די מאַמע שטייט אויף דער בינע און רעאַגירט אויף די שמאַרקע וויינע.
שרייען פון איר בן-יהוד, וועלכן דעם פּריצע תּלינים פּייניקן אין דער-
בויאיקן שפּייכלער...

— דודל, מיין דודל! — רופט די מאַמע, ברעכט די הענט, רייסט
די האָר פון יאוש. די לעווענטאַל איז געווען אַן אַקטריסע מיט האַרץ,
מיט פונק, פאַרשטייט זיך: פון שמרענג רעאַליסטישן שטייגער. און
זי האָט איר סצענע געשפּילט גלענצנד... אָבער דעם רעזשיסער האָט זיך
געוואָלט אַ „פאַרגליווערטן באַרעליעה“ — אין פּראָפּיל צום עולם, אויס-
געשפּרייט די הענט אין אַ פּלאַסטישער ליניע און, שלינגענדיק אַ טרער,
אָן קלאַנג, פאַרשטיקט:
— ד׳ווידל!

שלאָנגט זיך הערמאַן וואַכנלאַנג און ס'באַקומט זיך גאַרנישט!
אויפן ספּעקטאַקל מאַכט זיך אַ מעשה, אַז די אַקטריסע, שוין אָנגע-
מאַן צום אַקט (אין קרינאַליגע, עט צעטעראַ). גייט אַרײַן וווּ
אַ מענטש דאַרף אַרײַנגיין. דער בינע-אַרבעטער הויבט דעם פאַרהאַנג. און
אויף דער בינע איז קיינער נישטאַ. פון די קוליסן הערן זיך דודלס
קרעכצן... אַ מינוט, צוויי, דריי... וואָס זשע וועט זיין??

מען לויפט אַרום איבער די גאַרדעראַבן: „לעווענטאַל!“ גוואַלד! וווּ
זענט איר??“ דער פאַרהאַנג איז שוין לאַנג אויפגעהויבן!!
דערהערט זי פון מקום מיוחד די פאַרשטיקטע גוואַלדן, באַווייזט
קוים לויפנדיק איבער דער פינצטערער בינע צום אויפטרײט אויף דער
אַנדער זײט, צו רעכט מאַכן די קרינאַליגע און פליס אַרויס אויף דער בײ-
נע, ברעכנדיק די הענט, רייסנדיק די האָר מיט אַ יאָמער: „דודל! מיין
דודל! מיין קרוין, מיין לעבן!!“

אַז זי האָט פאַרענדיקט און אוועק הינטער די קוליסן, האָט זי דער-
הערט דעם רעזשיסערס שטים:
— אויסגעזייכנט! פאַבעלהאַפט! אַזוי זאַלט איר מאַן יעדע פאַר-
שטעלונג!

— וואָס זאַל איר מאַן יעדע פאַרשטעלונג??
אַמ-דאָס איז דוד הערמאַן! און דערביי — אַ קינסטלער דורך און
דורך.

* * *

מיטן ריגער טעאטער האָבן זיך מיינע פּעדעם איבערגעריסן. דאָס אומגליק מיטן פּוס האָט פאַרשטאַרקט די פּאַזיציע פּון יענע פּאַקטאַרן, וואָס זענען צו מיר געווען אין אָפּאַזיציע צוליב כלערליי סיבות פּון פּער-זענלעכער נאַטור און וואָס וואָלטן בשום אופן נישט געקאָנט צעשטערן אונדזער אַרבעט, ווען אַליין גייט כּשורה. אָבער אַן אויסגעהאַקטע שויב אין פּענצטער איז דאָך אַן אָנהייב פּון פאַרוויסונג פאַרן גאַנצן בנין, אויב עס פּעלט די האַנט, וועלכע זאָל אָפּשטעלן דעם פּראָצעס...

און אַזאַ האַנט האָט זיך נישט געפונען.

אין ווין האָב איך דערהאַלטן פּון העלמאַנען אַ בריוו מיט אַ ריי „אויסבעסערונגען“ צום אַרבעטס-פּלאַן פּון פאַרגאַנגענעם סעזאָן, וועלכע ער האָט אויסגעריכט, צוגעבנדיק, אַז ער שרייבט מיט דער פּולמאַכט פּון לאַצקין און אין זיין נאָמען. און אַ באַזונדערן טראָפּ איז אין יענעם בריוו געשטעלט געוואָרן אויף דעם, אַז די לייטונג זאָל נישט זיין קיין דיק-טאַטאַרישע, נישט האַלטן זיך אויף די אָנשויונגען און איניציאַטיוו פּון איין פּערזאָן, נייַערס זיך אָגשפּאַרן אויף אַ קאָלעקטיווער אָנפירונג. נישט שטעלנדיק אונטער קיין שום פּרעג-צייכן מיין קאָנדיטאָר אַלס קינסט-לערישן לייטער, ווערט מיר פּאַרגעלייגט איינצושטימען מיטן פּאַקט, אַז איך וועל האָבן געבן זיך אַ „קינסטלערישן ראַט“. מיר זענען אָנגערופן גע-וואָרן אַ פּאַר געמען פּון די צוקונפטיקע „ראַטמענער“.

איך האָב אָנגעשריבן העלמאַנען, אַז גוט, וואָס ער האָט מיר צו דער צייט צוגעשיקט לאַצקין בריוו. יעדן געשפּרעך וועגן ענינים פּון ריגער טעאטער האַלט איך פאַר צוועקלאָז אַזוי לאַנג, ווי איך וועל נישט קריגן קיין אַנטשולדיקונג פּון קאָמיטעט און אַ פאַרויכערונג, אַז קיין אָנגאַזשע-מענטן אָן מיין וויסן וועלן נישט ווערן געמאַכט. דערמיט האָט זיך מיין קאַפיטל „ריגער מינאַריטעט-טעאטער“ פאַרענדיקט.

מיד האָט מיין גורל אויפן ווינטער-סעזאָן 1927/28 געפירט קיין קראָקע.

איך האָב אָנגעהויבן אין אַקטאָבער, צונויפּגעשטעלט אַן אַנסאַמבל פּון יונגע באַגאַבטע אַקטיאָרן. דער קאָמיטעט האָט לויט מיין פּלאַן און אָנמערקונגען רעמאַנירט דאָס טעאטערל אויף דער באַכענסקער גאַס. דער בנין, מוז איך זאָגן, איז געווען אַזוי ווייט פּון מינימאַלסטער פּאַ-

דערונג פאר אַ מעאַטער-געביידע, און איד האָב געוועסט צוריקגעצויגן פון צומערטן צו דער אַרבעט. אָבער נאָכן רעמאַנט האָט זיך מיר אָנגע- הויבן דוכטן, און מיר וועלן דעם צושויער צווינגען צו דערפילן זיך אין און אַטמאָספּער פון גייסטיקער עבודה.

איד האָב איינגעשטעלט אַ ספּעציעלע ליכט-סיגנאַלִיאַציע פאַרן הייבן דעם פאַרהאַנג, וועלכע האָט געמוזט צווינגען איינצוהאַלטן דעם אָמעס אַ פאַר מינוט פאַרן אָנהייב. און ווייטער זאָל שוין ווירקן דער אַקטיאָר אויף דער בינע!

און איד קאָן זאָגן, און איד האָב מיר דערשלאָגן צו מיין ציל: די בודע אויף דער באַכענסקער גאַס איז געוואָרן ווי אַ היכל! אַרום אונדז האָבן פּנימער געלויבטן מיט אויסדרוקן פון באַווונדערונג און אָנערקע- נונג; עס האָט זיך געפילט די אַטמאָספּער פון „צויבער“, פון „וונדער“, פון אומדערוואַרטע איבערלעבונגען אין די ענגע וועגן, פון וועלכע די פיר האָט געפירט (אַן אַ פאַדערהויז, ווי ווייט איד געדענק) גלייך אין גאַס אַרײַן. דער אַנסאַמבל האָט געאַרבעט — ווייניק צו זאָגן: „מיט התמחה!“ פונקען האָבן געשפּריצט פון די קינדישע הערצער!

די האַלצער האָב איד שוין פון לעמבערג אָנגענומען פאַר אַ פּערל- דערשיינונג. האַ האָב איד דערזען — הירשפּעלדן, פּאַטאַשינסקין, מעל- ניקן און נאָך אַ צוויי-דריי. גישט אַלע זענען געווען אין גלייכער מאָס באַגאַבט, אָבער אַלע האָבן געהאַט דעם זעלביקן גוטן ווילן פון יונגע קינסטלער. נאָך זייערע פּריערדיקע עקספּערימענטן איז פאַר זיי געווען ניי און געוועקט זייער שפּיל-גיריקייט די פּראַקטיק פון אויפטרעטן יעדע וואָך אין אַ נייער ראָל. דער סיסטעם פון שנעלער אָריענטאַציע אין יעדער סצענישער סיטואַציע, וואָס איז געווען (איד וויל עס אויף דעם אָרט דעם לייענער דערמאָנען) דער יסוד און די אַקס פון דאַלמאַטאַווס פּעדאַ- גאָגיק, האָבן מיינע יונגע פאַרפּנערן אין קראַקע צום ערשטן מאל אָנגע- טערראָפּן אין זייער אַרבעט אויף די ברעטער. זיי האָבן זיך שנעל דורכ- גענומען מיטן פּרינציפּ פון קאָנצענטרירן דעם צושויערס אויפּמערקזאַם- קייט אויף דעם אַקטאָרס מייסטערשאַפט גישט אין אַ קלענערער מאָס, ווי אויף דעם מחברס ווערק. אַ שלעכטער, אויבערפּלעכעכער אַקטיאָר באַווויזט זיינע שוואַכקייטן; אַ באַגאַבטער — זיין נאָב, אָבער דער אַק- טיאָר! — איז דער איינגעלעכער יש פון ספּעקטאַקל. יעדער אַקטיאָר דאַרף עס וויסן און פּראָגן מיט אחריות, מיט ווירדע און גישט באַהאַלטן זיך הינטער דעם מחברס כוחות אָדער שוואַכקייטן.

די אַרבעט מיטן יוגן אַנסאַמבל אין קראַקע האָט מיך מיטגעריסן. מיר האָבן אָפּגעשפּילט דעם „דיבוק“ (צו דער עפּענונג פון סעזאָן — און מיין גרויסע פּרייד איז געווען רחל האַלצער אין „לאהן“), „די שמאַמעס“, „קין“ און, דוכט מיר! — „דאָס נייע געמאַ“.

אָבער די אַטמאָספּער אין קראַקע איז געווען אַ פאַרסממע פון ערשטן שריט. איר וועל דאָ נישט שטעלן קיין „נקודות“ אויף די „אותיות“; כּוועל נישט פּורש בשמם זיין; איר וועל זאָגן קורץ: פון די פּריערדיקע עטאַפּן אין קראַקעווער ייִדישן טעאַטער זענען פאַרבליבן נישט נאָר שלעכטע „זיסן“, מידות רעות, גענג פון הינטערקוליסנדיקע אינטריגעלעך. עס זענען פאַרבליבן לעבעדיקע טרעגער פון די אינטריגעס. זיי האָבן מיט בייע פּייערלעך אין די אויגן געוואַרט אויף דער ערשטער געלעגנהייט צו צעשטערן אונדזער אַרבעט. איר האָב שגעל דערפּילט, אַז אַ צוויי — דריי פאַרשוין טראַגן שטייגער אין בוזעס און האָב זיי אָנגעהויבן האַלטן וואָס ווייטער פון זיך און פון דער פּראַקטישער אַרבעט. און דאָ האָבן זיי אָנגעהויבן גראַבן אונטערן פונדאַמענט און סמען די לופט. דער אַקטיווע סטער שוואַץ איז געווען אַ יונגע שוואַרצהעווערדיקע אַקטריסע, וואָס איז פּריער געווען די „לידינג לעדי“ אין טעאַטער, און דאָ זיך שגעל איבער צייגט, אַז עס זענען אָנגעקומען נייע צייטן און עס וועלן זיך צעקלינגען נייע לידער. זי איז פון אַנסאַמבל אינגיכט אַרויסגעפאַלן.

אָבער דאָס אומגליק האָט געשמעקט — א י ז ק א מ י ט ע מ!
דאָ האָט דאָמינירט און אָנגעפירט אַ געוויסער מין „כלל־טוער“, וואָס איר האָב נישט געקאָנט פאַרמאָגן פון מיינע ערשטע פּרטים אויפן ייִדישן באַדן.

דער פאַרזיצער פון קאָמיטעט אין קראַקע איז געווען אַ מ ו ס ט ע ר פון אַט דעם מין. מיין קאָנטאַקט מיט אים האָט זיך איבערגעריסן נאָך די ערשטע צוויי געשפּרעכען וועגן די פּלענער פון סעזאָן.

אין קראַקע איז געווען דאָס פּאַר ק א ג נ פ ע ר. איינער פון די שענסטע מענטשן=עקזעמפּליאַרן, וועלכע איר האָב אָנגעטראָפּן אויף מיינע פאַרצווייגטע וועגן.

האַבנדיק דערהערט וועגן מיין צוזאַמענשטויס מיטן פאַרזיצער פון קאָמיטעט, האָט ער מיר קאַמענאַריש געראַטן מער מיט יענעם הערן זיך נישט צו טרעפן און דעם קאָנטאַקט מיטן קאָמיטעט צו האַלטן ב ל ו ז ד דורך זיין — קאַנפּערס — פאַרמיטלונג.

דאָקטאָר קאַנפּער איז געווען אונדזער אַנשפּאַר און שוין אין משך פון דער גאַנצער — איבעריקנס זייער קורצער — צייט, וואָס איד האָב געאַרבעט אין טעאַטער.

די האַנדלונג פון קאָמיטעט איז געווען אַזאַ, אַז איד בין פון טעאַטער אַוועק אין אָנהייב דעצעמבער און געמוזט זיך באַשליסן צו גיין מיטן קאָמיטעט צו אַ בוררים-געריכט. די גיפטן און אינטריגעס פון די זעלביקע קוואַלן, וואָס האָבן פון סאַמע אָנהייב געזוכט צו צעברעכן אונדזערע אויפטוען, האָבן אַרום פאַרשמייענדיקן געריכט אויסגעשפיגט אַ געדיכטע נעץ פון שקרים און בלבלים, פון וועלכע איד וואָלט אַרויס אָן ספק אַ קאָמפּראַמיטירטער.

איז קיין קראַקע צום געריכט, אַ שעה פאַרן אָנהייב, געקומען דער אַוואָקאַט ל' י' ב' ל' א' נ' ד' א' ו', צו וועלכן איד האָב געהאַט אַנגעשריבן אַ בריוו וועגן מיינע צרות צרורות, קאַנפליקטן מיטן פאַרוויצער עט צעטעראַ. ער האָט געמאַכט, אַז ער איז באַפולמעכטיקט פון איין צד אים צו רעפרעזענטירן אויף די דאָזיקע אונטערהאַנדלונגען און בעט, גע-מענדיק אין אַכט, אַז מאַרגן האָט ער אַ פּראָצעס אין לעמבערג, דעם ענין באַטראַכטן אָן איבעריקע איבערלאָדונגען און פאַרענדיקן איז איין זיצונג, כדי ער זאָל נישט דאַרפן קומען אַ צווייט מאָל.

ווי אַזוי ביי דער מערהייט פון מיינע קעגנער האָבן זיך אויסגע-צויגן די געזער, ווען זיי האָבן דערזען לאַנדאַוען, דאַרף מען דאָ נישט שילדערן.

דאָס געריכט האָט אויסגעהערט די טענות צו מיר, לאַנדאַו האָט זיך באַקענט מיט די זאַכלעכע באַווייזן פון מיינע באַזאַנגענע חסאים און, זיי ווייט איד געדענק, אויסגעהערט עדות (די אַמאָליקע „לידינג לע-די“ איז געווען דער זייל און אַנגלען פון דער באַשולדיקונג קעגן מיר...), און די שווערע כּמאַרעס איבער מיין קאָפּ זענען זיך צעשווומען ווי פון אַ פּרישן ווינט.

דאָן האָט דאָס געריכט זיך באַקענט מיט מיינע פאַדערונגען צום קאָמיטעט, לויט דער אָנגענומענער פּראָצעדור אויסגעהערט ביידע צדדים (מיד האָט פאַרטראַטן לאַנדאַו) און איינשטימיק אַרויסגעטראָגן אַ באַ-שלוס, אַז די באַשולדיקונגען קעגן מיר זענען געבויט אויף אומצווייפּל-האַפּטע רכילות. מיינע תביעות ווידער צום קאָמיטעט פליסן אַרויס פון אַז אַפּמאַד, וועלכן געבראַכן האָב איד, אָבער — געהאַט דערביי אַזעלכע באַדויערונגענווערטע סיבות, אַז מיין האַנדלונג מוז אָנערקענט ווערן פאַר

בנימין רעסלער, א. מארעווסקי, לייב לאנדאו, קארלינסקי (זאקאפאנע 1927)

בארעכטיקט. דאָס געריכט האָט באַשלאָסן צו באַצאָלן מיר מיין געהאַלט
בײַן מאָג, ווען איר בין פאַקטיש אַוועק פון טעאַטער.

לאַנדאָו איז געקומען נאָך אַמאָל קיין קראָקע; מיט זיין האַנט אָג
געשריבן דעם פּראָטאָקאָל פון דער זיצונג און אים איבערזעצט אויף ייִדיש.
אַפגעבנדיק מיר אַ קאָפּיע, האָט ער מיט אַ ברייטן שמייכל געזאָגט:

— נאָט אירד! באַהאַלט עס און ווען עס איז וועט עמעצער זיך
איבערצייגן, אז אַן אַרוואַקאַט קאָן אויך עפעס אויפמאַן אויפן געביט
פון קונסט. איר האַלט, אז פאַר די לאַנגע יאָרן, וואָס איר האָב געשפּילט
אין דראַמאַטישע קרייזן, איז דער פּראָטאָקאָל מיין שענסטע דערגרייכונג.
זאָלן איר, מאַרעווסקי, די גוטע כוחות אויך להבא איינהיטן פון בייזווִיג
ליקע שונאים.

מיר האָבן זיך פעסט אַרומגענומען.

מיט דעם סכום, וואָס מיר האָט, לויטן באַשלוס פון געריכט, אויס-
געצאָלט דער קראָקעווער קאָמיטעט, זענען מיר געזעסן אַ וואָכן 6 אין
זאַקאָפּאַגע.

יענע וואָכן זענען אויסגעפּילט געווען דורך אַפּטע צוזאַמענקונפּטן
מיט לייב לאַנדאָו און זיין פּאַמיליע. דאָרטן איז נאָך געזעסן קאַרלינסקי.
באמת אומפאַרגעסלעכע מענ!

ז ע ק ט ט ע ר ק א פ י ט ל

אדיע אייראָפּע!

מיר האָבן דערגרייכט, לייענער, צום ראַנד!
אַרומקלעטערנדיק איבער די פעלזן פון די טאַטצען, פאַררייסנדיק
דעם קאַפּ צום געוואָנענע, אַפּט פאַרבליענדט פון די אין זונען-שטראַלן
זיך שפּילנדיקע, פינקלדיקע שניי-פעלדער און באַרגשפיצן און אַטעמענדיק
די פריידן פון יוגנטלעכקייט געבן מיין באַגלייטערין, האָב איר דאָך גע-
דאַרפט זיך פילן גלויקלעך און אויפגעמען זאָרגלעזן די מאַרגנ-
שטראַלן און זיך פריידיק טוליען אין די שאַטנס פון בין השמשות!
אַבער די טאַטצען האָבן געשיינט, דער געוואָנט האָט געפרייט, די
שנייפעלדער האָבן געפינקלט, מיין האַרץ האָט אַרײַנגעאַטעמט די גע-
נוסן — און —

מיט די אַלע פריידן, שטראַלן און גענוסן בין איר געווען טיף און
אומהיילבאַר און גלויקלעך!

געדו כּט האָט זיך מיר, אַז דאָס איז די ווונד אין דעם מיט
פון מיין צעשפאַלטענעם לעבנס-בויס...

געווען איז עס מיין צעקאַליעטשעם געמיט, אין וועלכן עס
האַבן כּסדר גענאַנט די ווייטיקן פון אַלע געשילדערטע יאַרצענדליקער!

נישט די מיט שניי באַדעקטע היגלען, נישט די אומפאַרגעסלעכע
שעהן-לאַנגע שמועסן מיט לייב לאַנדאָן און נישט די גאַענטקייט פון דער
צאַרטער פרייגדין ביי דער זייט האָבן געקאַנט פון קאַפּ, פון האַרץ, פון
גאַנצן צעווייטיקטן גפּש מיינעם אַרויסרייסן דעם געדאַנק, אַז איר בין
ווידער און ווידער אויסער די טעאַטער-ווענט, און דאָס מאַל שוין אויף
שמענדיק, אויף „אייביק“, ווייל... ווהין זאָל איר גיין? אויף וואָס האָפּן?
אויף וועמען וואַרטן?

שוין אין אלע זייטן אויסגעווען! אומעמום מיט דערפאלג! נישט גע-
וויסט פון דורכפאלג! און קיין ווייטערדיקער וועג — אינגו!

אין אַט דעם צושטאַנד איז מיר אָנגעקומען אַ פּאַרשלאַג צו קומען
אויף גאַסטרעלן קיין בונענאָס-אייירעס. אַדאַלף מידע, דער דירעקטאָר פֿון
מעאַטער „אַמבוי“, בעט מיין הסכּם, איז גרייט אַרויסצושיקן אַ שיפּסקאַר-
טע פאַר צוויי פּערזאָן, רייזע-קאַסטן א. א. וו.

איך מעלעגראַפיר צו אַדאַלף מידע, אַז איד וועל קומען מיט מיין
אַקאַמפאַניאַטאָרין און בושטעבלעדעס דעם לעצטן טאָג,
וואָס איז פאַרבליבן צו דערגרייכן צו דער שיף קיין אַמסטערדאַם, מעלדן
מיר זיך אין אַרגענטינער קאַנסולאַט נאָך וויזעס. מיין וויזע איז פאַר-
טיק אין צען מינוט, און מיט דער צווייטער וויזע גייט דער באַאַמטער
אַוועק צום קאַנסול און קומט מיט אַ קאַטעגאָרישן אַפּוּאַג:
„די דאַמע קאָן קיין אַרגענטינע נישט פּאַרן!“

דער זייגער איז ארום איינס, צוויי שליסט זיך דער קאַנבולאַט, אַרום
7 גייט אַפּ דער צוג. איד ריר זיך נישט פון אָרט און מעלד, אַז דער קאַג-
סולאַט אַנזירט מיין אַנגאַזשמענט, ווייל אין מיין פּראָגראַם גייט אַרײַן
אַ קאַנצערט און אַן דער פּיאַניסטין קאָן איד מיין פּראָגראַם נישט רע-
אַליזירן. עס מעלדעט זיך דער קאַנסול, איד חזר איבער מייןע פּאַספּוּ-
אַפּט. ער קוקט מיר אָן מיט זיינע פּרעכטיקע אויגן און זאָגט צו מיר
שמיילענדיק:

— סעניאָר! איך איז אַן ספּק באַקאַנט, אַז מיר האָבן צו טאָן מיט
אינטערנאַציאָנאַלע באַנדעס פּרויען-הענדלער. אונדזער קאַנסולאַט איז
פאַראַנטוואָרטלעך פאַר יעדן פאַרברעד, וואָס ווערט באַאַנגען. אַז מיר
האָבן פאַר זיך אַן אַרטיסט מיט אַ פּיאַניסטין איז מיר קלאָר, אָבער קיי-
נעם איז נישט קלאָר, וואָס מיט דער דאַמע קאָן געשען אונטערוועגס...
לאַכט נישט, סעניאָר! די פּרויען-הענדלער זענען פלינקער און געשיקטער
ווי איר! און אויב ס'וועט וואָס פּאַסירן און מען וועט געפינען אויפן פּאַס
אַן אַרײַנפאַר-וויזע קיין אַרגענטינע וועל איד, דער קאַנסול, באַטראַכט
ווערן ווי אַ באַטייליקטער אין ועשענעם פאַרברעד! קאַנט איר, סעניאָר,
פאַרלאַנגען פון מיר אַזאַ רײזיקע?

מיר זענען געשטאַנען ווי פאַרמשפּטע. דער קאַנסול האָט זיך העפלעך
פאַרטייגט און אַוועק צו זיך. מיר זענען אַרויסגעגאַנגען אויף דער גאַס
„זשאַביע“, ביים טויער פון זאַקסישן נאָרפן.

— קום צוריק אין קאַנסולאַט אַרײַן!

-- הער קאנסול! ווי די זאך שטייט, מוז איך מיר דערלויבן צו בעזן ביי אייך איין געפעליקייט: איר זאלט אפיציעל מודיע זיין דעם די רעקסטאר פון טעאטער, אז מיין ריזיע איז אין דער לעצטער מינוט צע שטערט געווארן איבער סיבות, וועלכע שמעקן אין דער פראקטיק פון קאנסולאט.

דער קאנסול האָט זיך ברייט צעשמייכלט.

— מיט אונדזער מעלדונג קאָן דער דירעקטאר קריגן אַן אַרױנפאַר-

וויזע אויפן אָרט.

— דאָס זענען שוין מיפן, הער קאנסול! כדי אָנצוהייבן צו דער צייט דעם סעזאָן, מוזן מיר היינט אַרויספאַרן. איך ווייס נישט אויב אייך איז קלאָר וואָס אַזוינס פאַרן דירעקטאר באַדייט די צעשמערונג פון זיין פּלאַן אויפן סעזאָן אין דער לעצטער מינוט... איצט האָט ער אויסגעזען אַ „פאַרמשפּטער“.

— דעם לעצטן אויסוועג, סעניאָר! ברענגט מיר אין משך פון צוויי שעה אונטערשריפטן פון אַ דריי אָנגעזעענע אויטאָריטעטן אין וואַרשע, אַז זיי קענען אייער אַקאָמפּאַניאָטאָרין און בעטן אַרויסגעבן אַ וויזע פאַר איר. מיר וועלן אייך אויפנעמען אין קאנסולאט גאָר די אַמטלעכע אַרבעטס־שעהן.

איך האָב געענטפערט, אַז אַזעלכע אונטערשריפטן — און נישט דריי נאָך 33 — וועל איך באַזאָרגן דורך בריוו פון וועג. איצט, אויב איך דאַרף היינט פאַרן, מוז איך מיר נאָך איינפאַקן און צוגרייטן צו דער ווייטער נסיעה און פאַרלירן אַ דריי שעה צו קריגן די אונטערשריפטן האָב איך נישט קיין שום מעגלעכקייט. איז — אַדער־אַדער, סעניאָר!

— שרייבט אויס די וויזע! — האָט ער זיך געוואָנדן צום באַאַמטן.

וואָס מיט אונדז איז פאַרגעקומען יענע מינוט — וועל איך נישט פרווון באַשרייבן.

אויף מאָרגן זענען מיר געווען אין בערלין; אויף איבערמאָרגן — אין אַמסטערדאַם.

אין אַמסטערדאַם האָט אויף אונדז געוואַרט מיין קוזין און יונגט־פריינד סאַשאַ גערמיזע, וועלכן דער לייענער קען פון מיינע קינדער־יאָרן און פון די קאָפיילען וועגן מינסק מיט אַ פּופּצן יאָר צוריק. ער איז איצט געווען אַ וויכטיקער פאַרשטייער פון סאָויעטישן האַנדלס־אַמט, די „רעכ־טע האַנט“ פון האַנדלס־מיניסטער ראָזענהאַלץ, מיט וועלכן ער איז צוזאַמען אומגעקומען אין די בלוט־שטראָמען פון די דרייסיקער יאָרן.

מיר האָבן אין אַמסטרעדאַם פאַרבראַכט צוויי טעג אין איין נאַכט.
מיין סאַשע האָט באַוווּזן צו זאָגן מיר, אַז איר האָב ענדלעך ביי דער זייט
די, וואָס מיר האָט מיין גאַנץ לעבן געפעלט, און מאַניען — אַז אויב איר
וועל איר דערעסן, לייגט ער פאַר זיין קאַנדידאַטור אויפן נאָענסטן באַ-
גליקפּון.

דריי און דרייסיק יאָר זענען פאַרלאָפּן פון יענע פּרילינג-טעג אין
האַלענדישן פּאַרמ! דערעסן האָב איר, לויט מיין איינזען, אויפן
דריטן חודש, אָבער קיין אַטדער „באַגליקטן“ האָט זי מער נישט געפונען.
מיר זענען אָפּגעשוואַמען פון פּאַרמ ביי אַ פּרעכטיקן וועטער, וועל-
כער האָט אונדז נישט פאַראַשן אין משך פון די 23 מעת לעת אויף די
כוואַליעס פון אַטלאַנטיק. דאָס זענען געווען, דוכט מיר עד היום, די פּריל-
דיקסטע, גליקלעכסטע טעג פון מיין לעבן אויף גאַסס וועלט.

מיר האָט באַהערשט — ממש פאַרשווענקט — דאָס געפיל פון אַב-
סאָלומן שווייגן אין דער אַרומיקער אומענדלעכער ברייטקייט, הויכקייט,
ווייטקייט. די שטיקלייט, וואָס מיר זענען געוויינט צו האַלטן פאַרן באַ-
גלייט-מאַטיוו פון טויט, פון נישט זיין, אַנטהאַלט אין זיך דאָ אויף די
אומענדלעכע וואַסער-שטחים טויזנטער לעבנס, מיליאָנען סומלענישן,
וועלכע ווישן אָפּ איינער דעם צווייטן אין אומאויפהערלעכע קאַמפּן און
געראַנגל צווישן זיך.

זייענדיק אזוי אַנטציקט און געפלעפט פון אַלעם אַרום, האָט מיר
אומגעריכט אַ קלאַפּ געמאַן אין אויער אַ גערויש, וועלכער האָט זיך מיר
אויסגעוויזן אַצו זיין אַזאַ נאָענטער, אייגענער, נישט פון דער אַרומיקער
ווייטער און פּרעמדער גרויסקייט, נייערט ווי עפעס, וואָס איר האָב מיטגע-
בראַכט פון מיינע היימען... אַריבערגעבויגן איבערן ראַנד פון דער שיף,
האַב איר געקוקט אויף די כוואַליעס, וואָס זענען געשוואַמען עלאַסטיש
פון דער ווייטקייט צו דער שיף און זי געגלעט צערטלעך, מורמלענדיג
אַ מין איינמאַניקע באַגרויסונג, ברכה, אָדער בקשה, וועלכע עס גלוסט
זיך דערהערן, באַגרייפן און אפשר דורך זיי זיך באַהעפּטן מיט דער אומ-
ענדלעכקייט אין דער הייד, אין אַרום און אין דער שיף... אָבער דאָס גע-
פליסטער פון דער כוואַליע איז געוואָרן פאַרטויבט און אָפּגעשטויסן פון
עפעס אַ שמאַרקערן גערויש...

דאָס רוישן די רעדער פון אונדזער שיף!!

און אָט דאָס גערויט, וואָס האָט אָפגעשמויסן פון אויער די מאַ
יעסמעישע שטיקלייט פון די מיליאָנען געטומלען, אין וועלכע איר בין
געווען אָפגעפונקט, האָט געמאַכט אַן אומגעהויער טיפן רושם, און איר
האַב זיך אומגעקערט פון דער אומענדלעכקייט צו זיך, כדי אין אַ וויילע
זענענער ווידער זיך אָפצושונקען אין דעם צויבער, וואָס קוויקט דאָס
אויג און דעם גייסט.

זײַבנער קאָפּיטל

פאָטאָ מאָרגאָנאָ

נישט קיין מינערע פאַרבן-עשירות ווי דער אָקעאַן האָבן אַנטפלעקט די אומצאָליקע מענטשן-עקזעמפּליאַרן, מיט וועלכע איד האָב פאַר די וואָכן זיך געטראַפּן אויף דער שיף.

דעם גאַנצן וועג פון אַמסטערדאַם ביז בווענאַס איירעם האָבן דורכ־געמאַכט קוים אַ פּאַר צענדליק פּאַסאַזשירן, פון וועלכע איד האָב מיד מיט קיין אייגעם נישט דערגעענטערט. די סיבה שמעקט דאָ, אין דעם, וואָס מען האָט אונדז אין קאָנסולאַט, ווי שוין דערצײלט, אָנגעזאָגט, אַז מיר זאָלן זײַן פּאַרזוכט און געדענקען, אַז אַרום מײַן בלאַנדער יונגער דאַמע וועלן אָן שום ספק לױערן די „ביזע רוהות“, וואָס זענען דאָ דער „פּלאַן פון טאַג“.

צו די מערקווירדיקסטע פּאַראַדאָקסן פון מײַנע וואָכן אויף דער שיף געהערט דער פּאַקט, וואָס נעמלעך איד אַליין בכבודי ובעצמי בין געוויסע מאַמענטן געווען דער אָביעקט פון פּאַרדאָכט, אַז די דאַמע איז מײַן „סחורה“, יאָן עס איז אַ סברה, אַז מען דאַרף אָנווענדן די געהעריקע מיטלען זי אַרויסצוראַטעווען פון דער געז פון פּרויען-האַנדל, אין וועלכ־כער זי שײַנט צו זײַן געפּאַנגען... די באַהערדן אויף דער שיף גופא האָבן אָן ספק געהאַט פון קאָנסולאַט גענויע ידיעות וועגן יעדן, וועמען די אַר־געמינער מאַכט האָט אַרויסגעגעבן וויזעס, און די ערשטע אויבערפלעכלעכ־כע אָבסערוואַציעס אויף דער שיף האָבן זיי פּאַרזוכערט, אַז דאָ שמעקט קיין פּאַרברעד נישט, אָבער... גאָטס וועלט איז גרויס, און עס לעבן און עס ווירקן אויף איר אומגעבעטענע פּאַקטאַרן, וואָס זוכן אַרבעט און ברויט און זענען ביי דער מײַנונג, אַז אַרויסראַטעווען יונגע קרבנות פון די געגל פון הענדלער מיט לעבעדיקע סחורות איז אַ הייליקע עבודה... ווער, פרעגט זיך, קאָן זאָגן אַנדערש?

אויף די אַזאַרן-אינדזלען — ווי ווייט איד געדענק — זענען אויף דער שוף איינגעשטיגן אַ גרופע קאטוילישע מיסיאָנערן, גלחים, ווי מיר קענען זיי פון אונדזערע מקומות, אַ מאַן, דוכט מיר, צען?

דאָס ערשטע, וואָס מיר האָט איבערראַשט און כּמש אָנגעשאַרפט מיין אויפּמערקזאַמקייט צו דער גאַנצער עדה, איז געווען דער שאַרפּער אונטערשייד צווישן איין טייל זייערן און אַ צווייטן. געווען זענען זיי — שפּאַניער: שאַרף-אויסגעשפּראַכענע, מוסמעהאַפּטע פּאַרשטייער פון שפּאַנישער ערד און שטייגער. מיר האָט זיך פון זייערע ערשטע זילבן, וואָס זענען דערנאַנגען צו מיין אויער אויסגעוויזן, אַז זיי פּאַרקריפּלען במזיד דאָס פּראַנציוזישע לשון אויס אומפּריינדשאַפט צום לאַנד פון הערע-מיקער און אָפּטריניקע פון דער הייליקער קירך. דאָס איז, פּאַרשטייט זיך, געווען אַ הונדערטפּראָצענטמיקער אומזון, וואָס האָט געשטעקט אין דעם שטאַרקן איינדרוק פון די שאַרפע קאַמפּן קעגן דער „סעפּאַראַציע“ (דאָס אָפּטיילן די קירך פון דער מלוכה), וועלכע איד האָב אַמאָל בייגע-ווינגט אין פּאַרזי, אָבער פון וועלכן איצט, 22 יאָר שפּעטער, איז שוין קיין זכר געווען...

איבערראַשט און דערשטוינט בין איד געוואָרן פון אַן אַנדער פּרט: צווישן די הויכעוואַקסע, ברייטשולטערדיקע מענער מיט פּלאַמענדיקע אויגן, פּולבלוטיקע, זיגלעכע ליפּן, אויסגעשפּראַכענע „טאַרעדאַרן-גע-שטאַלמן“, האָבן זיך אַרומגעדרייט עפּלעכע מאַגערע מאַנספּאַרשוינדלעך מיט פּליכעוואַמע קעפּ, וואָס האָבן געקוקט אַרום זיך מיט אַ מין פּאַר-גליווערטער אימה. איד האָב פון ערשטן קוק אויף זיי זיך געוואָנט, אַז דאָס זענען אוראייניקלעך פון די אנוסים! נעבן זעקס-זיבן שפּאַניער האָב איד דערזען אַ דריי-פיר מאַראַנער!

צו דעם איז נאָך צוגעקומען אַ פּרט, וועלכער האָט מיר ענדגיל-טיק אַרויסגעבראַכט פון גלייכגעוויכט. אַז איד האָב מיר געענטער צו-געקוקט צו באַזונדערע פּאַרשוינען, אינדיוידואַמען, האָב איד צווישן די מאַראַנער דערזען: ווי צוויי טראַפּנס וואַסער — אהרן צייטלין!! און נישט נאָר זיין רוימלעכער קאַפּ, זיין וואַקס, זיין שלאַנקע פיגור, נאָר אויך זיין שטייכל אויף די פיין-געשניצטע דיגע ליפּן.

מיט אהרן צייטלינען זענען מיר דעמלט געווען נאָענט באַפּריינדעט, וואָס מען רופּט „אויפּגעטראַגן“. און מיר האָט אַרומגענומען אַ נייגיר זיך צו דערנענטערן צום דאָזיקן אוראייניקל פון די גערודפּטע שפּאַנישע יידן, וואָס זענען אַזוי ווי אין נישט-זיין פּאַרזונקען און פּלוצעם דערזען איד

זיי אויפן אַמלאַנטישן אָקעאַן... איך פאַר שפּילן ייִדיש טעאַטער! אין
וועלכער שליוות פאַרסטו, מיין אין תהום פון דער אינקוויזיציע פאַר-
זוגענער ברודער? וווּהין שטרעבסטו, זון פון מיין אייביקן פאַלקס??

* *
*

איך פלעג זיך שעהן-לאַנג צוקוקן צו אים. ער האָט דאָס אָן ספּט
דערפילט און פלעגט מיך אויסמיידן מיט נישט באַהאַלטענעם אומווילן
צו מיין נייגריקייט.

קיין ניצוין פון אומסימפּאַטיע צו מיין „מאַראַנער“ צוליב דעם, וואָס
ער טראַגט די שוואַרצע קומע פון דאָמיניקאַנער מאַנאַד, האָב איך אין
האַרצן נישט געפילט... אָבער צוגיין צו אים און פאַרפירן אַ געשפרעך —
נישט געקאַנט!

דאָ האָבן זיך בלי שום ספּט אָפּגעשפּילט די מיסטעריעס פון יענע
אימות און גרוילן, פון וועלכע די רויכן זענען פאַרשוונדן מיין גאַנג פון
יאָרהונדערטער אין דער לופט, אָבער — פאַרבליבן אין די הערצער, גע-
מיסער און געוויסנס פון יעדן יידן.

מיטן „מאַראַנער“ בין איך פאַרבליבן דערווייטערט ביזן סוף, אָבער
אומגעריכט זיך דערנעגענטערט צו אַ צווייטן פון דער עדה דאָמיניקאַנער.
אָנגעהויבן האָט זיך עס פון דעם, וואָס די אייפערדיקע שומרים פון
דער קריסטלעכער זיפלעכקייט האָבן פעסטגעשטעלט, אַז די יונגע בלאַג-
דע דאַמע איז נישט געקומען צו דער מעסע, וואָס פלעגט יעדן זונטיק
פאַרקומען אין דער קירד... מען האָט זיך פאַראינטערעסירט: ווער איז
די מיטרייזנדיקע אויף דער שיף און פעסטגעשטעלט, אַז זי פאַרט אין
דער באַגלייטונג פון אַ ייִדישן אַרטיסט קיין בוענאָס-איירעס. עס איז ביים
אָנפירער פון דער עדה דאָמיניקאַנער שוין נישט געווען קיין שום ספּט,
אַז האָס איז אַ פאַל פון פרויען-האַנדל און אַז ראַטעווען דאָס בלאַגדע
שעפעלע פון די רויב-געגל איז נישט גאָר די פליכט פון גוטע קריסטן, גאָר
אויך פון שפּאַנישע ריטער, פון ערלעכע מענער, פון מלוכה-באַאַמטע, פון
קירכן-דינער. מען האָט אָנגעהויבן פאַרשן, דעליקאַט אויסגעפרעגט דעם
קרוב, זיך צוגעקומט צום פאַרפירער און געקאַנט בלוין קומען צו דער אַי-
בערצייגונג, אַז מען האָט דאָ פאַר זיך נישט קיין דורכשניטלעכן פאַר-
ברעכער פון דעם מין, נייערט אַ ראַפינירטן — און דעסאַמט מער געפער-

לעבן — סוביעקט. און דער ראַפּינירטער, געפערלעכער סוביעקט איז געווען אזא תם, אזא „שאינו יודע לשאול“, אז ער האָט אפילו נישט דערפילט, אז מען קוקט אים נאָך, אז מען ציילט און מען מעסט זיינע שריט. איר פלעג אָפּוויצן שעהן-לאַנג און קוקן אין האַרדזאָגט. אין די שעהן פון אונטערגאַנג קומען פאָר אין וואַלקן-שפּיל אַזעלכע מעטאָמאָרפּאַ-זעס, וואָס פאַהגעדענקען זיך אויפן גאַנצן לעבן. מען דערזעט גאַנצע שטעט, בנינים, מענטשן-מאַסן, טראַקטן און גאַסן אין באַוועגונג פון טויזנטער און טויזנטער. מען רופט עס: „פאַטאַ-מאָרגאַנאַ“. דאָס איז נישט מער ווי ליכט קאָמבינאַציעס אין דער באהעפטונג פון וואַלקנס און וואַלעיס, אָבער אין דער צעשפּילטער פּאַנאָרמאַ זיע פון באַ-צויבערטן מענטשן זיך אומפאַרגעסלעכע בילדער.

איר פלעג זיצן, ווי געזאָגט, שעהן-לאַנג פאַרגאַפּט, פאַרכישופּט, קוקנדיק צום האַרדזאָגט און הערנדיק דעם צימער פון מיין האַרץ און דעם אויפברויז פון מיין געדאַנק. ווער עס פלעגט זיך צוזעצן דערביי אויף דער באַנק, האָב איר קיינמאַל נישט געזען, נישט געוויסט... שפאַ-צירנדיק איבערן דעק פון שיה, האָב איר נישט איין מאָל אַ טראַכט גע-טאָן, אז אַט דער פאַסאָשיר איז, דוכט זיך, געכטן געזעסן און געקומט אין דער פאַטאַ-מאָרגאַנאַ.

און איינמאַל, ווען איר האָב מיך אַוועקגעזעצט אויף מיין באַליבט-אָרט אין ווינקל, האָט זיך דערגעגענטערט צו דער באַנק איינער פון די מאַנאַכן. אַ מאַן פון אַ יאָר 40, וווקסיק, ברייטשולטערדיק, מיט שוואַר-צע, דורכדרינגענדיקע אויגן, מיט אַ שמייכל אויף די פליישיקע זינלעכע ליפן, איר האָב שוין געהאַט געכאַפּט מיט אים אַ קורצן שמועס אויפן דעק בעת אַ שפאַציר, און בין געווען דערשטוינט, דערהערנדיק ווי פראַנג-צויזישע ווערטער ווערן ביי אים שפאַנישע, און ער טראַכט אפילו נישט, אז ער האָט זיי פאַרכיטן: ער האָט אינגאָרירט דאָס לשון פון די „אַפּמריניקע“. ער זאָגט נישט „UNE“, ער זאָגט „אונע“. די געשטאַלט-האַט זיך מיר באַוויזן אינטערעסאַנט פון אָנהייב אָן, און זיין דערנענטער-טערונג האָב איר איצט אויפגענומען מיט אַ פריינדלעכן שמייכל.

— איר וועט נישט האָבן דאַקענן, אויב איר וועל צעשמערן אייער-איינזאַמקייט, סעניאָר?

— פאַרוואָס קאָן איר עפעס האָבן דאַקענן? איבעריקנס, מיט וועל-

כע רעכט קאָן איר פּרעסענדירן צו פאַרגעמען אַליין די גאַנצע באַנק?

— עס גייט דאָ נישט אין פאַרמעלן „רעכט“, עס גייט אין דעם,

אז מען דארף האָבן געהעריקע אַכטונג צו אַ קינסטלער, וואָס איז פאַר-
ליבט אין די שיינקייטן פון נאַטס וועלט... איד האָב באַמערקט, אז איד
זיצט אָפּ לאַנגע שעהן, פאַרקוקט און באַצויבערט, און שמערן איד
וואָלט פון מיין זייט געווען אַן אומפאַרציילעכער חטא קעגן די עלעמענט-
פאַרע כללים פון מענטשלעכע באַציונגען.

איד האָב די טיראָדע אויפגענומען ערנסט, אפילו נישט טראַכטנ-
דיק, אז דאָס קאָן זיין אַ גאַנג צו געווינען מיין צוטרוי. היינט בין איד
זיכער, אז הגם דער זעלביקער מענטש איז אין משך פון די פריערדיקע
מעג געווען דער טעטיקסטער ביים פאַרשן מיין פאַרברעכרישע איג-
ציאָטיוו אַרום דער פאַרפירטער בלאַנדער דאַמע, איז ער אין דעם מאָ-
מענט שוין געווען איבערצייגט, אז ער האָט פריער געהאַט אַ מעות.
איצט האָט אים טיף פאַראינטערעסירט דאָס, וואָס ער האָט פריער
קיינמאָל נישט געהאַט דעם צופאַל צו באַטראַכטן: אַ ייד זיצט אָפּ שעהן-
לאַנג באַצויבערט און קוקט אין דער פאַטאַ-מאַרגאַנאַ מיט אַנטציקמע
בליק! אַ ייד — אַ קינסטלער?

ווען ער האָט זיך צוגעזעצט געבן מיר אויף דער באַנק, איז די וון
נאָך געשמאַנען הויך אויפן פילפאַרביקן האַרזיאַנגט. איד האָב אַנגערופן
מיין נאָמען און אים אויסגעשמרעקט די האַנט. ער האָט, זיך אויפ-
הייבנדיק פון אַרט, מיין האַנט שמאַרק געדריקט און עפעס אַרויסגע-
פליסטערט. איד האָב שפעטער זיך דערוווסט, אז מיסאָנערן אין שליוות
פאַרן אונטערוועגס נישט געברויכן זייערע פרוואַטע געמען.

איד געדענק, אז אונדזער געשפרעד האָט זיך אַנגעהויבן פון אַ פראַ-
גע, וואָס איד האָב אים געשמעלט וועגן זיין אופן רעדן פראַנצויזיש
און ענטפערנדיק האָט ער באַקומען אַ שאַטן פון נישט פאַרהילטער
רוגזא אויפן פנים. אינגיכן האָט זיך אַנטוויקלט די טעמע „טעאַטער“
און ער איז געווען ממש איבערראַשט, דעהערנדיק, אז אויף דער יידי-
שער בינע שפילט מען שעקספירן, הגם איד האָב אָפּן אַרויסגעזאָגט מיין
פאַרבימערונג, וואָס די יידישע פאַרמעגלעכע קלאַסן שמיצן נישט דאָס
בעסערע טעאַטער, און דער אמתער קאָנטינגענט — אַרבעטער, האַנט-
זוערקער — זענען צו אַרעם, און קיין טעאַטער אין פולן זין פון וואָרט
האָבן יידן נישט, ווייל טעאַטער איז אַן אויסדרוק פון עשירות, און די
יידישע מאַסע איז אַרעם.

איד האָב אים דערצייילט, אז איד האָב שמודירט און בין 13 יאָר
געווען טעטיק אין רוסישן טעאַטער, וווּ איד האָב אַ סך געשפילט שעקס-

פירן, און איד האָב פאַר אים ברייט אַנטוויקלט מיין קאָנצעפציע פון „סוהר פון ווענעציע“... אין אָנהייב האָט ער ענערגיש פּראָטעסטירט, אַרויסרוקנדיק די גוט באַקאַנטע פּאַסמולאַטן, אָבער שריט נאָך שריט האָט ער זיך צוריקגעצויגן פון זיינע פּאָזיציעס, און מיין טעזע, אַז שעקס=פיר באַווייזט דאָ, ווי אַנשטאַט די געבאַטן פון יעזוס, פאַרשפּרייט מען אין ווענעציע צביעות, לעבנסלוסט, אויסגעלאַסנקייט און שנאה צום פרעמדן — אָט די טעזע האָט מיין דאָמיניקאַנער אויפגענומען מיט צע=פלאַמטע בליקן...

איד האָב מיר אויפגעהויבן פון דער באַנק אויסצוגלייכן מינע פיס און זע: די זון איז אויף דער צווייטער זייט פון אונדזער שיף... — איד האָב אין הייז פון אונדזער שמועס נישט באַמערקט, אַז מיר האָבן זיך איבערגעזעצט — האָב איד געזאָגט, קוקנדיק אַרום זיך מיט פאַרחירושטע בליקן...

ער האָט זיך ברייט צעשמייכלט.
— מיר האָבן זיך נישט איבערגעזעצט, סעניאָר! די זון האָט אין אָנהייב פון אונדזער געשפרעך געהאַלטן אין אונטערגיין און איצט האַלט זי אין — אויפגיין!...

אויפן האַרזיאָגט האָבן געלויבטן און געשפּילט די שמראַלן פון באַ=גינגן אין די אַרעמס פון צעשפּילטע כּוואַליעס, וועלכע קענען נישט דעם הילוק צווישן טאָג און נאַכט. אָבער אויף די האַרזיאָגטן פון מאַרגנ=ליכט זענען נישטאָ קיין כּשוף=שטיפּערייען פון פּאַטאַמאַרנאַנאַס: אַלץ איז רואיק און נוכטער און וועקט דעם ווילן צו מעשים, שמויסט צו שאַפן ווערטן פון אויפגעוואַכטן טאָג.

— מען דאַרף פונדעסמוועגן אַרײַנגיין אין קאָיוטע, אַראַפּלאָזן די פאַרהענגלעך און פרווון אַ פאַר שעה שלאַפן, זיך באַפּרייענדיק פון פּאַג=טאַסטיק און מאַרגנליכט.

איד האָב אים אויסגעשטרעקט די האַנט. פעסט זי דריקנדיק, האָט ער זי נישט אַרויסגעלאָזן פון זיינער און מיט אַן אויסדרוק פון טיפן ערנסט שטיל געזאָגט:

— איד מוז מיר דערלויבן אייד שטעלן אַ פּראָגע, צו וועלכער מיר שמויסט סיי מיין באַרופ פון אַ קאַטוילישן מיסיאָנער, סיי מיין קריסטלעכער געוויסן, סיי — און דאָס איז אין דעם פּאַל דער עיקר — מיין אויפריכטיקע באַוונדערונג פאַר די הויכע מאַראַלישע און מענטש=לעכע קוואַליפיקאַציעס, פון וועלכע איד האָב אין די שעהן צווישן אונ=

טערנאנג און אויפנאנג פון דער זון מיד אָנגעשמויסן אין אַזאַ פרעכט־
טיקער פאַרקערפערונג.

ער איז אַנטשוויגן געוואָרן. איר האָב געפרוּווט אַרויסציען מיין
האַנט פון זיינע מעכטיקע פינגער, אָבער ער האָט זיינע פינגער נאָך
שטאַרקער צוגעפּרעסט. ס'איז מיר געוואָרן אין אַ געוויסער מאָס אומ־
היימלעך.

מיר איז נישט קלאָר געווען וואָס ער וויל פון מיר און ווי אַזוי
דאַרף איר רעאַגירן אויף זיין אָנגריף, הגם אַזוי אָנגעפּילטן מיט הייסער
התּפּעלות, דאָך — אָנגריף. איר האָב, כדי צו באַפּרייען מיין האַנט, זיך
אַרײַנגעלאָזט אויף דער באַנק. ער האָט מיין האַנט פון זיינער אַרויס־
געלאָזט, זיך אַוועקגעזעצט האַרט נעבן מיר און, פּילגנדיק זיין אַמעם
איבער מיין פנים, האָב איר דערהערט:

— פאַרוואָס זענט איר נישט קיין קאַטאַליק? אייער אופן דענקען,
פילן און באַהאַנדלען די ווערטן פון דער פאַרגאַנגענהייט, פון דער קעגנ־
וואַרט, ווי אויך אייער אָפּשאַצונג פון די קאַמפּן, וואָס די מענטשהייט
פירט, שמידנדיק איר צוקונפּט — דאָס אַליץ איז ביזן לעצטן פאַרדעם
דאָס געוועב פון קריסטוסעס געבאַטן. איר זענט אַ קריסט אין יעדן
מראָפּן פון אייער בלוט, אין יעדן פינטל פון אייער גייסט און געוויסן.
פאַרוואָס זשע געהערט איר צו דער געמיינשאַפּט פון קריסטוסעס
פיינט? פאַרוואָס געמט איר נישט אַוועק אייערע ערלעכע הענט פון
קרייזן, צו וועלכן זיינע שונאים האָבן אים צעגעשלאָגן מיט געגל?

— אויף לאַנגע טעאַלאָגישע וויכוחים, סעניאָר, איז נאָך יענע
עטלעכע שעה שוין נישטאָ קיין צייט און קיין כוח. איר בין אַנב נישט
קיין ספּעציאַליסט אין די ענינים און קאָן מיר נישט פאַרמעסן מיט
אַ באַרופּענעם מיסיאָנער. אויף אייער קורצער פּראָגע, וואָס איר האָט
מיר געשטעלט אין דער מיראַדע, וואָס איר האָב אויסגעהערט, וועל איר
ענטפּערן: געקריציקט איז צוויי טויזנט יאָר דאָס פּאַלק, צו וועלכן איר
געהער לויטן עצם פּאַקט פון מיין געבורט, דאָס פּאַלק, וואָס איז אויס־
געשטעלט אויף רציחות און גוואַלדטאַטן פון אַלע מושלים און מאַכט־
האַבער. די שנאה צום ייִדישן פּאַלק באַגרינדעט מען אויף כלערליי
אופנים. אין גרוגט איז עס דער הפּקר פון בלוטדורשטיקע רשעים, וואָס
דורשטן נאָך בלוט. יעדער אין דער מענטשן־משפּחה, וואָס וויל גיין אין
וועגן פון יושר און צדק, דאַרף תּמיד און אומעטום געדענקען אין דעם
געקריציקטן פּאַלק אָן שום שייכות צו זיינע פאַרדינסטן פאַר דער

מענטשהייט אָדער עוולות קעגן איר. יידן האָבן געקרייצט יעזוס?
יידן האָבן געבוירן יעזוס! אָבער היינט איז דאָס פּאָלק געקרייצט און
דאָס טאָר נישט פאַרגעסן קיין שום קריסט, אויב יעזוסעס געבאָטן זען
גען זיין שיינוואַרפער! איר האָט אין מיין אופן פון דענקען און אויפֿ-
געמען די ווערפן פון לעבן דערזען אַ „קריסט“? האָט איר אַ סעות, גע-
שעצטער סעניאָר: דאָס איז אַ הונדערטפראַצענטיקער ייִד! אַזאַ
בין איר און קיין אַנדערער קאָן איר נישט זיין! אַ ייִד! אַ קינד פון
ידישן פּאָלק!

קאָגען דעם פּאָלק ווערן אנגעוואַרפן און צוגעשריבן מי יודע וועלכע
טעאָריעס. ליבע צו מענטשן, פאַרשמענדעניש פאַר זייערע שמרויכלונג-
גען, טיפער מיטלייד צו ליידנדיקע, קרבן־גרייטקייט פאַר עלגמע און
פאַרוואַגלמע — דאָס זענען מידות פון יעדן ידישן דורכשניטלעכן יהוד.
איר האָט אָנגעטראָפן אויף איינעם פון מיליאָנען און האָט אים אָפּגע-
שאַצט ווי אַ „קריסט“. קירסטלעך זענען דאָ די געבאָטן! די טבע, די
זיפּלעכקייט, די מידות זענען דאָ — ייִדשע!
און איצט פּראַקטיש:

אַ קאָמונילישער מיסיאָנער, וואָס האָט די אויפגאַבע צו זאַמלען
וואָס מער אומגלויביקע נפשות און פאַרוואַגלען זיי אין פרומע מיט-
גלידער פון דער קירר, האָט זיך אָנגעשמויסן אויף אַ יידן, האָט געפונען
אין אים אַלע מידות טובות פון אַ פרומער קריסטלעכער נשמה און
ווייל אים אַרײַנטראָגן אין דער רשימה פון אויסדערלייזטע. און יענער
אַנטרוינט. יענער ווייל פון דעם נישט הערן. דער מיסיאָנער פאַרשפּילט
אַ זיכערע קאָרט.

— ווילט איר, גלויבט, ווילט איר נישט — גלויבט נישט: מיר
פארשאפט עם עגמת נפש! מיר טוט וויי, ווען עמעצער פארשפילט מיט
מיר אַ שאָד...

און איר בעט אייך, סעניאָר, באַטראַכט דעם ענין פון איין און
איינציקן שטאַנדפונקט.

איר בין ביי מיין טאַטע־מאַמען געווען אַ בן־יהוד. מיין אַוועקגיין
צום טעאַטער האָט זיי אָפּגעקאַסט טיכן טרערן. זייער טרייסט איז גע-
ווען, וואָס דעם גלויבן פון זייערע אבות בין איר פאַרבליבן טריי, פון
דער געמיינשאַפט, פון פּאָלק זיך נישט אָפּגעריסן.

איצט זענען זיי שוין לאַנג אויפן עולם האמת.

און איר שמעל דאָ דעם ערלעכן דאָמיניקאָנער מאָנאָך אַ פשוטע
קורצע פראָגע:

וואָס איז אים וויכטיקער: געוונען אין זיין רשימה נאָך איין אויס-
דערלייזטע נשמה?

אָדער לאָזן מיין מאַמעס נשמה אומגעשטערט ליגן אין איר איי-
ביקער רוי?

וואָס וועט אויף אָט דער פראָגע ענטפערן די שמים פון זיין קריסט-
לעד געוויסן?

איר האָב אים אָנגעקוקט.

זיינע ליפן זענען געווען אויסגעקרימט אין אַ שמויכל פון לייכטער
פאַרשעמטקייט. בליקן פון איינגעהאַלמענער שרעק און באַוונדערונג
האַבן געפינקלט אין זיינע ברייט-אויפגעריסענע דורכדרינגענדיקע פרעכ-
טיקע שפאַנישע אויגן.

מינוטן האָט געהערשט אַ שמילקייט פון צעפלאַקערטן געדאַנק אין
אויפגעוועקטן קעמפנדיקן געוויסן.

און איר האָב דערהערט אַ געפליסטער:

— גייט אייך אַפרוען, מענטש אין גאַסס געשפאַלט! ביז מיין
לעצטער שעה וועל איר אייך געדענקען און שעצן.

אנטער קאפיטל

במרהקים — אינדערהיים

צום סוף פון דער דריטער וואך, לערד, זענען מיר אָנגעקומען קיין ריף דע זשאַנעיראָ.

גאַנץ פרי, ביי דער בלאַסער שיין פון די ערשטע זונענשמראַלן האָט זיך אונדזער שיף אָפגעשמעלט. האָבנדיק אומגעריכט פארלאָרן דעם פאָרווינגדיקן ריטס, האָב איך מיר אויפגעכאַפט פון שלאָף, אַריינגעקוקט אין פענצטער-שוויב פון דער קאַוטע און... געבליבן ווי פאַרשמיגערט פון דעם, וואָס מיינע אויגן האָבן אויפגענומען. אַז איך האָב פאַר זיך נישט קיין פאַטאַמאָדגאַנאַ איז געווען קלאָר: די הערלעכקייט פון בילד האָט זיך געשפּרייט נישט אין הויכן ווייטן הימל-האַריוואָנט, גייערט אַט דאָ אוממיטלכאַר פאַר די אויגן. דער ערשטער איינדרוק איז געווען, אַז איך שטיי פאַר אַ וויטרינע, וואָס איז באַשאַפן דורך הענט פון אַ גרויס-מייסטער און איז באַלויבטן דורך אַ ספּעציעל-קאָמפּאָזירטער באַלויב-טונג. אָבער פאַר מיינע אויגן האָט זיך געשפּרייט נישט קיין „וויטרינע“ אין אַ יום-טובדיקן שויענצטער: עס איז געווען אַ בליק אויף ריף דע זשאַנעיראָ אין ליכט פון בראַזיליאַנער מאַרגן-זון.

די אַנטציקטע אויגן האָבן זיך נאָך ברייטער אויפגעריסן אַדאַנק דעם, וואָס עס האָבן אויפגעכאַפט די אויערן: קלאַנגען פון אַ ווונדערבאַרן מאַרש, וואָס געשפּילט האָט אַן אַרקעסטער ערגעץ אַט דאָ נישט ווייט, אָבער איך האָב אַזעלכע קלאַנגען ביז יענעם פרימאָרגן קיינמאָל נישט געהערט...

עס איז געווען נישט קיין הלום און נישט קיין כּשוף, גייערט די וואַרע ווירקלעכקייט אין שייכות מיט אַ צופעליק געשעעניש אין יענעם פרימאָרגן.

מיט דער שיף איז געקומען אהיים פון א וויכטיקער מיסיע קיין אויס-
לאַנד אַ הויכע פּערזענלעכקייט פון דער רעגירונג און מען האָט פאַר זיין
כבוד אַראַנזשירט אַזאַ קבלת־פּנים מיטן ווונדערבאַרן אָרקעסטער, וואָס
האָט געשפּילט דעם בראַזיליאַנער מאַרש אין אַן אַנדער מאַנאַציע, ווי
מיר זענען געווינט (דאָס האָט מיר מיין מוזיקערין קלאָר געמאַכט).
ועל כּולם איז מיר אויסגעפאַלן אַזאַ מין רעאַלע „פאַמאַמאַרנאַנאַ“
אין פאַרט פון דער שטאַט, וועלכע האָט זיך אַרויסגעוויזן פאַר דער שענ-
סטער פון אַלע, וואָס מיר איז אויסגעפאַלן צו זען ביז דאָ און פאַר מיין
גאַנצן ווייטערדיקן לעבן.

די שיף וועט שטיין אין פאַרט גאַנצע 12 שעה!
דאַרף מען, פאַרשטייט זיך, נישט פאַרלירן קיין צייט און זיך אַוועק-
לאָזן קוקן און באַוונדערן.
האַבן מיר שנעל זיך אויסגעפּוצט אין עסיק און האַניק, אָפּגענעסן
פּרישטיק און זיך געלאָזט גיין.

אַבער ביים בריקל, וואָס פירט פון דער שיף צום פאַרט, האָט זיך
אויסגעשטרעקט אַ האַנט: „לא!“ מיט אַן אַלף! די מאַדאַם וועט פון דער
שיף נישט אַראָפּגיין!!

מיין ענערנישער פּראָמעסט האָט אַרויסגערופן אַ הייטערן געלעכטער.
— דער סעניאָר וועט האַבן אַ גאַנץ אַנדערן אויסדרוק אויפן פנים,
ווען ער וועט זיך כאַפּן אויפן בולוואַר, אַז די מאַדאַם איז פאַרשוונדן
און ער ווייסט נישט וווּ אָנצוהייבן זי זוכן. און אַז ער וועט זיך וועגן
צום ערשטן בעסטן פּאָליציאַנט, וועט ער דעהערן, אַז ער שפּאַצירט
איבער די גאַסן אָן אַ וויזע, און אים ווערט פאַרגעלייגט תּיכּף זיך אומ-
קערן אויף דער שיף, אָדער ווערן אַהין אָפּגעפירט.

— וועט מיר דערלויבט זיין צו פאַרן אין שטאַט אַלליין?
— וויפל אייער האַרץ גלויבט, סעניאָר! און פאַרן וויל פון אייער
דאַמע ביי אונדו דאָ קאַנט איר זיין פּולשטענדיק זיכער.

אַבער מיין דאַמע איז געשמאַנען מיט טרערן אין אירע גרויע אויגן.
נאָך אַ טעלעפּאָנישן קאָנטאַקט איז געקומען אַ דעלעגאַציע פון עט-
לעכע אָנגעזעענע לייט — פון דער רעדאַקציע און, דוכט זיך, פון מאַגיס-
טראַט. איר געדענק ווי מיט די פאַרשטייער פון די שטאַטישע אינסטיטוציעס
האַבן די סעניאָרן אויף דער שיף גערעדט אַנדערע דיבורים. ביים בריקל
האַט מען מיר געגעבן צו התמענען אַ מעלדונג, אַז אויב די דאַמע וועט
נישט קומען צום אָפּגיין פון דער שיף, וועל איר צו זיי קיינע פּרעסענציעס

גישת ארויסרוקן און זייערע אהריות פאר איר דערקלער איך אויף דער צייט פון איר אפועזנהייט פאר אומגילטיק.

מיר האָבן זיך אין עטלעכע פרעכטיקע אויטאָמאָבילן געלאָזן איבער די בולוואַרן פון ריץ דע זשאַנעיראַ. ווי ווייט מיר דוכט זיך, איז מיין סעניאָראַ געפאָרן אין אַ צווייטער מאַשין. לכל הדעות — געדענק איך, ווי איך האָב איבערגעלעבט אומגעריכט אַ שאַרף געפיל פון אומרו בעת דער עקספורסיע. עס איז געווען, פאַרשטייט זיך, אַן אומפאַרמיידלעכע רעאַקציע נאָך די אַלע וואַרענונגען. מיר האָט אַרומגענומען אַ שוידער־לעכער געדאַנק: ווהין פירט מען אונדז? ווער ווייסט צי איז צווישן די עטלעכע אָנגעזעענע פריינדלעכע, שמיכלענדיקע יידישע מענטשן גישמאַ אַייגער פון דער פאַרברעכער־וועלט? צי בין איך גישט אין דער געז פון נאַיוון צוטרוי?

איך וואָלט, אפשר, אָט די מינוטן פון נאָגנדיקער אומזיכערקייט גישט פאַרנגעדענקט, אָבער איך געדענק, ווי איך האָב דערפילט אַ לייכט־קייט און אַ פרייד, דערזענדיק, אַז אונדזערע לימוזינען זענען אַריינגע־פאָרן עפעס אזוי ווי אין געסלעך פון יידישער וואַרשע — שמאַלע, ענגע און אומבאַהאַלפּענע. דערנאָך איז מען גענאָנגען אויף אַזעלכע קרומע מרעפּ, מען איז אַריין אין אַ שטוב... און איך האָב דערזען אויף דער וואַנט — פּרצן.

דער טיש איז געווען „רייך“ סערווירט. אָבער גישט מיט פּלאַטן שאַמפּאַניער, זילבערנע געשרירן און מאַכלים פאר ראַפּינירטע גורמאַנען, נאָך פּלעשלעך י״ש, טעלערלעך מיט הערינג, געהאַקטע און געציבלטע, לעבערלעך וכוּומה. און עס איז אַוועק אַ „באַנקעט“! מיין חבר לייבעלע פּרודמאַן האָט אַוועקגעלייגט אַ דרשה וועגן ערשטן אָקט „קין“ אין צענט־ראַל־טעאַטער און דערמאָנט אַלסער קאַציונעס: „עס איז געווען אַ ברכה צו מאַכן ווי אַזוי לייבעלע פּרודמאַן האָט געצונדן דעם זשיראַנדאַל אַלס „מאַזשאַרדאָס“ אין סאַלאַן פון דענישן געזאַנרטן“...

און ווידער האָט דאָ אונטער ווייטע הימלען אַ שלאַג געטאַן די נאָענטקייט. ס'איז געוואָרן קלאַר, אַז די וועלט איז גרויס און רייך און פאַרביק אַזוי לאַנג ווי דער פּרין־פאַרמערט איז דיין שיינוואַרפּער, דייע וועגן שפּרייטן זיך פריי און ווייט, אָבער באַהעפּט מיט די סיפּענישן פון פּאַלק, און דאָס ליר פון דער יידישער לירע איז דיין העכסטע און הייליקסטע תּפילה.

אין פיר חדשים אַרום זענען מיר אויף דער שיף „וואַלמער“ גע-
שוומען צוריק — קיין ניו-יאָרק. אין פּאַרט פון ריץ האָט מען דאָס מאַל
נישט קיין מיניסטער מקבל פנים געווען און נישט מיט יענעם אומפּאַרגעס-
לעכן אַרקעסטער. אויף דער פּלאַטפּאָרמע איז געשטאַנען אַ ייִדישער כאָר;
בוקעטן און קנאַספּן האָבן אַלע געהאַלטן אין די הענט, און די לופט איז
געווען פול מיט קלאַנגען פון פּאַלקס-לידער, געוונגענע צו באַגריסן אַ שו-
שפּילער, וועלכער פּראָגט אין זיין האַרץ און געמיט דעם ציטער פון
פּאַלק און וואַנדערט און זוכט — טעאַטער.

פון ביידע באַזוכן אין ריץ איז מיר פּאַרבליבן — איין איינדרוק:
הייסע אַטעמס פון באַשיידענע אַרבעטער און בעלי-מלאכות, אומגעקוינע-
טע פּאַרשטענדעניש פּאַר ייִדישער קונסט. דאָס אַלץ איז געווען פּערזאָנלי-
פּיצירט אין דער געשטאַלט פון האַרציקן אַקטיאָר לייב פּרידמאַן. און לאַנג-
גע יאַרצענדליקער מיט אַלע זייערע שטראַמען האָבן נישט אָפּגעשווענקט
דעם רושם פון יענע זוניקע טעג אונטער די הימלען פון בראַזיליע.
אַ פּאַר טעג שפּעטער זענען מיר געווען אין מאַנטעווידעאָ. דאָרט
ענדיקט זיך די רייזע אויף די וואַסערן פון אַטלאַנטישן אַקעאַן. די שיף
שווימט אַריין אין דער מעכטיקער לאַ-פּלאַטאַ, און נאָך איין נאַכט זענען
מיר —

אין דער הויפּטשטאָט פון אַרגענטינע: בוענאָס איירעס!!

דאָס באַדייט בוכשמעבלעד: „גוטע לופט“.

איר האָב באַטראַטן דעם באַדן מיט אַ פּאַרשטענדלעכער טרעמע
פּאַר דעם, וואָס מיך דערוואַרט. איר האָב דערזען אין פּאַרט אַ ריי אָנגע-
זעענע פּערזענלעכקייטן, וועלכע זענן געקומען מיר מקבל פנים זיין, גע-
דריקט פּריינדלעכע הענט, אויפגענומן ליבע-בליקן און באַקומען אַ סור-
פּריז, וואָס האָט מיך איבערראַשט און אַנטציקט:
צווישן די עטלעכע באַגריסונגס-נאַטיצן האָב איר דערזען אַן עסיי:
„דער, וואָס קריגט די פעטש“.

דער מחבר איז געווען יעקב באַטאַשאַנסקי!

בעסער באַגריסן האָט מען נישט געקאָנט.

און היות אונדזער גאַנצער אָפּשניט פון די יאָרן איז געשריבן אונ-
טערן טיטל: „פעטש“, וועלן מיר דערמיט פּאַרענדיקן דאָס בלאַט:
„א י ר א פ ע“.

מיר זענען אין אַ מ ע ר י ק ע!

לעת-עתה — דרום-אַמעריקע!

פּוֹנֶטֶר ט״ל

אַמֶרִיקַע

ערשטער קאפיטל

אטעריקע

דאָס האָט זיך גערופן: „די נייע וועלט“.
אַבער מיר פאַרמעסטן זיך נישט צו שרייבן וועגן לינקאַלן, וואַשינגטאָן
טאַנען און דזשעפערסאָנען.

אונדז גייט וועגן דעם ייִדישן אמעריקע.
און נישט וועגן דעם היינטיקן ייִדישן אמעריקע, וואָס איז זיך צע-
וואקסן נאָכן אומקום פון דער מיליאָן יידן אין אייראָפּע.
עס איז אַ בילד פון פינצטערן ייִדישן לעבן סוף פאַריקן, אָנהייב היינט-
טיקן יאָרהונדערט...

אויפן באַנפּעראַן אין מינסק, בריסק, בערדיטשעוו, אָדער אוועלכן
ס'איז אַנדער כּרד פון דער „משערטאָ-אַסיעדלאָסמי“ שטייט אין לופטן
אַ געמומל, אויסגעמישט מיט יאָמער: ווייבער, מומעס, שוועסטער, שווי-
גער און זייערע מענער און אַ צענדליק קינדער באַגלייטן דעם טאטן, שוואַ-
גער, פעטער און סתם קרוב, „קיין אמעריקע“.
דער יאָמער, וואָס פילט אָן די לופט, ווערט איבערגעריסן דורך אויס-
רופן פון הוזק מצד זייטיקע, נישט יידן.

דער טאטע פאַרט אויזיק קיין אמעריקע. די מאמע מיט די לעבעדיקע
יתומים בלייבן איבער פאַרוואַרלאָזט און עלגט. עס גייען אוועק וואָכן,
אַפט חדשים, ביז ס'קומט אָן דער ערשטער לעמער: „ער לעבט!“, „גע-
לויבט איז דער פאַמער אין הימל!“ וואָס טוט ער? ווי קומט ער אויס? צי
ליידט ער נישט קיין הונגער?

עס גייען אוועק נאָך צוויי חדשים... און עס קומט אָן זיין „פיקטשער“
און אַ דאָלאַר מוזומנים...

ער שרייבט מען זאָל זיך נישט ווונדערן, וואָס ער האָט נישט זיין
באָרד. די באָרד מוז מען דאָ אָפּנאָלען. אָבער אליי, אהויז דער באָרד, איז

געבליבן ווי געווען. און ער וועט אימערצעשעם בלייבן פריי איר און די קינדער. ער וועט נישט פארגעסן אין זיי. און אז דער אויבערשטער וועט העלפן, וועט ער זיי שיקן שיפס-קארטן און אראפברענגען אהער אין דער נײַער היים.

און כד הוה. — ער האָט זיך נישט געענדערט.

אין 30—40 יאָר ארום, בעת דער מחבר האָט דערזען אמעריקע אין געווען קלאָר, אז דאָס בעל-הבית'ל פון מינסק און קאנאָפּ איז אין בראַנקס און ברוקלין, אהויז דער באַרד, מיט אלע פּימשעווקעס דער זעל-ביקער, וואָס האָט מיט יאַרצענדליקער צוריק זיך אריינגעזעצט אויפן פאריאָמערטן פּערקאָן אין „פּאַיערד“.

נאָרנישט פארגעסן! נאָרנישט אויסגעלערנט זיך!

פון קולטור נישט קיין סימן, נישט קיין שפור!

„קולטור?“

וואָס איז עס אזעלכעס?

ארוםשפאצירנדיק גאנצע טעג איבער דער ווונדערבארער שמאָט און באצויבערט פון דעם, וואָס א מוריסט קאָן געפינען נאָר אין אַט-דעם לאַנד, האָב איר מיך אָנגעשמייסן אויף אַ דערשיינונג, וואָס האָט נישט קיין גלייכן צו זיך ערגעץ אנדערשוין.

אויף די ראַנדען פון דער שמאָט זענען אָנגעוואָרפן איבערן ליימוקן באַדן פלימעס פון צעמענט, וואָס שאַפן אַן אָנהייב פון טראַטמאָר און ביי די זייטן — נייע בנינים, וואָס קוקנדיק אויף זיי, נעמט אַפּ ס'לשון פון אומגעריכטקייט.

צען שמאָק אָן א דאָר! דרייהונדערט פענצער אָן שוויבן! צווישן די פוסמע ווענט פרעפ ביזן דרייטן שמאָק. העכער א ליידיקער שמה. וואָס טוט זיך דאָ?

מיט קורצע וואָכן צוריק איז פאָרגעקומען דער בארימטער אין 1929 יאָר „קראַך אויף דער וואַל-סמריט“. עס האָבן געפלאַצט די אַקציעס פון הונדערטער בוי-געזעלשאַפטן און מע... האָט איבערגעריסן די בוי-אַר-בעטן אין גאנצן לאַנד...

קוקנדיק אויף דעם שוידערהאפטן און טראגישן בילד פון פארוויס-טונג אין קעסל פון ברוינדיקן לעבן ארום; איינאַטמענדיק די טויטע לופט פון די אויסטערלישע רואינען אין אַנבלים פון מעכטיקן וווקס, האָב איר זיך געזאָגט: „דאָס זענען רואינען פון דער צוקונפט!“

און זיך איבערגעטרעגן אין די מהשבות צו אנדערע רואינען, צו די רואינען פון צעשמערטע שלעסער אויפן רהיין!

דאָרט זענען רואינען פון פארגאנגענהייט!

וועמען עס איז באַשערט געווען צו זיצן שעה־לאנג אויף א צעשמערטער וואנט פון יענע רואינען, פארקוקט אין די וואַסערן פון רהיין, פאר זונקען אין די פערזן פון „לאַרעליי“, פארטיפט אין אַ מעלאָדיע פון בעט־האַווענס סימפּאָניע — יענער האָט איבערגעלעבט די פלאַמען און רויכן פון מיפּלאַטער, דערפילט דזשיאָרדאַנאַ ברונאַ און ספינאַזא און זיין גע־וויסן האָט א ציטער געמאַן מיט די שאלות און ספקות פון שעקספירן.

„קולטור“ שמעקט אין דער מיפּקייט פון איבערגעלעכטע יאָרהונדערט־מער!

קולטור איז קעגנוואָרט אין די הילעס און מאַסיוון פון פארגאנגענ־הייט! אין אמעריקע צו מיין צייט (אזוי האָט מען מיר געזאָגט) לאָזט מען א בנין נישט שטיין לענגער ווי 50 יאָר. „בראדזיע“ איז אַ ביז אַג־שיקעניש!

טאָ וואָס פאַר א רייד קאָן זיין וועגן „קולטור“?

דער קולטור־עמאַפּ פון 19 און 20 יאָרהונדערט, וואָס האָט זיך אָנגע־וויקלט אונטערן צייכן פון הומאַניזם איז דער ברייטער וועלט און האָט געבראַכט צום אויפבלי פון פּאָלקס־קולטור אויף דער ייִדישער גאַס... אָט דער עמאַפּ, וואָס זיין פּאָן, קענע זייכן און גדלות איז באַלויבטן מיטן שיינ־וואַרפער פון ייִדיש־לשוו, איז געווען איינער פון די רומפולע קאַפיטלען אין אונזער קולטור־געשיכטע און זיין גרויס און באַדייט שמעקט אין דעם, וואָס ער איז געוואָרן דער אויפשטייג פון פּאָלק!

אָט דאָס איז דער שורש פון קולטור, לייענער!

אַמעריקע ווייסט פון דעם נישט, און קיין ביז אויג האָט פון דעם איר נישט געשאַדט.

מיר האָבן שוין דערציילט, אַז ביים באַטרעטן דעם באָרן אין פּאָרט איז בוענאָס איירעס בין איר געווען איבעראַשט סיי פון דער עדה, וואָס איז געקומען מיר באַגרויסן, סיי פון די ערשטע אַקצענטן, וועלכע האָבן עדות געזאָגט, אַז איר בין נישט צווישן פרעמדע, נישט קיין „אורה“, נייערט אין אַן אייגענער קולטור־סביבה.

אַ קורצע דיגרעסיע כדי צו באַמאַנען די ספעציפישע אַטמאָספּער פון יענעם צייט־פּעריאָד אין אַרגענטינע.

* * *

מיר האָבן אויף דער שיף דערפילט די לופט פון „פרויען-האַנדל“, איינצלענע סימפטאָמען פון יענער פלאַג. ביז אַ באַשטימטן מאָמענט — לערך: סוף 90-ער יאָרן — האָט זיך די ייִדישע אימיגראַציע קיין דרום-אַמעריקע קאָמפלעטירט כמעט אויסשליסלעך פון יענע עלעמענטן. בעת אין אָנהייב פון אונדזער יאָרהונדערט האָבן אָנגעהויבן איינ-וואַנדערן שיכטן פון בעלי מלאכות, ערדאַרבעטער און ד. ג. זענען יענע עלעמענטן באַצייכנט געוואָרן מיטן קלאָרן און שאַרפן אויסדרוק: „ט מ א י ם“.

אַז די טמאים זענען אַלע געווען „גאַלדזעק“ דאַרף מען נישט צוגעבן. בעת גאָך דער רעוואָלוציע פון 1905 יאָר האָבן זיך פון רוסלאַנד אַ לאַז געטאָן שיכטן פון ראַדיקאַלער אינטעליגענץ און זיי האָבן צוזאַם-מען מיט די אַרבעטסנדיקע עלעמענטן דערפילט, אַז ביי דער אַרטיקער באַפעלקערונג איז „ייד“ און „פרויען-הענדלער“ אַז אויטענטישער באַ-גריף, האָט זיך דאָן אָנגעהויבן אַ קאָמף אויף לעבן און טויב.

אַז דער קאָמף געהערט צו די רומפולסטע, העראַישטמע קאָפיאָלען אין דער געשיכטע פון די שלאַכטן, וועלכע די ייִדישע ראַדיקאַלע אינטע-ליגענץ האָט ווען עס איז און וווּ עס איז געפירט פאַר דער זאַך פון מענטשלעכער אויסלייזונג פון פאַרברעכנס און געוואַלט.

דאָס ייִדישע לעבן אין אַרגענטינע איז געווען אויסגעפילט כמעט אויף 100 פראָצענט מיט אַז די באַנדיטישע עלעמענטן, וועלכע האָבן דורך באַטרונג און געוואַלד פאַרפירט הונדערטער און הונדערטער טויז-לעך אין עלטער פון 17 ביז 20 יאָר; פלעגן זיי פאַר הויכע געלטער פאַר-קויפן צו בעלי-תאווהניקעס און פון זייערע הענט איבערפאַרקויפן אין שאַנדהייזער אויפן גאַנצן שטח פון אַמעריקאַנער דרום.

כאַפן די פאַרברעכער האָט מען נישט געקאָנט, ווייל די עצם „מעכ-ניק“ פון פרויען-האַנדל איז געווען פאַרבונדן מיט פינצטערער קאָנספיראַ-ציע... זענען די באַנדיטן גאָכן דורכגעפירט „עסק“ אַרומגעגאַנגען פראַנק און פריי איבער די שטעט פון די דרום-אַמעריקאַנער רעפובליקן און האָבן „געמאַכט אַ לעבן“.

צום מאָמענט, ווען דאָס בינטל אינטעליגענץ האָט אָנגעהויבן מיט זיי קעמפן, האָבן די טמאים פאַרמאָגט רייכע סחורות-הייזער, אייגענע בתי-מדרשים, אַן אייגענעם בית-עולם, כעאַטער-אונטערנעמונגען.

שילדערן עטאַפן און פרטים פון די פאַרביסענע קאַמפן זענען מיר נישט באַרובן, אונדזער עיקרדיקע כוונה דערביי איז געווען בלויז אונ-

טערצושטרייכו, און די סביבה, אין וועלכער עס האָט געפונען אַן אָפֿן קלאַנג די אַרבעט פון טעאָמער, „אָמבו“ אין משך פון יענע פיר הדשים, איז געווען אַזאַ, וואָס קיין גלייכע צו איר האָב אײַך נישט אָנגעפראָפֿן אויף מײַנע וועגן פֿאַר די יאַרצענדליקער מעטיקױט אויף די ייִדישע מע־אַטער-ברעטער. און די דאָזיקע אָפֿשטאַצונג פון דער סביבה ייִדישער אײַנ־טעליגענץ אין בוענאַס אײִרעס באַזירט נישט נאָר אויף דער צאָל אויסדער־וויילטע קולטור-מער, גלענצנדיקע זשורנאַליסטן, געוויסנהאַפֿטע און הויכ־באַנאַכטע פּאָליטישע עסקנים פון פּאַרשידענע ריכטונגען. דאָ האָט גע־וויקט דער פּאַקט, וואָס די לופּט, די אַטמאָספּער איז געווען אָנגעגלייב דורכן אידעאָלאָגיס פון די קאַמפּן פֿאַרן כבוד און פֿאַר דער ווירדע פון ייִדישן מענטש.

אײַך וועל מײַך אָפֿשטעלן אויף אײַנצלנע עטאַפּן פון דער אַרבעט אין טעאָמער, אָבער אײִדער אײַך טרעט צו צו פרטים מוז אײַך זאָגן, אַז וועגן „וואָרצלען“ און „וואַקסן“ פון אַ מעכטיקן טעאָמער-בוים האָב אײַך אויפֿגעהערט טראַכטן שוין אויף דער צווייטער וואָך פון צוזאַמענאַרבעט מיטן ליבהאַרציקן אַדאָלף מירע, וועלכער האָט קיין אַנדערע אַספּיראַ־ציעס, ווי פֿאַרדיגען וואָס מער, ריוויקירן וואָס ווייניקער און נישט פֿאַר־לירן קיין אײַן פּרוּמה בײַ וועלכן עס איז עקספּערױמענט — נישט געהאַט. די ספּעקטאַקלען זענען אין אָנהײב געגאַנגען בײַ גוטע אײַננאַמעס; דער דירעקטאָר האָט געוואָלט און געשיינט. דער גאַסטראָליאָר, האָט זיך אַרויסגעשמעלט, קאַסט אים „גראַשנס“: ווי ער וואָלט אָנגאַזשירט אין אַנסאַמבל נאָך אײַן ערשטן אַקטיאָר.

אָבער די גאַסטראָליאָרישע פּראָצענטער האָבן מײַן אַדאָלף מירע נישט געלאָזט רואיק שלאַפֿן, און אין אַ וואָך לערד, אָדער צוויי, נאָכן אָנהײב פון מײַנע פֿאַרשמעלונגען איז ער זיך מױשב און ברענגט אַראָפֿ פון ניו-יאָרק נאָך אַ גאַסטראָליאָר... שוין אַן אמתן, וואָס געמט אַראָפֿ די פּראָצענטער פון אויבן, פירט זיך אויף ווי עס פאַסט פֿאַר אַ סטאַר.

זײַן נאַמען איז געווען — דזשייקאַב זילבערט, אַן אָפּערעט־ספּעציע איז סײַל פון יענער „קונסט“, וועלכע אײַך האָב שוין פון לאַנג אָן נישט געקאַנט אויפֿנעמען אַנדערש ווי מיט ביטול און עקל.

דער סטאַר בעצמו — אָפּגעזען פון זײַן אַרטיסטישער געשמאַלט — איז געווען אַזאַ מוסטער פון אַן אַמעריקאַנער „אָלד־טייניק“ (וועלכן אײַך האָב דעמלט נאָך מאַסנווייז נישט געקענט...). מיט אַ פּאַטאַגראַפֿישן אַפּאַראַט איבערן רוקן, פּײַקע אין די ליפּן און אומאַפּרופֿלעכער תקיפות

אין אופן פון דערן און האַלטונג, ביטול צו אַלץ און אַלעמען, וואָס איז
 נישט — „מעיד אין די יוניטעד סטייטס“, אַז, האַבנדיק אים דערנען
 אין טעאַמער, האָב איד געוואָלט דעם זעלביקן טאַג פאַקן מיינע
 „מאַנאַטקעס“. עס זענען אָבער געווען אַנאַנסירט אַ ריי מיינע אויפֿפֿי-
 רונגען; דער דירעקטאָר האָט מיר פאַרויכערט, אַז אויף מיין אַרבעט
 וועט דער סטאַר אפילו נישט מאַכן קיין פרוו צולייגן דעם יוהתם פון זיין
 דעפערטאָר. איד בין פאַרבליבן. אָבער די אַטמאָספער איז שוין געוואָרן
 אַזא, אַז מען האָט אַנגעהויבן טראַכטן וועגן דער דאַטע פון פאַרענדיקן
 מיינע גאַסטראָלן. דער ענין איז געוואָרן ליקווידירט דורך דעם, וואָס
 מאַרים שוואַרץ האָט מיט יעדער וואָך ענערגישער מיך אַטאַקירט אַרייַג
 צומערעמן אין זיין „קונסט-טעאַמער“... איד מוז אַננעמען, אַז באַווויגן
 דערצו האָט אים נישט גאָר די בוענאַס-אייירעסער ייִדישע פרעסע, אין
 וועלכער מיינע אויפֿפירונגען בכלל און פערזענלעכע לייסונגען בפרט
 האָבן געפונען זייער אַ גינסטיקע אָפּשאַצונג... איד מיין, אַז אויף שוואַרצן
 האָבן געווירקט די בריוו פון צוויי אַננעזעענע אַמעריקאַנער אַקטיאָרן,
 וועלכע האָבן גלייכצייטיק מיט מיר גאַסטראָלירט אין בוענאַס איירעס:
 דזשאַזעף שיינגאַלד און מנשה סקולניק. דער ערשטער, דער איידעם פון
 באַרימטן דזשייקאָב אַדלער, איז געווען דורכגעדרונגען מיט די טראַדיציעס
 פון „בעסערן“ ייִדישן טעאַמער, וועלכן אַדלער האָט לויט זיין קענען און
 בוחות כל ימיו קולטיווירט... שיינגאַלד פלעגט זיצן אלע זיינע פרייע
 אָנומטן אין „אַמבו“ און האָט זיין אַנערקענונג צו דעם, וואָס ער האָט דער-
 זען אויף דער בינע ביי אונדז, אַרויסגעזאָגט מיט אַזוי פיל אוממיטלעכאַר-
 קייט, אַז מיר האָבן זיך דערפילט ווי פריינד צווישן זיך און היציקע אַג-
 הענגער פון סצענישן פראַגמע אין ייִדישן טעאַמער...

שיינגאַלד האָט שוואַרצן געשריבן און איבערצייגט, אַז ער טאָר באַין
 אופן אַט דעם אַקטיאָר נישט אַרויסלאָזן פון זיינע הענט.

אין קלאַמערן מוז איד באַמערקן, אַז מיר איז שיינגאַלדס האַנדלונג
 און איינגעשפאַרטקייט געוואָרן אומפאַרשטענדלעך, ווען איד האָב שפעטער
 דערקענט די אַספיראַציעס, וואָס מאַרים שוואַרץ האָט געהאַט צו טע-
 אַמער בכלל און וואָס ער האָט געפאַדערט פון אַז אַקטיאָר אין זיין
 טעאַמער...

מנשה סקולניק האָט מיר שוין דעמלט אויפן אָרט געמאַלדן, אַז צו
 שוואַרצן זאָל איד פאַרן, אויסנוצנדיק דעם אַנאַזשעמענט, אָבער אַרבעטן
 וועל איד אין ניו-יאָרק אין אַנדערע דירעקציעס...

וואָס פֿון דעם איז אַרויסגעקומען וועלן מיר נאָך האָבן צו דער-
צײלן, אָבער די אונטערהאַנדלונגען מיט שוואַרצן האָבן מיר שוין אָפּגע-
ריסן פֿון אַרגענטינער באָדן און מיט אַדאַלף מידע, נאָך זײַן „שירוד“ מיטן
אַמעריקאַנער סטאַר, האָבן איר שוין קײן קאַנטאַקט נישט געהאַט און
נישט געזוכט.

מיר זענען מיך אין געמיט פֿאַרבליבן די פּײַנלעכע געפילן פֿון צײַט-
ווײליקייט און פרעמדקייט אין דער שטאַט, וועלכע איר האָבן פֿון די
ערשטע פענן אַזוי מיך ליב באַקומען.

„פֿאַרוואָס בין איר אין אַרגענטינע נישט פֿאַרבליבן“??

ווײל איר האָבן פֿאַר טעאַמער קײן באָדן נישט געפונען!!

נאָך חדשים פֿרוימערישקייט, דערוואַרעמט און דערהויבן דורך דער
סביבה פֿון אידעאָליסמן, האָבן איר מיר אויפגעכאַפּט ווי פֿון אַ זיסן שלאַף
און — דערזען די אומברחמנותדיק קלאַרע ווירקלעכקייט: נישטאָ קײן
טעאַמער אויף דער ײִדישער נאַס!

מידע איז געווען באַמט אַ וווילער יונג, אַ בריאה מיט אַ סך ײִדי-
שער האַרציקייט... אָבער וואָס האָט עס פֿאַר אַ שייכות מיט טעאַמער??
* * *

*

און וואָס איז עפעס וועגן דער עצם טעאַמער-אַרבעט פֿאַר יענע
חדשים?

שעפּעריש מעסטנדיק, האָבן איר פֿאַר די חדשים בלוין געמאַכט „קאָ-
פּיעס“ פֿון מײנע פּריערדיקע אַרבעטן. עס איז געווען אַ צווייטע אויפלאַגע
פֿון לעמישן מינאַריטעטן-טעאַמער אין אַ פֿאַרשמעלערטן פֿאַרנעם. אָבער
איר האָבן געהאַט מאַמענטן פֿון גרויסער באַפּרידונג, האָבנדיק דער-
גרייכט באַמט גלענצנדיקע רעזולטאַטן אין צוזאַמענשפּילן פֿון די אַק-
טײַאַרן... און דאָס — אין פֿאַרשמעלונגען, וואָס פלעגן ווערן צוגעגרייט
אין משך פֿון דרײַ-פּיר פענן.

איר בין אויך געווען אַנטיקט און מײן באַוונדערונג און טיפּע
אַכטונג איז געוואָקסן מיט יעדן פּאַג צו אַ רײ אויסגעצײכנטע שױשפּיל-
לער, פֿון וועלכע דאָס ערשטע אָרט האָט פֿאַרנומען — פֿאַליפּאַדע און
געבן אים — זײנאַ ראַפּעל. פּריש, אוממיטלכאַר, צעפּלאַמט איז געווען
איר מאַכטער — ציליע טעם.

צעוואָרפן און צעשטאַן זענען די ציגל און צעמענטן פֿון ײִדישן טע-
אַמער. אָבער אומפֿאַרנעמלעך זענען זײנע בויער און פּרעגער, צווישן וועל-

כע איד האָב אין אַרבעטניגע דערקענט און אויפן נאַצן לעבן מיט ליב־שאַפט אין האַרצן באַהאַלטן אַ ריי אויסדערוויילטע.

אַ נישט באַצאָלמער חוב וואָלט געבליבן אויף מיין געוויסן, ווען אין קאַפיטל „אַרגענטיגע“ לאָז איד דורך די קורצע אויסוואַנדערונגען פון דער הויפטשטאָט אין עפּלעכע קלענערע ייִדישע ישובים... צו מיין באַ־דויערן זענען מיר אין זכרון נישט פאַרבליבן קיינע געמען פון אַ ריי שמאַלאַנדיקע פּערזענלעכקייטן, בפרט — אין מאָזעסוויל, ווי איד האָב פאַרבראַכט, ווי ווייט איד געדענק, עפּלעכע טעג און גענאָסן פון ברייִ־מער גאַספּאַרינדישאַפט. איד בין געווען ממש אין התפעלות, האָבנדיק דערזען מיט די אויגן ייִדן־ערדאַרבעטער, געוונטע ווי דעמבעס, אויסגע־באָדענע אין זון און ווינט...

בין היינט פאַרבאַלנט מיר דער ווייטיק, וואָס האָט מיר דאָרט דורכ־גענומען, זעענדיק, אַז מיינע פאַרשטעלונגען, מיין „קונסט“ איז אַ לחלוטין נישט גויטיקע שפּיז פאַר זייערע גומענס... וואָס האָט זיי געקאָנט זאָגן אַנדערעוואָס „דער“, פון וועלכן אין די באַדינגונגען פון דאָרפישן קלוב איז פאַרשוואַנדן אפילו די עפעקטועלע אויסשטאַמונג, און עס זענען פאַר־בליבן בלויז די ראַפּיגירטע טעקסטן?

איד האָב צווישן אָט די פּרעכטיקע מענטשן, אָבער פרימיטיווע צושויער, פאַרשטאַנען, ווי ווייט איד בין פון די פּאָלקס־שיכטן און ווי ווייניק איד זאָרג וועגן דערנענטערן מיר צו זיי...

דאָ איז צום אויסדרוק געקומען מיין אַרנאַגישער שוישפּילערישער תוכן: נישט אַלס אַקטיוואַר און נישט אַלס רעזשיסער האָב איד קינמאַט גישט געזוכט קיין „וועגן“ — נישט אַלע און נישט ניע. איד בין צום עולם געגאַנגען דורכן פרימיטיווסטן און קירצסטן שטעגל — פון מיין האַרץ און אינטעלעקט צו זיינעם! האָט זיך מיט יאָרן — אַז מען האָט ביסלעכווייז אָנגעהויבן אונטערציען די אונטערשמע שורות — ארויסגע־שטעלט, אַז דער דאָזיקער סוביעקט איז אַ „ראַפּיגירטער אינטעליגענט“ און אַזעלכעס האָט ער אַרײַנגעבראַכט אויף די ברעטער מיט זיך. אָט האָט געמאַלער, איז זיין אָרט און אויפּטו!

אַזוי האָט זיך עס אָפּגעשפּילט אין די שפּילען פון אַרומיקער אָפּ־שאַצונג! דער אמת איז אַן אַנדערער: פרימיטיווקייט, סוביעטיקייט, דואלי־קייט, אוממיטלעבאַרקייט איז אויף יעדן שריט, אַן אויסנאַם, געווען דער קוואַל פון מיינע לייסטונגען און דעגראַדירונגען.

וואָס די סמיכישקייט און רואיקייט פון גראַץ איז אַן אַנדערע ווי די רואיקייט פון, לֶאָמיר זאָגן, אַ כרויאָנטעמע אַדער קאָקאָס־נוס — דאָס איז שוין אַן אַנדער פראָגע. איד באַשטייט דאָ בלווי אויף דעם, אַז אויף קיין איין אויגנבליק בין איד אין די פראָצעסן פון מיין סעענישן שאַפן גישט געווען באַהערשט דורך וועלכער עס איז מעכאַניק פון מעסטן, וועגן און טראַכטן: כ'האָב מיר גאָר — „געקאָכט“, הנם, פאַרשפייט זיך, גישט אַלע מאָל אויף גלייכע פּייערן.

די באַשריבענע ווייטיקן פון פּרעמדקייט צו די פּאָלקס־מענטשן אין מאָנעכוויל האָב איד פאַרנעסן בעת מיין קורצן באַזוך אין ראָזאַריאַ עטלעכע טעג און אין דער הויפּטשאַפּט פון אורגוויי: מאָנעטווידעאַ.

* *
*

גאָר מיין זוביליי צום 75־יעריקן געבוירנפאַנג איז מיר צוגעשיקט געוואָרן אַן אַרטיקל, אין וועלכן אַ חבר באַשרייבט גענוי מיין אויפפירונג פון „דיבוק“ מיטן אַמאָנטאַרן־קרייז ביים אַרבעטער־קלוב אין מאָנעטוויל־דעאַ (אונזער פריינט־גאָוויסן וואָלף בליכמערשטיק).

אַז דער גאַנצער עפּיזאָד און די באַשרייבונג געהערן צו די פריידיקע מאָמענטן פון מיין האַלבן יאָרהונדערט איז איבעריק צו באַטאָנען. די פאַרשטעלונג האָב איד, אגב, גישט געדענקט און די פרטים האָבן מיר מיר גערירט...

* *
*

איד האָב פאַרלֶאָזן אַרגענטינע, האָבנדיק געשלאַסן אַן אָפּמאַך מיט דער רעדאַקציע „די פּרעסע“ אויף 25 קאָפיטלען פון מייןע מעמואַרן... מיר זענען אָפּגעשווממען מיט דער שיף, וואָס האָט געמראָגן דעם דער־הויבענעם נאָמען: „וואָלמער“.

אויבן דעק פון דער שיף האָב איד אָנגעשריבן עטלעכע קאָפיטלען. זיי זענען דערשינען לויטן אָפּמאַך. אין ניו־יאָרק האָב איד אינגיזן דער־פילם אַזאַ וויסענעניש אין האַרצן און פּוסטקייט אַרום, אַז איד האָב אויפגעגעבן יעדע כּוונה צו שרייבן „מעמואַרן“: מיר האָט זיך פאַר־גלוסט שרייבן הספרים און... קופלעסן.

אין די פאַראייניקטע שטאַטן האָב איד פאַרבאַכט פון 5 סעפטעמבער
בער 1928 ביזן 1 מאי 1930. אין דעם 14 חדשים אין ניו-יאָרק און 6
אין משיקאָגאָ.

די 20 חדשים אַנטהאַלפן שמאַך נישט ווייניקער ווי אַנדערע 40 איד
וויל דאָ, אויפן שוועל פון די ווייטערדיקע שולדערונגען, דערציילן, אָז ווען
דעם 5 קאַטאַבער — (ס'איז גראַד אויסגעפאלן אסרו חג של סוכות) —
פאַר מיין ברעמיערע פון אַנדערעווס שטיק, האָב איד אַריינגעקומט דורכן
שייבל פון פּאַרהאַנג אין עולם אַרײַן, האָט מיר בוכשטעבלעך פאַרבאַכט
דער אָמעס: אין פולגעפאַקטן זאַל (דוכט מיר 1500 פלעצער) זענען גע-
ווען, ווי מען האָט מיר אינפאַרמירט, ביז 200 פאַרבעטענע געסט...
אַבער — ווער!

איד געדענק, אָז איד האָב אַרויסגעמורמלט: „אין שלום אש פעלט.“
ווייל אַלע תושבים פון ייִדישן אַלימפּ האָב איד דערזען (אַש איז דאָן נישט
געווען אין אַמעריקע) און, אַגרופּנדיק געמען, האָב איד ביים צווייטן צענ-
דליק פאַרלוירן דעם חשבון און זיך דערמאַנט, אָז איד געהער היינט
נישט וועמען עס איז פון זיי, נייערט די טויזנט אויסער זיי: דעם עולם
און... זיך אַליין: מע דאַרף באַלד שפּילן „דערן“!

פאַר א ז א א א אידויטאַרײַע האָב איד נאָך קיינמאַל נישט געשפּילט!
אין א ז א טעאַטער פאַר מייע ייִדישע יאַרן — דעמלט כמעט 10 —
נאָך נישט דערשיגען. אַבער איבער אַלע מענטשן-עקזעמפּלאַרן פון יענע
קנאַפע 2 יאָר, איבער אַלע געשעענישן, באַהעפּטונגען און קאָנפּליקטן דאָ-
מינירט די געשטאַלט און דער גאַמען — מ א ר י ס ש ו א ר י ק !

צו אונזער טיפּן צער און ווייטיק — איז ער איצט אַ שויכן עפר.
און דער אַלטער כלל: „דע מאַרמואים אומ גיהיל אומ כענע“ (*), וועט
בלי ספק אַרויפּצווינגען אויפן לייענער די השערה, אָז מיר ווערן דאָ
אַנגעפירט דורך סענטימענטן צום פאַרלאַשענעם טעאַטער-שמערן און
האַלפן זיך אין צוים פון עמישע מאַרמאָן.

מערדן מיר קורץ און שאַרף: בלוין די פאַרם פון אונדזער פאַרשטיי-
ענדיקער אַפּהאַנדלונג וועגן מאַרם שוואַרצן אין אַ פּועל-יוצא פון עמיק

(* לאַטייניש: וועגן פאַרשטאַרבענע — גאַרנישט, אָדער גוט.)

מאריס שווארץ

לנבי אן אוועקגעגאנגענעם; דער תמצית וועט זיין אבסאלוט דער זעלביקער, ווי ווען ער וואָלט זי נאָך אליין געקענט לייענען. און אויב מיר וועלן עפעס רעמושירן, ווייכער מאַכן, איז אפשר — געוויסע, „שאַמן-מאַטיוו“. קיין שבהים, סופערלאטיוו, לויב-אַקארדן צוליב „אַוט בענע“, וועלן דאָ נישט זיין.

ס'איז פאַראַן אַזאַ אַלמער אַנעקדאָט וועגן נאַפּאָלעאָן: אין אַ געװיסן פּאַנאַפּטיקום זענען אונטער אַ גלאַז געלעגן צוויי שאַרבנס און אויפן גלאַז אַ צעמל: „נאַפּאָלעאָן“. אויף דער פּראָגע פון דערשטוינגן באַזוכער: ווי קאָן עס זיין צוויי קעפּ פון איין העלד? — האָט ער דערהערט אַ קורצע „אויפּקלערונג“:

— איין שאַרבן איז נאַפּאָלעאָן — פ א ר וואַטערלאָאָ, דער צווייטער — נ א ד וואַטערלאָאָ.

עפעס פון דעם ביז ווונדער וועלן מיר אָנווענדן אין אונדזער אָפּהאַנדלונג וועגן מאַרים שוואַרץ.

אַבער נישט „צוויי שאַרבנס“ ווי אין יענעם פּאַנאַפּטיקום, נייערס — נאַצע דריי.

ערשטנס: דעם ליכטיקן זכר פון פאַרשטאַרבענעם וועלן מיר ווידמען אַ פאַרטעט.

אין פּאַנאַפּטיק פון יידישער קונסט — (ווען אַזאַ זאָל ערגעץ געשאַפן ווערן) — וואָלט אונדזער פאַרטעט באַדאַרפט הענגען איינגעפאַסט אין אַ ראַם פון ריינעם גאָלד און מיט גאָלדענע אותיות אינטערגעשריבן ווערן, אַז דאָס איז דער איינציקער סצענישער טוער — פאַרן קנאַפן יאַרהונט דערט פון יידישער טעאַטער-ווירקלעכקייט נאָך גאָלדפאַדענען — וועלכער האָט צוויי יאַרצענדליקער אומדערמידלעך געאַקערט דאָס פעלד פון סצענישער קונסט ביי יידן און באַשאַפן צענדליקער אויפפירונגען, וועלכע האָבן לויט זייער עשירות, פאַרנעם און אימפּאַזאַנטקייט נישט געהאַט צו זיך קיין גלייכע אויף די יידישע ברעטער. און, אויב איינצלנע, צעוואַרפענע, אָפּגעזונדערטע עפיזאָדן האָבן דאָ און דאָרט געהאַט אַ תּימון ביי יידן און זענען פון זיינע לייסמונגען נישט אָפּגעשטאַנען, איז אָבער זיין „קונסט-טעאַטער“. אַלס אינסטיטוציע, געווען אין מיטן פון 20 יאָר די איינציקע אין דער יידישער וועלט, וואָס האָט די רייכע פאַרשטעלונגען באַוווּזן נישט נאָר אין ניו-יאָרק און נאָרד-אַמעריקאַנער „ראַאָוד“, נייערס — אויך אין דרום-אַמעריקע און אין אייראָפּע. ער האָט געטרוימט צו

שאפן א וועלמ=אינסטיטוציע אונטערן נאָמען „יודיש קונסט=טעאָטער:
דירעקטאָר — מאָרים שוואַרץ“.

דאָס אַלץ איז פאַרבונדן מיט זיין ליכטיקן זכר, און איז אין פּנסן
פון יודישן טעאָטער אַ נישט וועלקנדיקער קראַנץ אויף זיין שטאַלצן,
קרעפּטיקן קאַפּ.

*
* * *

אַבער ווען מיר גייען איבער צום לעבעדיקן דירעקטאָר פון „קונסט=
טעאָטער“, דערזעען מיר ווי געזאָגט: „צוויי שאַרבנס“, ווייל מאָרים
שוואַרץ איז ניו־יאָרק 1928 און מאָרים שוואַרץ איז פּוילן 1935 זענען
אַזוי נישט ענלעך איינער אויפן אנדערן, אַז מען דאַרף זוכן די שמריכן,
וואָס מאַכן פון די צוויי געשטאַלמן איין מענטשן.

די פאַרשיידנקייט פון ביידע געשטאַלמן זאָל אונדז דינען ווי אַ פאַר=
טיקע אילוסטראַציע צו אונדזער קאַמענאַרישער באַהויפּטונג, אַז אַ קינסט=
לער קאָן וואַסן, זיך צעבליען נישט אַנדערש ווי אונטערן איינפלוס און
באַווירקונג פון זיין סביבה, פון זיין אַרום.

צי איז מאָרים שוואַרץ — פון 1928 איז ניו־יאָרק און פון 1935
איז וואַרשע, לאָדזש און לעמבערג — געווען אַ קינסטלער בכלל?

אידער מיר וועלן ענטפערן אויף אָם דער פראַגע לאָמיר זיך פּרעגן:
וויפּל קינסטלער — אין אמתן, עכטן זיך פון דעם באַגריף — זענען עס
בכלל פאַראַן צווישן די מאַסן פאַכלייט, וואָס ווערן אין אומגאַנג בכל
יום באַצייכנט מיטן דאָזיקן נאָמען?

הלוואי — אויף צען „אַזוי גערופענע“ זאָל מען געפונען איין
„באמת באַרופענעם“!

און דער עיקר: וואָס איז עס אַזעלכעס — „קינסטלער“? „קינסט=
לער“ איז קודם=כל — דענקער! טרעגער פון אַבסטראַקטן געדאַנק, דאָס
הייסט פּילאָזאָף.

„קינסטלער“ איז — דיכטער! באַרופענער, געזאָלבער דיכטער.
נישט דער, וואָס „שרייבט אין גראַמען“, נאָר דער, וואָס זוכט און גע=
פינט אין אַלע אָן אויסנאַם פאַקטן פון לויפנדיקע טעג און יאָרן דעם
רייט פון אייביקער האַרמאָניע. אַ דיכטער פּילט רייט און האַרמאָניע
אַפּט דאָ, וווּ אַנדערע בני=אדם זעען בלוין קאָנפּליקטן, קאָלזיעס, קאַפּאָ=
פאַניעס, גרילצנדיקע צעשמערונגען.

און ענדלעך: „קינסטלער“ איז — טרוימער! זיין פראקטיש לעבן, זיין
וירקלעכקייט, זיין טאג און נאכט און אלע זיינע יאָרן זענען איינגעטונג-
קען אין שטראָמען פון פּאַנטאַזיע.

די אלע אויסגערעכנטע מידות, וואָס באַצייכענען אַ קינסטלער, זע-
נען אין דער גרעסטער מאָס גוגע דעם בינע-קינסטלער: דעם אַקטיאָר!
ווייל פון אַנדערע קינסטלער — מוזיקער, מאַלער, וואָרטמייסטער — איז
דער אַקטיאָר אויסגעטיילט דורך דעם, וואָס דעם אינסטרומענט פון זיין
מייסטערשאַפט מראַנגט ער שטענדיק מיט זיך אזוי „גוט“, ווי אַ הויקער.
ווען ער ענדיקט זיין עובדה, קאָן ער נישט אויפהענגען זיין פידל אויף
דער וואַנט; קאָן ער נישט אַוועקלייגן זיין פענדל, זיינע פאַרבן, זיין
סקאַלפּעל; קאָן ער נישט אויפשטיין פון שרייבטיש, אַפּרוקן זיין מאַ-
נוסקריפט!

דעם אַקטיאָרס „אינסטרומענט“ איז זיין האַרץ, געדאַנק און געוויסן.
מיר וועלן דאָ זיך נישט פאַרנעמען מיט זוכן און אויסגעפונען די
יחודי-סגולה פון טעאַטער און אפשר פילצאָליקע פאַרשטייער פון דער
קונסט, וואָס באַשטעטיקן מיט זייער לעבן און אופן פון שאַפן אונדזער
טעאַרע וועגן „אַקטיאָר-פּאַנאַסם“, „אַקטיאָר-דיכטער“, אַקטיאָר-פילאָ-
זאָף“. מיר וועלן נאָר אין פולער זיכערקייט באַמערקן, אַן אלע, אָן אויס-
נאַם, אויסגעצייכנטע מייסטערס אויף דער בינע — און בפרט אויף דער
יידישער — באַזיצן די אויסגערעכנטע מידות, הגם נישט אלע אין אַ גלוי-
כער מאָס.

מאָרס שוואַרץ איז געווען פון קאָפּ ביז די קנעכל אַן אָרנאַניזאַטאָר,
אַ פראַקטיקער און אַן אַמעריקאַנער „באַס“. היות מיר האָבן אויבן גע-
זאָגט, אַז מיר וועלן זיך באַמיען צו שילדערן „וואָס ווייכער“ זיינע מעשים
בכל יום אַלס דירעקטאָר, וועלן מיר זיך פאַרנעמען אויסשליסלעך מיט די
פאַקטן פון אונדזערע ביידנס קעגנזייטיקע פאַרהעלטענישן, נישט קוקנדיק
אַרום.

איך וועל דאָ פאַרלויפן דעם וועג מיט גאַנצע עלף יאָר פאַרויס
און דערציילן, אַז אין יוני 1939, האַרט פאַרן אויסברוד פון צווייטן וועלט-
קריג האָב איך פון אים באַקומען אַ בריוו, אַ תשובה אויף מיינעם אַ יאוש-
בריוו אין פאַרויסגעפיל פון די אָנוואַקסנדיקע דערשימערונגען. איבער-
היפנדיק פראַקטישע מאַטיוון וועגן דעם, אַז איך מוז אַרבעטן אין זיין
טעאַטער און „מוסר-פונקטן“, אַז איך דאַרף נישט שטרעבן צו „באַמ-
באַסטישע ראָלן ווי „דער“ וכדומה“, איז מיר פאַרבליבן אין זכרון אַ זאַין,

וואָס האָט מיר איבערראַשט. דהיינו: „איר האָט גרויסע הסרונות, מאָ-
 רעווסקי, אָבער אייערע מעלות וועגן אַריבער אייערע הסרונות“...
 אויב די הסרונות זענען גרויס, און די מעלות וועגן זיי אַריבער, טאָ
 ווי „גרויס“ מוזן די מעלות זיין! און אין וואָס איינגעלעד באַשטייען זיי.
 מיין אומגליק באַשטייט אין דעם, וואָס איר וואָב זיך פאַר יענע פינג
 יאָר נישט געענדערט.

מאָרס שוואַרץ, דאָקטער, איז אין פּוילן, ווי שוין באַמערקט, געווען
 א ב ס א ל ו פ אן אַנדער מענטש, ווי דער, מיט וועלכן איר האָב
 אין ניו-יאָרק געהאַט צו טאָן.

לאָמיר שרייב נאָך שרייב, גאַנץ אַביעקטיוו דערציילן בלוזע פאַסטן.
 איר מוז דאָ דערציילן אַ סוד, וועלכער האָט מיר איבערראַשט באלד
 נאָך מיין אַנקומען קיין ניו-יאָרק.

* *
 *

איר האָב געהאַט אַ פעטער, דער מאַמעס אַ ברודער, וועלכער איז
 „אָוועק קיין אַמעריקע“ אין יאָר 1905, ס'הייסט מיט 28 יאָר צוריק. דעם
 דאָזיקן פעטער קען שוין מיין לייענער. אין יענע פינצטערע מעג, ווען
 מיין פאָטער האָט באַנקראַטירט און געבליבן, ווי מע זאָגט, „אין איין
 העמד“, פלעגט דער פעטער הירשע ביי מיין מיטווירקונג שמעמפלען
 אונדזערע מעבלשטיקער מיט זיין זיגלרינג אויף פליסיקן טרוואַקס, וועלכן
 איר פלעג, לינגדיק אָפט אויפן בויד, לאָזן פליסן (די מעשה איז באַ-
 שריבן אין מיין ערשטן באַנד בפרטיות) ...דער דאָזיקער פעטער האָט
 זיין גאַנץ לעבן עקזיסטירט אויפן חשבון פון מיין מאַמעס כסדרדיקע
 „סובסידיעס“: געעפנט אַ מוד-פאַבריק אין ביאַליסטאָק, געפירט אַ קיום
 פון אַ צעבאַלעוועטן סיבאַריט, געשפילט אין קאָרטן, געליבט דעם פרעס
 (זיין ווייב מירל האָט געהאַלטן אויף ווילנער גאַס אין אַפּאַטאָווס הויז —
 אַ שענק, פֿון וועלכן ער פלעגט ווייכן ווי אַ שד פון ווירוויד, ווייל ווי פאַסט
 עס פאַר אַ מוד-פאַבריקאַנט צו שטיין אין די דלד אמות פון עפעס אַן
 אַנגערויבערער בודע מיט שכורע פּורמאַנעס און גאַנסטרענער! אָבער פון
 געשמאַקע גריבענעס מיט געהאַקטע לעבערלעך און געפרעגלעטע ווילנער
 סעלעוועס פלעגט זיך מיין אַריסטאָקראַט נישט אָפּזאָגן... נאָך פאַרצערן
 עס אין שמוב הינטערן שענק). מיט דער צייט האָט ער די פאַבריק פאַר-

שפילט אין קארטן און באשלאסן „אוועק קיין אמעריקע“... אויף הוצאות
האָט געגעבן די שוועסטער באַשע ריווע, און ס'איז געשען: מיין אָנקל
הירשע איז געוואָרן אַ „יענקי“. צו דערגענצן דאָס בילד לאָמיר שוין דער-
צוילן, אַז אין קאָרב מיט וויזיט-קארטלעך און אַלטע בריוו ביי זיין טאָכ-
טער ראָזע, וועלכע איז געווען מיין געליבטע קווינע פון די קינדעריאָרן,
האָב איך זיך אָנגעשטויסן אויף אַ בריוו פון מיין מוטער צו אים קיין
ניו-יאָרק, וווּ זי פאַרגיסט זיך, בעט רחמים, שעלט מיט טויטע קללות
און זאָגט צו... אַרויסצושיקן 300 רובל.

און איצט בעט איך דעם לייענער תופס זיין, מיין איבערראַשונג, ווען
אויפן לאַנטש צו מיין קבלת פנים דערהער איך, אַז מיין אנגאָזשמענט
צו מאַרים שוואַרץ האָב איך צו פאַרדאַנקען מיטער הערמאַן בלאַקס...
ער איז, שטעלט זיך אַרויס, אַ מיטאַרבעטער פון „היאס“. ער פאַרט אַרום
איבערן גאַנצן לאַנד זאַמלען געלטער פאַר דער אינסטיטוציע און האָט
פאַרגעלייגט מאַרים שוואַרצן אַגימירן פאַרן „סונסט-מעאַטער“ און זאַמ-
לען „סובסקרייטאָרס“ („אַבאָנענטן“=בלעז), אויב שוואַרץ וועט „אַראַפּ-
ברענגען“ זיין פלימעניק.

שילדערן מיין צושטאַנד פאַרשפּאַר איך. איך האָב אויפן אָרט גע-
מאַלדן שוואַרצן, אַז פון זיין אָפּמאַך האַלט איך אים פון דער מינוט אָן
אַבסאָלוט פריי, און פון מיין פעטערס „סובסקרייבשנס“ זאָל ער מיר
נאָר שאַפן צוויי שיפסקאַרטן ביו שערבורג.

מיין ליבן „אָנקל הירשן“ האָב איך געמאַלדן, אַז ער זאָל פאַרגעסן
וועגן זיינע אויפטוען פאַר שוואַרצן צוליב מיר און, אויב ער וועט עס
פאַרבינדן מיט מיין זיין אין ניו-יאָרק, וועט מיין פוס זיין שוועל גישט
איבערטרעטן.

איך בין געווען טיף אויפגעשוידערט, דערזענדיק, אַז דער אַלטער
האָט זיך צעווייגט, טענהנדיק, אַז ער איז מיין מאַמען דעם גאַנצן לעבן
אַן בעל חוב און איז געווען גליקלעך צו קענען ביווירקן צו מיין קומען
קיין ניו-יאָרק.

— שוואַרץ איז גליקלעך, וואָס דו ביסט געקומען. די „סובסקרייבשנס“
זענען גישט מער ווי אַ צופאַל.

איך ווייס גישט מיט וואָס דאָס אַלץ וואַלט זיך פאַרענדיקט, אָבער
קורץ נאָך דעם האָב איך דערזען דעם ספעציעלן העפט, וואָס שוואַרץ האָט
ארויסגעלאָזן לכבוד מיין אָנקומען... איך בין געווען גישט נאָר געשמייכלט
און גערייט. איך האָב מיר דורכגעדרונגען מיטן כּתחן, אַז איך בין באמת

אין די ווענט פון א רייכער היים און אז איר וועל דאָ לעבן און שאַפן אונטער די מעכטיקע אָדלער-פלינגלען פון אַזאַ גדול, ווי עס איז געווען אויף זיין געביט מאָרים שוואַרץ.

געשען איז נאָמי אנדערש. און אויב אין 7 יאָר אַרום האָב איר אין פּוילן אים ליב באַקומען און זיך דורכגעדרונגען מיט אַ גרויסער מאַס יאָבטונג צו זיין מעטיקייט, האָב איר פון די סאַמע ערשמע שריט אין ניו-יאָרק דערפילט דעם אומאיבערשמרייטלעכן שמח צווישן קינסטלער און עפעס אַזוינס, וואָס איז דער קונסט פרעמד און וואָס פאַרדייעט נישט איר לופט.

אויף די פּראָבן פון פּיעסן, וועלכע ער האָט רעזשיסירט, פלעגט ער אויסהערן מיינע קורצע באַמערקונגען, אפילו פּראָגעס, מיט אַן אויסדרוק פון צאָנווייטיק אויפן פנים און אַ מין לייכטן מיטלייד אין די אויגן... פּרעגט זיך: האָבן זיך פאַר די יאָרן צווישן ניו-יאָרק און פּוילן גע-לינדעט מיינע „הסרונות“ און זיך פאַרגרעסערט מיינע „מעלות“??

לגמרי — נישט!

עס האָט זיך פאַר די יאָרן געענדערט מאָרים שוואַרץ! ער האָט אָנגעהויבן זוכן, שמוּדירו, לייענען, לערנען. און דער פּועל יוצא איז געווען: ער האָט אָנגעהויבן — דענקען! איז מוז ביי אים האָבן אָנגעהויבן זיך זאַמלען — שאלות און ער האָט מיט קומער אין בליק געזוכט — תשובות.

אַמאָל, אין ניו-יאָרק איז פון דעם אַלעס קיין שפור, קיין ניצויץ נישט געווען! אין וואַרשע איז ער געווען אַן איבערדייט אונטער דער השפעה פון נחמן מייזל. און נחמן מייזל איז דאָ געווען נישט נאָר דער מענטש, וואָס האָט אים געפירט ווי אַ קינד ביי דער האַנט. נחמן מייזל איז געווען דער רעפרעזענטאַנט פון דער סביבה, אין וועלכער מאָרים שוואַרץ האָט זיך נישט געפילט פאַר אַזאַ „תקיף“, ווי אין ניו-יאָרק, ווו ער האָט גע-האַלטן אַלעמען, און דער עיקר, אַלץ „אונטער“ זיין אויטאָריטעט. „איר בין מאָרים שוואַרץ און ווער זענען זיי?“

„און וואָס פּרעגט זיך, איז מאָרים שוואַרץ?“

זיין זעלבסטזיכערקייט האָט מיר נישט אימפּאַנירט נישט אויף אַ האָר. זיינע פאַרשלאַגן, עצות, פאַראַרדענונגען האָב איר כמעט נישט אויסגעהערט, ווייל ער פלעגט זיי אַרויסזאָגן מיט לויפנדיקע אוינגאַפּ-לען, און דאָס האָט עדות געזאָגט וועגן עפעס זייטיקע נישט קלאַרע און נישט כשרע כונות... שפעטער האָב איר זיך דערוויסט, אַז ער האָט

געזאָרגט גראָד וועגן מיין „טובה“ און פלעגט מיר געבן עצות צו פאָר-
זיכערן מיינע שאַנסן ביי דער פרעסע, ביי איינפלוסרייכע באַזוכער. מיר
איז עס אַלץ געלעגן אין דער לינקער פּיאַטע. איר האָב געזאָרגט וועגן
דער נאַנצקייט פון ספּעקטאַקל. און דאָ האָב איר זיך אָנגעשמויסן אויף
דעם ערשטן שטיין אין מיין וועג.

מיר איז איינגעפאלן אַ המצאה: בעת די אַנטראַקטן אויפהויבן
דעם פאָרהאַנג און אויסנוצן די דריי־בינע צו באַווייזן עפּיזאָדן פון צירק-
לעבן — פּערדשטאַלן, יטראַפעציעס, זשאַנגלערן, אַקראַבאַטן וכדומה. ווי
בין איר געוואָרן פּאַרחידושט, דערהערנדיק אויף מיין בקשה צו דערלויבן
מיר דרייען די בינע אַזאַ מאַמר:

— אַזוי איידל זענט איר געהאַדעוועט אין פּוילן, אַז אַן אַ דריי־בינע
קאָנט איר זיך נישט באַגניין?? איר וועט שוין, זייט מוחל, מוזן זיך באַ-
גרענעצן אין אייערע רעזשיסערישע באַגערן און דאָס מאַל זיך באַגניין
אַן דער דריי־בינע.

מיר האָט זיך אפילו נישט פּאַטופּעט אין מיין גאַרישן קאַפּ, אַז דאָס
איז קמצנות...

אינגיכן, בעת די פּראָבן, האָב איר דערהאַלטן אַ בריוו פון בּוֹלְאָוּוּ,
וועלכער איז דעמלט געווען אין טשיקאַגאָ און האָט מיר צוגעשיקט עט-
לעכע וואַרעמע בריוו... דאָס מאַל האָט ער מיר געוואָרנט, אַז אין אַ פּאַר-
שטעלונג, וועלכע עס רעזשיסירט נישט שוואַרץ אליין, ברענען נישט אָפּט
קיין עלעקטרישע לעמפלעך, און אָפּט פּאַלט נישט צו דער צייט דער פּאַר-
האַנג... אַזוי ווייט האָט מיין פּאַנטאַזיע נישט געסמאַיעט און אַזוינס איז
אין מיינע ספּעקטאַקלען נישט געשען. אָבער עפעס פון דעם מין און
אופן, קינסטלערישער לייטונג“ האָב איר אויף זיך דערפילט.

* *
*

ווי אויבן דערציילט, האָב איר פּאַרן אָנהויב פון דער פּאַרשטעלונג
אַריינגעקוקט אין צושווער-זאַל, בין געוואָרן דערשימערט און זיך דער-
פילט דערהויבן פון געדאַנק וועגן דער אַודיטאָריע און די טויזנטער צו-
שווער. איר בין האַסטיק אַוועק אין דער גאַרדעראַבע זיך גרייטן צום
אויפטריט.

הארט פארן דריטן קלונג איז אריין אין גארדערקאבע מאָרים שוואַרץ.
מיד האָט עס אַ ביסל שאַקירט, ווייל איד האָב אָנגעזאָגט, אַז פאַרן אויפֿ-
טריט קאָן איד פיזיש נישט פאַרמאָגן קיין שום זייטיקע געשפּרעכן און
לײַט. אָבער — „שוואַרץ אַליין“ — פאַרפאַלן. ער האָט מיד באַקומט פון
קאָפּ ביז די פיס, באַווונדערט מיין אויסזען.

— אַ שיינער מאַנספאַרשוין — הער איד: דאָס איז זייער וויכטיק
פאַרן הערפאַלג, אָבער צו וועלכע רוחות דאַרפט איר האָבן די צוויי
שוואַרצע פּלעקן אויפֿן פנים: עס מאַכט אייך מיאוס! נעמט אַראָפּ!

און ער האָט אויסגעשטרעקט זיין האַנט אַראָפּצורייסן די צוויי
פּלעקן, וועלכע איד האָב געמאַגן כדי צו קריגן דעם „אינטערעסאַנטן,
אָבער העסלעכן פנים“ — לויט דער רעמאַרקע פון לעאָניד אַנדריעוון.

איבערראַשט פֿון זיין אומגעריכטער האַנטבאַוועגונג אַראָפּצורייסן די
צוויי פּלעקן, האָב איד אים הערלאַנגט אַזאָ קלאַפּ מיט מיין פויסט איבער
זיין פויסט, אַז ער איז געוואָרן בלייב פאַר ווייטיק אָדער אומגעריכטיקייט
און זיך אַ צי נעמאָן אַ שריט הינטערוויילעכטם.

און איצט איז געקומען עפעס כמעט נישט צו גלויבן די אייגענע
אויערן.

— איר האָט, דוכט זיך, פייגט, אַז מען זאָל אייך ווייניגשן הערפאַלג
פאַרן אויפֿטריט?

— אוי, מיסטער שוואַרץ, פון מיין וויגעלע אָן איז עס מיר ווי אייניג
געשפּריצט אין אַרגאַניזם ווי אַן אָנזאָג פון דורכפאַל. איד בעט אייך!...

— ווייניגש איד אייך גליק און הערפאַלג! — האָט ער געזאָגט און
מיד אויסגעשטרעקט זיין האַנט.

מיד האָט אָפּגעגאַסן אַ קאַלטער שווייס. ער איז אַרויס פון גאַרדע-
ראַכע. איד בין אַ פאַל געטאָן אויפֿן שמוץ פאַרן שפייגל. איד האָב
אַ טראַכט געטאָן, צי זאָל איד אפשר אַפרופן דעם ספּעקטאַקל? איד האָב
דערהערט דעם דריטן סיגנאַל צום אָנהויב. איד בין אַרויס אויף דער
בינע.

דער ספּעקטאַקל האָט זיך אָנגעהויבן. ביים אויפֿטריט — פונקט איז
געשטאַנען דער קאַסטיומער און געהאַלטן מיין אויבערמאַנטל, איז וועלכע
איד דאַרף אַרויסגיין, דעם צילינדער-הוט און דעם שמעקן מיט אַ רונדן
נאַלדענעם קאַפּ.

לויט דער אייגנשטעלונג גייט „דער“ אַרויס אויף דער בינע אונטער
אַ באַשטימטער נאָמע פון מאַנאַ. דעם אויפֿטריט פלעג איד אייגנשטעלן

גאָך לאַנגע שווערע פראַכן, כדי דער לויפנדיקער טעקסט זאָל זיך נישט פונאַנדערגיין מיטן מאַנגאָ און „דער'ס“ אויפטרײט ביי דער באַשטימטער טער נאָמע.

עס איז געשטאַנען אַ הייסער מאַג. איד האָב געוואָלט דעם שווערן מאַנטל אָנטאָן האַרט פאַרן אויפטרײט, כדי נישט צו דערשיינען אַ פאַרשוויצטער, און געבעטן דעם קאָסטיומער נישט אָפטרעטן פון זײן פונקט. און זאָל דער לײענער זיך פאַרשמעלן: דער מאַמענט פון אויפטרײט איז שוין נאָענט, די מוזיק שפילט די געהעריקע טאַקטן פון מאַנגאָ, איד דאַרף זיך אָנטאָן און דער קאָסטיומער מיט מיין מאַנטל און הוט און שמעקן זענען פאַרשוונדן...

בוכשטעבלעך אין דער לעצטער סעקונדע האָט ער זיך געמאַלדן. איד האָב דעם מאַנטל אָנגעטאָן אַזוי, אַז פון אונטערן קאָלנער האָט אַרויסגעשטעקט אַ שטיק פון העמד. אַ שמעקן האָב איד געכאַפט ביי אַ צופעליקן פאַרמענער. די שפיל מיטן גאַלדענעם קאַפ, אָנווייזנדיק אויפן דירעקטאָר, איז אָפגעווישט געוואָרן...

אַזוי האָט אויסגעזען מיין ערשטער שריט אין „קונסט־טעאַטער, די רעקטאָר מאָרים שוואַרץ“.

בעט זיך דאָ אַ פראַגע: דער קאָסטיומער איז פאַרשוונדן במזיד? לױט עמעצנס בײזער כונה צו שמערן דעם אויפטרײט? אָדער אין דער פראַקטיק פון „קונסט־טעאַטער“ איז עס אַן אַלמעגלעכע דערשיינונג, אַז מענטשן זאָלן נישט וויסן זײער אַרט און אויפגאַבע אין נאַנג פון ספּעקטאַקל???

איז בײדע פאַלן אין די ווירקלעכקייט ביטערער, ווי מען קאָן און מען דאַרף זיך פאַרשמעלן אין אַן אינסטיטוציע, וואָס טראַגט דאָס וואָרט „קונסט“ אויף איר שילד און פאַן.

איז דער אינסטיטוציע האָב איד געאַרבעט 16 וואָכן. אומבחהמנותדיקע קלעפ האָט דאָ געהאַט באַקומען נישט דער ייד, ווי אַמאָל אין צאַרישן פעטערבורג, און נישט דער שוישפילער מיטן צע־פלאַמטן געמיט און צעשפילטער פאַנטאַזיע צווישן ניכטערע געשעפטס־לײט און שאַלקהאַפטיקע גיפטימיישער אין טעאַטער — פאַר יענע 16 וואָכן האָט זיך געפײניקט און געפלאַגט דער טרעגער און געניסער פון אײַ־ראַפּעס אַלטער קולטור און קונסט־ווערפן צווישן ביזנעס־לײט, וועלכע דאַרפן עס אַלץ נישט האָבן, אפילו ווען זיי רעדן וועגן דעם, און פון וועלכע דאָס רוב וויל נישט רעדן און נישט הערן...

יעקב בעז-עמנואל

איד האָב נישט ווייניקער ווי אין טעאָמער ביי שוואַרצן געביסן די
 ליפן אויף קאַנצעדמן, אין „מעטראָפאָליטען-אַפּערע“ אויף די פּאַרשטע-
 לונגען פון „פּאַוסט“ און „באַרים גאָדונאַן“ — מיט שאַליאַפּינען...
 אַז דו זיצסט און האַרנסט גונאַס מוזיק אין פּאַרזי (בפּרמ), די
 הונגענאַטן“ — מאַירבערס) פּילסטו זיך ווי אַ טראָפּן אין ים פון יענע
 איבערלעבונגען. אין מאַרינסקי טעאָמער, אָדער אין מאַסקווער „באַל-
 שאַי“ לעבן דריי שעה אויף דער פּאַרשטעלונג פון „איוואַן סוסאַנין“ —
 הייסט ווערן אַ טייל פון יענע געשעענישן און געכט... אפילו „אַניענין“
 מאַכט זיך פאַר אַ מיטצייטלעך און מיטוויקער פון זיין דור און אומ-
 קרייז!

וואָס, אָבער, האָבן צו טאָן די דאַמען און הערן אין גאַלאַ, וועלכע
 פילן אויס דעם זאַל פון „מעטראָפאָליטען“ מיט די מאַטיוון און צייטן
 און מענטשן, צו וועלכע זיי קוקן זיך צו?
 האָבן זיי געקויפט פאַר אַ מיליאָן דאָלאַר — מאַסקאַנינים דור-
 גענטשטייטל, שאַליאַפּינס באַס, קאַרוואַס מענאַר, באַטמיסמינים באַרי-
 טאַן... זענען זיי געוואָרן טרוימעריש? האָבן זיי דערפּילט אין זייערע
 געמיטער — שאַפּענען און היינען???

מיד האָט אויף די פּראָבן ביי מאַרים שוואַרץ פּאַרפּאָלגט אָט די נאַ-
 קעמקייט פון גייסט, וועלכע האָט אין גלייכער מאָס זיך געשפּילט אין
 זיין ווילדער, גרענעצלאַזער אומוויסנקייט און אין דער פּלאַכקייט פון דעם
 קולטור-פּלאַסט, וואָס איד האָב באַוווּזן צו באַקענען.

דאָס בעסטע פּאַרגעשריטענע טעאָמער איז דאָרטן דעמלע געווען —
 „גיל“. אַ מין בלייכער אָפּגלאַנץ פון סאַניסלאָאָוסקיס שיטה. איד האָב
 דאָרטן געזען „משייקאַ“, „מריגאַרינען“ האָט געשפּילט יעקב בן-עמי. ער
 האָט ערשט נישט לאַנג צוריק געהאַט דערגרייכט צו די העכסטע מדרגות
 פון פּאַפּולאַריטעט, שפּילנדיק די ראַלע פון „פעטער קרומבעק“ אין
 „שמישון און דליחה“. איד האָב, קוקנדיק „מריגאַרינען“, געזען, אַז אין
 „פעטער קרומבעק“ קאָן ער דערגרייכן צום אַלימפּ. דער ספּעקטאַקל
 „משייקאַ“ האָט מיר באַוווּזן, אַז צווישן עלעווייטאַרס און וואַלקנקראַצער
 קאַנען נישט הילכן די סטרוגעס פון קלאַוועסינען. און טשעכאַוו קאָן זיין
 גאָר טשעכאַוו און אַנעיל קאָן ער נישט ווערן.

אין גיויאַרס האָט מען יענע חדשים געשפּילט טשעכאַוו אויסערן
 ספּעקטאַקל אין „גיל“, גאָר אין צוויי טעאָמערן: די פרעכטיקע
 רוסישע אקטריסע אַללאַ נאַזימאַוואַ, וועלכע מיין ליינער האָט באַקענט

אין ווילנע מיט א יאָר 25 צוריק אין אַרלעניעווס גאַסראָלן ביי סטרואַיס-קען (1903—4).... זי איז שפעטער מיט אַרלעניעווין אוועק קיין אמעריקע און דאָרט אריבער אויף דער ענגלישער בינע און פארנומען אן אָנגעזע-ענעם אָרט. יענעם ווינטער האָט זי אויפגעפירט „דעם קאַרש-גאַרטן“, שפילנדיק מיט גלאַנץ די ראָלע פון „ראניעווסקאיא“.

אויסער אָט די צוויי טשעכאַוו-אויפפירונגען האָט אויפגעפירט „דעם קארשנגאַרטן“ דאָס יידישע „קונסט-טעאטער“.

וויאזוי האָט אויסגעזען אין יידישן „קונסט-טעאטער“ די ספעקטע, אין וועלכער עס האָט זיך געזאָלט צעבליען דער צארטער, פרעכטיקער, איידעלער קווייט פון טשעכאַווס מוזע: „דער קאַרש-גאַרטן“? געווען איז דאָס דאָזיקע ווערק — לאָמיר כאַמערקן פאַרבייגייענדיק: זיין שוואַנע-גליד, און דאָס האָט צוגעגעבן אַ באַזונדערן צויבער דעם ווערק, געוועקט שאַרפע געפילן פון קומער און בעקשאַפּט...

וועגן די פּראָבן און עצם „אַרבעט“ איבערן ווערק וועלן מיר דער-צײַלן ווייטער קורץ און קלאָר.... קיין סך צו דערצײַלן איז איינגעלעך נישט טאָ וואָס: פּוסטקייט פילט אָן ווייטע שטחים, אָבער פאַרנעמט אליין פאַר זיך גאָר ווייניק אָרט...

מיר מוזן, כדי אַפצושילדערן די „אַטמאָספּערע“, אין וועלכער מיר האָבן געזאָלט מתקן זיין מיטעכאַווס שערעוור, ברענגען צוויי קורצע עפּי-זאָרן פון לויפנדיקער אלטעגלעכקייט אין אונדזער טעאטער...

יהיאל גאלדשטייט, איינער פון די בעסטע אַקטיאָרן אין טעאטער און באַמט — אן אויסגעצײכנטער שוישפילער, איז אוועק פון טעאטער, און מיר איז איבערגעגעבן געוואָרן זיין ראָלע אין „קידוש השם“, וועלכער איז דעמאָלט געווען דער שלאַגער פון סעזאָן...

„מענדל ארענדאר“. די געשמאלט איז געווען צוגעשניטן אזוי, אז זי זאָל חם והלילה נישט „דעקן“ דעם „הייליקן שניידער“ (מאָריס שוואַרץ!), אָבער עס זענען געווען מאַמענטן פון שפּאַנענדיקן דראַמאַטיזם, און איד האָב מיר גענומען פלייסיק שטודירן די ראָל, כדי אין קורצע מעג נאָך גע-צײלמע פּראָבן אריינצוטערען אין דער פאַרשטעלונג. לאָזט זיך אויס: אַ שווערער נסיון! שוואַרץ פאָדערט, אז איד זאָל למען-השם רעדן דעם וואָלינער אַקצענט... דאָס באַהערשן אין דריי-פיר מעג איז פאַר מיר גע-ווען א „באַרג“ — נישט צום אריבערקלעמערן, אָבער — פאַרפאלן: איד האָב אָנגעהויבן „שוויצן“ (וועגן „געשמאַלט“, „כאַראַקטער“, „פּיאַנאָ“, „פאַרמע“, „פּעדאַלן“ האָב איד שוין אויפגעהערט צו טראַכטן: „וואָסער

„שמרעבן“ — כאַטשבי לעבן!!! — האָב איד מיר געזאָגט, דערמאָג
גענדיק דאָס רוסיש ווערטל: „גיע דאָ זשירו, ביט בי זשוווו!“ איד האָב
פלייסיק געלערנט די פאר מיר שווערע „איוורע“ און געבליבן שטיין ווי
אין הינער־פלעט: אן אלעף מיט א קאָמעץ איז אין איין פאל — „אָ“, ווי
נאָט האָט געבאָטן, און תיכף א שורה ווייטער איז דער זעלביקער אות.
— „או“. נאָט אייך: דאָ — „פאָלק“, און באלד: „פוטער“, בעת עס
שטייט בפירוש: „פאָטער“...

איד בין געקומען צו לויפן צו מיין רעזשיסער בעטן, ער זאָל מיר
אויפקלערן ווי אזוי זיך ארויסצובאקומען אומגעשעדיקט פון דער דאָזיגער
קער גליטשיקער פלאַכקייט? דער דירעקטאָר און קינסטלערישער לייטער
פון „קונסט־טעאטער“ האָט מיר אָנגעקוקט מיטן שוין דערמאָנטן אויס־
דרוק פון צאָנווייטיק און טיפער מיטלייד צו מיין „באנומענקייט“ און
האָט מיט זיין מעטאלרייכער ברוסט־שטימע ארויסגערעדט:

— וואָס האָט איר זיך אָנגעזעצט אויף מיר? דאָס איז דאָך גישט
מיין רעזשי, אז איד זאָל עס ענדערן: אזוי רעדן יידן אין דער גאנצער
וועלט אויסער אייער ווילגע, און איד קאָן דאָך גישט דערלאָזן, אז איין
מענטש זאָל פון מיין בינגע זאָגן: „דאָס“ בעת אלע זאָגן „דו“.

— אָבער ווי אזוי זאָל איד, לערנענדיק די „פראָזע“, וויסן ווען איז
קאָמעץ אלעף „אָ“ און ווען — „או“?

דאָ זענען אים די אויגן ארויפגעקראַכן צום שמערן. ער האָט א וויילע
זיך פארטראַכט און האַסטיק איבערגעריסן דאָס געשפרעד...

— לאָזט מיר צו רן, מאָרעווסקי, איד האָב וויכטיקערע דאגות ווי
לערנען אייך רעדן יידיש! ביי 175 דאָלער א וואָך וויידיזשעס איז אַן אַקס־
טיאָר מחויב צו קענען מאמע לשון אָן דער הילף פון א דרדקי מלמד...

ער איז גאָרען גערעכט ווי די גאנצע וועלט! איד האָב מיר אָפגע־
טראָגן, שטודירט ביו ציינקריצעניש, און אויפן ספעקטאַקל אין לעצטן
בילד, שפילנדיק מיט פונק און הארץ, האָב איד אויסגעשריען „צי וואָס
באדארף דער קוואַק האָבן אינדזער געוועיר?“

דער רעזשיסער האָט זיך געכאַפט פארן קאַפּ.

אָבער... ווער איז „שולדיק“ און „צי וואָס“ האָט ער אנגאזשירט
דעם דאָזיקן אנאַלפאָבעט אין זיין קונסט היכל אריין?

דעם עפיוזאָד מוז איד שליסן מיט א באַמערקונג, אז אין צוויי יאָר
אַרום בעת די פראָבן פון „דאָנטאָס טויט“ איז וואַרשע, בין איד ווידער
געווען געצווונגען צו רעדן וואַליניש, און ווען איד האָב דערציילט גח

פרילוצקין, זכרונו לברכה מיין פאל (ריכטיקער: דורכפאל?) מיטן „קו-זאק“, האָט ער מיד ארויסגעראמעוועט פון דער געפאר א „קלייניקייט — דער טעקסט פון „דאָנמאָן“?) מיט איין אָנווייזונג: ווען אויף דייטש איז „צ“ און אין ווילגע — „צ“, איז וואָליניש: „או“ (פאָמער — פאָמער — פומער, זאָגן — זאָגן — זוגן, קלאָר, קלאָר, קלור א.א.וו.).

אויב דער ליינער וועט מאכן דעם אויספיר, אז מאָרים שוואַרץ האָט פארמאָגט ווייניקער ערויזיע ווי נח פרילוצקין, וועל איך נישט חרטה האָבן, וואָס כ'האָב דערציילט דעם עפיואָד.

אַבער ביז דער טשעכאָו-ספעקטע דארף איד דערציילן נאָך איין פאל. עס זענען גענאנגען די פראָבן פון גאָרדינג, „גאָט, מענטש און טייוול“. די דאָזיקע אויפפירונג איז געווען אַן שום גוזמאָ א רעזשיסע-ריש מייסטערשטיק.

טרעפלעכע איינפאלן פון מאַסן סצענעס, א געפיל פון דורכדרינגענע דיקער מוזיקאלישקייט, אן אויסגעהאלטענע ליניע אין גאנצן פאָן פון דער פאָרשטעלונג פון ערשטן אַבזאָץ ביזן שלום-אַקאָד.

דאָס האָט אַלץ עדות געזאָגט וועגן דעם, אז שוואַרץ איז געווען א מענטש מיט סיפער באַגאַבונג, וועלכער וואָלט דערגרייכט צו הויכע מדרגות אין דער קונסט, ווען ער וואקסט פון דער יוגנט אין אן אנדער אַטמאָספער; ווען ער האָט פאר זיך שאלות, ווען ער זוכט תשובות; ווען אים רודערן אויף פראָבלעמען...

אליין האָט ער אין דער פאָרשטעלונג מיט גלאַנץ געשפילט די ראָל פון „אוריאל מוזיק“ (דעם „טייוול“, הייסט עס!).

מיר האָט ער געלאָזט שפילן — „האצקל דראכמע“...

די ראָל האָט געהערט צו דער רשימה פון מיינע דערגרייכונגען נאָך מיט פופצן יאָר צוריק אין יעקאטערינאָפּלאָוו ביי בעליאיעוו.

איד קאָן דאָ נישט אויסמיידן די באַמערקונג, אז שפילן גאָרדינגען אויף רוסיש און אויף יידיש — דאָס זענען צוויי גאַנץ פארשידענע קינסטלערישע אויפגאַבן. איד האָב שוין אין מיין ערשטן סעזאָן אין גראָדנע אין יאָר 1910 געשפילט אין „דער שהיפה“, „רב זיסיען“, און די קווינטעסענז פון דער לייכטונג איז געווען אין אופן פון רעדן: עס האָט געקלונגען כמו יידיש, הגם איד האָב נישט געברויכט קיין איין זילב און נאָמע פון פארקריפלטע אינטאַנאַציעס, וואָס זאָלן קלינגען ווי *שלעכטן רוסיש.

אין די ווייטערדיקע סעזאָנען האָב איך געשפילט „אוריאל מוזיק“ און אויסגעהערט שבחים פון מבינים, און בעת אין ערשטן יידישן סעזאָן ביי ליפּאָווסקין (1918, ווילנע) איז מיר פאַרגעלייגט געוואָרן צו שפילן די ראָל, האָב איך אויף דער ערשטער פּראָבע דערפילט, אז... איך ווייס נישט ווי אזוי צו רעדן די ערשטע פּראַזע, ווייל דער מאַטיוו — „ווי אזוי רעדן?“ — איז אָפּגעפאלן.

„כאַצקל דראַכמע“ איז אויף הונדערט פּראָצענט א מעלאָדראַמאַ-מישע פיגור, און די קולמינאציע אין דער ראָל איז די סצענע, ווען ער קומט צו „מוזיק“ מיטן פאַרבלוטיקן טלית פון זיין אומגעקומענע זון. גאָך א האַרצרייסנדיקן מאַנאָלאָג שלעפט ער דעם טלית ארויס פון בו-זעם און גיט אים א שליידער מיט דער פּראַזע: „פאַרגעס נישט צו פאַרשרייבן אויף מיין חשבון דיין הויזק פון צעריסענעם טלית“.

ער פאַרלאָזט די בינע אונטער א דונערדיקן אָפּלאַוו פון אויפגערוד-דערטן עולם.

ביי מאָרס שוואַרץ איז דער גאַנצער תּמצית פון זיין אויפפירונג באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט גאָרדינס פּרימיטיווע און שטאַרק צע-צויגענע מעלאָדראַמע איינגעפאַסט אין א ראם פון אן איבסען-ספּעק-טאַקל. איך ווייס נישט וויפּל דאָ איז געווען באַוויסמיניקע פּלאַנמעס-קייט, וויפּל צופעליקייט, אָבער דאָס בילד האָט זיך באַקומען אן איבער-צייגנדיקס, און דער אייגנרוק איז געוואָקסן פון סצענע צו סצענע מיט שטייננדיקער קראַפט פון סוגעסטיע אויפן צושויער.

דאָס מערקווירדיקסטע איז געווען דער אלגעמיינער טאָן פון ספּעק-טאַקל: אַנשטאַט די צעצויגענע, היסמערישע, כמו וויינענדיקע לאַנגע ריי-דערייען האָבן מיר דערהערט געפּרעסטע קורצע זאַצן, איינגעהאַלטענע זיפּצן, מינגסטן לאַנגע בויזעס, אויסגעפילטע מיט בליקן פון עמאָציאָנעלע אינערלעכע איבערלעבונגען... עס איז געווען אין אלע הינזיכטן אינ-האַלטסרייך, וואָגיק, עס איז געווען — מיפּע, קרישמאַל-ריינע קונסט!

איך בין געשטאַנען אין די קוליסן, געקוקט, געהאַרנט א פאַרגאַפּ-פּער... מיין ראָל האָט נישט פאַרנומען קיין פינפּפל צייט אין דער פּראָ-בע, און איך בין געשטאַנען, נישט אָפּטרעטנדיק אויף א סעקונדע און זיך געקוויקט, ווי פון א פּרישן קוואַל.

כ'האָב געקוואַלן און געווען גליקלעך. זיך נעפילט אונטער געוועלכן פון מיין אויסגעטרוימטן היכל: ס'איז אין פולער מאָס — טעאטער!

און — י י ד י ש ט ע א ט ע ר!

איד וואָלט אָן ספק צוגעגאנגען צו „אים“, כ'וואָלט אים געדריקט צום הארצן, כ'וואָלט געקושט זיין האנט, כ'וואָלט גישט באהאלטן די טרערן פון באוונדערונג, פון דאנקבארקייט.

דעם תהום, וואָס ער האָט אויסגעגראָבן מיט א שוין האנדלונגען ארום מיד, קעגן מיד, להכעיס מיר — האָב איך מער נישט געפילט, נישט גע-וואָלט פון אים וויסן: כ'האָב אים געליבט, געשעצט, געוואָלט לויבן.

אָבער מעפּיסטאָ איז געשטאַנען אין זיין ווינקל און געוועבט זיין שפינוועב. דער רעזשיסער האָט אָן אויפּהער אונטערגעשטראַכן, אז זיין אויפגאבע איז „ארויסשלעפּן גאָרדינס שטיק פון אלטן טעאטער-זומפ...“ מעאַרעמיש גענומען איז עס א ריכטיקע אויפגאבע און ער האָט פראקטיש זיין כוונה קאָנסעקווענט אויף די פראָבן פון שריט צו שריט פארווירקלעכט, אָבער אויף געוויסע ווענדפונקטן מוז גאָרדין זאָגן זיין וואָרט, און מען קאָן אים בלויז אײַנמאל אַלס, אָבער באין שום אופן נישט אַפּשאַפּן! כאצקל דראכטע האָט אזא פראזע: „בערל לאַפּטוּך האָט אַזא זאלב, אז אפילו פראָסטע מליתים זעען אויס ווי זיידעגע, אמתע אנטיק מאַרע.“ דאָס שטיק, די אומגעבונג, די דיאלאָגן זענען אויף אלע הונדערט פראָצענט — שטייגער. קיינע שום אַנשטערענגונגען פון רעזשיסער, אַק-טוּאַרן, מאַלער קאָנען דאָ פון שטייגער ווייט נישט ווייבן.

פאראן א ריי סצענעס, ווו דער שטייגער ווערט פארדראפירט און פארזינקט אין טענער און פארבן, וואָס די רעזשי האָט דאָ געמאכט פאר דאָמינירנדיקע — צו איר לויב און פארדינסט, אָבער פאראן מאַמענטן, וועלכע מען דארף אָדער אויסשטרייבן אָדער בלייבן טריי דער טבע פון גאָרדיגען. און אזא סצענע איז דער דיאלאָג, אין וועלכן עס קלינגט אַפּ כאצקלס פראזע וועגן בערל לאַפּטוּך.

איצט א טראָפּן „אַלף-בית“: ווען אין טעקסט שטייט א קאָמא (,) וועט דער, וואָס רעדט דעם טעקסט, הויבן דעם טאָן. ווען עס שטייט א פונקט (.), וועט דער טאָן גידערן אראָפּ. דאָס איז נישט קיין פראגע פון „בילדונג“, פון „געשולטקייט“: דאָס זענען געזעצן פון דער עזם גא-טור!

אין מאַלעריי, אויפן לייזונג מאַלט דער פענדזל ווייטקייט אין דער הויך: אויב א וואַלד איז הינטערן טייד. מוז דער טייד אויפן לייזונג זיין אונטן און דער וואַלד — אויבן. אז איד האָב, רעדנדיק כאצקלס פראזע, גאָבן וואָרט „זאלב“, אויפגעהויבן דען טאָן, האָט זיך שוואַרץ צעשריען,

אז איר קוילע אוועק די פֿאַרשמעלונג מיט די סקארבאָווע מענער פון אלטן
ידישן טעאטער...

איר בין געבליבן שטיין מיט אן אָפענעם מויל, דערשמוינט און פאר-
חידושט... — מיסטער שווארץ — האָב איר ארויסגעמורמלט: איר האָב
אין אלטן יידישן טעאטער נישט געשפילט און בין פון אלטן אופן שפילן
נאָרדיגען נישט באאיינפלוסט. און מיר איז נישט קלאָר, וואָס שאַקירט
איר?

— צו וואָס מאכט איר אַזאַ ווילדע פּויע און צעזינגט זיך ווי צו
„הנרות הללו“ נאָכן וואָרט: „זאלב“? רעדט פשוטער און אָן פּויעס!

איר האָב אריינגעקוקט אין טעקסט און נישט פארשטאַנען, וואָס ער
וויל פון מיר האָבן — זאָגט די פראזע. איר וועל איר אימיטירן.

ער האָט א כאפ געמאַן די ראָל פון מיין האנט און אָפּגערעדט די
פראזע מיט איין אָטעם, קוקנדיק אין העפט אריין.

אויסנווייניק קאָן מען דעם זאץ מיט איין אָטעם נישט אָפּרעדן, ווייל
די קאָמא אין נויטיק אויך פארן זכרון פון דעם, וואָס רעדט: דאָס איז
שוין א פסיכישער מאָמענט אין ריטאָרישע פּראָצעסן: דער זכרון מוז
האָבן א רגע צו כאפן דאָס ווייטערדיקע.

אז איר האָב איבערגעהזרט דעם זאץ אויפן רעזשיסערס פּאָדערונג,
האָט ער מיר נאָך „זאלב“ אָפּגעהאקט.

— נו, אודאי! איר ווילט מיט א כיוון צוגישט מאכן די נאנצע גע-
ביידע און קומט אריין ווי... ליבערט מיטן אלטן שטייגער „זא=א=אלב“!
עפעס מיט א מין גמראַ ניגון! צו וועלכע שווארצע יאָר דארפט איר עס?
וועמען אויף להכעיס?

איר בין געשטאַנען ווי א פארמשפטער, קוקנדיק אין העפט און
נישט באַגרייפנדיק וואָס פון מיר פּאָדערט מען.
און מיטאַמאָל איז מיר געוואָרן קלאָר.

— מיסטער שווארץ! איר ווילט אראָפּנעמען די קאָמא פון דער
פראזע? אָבער דאָס לאָזט זיך נישט! ס'איז קעגן די עלעמענטאַרע כללים
פון רעדן און פּאָרלעזן. אַפילו דער זכרון וועט אָן דער קאָמא נישט דער-
יאָגן דעם טעקסט. מען וועט בלייבן שטיין און נישט קאָנען פּאַרזעצן צו-
ליב דער פאלשער אינטאַנאַציע, ווייל דער זאץ וועט נאָך „זאלב“ קלינגען
ווי פארענדיקט.

דעם אויסדרוק פון זיין פנים וועל איך דאָ קוים קאָגען אויסמאָלן:
פארדרום געמישט מיט א מין שרעק... איך געדענק אָבער סטענאָגראַפיש
זיין פראַזע:

— קינדער! וואָס האָט ער זיך אָנגעזעצט אויף מיר? וואָס דרשט
ער? וואָסער „קאָמאָ“? וואָס איז עס — „קאָמאָ“?
ער האָט אומבאהאַלפן געקומט ארום זיך און געווישט פון שמערן
געדוכטע מראַפן שווייס.
געווען נאָך איין „צוזאמענשפּוים“ בעת די פּראָבן פון דעם זעלביקן
שטיק.

* *
*

די „אַטמאָספּער“ אין וועלכן מיר האָבן געשאפן משעכאָוס
„קארשנגאָרטן“, איז שוין גענוג אָפגעשילדערט. וועלן מיר צוטראַפן צום
תּוּך!

אלס רעזשיסער צו דער אויפפירונג אין אַנגאזשירט געוואָרן א יונגער
מיטארבעטער פון „מאָמאָ“. ווי ווייט איך געדענק: בולגאַקאָוו. זאָל דער
לייענער זיך נישט „דערשרעקן“! דאָס איז געווען נישט מער ווי א „גאנג“
לשם פאַבליסיטי: א מיטגליד פון מאָסקווער טעאטער „מאָמאָ“ דעם
משעכאָוו-ספּעקטאַקל!

ער האָט דערביי אפילו דעם אָנשמעל נישט געמאַכט. אז ער
„מאָמאָ“... מיר איז פון ערשטן געשפּרעך מיט אים קלאָר געוואָרן, אז
ער איז געבעד נישט מער ווי א סמאָמיסט. און האָט איין זאָרג: דער
דירעקטאָר זאָל נישט חושד זיין, אז ער וויל אריבערשטייגן זיינע פּוּל-
מאַכטן און מיטן זיך אין דער רעזשיז....

שפּילן האָט מען מיר געגעבן די ראָל פון אַלטן קאַמעדיגער —
„פּירס“! פארוואָס „פּירס“?

קיין שום מאָטיוון, וואָס זאָלן באַרעכטיקן דעם דאָזיקן באַשלוס
פון דער לייטונג, וועט מען נישט געפינען, ווען מען זאָל זיי זוכן אין די
גרענעצן פון קינסטלערישע „פּראָ“ און „קאָנטראַ“. אָבער פון אזעלכע
גרענעצן איז די גאַנצע פּראַקטיק אין דאָזיקן טעאטער געווען גאַנץ ווייט.
דאָ האָבן באַשלאָסן מאָטיוון פון טעאטער „פּאַליטיק“ און אויסזיכטן פון
דירעקטאָרס אַמביציע.

וועמען שפילט אין דעם שטיק סטאניסלאווסקי?
„גאיעוון!“

קלאָר, אז די ראָלע שפילט מאַרים שוואַרץ!
די צווייטע פּירנדיקע פּיגור איז — לאַפּאָכין.

דאָס מוז שפּילן באַראַטאָוו שוין צוליב דעם, וואָס קיין שום אנדערע
רע ראָל פּאַסט זיך נישט צו צו זיין אויסערלעכקייט און מענטאָליטעט.
אין זיין אַרטיקל וועגן דער פּאַרשטעלונג האָט מוקדוני באַטאָנט,
אז די צוויי רוסישע אַקטיאָרן — באַראַטאָוו און מאַרעווסקי האָבן באַ-
שאַפן די געהעריקע טישעכאָווישע אַטאַמאָספּער אין ספּעקטאַקל...
וועגן באַראַטאָוו אויף די ייִדישע טעאַטער-ברעטער וואָלט מען גע-
דאַרפט רעדן קלאָר און שאַרף.

איך וועל עס מיר פאַרשפּאַרן. אויף דער רוסישער בינע איז ער
געווען איינער פון די פּירנדיקע פּיגורן אין פעטערבורג, יאַרנלאַנג גע-
שפּילט אין כאַרקאָוו און קיעוו, געווען אליין דער דירעקטאָר פון טיפּ-
ליטער טעאַטער אין משך פון לאַנגע יאָרן. בעת די גרופע פון „מכאַט“
האָט זיך אָפּגעריסן פון טעאַטער, און איז פּאַרבליבן אין ווייסגואַרדיאַישן
אַדעס און פון דאָרטן זיך אַרויסבאַקומען קיין אויסלאַנד, איז באַראַ-
טאָוו געוואָרן ביי זיי... געשעפטס פּירער, און ווי ווייט ידיעות
האָבן דערגרייכט, איז ער זיך מיט זיי צעגאַנגען נישט שוה בשוה. אַז
ער איז אין ווין פון זיי אוועק און געבליבן אָן א קנעל, האָט זיך גע-
מאַלדן יצחק דייטש, דער ייִדישער אונטערנעמער און רעזשיסער. אין
קורצע טעג ארום האָט שוין א רעפּאַרטער געשריבן, אז אויף דער ייִדי-
שער בינע האָט זיך באַוויזן... „א זאַנענטאַל“. און פּאַוועל גרינאַריע-
וויטש באַראַטאָוו (אויפן ייִדישן פּלאַקאַט למען השם נישט אנדערש
ווי — „דאָקטאָר פּאַל באַראַטאָוו“) איז געוואָרן א — „טראַגיקער“...
אַמאָל אין פעטערבורג איז ער געווען א דעקאָראַטיווער „באַן ווואַן“,
„א סאַלאַנען לייב“, (לשם אמת: ער האָט געשפּילט אויך דראַמאַטישע
העלדן, אפילו — אַנדריעוועס „דערן“ אין קיעוו).

נאָכן אַביעקטיוון באַריכט וועגן זיין פאַרגאַנגענהייט, זאָל מיר דער-
לויבט זיין אַרויסצוזאָגן מיין — זאָל זיין, אפּשר סוביעקטיווע — מיי-
נונג, אז פון טישעכאָוו אין אונדזער ספּעקטאַקל איז ביי אים נישט גע-
ווען קיין גיצוין, קיין שפור, קיין איין איינציקע נאָמע. „לאַפּאָכין“ איז
א כאַמעוואַטער פּויער. דאָס האָט ער תּוּפּס געווען און באַוויזן, אָבער
קיין מינדעסטע אַנדיטיונג פון טישעכאָוו-מאַטיוון! קיין סימן פון אַנגע-

ריסענעם הארץ ביים אויסרוף: „שלאָג מיט דער האק איבערן קארשנ
גאַרטן!“ קיין שום נסיה צו „האלבע טעגער“, אָן וועלכע משעכאָוו איז
נישט משעכאָוו...

וועגן שוואַרצן אלס „גאיעוו“ איז נישטאָ וואָס מאַרדך בדברים צו
זיין. איין פּה, און אלץ וועט זיין קלאָר און דייטלעך: „אזוי דייטלעך, און
דעם אויג ווערט פּייגלעך“...

פירם זאָגט צו גאיעוו: „לעאָניד סערגעאיטש! איר האָט ווידער
אַנגעפאָן נישט די געהעריקע הויזן!“

דארף מען באווייזן נאָך דעם, אז גאיעוו איז אן „אַפּגעלאָזענער“
מענטש? איר רעד שוין דאָ נישט וועגן דעם אומפאַרנעסלעכן איינדרוק
פון דער געשטאלט אין דער אינטערפּרעטאציע פון מיין רבין — וו. פ.
דאַלמאַטאָוו, — ביי וועלכן „גאיעוו“ איז געווען א לעבעדיקע פאַרקער-
פּערזנלעך פון פאַרוואַרלאָזן אלטן קארשנאַרטן!

קיין מינימאלע כוונה צו באווייזן א בלאַסע אַנדייטונג פון טשע-
כאַווס פיגור און די זיד אנטוויקלענדיקע געשעענישן, האָט די לייטונג, די
רעזשי נישט געהאַט...

איר האָב אויפּמערקזאַם געמאַכט שוואַרצן אויף דער פּראַזע וועגן
די „נישט געהעריקע (אין רוסישן טעקסט: „גיע טיע“) הויזן“... ער האָט
מיד אַנגעקוקט מיט א בליק פון א פאַרנומענעם מענטשן, וועמען מען
דרייט דעם קאָפּ מיט אומוויכטיקע קלייניקייטן.

קונדיק אויפן עלעגאַנטן אַנצוג פון שוואַרצן שטאַף מיפן ווייסן
שמירך און זעענדיק, אז ער וועט די הויזן נישט בייטן, האָב איר געוואָלט
אויסמעקן מיין פּראַזע וועגן די נישט-געהעריקע הויזן... איר האָב עס
געזאָגט דעם רעזשיסער און דעם דירעקטאָר. דער ערשטער האָט א קוק
געטאָן אויף „גאיעוו“ א קוועטש געטאָן מיט די פלייצעס און מיר נישט
געענטפּערט. „גאיעוו“ אליין האָט נאָך א קורצער וויילע געזאָגט, אז אויב
משעכאָוו האָט די פּראַזע אַנגעשריבן, דארף איר זי זאָגן...

האָב איר געזאָגט „נישט יענע“ הויזן, הגם די הויזן זענען געווען —
יע נע: פון זעלביקן געשמייכטן שוואַרצן שטאַף ווי די מאַרינאַרע און
די וועסט...

אין ספּעקטאַקל איז געווען פּרעכטיק ציליע אַדלער, אלס „שארלאָט-
טע“, און געוויסע טעגער אין סטיל און כאַראַקטער פון „טראַפּימאַוו“
האָט אריינגעבראַכט לאַזאַר פּריד.

אָט דער אמאָליקער מיטגליד פון בארימטן פּרין-הירשביין-אַנסאַמבל, מיט וועלכן מיר האָבן געבונדן פּעדים פון פּריינדשאפט נאָך פון 15 יאָר צוריק, איז אין „קונסט טעאטער“ געווען פאר מיר אן „אַאַזים“ אין דער ארומיקער שעפּערישער וויסענשיט... שוין אין מיין ערשטן ספּעקטאַקל האָט ער געשפּילט „מאַנטשיני“ (נאָך דעם ווי יחיאל גאַלדשמיט, ווערנדיג דיק באַשטימט עס צו שפּילן, איז פון ספּעקטאַקל צוליב א מיספּאַרשטיי-עניש ארויסגעפאלן).

* * *

אויף אלע פּראָבן פון מיינע דריי „דעבויט-פּאַרשטעלונגען“ (,די פּעש“, „די שמאַטעס“ און „דיבוק“) האָב איך זיך געהאלטן אין א טייל שווישפּילער, וועלכע האָבן, ווי מען זאָגט, „געשלאנגען“ יעדעס וואָרט, יעדע אספּיראציע, יעדן אויסדרוק פון נישט-דורכשניטלעכן צוגאנג צו די פּראָבלעמען פון אונדזער באַרופ, צו די אינהאַלטן פון גענעבענעם ווערק און איינצלע סצענעס...

בעת מיינע יאָרן אַרבעט אין יידישן טעאטער — נאָך דעם ווי איך בין אוועק פון „די ווילנער“ — האָב איך תמיד זיך געפּילט, ווי אַ מיין „ביזע אַנשיקעניש“, ווען איך פּלעג זיך אומגעריכט מעלדן פון מרחקים. אָבער די דאָזיקע באַציונג פּלעג איך פּילן פון די טאָנגעבערישע קרייזן ארום טעאטער. אוממיטלבאַר אין טעאטער האָט איך פון מיינע מיטאַרבע-טער אָנגעטראָפּן די וואַרעמסטע אָפּקלאַנגען (אויסער „די ווילנער“, ווי איך האָב עס בשעתו גענוי דערציילט אין פּרעדיקע קאַפיטלען).

אין „קונסט-טעאטער“ האָב איך דערפּילט אומווילן צו מיין רעזשי-אַרבעט כמעט פון די ערשטע שריט. גענוג צו זאָגן, אז אין רעכטן ברען פון די פּראָבן, ווען עס האָבן זיך שוין בולט אויסגעשיילט די קאַנטורן פון רייכן סצענישן בילד נאָכן צווייטן אקט פון אַנדערעיוועס ווערק, האָט מיר דער דירעקטאָר מיט ביטול און גרינגשעצונג געמאָלדן:

— צי וואָס פּטרט איר אַוועק אייערע כוהות אויף „רעזשי-מי“? ווער דאַרף עס האָבן? איר זענט ביי מיר דערווייל א גאַסטראָאָליאָר אין די דריי אויפּפירונגען! און מיר גייט אין אייער דערפּאַלן! א ספּעקטאַקל מיט א רייכער רעזשי, ווו ארום וועט אליץ שיינען און גלאַנצן און אינמיטן וועט זיך ארומדרייען אן אומבאַהאַלפּענער לאַ-יוצחל מיט אייער קול דער-

צו — דאָס איז קעגן אלע פלענער פון דער דירעקציע לגבי אייר, און איך דארף עם להלואין נישט האָבן! היט אייערע כוחות, שאַנעוועט אייער שוואַכע קעל!

איך האָב אים נישט געענטפערט, און זיין מעלדונג איז מיר נישט בלויז ווי מען זאָגט, „אין איין אויער אריין, דורכן צווייטן — ארויס“... זי איז מיר אין אויער נישט אריין.

וועגן ספעקטאַקל — אויסער די ארטיקלען פון מוקדוני און גלאניץ- לעילס (איוב קאהאן האָט מיר געמאַכט צו אַש און שמויב)... זענען אויף שטענדיק אין מיר פארבליבן די מינוטן, ווען איך האָב זיך אָנגעשמויסן מיט דעם אויסדרוק פון אָנערקענונג פון א ריי קאַלעגן:

— מיר האָבן ביז היינט געמאַסטן „טעמפּעראַמענט“ מיט דוד קעס- לערן: „הדרת-פּנוּמדיקייט“ — מיט דזשיקאַב אַדלערן. דאָ האָבן מיר דערזען די בידע.

— דערצו נאָך עפעס אַזעלכעס, וואָס אונדזערע ביידע גדולים האָבן נישט פארמאָגט. מיר האָבן נישט לאנג איבערגעלעבט די גדולה פון זען גרויסע קונסט אין מאַסקעווער טעאטער. דאָ האָבן מיר דערזען עפעס פון יענעם וויינגאַרטן אויף די יידישע ברעטער. דאָס איז מער ווי דער אייג- דרוק פון אן אויסגעצייכנטן אקטיאָר. דאָס איז אזא ווענדפונקט אין דער יידישער קונסט, וואָס מען קאָן נישט אָפּפּטרן מיט א לויב פארן שעפּער פון דעם ספעקטאַקל.

דאָס האָב איך דערהערט פון יחיאל גאַלדשמיט, וועלכן, ווי פריער דערציילט, איך האָב צוליב א שלעכט פארשטאַנענעם וואָרט אויסגע- שלאַסן פון מיין ערשטער אויפפירונג און געהאלטן, אז מיר זענען זיך צוגאנגען...

מנשה סקולניק, וואָס איז געווען צו מיר צוגעבונדן נאָך אין בוּענאַס- איירעס, האָט נאָך דער פרעמיערע אין „קונסטטעאטער“ מיר א זאָג גע- מאָן:

— איר זאָלט נישט פארשפילן אייער טויז, וואָס אייער פאַרשטעלונג האָט אייך אין האנט דערלאנגט. איר זאָלט וויסן, אז אזא ספעקטאַקל האָט מען אין יידישן גיויאָרק נאָך נישט געזען... האלט פעסט איין אייער פאַ- זיזיע!

אַבער נאָך דער צווייטער אויפפירונג („די שמאַטעס“) האָב איך שוין געווסט, אַז קיין אריכתימים איז מיר אין דעם טעאטער נישט באַשערט. שוואַרצן, האָט האָבנדיק אויסגעהערט מיין פאַרלעזונג פון „דוכוס“,

מיר געמאָלדן, אז ער איז ממש אנטציקט פון דער פילפארביקייט אין מיי-
נע אקטיאָרישע טענער. ביי מיין קראנקער קעל אזוי ארויסברענגען די
נאנצע גאלערעיע געשטאַלטן אין קאציזנעס שטיק, דער עיקר: אין דריטן
אַקט — דאָס זעם אים אויס ווי א ווונדער. און איד קאָן אין זיין טעאטער
בלייבן א גרונטשטיין אויף מיין נאנצן לעבן, אויב איד וועל נישט וועלן זיין
קיין „סטאַר“, שפילן „דערן“, „קינען“ א.ד.גל.

איידער וואָס איז אונטערגעקומען א בענעפּיס-פאַרשטעלונג, צי וועל-
כער עס זענען געווען באַשטימט „די שמאַטעס“, און ער האָט מיר גע-
לאָזט שפילן זיין פּאַפּולערע ראָלע „מרדכי מאזע“, וואָס ער האָט גע-
האַלטן פאר איינע פון זיינע „קרוין-ראָלן“ (עס האָט די ראָלע געשפּילט
אויך פּאַל באראטאָן).... פארוואָס — איד??

דוד פינסקי האָט מיר נאָך דער פאַרשטעלונג א זאָג געטאָן, אז איד
שטעל אַלץ אַוועק „מיטן קאַפּ אַראָפּ“. והאָ ראה — „די שמאַטעס“ זענען
ביי מיר לחלוטין נישט דאָס, צו וואָס מען איז פון יאָרן געווען געוויינט...
דאָס איז קלאָר, ווי סמעטענע, געווען דער ווידערקול פון דירעקטאָר. ליי-
וויק בעצמו האָט שפּיל און פעסט געזאָגט, אז די געשטאַלט איז ביי מיר
„אויסגעגאַסן ווי פון בראַנזע“, אָבער מער זאָגן האָט א דראמאטורג איז
יענע אומשטענדן נישט געקאָנט.

אין יענע שטימונגען איז מיר געווען א באזונדערער נחת רוח אָן
עפּיזאָד מיט יהיאַל גאַלדשטיט אויף דער פּראָבע פון „דיבוק“.

אנ-סקים ווערק איז געווען מיין דריטע און לעצטע, דעביוט-אויפ-
פירונג. אויף די פּראָבן האָט איד זיך געשטעלט איין אויפנאבען
ארויסקריגן פון די פארטנערן דעם מאקסימוס פון יענע פּערל, וועלכע איד
האָב אין ווערק תּופּס געווען. אלע חברים האָבן אויפגענומען מיין יעדע
אָנווייזונג מיט אַנערקענונג. בראש פון אלע אנדערע איז מיר נאָכגעגאנג-
גען מאקע לאזאר פריד, שפּילנדיק חננען. „אָפּגעשפּילט די ראָל 150 מאָל
— האָט ער געזאָגט — און דאָ עפענען זיך נייע וועלטן. אוי, אברעמל,
קומסט נאָך פון אן אנדער שטעטל!“

אז אויף דער בינע איז ארויס סנדר בריניצער (יהיאַל גאַלדשטיט).
האָב איד אָפּגעווישט דעם שווייס פון שטערן, זיך אוועקגעזעצט אין פּאַ-
טעל אויף דער אוואנסצענע און אָנגעהויבן קומן וואָס ווייטער וועט זיין...
יהיאַל גאַלדשטיט האָט זיך אומגעקערט מיטן פנים צו מיר און איד

הער:

— מיסטער מאָרעווסקי! וואָס זשע האָט איר זיך אויסגעשלאָסן פון דער פּראָבע?

— מיסטער גאָלדשטיין! דאָס שטיק איז געשפילט געוואָרן איבער 100 מאל. אָנהייבן אייך דרייען דעם קאַפּ מיט „נייסן“ פיל איך מיר גע-שמערט און נישט בארופן.

— אָ, ניין, פריינד מאָרעווסקי! אויב איר האָט נישט קיין ספעציעלע גרונטן מיר צו באהאנדלען אנדערש ווי אלע באטייליקטע אין אקט, בעט איר אייך מיר פירן דורך מיינע סצענעס אזוי ווי איר האָב עס געזען פון אָנהייב אקט. דאָס איז אלץ צו שוין, צו ווערטפול, איר זאָל מיט א לייכטן געמיט מיר דערפון אָפּזאָגן. די פּראָבע איז אוועק ווייטער מיט פארטאָפּלמער התמדה און פלאַ-מיקייט.

אַבער מיין רעזשיסערישע קאריערע ביי מאָריס שווארצן אין „קונסט-טעאטער“, וואָס איז שוין פריער געלעגן אין שאול תחתיה, האָט יענעם פרימאָרגן באקומען א שטיין פון שווארצן מארמאָר איבערן „קבר“.

* *
*

צוריקקערנדיק צום עפיוזאָד: „פירס“ אין „קארשנגארטן“:
הגם לאזאר פריד, ציליע אדלער, גאָלדפאדן (ווי ווייט איר געדענק), ווינאָגראַדאָוו האָבן אין א געוויסער מאָס (אין פרוואַטע שמועסן הינטער די קוליסן) זיך אָנגענומען מיט משעכאָווישע כוונות, איז די אלגעמיינע „לו פּי“ פון ספעקטאַקל געווען פרעמד און ווייט פון דער ווונדערבארער עלעגיע...

און ארויסברענגען די ארכיטשעכאָווישע געשמאַלט פון 80-יעריקן קאמערדינער איז געווען א בוסלוש נישט מעגלעך...

„וואָס טוט מען?“

צו געבן די קאָמישע געשמאַלט פון אלטן משרת האָט מיר גע-שמערט מיין אויסערלעכקייט... זאָל איר בויגן די קני כדי צו ווערן „קליינ-ווקסיק“? זאָל איר רעדן, אימיטירנדיק אלטע ציין אונטער שוואכע ליפן? וועט עס דאָך זיין א חילול השם! עס איז דאָך — ששעכאָוו! יע-דער סימן פון ביליקע „מאכערייקע“ איז דאָך דאָך — וואנדאלזם!

און מיטאמאָל האָט מיר א בליץ געמאַן א געדאנק: אין לעצטן אקט זאָגט פירס: „אמאָל זענען דאָ ביי אונדז געווען אַדמיראלן, גענעראלן, און איצט...“

צי איז נישט אויפן אָרט אין דער געשמאַלט פון אלטן קאמערדינער מאכן לעבעדיק דאָס פארשוונדענע פון יענע צייטן? אויפן פּאָן פון דער איצטיקער סביבה פון אָפגעבלאנקטן פארוויסטן קארשנאָרטן זאָל ארומגיין אין זיין פולן גלאַנץ יענער קאַמערדינער?

„דער אָפעטיט קומט מיטן עסן“ — מיין בליט-ברירהדיקער באשלוס אזוי צו טראַקטירן די ראָל פון אלטן „פירס“ איז אין נאנג פון די פּראָבן מיר אריין אין „בלוט“.

לויט דער פיעסע, גייט פירס ארויס דער ערשטער בעת עם קומען די געסט פון אויסלאַנד. אין יעדער פּאַרשטעלונג, ווען מיין אַלטער פירשט לעכער קאַמערדינער פלעגט זיך באווייזן אין טיר און זיך לאָזן גיין דורך דער בינע צו דער צווייטער טיר מיטן פלעד אויף דער לינקער האנט, פלעגט אין עולם אויסברעכן אן אפלאוז, וואָס פלעגט אָנהאלטן ביז פירס פארשווינדן אין דער טיר אנטקעגן.

מאָרים שוואַרץ פלעגט אָפט באטאָנען, אז ער האָט „ארויסגעפירט צום שיין פון דער ראַמפּע און אָנערקענונג פון פובליקום די און יענע קינסטלער: ער האָט ארויסגעבראַכט סיי בולאוו, סיי בן-עמי, סיי מוני וויזנפריינד...“

פאר די קורצע וואָכו, וואָס איד בין געווען אין „קונסט-טעאטער“ גאָך דער פרעמיערע פון „קאַרשנאָרטן“, האָב איד א סך מאָל אויסגעהערט פון אים, אז „פירס“ איז מיין „גרעסטע“ דערגרייכונג, און איד זאָל געדענקען, אז דאָס האָט „ארויסגעבראַכט“ — דאָס „קונסט-טעאטער“.

האָט זיך געמאַכט א מעשה: א מיטארבעטער פון „אואָרלד“, זוכט דיק אין די עוועניום מאטעריאל פארן מאַג-פעליעטאָן (היינט א שרפה, מאָרגן אן אָנפאל...), האָט דערזען אויף סעקאָנד-עוועני אן אויפשריפט: „דחי משערי-אַרטשערד“. וויסנדיק, אז טשעכאַווס שטיק שפילט נאַזימאָ-ווא אויף אן אנדער עוועני, האָט ער זיך אָנגעהויבן ארומקוקן מיט חידוש און דערזען אן אויפשריפט: „דזשואיש טיעטער“. דאָס איז כמעט אזא מענסאציע ווי א „קידנעפּ“. האָט ער געקויפט א טיקעט און זיך אוועקגע-זעצט קוקן די פּאַרשטעלונג...

זאל מען זיך פארשטעלן מיין מצב, ווען אויף מאָרגן פרי, קומענדיק אין טעאטער, האָב איך דערזען דעם דירעקטאָר מיטן „פעיער“ אין האַנט און דעהערש קולות וברקים. „פאבליוסי“ האָט פארנומען א העלפט פון זיין ביודזשעט, אָבער אונטער זיין קאָנטראָל. און דאָ קומט אזא „גרינער“ לאַיוולאָ און „אָרגאניזירט אזא אַרטיקל“: „אויף דער בינע האָבן מיר דערזען א צווייטן עמיל יאנינגס“...

איך בין דאָ געווען „גאָט די נשמה שולדיק“, אָבער מיין „גרענד סוקסעס“ אין דער טשעכאָו-אויפפירונג איז שוין ארויס פון ענגן יידישן נעסל און....

אָבער נישט דאָס איז דער שלום-אקאָרד פון מיין טשעכאָו-איבער-לעבונג ביי מאָרים שוואַרץ.

ווער געדענקט נישט די לעצטע סצענע? פירם בלייבט אין פוסט? הויז. אַלע זענען אוועקגעפאָרן, און אים האָט מען פארשפארט און — פארגעסן.

דאָס איז א מאַמענט פון טראַגישער טיפיקייט און שפאָנונג. אָבער איין בילד פון טראַגזיס איז „פירם“, ווי מען איז געוויינט גע-ווען אים צו זען ביז יענער פאָרשטעלונג: א דראַבנער, שוואַכיקער אַל-מיטשקער... און א צווייט בילד איז דער שלאַנקער, הייכוואַסיקער, מאַ-יעסמעטימטשער זקן, ווען ער באווייזט זיך מיטן פעקל אונטערן אָרעם. גייט דורך די בינע אזוי ווי אין ערשטן אקט אין א פארקערטער ריכטונג און שמויבט זיך אָן אויף דער פאַרשפאַרטיגער טיר: זיי האָבן אים פארגעסן!

דער אלטער ענדיקט די פאָרשטעלונג מיט א קורצן מאַנאָלאָג און לאָזט זיך אראָפ אויף דער קאָזעטע אין מיטן צימער... דאָ וועט ער אויס-גיין א פארגעסענער. די באַרימטע פראַזע: „א מענטשן פארגעסן“ איז אין טשעכאָוו סעקסט נישט געווען, זי איז געבוירן געוואָרן אין גאנג פון אַנוואַקסנדיקן ספעקטאַקל בעת די פראַבן.

איך האָב די סצענע אויסגעברייטערט: פון דער פארשפאַרטער טיר גייט דער זקן פון איין לאָדן צום צווייטן, און ביי יעדן פון די פיר פענצ-טער וואַקסט זיין שוידער. ביים לעצטן לאָדן דרייט ער זיך אויס מיטן פנים צום עולם, בלייבט שטיין אָנגעשפארט אין דער וואַנט ווי געקריי-ציקט. ער זעט פאר די אויגן דעם אומפארמיידלעכן סוף... ער קוקט ארום זיך און מורמלט: „א מענטשן פארגעסן!“... ער גייט, זיך וואַקלענדיק,

צום צענטער פון דער ביגע, לאָזט זיך אראָפּ אויף דער קאָזעמע. לאנגזאם
גייט דער פּאַרהאַנג...

יעדער אקטיאָר, יעדער פּיעסע, יעדער סצענע האָבן אין דער מע-
אַטער-ווירקלעכקייט זייער גורל. די אינטערפּרעטאַציע פון דער סצענע ווי
דאָ איז באשריבן, וואָלט אויפן פּאַרום פון א מעאטער, וווּ טשעכאָוו איז
נישט קיין צופעליקייט נייערט א קולט, געווען א מעמע פון מעאטער-גע-
שיכטע...

דאָ איז געשען עפעס אנדערש: אין רעכטן ימראנס פון מיין איבער-
לעבונג, שלעפּנדיק די פיס פון דריטן לאָרן צום פּערטן, דערזע איד אין טיר
דעם קאָפּ פון מיין דירעקטאָר און דערהער א הויך געפּליסטער:

— איר זענט משוגע צי חסר דעה! וואָס שלעפּט איר די סצענע גאנץ
צע 10 מינוט? דער זיינער איז באלד צוועלף. כוועל צוליב אייר צאָלן
שמראָף. ענדיקט די מינוט. איד לאָז דעם פּאַרהאַנג.

איד האָב נישט געענדיקט „די מינוט“, „געצויגן“ ביזן לאָרן,
ביזן צענטער, ביזן אראָפּלאָזן זיך און בלייבן זיצן.

אוועק פון דער ביגע גרייט צו א וויסטן סקאַנדאַל, ווען דער דירעקט-
טאָר קומט „דערנאַנצן“ זיינע מענות. אָבער ער האָט זיך נישט באוויזן.
מיט א קורצער צייט פריער האָט ער אינמיטן מיין דיאלאָג מיט אים
אין „קידוש השם“, דערפילנדיק, אז איד פיר די סצענע מיט אַנוואַקסנדי-
קער שפּאַנגונג, מיר עפעס אריינגערעדט אין אויער. איד האָב אים אָנגע-
קומט און געמאַלדן: „אויב איר הערט נישט אויף מיר שטערן, גיי איד
תיכף אראָפּ פון דער ביגע“.

ער האָט זיך אָנגעהויבן פארהאלטן אנדערש... אָבער ווי לאנג דאָס
וואָלט אָנגעהאלטן נעם איד זיך נישט אונטער צו זאָגן, ווייל אינקורצן איז
געקומען א סוף צו מיין עצם קאפיטל „קונסט-טעאטער“. מען איז צוגע-
טראָטן צו די פּראָבן פון „אַטעללאָ“. איד בין געווען באַשטימט צו שפּילן
„אַטעללאָ“ אין דער ריי מיט באראטאָוו. דער ליינער געדענקט אפשר
מיינע פּילמאַליקע באוואָרענישן, אז איד האָב אַטעללאָ אויסגעמיטן צו
שפּילן (לאַמיר דערמאַנען דעם עפּיזאָד אין אלעקסאַנדראָווסק מיט 10
יאָר צוריק). דאָ האָט מיר אין א געוויסער מאָס געלאָקט דער פּאַקט, וואָס
די אויפּמירונג, האָט געוואָלט מאַכן מיין לערער פון דער טעאטער-שול
באָרים סערנעוויטש גלאַנגאָלין. איד בין געווען גליקלעך אים צו האָבן
געמאַכט אין ניו-יאָרק, געוואָלט אים אַפּדאַנקען פאר זיין באַצויג צו
מיר אמאָל אין פעטערבורג, פארבעטן צו זיך און זיך איבערצייגט, אז ער

איז נאך אלע שווערע נסיונות פאר יענע יאָרן פארבליבן דער זעלביקער
צאפלידיקער קינסטלער ווי מיט צוואנציק יאָר צוריק...

אָבער ביי מיר האָט זיך פארשארפט מיין האַרדז=קראַנקהייט (ווי על
פי כלל אין די ווינטערחדשים); שוואַרץ האָט מיר פאַרגעלייגט נעמען
א צוויי וואַכן אורלויב און זיך אַפּרוען. איד האָב פארבראכט א הודש
נישט ווייט פון ניו-יאָרק און אז איד בין (נאָך ניו-יאָר 1929) געקומען אין
טעאטער, האָב איד דערהערט קלאַרע דיבורים, אז צוליב מיין הייזערייַ
קייט האלט זיך די דירעקציע באפרייט פון אַפּמאָד און וועט מיר קיין
ווייזשעס מער נישט צאָלן.

איד האָב נישט ארויסגערעדט קיין צוויי ווערטער און בין ארויס פון
טעאטער... מיין פעטער, צו וועלכן איד בין געקומען אין א שעה ארום,
האָט קורץ און שארף געמאָלדן, אז ער וועט דעם „גענגסטער“ ליקווידירן
צוזאמען מיט זיין טעאטער אין משך פון צוויי וואַכן, ווייל די ווירטשאַפט
האלט זיך אויף די סוכסקריבשנס.... „און די סוכסקריבשנס דאָס בין
איד!“ — האָט מיסער בלאַק אויסגערופן מיט תקיפות.

איד האָב אים קאמענטאָריש געמאָלדן, אז ער זאָל שוואַרצן אפילו
נישט זאָגן, אז איד האָב זיך פאר אים באקלאַגט, אויב ער וויל, אז אין
מיין איצטיקן צושטאַנד זאָל איד קאָנען האַלטן זיין הויז און פאמיליע
פאר א מאָראַלישע שטיצע.

ער האָט צוגעזאָגט צו „קוקן און שווייגן“ בין א געוויסער גרענעץ,
איד האָב פאר די 16 וואַכן ארבעט אין טעאטער געהאט אַנגעזאמלט אין
באַנק בין א 1.500 דאָלער. דאָס קאָן מיר קלעקן אויף א קנאַפן האַלב
יאָר חיונה...

„און ווייטער וועט מען זען“.

* *

*

אינטערעסאנט איז מיין וויזיט ביי אן אַנגעזעענעם אדוואָקאַט. אייַ
נער פון די פראַמינענטע טוער אין „ארבעטער-רייג“. מיין וויזיט האָט
אים אַנגעקוינדיקט מיין יוגנטפריינד פון ווילנע יוסף באסקינד, דער די-
רעקטאָר פון „ארבעטער-רייג“. דער „לאַיער“ האָט מיך אויפגענומען
מיט אַפענע אַרעמס,

— פילט אייד אזוי ווי אין ווילנע מיט אן אלטן נומן פריינד! דער ציילט ווי גייט אייך? איבעריקנס, דארפט איר נישט לאנג דערציילן: עס האנדלט זיך וועגן מאָרים שוואַרץ. א שווערער קונד! לאָמיר אריינקוקן אין אייער אָפּמאַך....

דערזעענדיק, וואָס דאָרפן איז שוואַרץ אויף ווייס אָנגעשריבן, האָט מיין גאַסטפריינדלעכער „רעכטסאַנוואַלט“ מיר אומגעקערט מיין דאָקוּ מענטש מיט א שוואַרצער כמארע אויף זיין פריער צעשטראַלטן פנים. — עס האָט נישט קיין זין אפילו צו פארלירן דעם בויגן פאפיר אויף שרייבן א ווענדונג צום געריכט. דער פונקט וועגן הייזעריקייט נעמט צו ביי אייך יעדן שאנס צו געווינען.

איר האָב אים אָנגעקוקט און זיך צעשמייכלט.

— לויטן פונקט וועגן הייזעריקייט — אזוי קומט אויס נאָך מיין אָק-מיאָרישן שכל הישר! — קאָן די דירעקציע מיר נישט לאָזן שפילן און צום סוף וואָך נישט אויסצאלן מיר די ווידזשעס, ווייל איר האָב די וואָך נישט געשפילט. אזעלכע וואָכן קאָנען זיין 3 און 13 און 33. אָבער אויף וועלכן סמך זאָגט מיר די דירעקציע, אז איר וועל זיין הייזעריק ביזן סוף יאָר??

ער האָט ארויסגענומען דעם אָפּמאַך פון מיין האנט, אריינגעקוקט און האָט מיר אָנגעקוקט מיט א לוסטיקן שמייכל.

— בראַוואָ, מיסטער מאָרעווסקי! איר זענט פשוט אַ יוריסט מיט איינפאל. עס לאָזט זיך וועגן אָפּמאַך אַן ספק דיסקוטירן אין אייער זין.

— דאָס איז דער יורדישער יסוד זיך צו משפטן. דער לאָגישער און מאָראַלישער איז, לויט מיין מיינונג, נאָך א סך שטאַרקער.

— זייער אינטערעסאנט! איר הער אייך.

— איר בין לויטן אָפּמאַך אָנגאַזשירט אלס שוישפילער און רעזשי-סער מיט א געהאלט פון 175 דאָלער א וואָך. ווייל איר האָבן, אז דער שוישפילער מיטן הייזעריקן קול איז ווערט נישט מער ווי 75 דאָלער און 100 קומט דעם רעזשיסער! און די דירעקציע האָט מיר אלס אזעלכן אפילו נישט אויסגענוצט. איז עס איר זאך! אָבער וווּ איז דער יסוד צו אנולירן דעם אָפּמאַך — מיטן רעזשיסער?

— בראַוואָ מיסטער מאָרעווסקי! דעם פראָצעס געווינען מיר אַן ספק. אָבער, פראקטיש גענומען מוזט איר וויסן, אז ביי מאָרים שוואַרץ האָט נאָך קיינער נישט אויפגעמאַגט קיין צוויי סענט, האָבנדיק אלע נוי-טיקע פאפירן פון געריכט.

איד האָב זיך פון גערעכטס פּראָצעדורן צוריקגעצויגן. אָבער אין עמ'ע
לעבע וואָכן ארום בין איד געקומען צום לאַיער און באוויזן אַ משעק, אונט
טערגעשריבן „מאָרים שוואַרץ“.

דער אדוואָקאָט האָט נישט געגלויבט זיינע אויגן.
— פון שוואַרצן אַ משעק? ווי אזוי האָט איר עס באַקומען? צייט
איד קען אים, איז עס, דוכט מיר, דער ערשטער פאל.

קומענדיק אנמקעגן דער אויפפאָדערונג פון אַ שרייבער=דעלעגאציע
צו רעגולירן מיט מאָרעווסקין די ענינים נאָכן פארלאָזן דעם „קונסט=
טעאטער“, האָט שוואַרץ געמאָלדן, אז ער איז אַ יידישער מענטש נישט
אין קיין קלענערער מאָס ווי די חשובע דעלעגאטן און וואָלט מיט מאָ=
רעווסקין זיך אויסגעגליכן אָן דער פארמיטלונג פון די שרייבער, ווען מאָ=
רעווסקי וואָלט וועגן דעם געלאָזט פאלן אַ וואָרט.

אלאָ: ער צאָלט אויס אַ חודש געהאלט, ער לייגט אוועק אין באַנק
די הוצאות אויף ערשטער קלאַס ביזן שערבורג, ער דיקטירט נישט קיין
טערמין צו פארלאָזן די יוגיטעד סטייטס, ער שמעלט בלוזן איין תנאי:
מאָרעווסקי זאָל נישט שפּילן אויף קיין שום
אַנדער בינע אין ניו-יאָרק!

אזוי האָט זיך פארענדיקט מיין „ארטיסטישע טעטיקייט“ אין ניו-
יאָרק.

אין די שטאָטן בין איד אָבער געזעסן נאָך אַ יאָר צייט. און האָב
וועגן דעם וואָס צו דערציילן נישט ווייניקער ווי וועגן די 16 וואָכן ביי
מאָרים שוואַרץ.

* * *

זען מיר ווידער אונדזער העלד ביי דער צעבראָכענער קאָרעמע...
ווידער איז „טעאטער“ אַ ווייטער הלום, וואָס לאָזט אים נישט רואיק
שלאָפן און נאָרמאל אָטעמען.

אין מיין אומבאהאַלפנקייט האָב איד נאָך אויסגעגראָבן אַ גרוב
צווישן מיר און דער „אַקטיאָרן=אוניע“: דעם פראָפעסיאָנעלן פאריין.

אין פּוילן בין איד מיטן פאריין געווען אין די בעסטע באציונגען.
אז איד בין אוועקגעפאָרן קיין בוענאָס איירעס, זענען אָן ספק דער=
פילט געוואָרן די נויטיקע פאָרמאליטעטן. אין ניו-יאָרק איז תיכף אַנט=
פילט געוואָרן די נויטיקע פאָרמאליטעטן.

שפאנען א „קאנפליקט“. לויט אלע כללים האָב איד באַלד נאָכן אָנקום מען געדארפט אָפּשטאַמפּן דעם ערשטן וויזיט אין דער יוניע. מיר האָט קיינער עס נישט אויפּמערקזאם געמאַכט, און מיין אבסיסמענץ איז אויפֿגענומען געוואָרן ווי אז אויסדרוק פון גרינגשעצונג. שוואַרץ האָט מיטן אַנגאַזשירן מיר עובר געווען עפעס כללים, וואָס זענען מהויב דעם ארבעטסגעבער לנבי דעם פּראָפּאַריין. צוזאַמען האָט זיך באקומען א סימבאָלישע פּאָליטיק פון „שארפּן קאָנפּליקט“, מיטן גאַס, וועלכער אינגאַרירט דעם סטאַטוס, „קריכנדיק מיט זיין אוסטאוו אין פרעמדן מאָנאַסטיר“ (געברויכנדיק דאָס באקאַנטע רוסיש ווערמל). די היסטאָריע מיט דער מעשה וואָלט זיך שלעכט פּאַרענדיקט: עס האָט געקאָנט דערגיין ביזן פּאַרבאָט פון מיין ערשטן ספּעקטאַקל. איז אָבער נאָט א גומער: שטעלט זיך ארויס, אז ראובן גוסקין, דער האָר און געביטער פון דער יוניע, זיין פּאַקטישער פירער איז משך פון יאָרן ביז דאן און דריי יאָרצענדליקער שפּעטער — איז ביי מיין פעטער „הערמאַן בלאָק“, וועלכן דער ליינער קען שוין נישט פשוט א „בן בית“, נאָר ער האָט זיך ביי מיין פעטער שיעור נישט אויסגעהאַדעוועט; הירש בלאָק האָט אים אויף די פיס געשטעלט, אויף דער וועלט ארויסגעפירט און די שטעלע אין דער יוניע האָט אים געשאפן מיין פעטער. הויז דעם, איז יוסף באַסקין, דער דירעקטאָר פון „אַרבעטער־רינג“, מיינער א יונג־פּריינד נאָך פון ווילנע מיט 20 יאָר צוריק.

קלאָר, אז וועגן רעפּרעסיעס לנבי מיר מצד דער יוניע האָט קיין רייד נישט געקאָנט זיין. די אלע שוואַרצע כּמאַרעם האָבן מיר אויסגעמיטן, און איד האָב אפילו נישט געוואוסט, אז זיי זענען געהאַנגען איבער מיין אָרעמע און נאַרישן קאַפּ.

ארום אין דער עפּנטלעכקייט האָט מען אָבער די אלע פּרטים גענוי געוואוסט, און עס האָט זיך געמוזט באַשאַפן אן אטמאָספּער פון עפעס, וואָס ליגט איבערן דורכשניט פון נאַרמאלע און נאַטירלעכע פּראָפעסאָניעלע באַציונגען.

נוי־יאָרק מיט וואַרשע — ס'הייסט ראובן גוסקין מיט מאַרק יובל לערן — האָבן געפירט אן אינטענסיווע קאַרעספּאָנדענץ וועגן מיטגליד פון יידישן פּאַריין אין פּוילן, וועלכער אינגאַרירט די יוניע. און די מאַסגעבנדיקע אינסטיטוציעס זענען, משמעות, געקומען צו אן אויסגלייך, און אלץ איז אריינגעפאַסט געוואָרן אין די געהעריקע ראמען פון אנטשפּרעכנדיקע פּאַראַגראַפּן...

איז דאָך אָבער אויסער פאראגראפן פאראן פאָקטן און מענטשן און אינטערעסן. איד פלעג ענדיקן צו דער פאָרנעשריבענער שעה די אָפיציעלע פראָבע און פארבלייבן אין מעאטער נאָך א פאָר שעה, שטודירנדיק מיט א צוויי־דריי שוישפילער זייערע ראָלן. די קאָלעגן פון דער טרופע האָבן נישט נאָר „נישט פראָטעסטירט“ קעגן דער ארבעט נאָך דער אָפּ־ציעלער צייט; נאָר פארקערט: יענע שעהן זענען אויפגענומען געוואָרן מיט פרייד און דאנקבארקייט... קומט א מאָמענט, אז איד דארף צו א באשטימטער סצענע מיט „קאָנסועללאַץ“ האָבן א פראקטיקאבל... דאָס וועגט א 20 קילאָגראם, און איד בעט א בינע ארבעטער, מיר עס ברענגען. דערהער איד, אז קיין בינעארבעטער אויף פראָבעס זענען נישטאָ; מעלער איד, אז פון מאָרגן אָן מוז איד האָבן אויף יעדער פראָבע א מעכענישן ארבעטער. דערווייט איד זיד, אז א ייד ארבעטער טאָר מען לויט די כללים פון פאריין נישט האַלטן און צאָלן א גאנצע בריגאדע איז א צו גרויסע הוצאה.

— וועט איד שוין מוזן זיד באַניין אָן דעם, די קונסט וועט האָפּטאָלעך זיד צעבליען אָן א פראקטיקאבל.

איז א מאָג ארום בין איד אוועק און געבראכט צו שלעפן דעם פראקטיקאבל בידים. א מאָג שפעטער האָט מיר לאַזער פריד געהאַלפן. איז נאָך א מאָג שפעטער האָב איד דערהערט, אז אונדזער אָפּו אליין זיד העלפן וועט דער פאריין פון טעכנישע בינעארבעטער באטראכטן ווי א שריט פון אויסגעשפראָכענער שמרייקברעכעריי און סאבאָטאַזש לגבי די אינטערעסן, רעכט און פאָרשריפטן פון פאריין.

איד האָב ווייטער געשלעפט די פראקטיקאבלען. דערביי האָט מיד דער דירעקטאָר געוואָרנט, אז דעם פראקטיקאבל נאָך דער פראָבע מוז מען אוועקשמעלן אויף זיין אָרט: אויב, קומענדיק אינאָונט, וועלן די ארבעטער דערזען, אז מען האָט דעם פראקטיקאבל גענוצט אָן זייער הילף, וועלן זיי מוזן רעאגירן אויף דעם.

מיטאַמאָל קומט אויף דער פראָבע א בינע־ארבעטער און געפינט מיד פירן די סצענע אויפן פראקטיקאבל. דאָס איז געווען די סצענע צווישן „דער“ און „קאָנסועללאַץ“, וועלכע געהערט צו די קולמינאציע־פונקטן פון ספעקטאַקל, וועלכע איד פלעג שפילן (און רעפּעטירן) שמעגל־דיק אין די טענער פון פלאמענדיקער באנייטערונג.

אז איך האָב פארענדיקט די סצענע, א קער געמאַן דעם פראקט-
טיקאבל און זיך גענומען אים שלעפן איבער דער בינע, האָב איך דער-
הערט פון פארטער א שמים:

— איי בעיג יו פאָרדן, מיסער מאָרעווסקי!

פון טונקעלן זאל איז ארויס א ווקסיקער, ברייטפלייציקער מאַן פון
א יאָר 40. ער האָט פון דער זייט מיט איין שפרונג זיך ארויפגעקראָגן
אויף דער בינע און מיר אויסגעשמרעקט די האנט.

— דעם פראקטיקאבל נאָך דעם, וואָס איך האָב דערהערט אויף
דער פראַבע, וועט איר דערלויבן מיר אוועקשמעלן אויפן אָרט. און
דאָס טו איר נישט אלס בינע-ארבעטער קעגן די געזעצן פון מיין יוגע.
דאָס טו איר אלס צושויער, וועלכער האָט צופעליק בייגעווויגט און באוויגט-
דערט אייער סצענע.

ווי ווייט איך געדענק, האָב איך די פראקטיקאבלען מער נישט גע-
שלעפט: יעדן טאָג פלעגט זיך מעלדן אן אנדער פארשוין, פלעגט מיר
פרעגן צי דארף איך נישט עפעס האָבן; אויף מיין פראגע, צי ער איז
א בינע-ארבעטער, פלעג איך דערהערן: „זאָל גאָט היטן! וואָס פאלט אייך
איינ? מיר האָט מיין פריינד געבעטן, אז איך זאָל אריינגיין אין מעאטער
נאָך דריי און זעען צי דארפט איר נישט עפעס.

צו א קאָנפליקט מיטן פאָריין איז אָבער געקומען.

נאָך דער פרעמיערע פון „קארשנגאָרטן“ האָט די דירעקציע בא-
שלאָסן א שבת-פרימאָרגן (אפשר — זונטיק?) צו געבן א רעפּעראַט
וועגן טשעכאָוו. ווי ווייט איך געדענק זענען געווען צוויי רעפּעראַטן:
דאָקטאָר מוקדוני און — מאָרעווסקי.

איך האָב פארלאָנגט אויף דער בינע זאָל זיין א קאָמעדע. שטיין
אין מיטן דער בינע נישט אָנגעשפארט איז מיר פאָרנעקומען אומגעשיקט.
לאָזט זיך אויס: ארויסטראָגן די קאָמעדע מוז א בינע-ארבעטער, און
דאָס דארף קאָסטן דעם סכום פון א אָפּצאָל פאר א גאנצער בריגאדע ווי
צו א נאָרמאלער פאָרשטעלונג.

— וועל איך אליין ארויסטראָגן אויף דער בינע א פישל מיט א שטול
און א גלאָז וואסער.

— דאָס איז סאבאָטאָזש!

בין איך נישט פרעגנדיק ארויס אויף דער בינע מיט אַ שטול אין
איין האנט און א גלאָז וואסער אין דער צווייטער און געהאלטן א שעה-
דיקן רעפּעראַט.

אויף מאַרגן האָבן זיך געמאַלדן פאַרשטייער פון יוניע מיט
א שטרענגן פאַרווירף, אז איך האָב עפנטלעך קאָמפּראָמיטירט די יוניע
מסרנדיק פארן עולם, אז זי קרעמפירט דעם פרעלעגענט און באציט זיך
ביוראָקראטיש צו לעבעדיקע נויטן פון יעאמער.

*

* *

א פיר חדשים האָב איך ארומגעשפאנט אין דער פּאָזיציע פון
א רונדן ליידיקנייער איבער די עוועניוס און סטריטס פון מאנהעטן,
בראָנקס, ברוקלין און אויף די ראָנדן פון ניו-יאָרק...

נאָר אין איין העלן פרימאַרגן האָט יוסף באסקינד מיך פארבעטן צו
זיך אין קאנצעלאריע און געמאַלדן, אז זיין אינסטיטוציע איז נישט אין
אָרדענונג, און ער אליין קאָן זיך נישט בארואיקן, וואָס „אזא איינער ווי
דו“ גייט ארום איבער די גאסן, טוט נאָרנישט און עסט אויף זיינע פאַר
פאראיבעריקטע גראַשנס...

— אין טעאָטער=ענינים קאָנען מיר זיך נישט מיטן. גוסקינען פאר=
דריסט אויך וואָס דו גייסט ארום ליידיק. ער זאָגט אָבער, אז פון דער
זייט אינטערווענירן לאָזט זיך נישט, און דו האָסט מיט קיין איין וואָרט
נישט געפרוווט די לאַגע ענדערן. אלזאָ: אויף די פיר זומער=מאַנאַטן
לייגט מיר דער „ארבעטער=רינג“ פאַר איבערצונעמען די אָנפירונג מיט
דעם קינדערהיים אין זייער קעמפ (זומער וווינאַרט). מיין אויפגאבע וועט
זיין רעזשיסירן קינדער=פאַרשמעלונגען.

א געהאלט ווערט מיר באשטימט מיט 100 דאָלאַר א חודש מער ווי
דער בודזשעט זעט פאַר פארן נאָרמאַלן „אָנפירער“. ער וויל נישט וואַרטן
אויף מיין תשובה: ער האָט מיר שוין אריינגערעכנט אין דער רשימה פון
לייטנדיקן פּערסאָנאַל און פרעגט מיר: ווען זאָל קומען דער קאַר (וואָגן)
מיד פירן אין קעמפ אריין? (א 25 קילאָמעטער הינטער ניו-יאָרק).
דאָס זענען געווען די בעסטע, אינהאלטרייכסטע חדשים פון מיינע
אנדערטהאַלבן יאָר אין לאַנד.

איך האָב באשלאָסן אויפפירן מיט די קינדער י.ל. פרצעס „דין תורה
מיפן ווינט“ און נאָך דעם געבן א „דיווערטיסמענט“ אין דער אויסשטאַל=
טונג פון א צירק=פּראָגראַם: טענץ, לייכטע אקראַבאַטיק, זשאַנגלירונג.
אימיטאציע פון פּערד=דרעסור, פארטער=געראַנגל, און ענדלעך — קלאָז=

נאָדע... דעם הויפט-פּאָיאַן אין קאָסטיום פון ארלעקין האָב איך אויסגע-
פירט אלײן.

עס וועט קלינגען קאָמיש, אָבער איך מוז זאָגן, אז יענער אָונט —
אין סעפטעמבער 1929 — איז געווען איינער פון מיינע באדייטונגפולע-
סטע לייסטונגען אין משך פון מיינע 40 יאָר שעפּערישע פארמעסטונגען...
מענטשן זענען צו מיר געקומען מיט פלאמען פון התפעלות אין די
בליקן. מען האָט מיר אויפגעפאָדערט צו געפינען א מענעדזשער און בא-
ווײַזן דעם ספּעקטאַקל אין ניו-יאָרק, אין ראָאָד... עס וועט דורכגיין 100
מאָל. איך וועל אָנשיטן זעק מיט געלט"...
פאר דער צײַט פון די פּראָבן מוז איך זיך אָפּשטעלן אויף איין פּיל-
זאָגנדיקן עפּיזאָד.

דער פארוואלטונג איז איינגעפאלן צו באשטימען א צוזאמענקונפט
מיט די עלטערן פון מיינע ארטיסטן: ארומרעדן פראגן פון „קולטור“,
„דערצײג“, „פּעדאָגאָגישע אויפגאבן“.

עס איז ארויפגעשווומען די פראגע פון „מאָמעלשון“ ביים יונגן דור.
איך האָב צום ערשטן מאָל דערהערט, אז אין דער פראגע זענען פאראן
„פארשירענע שטאנדפונקטן“, אז יידיש איז א שמערונג צו ווערן „גוטע
אמעריקאנער“, אז יידיש שלעפט צוריק קיין יעהופעץ און כתרילעווקע און
פירט צו דער יארמולקע....

איך האָב נאָך א קורצער דערקלערונג וועגן יידיש „גוסס ווילנע“,
וואָס איז פון „יארמולקע און יעהופעץ“ זײַער דערווייטערט, געזאָגט
בפה מלא, אז דאָ אין בראָנקס און אויף היינטיקער פארוואלטונג האָב
איך מיר איבערצײגט אין דעם, וואָס פריער איז פאר מיר געווען בלוז
א השערה: אלע, וואָס שטאַמען פון איידעלע טאַטעס און זיידעס, האלטן
יידיש פאר זייער טייערסטן אוצר און געמען אויף מיט פרייד יעדן אויס-
דרוק פון יידישער קולטור. עס ווייכו דאקעגן פון יידיש די, וואָס זייער
געכטן שמעקט אין די זומפן פון אמעראצעס, נראָבקיט, אָפּגעשטאַנענע
קײַט. פאר אזעלכע איז דער סינאָנים פון פאַרשריט ענגליש, דײַטש א.א.וו.
א.א.וו.

ביי א הילכיקן אפלוז פון א טײל פארוואלטע, וואָס האָבן אויסגע-
דריקט זייער צושטימונג צו מיינע באהויפטונגען, האָט זיך אין זאָל גלייכ-
צײטיק אויפגעהויבן אן אמתער שמורעם פון פּראָטעסטן קעגן מיין
„מעזע“. יענע גרויסן זיך מיט זייער „פּראָגרעס“ און אמעריקאנישקײַט,

און דאָ וואָס איינער; „א גרינער“, זיי אָנצורופן; „גראַבֿהוימיקע“... אַזעלכ
מיט אים!

„הױז פּוֹל!“ — האָב איד דערהערט.

צו דער בינע זענען געפלוין עפעס אלטע פּאנטאָפּל, צעריסענע
הענטשקעס, שאַלעכץ פון באנאנען און גרעיפֿ-פּרוכט.
איד האָב דערזען „אמעריקע“ פון א נייעם, נישט פּאַרויסגעזענעם
אַבער שוין לאנג פאר מיין אויג און אויער ערגעץ לעבעדיקן ווינקל.
עס איז איבעריק צו זאָגן, אז די געסט אין „ארבעטער-רינג“=קעמפּ,
מיט וועלכע קיין קאָנטאַקטן האָב איד אויך ביז דאן נישט געהאט, האָב
איד אָנגעהויבן אויסמירן...

נאָך דער ארבעט מיט די קינדער, ארום 6, פלעג איד מיך אריבער-
פעקלען אין א שיפל איבערן לייק צו א גאנץ אנדער עדה.

*

* *

אויף יענער זייט פון גרויסן לייק איז אויך געווען א „קעמפּ“... אַבער
דאָ האָט געהערשט אן אנדער לופט, אנדערע זיטן און גאנץ אנדערע
מענטשן=עקזעמפּליארן: דאָ האָבן גענאָסן פון זומער-אַפּרו די לינקע
עלעמענטן, וועלכע האָבן זיך גרופירט ארום דער קאָמוניסטישער צייטונג
„פרייהייט“.

נישט געהערנדיק צו קיין שום לאַגער און האָבנדיק די מידה זיך אריינג-
צוטראכטן אין יעדן געדאַנק, האָב איד געמוזט אין רוב צוזאמענשטויסן
צווישן די אָנהענגער פון „אַקטאַבער“ און זיינע קעגנער אָנערקענען, און
די אָנהענגער ווערן אָנגעפירט דורך עמאַציעס פון אן אויסגעטרוימטער
צוקונפט וועגן אַלגעמיינעם גליק און מענטשלעכקייט, און די קעגנער, הגם
זיי שטיצן זייערע אָנגריפן אויף אידעען פון „דעמאָקראטיע“ און די גרויס-
סע פּרינציפּן פון 19 יאָרהונדערט, זענען זיי אויסן נישט די „הנדה“, נאָך
די „קניידלעך“: זיי פארטיידיקן זייערע סייפן, אקציעס און וועלפישע
אַפעטימן.

אין ניו-יאָרק אין דעם יאָר 1928 האָט מיך מיט די מענטשן פון
„לינקו“ קעמפּ אויף יענער זייט לייק געבונדן נישט קיין „פארטיי-אָנגע-
העריקייט“, גייערט גאַנץ אנדערע פּאַקטאַרן, און דער ווירקזאַמסטער פּאַר-
טאָר איז געווען דאָס, וואָס דאָ האָב איד אָנגעטראָפּן א סביבה פון בעסטן

מין רוסישער אינטעליגענץ. דאָס רוב פון זיי איז פון דוסלאַנד אַוועק נישט מיט 20, 30 יאָר צוריק אַזוי ווי די פאַרשטייער פון אַמאָליקן „בונד“. די „לינקע“ זענען אין לאַנד אָנגעקומען מיט אַ יאָר, צוויי, דריי צוריק אין זענען נאָך געווען אין דער סביבה — „גרינע“. מיר האָט עס פאַרשטייט זיך, צו זיי דערנענטערט. און נאָך אַ פרט!

יענע אלטע — ווילנער, מינסקער, ביאליסטאָקער — אינטעליגענטן פון „בונד“ (אין „פארווערטס“ האָב איר געטראָפֿן א „מנין“ אויסער וולאדעקן) זענען געווען בלית ברירה אויסגעבאָדן אין שמראם פון „שיעור נישט האלבן מיליאָן“ מיטגלידער פון „ארבעטער־רינג“... און דאָס איז געווען אַן „עדה“, וואָס האָט מיטן „אלטן בונד“, „אינטעליגענץ“ און עג-לעבע „איירעלע מאטעריעס“ נישט געהאַט קיין איין געמיינזאמען פונקט. די גראָבֿהויטיקע געסט אין קעמפ, וועלכע האָבן מיר באוואָרפֿן מיט שאַלעכזיג, זענען פארביקע מוסטערן פון אַט דער געזעלשאַפט, און מיר קומט אויס צו באַמערקן, אז די בעסטע יחידים פֿון „פארווערטס־בילדונג“ האָבן געטראָגן אויף זיך דעם חותם פון דער מאַסע, מיט וועלכער זיי האָבן כמו „אָנגעפירט“, אָבער זענען געווען פון איר נישט נאָך אָפּהענגיק, נאָך אויך באַאיינפלוסט...

א גאנץ אנדער בילד האָט פאַרגעשטעלט דער קעמפ אויף יענער זייט פון לייק. קיין סימן פון דער עשירות, וועלכע האָט זיך געוואָרפֿן אין די אויגן ביים ערשטן קוק אין קעמפ פון „ארבעטער־רינג“, איז דאָ נישט געווען. קיין איין געמויערטע געביידע, דאָס גאנצע פעלד באַדעקט מיט „באַנגאַלאָס“, לייונטענע ביידלעך. און דערפֿון האָט אַ באַזונדערן הילף-קראַנץ דער גרינע טעפֿיד ארום.

מיין פרוי האָט זיך באַזעצט אין אַט דעם קעמפ, גלייך זיך באַפֿרייג-דעט מיט אַ ריי פרויען און מענער, און פון צווייטן טאָג, האָבנדיק זיך באַ-קענט מיט יענע מענטשן, פלעג איר פון 6 אָונט ביז 9 פרי פאַרברענגען דאָרטן.

* * *

עס איז פאַרשטייט זיך, נישט מעגלעך זיך אָפּצושטעלן כַּפְּרִיּוּת אויף די עטלעכע צענדליקער אָנגעזעענע פּערזענלעכקייטן פון דער יידי-שער ליטעראַטור, פּובליציסטיק, געזעלשאַפֿטלעכקייט, מיט וועלכע מיר

איז פאר די אנדערטהאלבן יאָר אויסגעקומען זיך צו באקענען, דערנעבן-טערן, באפריינדן. עס זענען געווען אזעלכע. מיט וועלכע איד האָב זיך געפראָפּן בלוז אײַן מאָל (אײַב קא האַן, למשל) אָבער דורכלאָזן אים וואָלט געווען א „בלויז“ אין מיין לעבנס-באשרייבונג, ווייל דער ווי-זיט ביי אים אין רעדאקציע, אויפן 8טן שטאַק פון „פאָרווערט-בילדינג“ איז, ווי אומגעריכט דאָס זאָל נישט אָפקלינגען — אַן עטאפּ אין מיין אויפנפּהאלט אין ניו-יאָרק. דאָ איז מיר געמלעך געוואָרן קלאָר, אז איד האָב דאָ נישט „וואָס צו טאָן“, אז דאָס יידישע ניו-יאָרק דאָס איז „אײַב-קא-האניזם“ און מיט דעם קיין געמיינזאם לשון וועל איד נישט געפינען.

איד מוז אָנהייבן א ביסל פון פריערדיקע „געשעענישן“. איד האָב שוין דערציילט, אז צו מיין אַנקומען האָט מיר דער „פאָרווערטס“ מקבל פנים געווען מיט א רייד-אילוסטרירטן „פעירזש“. לויט אלע אָנגענומענע כללים און בפרט לויט די פארהעלטענישן אין ניו-יאָרק, האָב איד גע-זאָלט אויפן צווייטן טאָג אָפּשטאַמפּן א וויזיט דער רעדאקציע און פער-זענלעך אייב קאהאנען, מיט וועלכן איד האָב זיך באקענט מיט יאָרן צו-ריק אין ווילנע און שפעטער זיך געטראָפּן אין בערלין. אָבער ראשית דבר בין איד אין פרינציפ נישט נוסח געווען צו מאכן וויזיטן אין די רעדאקציעס און אזוי אדורך צו באַאיינפלוסן, אז מען זאָל שרייבן וועגן מיר שבחים, והשנית האָבן די באגעגענישן מיט מיסטער קאהאן אין ווילנע און בערלין נישט איבערגעלאָזן אזא שפור, אז איד זאָל איצט פליען אין זיינע אַרעמס אריין... בקיצור: איד בין מיט קיין וויזיט נישט געגאנגען.

שוין — „אַ שווארצע קאז“!

איז נאָך אויפן צווייטן טאָג נאָכן לאַנטש לכבוד מיין קומען ארויס מיט אַ וואַרעמער באַגריסונג — „די פרייהייט“. אייב קאהאן האָט דאָן באשלאָסן, אז „ביי זיי“ בין איד שוין געווען. הייסט עס: „פריער ווי ביי אים?“

דאָס איז שוין נישט קיין „קאז“ אויפן וועג — נאָר אן עקדעש!

א שלאנג!

און נאָך מיין ערשטן אויפטריט אין אנדרעיווס „דער, וואָס קריגט די פעטש“ האָט ער אָנגעשריבן א פארגיכטנדיקן אַרטיקל...

היות דאָס איז געווען דער ערשטער אָפקלאַנג פון ספעקטאַקל, האָט זיך לייכט געקאָנט באפעסטיקן דער אייגנדרוק, אז מיין דורכפאל איז אן

אַבסאַלומער, אן אומברחנותדיקער, א קארקברעכערישער, אזא, וואָס
 „תחית המתים“ וועט מיך שוין אויך נישט אויפהויבן פון גרוב...
 די עם-ווארצות פון מיסער הקריטיקער איז געווען אזא „וואַלקס-
 קראצערישע“, האָט אזוי אָנגעשפארט אין סאמע הימל אריין, אז עס
 האָט באמת זיך געלוינט אריבערשווימען איבער זיבן ימים, כדי אזעל-
 כעס צו „דערוויסן זיך“ וועגן אַנדערעווען, וועגן זיין ווערק, וועגן זיך
 אליין. „אז ער וויל לאכן מאכט ער „כא-כא-כא“ און ווייסט זיך נישט
 ווען אַפצושטעלן“ — האָט ער געשריבן וועגן מיין לאד-היסטעריע איבער-
 „דערן“ אין דריטן אַקט... די געשמאלט פון „דערן“ האָט ער אויפגע-
 נומען ווי א... פערזענלעכע באלידיקונג (געניאלער אַנדערעווען, מיט 15 יאָר
 צוריק האָט ער אזוי געטראָפן דער באנאליטעט אין סאמע אויג אריין,
 צילנדיק פון מאַסקווע ביז ניו-יאָרק). די עמלעכע שורות אין פראָגראם
 וועגן דער געשמאלט פון „דערן“ האָט מיסער קאַהאַן באַטראַכט ווי אַג-
 געשריבענע... אים צו להכעיס.

מיין „לויה“ מיט די פויקן און טימפאנען פון אייב קאהאנס אַר-
 טיקל איז אָבער ביזן צוגעגרייטן „קבר“ נישט דערגאנגען: צוויי שעה
 שפעטער איז ארויס דער נומער „מאָרגן-זשורנאַל“ מיט דר. אלעקסאנ-
 דער מוקדונים ארטיקל וועגן מיין ערשטן אויפטריו...
 דאָס איז געווען אזא טיפער פילאָזאָפישער אנאליז פון ווערק, פון
 דער טיפּל-ראַל; אזא פלאַסטישע אַפּשילדערונג פון דעם, וואָס אויף דער
 בינע איז באוויזן געוואָרן, אז איר בין געבליבן ווי אַן לשון, לייגענדיק
 דאָס ווערק פון אַנערקענטן בעסטן טעאטער-קענער אויף דער יידישער
 גאס.

אין קורצע טעג ארום איז דערשינען אין „טאַג“ אן ארטיקל פון
 גלאַניז-לעיעלעס, וועלכער איז געבן מוקדונים פארבליבן ביי מיר ווי
 א מוסטערהאפמע שילדערונג פון שוישפיל-קונסט (לעיעלעס האָט דער-
 ביי זייער קריטיש באהאנדלט מיין רעזשי פון 4-טן אַקט, און ער איז
 געווען אויף אלע הונדערט פראָצענט גערעכט).

נאָך אייב קאהאנס „רעצענזיע“ איז צו מיר צוגעשטאַנען מאַרים
 שווארץ מיט אן אויפפאָדערונג, איר זאָל אַפּשטאַטן „דעם אלטן“ א ווי-
 זיט אין רעדאקציע. דאָס פאָדערט פון מיר די דירעקציע פון טע-
 אמער, ווייל קריגן זיך מיטן „פאָרווערטס“ הייסט אַפּשטויסן פון טע-
 אמער זיבעציק פראָצענט פון זיינע שמענדיקע באזוכער. איר האָב מיין
 דירעקטאָר אָפן און קלאָר געגעבן צו פארשטיין, אז צו קיין „שלום בית“

וועט מיין וויזט נישט פירן. איד וועל דעם „אלטן“ קיין קאמפלימענטן
נישט מאַכן און זיין אָפּהאַנדלונג פון לעאַניד אנדרעיעווים מייסטער־ווערק
וועל איד אַנרופן מיטן נאָמען.

שוואַרץ־האַט מיר געזאָגט, אז ער שטונט ווי אזוי אין מיר זיצט
א חכם און א שופט.

— אז איר רעדט וועגן קונסט, דערהערט מען פון אייד אַנטפּלעקונג־
גען, און אין ענינים פון פראקטישן לעבן זענט איר אָפּט, כמעט —
שטענדיק — אזא טיפּש, אז מען קאָן מיט אייד נישט באהאַנדלען קיין
איין פונקט און שריט. צי דען פארשטייט איר נישט, אז אייער דערשייג־
נען אויפן שוועל פון זיין קאַבינעט וועט דער אַלמער אויפנעמען מיט
אזא געפיל פון גענוגטוואונג, אז איר דארפט שוין נישט רעדן קיין וואָרט...
דעם לעצטן שטויס האָט מיר געגעבן — ליטוואַק. אברהם ליט־
וואק, דער בונדיסט. איינער פון די געבילדעטסטע מענטשן אין יענע
קרייזן, מיינער א הייסער פרוינד.

— זיי נישט אין דעם פאל קיין „דאָן־קיכאַט“! ארבעטן אין ניו־
יאָרק, זייענדיק צעקריגט מיטן „פאַרווערטס“, איז פשוט נישט מעגלעך.
איר בין אוועק מיט א וויזט צו אייב קאהאַנען. ליטוואַק האָט מיר
אַנגעזאָגט, אז איר זאָל רעדן רוסיש: דאָס אימפּאַנירט דעם אלטן, און
וועט שאפן אן אַטמאָספּער פון גוטמוטיקייט. מיר איז באמת נישט צו
מוט צו זאָגן מיין לייענער, אז רוסיש לשון איז שטענדיק געווען איי
פאַרבליבן מיין גרויסע פרוינד, פונקט ווי פושקין און לערמאַנטאָו און
דער זכר פון מיינע פעטערברודער רביים. איר האָב קיינמאַל נישט אויפ־
געהערט צו זיין „א רוסישער אינטעליגענט“.

אַבער ביי אייב קאהאַנען אין קאַבינעט האָב איר דערפילט א גרינג־
שעצונג פון מיין יידישער מענטאַליטעט!

זיין „רוסיש“, זיין באגעמונג מיטן ביסל פריזישן קראַכמאַל האָט
דערמאַנט די יידישע אינטעליגענטן פון דער אַמאָליקער „ראבינער־שול“
פון סוף 19=טן יאָרהונדערט. דאָס טיפּישע דערביי איז געווען די גרינג־
שעצונג צום פּאָלקס־מענטש און דערפון די פאַראכטונג צו זיין לשון, צו
זיין קולטור־וואַקס, וועלכן זיי זענען פשוט נישט פּעיק געווען אויפצו־
נעמען, און פון אויסגעלייטערטן פּאָלקס־מענטש זענען זיי געווען ווייט
און פּרעמד. איר האָב דערפילט אַט די אָפּגעשטאַנענקייט אויף פּופּציק
יאָר (אייב קאהאַן האָט פאַרענדיקט די ראבינער־שול אוודאי אין די
80=קער יאָרן) פון ערשטן זאץ אין אונדזער, מסתמא, שעהדיקן שמועס...

איד געדענק נישט ווי לאנג איד האָב גערעדט רוסיש. איד געדענק גענוי, אז ער האָט מיר ארויסגעזאָגט עפלעכע באפליגלטע קאָמפלימענטן (כמו עפעס: אז איד, „דערגרייך אָפּט די הייכן פון קונסט“). איד האָב אים געזאָגט, אז נישט האָבנדיק געקומען א קוק טאָן „די שמאַטעס“, האָט ער באוויזן גלייכגילטיקייט צו די אויפנאבן פון א טעאמער-קריטיקער, וועלכע כער איז מחויב צו שטודירן אן אקטיאָר אלזייטיק, איבערהויפּט, ווען דער ערשטער איינדרוק איז אזא אומגינסטיקער ווי אין דעם פאל. אפשר איז דער אקטיאָר גאָרנישט אזא לאַיוועלע ווי ביים ערשטן אויפטריט?

ער האָט דעם ענין אָפּגעפטרט מיט דער לייכטקייט פון אַ... „פעליע-טאָגיסט“, און מיר האָבן זיך העפלעך געזעגנט. קיין חרטה אויף דעם ווי-זיט האָב איד נישט: דאָס איז א טונעל, וועלכן דורכגיין איז נוצלעך גע-ווען, כדי אָפּצושאצן די שיין פון ליכטיקן טאָג: די אנדערע פאָרשטייער פון אונדזער וועלט.

קלמן מרמר, אברהם ליעסין, ב. צ. גאָלדבערג, קאָראלניק, לעא קאב-רין — מיט יעדן פון זיי האָב איד געהאט די געלעגנהייט צו פארברענגען לאנגע שעהן בייטאָג און אין אַוונט און זיך באהעפטן אין געשפרעכן, וועלכע כע האָבן אונדז דערנענטערט און איבערגעלאָזט א שפור אויפן נאנצן לעבן.

איד האָב געהאט צוזאמענשטויסן מיט מוקדוני, א יאָר אים נישט באגריסט, צום סוף אָבער איז, צו מיין פרייד, די באציונג צווישן אונדז צוריקגעשטעלט געוואָרן.

* * *

אין „מאָרגן-זשורנאַל“ איז דערשינען אן ארטיקל אונטערן קעפלעך „די היסטאָרישע אָפּערעטע“, אין וועלכן דר. אַלעקסאנדער מוקדוני מאכט צו אַש און בלאָטע קאציונען און אלץ, וואָס איז ארויס פון זיין פּעדער...

די דאָזיקע באציונג פון מוקדוני צו קאציונען האָט זיכער גע-וואָרצלט אין די אמאָליקע יאָרן, בעת ארום פּרצן פלעגן מאנצן צענדלי-קען פינגמייען פון פּעדער. ער האָט פאר יעדן געהאַט א וואָרט פון ווא-רעמקייט און אויפּמערקזאמקייט. אלטערן האָט פּרץ געליבט און גע-שעצט און געוויסט וועמען ער האָט פאר זיך... דאָס ווייס איד פון דעם, וואָס מיר האָט נישט איין מאָל דערציילט בפרטיות העלענע פּרין.

קאציאונגעס ערשמע ווערק האָט נישט געגעבן קיין גרונט צו אָנער-
קענען א גדול, האָט מען זיך אויף אים א ווארף געמאַן מיט ציין-קרוב-
צעניש און שפעטער נישט געהאט קיין נומן ווילן לגבי אים.

איד האָב געליינט מוקדונים ארטיקל מיט ווייטיק און פארדרום.
געפילט דערבײ, אז אָט די באציאונג האָט נישט דערלאָזט מיר קומען
צום וואָרט מיטן „דוכוס“ ביי שווארצן, אָבער איד וואָלט געמוזט, וואָס
מען רופט, „אָנגעמען א מויל מיט וואסער“ — און שווייגן.

איז אָבער מיין דאָקטאָר געשמרויכלט געוואָרן: פאלט אים איין
א נארישע כוונה מיר צו „פארגיטיקן“ פארן צער, וואָס ער רייסט אראָפּ
מיין געליבט ביגעווערק, און ער פארענדיקט זיין „היסטאָרישע אָפּערע-
טע“ מיט אזא מין פאָר זאצן: „און מאָרעווסקי“ — שרייבט ער —
„אליין מיט א פּעדער אין האנט, פּועלט ביי זיך צו לויבן די שמאַמע“
(איד ציטירט נישט וואָרט אין וואָרט, נאָר דעם זין), „בלויז דערפאר,
וואָס אויפן שערבלאט איז דאָ זיין פאָרטעט“.

האָב איד אָנגעשריבן א „בריוו צו דאָקטאָר מוקדוני“, אים געבעטן
מיין בריוו, ווי ער שטייט און גייט, צו פארעפנטלעכן אין זיין צייטונג
אין אים מתרה געווען, אז אויב ער וועט עס נישט טאָן, וועל איד דעם
בריוו אין א געענערטער פאָרם אָפּדרוקן אנדערשווין.

פארענדיקט האָב איד מיין „בריוו“ מיט א שאלה: זאָל מיר דער
דאָקטער פּילאָזאָפּיע פון שווייצארישן אוניווערסיטעט אזוי גוט זיין אויפ-
קלערן: דער באגריף „שונד“ איז נוגע בלויז ליטעראטור? אָדער עס
איז פאָראַן שונד אין קרייטק, אויך? אויב אין קרייטק איז אויך פאָראַן
שונד, טאָ ווהיין געהער זיין „היסטאָרישע אָפּערעטע?“

ער האָט די לעצטע צוויי שורות אויסגעמעקט און דעם בריוו אָפּ-
געדרוקט: מיין וואָרט וועגן דער געשמאַלט פון אלטער קאציאונג איז
צום ליינער דערנאָנגען.

מיט מוקדונין פלעג איד מיר נאָך דעם טרעפן ווי נאָרנישט געשען.
הילכט אומגעריכט ארויס פון קלאָרן הימל א נייער דונער.
די „פרייהייט“, וועלכע איז געווען א מאָרגנצייטונג און פלעגט
דערשיינען 9 אזויגער, האָט באשלאָסן ווערן א נאָכמיטאָג-צייטונג, דער-
שיינען צוועלף.

דאָס האָט באדראָט דעם טיראזש פון „מאָרגן-זשורנאַל“, וועלכער
פלעגט דערשיינען צוועלף. און די באלעבאטיס האָבן זיך שנעל אן עצה
געגעבן מיטן נייעם קאָנקורענט. היות דער פארלאַג, וואָס האָט ארויס-

געגעבן דעם „מאָרגן־זשורנאל“, האָט געליפערט פאפיר דער „פרייהייט“, האָבן זיי באשלאָסן קיין פאפיר מער נישט ליפערן און דערשטיקן בזה האופן דעם קאָנקורענט איידער ער וועט אין דער פרי זיך אויפכאפן פון דרימל... אויף דער שאלה צי איז פאפיר געווען אזא הארבער ענין איז נוי־יאָרק און צי וואָלט די „פרייהייט“ זיך געקאָנט אן עצה געבן, האָב איך קיין תשובה נישט: אפשר יאָ, אפשר נישט. אָבער די האנדלונג פון דעם „מאָרגן־זשורנאל“ האָט מיר אויסגעזען א פארברעכערישע.

זיין איך מיט אברהם רייזען ביי א טישל אין דער ליטערארישער קאָפּע (נישט ווייט פון דער אקטיאָרישער אויף סעקאָנד עוועני, אין א סו־טערענע) און מיר מיטן דעם צוקער אין טעצל „שוואַרצע“ און עס קומט אריין מוקדוני. ער באגריסט זיך מיט רייזענען און שמרעקט מיר אויס די האנט.

— נישט ענטפערן אויף אן אויסגעשמרעקטער האנט איז קעגן מיין טבע און נטיות, אָבער איך וואָרן איך, דאָקטאָר, אז להבא זאָלט איר מיר אייער האנט נישט אויסשמרעקן, ווייל איך וועל איך נישט ענטפערן. פארשטאָפן א קאָנקורענט דאָס מויל אזוי ווי אייער צייטונג האָט עס גע־מאָן מיט דער „פרייהייט“ איז פאר מיינע באגריפן און געוויסן א גאנג פון ערנסטן מין ווילקיר.

רייזען האָט מיט קינדערישער התפעלות אויסגערופן: „דעם ערשטן; מאָל זע איר, אז אן אַקטיאָר זאָל אזוי רעדן מיט א רעצענזעם“...

ווי אזוי די סצענע אין קאָפּע־הויז האָט זיך פארענדיקט געדענק איך נישט. מיט מוקדונין האָבן מיר אויפגעהערט זיך באגריסן. עס האָט אָנגעהאלטן, שיינט מיר, א יאָר צייט. פאר מיין פארלאָזן נוי־יאָרק האָב איך דערהערט, אז מען גרייט צו אַפשייד־באַנקעט און הארט פארן באַנקעט זאָגט מיר טייטלבוים:

— הערט מיך אויס! מען ווייסט, אז איר זענט אן עקשו. אָבער דאָ איז א פראגע נישט וועגן איך. דעם באַנקעט אראנזשירן אקטיאָרן, און אקטיאָרן קאָנען נישט אינגאָרירן מוקדונין, אפילו צוליב איך. דער טאָאט־מייסטער אויף אייער אַפשייד־אָונט מוז זיין מוקדוני!

— ער וועט גאָרנישט וועלן — זאָג איך.

— איר זענט א שופה נמור — זאָגט ער: ער איז האַלב־טויט בייב

געדאנק, אז מען וועט אים דעם נחת־רוח נישט איינטיילן.

עפענענדיק דעם אָונט, אויף וועלכן עס האָט זיך פארזאמלט די „פני“ פון זשורנאליסטישער און טעאטראלער געזעלשאפטלעכקייט, איז

דער טאָאסט=מייסטער ארויס מיט אן אומדערווארפן פאָרשלאַג: היות דער התן היום איז באקאנט ווי א מענטש מיט אומגעריכטע סיורפריזן און המצאות, וואָלט ער דער שר המשקים, פאָרגעלייגט, אז להיפוך צום שאבלאָן זאָל מען היינט דעם גאסט געבן דאָס ערשטע וואָרט. מוקדוני איז געווען בטוה, אז היינט וועל איך אויסשיפן אויף זיין אָרעמען קאָפּ דעם גאנצן בארג, „פעד און שוועבל“, וואָס ביי מיר האָט זיך אָנגעקליבן קעגן אים, טאָ זאָל ער לפחות קאָנען ענהפערן! איך האָב זיך אָבער פון זיין פאָרשלאַג אָפגעזאָגט: „לאָזט מיר כאָטש היינט זיין מיט מענטשן צוגלייך.“ אין מיין שלוסוואָרט האָב איך געענטפערט אויף א ריי אָנגערירטע פונקטן אין די פאָר צענדליק ארויסטרעמונגען און נישט מיט איין אות באאירט די צוזאמענשטויסן מיט מוקדוני. שליסנדיקט דעם באַנקעט האָט מוקדוני באַטאָגט, אז ער איז טיף גע- רירט פון מיין טאָלעראַנטער אויפפירונג לַבני אים. מיר האָבן זיך שטארק אַרומגענומען.

* * *

א פרייד איז מיר געווען די באקאנטשאפט מיט אברהם ליעסין. ער האָט ביי מיר באשטעלט אן ארטיקל וועגן „ידיש טעאטער אין אייראָ- פע“ און ארויסגעוואָרפן 3/4 פון מיין מאנוסקריפט. אין 10 יאָר ארום אין מאַסקווע ביי דער ערשטער באקאנטשאפט מיט מיכאָעלסן האָב איך מיך איבערגעצייגט, אז אויך דאָס אָפגעדרוקטע 1/4 האָט געלוינט צו שרייבן און צו דרוקן: ליעסינס אויג!

ער איז געווען א דיכטער פון גאָטס גענאָד, א מענטש מיט הארץ און געוויסן. גאָרקי האָט אים אמאָל א פרעג געטאָן: פארוואָס שרייבט ער נישט רוסיש?

— „ווער זשע וועט שרייבן יידיש, אויב איך וועל שרייבן רוסיש?“ אים האָרכנדיק, אים באגרייפנדיק, האָב איך נישט איין מאָל גע- טראכט, אז ער איז א יחיד, א מנהיג, א מדריך.

דריי דראמאטורגן, וואָס לויט זייערע טאַלאַנטן זענען זיי געווען איינער פון די אנדערע אויף א מהלך נישט אריבערצושטייגן: לייזויק, דוד פינסקי און לעף קאַברין.

לייזויק איז געווען א גדול-הדרו. ער איז מער דיכטער ווי דראמאטורג. נישט ווייל זיין דראמאטורגיע איז נישט גענוג גרויס, נאָר ווייל זיין דיכטער-מוזע שטייגט די דראמאטישע קאָמפּאָזיציעס אַריבער. אין „גולם“ איז דער שפּילשטאַף פארשווענקט אין שמראָמען פון סימבאָלישער פּאָעזיע. דער אַקטיאָר איז געפענטעט אין געזי פון אַבסטראַקטער ביזלעכקייט און גייסטיקייט. דער דיכטער באצווינגט דעם דראמאטורג און ממילא איז פארקלאמערט דער אַקטיאָר און אָן אַ ברייטן, באַפּליגלטן אַקטיאָר קאָן קיין סצעניש ווערק נישט זיין קיין לעבעדיקע קונסט. פאר מיר איז לייזויקס דראמאטורגישע גדלות אין פולער קראפט אויסגערדיקט אין די „שמאַמעס“... וועגן דעם קאָן איר אָבער נישט רעדן, ווייל דאָ בין איר א נוגע בדבר. דער דיכטער האָט נאָכן כּפּעקטאקל מיר געזאָגט עטלעכע קורצע ווערטער, וואָס זענען מיר פארבליבן אויף מיין גאנצן ווייטערדיקן לעבן. „מרדכי מאזע“ איז איינע פון מיינע ראָלן, וואָס גילטן ווי א מאַס פון שוישפּילערישער קוואליטעט, פארנעם, טיפיקייט. אָבער נישט וועגן „דערן“, נישט וועגן „מיראפאליער“ און מיין שייכות צו זייער סצענישן תיקון האָב איר מיט די מחברים נישט געהאַט די געלעגנהייט צו רעדן. לייזויק האָט מיר געזאָגט: „די פיגור איז ביי איר ווי פון בראָנזע אויסגעגאַסן“. מער קיין וואָרט נישט. איר האָב נישט געווארט אויף עפעס מער.

מיר פלעגן זיך טרעפן אָפט, איר האָב אים געהאלטן און האלט אים פאר איינעם פון די פיינסטע מענטשן-וועזנס, וואָס איר האָב געטראָפן בדרכי החיים. אָבער די ווייטערדיקע יאַרצענדליקער, שמחים און דער-שיטערונגען האָבן אונדז דערווייטערט אין מיין שעפּערישן אקטיוו איז ער דער מחבר פון די „שמאַמעס“.

די צוויי אנדערע אויבגדערמאָנטע נעמען ברענג איר דאָ, ווייל דאָס איז געווען די אייגנפלעכע „טעאטער-סביבה“, אין וועלכער איר האָב יענע חדשים געאַמעמט און... געשטיקט זיך. פינסקי איז געווען דער מחבר פון „יעקל דער שמידט“, וועלכן אלע האָבן געשפּילט, איר בתור „אלע“. דאָס שטיק איז געווען א שלאַגער לאַנגע יאָרן און פינסקי א מפורם אין טעאטער. אָבער קיין פונק פון „צויבער“ האָב איר אין זיין „מוזע“ קיינמאָל נישט געפּילט און האָב אים עס אָפן ארויסגעזאָגט,

בעת ער האָט מיד אמאָל פאַרבעטן צו זיך און נאָך א געשמאַקן אָונגס־
ברויט געלייענט פאַר מיר זיין „רב עקיבא“. די געשמאַלט פילט אויס,
דוכט מיר, צוועלף בילדער און שטייגט נישט אריבער די מאָס און וואָג
פון אן עפיוּאָד. אז איר האָב עס אים ארויסגעזאָגט, איז ער געוואָרן
אויסער זיך: איינע פון די טראַגישסטע פיגורן אין הערפּאָלישן פּעריאָד
פון בר־כּוכבאָס אויפשטאַנד און אין מיינע אויגן מיטאַמאָל — „אן
עפיוּאָד“....

— דאָס באווייזט ווי גלייכגילטיק איר זענט צום עצם מאַסיוו פון
אונדזער הערפּאָליק און ראַמאַנטיק. איר זענט באמת א מענטש פון אַנ-
דערע קרייזן!

— דאָס באווייזט, אז צו דערזען רב עקיבאָס טראַגזיס דאַרף מען
אים פאַרשן אין אנדערע קוואַלן. ווייל אין אייער טראַגעדיע איז פאַראן
זיין נאָמען און פאַראן עטלעכע פאַקטן, אָבער עס איז נישטאָ קיין שפור
פון טראַגישע קאָלירזיעס, פון דיאלעקטישן קאָנפליקט, וואָס זאָל אים
מאַכן פראַגיש.

— וואָס זשע פעלט דאָ לויט אייער מיינונג?

— דער ציטער פון טראַגישער מוזע! דער צאַפּל פון אויפגערודערטן
געוויסן ביים דיכטער, וואָס דאַרף פילן, נישט נאָר זיין גע ווייטיקן, נאָר
אויך די קאָלירזיעס פון קעגנערס וועלט. מיר האָבן זיך צעשיידט ביי קאַל-
טע בליקן.

אין א יאָר דריי ארום איז ער געקומען קיין ווילנע צוגאַסט. עס
האָט זיך געמאַכט, אז איר בין געווען פאַרויצער אויף זיין אויפנאמע אין
פעאַטער. עס איז געווען אן אינצידענט: א טייל פון עולם האָט אים גע-
שמערט רעדן העברעיִש. איר האָב אים ענערגיש פאַרטיידיקט, און די
פאַרזאַמלונג איז אדורך בשלום. מיר זענען געוואָרן „אַלטע ידידים“.

לעצט קאָברין איז איינגעפאלן אויך געווען א „קאַליף אויף איין שעה“
אין יודישן פעאַטער: זיין „דאָרפס-יונג“ איז געווען א גרויסער דערפאַלג.
וואָס איז אויסגעוואקסן צו א געלונגענער אויפפירונג ביי די „וויילנער“,
וון עלמית האָט געשיינט מיט טויזנטער הנען אין „גאַטאַשען“ און נח
נאַכבוש האָט דערגרייכט ביזן זיבעטן הימל, שפּילגרויק „כאַטשען“,
אַדאַנק זיין דרשה פון „כעלעמער“.

געטראָפן האָב איר מיט מיט קאַברנינען א סך מאָל און וואָס מער
איר האָב אים דערקענט, אלץ מער האָב איר געטראַכט, אז ער איז אליין
איינע פון די געשמאַלט... פון „דאָרפסיונג“, הגם אז „אינטעליגענט“.

צו די אומפארגעסלעכע פריידן געהערן מיינע באזוכן ביי ב.צ. גאָלד-
בערג. ער און זיין פרוי האָבן מיר ארויסגעוויזן אזוי פיל הארציקייט, אז
זייערע ביידנס געשטאלטן און זייער הויז שטייען אין מיין זכרון, ווי
עפעס א העלבאלויכטענער געצעלט אין טונקעלן ארום.
אָנגעהויבן האָט זיך עס קורץ נאָך מיין קומען קיין ניו-יאָרק. יום-
כיפור אינדערפרי (איד בין אָנגעקומען ראש השנה) דערהער איד
א קלונג אין טעלעפאָן:

— א גוט יום-טוב אייד! א כתיבה וחתימה טובה!

— גם אתם! ווער רעדט עס?

— דאָס רעדט בן ציון גאָלדבערג.

— שלום-עליכום איידעם?

— גאנץ רוכטיק. שלום עליכם איידעם. איד בעט אייד אין נאָמען

פון מיין פרוי און מיינעם קומען היינט צו אונדז אָפּפּאַסטן!

איד בין געוואָרן שטארק פארהייראט.

— פוננאנען נעמט איר, אז איד פאסט?

— מען ווייסט מיט וועמען מען האָט צו טאָן, מאָרעווסקי. מען קען

אייד אן אָפּגעשונדענעם. אלזאָ: איר קומט ארום פינגהאלב זעקס!

— דאוונען גיי איד דאָך נישט!

— דאָס ווייסט מען אויך. אלזאָ: מיר ווארטן אויף אייד פאר זון-

אונטערנאנג! האָט א גוט יאָר!

דעם גאנצן טאָג בין איד ארומגעפאָרן אין מיין קוזינס באנעט

בלאקס (פריער: באָריס, נאָך פריער: ברוד) אויטאָ און באקוט א סך

מערקווירדיקייטן, פון וועלכע מיר איז פריש אין זכרון דער אַקוואַריום.

איד האָב מיר שעהנלאנג נישט געקאָנט אָפּרייסן פון די „וונדער“ און

„בייזווונדער“ אין דער אונטערוואסער-וועלט און בין געווען ממש דער-

שיטערט פון די אייגריכטונגען אין אַקוואַריום.

באנעט בלאַק האָט מיר דעם גאנצן טאָג געפלאָגט און געמאטערט:

איך זאָל אים „געבן צו פארשטיין“ — איד בין א גלויביקער אָדער

נישט? גלויב איד אין גאָט ברוד הוא, טאָ פארוואָס גיי איד נישט אין

שול אריין? פארוואָס בין איד מחלל יום טוב בפרהסיא (ער אליין האָט

אלס קינד געלערנט אין זאָרעטשער ישיבה אין ווילנע)?

גלויב איד נישט אין גאָט, טאָ פארוואָס, צו אלדי רוחות פאסט איד

26 שעה?

מיינע אויפקלערונגען: „פארוואָס יאָ, פארוואָס נישט?“ האָבן אים
נאָרנישט אויפגעקלערט. אז איד האָבן אים געבעטן מיד פירן לויטן אָד-
רעס צו שלום=עליכמס טאָכטער, ווו איד בין איינגעלאדן צו פארענדיקן
מיין תענית, איז מיין אמעריקאנער אינטעליגענט געבליבן זיצן מיט אַן
אָפּענעם מויל.

— זיי ווייסן, אז דו פאסט?

— יאָ, פאַרשטייט זיך, וויבאַלד זיי פאַרבעטן מיד אָפּפאַסטן...

— און אז דו האָסט נישט געדאוונט ווייסן זיי אויך?

— אָן שום צווייפל!

— ביסטו שוין, ווי איד זע, אן אָנערקענטער שמאָט=משוגענער?

— מסתמא, אזוי.

איד האָבן ביי די גאָלדבערגס פארבראכט נישט איין אָונט און פֿלעג
מיד פילן אזוי ווי אין דער אומגעבונג פון ליבסטע און נאָענטסטע הויז-
ביס... פאר מיר, וואָס איז געוואקסן אין איינזאמקייט, איז עס געווען
א פרייד און א זעלטענע איבערלעבעניש.

נאָך ניי-יאָר, אז איד בין אוועק פון טעאטער, האָבן איד אָנגעהויבן
אויסמיידן די אלע, וואָס זענען אזוי אָדער אנדערש געווען פארבונדן מיט
מאָרים שווארץ, און צווישן אנדערע האָבן איד א פאָך חדשים נישט גע-
האט קיין קאָנטאַקט מיט די גאָלדבערגס. ווי בין איד געווען איבעראשט,
אז איינמאָל האָבן איד באקומען אן איינלאדונג צו קומען אינאָונט צו זיי.

— עס וועלן זיין נאָך עטלעכע מענטשן — הער איד — און אויב

איד האָט נישט דאקעגן, איז געוונטשן צו טראָגן א פונקעלן אנצוג...

לאָזט זיך אויס: עס איז שלום=עליכמס יאָרצייט!

עס זענען געווען א מאן 10—12, בתוכם קלמן מרמר... און איד בין
געוואָרן געריט און אויפגערודערט ביז הארצקלאַפעניש, דערהערנדיק,
אז מיר ווערט פאָרנעלייגט צו לייענען שלום=עליכמס צוואה אין הסכם
מיט זיין פאָרשריפט, אז צו זיין יאָרצייט זאָלן נאָענטע איבערלייענען זיין
צוואה.

מען דארף נישט צוגעבן, אז די צוואה האָט יענעם אָונט געקלונגען

אין טעגער פון צעפלאמטן הארצן.

איד בין געווען אין צושטאנד פון אומבאשרייבלעכער באגייסטערונג,
ווי אין הויכע ספערן פארטראָגן... און איד מיין, אז „ניכטער“ איז אין
יענעם אָונט נישט געווען קיין איינער פון די אָנווענדיקע.

פארבלעבן איז מיר א האלבע שעה מיט קלמן מרמר. צוערשט נאָך
 אין הויז ביי די גאָלדברענגס, וווּ מיר האָבן זיך אוועקגעזעצט אין א ווינקל
 פון הדר און לאנג געשמועסט. דערנאָך זענען מיר צוזאמען אוועק און
 שפאצירט איבער די העל-באלויכמענע עוועגים פון דער פרעמדער שטאָט.
 קורץ נאָכן שלום-עליכם-אָונט ביי די גאָלדברענגס בין איר צוגע-
 טראָטן צו דער ארבעט אין קעמפ פון „ארבעטער-רינג“.
 פונקט צום יאָר נאָך מיין קומען קיין ניו-יאָרק בין איר אוועקגעפאָרן
 קיין טשיקאָגאָ.

* * *

שווער צו זאָגן וועמען איר האָבן צו פארדאנקען מיין איינלאדונג קיין
 טשיקאָגאָ, וווּ איר האָבן אָנגענומען דעם פּאָסטן פון רעזשיסער פון דראמא-
 קרייז אין „דזשואיש פיפלס הויז“, דאָס הייסט אויף מאַמע-לשון: „די ש-
 פּאַל-קס-הויז“. אן אינסטיטוציע, וועלכע האָט נישט געהאט קיין ענלע-
 כע צו זיך ערגעץ אנדערש אויף דער וועלט. א קלוב מיט א ביבליאָטעק פון
 פיל טויזנטער בענדער, א דראמאטישער קרייז און א טעאטער-זאל מיט
 עטלעכע הונדערט פּלעצער.

איר בין זיך משער, אז אויסער מיין „סאָלידער“ רעפּוטאציע בכלל,
 האָט אויפן פאקט פון אָנגאַזשירן מיר געווירקט מיין ארבעט אין קעמפ
 פון „ארבעטער-רינג“, וואָס האָט די אינסטיטוציע אין טשיקאָגאָ געהאלטן
 פאַר זיין, אַזוי צו זאָגן, „וואַסאַל“. די פירער פון „אַרבעטער-רינג“ האָבן
 אָפן מיין אַנגאַזשמענט נישט געשטיצט, ווייל זיי האָבן מיר נישט געהאלטן
 פאַר „זייערס“ א מענטש און שמענדיק געווארט אויף „אומבאַקוועמע
 סיורפרייזן“ פון מיין זייט, אָבער מאַהורי חפרגוד האָט מען דאָרטן אָן ספּק
 אַלץ געטאָן, אז איר זאָל זיך שמעלן בראש פון „פיפלס הויז“.

איר מוז אָפן און קלאָר זאָגן, אז אויף מיין באשלוס צו פאָרן קיין
 טשיקאָגאָ האָט אין דער לעצטער מינוט געווירקט נישט קיין אנדערער ווי
 יעקב בן-עמי.

נאָענט באפריינדעט, כ'וואָלט געזאָגט: „קינדיש צוגעבונדן“ איינער
 צום צווייטן, פון די ערשטע טריט אין טעאטער (ער — ביי פּרץ הירשביין,
 איר — ביי ביעלאיעוון), האָבן איר יאָרצענדליקער געטראָגן אין הארצן
 דעם רושם פון זיינע בריוו פון לאַנדאָן, שמענדיק אים געהאלטן פאַר דעם
 ריטער אויף דעם פארחושכמן יידישן טעאטער-געסל.

איז ניו־יאָרק האָב איך אים אזעלכן געמראָפּן, צום האַרצן געדריקט, אָבער די פּאַקטן פון די לויפנדיקע טעג און חדשים האָבן יענע באַצוינג צו אים אָפּגעשוואַכט. ער האָט קיין איין פּאַרשמעלונג מיינע נישט געזען, הגם ער אליין האָט געשפּילט אַנדערעוועם, „דער“. איך האָב אים געזען אין טשעכאָווס „מעווע“. אָבער בעת מיט לאַזאַר פּריד איז מיר באַשערט גע־ווען צו פּאַרבינדן פּערעם פון פּערזענלעכער פּריינדשאַפּט און אפילו עפעס פון א געמיינזאַמען שעפּערישן לשון, בין איך פון בן־עמין מיט יעדער באַגעגעניש געוואָרן אלץ מער — ווי „פון צוויי וועלטן“.

אָבער עס האָט נישט אויפּגעהערט צו שלאָגן דער אָטעם פון אַלמער פּריינדשאַפּט. ער האָט אַן ספּק איבערגעלעבט מיט מיר די עטאַפּן פון מיינע אַנטווישונגען ביי מאַרים שוואַרץ, דעם טעם פון וועלכע ער האָט פּאַרזוכט אין פּולער מאַס....

דערהערנדיק, אז איך בין אַנאַזשירט קיין טשיקאַגאָ, האָט ער זיך ממש „אַנגעצונדן“. אין טשיקאַגאָ איז פּאַראַן א באַוווסטער „שעקספּיר־קרייז“, און בן־עמי איז געווען בטוח אויף אלע הונדערט פּראָצענט, אז מיט די מיטלען פון „פּיפּל־הויז“ אונטערן פּראָטעסטאָראַט פון שעקספּיר־קרייז וועט מיר אין טשיקאַגאָ געלינגען צו פּאַרווירקלעכן מיין לאַנגיעריקן טרוים וועגן „סוחר פון ווענעציע“... איך בין געווען פשוט טיף אויפּגער־דערט, זעענדיק ווי דער שמענדיק צוריקגעהאַלטענער, כמעט „קאַלמער“, בן־עמי רעדט וועגן דער פּאַרווירקלעכונג פון מיין „שיילאַק־קאַנצעפּציע אין די ראַמען פון אן ערנסטער־אינסטימוציע.

איך בין געפּאַרן קיין טשיקאַגאָ א באַפּליגלעכער, א פּאַרמראָגענער אין הייבן פון צעשפּילטער פּאַנטאַזיע און שעפּערישע פּאַרמעסמונגען... און — איבערגעלעבט נייע אַנטווישונגען, פּאַרביטערונגען...

די דירעקציע פון „פּיפּל־הויז“, דער אַמאַטאָר־קרייז און די נאָענט־סטע אומגעבונג ארום האָבן מיר אויפּגענומען אזוי, אז איך וואָלט געקאָנט זיך איינצואַרצלען אין באַדן אויף יאָרו, ברענגען גוצן דער אינסטימו־ציע און „מאַכן א לעבן“ פאַר זיך אליין.

דאָס האָט נישט געדויערט מער ווי קורצע דריי פיר חדשים צוליב מײַן פּאַרשאַלטענער מיידה אומגעריכט צו פּאַרלירן יעדן קאָנטאַקט מיט מענטשן ארום מיר, ארומגיין ווי אַנגענאַסן מיט בליי און מאַכן דעם אייג־דרוק פון א פּאַרביסענעם מענטשן־פּיינט. אין טשיקאַגאָ האָט זיך עס אויסגעדריקט צווישן אַנדערן אין די ביז ווייטיק פּאַרדריסלעכע באַצוינגען,

וואָס האָבן זיך איינגעשטעלט ביי מיר מיט דער גאספריינדלעכער, איידע-
לער פאמיליע דובאַוו. דאָס איז געווען אַ הויז, וועגן וועלכע אלע, וואָס
האָבן אַ שייכות צו יידישע קונסט, האָבן גערעדט מיט אנטזיקונג און
אַנערקענונג. ביי מיר איז קורץ גאָך דער ערשמער באקאנטשאפט עפעס
דורכגעלאָפן אַ שאַפן, און צו מײן טיפן באדויערן האָט עס אָנגעהאלטן
ביזן סוף. איד בין אוועקגעפאַרן, נישט האָבנדיק די זכיה אפילו איין מאָל
צו זײן אונטער זייער גאספריינדלעכן דאָר.

די סיבה פון מײן פארהושכטן געמיט אין טשיקאַגאָ איז געווען, וואָס
פון מײן ערשטן שריט אָנצובינדן אַ קאַנטאַקט מיטן שעקספיר-קרייז, האָב
איד מיר אָנגעשטויסן אויף געהיימע „שרויפן“ פון ניו-יאָרק, וואָס האָבן
געמאַכט צונישט יעדע איניציאַטיוו אין דער ריכטונג.

מיר האָט געשריבן און געוואָרנט קעגן מיינע פלענער מוקדו-
ני. מיר האָבן גענומען „אַפּקילן“ אָנגעזעענע פּערזענלעכקייטן פון „פּיפּל-
הויז“. אין מיר האָט לאנג אריינגעטענהט מיסער דובאַוו, צו וועלכן
איד האָב זיך פון די ערשטע מינוטן דורכגעדרינגען מיט צוטרוי און טיפּ-
כטער אכטונג... און מיר איז נישט אויסגעפאלן דער נחת אפילו צו באקע-
נען זיך מיט די מיטגלידער פון „שעקספיר-קרייז“, אזוי געשיקט און
קאַנסעקווענט איז אָרגאַניזירט געוואָרן די באריקאדע, וואָס האָט געמאַכט
אוממעגלעך מײן צוזאַמענאַרבעט מיטן שעקספיר-קרייז און צעשמערט
אין שורש מײן האָפענונג צו רעאַליזירן דעם „סיחר פון ווענעציע“...

דארף איד דען צוגעבן, אז די אַרבעט מיטן דראמאטישן קרייז איז
שוין געוואָרן פאר מיר א „שטיפּקינד“, און דער גאַנצער עמאַפּ „טשיקאַ-
גאָ“ — אן אָפּקומעניש? אָבער מיר האָבן פארשריבן אַ פּאָר בלעטלעך
פון שײנע דערגרייכונגען אין דער טעטיקייט פון קרייז.

איד האָב געמאַכט צוויי אויפפירונגען: אין איין ספּעקטאַקל האָבן
מיר געגעבן די ערשטע צוויי אַקטן פון קאַציונעס „דוכוס“. דאָס האָט דאָ
מיט אַ יאָר צוריק באוויזן בולאַוו (אונטערן טיטל: „גר צדק“). מיר האָבן
שוין דעם „אויפטון“ באהאַנדלט. איצט האָבן די צוויי אַקטן זיך גערופן
„פּריצים“. די מיטבאַטייליקטע פון ארבעטער-קרייז האָבן אין זייערע ראַגלן
ממש געגלאַנצט. בפרט האָט זיך אויסגעטיילט דער אויספירער פון „לײז“.
דער „קלױ“ פון אָונט איז אָבער געווען די געשמאַלט פון „אלטן דוכוס“,
און אין אַן ארטיקל, וואָס האָט באהאַנדלט די פּאַרשטעלונג אין צייטונג,
איז אויסגעפאלן סיי מיר, אלס אקטיאָר און רעזשיסער, סיי דעם קרייז
איבערצולייענען ווערטער פון לויב און אָנערקענונג.

די צווייטע ארבעט איז געווען הארי מעקלערס, „דעם צדיקס נסיעה“.
ווידער א מוסטער פון ערנסטער, באגייסטערטער ארבעט פון נאנצן קאָ-
לעקטיוו.

די פרעמיערע האָט בייגעוויינט דער אָנגעזעענער באַנאָבטער אַקטיאָר
סעס גאַלדענבורג. ער האָט געזאָגט נאָכן ספּעקטאַקל, אז איר בין א פּשו-
טער חסר דעה, אויב איר וועל פאַרלאָזן אַמעריקע...
אַבער — „די שעה האָט געשלאָגן“!

אין משיקאנאָ בין איר דריי חדשים געזעסן אָן מאַניען. אליין!
און עס זענען צייטיק געוואָרן ווונדן, וואָס האָבן געמוזט פּרוער אָדער
שפּעטער אויפּרייסן.

די לעצטע וואָכן אין משיקאנאָ זענען געפלאָסן אונטערן צייכן פון
קינסטלעכער פרעמדקייט ביי א צעגליכער היץ אין אונדזערע הערצער.
אין ניו-יאָרק האָט מאַניע געאַרבעט אלס פּיאַניסטין אין בולאָוו-טע-
אַטער, איר פּראָפּעסאָר סעווערין אייזענבערג האָט איר פּאַרגעלייגט גרינדן
אין קליוולאַנד א מוזיק-שול אונטער איר לייטונג. אָם די פּלענער און
פּאַקטן זענען געווען עפעס מאַטיוו, וואָס האָבן זיך נישט צונויפגעאַסן
מיט אונדזער „סימפּאָניע“, און איר האָבן עס אַלץ אויפגענומען ווי צונג
פון פרעמדקייט.

איר האָבן דערהערט, אז זי וויל בלייבן אין די יונייטעד סטעיטס, און
איר זאָל אוועקפאַרן אליין. קעגן דעם האָבן איר פּראָטעסטירט מיט אלע
פּיברען פון מיין וועזן: „איר האָבן דיר פון דער מאַמעס הענט ארויסגענו-
מען און מוז דיר דער מאַמען אין די הענט ברענגען. נאָך דעם — מו
וואָס דו וועסט וועלן“...

די באַציוונגען מיטן „פּיפּלהויז“ האָבן זיך שטאַרק געענדערט. הגם
די אַרבעט ארום דער צווייטער אויפּפירונג איז גענאַנגען נאָרמאַל און האָט
פאַרשאפט נחת מיר און די אַנטיילגעמער, האָט זיך אומגעריכט אָפּנע-
שפּילט אן אינצידענט, וואָס האָט פאַרסמט אלע געמיטער און צעריסן
אויף שמענדיק די קייט פון קעגנזייטיקן צובונד צווישן מיר מיטן קרייז
אַמאַטאָרן.

אַ ווילדע מעשה, פאַר וועלכער איר בין גרייט בין היינט קרייז
מלכות.

מען האָט געגרייט א לוסטיקן סילוועסטער-אַונט (1930). איז איינער
פון די הויפט-ראַליסטן נישט געקומען אויף פּראָבע צו דער צייט, און

האָבנדיק פֿאַרשפּעטיקט אויף צוויי שעה, געענטפּערט אויף מיין שמרענגן פֿאַרווהר: „שרײַט נישט! איד האָב געזוכט פֿאַר אײך לימאָנאַד“.... מיר האָט אַ שלאָג געמאַן אין גאַז דער ליבער ריח פֿון „לױבויעל: משיגע“: אזא וויסע לײכזיניקײט! פֿאַרלירן צוויי שעה פֿראַכע צוליב „לימאָנאַד“! איד האָב דעם בחור אויסגעמישט מיט דער בלאַטע און גע= מאַלדן, אז אויפן אָונט וועל איד נישט גיין, און כִּבִּין נישט געגאנגען... זײ האָבן געהאַט אַ פֿאַרשטערטן סײַלועסטער. איד בין געזעסן פֿאַר= קימערט און צעקרענקט בײַ זיך אין צימער. מאניע האָט זיך בײַ מיר גע= בעטן, איד זאָל גיין אהין כּאַמט נאָך האַלבער נאַכט. איד בין געבליבן אײנגעשפֿאַרט און מיט די אײגענע הענט צעשמערט יענע באַציונגען פֿון ליבשאפט און פֿאַרערונגען, וועלכע דער קרייז האָט די גאַנצע צײט ארויס= געוווּן לגבי מיר.

אין קורצע טעג אַרום האָבן מיר פֿאַרלאָזט משיקאָנאַ. וואַועקגעפֿאַרן זענען מיר קיין בופּאַלאַ, צום נײַאנאַר=פּאַל. פֿאַרן האַלבעיאָר איז עס דער פֿרײַדיקסטער און בולטסטער אָנדענק. אויפן שטח פֿון, מסתּמא, אַ האַלבער שעה גאַנג, שפּאַצירנדיק ביים ברעג פֿון נײַאנאַר, זעט איר, ווי דער וואַסער=שמראַם פֿאַלט כּסדר פֿון אײן שטופּע אויף אַ צווייטער בײַ ער קומט צום אָפּגרונט און פֿאַלט אַראָפּ מיט זײן גאַנצער וואַסער=מאַסע.

אָבער אָט די מאַסע קומט איר אָן פֿון הינטן! דער עפעקט פֿון וואַסערפֿאַל קומט צו אײך נישט צו. די טעריטאָריעס פֿון יוגישער סטעיטס און קאַנאַדע זענען פֿאַרײניקט דורך אַ בריק. באַמערענדיק די בריק, זעט איר דעם וואַסערפֿאַל אין פֿראַ= פּיל. איר לאָזט זיך גיין ווײטער. דער וואַסערפֿאַל זײַקט אויף אײך מיט יעדן שריט מער, אָבער דער באַאַמטער אויף דער גרענעץ וואַרנט אײך, אַז אײער שפּאַציר איז אומגעזעצלעך: צו גיין איבערן בריק מוז מען האָבן אַן אַרײַנפֿאַר=ווײַזע.

אין בופּאַלאַ האָב איר צום ערשטן מאָל אין לעבן דערזען דױט= הױטיקע רעשמלעך פֿון די אינדיאַנער, שאַטנס פֿון אַ פֿאַרטייליקטן שבט און דערפֿילט אַ קנויל נישט אַױסגעווײניגטע טהערן. מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט די שוואַרצהױטיקע איז פֿאַרגעקו= מען אין טרינידאַד, וווּ מיר האָבן זיך אָנגעשמויסן אויף אַ גרופּע קליינע קינדער. מיין פֿרוי האָט מיט זײ אַ לאַנגע ווײלע געשמעסט. און מיר זענען אַוועק פֿון זײ אונטערן רושם פֿון טיפּער צאַרסקײט און אײלדקײט,

וואָס די עופה'לעך האָבן אַרויסגעוויזן לגבי זייערע קלענערע חברים. דעם אייגנדרוק האָבן איר אין קורצע מעגן שפעטער איבערגעגעבן אַ נעגער, מיט וועלכן מיר האָבן זיך געטראָפן אין אייגעם פון די פּאַרטן, און ער האָט אונדז געפירט ווייזן די שטאַט. אין ניו-יאָרק זענען יענע אייגנדרוקן פאַר- ווישט געוואָרן אין די שטראַמען פון אַנגעפלאַסענע איבערלעבונגען ביז איר האָבן מיר אַנגעשטויסן אויף נייע אייגנדרוקן.

זיצנדיק אַ פּאַג אָדער צוויי נאָך דער פּרעמיערע פון „דיבוק“, ביי מיטאָג אין אַקטיאָרישן „ראַיאַל-קאַפּע“. פאַרפאַן אין דער אכילה, דערזע איר מיין פּריינד, א. ליטוואַק. ער איז רויט ווי אַ בוראַק, צעפאַרעמ, פאַר- שוויצט, ווישט זיך מיט אַ ריזיקן מיכל דעם שמערן (עס זענען געשטאַ- גען ברעגענדיקע היצן).

— אפּשר וועט איר אויף צוויי מינוט זיך אַרויסמאַן פון אייער געג- דזענער פּולקע, מיט אייך וויל זיך באַקענען אַ מענטש, אַ שוישפּילער, אייערס אַ פּראַמינענטער קאַלעגע. איר קלאַפּ אייך שוין 5 מינוט אין רוקן און קאָן אייך נישט אָפּרייסן פון טעלער, צו אַלדע גוטע יאָרן!
איר האָבן אויפגעהויבן די אויגן פון טעלער אויף ליטוואַקן.

ער האָט מיטן בליק אַנגעוויזן אין אַ זייט.

איר האָבן דערזען אַ נעגער.

שוין זיין שמייכל אויף די פּולע נעגערישע ליפּן האָט מיך באַצוי- בערט. אָבער דערביי איז ער געווען הויכגעוואקסן און אַזוי שלאַנק גע- בויט, אַז איר בין געבליבן פּשוט ווי געפּלעפט.

ער האָט גענומען עפעס רעדן אויף ענגליש. איר האָבן קיין וואָרט נישט פאַרשטאַנען און זיך אַרומגעקוקט ווי אַ שוטה, פינטלענדיק מיט די אויגן און קוועטשנדיק מיט די פּלייצעס.

מיין פּרוי האָט אים געזאָגט, אַז צום באַדויערן פאַרשטיי איר נישט קיין ענגליש. מיט אַן אויסדרוק פון באַדויערן האָט ער זיך געוואָנדן צו איר, נישט פאַרלירנדיק זיין צויבערהאַפּטן שמייכל.

וואָס זיי האָבן גערעדט, ווייס איר נישט. אָבער זי און ליטוואַק האָבן מיר געזאָגט, אַז ער איז געווען אין טעאַטער, געזען די פאַרשמעלונג און זאָגט...

וואָס ער האָט געזאָגט וועל איר שוין דאָ נישט איבערגעבן, אָבער דער צויבער פון זיין געשטאַלט און די מיפע אויפגערועדערמייט פון זיין אופן איבערלעבן דעם ספּעקטאַקל און דער אופן פון זיין רעדן — דאָס איז פאַר מיר געווען אַ מאַמענט אין מיינע שוישפּילערישע איבערלעבונג.

גען, וואָס איז פאַרכליבן שטענדיק פריש אַלע ווייטערדיקע יאָרן. און מיר
האַט, פאַרשטייט זיך, שטאַרק אימפּאָנירט אַזוינס צו הערן פון אַ געגער
און פון אַן אַקטיאָר.

דאָ קומט צו אַ נאָר אינזערעסאַנטער פרט. ליטוואַק האָט געזאָגט,
אַז דאָס איז דער שווישפילער, וועלכער האָט געשפילט די ראָל פון „פע-
טער טאַם“. אין דעם דעמלט פאַפּולערן פילם פון ביטשער סטאַוס „די
בויד פון פעטער טאַם“. די ראָל האָט, ווי ווייט איר געדענקט, געשפילט פאַל
ראַבסאָן. דער נאָמען האָט אין 1928 נאָך נישט „געזאָגט“ דאָס, וואָס ער
זאָגט היינט. איר האָב לויט מיין שוין איבערגענוג אָפּגעשילדערטער אומגע-
שיקטייט בדרכי החיים, די באַקאַנטשאַפט מיטן פּרעכטיקן מענטש נישט
באַפעסטיקט און נישט אונטערגעהאַלטן.

די געאַנטיוע באַציונג צו די געגערס מצד דער מערהייט קליינבירגער
וועל איר פאַרן לייענער אירוסמירן מיט אַ קורצן עפיואַד.

מיין פעטער האָט געהאַט אַ ווייב. — די „מומע מירל“. אין ווילנע
האַט זי געהאַלטן אַ שענק אויף ווילנער גאַס אין אָפּאַטאַווס הויף. זי איז
געווען אַ האַרציקע, גאַסטפריינדלעכע יידענע, ליב געהאַט אַ געשמאַקן
ביסן, איז געווען אַ פעטלייביקע גוטמוטיקע באַלעבאַסטע מיט געדיכטע
זומערשפּרינגעלעך אויפן רונדן פּנים. יעדער באַזוך ביי איר אין שענק
אַדער אין שטוב האָט איבערגעלאָזט די בעסטע געפילן צו איר. אין ניו-
יאָרק האָב איר געטראָפּן אַ „לעדיי“, אין סמיל פון בראַנקסער
„אַריסטאָקראַטיע“ פאַרשטייט זיך... אָנגעטאַן אין „עסיק און אין האַניק“,
אַנפריזירט און אָנפאַרפומירט און — צי זי האָט געוואָלט צי נישט —
„אַנגעבלאָזן“.

מיט מיר זיך „בלאָזן“ האָט עפעס נישט געשיקט זיך: אַלע צייטונג-
גען האָבן אָנגעקליגדיקט, אַז מ'האַט צו טאָן מיט „אַ יאָ טיעביע דאַס“, —
האַט די מומע מירל צו מיר זיך באַציונג אַזוויי אין די אַלטע גוטע צייטן
צו „באַשע-ריוועס בן-יהיר“: געווען אַ „יחסן“ דאָרט, אַ „יחסן“ זיך גע-
מאָלדן אַהער.

אין אַ צייט אַרום האָט אָט די „סעריכע“, די מומע מירל פון שענק
אין אָפּאַטאַווס הויף, טרינק-דיק קאַווע מיט קעיקס אין קרייז פון דער
משפּחה, געמאָלדן אין אַ געשפרעד וועגן געגערס, יא... זי קאָן אין סאַב-
וועי (מעטראַ) געבן אַ געגער נישט זיצן, ווייל זי פאַרטראַגט נישט זיי-
ער גערוד...

לשם האמת מוז איר צוגעבן, אַז צו די גערוכן פון מיינע מיטרייזונג-
דיקע אין סאבוועי און אַנדערע לאַקאָמאָציע-מיטלען האָב איר מיר נישט

„צוגעשמעקט“. אָבער איד בין בטוח, אז, ווען אַווינגס געשעט מיט מיר, וואָלט איד זיך בלי ספק אָפּטער געמוזט אָפרוקן פון אַ סך ווייטהויטיקע אָנפאַרמוירטע „לעידים“, איידער פון דעם טיפּ מענטשן, וואָס דערמאָן גען דעם וואַקסאַר אין „ראַיאַל־קאָפּע“.

די אָפּגעריסענע, הגם טיפּע אייגנרוקן פון מיינע אָבסערוואַציעס האָבן זיך קאָנצענטרירט און פאַרמעסטיקט אַראַנג צוויי פּאַלן פון ענגער באַהעפּטונג מיט דער קוּנסט פון די געגערס.

ביידע פּאַלן אין משיקאַנג.

מיר האָבן צוויי געכט פאַרבראַכט אין נאַכט־לאַקאַלן. און איד בין געוואָרן איבערראַשט פון דעם דזשאַז־אַרקעסטער, וועלכן איד האָב דאָן (1929) געהערט צום ערשטן מאל. איד מוז זיך דאָ פאַר־לויפן דעם וועג און זאָגן אָפּן, אז יאָרן שפּעטער, נאַכדעם, ווי איד האָב געהערט אַ צענדליק דזשאַז־אַרקעסטערס, בין איד צו דעם מין מוזיק נישט נאָר געוואָרן אָפּגעקילט, נאָר פשוט אַן אומוויילן באַהערשט מיר, ווען איד הער זי...

איד בין נישט קיין מוזיקער. בין ווייט פון דער מיגדסטער כוונה אָנצוואַרפן מיין מיינונג וועמען עס איז. אָבער פון מוזיק איז אין דזשאַז פאַראַן פאַר מײן אויער נאָר ריטם. אָן ריטם איז מוזיק נישט דענקבאַר. אָבער בלויז ריטם איז נאָר נישט קיין מוזיק. „די דערנענטערונג צו שיינקייט רופט אַרויס אַ געפיל פון טיפּן קומער“ — האָט האָט געזאָגט אַנטאָן פּאַולאָוויטש טשעכאָוו. און פון דעם קאָן נישט אָפּטרעפן קיין איין שעפּערישער מענטש און קיין איין מענטש בכלל, וואָס וויל זיין באַהעפּט מיט דער וועלט פון קונסט.

איד געהער צו פּשעכאָווים דור.

און דער דזשאַז האָט מיר באַטויבט און אין אָנהייב אויך אַנטציקט. אָבער מיין ליד האָט ער אויסזינגען נישט געקאָנט און איז מיר פּרעמד... אָבער די געגערס אין משיקאַנג, ווען איד האָב דעם דזשאַז דערהערט, האָב איד דערקענט אין אַ גייעם ליכט און בין פון זיי שוין גתפעל גע־וואָרן. און דאָן איז צוגעקומען אַ נייער מאַטיוו.

אין נאַנצן לאַנד איז דאָן געווען דער שלאַגער פון עקראַן א פילם „האַללויה“. אָן אַ נומאַ — בילעטן פלעגט מען דאַרפן באַזאָרגן מיט 15-20

מעג פריער. אונדז האָט אָפגעגליקט צו באקומען בילעטן אין א פארוואַר-
פענעם קינאַ היגטערן שטאַט, אַנדערטהאלבן שעה רייזע מיטן טראַמוווי.
און מיר האָבן דערזען דעם פילם...

איר קאָן נישט דערציילן דעם איגהאלט, איר האָב שוין א סך מאָל באַ-
טאַנט, אַז בעת מיר דייסט מיט אַ ווערק, דערגייט צו מיר קיינמאָל נישט
זיין מערימום.

און אויך אין דעם פאל ווייס איר נישט, וואָס דאָ איז געשען. אָבער
ביז היינט איז אין מיר פריש דער רושם פון יענעם אָונט: איר האָב מיר
דערפילט אין א יידישער סביבה! נישט, „אזוי ווי צווישן יידן“. נאָר
„צווישן יידן!“ איינע פון די צענטראַלע סצענעס איז א חתונה. עס האָבן
זיך פאר די אויגן ארומגעפראָגן שוואַרצהויטיקע מענטשן: אלטע, יונגע,
פרויען, קינדער. און אלץ, אלץ — אויסער דער פארב פון זייער הויט —
איז געווען הונדערטפראַצענטיק יידיש!

מיר האָבן איבערראשט די קליידער פון די מהותנת'סעס: ביזן לעצטן
פּרט, אַזוי ווי מיר האָבן געזען און פאַרגעדענקט די מהותנת'סעס אין
אונדזערע שטעטלעך, אָנגעטאַן לויט דער מאָדע פון דער צווייטער העלפט
פון 19טן יאָרהונדערט — מיט די קרינגאלינעס, מיט די פּרעכטיקע שאַלן
אויפן קאָפּ, מיט די זעלביקע רינגען אויף די פינגער און מיטן זעלבן צי-
רונג. קוקנדיק אויף דעם פילם, האָב איר זיך נישט געקאָנט פשוט, „אַפּ-
טשווכען“ פון אומגעריכטן און, פאַרשמויט זיך, ליבן „חלום אויף דער וואָר:
„וואָס טוט זיך מיט מיר?“ וווּ בין איר אין דער וועלט? איר געפין מיר
דאָך אויף אַ חתונה אין מיכאלישאַק אָדער היידומשישאַק און לעב איבער
א בילד, וואָס איז מיר פארבליבן אין זכרון פון מיט 35 יאָר צוריק... אָבער
פאר די אויגן האָב איר שוואַרצהויטיקע געגערט! אויך די טעניז און גע-
זאַנגען, ווי אויף דער אַלטער יידישער חתונה.

איר פאַרנעם זיך נישט מיטן „פאַלקלאָר“, איר בין נישט קיין פאַר-
שער און נישט קיין זאַמלער, איר ווייס נישט פון וואָגען וואָס עס שטאַמט,
אָבער — פון יענעם אָונט נאָכן פילם „העלויה“ זענען שוין געגערט פאַר-
בליבן פאר מיר „אייגענע!“ נישט מיין ראסע, איז מיין גייסט, איז מיין
גורל, איז מיין צער.

במילא, אויך מיין פרייד און מיין טרייסט!
און איר האָב אָנגעהויבן טראַכטן, אז אראָפּנעמען די קייטן און מע-
טערס פון זיי וועט דער זעלביקער גואל, וואָס וועט אויסלייזן אונדז פון ד'
שייטערס און גאז-קאַמערן...

עם זענען אָנגעקומען די לעצטע טעג פון מיין לעבנס-עטאפּ אונטערן צייכן: „אַמעריקע“.

שיידן זיך איז מיר געווען שווער. גישט צוליב אַביעקטיווע טעמים: אידן האָבן גענוג נישטער און קאלט אָפּגעטאַסן און אָפּגעשאצט דעם טיפּן אָפּגרונגט וואָס טיילט מיין וועלט פון זייער וועלט. שווער איז מיר געווען צוליב סוביעקטיווע טעמים: אידן האָבן מיר אָפּגעגעבן א גענויעם השבון, אז מיט מיינע הענט האָבן אידן צעשטערט אלע שאנסן צו „מאַכן א לעבן“ אין „גאַלדענעם לאַנד“, ווערן מיט לייטן צוגלייך. אידן וואָלט דערגרייכט קיין האַליווד, אידן וואָלט געווען א געוונענע משענער גאַסט אין א ריי טעאטערן אין ניו-יאָרק... מיט איין תנאי: אידן זאָל ווערן אן „אַנדער מענטש“.

און מיר איז געווען שווער אויפן הארצן, ווייל אידן האָבן געוואוסט, אז קיין „אַנדער מענטש“ וועל אידן נישט ווערן און פאר דעם מענטשן, וואָס אידן בין, האָבן געשיינט צו זיין אויסגעשפילט אלע קאַרטן און, פאַרלאָזן די אַמעריקע, האָבן אידן נישט געזען פאַר זיך קיין וועג און קיין וועלט. דעריבער איז מיר געווען אזוי שווער.

ארויסגעשטעלט האָט זיך, אז די ווייטערדיקע 10 יאָר, אין דער סביבה פון „פּוילישן ייִהנטום“ — ווי מיר וועלן (דערלעבנדיק) דערצייילן אין אונדזער פינפטן באַנד — זענען געוואָרן דער עטאפּ פון העכסטע קולמין-נאַציע אויף מיין שווישפּילערישן וועג.

אין ניו-יאָרק אָנהייב 1930 האָבן אידן געהאַלטן מיין לעבן פאַרשפּילט אויף אזוי ווייט, אז אידן האָבן מיין גאַנצן אַקטיוויטישן באַגאַזש נישט געהאַלטן מער פאַר נייטיק צו באַזיצן. דעם קופּערט מיט אלע מיינע קאַס-טיווען, ביבליאָטעק, מכשירים האָבן אידן פשוט איבערגעלאָזן אין קעלער פון „קונסט-טעאטער“... אוועק פון דאָרטן אזוי ווי נאָך א שרפה, נאָך א שיף-ברוד.

דעם ערשטן מאי איז מאַניע אוועקגעשוואמען אויף אן ענגלישער שיף קיין סענטהאָפּטאָן, כדי פון דאָרטן צו פאָרן צו דער מוטער קיין נדאנסק. דעם פינפטן מאי האָבן אידן מיר אריינגעזעצט אין א שיף מיטן נאָמען: „דויטשלאַנד“ צו פאָרן קיין שערבורג. פון דאָרטן קיין פאַרז און ווהיין ווייטער האָבן אידן נישט געוואוסט. נישט קיין מעאטער, נישט קיין נאָרמאַל געפיל, אז אידן בין ערגעץ-וווּ וועמען עס איז גאַנגען און נייטיק, האָבן אידן נישט געהאַט.

א שעה פארן אָפּשווימען האָב איר באקומען פון מאניען א טעלע-
גראמע און איבערגעלייענט: „א גליקלעכע ריזע!“ איר האָב דערפילט
א הייסן שמראָם אין אלע גלידער... דאָס לעבן לאָזט פון זיך הערן, טאָ
לאַמיר זיך לאָזן שווימען אין די שמראָמען פון דער צוקונפט.

באגלייטן מיך זענען געקומען די גאנצע משפחה בלאַך (בלאָק). דער
פעטער איז געווען דערשלאָגן, דערווענדיק, אז איר גיס טרערן ווי
א יידענע און האָט געטענהט, אז מײן אוועקפאַרן איז אויך א שריט פון
א בן-יחידישן קאַפּריוז. ער לייגט מיר פאַר פארלאָזן די שיה און זיך באַ-
זעצן בײַ באַנעטן, אין קורצע טעג וועט די לאַגע זיך קארדינאל ענדערן.
עס האָט ארויסגעהילכט דער סינגאַל צום אָפּגיין פון דער שיה. די
באגלייטער זענען אוועק. מען האָט געפאַכט מיט די טיכלער, געשאַקלט
מיט די קעפּ.

די שיה איז אראָפּ פון אַנקער. אין דער לופט האָבן זיך דערהערט די
קלאַנגען פון „וואכט אים רהיין“...

די שיה איז אָפּגעשוומען א קלייגעס שטח פון ברעג... איר האָב
דערזען — קוני איילאָנד און די „סטאַטוע פון פרייהייט“...

אַבער זי האָט מיר אויסגעזען גאנץ אנדערש ווי מיט 18 חדשים צו-
ריק, בעת „אמעריקע“ איז געווען מײן האָפענונג. איצט, נאָך מײן אנטו-
יגונג, האָב איר, קוקנדיק אויף דער „סטאַטוע פון פרייהייט“, געטראכט:
„פרייהייט? וועמענס פרייהייט?

פאַר מײנע אויגן האָבן אין לייכטן געפיל פון בין השמשות געשוועבט
ברוינהויטיקע געשטאַלטן פון פאַרמיליקסן שבט ביים גיאָגראַפּאַל און
טויזנטער און טויזנטער שוואַרצע איבער די שטחים פון דער „גייער
וועלט“: די אומפאַרנעסלעכע, אומפאַרגלייכלעכע גענער-אויגן, תמיד אָנגע-
גאַסענע מיט בקשה און פאַרווורף.

די באַאָכטונגען האָבן אָנגעהויבן ווערן — דערינערונגען, די מעכ-
טיקע אַמעריקע — אַ נ ע כ ט י ק ע ר ט אַ ג...

צווייטער קאפיטל

דאָס שוואַנען-ליד

שיידנדיק זיך מיט מאַניען אין ניו-יאָרק און באשליסנדיק זיך לאָזן אַהיים אויף באַזונדערע שיפן האָב איר, ווי באַטאַנט, קיין איין רגע נישט געטראַכט, אַז מיר האָבן איבער די סטרוגעס פון אונדזער צעוונגענעם ליד...

דאָ האָבן געשמויסן גאנץ אנדערע מאַטיוון.
מיט יעדן טאָג איז געוואקסן אין מיר דער געדאַנק, אז איר טאָר אזוי נישט לאָזן די באַציאונגען זיך אנטוויקלען ביזן סוף.
איר האָב דערפילט, אז איר בין מחויב צו קומען צו חנה'לען און זאָגן, אז איר וואָרט און ווילן זענען דער שליסל צו אלע ווייטערדיקע באַציאונגען. און נישט „הארץ“, נישט „געפיל“, נישט „סענטימענט“ האָבן דאָ געקאָנט באַשטימען און באשליסן: דאָ האָט די דעה געהאַט געוויסן.... פילכאַרער, צאפלידקער געדאַנק, אז איר מוז דאָ גיין לויט דער ליניע פון שווערסטן ווידערשטאַנד.

אודאי איז דאָס לייכטסטע געווען אָנצושרייבן א בריוו קיין פאַרזי און אוועקשמעלן הארט די פראגן און, ווארטנדיק אויף תשובה, דערווייל פאַרזעצן דעם קיום פון די דריי לעצטע יאָר.

אָבער דאָס „לייכטסטע“ האָט מיר אויסגעזען נישט דאָס ערלעכ-סטע: איר מוז מיר מעלדן א פרייער פון אלע אנדערע פליכטן און זאָרגן, איר מוז קומען און זאָגן: „באַפעל“!

און יעדן באפעל אויספירן מוז איר!

וואָס וועט זאָגן דאָס הארץ? זיין ווייטיק? זיין בענקשאפט?

דאָס וועט מען שפעטער זען!

און אויב עס וועט אפילו נישט אויסהאַלטן, איז עס אויך נישט קיין גרוגט צו געניסן פאַרן פריין פון דער פאַרטייבטער שמים פון געוויסן. איר האָב געמוזט זיך לאָזן קיין פאַרזי.

* * *

די שיה, ווי דערצײלעט, האָט געטרָאָגן דעם נאָמען: „דױטשלאַנד“, און האָט אויפֿגעהויבן דעם אנקער אונטער די קלאַנגען פֿון „וואַכט אים רהײן“.

איר האָב מיט פֿרייד אײנגעזאפֿט דאָס ליד פֿון אלטן רהײן און אָנגעהויבן אָטעמען מיט דער לופֿט פֿון מיין אזוי געליבטער אלטער אײַ-ראָפֿע... „רהײן“, „לאָרעלי“, „הײנע!“ איר בין באַמת גליקלעך געווען פֿון געדאַנק, אז איר בין געבליבן דער זעלביקער, וואָס געווען, בעת איר האָב אײנגעשטיגן אין אַמסטערדאַם אויף דער שיה מיט דרײַ יאָר צו-ריק: א סיגל פֿון אײראָפֿעס פֿריידן און זיפֿצן, סאָנעמן און סאָנאַמן! אָבער שוין אין משך פֿון די ערשטע פֿאַר שעה האָב איר זיך אײַבערגעצײגט, אז די שיה איז א נעסט פֿון אַגרעסיוון נאַציון... דאָס האָט דעמלֶט שאַקירט נאָר אידעאָלאָגיש, אָנגעהויבט גע-פילן און געדאַנקען פֿון פֿאַלישיש-געזעלשאַפֿטלעכן פֿראַקטעס. פֿראַקטיש האָט עס נאָר גישט געקאָגט ווי טאָן: וואָס אַרט עס מיר, וואָס דער „יעקע“ שפּרוצט מיט שנאה פֿון זײַנע ווייסע, פֿרייסישע אויגן!

קיין שפור, קיין ניצונ פֿון מאָרד, פֿון מאַסן-פֿאַרניכטונג האָט אין דרײַסיקסטן יאָר די פינצטערסטע פֿאַנטאַזיע גישט פֿאַרגעפֿילט. פֿאַר פינף טעג און נעכט אויף „דױטשלאַנד“ האָב איר גישט גע-האַט דעם פֿאַל צו דערנענטערן זיך מיט קיין אײנעם פֿון די פֿאַסאַ-זשירן: איר בין געווען אזוי ווי אינאָלירט לױט א געהײמען באַשלוס. „יודע“ איז שוין געווען ביים רוב אין דער סביבה פֿון דױטשישן מיטל-בירגערטום דאָס זעלביקע, וואָס אין נײַן יאָר שפּעטער די געלע לאַטע מיטן מנז-דוד: פֿאַרפֿעסטעט, פֿאַרשאַלטן „פֿאַרדאַמט!“ בלוין מיטן קעלנער, וואָס האָט מיר באַדיגט, האָב איר „געכאַפֿט“ צוויי שמועסן. א מאַז פֿון א יאָר פּופֿציק. ער האָט זיך דערקלערט פֿאַר אַן אלטן סאָציאַל-דעמאָקראַט און מיט שפּאַלצער צופֿרידנקייט מיר געזאָגט, אז ער האָט דרײַ מאָל געהערט רעדן „אונזער בעבעל“ און מיט א פינצטערן וואַלקן איבערן גאַנצן פֿנים צוגעגעבן, אז איצט איז עס אַלץ „ניכט מער פֿאַלווערטיג: די פֿאַלגען דער קריגעס האָבן אלעס צו גרונדע געמאַכט. עס גיבט נור אײַנע וואַרהײט, די דעם הערצן אונד

געוויסן איינעם יעדן דויטשן אַלעס זאגט: הייל, היטלער!" אונד ניקס מעד! די יודישן וווכערער דעם גאנצן ערדקוגעלס האבן שאַן דאפיר געזאָרגט, דאס די היטלערזאכע צום איינציגן באפעלע דעם מאנעס און געכסטער יארע ווערן זאָל."

איד האָב אין אים א סך אריינגעטענהט: אים געוואָרנט, אז ניין נאָך היטלערס געבאַט הייסט גרייטן א שווארצן סוף פארן דייטשן פאָלק; אז דאָס וועט זיך פארענדיקן אומפארנלייכלעך ערגער ווי ווילהעלמס רייך, און איד בין געווען ממש דערשטוינט פון זיין פראזע, וועלכע ער האָט ארויסגעזאָגט, באגראַבנדיק דעם קאָפּ אין ביידע פויסטן: „נאך דעם ווי ראָזא אונד ווילהעלם זינט געפאלן, גיבטס פיר אונד קיינע רע-טונג מער!"

ער האָט געמיינט די דערמאָרדעטע ראָזע לוקסעמבורג און וויל-העלם ליבקעכט....

— דאָס דויטשע פראָלעמאריאט איז צו פיליעריגען פריפונגען פערדאורטיילט. עס ווירד אָהגע צווייפל די ערלעזונג קאָמען... אונד צוואר אאזס דעם אָריענט! ניכט פארוי זאנדערן מאַססאאו ווירד דא דאס לעצטע וואָרט זאָגן!

ער האָט אויפגעהויבן דעם קאָפּ און מיט מוטנע בליקן מיך אָנגעקוקט.

— אונזערע גענעראציען ווירד עס ניכט בייוואהנען. וויר האָבן גיכטס מער אלס דאָס האַרשט-וועסמעל ליד צו זינגען... הייל, היטלער!

גישט ווארשנדיק אויף מיין אָפקלאנג, איז ער אוועק פון מיטש. איד פארשפאָר צו זאָגן, אז די עטלעכע טעג אין דער סביבה זענען פאר מיר געווען אן אָפקומעניש. איד האָב גישט איין מאָל א טראכט געשאַן, אז איד האָב געדארפט אָנגעמען מיין פעטערס פאָרשלאַג און בלייבן אין קאָלומבוסעס מדינה.

*

*

*

ביי א דריבעגע שמעכנדיק רעגנרל איז די שיה צוגעשוומען צום ברעג אין שערבורג. דער געדאנק, אז איד בין גישט מער אין רשות פון דער עדה ראסיסטן, האָט אָנגעהויכט א געפיל פון זעלבסטווירדע,

פארטאָפּלט מיין פּרייד, וואָס איד טרעט אויפן באָדן פון אייראָפּע...
פּראַנקרייך! דו וועסט מיין צוטרוי צו די געבאָטן פון הומאניזם נישט
צעטרעטן! מיין פארליבטקייט אין אייראָפּע — נישט באליידיקן!

דערזעענדיק פאר מיינע אויגן א היגל, באדעקט מיט הויכן גראָז,
האָב איד מיר אראָפּגעלאָזט אויף ביידע קני און געקושט זיין גרינעם
צודעק. אז איד האָב מיר אויפגעהויבן און דערזען מיינע נאסע הענט,
האָבן איד נישט גענוי געווסט צו דאָס איז דער רעגן פון טריבן הימל,
אָדער טרערן פון מיינע אויגן?

אויפן פּערזאָן זענען געשטאַנען צוויי צוגן קיין פּאַריז: א שנעלצוג,
וואָס גייט אָפּ אין פּופּצן מינוט ארום און א פּערזאָנען-צוג — אין
א שעה ארום.

ראשית, פארטראָג איד נישט, אז עמעזן אָדער עפעס יאָגט מיר:
איד האָב צייט!

והשנית, וועל איד דערמאָנען מיין לייענער, אז נאָך מיט 25 יאָר
צוריק אויף מיין „האכצייט-רייזע“ האָב איד באטאָנט, אז איד מייד
אויס צו פּאַרן אין שנעלצוגן, וווּ פון פעטערבורג ביז רוים און געאַפּאַל
קוקט איר אויף די זעלביקע פרצופים. איד פּלעג רייזן אין פּערזאָנען-
צוגן און זיך פּרייען מיטן אָנבליק פון פארשידנאַרטיקע מיטרייזער,
וועלכע בייטן זיך כסדר אזוי, אז פאר צוועלף שעה באקענט איר זיך
מיט מענטשן פון צענדליקער קאָלאָריסן, זיטן, טעמפּעראמענטן, מענ-
טאלימעטן.

די נסיעה פון שערבורג ביז פּאַריז האָט געדויערט א פיר שעה.
דער צוג פּלעגט זיך אָפּשטעלן יעדע פּופּצן-צוואנציק מינוט און אויפ-
געמען גייע פּאַסאַזשירן.

אָן אויסנאָם מענער און פּרויען פון דאָרף. זיי האָבן געפירט פּראָ-
וויאָנטן. ריזיקע קערב, גינאנטישע זעק. זייערע מלבושים — בונטע.
אויף די קעפּ ברייטע היט מיט ראָגנדן, וואָס האָבן באדעקט די פּנימער
אזוי, אז אָנצוקוקן זיי האָט מען געמוזט אריינגוקן דעם קאָפּ אונטערן
ראָגנד.

איד בין אין מיין העל-גרוען אמעריקאנער אויבערמאַנטל מיטן
דייכן פּאַנאַמע-הוט געווען ממש א מין „בייז-וונדער“. נישט געקוקט
אויפן אומבאַשרייבלעכן געפילדער, און טענשאַפּט, האָט מען מיר אָפּ-

געפראָמפן און אַרשט ביים פענצטער און די גאנצע צייט באהאנדלט ווי אן אָנגעזעענעם אורח.

מיין פראנצויזיש, דעמלט א נאָך גענוג עקזאקטער און קאָרקטער מיט אן אַקצענט פון א געבוירענעם, „פארוזיען“, האָט אלעמען אימפּפּאָנירט.

זייער לשון — צוליבן אַרטיקל אופן רעדן — האָב איך שלעכט פארשטאנען און וואָס זיי האָבן מיר דערציילט — גישט באנומען, אָבער זיי האָבן מיר יאָ פארשטאנען, און איך האָב אָן אויפהער דערציילט, הגם גישט פארשטאנען זייערע צענדליקער פראגן.

זיי זענען געווען „אין הימל“, הערנדיק מיין אַנטציקונג פאר פראנק-רייך און מיטן אינסטינקט פון הארציקע דאָרפס-מענטשן דערפילט, אז די אַנטציקונג איז גישט קיין געקוינצלטע, אז זי שטאַמט פון הייסן רייז-געם הארצן.

מיר זענען אָנגעקומען אויף גאר סען לאַזאַר און איך האָב אומגעריכט איבערגעלעבט א רעמיניסצענץ פון מיינע איינדרוקן אין בופאַלֵאָ, ביים ניאנארא-פאל.

מיטן שנעלצוג, א שעה פריער, איז אָנגעקומען א כּאָך פון אינגלענד, וועלכן א געשיקטער אונטערנעמער האָט געבראכט קיין אייראָפּע. א געמיש פון יענער עקזאָטיק מיט פלינקער אונטערנעמערישקייט און אַמעריקאנער בלאָף האָט אויף א רגע אויפגערודערט מיינע רעיונות און זכרונות פון קאָפּיטל „צער יקע“...

אָבער מיין גאנצער גוף און גייסט איז שוין געווען פארטאָן מיט דעם, וואָס מיר שטייט פאַר.

איך האָב זיך אריינגעזעצט אין א פּאַקסי און געהייסן פאַרן — „רי סען זשאַק סוואַסאָן טרעז“!

* * *

דער הויז-נומער 73 אויף רי סען זשאַק איז געווען א פיר-טפּאַקסי טיפּיש הויז אין לאַטייניש קווארטאַל, וועלכער האָט זיך געפונען אויפן לינקן ברעג פון דער סענע, וועס איז קאָנצענט-רירט אלץ, וואָס האָט א שייכות צו וויסנשאַפט און סטודיום אין פארוז.

„קארטיע לאמען“ האָט פאַרגעשמעלט מיט זיך א „וועלט“,
אין וועלכער עס איז נישט געווען קיין שפור פון דעם, וואָס מיט זיך האָט
פאַרגעשמעלט פארוי אויפן רעכטן ברעג פון דער סענע.

קאָפּע=שאַנטאַנען, קאָנאָנען, שאַנסאַנען, אלע היפער-ראַפינירטע
המצאות פון פּריוואַלע פארוויילונגען זענען פאראן אבסאָלוט אומע-
טום. אין אלע הויפטשטעט — אפילו פשוט — אין אלע גרויסע
שטעט פון דער וועלט.

א „קארטיע לאמען“ איז מער ווי אין פארוי נישטאָ!
דאָס איז נישט דער לייפציקער „אַוערבאד=קעלער“, וואָס איז
דאָך קודם-כל א „סמודענסן=קנייפע“, א „בורסע“, דאָס איז אויך
נישט די אַטמאָספּער פון „אַלט=היידעלבערג“ — מיט יענעם ראַמאַנט-
טיזם, פּאָעזיע און יוגנטלעכע אוואַנטורעס. דאָס איז — „קארטיע לא-
מען“!

צו וויסן וואָס דאָס איז, מוז מען זיך אין אים אריינלעבן אזוי ווי
אונדזער וואַנדערער מיט פינף און צוואַנציק יאָר פאר די מעג, וואָס
אַנטוויקלען זיך דאָ פארוי ליינער.

איד בין געזעסן אין טאַקסי און אין משך פון די פופצן,
צוואַנציק מינוט פון גאָר סען לאַזאַר ביז רי סען זשאַק האָב איד מיך
מיט אלע רמ"ח אברים פארטראָגן צו יענע יארן.

דאָ איז דאָך פארלאָפן דער „האַניק=פּעריאָד“ פון מיין לעבן.

איד בין געזעסן אין טאַקסי, מיט האַרצקלאָפּעניש געקוקט ארום
זיך אויף די פארויזער בלוואַרן, דערמאַנט זיך פּוּזנשער עפּוּזאַדן פון
די אמאָליקע חרשים אין דער שטראַלן=שטאַט, ווי איד זאָל זיך האָבן
באוועגט אין מיין טאַקסי צוריק. צום פארוואַקענעם אמאָל....

וואָס וועט מיר ווערן אומגעקערט פון יענעם גאַלדענעם לעבנס-
עטאַפּ?

וועל איד באלד דערזען מאַסיע און מאַדאם לעמאַזי? ער דארף
שוין אַלט זיין א יאָר 190! וואָס טראַכט ער איצט, נאָכן גלענצנדיקן
נצחון פון דער רעפּובליק איבער דייטשלאַנד? שילט ער רק די רעפּוב-
ליקאנער — סאַקער נאָם! — פאר סעאַן?

מיין טאַקסי האָט זיך אָפּגעשמעלט. איד בין געזעסן פארגליווערט
אין מיינע רעיונות....

— ע, ביען, מאַסיע, נזו אי סאַם *) — האָט מיר דער שאַפער
אויפגעוועקט פון מיינע הלומות.

איר גיב א קוק: די סאַרבאַנע!

ער האָט מיר געפירט דורך בולוואר סען זשערמען און ריגדען-
עקאַל, און איר האָב זיך באלד נישט אַריענטירט, אומגען ארויס פון
וואָגן און דערזען די סאַרבאַנע און דעם דענקמאַל — קלאַד בער-
נאר...

אַבער א בליק אויף לינקס: מײן „סאַסאַן טרעזן“ אויף
רי סען זשאַק...

עס שטייט דאָס הויז! עס הענגט דער שילד: „שאמבר מעבלעו“
ס'האָט זיך גאַרנישט געענדערט!

אזוי האָט עס מיר אויסגעזען, און מײן אייגנדיק האָט געדויערט...
5 מינוט.

אין „בראַ“=לינקס פון אריינגאנג ווי מיט פינף און צוואנציק יאָר
צוריק — האָב איר דערזען א דאמע פון א יאָר פופציק, שמאַרק גע-
פודערט און געשמיקט מיט א נישט פארהילמער כוונה אויסצוזען 40.
איר האָב געמאַלדן, אז איר בין געקומען פון די יוגייטער סטייטס
און פון גאָר סען לאַזאַר פארפאַרן אַהער, ווייל איר האָב דאָ אַמאַל
געוווינט א קנאַפ יאָר צייט. אויפן דריטן שמאַק אין צימער נומער...
— לעבן נאָך מאַסיע ע מאַדאַם לעמאַזי??

די דאמע האָט מיר באטראכט זייער אויפמערקזאם מיטן אן אויס-
דרוק פון טיפן מיטגעפיל.

— מאַדאַם און מאַסיע לעמאַזי זענען שוין לאנג געשמאַרבו.
דאָס הויז אין מײן פארוואלטונג האָב איר איבערגענומען שוין נישט
פון זייערע הענט.

נאָך א קורצער פּוּזע, האָט זי, באטראכטנדיק מיר פון קאַפּ ביז
די קעכלעך דורך איר לאַרנעט, מיט א צויבערהאפטן שמייכל פאַרגע-
זעצט:

— עס איז ווירקלעך שווינגנס-ווערט צו דערזען אין אונדזערע
צייטן אזא סענטימענט פון אן אמעריקאנער דזשענלמען צו דעם, וואָס

(*) — נו, רעכט, מאַסיע, מיר זענען אויפן אָרט.

איז געווען צוריק מיט א פערטל יאָרהונדערט. אָבער באזעצן זיך אין
אייער צימער וועט אייד, מאַסיע, קוים געלינגען. דאָרטן וווינט א יונגע
דאָמע, וועלכע וועט אייד אָן צווייפל אויפנעמען מיט אָפענע אַרעמס,
אָבער נישט אויף וואָכן און נישט אויף לאַנגע טעג. העכסטנס אויף עס=
לעכע שעה...

— קיין אנדערע פרייע צימערן האָבן מיר אויך נישט: אין יעדן צי-
מער וווינט א יונגע דאָמע, וואָס וועט אייד אויפנעמען אויף די זעלבע בא-
דינגונגען...

ווי אזוי איך האָב זיך געזענגט מיט דער פאָרנעמער פאריזערין —
געדענק איך נישט. פון סואַסאָן טרעז בין איך ארויסגעפלוין ווי אז
ארויסגעשאַסענער פון א קוילנוואַרפער.

ד י נ ע ס ט פ ו ז מ י י נ ע ה אָ נ י ק ה ד ש י ס א י :
ה י י נ י ט — א ב אָ ר ד ע ל !

* * *

בין איך א פאָר שעה ארומגעגאַנגען איבער די געסלעך פון קאָר-
טיע לאַמען. עס איז געווען א הייסער טאָג.
פון מיר האָבן געגאַסן שטראַמען שווייס. איך האָב געווישט דעם
שמערן און מיינע טיכלעך זענען געוואָרן דורכגעוויקט. פון מיין „בראַ-
מינענטן“ אָנבליק — הגם איך האָב געטראַגן דעם אמעריקאנער מאַנטל
— איז קיין זכר נישט פארבליבן.

איך האָב זיך יעדע 5 מינוט אָפגעשמעלט ביי אן אנדער אלטער גע-
ביידע, קירכע, וואנט און געאַמעמט מיט פאריז. דאָ האָט זיך פארן
פערטל יאָרהונדערט באמת נאָרנישט געענדערט און ס'וועט זיך נישט
ענדערן. ס'איז די אייביקייט פון אומגעקוינצלמע קולטור=אוצרות, וועל-
כע זענען אָנגעוואקסן טראָפן נאָך טראָפן, פונקט נאָך פונקט, פאָדעם נאָך
פאָדעם. אָנגעוואקסן און אריינגעוואקסן אין דער טיף פון באָדן און אויס-
געוואקסן ביזן הימל=געוועלכ.

איך האָב געשלייכט מינע מידע פיס, געווישט דעם שמערן און גע-
לעבט אין די שאַטנס און שטראַלן פון דער געשיכטע.

מיטאמאָל זע איך: דער פאָנטע אָן!

איך בין אויף די סופּלאַ!

רעכטס דערקען איד אין צוויי מינוט גאנג: „לויקסענבורג“.
איד בין אריין אין פאנטעאָן. מיך האָט דער ריז גאסטפריינדלעך
אריינגענומען אין די אַרעמס, און זייגע קילע וועגט האָבן מיך באַרוואַקט.
איד בין געקומען צו זיך.

ארויסגייענדיק פון „פאנטעאָן“, האָב איד דערזען לינקס א האַטעלכל.
איד האָב זיך באזעצט אויפן דריטן שטאָק, מיטן אויסקוק צום פאנטעאָן.
דאָ הייבט זיך אַן א בלעטל פון שיעור נישט „שערלאַק האַלמעס“ גע-
שענישן.

אין דעם האַטעל — האָב איד זיך דערוויסט דעם זעלביקן אָונט —
ווינט וואַלדימיר בורצעוו, און דערפון איז ארויסגעקומען אזא „קווי פּראָ-
קוואַ“ ארום מיין אמעריקאנער אויבער-בגד, אז א כפרה אַלע בעלעטריס-
טישע געווייצן לגבי צוויי, דריי עפּיוואָדן, פון וועלכע איין לייענער קאָן זיך
כאפן פארן קאַפּ אין אַנבליק פון די סכנות, וואָס האָבן געדראָט מיין לעבן
און קיום, און א צווייטער וועט קייכן פון געלעכטער פון די אומגעלומ-
פערטקייט פון א ריי געשעענישן.

אַבער די גאנצע מעשה „וואַלדימיר בורצעוו“ און זיין קאמף מיט
מיר, אלס פארדעכטיקטן אין אוועקשלעפן דעם ווייסן גענעראל קומיעפּאָוו
אין מיטן העלן טאָג פון א פאריזער בולוואר (דאָס איז דעמאָלט געווען דער
„שלאַגער“ פון אַלע רעפּאָרטערן), דאָס לאָז איד איבער אויף „שפעטער“.
איצט וויל איד צוטערעטן צום הויפט-מאָטיוו.

* * *

דעם אַדרעס פון חנהלען האָב איד נישט געוויסט.
שוין דריי יאָר ווי פון ווילגע ווערט ארויסגעשיקט יעדן חודש פופציק
(שפעטער פערציק) דאָלאַר לויט אן אַדרעס, וואָס זי האָט אָנגעגעבן אויף
אן אנדער נאָמען.

מיר איז געבליבן אַנשרייבן עטלעכע ווערטער לויטן אַדרעס, וואָס זי
פלעגט באקומען די מזומנים. און איד האָב געטראכט, אז עס קאָנען
אוועקגיין וואָכן איידער איד וועל קריגן אן ענטפער...
אויף מאַרגן האָט זיך צו מיר אין האַטעל געמאָלדן — חנה
שערמאן.

— אַננא יאַקאָוולעוונאַ!

איד האָב אויסגעשפּרייט מיינע אָרעמס.
איר קילע רעאָקציע אויף מיין הייסער באַגריסונג האָב איר אויפֿ-
גענומען ווי אן ענטפּער אויף מיין אומדערוואַרפּן און אומגעכעמפּענעם
קומען קיין פּאָריז.

איד געדענק נישט גענוי דעם פּאַרלויף פּון אונדזער געשפּרעך. איר
געדענק, אז זי האָט מיר איבערגעלאָזן אין דער פעסטער איבערצייגונג,
אז אויף א פּערזענלעכן צוזאמענטרעף מיט אננא נאַטאַנאָווא זאָל איר
נישט וואַרפּן און נישט פּרוּוון עס פּאַרווירקלעכן, ווייל יענע וועט פּאַר-
לאָזן פּאָריז, אויב אזא צוזאמענטרעף וועט ווערן אומפּאַרמיידלעך.
אין אַ טאָג אָדער צוויי שפּעטער האָט זיך שערמאַן געמאַלדן פּאַר-
כמאַרעט און פינצטער ווי ביים ערשטן באַזוך, אָבער מיט אַ נייעם פּאַר-
שלאַג:

— איר קאָנט זיך מיט אננא נאַטאַנאָווא מרעפּן אין א קאפּע
אָדער אויף אן אנדער נייטראַלן פּונקט, אָבער איר מוזט געדענקען, אז
דער ערשטער תנאי איז — קיין שום שפּור אָדער נאָמע פּון דעם, וואָס
איז אַוועק און קאָן זיך נישט אומקערן...

— איר גלויב נישט, אז דאָס, וואָס איר האָב פּון אייד אויסגע-
הערט, קומט פּון אַניוּטקעס פּרייען ווילן און קלאָרן באַווסטזיין. איר
האָב קיינעם נישט געגעבן קיין רעכט מיר צו באפּעלן צו בלייבן פּרעמד
צו דעם, וואָס איז אַוועק. אייד וועל איר בעטן מיט אזעלכע פּאַרשלאַגן
מער צו מיר זיך נישט מעלדן.

נישט אַרויסרעדנדיק קיין וואָרט, האָט זי מיר דערלאנגט אן אָפּע-
נעם בריוו אין א גרויען קאָנווערט. איר האָב דערזען עטלעכע שורות,
וועלכע האָבן מיר אויפגעשוידערט נאָך איידער איר האָב זיך באקענט
מיט זייער אינהאַלט.

מען דאַרף נישט זיין קיין גראַפּאָלאָג, כדי צו באַשליסן, אַז די שורות
זענען געווען געשריבן אין אַ פּאַפּאָלאָגישן צושטאַנד.

„אויב דו וועסט נישט אוועקפּאַרן, פּאַרלאָז איר פּאָריז, און דו וועסט
פּון מיר קיין שפּור נישט געפינען“.

דאָס האָט די שערמאַן געבראַכט א „באווייז“, אז נישט אין איר
אייגענעם נאָמען האָט זי גערעדט דאָס, וואָס איר האָב פּון איר אויסגע-
הערט.

אַבער מיר איז געוואָרן קלאָר, אז הנהלע צאפלט זיך אין פארברע-
כערישע נעגל. זי איז נישט פשוט „איינזאם“! זי איז א קרבן פון פינצ-
טערע כוונות. זי איז פארטויבט, זי איז אונטער דער ווירקונג פון נאַרקאָן.
מען זויגט איר בלוט.

עס האָט נישט געקאָנט זיין קיין רייד, אז איר זאָל ביי אזא סיטוא-
ציע אוועקפאַרן פון פאָרוי!

איר מוז זיך מיט איר טרעפן! און אבסאָלוט אָן שום שייכות צו דעם,
וואָס וועט זיין מיט אונדזער נאַענטקייט אָדער פּרעמדקייט, מוז איר
זי ארויסרייסן פון דער גרוב, אין וועלכער איר זע זי אומבאַהאַלפן שמעקן.
און איר בין אָפגעזעסן אין פאָרוי זעקס וואָכן: פון פינפטן מאי
ביזן פופצנטן יוני. און זיך מיט איר גיט געטראָפן...

* * *

אויפן בולוואר סען זשערמען באלד נאָך ריידעזעקאָל איז געווען
א קליינע קאפע. האָרט דערנעבן איז געווען א לאַממען. גייענדיק ארום
12 ביינאַכט פון זשאַרדען ליוקסאַמבורג צו ריידעזעקאָל,
וואָב איר אין די שטראַלן פון לאַממען דערזען א דאַמע אין א העל
מאַנטל. מיר האָט א שטאָך געטאָן אין הארצן, געוואָלט א געשריי טאָן:
„חנה לע!“ אַבער כ'בין פארגליווערט געוואָרן פון איבערראשונג: די
דאַמע האָט זיך באוועגט מיט טאַנצנדיקע שריט, ריטמיש הייבנדיק
איינ פוס, דעם צווייטן. דערנעבן זענען לאנגזאַם געגאַנגען א פאָר דאַמען.
די טאַנצנדיקע „פאָ“ אין די שטראַלן פון לאַממען אויפן בולוואר
האָבן מיר פארפאַלגט די גאַנצע נאַכט, דעם צווייטן טאָג...

איר בין דעם זעלביקן אָונט האלב צוועלף אוועק אויף דעם אָרט,
נעבן קאַפע אויף סען זשערמען, און נישט דערווארט זיך.

א דרין, פיר נעכט האָט מיין דיושור קיינע דעזולטאַטן נישט גע-
בראַכט: זי איז נישט געקומען. איר האָב שוין אָנגעהויבן פארלירן די
האַפּענונגען צו דערוואָרטן זיך. אַבער איין מאָל...

צוקומענדיק צום קאַפע, האָב איר באשלאָסן אריינצוגיין און אויף
דער שוועל געבליבן שטיין ווי געליימט.

נישט ווייט פון אריינגאַנג איז זי מיטן רוקן צום אריינגאַנג געזעסן

ביי א טישל אין א קליינער געזעלשאפט... מיר שיינט, אז פון א דריי, פיר דאָמען.

איך ווייס נישט, צי האָט דאָ געווירקט א „מיסמעריעזער שאַק“ פון צוויי אָפגעריסענע הערצער, וואָס זענען, אָפגעריסענערהייט, צוגויפגע=פלאַכטן?

אָדער ווער פון די דאָמען בייס טיש האָט עפעס א מורמל געמאָן?
אָבער אין דער זעלביקער סעקונדע, וואָס איד האָב זיך באוויזן, איז זי, ווי געטראָפן פון א דונער, געוואָרן איינגעשרומפן: דער קאָפּ איז אריין צווישן די שולטערן, און ווי באשיצנדיק אים פון אן אומפארמייד=לעכן קלאַפּ, האָט זי אים ארומגעכאפט מיט ביידע הענט.
איך האָב, נישט טראכטנדיק, באגריפן, אז איר איז געשען א זאך אומגליק, און אז דאָס אומגליק איז פארבונדן מיטן פאקט פון מיין דערשיינען.

און איד האָב זיך פון שוועל צוריקגעצויגן...
אָפּטערטנדיק הינטערוויילעכטס פון טיר, האָב איד דערפילט א באנק. איד האָב זיך אראָפגעלאָזט און געבליבן זיצן אין דער פינצטער.
אין קורצע מינוטן ארום האָב איד זי דערזען ארויסגיין פון קאפע, ארומגערינגלט פון אירע דאָמען. איד בין אויפגעשפרונגען פון מיין פינצ=טערן זיי=ווינקל... מיינע ליפן האָבן עפעס געפליסערט....
מיט האסטיקע טריט האָבן זיך אניומע מיט אירע דאָמען דערוויי=טערט אין דער ריכטונג צו רי=דעז=עקאָל.

מער האָבן מיר זיך במשך פון די שפעטערדיקע דריי יאָרצענדליקער נישט געזען. אין די אומגעוויטערן פון גיין און דרייסיק בין די פופציקער יאָרן האָב איד זי פארלוירן אָן א שפור.
נאָכן אומקערן זיך פון מזרח קיין פוילן, האָב איד דערהערט, אז זי איז אין ישראל.

איך האָב נישט אויפגעהערט צו ווארטן אויף דעם טאָג, ווען צווישן אונדז וועט פארשווינדן אין אונדזער לעצטן לעבנס=עטאָפּ די שנאה, וואָס האָט געהערשט צווישן אונדזערע מאַמעס, די ביידע באַשע=ריוועס... אין מערץ פון יאָר 1962 איז מיר אָנגעקומען די ידיעה, אז דעם 25 פעברואר איז הנהלע נאָך 8 חדשים קראנקהייט אין שפיטאַל אוועק פון דער וועלט...

* * *

עם וואָלט געווען אין סתירה מיט דער גאנצער קאָמפּאָזיציע פון אונז
דערע בענדער צו בלייבן אין דעם קאפיטל אָפּגעריסן פון דער ארומיקער
סביבה.

פון פאריז — דער „וועלט־שמאַט“ — האָב איך געהאט ווייניק גע-
לעגנהייטן צו געניסן. דאָס איז קלאָר פאר יעדן, וואָס געדענקט, אז איך
בין פון גוי־יאָרק אוועק מיט אן אויסגעפּאָמפּעט האַרץ, אן אנטוישמער,
ווי פון „א פאַרזונקענער שיף“.

ארוםשפּאַצירנדיק איבער „ריוואָלי“ און ארום דעם פּלאַץ פון באַס-
טיל; קוקנדיק, האָרענדיק און אריינאַטעמענדיק די לופט פון ייִדישן קוואַר-
טאַל, זיין שטייגער, ספּיל און זימן, האָב איך אלץ מער און מער געפילט
די אַטמאָספּער פון וויקטאָר הונגאַס „בעטלער־מאַרש“ (ווער עס געדענקט
יענע בילדער פון וואָרזעערס מוזע אין „נאַטור דאַס“).

די שיכטן פון פאַרשקלאַפונג און פאַרביטערטקייט, וועלכע האָבן זיך
ארויסבאַקומען פון „אונטער דער ערד“ צום לעבן אין א באַפרייטער וועלט
נאָכן אומשטורץ פון דער באַסטיליע און נאָך דער מפּלה פון אלעם דעם.
וואָס „באַסטיל“ האָט סימבאָליזירט —

אַט די „אונטער וועלט“ לעבט בשלום און אין פולן אויפבלי פון
אירע מומים, פאַרברענגט, אַנטיסאָציאַלע פאַרהעלטענישן, געזעלשאַפּט-
לעך־שעדלעכע באַציונגען. א ווינקל הינטער די ווענט פון נאַרמאלן לעבן
אין דער פראַנצויזישער רעפּובליק. כ'האַב נישט געגלויבט מיינע אויערן,
כ'האַב אָפּגעווענדט מיינע אויגן

האַב איך דערזען דאַס בילד פון ייִדישן טעאטער...

„לאַנקרין!“

„אַרעמקייט?“

איך האָב דאָרטן געטראָפן צענדליקער אָנגעפרעסענע פּנימער, פאַר-
שוונען מיט גראַבע בייכער, מיט גאָלדענע קייטן איבערן בויך, מיט ברי-
ליאַנטן אויף די פינגער און אין די אויערן פון זייערע דאַמען.

נישט „אַרעמקייט“, נייערט — קולטור־לאַזיקייט!!!

איך האָב באַמערקט ביי די ערשמע שריט פון ייִדישן טעאטער, אז
האַבנדיק זיך אָפּגעריסן פון זיידנס ישיבה, איז ער נישט דערנאָנגען צו די
שוועלן פון וועלטלעכער קולטור.

ארום און ארום דינט ער די פאָדערונגען און נעשמאַקן פון קולטור-
לאַזע שיכטן, וועלכע האָבן נישט קיין שום פאָדערונגען און קיין שום
געשמאַק.

עם האָט געשפּילט א טרופּע בראש מיט לעאַניד סאַקאַלאָוו. מיר האָבן זיך פּרײַנדלעך געמראָפּן. די לייכטע ראַצן צווישן אונדז פּון איבער צען יאָר צוריק ביי ליפּאַוסקין אין ווילנע האָבן נישט איבערגעלאָזן קיין שום שפּור. פאַר מיר איז ער געווען א מיטגליד פּון דער מיר ליבער מיטפּחה קאַמפּאַניעיען. איך אין זיינע אויגן, מסתּמא, א „מפורסם“: א ריי אָנערקענטע מצענישע לייכטונגען, פּילמען א.ד.גל.

אין פּאריז, דערווייט איך זיך, געפינט זיך יוליוס אַדלער.

און ביים צווייטן באזוך מאַכט מיר סאַקאַלאָוו א פּאַרשלאַג: ער וועט מעלדן, אז עס ווערט אויפגעפירט „די בארימטע קלאַסישע פּראגעדיע אוריאל קאַקאַסאַ“ — „מיטן אָנמייל פּון די דריי גרעסטע יידישע אקטיאָרן אין דער טיטל־ראַל“: יוליוס אַדלער, אברהם מאַרעווסקי, לעאַניד סאַקאַלאָוו. נישט הערנדיק פּון מיר קיין וואָרט אויף זיין פּאַרשלאַג, האָט ער מיט אויפגעבלאָזענע נאָזלעכער טרוקן צוגעגעבן:

— אַדלער איז מסכים איר זאָלט באשטימען וועלכן אקט איר ווילט. אַדלער מיינט, איר זאָלט שפּילן דעם 4=טן און 5=טן.

איך פאַרשפּאַך די טרהה צו דערציילן וואָס איר האָב געטראכט און געפּילט.

סאַקאַלאָוו האָט נאָך צוגעגעבן, אז ער וועט אַפּישירן: „איבערזעצונג פּון מאַרעווסקי“.

— דאָס איז א געזיכערטע קאַסע, מאַרעווסקי! איר לייג אייך פּאָך 17% ברוטאָ... אפילו — 20!

— מען ווייכט, אז איר זענט, אָן עיו־הרע, א ייד — א נגיד. און א פּאָך דאָלאַר נאָך אַנדערטהאלבן יאָר אין אַמעריקע מוזט איר אויך דאָכן אין קעשענע, אָבער אַפּוואַרפּן מיין פּאַרשלאַג איז א לייכטזין!

אין א פּאָך וואָכן ארום איז סאַקאַלאָוו געקומען מיט א נייעס „אויפּ=טו“: ער וועט דינגען דעם „סירק ד'איווער“. דריי טויזנט פּלעצער — און וועט אויפפירן דעם „דיבוק“! — איר אין „מיראפּאליער“! איר לייג אייך פּאָך 25% ברוטאָ... דאָס איז א זאק מיט געלט... נו?

— „דער דיבוק“ איז אבסאָלוט נישט דענקבאַר אין צירק!

אין א דריי וואָכן ארום האָב איר דורך א באקאנטן זיך געוואָנדן צו אים מיט א בקשה מיר געבן א גמילות־חסד אויף ריזע=הוצאות קיין ווילנע און צוגעזאָגט אומקערן אין משך פּון צען טעג.

— אזעלכע בעלי-גאוות און משוגעים איז קיינער נישט מחויב צו
געבן גמילות-חסדים און פאן טובות —
האָט מען מיר איבערגעגעבן זיין תשובה...

* * *

*

איד האָב צוויי מאָל געלייענט ביי געפאקטע זאלן א רעפעראט:
„א יראָפּע אין אַמעריקע“. דאָס האָט אָרגאניזירט דער „בונד“
עס זענען געווען הייסע דיסקוסיעס. צווישן אנדערע מעזן זענען געווען
— צוויי, וואָס האָבן אויפגערודערט די געמיסער: „די ימאים אין דרום
און די נגידים און צפון“ און „דאָס גרעסטע קליינשמעטל אויף דער
וועלט“...
דעם רעפעראט האָב איד איבערגעהזרט אין בערלין, ווארשע, ווילנע,
לאָדזש.

א „גרויסע שעה“ אין מיינע דעמלטיקע פילונגען און איינדרוקן —
בפרט אויף יענעם עמאפ — איז געווען מיין צוויי-שעהדיקער באזוך ביי
איליא ערענבורג:

ער האָט געווינט אויף מאָנפארנאס. אין עטלעכע מינוט פון דער
„ראַטאָנד“. ביי אים איז נאָך גאַנץ פריש געווען דער אָנדענק וועגן אונז
דזער צוזאמענטרעף אין קראָקע מיט צוויי יאָר צוריק און איד האָב דער-
פילט דעם קאָנטאַקט צווישן אונדז.

איליא ערענבורג איז אָן ספק איינער פון די געצייגלע פּערזענלעכע
קייסן, מיט וועלכע מיר איז אויסגעקומען זיך צו טרעפן. איד וועל דאָ
נישט מאכן קיין אָפּשאצונגען פון זיינע ווערק, נישט פרווון אים פאר-
גלייכן מיט „גרעסערע“ פון אים אָדער „קלענערע“. ער איז אזוי בא-
דייטנדיק אויף אלע געביפן, ווו ער אנטפלעקט זיין פילזייטיקע באגאבונג,
אזוי וואָניק איז זיין וואָרט, אזוי שארף און טרעפלעד, אז סוביעקטיווע
אָפּשאצונגען — פאָזיטיווע צי נעגאטיווע — וועלן זיין געשטאלט און
מהות שוין נישט ענדערן: ערענבורג איז ערענבורג!

איד בין נאָך יענעם וויזיס אוועק מיט אן עקזעמפלאר פון „רוואטש“
אונטערן אָרעם מיט א פריינדלעכער דעדיקאציע.

16 יאָר שפעטער האָב איד אים ווידער באזוכט אין מאָסקווע אויף
דער גאָרקי-גאַס. ווידער גענאָסן פון א צוויי-שעהדיקן שמועס מיט אים.

דאָס מאָל מער געהאָרנט ווי גערעדט. איך געדענק מער פון אלץ די מאָל
טיוון וועגן טוויומס, „ידישקייט“:

„נישט דאָס בלוט, וואָס אין די אָדערן פליסט“ מאַכט וועמען פאר
א יידן, בינדט אים מיט די מאסן, נייערט „דאָס בלוט, וואָס ווערט פון
די אָדערן פארנאָסן“...

ערענבורג איז פון דער מעטאפאָרע געווען כאַנגייסטערט. ס'האָט אים
צוגעטראָפן „אין פינטל“. אין „פינטלע ייד“.

מיד האָט די דאָזיקע עפעקטפולע ליטעראַרישע המצאה שאַקירט.
איך האָב עס ערענבורגן געזאָגט. יענער ווייזט האָט מיר צו אים נישט
דערנענטערט. פארקערט.

אַבער דער באַזוך אויף מאַגפארנאָס איז דעמלט געווען פאר מיר
א „גרויס געווינס“, ווייל ווי אזוי מיר זאָלן נישט אורטיילן וועגן ערענ-
בורגן, קאָן נישט ווערן אָפגערוּפן די באהויפטונג, אז „ערענבורג“ איז אז
איידעלער דימענט איז דער קרוין פון אייראָפּעס קונסט און קולטור, ערענ-
בורג — איז אייראָפּע“!

און מיין טרוים וועגן אייראָפּע האָט ער מיר יענע צוויי שעה בא-
שיינט.

* * *

זיצנדיק ביי אַ טעפל קאווע (אין ראַטמאָנד?), פלעג איז שימן מיט
צענדליקער עפיוואָרן וועגן אמעריקאנער יידישן לעבן, וועגן מיינע סענטי-
מענטן צו די אלטע ווערטן אין אייראָפּע: אין פראַנקרייך, אין דייטשלאַנד,
אין פּוילן. דערביי זיך אמאָל ארויסגעזאָגט אין דעם זין, אז, ווען יידן אין
פּוילן וואָלטן אזוי פארשטאַנען הנאה האָבן פון סקאַרינקעס ווי די יידן
אין בראַגנס און ברוקלין פון זייער „טאַסט“, וואָלטן, אפשר, אַ סך געפ-
לען אין יידישן לעבן געקאָנט ווערן אויסגעלייטערט. פּוילישע יידן האָבן
פּוילן ליב, אַבער עס קריגט נישט קיין אויסדרוק אין דער עפנטלעכ-
קייט און דער ליטעראַטור...

אומגעריכט האָט זיך פון אַ טישל הינטער מיין רוקן אויפגעהויבן
אַן עלעגאַנטער הער, איז צוגעגאַנגען, געבעטן דערלויבעניש זיך צוצוועצן
און געמאָלדן:

— איד בין פון דער פראַפאָאָנאָדע=אַפּטיילונג פון דער פּוילישער
אַמבאַסאַדע. ווער איר זענט האָב איר אַקאַרשט זיך דערוואַסט פון מיינעם
א פּריינד, א פּוילישן צייטונגס=מענש. ווילט איר ענטפערן אויף מײן
פראגע?:

— צי וואָלט איר באַוויליקט אין אַן עפּנמלעכן רעפּעראַט אַרויסצוגאָ
איינערע געדאַנקען וועגן די פּונקטן, וואָס איר האָט דאָ באַלוובט?
איר האָב געשוויגן.

— דערלויבט איר ווייניקסטנס אין א פעליעמאַן: „אונטערנעהערטע
קאַפּע=געשפּרעכן“ איבערגעבן איינערע געדאַנקען און וויצן, באַצייכענענדיק
אייד מיט איינער ערשטן אות: „אַר ט י ס מ.“?

— אויף אַזאַ פעליעמאַן וועל איר צושיקן א מעלדונג, אז מיינע גע=
דאַנקען זענען איבערגעגעבן געוואָרן פאַרקירצטע און ממילאַ פאַרקריפל=
טע. אַן עפּנמלעכן רעפּעראַט אין ייִדיש קאָן איר האַלטן און וועל מיינע
אַרויסגעוואָנעטע פּאַסטולאַצן, וואָס זענען אייד סימפּאַטיש, גאָר אויס=
ברייטערן.

— איר דאַנק אייד — האָט ער מיר איבערגעריסן.

— איר שמעל דערביי איין „קאָנדיציאָ סינע קוואַ גאַן עסט“.

— איר הער אייד.

— „איר וועל קריגן אַן אַממלעכע פאַרזיכערונג, אז אין די אַרבעטן
ביים אויסמריקענען די בלאַטעס אין פּאַלעסטיע וועט יעדער פּערטער אַר=
בעמער געהערן צום ייִדישן פּאַד=פאַריין!“

— איר וועל אייד מאַרגן ביי דעם טיש אין דער צייט געבן אן ענט=
פער.

ער האָט זיך גישט געמאַלדן.

* * *

וואַלדימיר בורצעוו — מײן לייענער ווייסט עס אפשר נישט — איז
געווען איינער פון די גלענצנדיקע רוסישע זשורנאַליסטן אין דער ראדי=
קאָלעך צייטונג=וועלט. א מיטגליד אין דער רעדאַקציע: „רוסקאַיע באַ=
נאַטסוואָאָ“. געהערט צו די רעכטע עסערן, האָט דעמאַסטרירט דעם פּראַ=
וואָקאַטאָר יעוונאַ אַזעף.

13 יאָר גאָר דער רעוואָלוציע זענען די מענטשן געוואָרן קאַמיש אין
זייער פאַרביסנקייט קעגן די באַלשעוויקעס און אין זייערע „מאַסמיטלען“
אַפּצווישן זיי פון דער ערד...

בורצעו האָט געקערט וועלמן. געשריען, געדרוקט, געדונערט!
געהאט א שטאַב אָגענטן, קאַרעספּאָנדענטן, שפּיאַנען.
צעשמערט נישט איין נאַכמיטאָג-אַפּרו ביי סאָוועטישע באַצמטע אין
פּאַרזי דורך געפעלשטע ידיעות, אומגעריכטע אַליאַרמען און ענלעכע
, „שיינע-באַמבעס“. קיין סכנה האָט ער מיט זיך און מיט זיינע מעשים
נישט פּאַרגעשטעלט, אָבער די לופט פלעגט ער סמען.

א קליינזויקסיק, מאָגער מענטשל — דעמלט אין די 60-ער — מיט
א ווייס שפיציק בערדל אויפן בלאַסן פנים, פיפיק, גליטשיק, מיט בליקן
און זשעסטן פון אן אמאָליקן, „פּאַדפּאַלניק“ מיט א 40-יאָריקן סטאַזש,
האָט ער נעכער נישט הושר געווען, אז זיין „מעכניק“ און המצאות, וואָס
האָבן געטויגט אין קאמף מיטן צאַרישן פּריסטאַוו, זענען נישט מער ווי...
, „אומפלייט“ — קעגן דער סאָוועטנמאַכט.

האָט ער געאַרבעט אויף טיש און אויף בענק!
אז איד האָב דערזען אין האָטעל „פּאַנטעאָן“ אויפן טיש ביים פּאַר-
טיע צייטונגען און בריוו, אַדרעסירטע צו „וולאדימיר בורצעוו“, איז מיר
געוואָרן משעקאווע צו זען דעם אלטן מיטאַרבעטער פון „רוסקאיע באַ-
נאַטסטוואַ“.

אָבער בעת זיין אָגענט אים געזאָגט, אז מיר אין מיר מיט אים
האָט זיך באזעצט א הויכוואקסיקער, רעפּרעזענטאַטיווער (אַן ספּק —
, „אינפּלוסרייכער“?) אַמעריקאַנער, האָט ער תיבה „פאַרשמאַנען“, אז
דאָ שטעקט א זיכערע סכנה פאר זיין קאמף מיט מאַקקווע; אז דאָס איז
א ווייטערדיקער שריט נאָכן פאַרשווינדן פון גענעראל קוטיעפּאַוו, און אז
ער האָט דאָ פאַר זיך א „קוואל פון ידיעות“, וואָס קאָנען אים אויפדעקן
אוצרות געהיימינישן פון שונאם מחנה. אזא סוביעקט דאַרף מען דורכניש-
טערן, בודק זיין, אויספּאַרשן!

אויפשטייענדיק אין א העלן פרימאַרגן פון מיין געלעגער, האָב איד
געפונען מיינע בגדים אין שראנק מיט איבערגעקערטע קעשענעס, מיינע
העמדער און תחתונים — צעשליידערט און צוגיפּעקטגוילט. און דער
עיקר: אין מיין טייקאָן ליגן עפלעכע ווייסע קרישטאַל-קערנער...

לאַזט זיך אויס — א שלאָף-מיטל.

און ווער וואָלט אים געשמערט אריינזאָרפן סמריכנין אַדער ציאנ-
קאלי?

* *

*

די זעקס וואָכן זענען שוין געווען א מיין באַגרעבעניש נאָך די אנדער־
האַלבן יאָר. פון בורצעווים קרישמאַל־קערנער האָט זיך געטראָגן א מיין
ריח... פון „תחית המתים“.

עס האָבן אין ברוסט אָנגעהויבן שפילן מענער פון יענער בענק־
שאפט, וועלכע איז דער אָנזאָג פון פרייע אָטעמזונן.

איד בין אָפגעזעסן צוויי וואָכן אין בערלין. די לופט איז געווען פאר־
פעסטע מיט זימן פון אָנוואקסנדיקער ברוטאליטעט.

אָנהייב אויגוסט בין איד געקומען קיין פוילן.

אין צאָפאָט האָב איד געטראָפן נחמן מייזל.

פון אים זיך דערוואַס, אז דער גרויסער מעאטער־בנין „נאָוואַשמשי“
אויף ביעלאנסקע איז געוואָרן א יידיש טעאטער.

און מיר איז באשערט געווען מיין ווידערגעבורט, מיינע פרוכטבארע
צען יאָר — גישט אָפגעריסן פון פוילישן יידנטום.

סוף פון פערטן באַנד

א י נ ה א ל ט

7	. . . . .	ערישטער טייל — געקרוינט
9	. . . . .	ערישטער קאפיטל — אין צויבער-לאבירינט
21	. . . . .	צווייטער קאפיטל — מוט אנט-סקין
39	. . . . .	דריטער קאפיטל — פארן אוהל פריץ
55	. . . . .	פערטער קאפיטל — מיט דער „וולנער-טרופע“
62	. . . . .	פונפטער קאפיטל — בעמחא-וועגס „צע-מאלל“
79	. . . . .	זעקסטער קאפיטל — מחמת וואָס, מחמת וואָס?
92	. . . . .	זיבעטער קאפיטל — דעם רבינס ניגון
105	. . . . .	צווייטער טייל — אָפגעשטויסן
107	. . . . .	ערישטער קאפיטל — זיך אָפגעריסן
119	. . . . .	צווייטער קאפיטל — בין השמשות
128	. . . . .	דריטער קאפיטל — עס שלוכצן אַקארדן אויף סטרוניקס געפלאצטע
147	. . . . .	פערטער קאפיטל — עס בליען די בלעטער און — פאלן פון בוים
160	. . . . .	פונפטער קאפיטל — דיסטאַנצן
176	. . . . .	זעקסטער קאפיטל — אומבאַהאַלפנקייט
195	. . . . .	דריטער טייל — אַן אורח
197	. . . . .	ערישטער קאפיטל — קיין וואַרשע
208	. . . . .	צווייטער קאפיטל — דער „דוכוס“ אין „צענטראַל-שעאַטער“
219	. . . . .	דריטער קאפיטל — מתנות פון פריינד
227	. . . . .	פערטער קאפיטל — מיין עולם
235	. . . . .	פונפטער קאפיטל — געשפאַלטן
241	. . . . .	זעקסטער קאפיטל — פינעבער-אַקארד
247	. . . . .	זיבעטער קאפיטל — מן פון הימל
255	. . . . .	אַכטער קאפיטל — דער שטורעם
260	. . . . .	ניינטער קאפיטל — דער וואַכטע קלאַווישן
265	. . . . .	פערטער טייל — במרחקים
267	. . . . .	ערישטער קאפיטל — ריגער „מינאָרימעטן-שעאַטער“
274	. . . . .	צווייטער קאפיטל — שווערע הינדערנישן

282	.	.	.	.	דרוטער קאפיטל — חילול שבת
286	.	.	.	.	פערטער קאפיטל — געשעדיקט — געהיילט
294	.	.	.	.	פינפטער קאפיטל — נאכזייענישן
303	.	.	.	.	זעקסטער קאפיטל — ארויף אייראפע
308	.	.	.	.	זיבעטער קאפיטל — פאטא מארגאנא
317	.	.	.	.	אכטער קאפיטל — במרחקים — אינדערמיט
321	.	.	.	.	פינפטער טייל — אמעריקע
323	.	.	.	.	ערשטער קאפיטל — אמעריקע
393	.	.	.	.	צווייטער קאפיטל — דאס שוואמען-ליד